

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Murat Paker

Türkiye Debelenirken

PSİKO-POLİTİK YÜZLEŞMELER

MURAT PAKER • TÜRKİYE DEBELENİRKEN - PSİKO-POLİTİK YÜZLEŞMELER

MURAT PAKER

Klinik psikolog, tıp doktoru ve psikoterapist olan Yrd. Doç. Dr Murat Pakar, 1986'da İstanbul Tıp Fakültesi'ni, 1992'de Boğaziçi Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı'nı; 1999'da New School for Social Research'te (New York) Klinik Psikoloji Doktora Programı'nı bitirdi. 2005'te İstanbul'a dönene kadar New York'ta travma mağdurlarına psiko-sosyal hizmet veren büyük bir vakıfta klinik direktör ve psikoterapist olarak çalışan Pakar, 2005 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı'nı kurdu. Halen bu programın direktörlüğünü yürütmekte, psikoterapi dersleri ve klinik süpervizyon vermektedir. Psikotravmatoloji, psikanaliz, psikoterapi ve psiko-politik analiz alanlarında çok sayıda makalesi yayınlanmıştır. 2007 yılında Birikim Yayınları'ndan bu eserin ilk cildi olan *Psiko-politik Yüzleşmeler* ve 2015'te Filiz Yurtseven ile birlikte derlediği *Üniversitede Psikolojik Danışmanlık El Kitabı* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

MURAT PAKER
TÜRKİYE DEBELENİRKEN
Psiko-Politik Yüzleşmeler

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 553
PSIKANALİZ/PSİKOLOJİ 10

ISBN 978-605-399-445-9

1. BASKI İSTANBUL, NİSAN 2016

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 43/A KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 297 63 14 • SERTİFİKA NO: 11237

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

DİZİ EDITÖRÜ MURAT PAKER
YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÖZÜN
TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
DÜZELTİ REMZİ ABBAS
DİZİN BELGİN ÇINAR

BASKI VE CİLT MEGA BASIM YAYIN SAN. VE TİC. A.Ş.
CİHAĞIR MAH. GÜVERCİN CAD. NO: 3/1 BAHA İŞ MERKEZİ, A BLOK KAT 2 AVCILAR İSTANBUL
TELEFON: 0212 412 17 00 / FAKS: 0212 422 11 51 • SERTİFİKA NO: 12026

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
A catalog record for this book is available from the Istanbul Bilgi University Library

Paker, Murat.
Psiko-politik yüzleşmeler 2 / Murat Paker.
412 pages, 2 charts, 16x23 cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-445-9

1. Political psychology —Turkey. 2. Turkey —Politics and government —21st century.
3. Politics and culture —Turkey. 4. Psychiatry —Turkey. 5. Prejudices. 6. Discrimination.
7. Political violence —Turkey. 8. Islam and politics —Turkey. 9. AK Parti (Turkey).
10. Nationalism —Turkey. 11. Social movements —Turkey. 12. Civil disobedience —Turkey.
13. Demonstrations —Turkey —Istanbul —Gezi Parkı. 14. Social media —Political aspects —Turkey.
15. Reconciliation —Political aspects —Turkey. I. Title.

DR603.P35 2016

MURAT PAKER

**TÜRKİYE DEBELENİRKEN
PSİKO-POLİTİK YÜZLEŞMELER**

Defne, Mavi ve Evren'e...

İçindekiler

ix Önsöz

- 1 Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık**
(2012)
- 13 Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkisel Psikanalitik Bir Bakış**
(2012)
- 21 Psikolojik Açıdan Göç**
(2005)
- 29 İktidarı Kaybedenin Şiddeti Artar**
(2006)
- 37 Tehdit Algısı ve Omurilik Tepkisi**
(2006)
- 51 Tecrit Esaslı Hücre Düzeninden Vazgeçilmesi Gerekir**
(2006)
- 59 Fanatizm İlkelliktir**
(2007)
- 77 Hrant'ın Ardından:**
Psiko-Politik Açıdan Milliyetçilik, Irkçılık ve Linç
(2007)
- 87 Devletin Çürümüşlüğü ile Baş Etmek Zor**
(2007)
- 95 Türkiye'de En Önemli Bölücü Odak Türk Milliyetçiliğidir**
(2007)
- 107 Malatya'daki Vahşi Cinayetler**
(2007)
- 115 Öteki Korkusu**
(2007)
- 119 İşkence, Yeniden**
(2008)

- 127** Özür, Ruhun Gıdasıdır
(2008)
- 133** Yüzleşmeden Açılan Boğulabilir
(2009)
- 137** Açılım İçin Yüzleşme
(2009)
- 145** Kürt Sorununda Çözüm Toplumu
Gerçeklere Hazırlamaktan Geçiyor
(2009)
- 149** Maskeli Baloyu Bitirmek İçin Karşı-Psikolojik-Harekât
(2009)
- 163** Aktivist Akademisyenler
(2010)
- 167** Şimdi Utanmazlık Hakim
(2010)
- 175** Sivil İtaatsizlikle Devletin Dili Tutulur
(2011)
- 183** İşkenceciler Sıradan İnsanlardı
(2011)
- 187** Psikolojik Bagajımız Dolu
(2011)
- 191** Toplumsal Şiddetin Artmasının Temelinde Kapitalizm Var
(2011)
- 199** Bu Yardım Dalgası, Çözüm için Kritik Bir Kavşakta
(2011)
- 203** Toplumsal Yüzleşme Üzerine:
Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme Adalet Komisyonu
(2011)
- 217** Yargılamanın Kendisi Bir Ceza
(2011)
- 221** Yüzleşme Konusunda Toplum Devletin İlerisinde
(2011)

- 225** Çözümsüzlük Artıyor; Bunun Sonu İç Savaş Olabilir
(2012)
- 229** Haller Durağı
(2012)
- 235** Psikanalizin Güzelliği Şu ki; Hepimiz Hastayız
(2012)
- 241** Aktivizm, Doğal Antidepresan Oldu
(2013)
- 245** Devlet, Resmî Olarak Yüzleşmeli
(2013)
- 251** Narsistik / Antisosyal Kişilik Tipleri ve Liderlik
(2014)
- 253** AKP'liler Vicdanını Lidere Devretti
(2014)
- 259** Kendini Kontrol Etmek Zorunda Hissetmiyor
(2014)
- 263** Gezi Dersleri
(2014)
- 271** Barışçı Bir Çözüm İçin İki Önkoşul: Şiddetsizlik ve Eşitlik
(2014)
- 277** Soydaşlık, Dindaşlık, Mezhepdaşlık Bataklığı
(2014)
- 281** Kadınlar IŞİD'de Ne Buluyor?
(2014)
- 287** Bir Fanatik Fantezi Olarak “Gerçek İslâm Bu Değil”
(2015)
- 293** Değişik İnanç Sistemlerinin Bir Arada Yaşaması Mümkün mü?
(2015)
- 299** AKP, Ataerkil Düzene Tüy Dikti
(2015)

- 305** Erkek Şiddetini Besleyen Faktörler
(2015)
- 311** 1915 Ermeni Soykırımı ile Yüzleşmek Neden Zor Ama Önemli?
(2015)
- 317** Tehditler, Kaybetme Paniğinden
(2015)
- 325** Üçlü Telafi Kıskaçında Türkiye: Türklük, İslâm, Erdoğan
(2015)
- 331** Türkiye Çatışmasızlığı Sevmiştir
(2015)
- 341** Toplumun Bütün Sigortaları Attı
(2015)
- 351** Türkiye’de İnkâr Duvarında Çatlaklar Oluşturdu
(2015)
- 359** Linç Kültürünün Önüne Geçilemezse
Orman Kanunları Hâkim Olur
(2015)
- 363** AK Troll’lerin Durumu Biz-Narsisizmi
(2015)
- 369** Türkiye’de Soykırım Hayaleti Dolaşıyor
(2015)
- 373** Karanlık Çağ
(2015)
- 379** Sonsöz Yerine: Yüzleşmenin Psiko-politiği
(2012)
- 393** İsim Dizini
- 395** Dizin

Bu kitap, 2007 yılında Birikim Yayınları tarafından yayınlanan *Psiko-Politik Yüzleşmeler* başlıklı kitabımın bir tür devamı niteliğinde olduğu için “Türkiye Debelenirken” ekiyle birlikte aynı başlıkla yayınlamaya karar verdim. İlk kitapta 1996-2006 döneminde *Birikim* dergisinde yayınladığım uzunca makalelerimi bir araya getirmiştim. Bu sefer ise 2005-2015 döneminde medyaya verdiğim mülakatlardan 38 tanesi ile 13 gazete/dergi makalemi ve bir konferans sunumumu bir araya getirdim. Bu 52 parçayı tarih sırasına göre dizdim. Bu sayede 2005-2015 döneminde Türkiye’de gündemi etkilemiş belli başlı neredeyse bütün olayları kronolojik olarak –tabii benim değerlendirmelerim eşliğinde– izlemek de mümkün olur diye düşündüm.

Bu kronolojik sıranın iki istisnası en baştaki iki ve en sondaki bir makale. Bilimsel makale formatında daha önce başka kitaplarda yayınlanmış bu yazıları da buraya alarak, aradaki 52 parçada dillendirdiğim dertlerin teorik arka planlarına dair bir parantez kurmak istedim. Dolayısıyla kitapta toplam 55 ayrı yazı birimi oldu. İlk iki makalede *önyargı* ve *ayrımcılığı* psikanaliz ve sosyal psikolojiden faydalananarak psiko-politik açıdan ele alıyorum. Son makalede ise bu sefer *yüzleşme* diye adlandırılan sürecin psiko-politik arka planına eğiliyorum.

Diğer mülakat ve yazılarda ise, Türkiye’nin kronik olarak debelenip bir türlü çözemediği bütün temel politik meseleler en azından bir kez ele alınıp değerlendiriliyor. Çoğunun ortak paydası politik şiddet olmakla birlikte, daha özgül olarak, göç, tecrit, linç, işkence, savaş, toplumsal şiddet gibi me-

selelerle, Gezi Direnişi, önyargı, fanatizm, ayrımcılık, milliyetçilik, öteki korkusu, Türk-Kürt ve Türk-Ermeni meseleleri ve yüzleşme gibi konuları psikopolitik bir açıdan tartışıyorum.

Kitabın kapsadığı dönem (2005-15), aynı zamanda bütünüyle AKP iktidarı altında geçen, Türkiye siyasi tarihinde çok büyük çalkantıların ve değişikliklerin yaşandığı bir dönemdi. Askeri vesayet boğuculuğundan demokratik reform umutlarına; Türk-Kürt meselesinde kanlı boğazlaşmalardan barışçı çözüm umutlarına ve nihayet giderek savaş ve despotizm limanına demirleyen bir “karanlık çağ”a (bkz. kitaptaki son dan bir önceki yazı) varmış bulunuyoruz. Dolayısıyla, bu kitap aynı zamanda bu döneme dair soldan ve demokrasiden yana müdahale de etmeye çalışan bir tanıklık aynı zamanda. Karanlık çağın bitmesine mütevazı bir katkı sunma derdim de var elbet.

İlk kitap, 1992-2005 yılları arasında yaşadığım New York dönemimin ürünüydü. Bu kitap ise 2005’te çalışmaya başladığım İstanbul Bilgi Üniversitesi dönemimin ürünü. Oradaki psikoloji ve klinik psikoloji öğrencilerimin ısrarı olmasaydı, böyle bir kitabı bir araya getirmeyi düşünmezdim sanırım. Onlara teşekkür borçluyum.

Kitabın son haline gelmesinde değerli katkıları olan öğrenci-asistanlarım Mirella Avayu ve Derya Gökalp’e özellikle teşekkür ederim. Bu kitabın içindeki söyleşileri bana yapma imkânı veren gazeteci arkadaşlarıma da özel bir teşekkür borçluyum.

MURAT PAKER
8 Şubat 2016

Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık*

GİRİŞ

Önyargılar, gündelik hayatımızda ve ilişkilerimizde olduğu gibi sosyo-politik dinamiklerde de sık sık karşımıza çıkan ve çeşitli ayrımcılıklara neden olabilen tutumlardır. İnsan bilimlerinden psikoloji de uzun zamandır önyargı üzerine ayrıntılı çalışmalar yürütmüştür. Bu makalede sosyal psikoloji ve psikanalizden yararlanarak önyargı ve ayrımcılık konularına psikolojik açıdan yaklaşılabilecektir. Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık nedir, nasıl oluşur, hangi faktörlerle ilişkilidir?

Önce, âdet olduğu üzere tanımlardan başlayalım: Önyargının iki temel bileşeni olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır: 1) Bir insan grubuna karşı temelsiz bir inanç ya da fikir olarak tanımlanabilecek bir kalıpyargı ve 2) buna eşlik eden güçlü bir duygulanım (Quillian, 2006). Kalıpyargı, önyargının bilişsel (*cognitive*) parçasıdır ve insan gruplarına dair genelgeçer, şablonvari inançları içerir. Bir kalıpyargıya güçlü bir duygulanım da eşlik ederse, bir tutum olarak önyargı oluşmuş olur.¹ Önyargıdaki duygulanım genellikle olumsuzdur (antipatik), ama olumlu (sempatik) duygular eşliğinde seyreden önyargılar da mevcuttur. Önyargı psikolojisine dair ilk kapsamlı açılımı ya-

* Bu makale ilk olarak şu kitapta yayınlamıştır: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

1 Bu makalede kullandığım temel kavramların uluslararası İngilizce literatürdeki karşılıklarını vermek isterim. Önyargı = *prejudice*; kalıpyargı = *stereotype*; bilişsel = *cognitive*; duygulanım = *affect*; ayrımcılık = *discrimination*.

pan Allport (1954), önyargıyı “hatalı ya da esnek olmayan bir genellemeye dayalı antipati” olarak tanımlamıştır. Allport’un zamanından beri önyargı psikolojisine dair teoriler çok daha incelikli bir hal almışlarsa da tanımın temel eksenleri değişmemiştir. Önyargı, eksik/hatalı bir yargılama süreci sonucunda oluşmuş, bir insan grubuna veya o grubun tekil üyelerine yönelik, genellikle olumsuz bir tutum olarak tanımlanır (Fiske, 1998; Jones, 1997; Nelson, 2002).

Ayrımcılık ise, zihinsel bir olgu olan tutumdan farklı olarak gözlemlenebilir davranışlar düzeyinde tanımlanır. Bir insana ya da insan grubuna, belli bir özelliği nedeniyle eşitsiz/farklı muamele yapılması ayrımcılıktır (National Research Council, 2004). Ayrımcılık, genellikle olumsuz (ayrımcılığa uğratılanı dezavantajlı kılacak) biçimde uygulanmasına rağmen, tam tersi ayrımcılığa uğratılanı avantajlı kılacak ayrımcılık (örn. kayırmacılık ya da eşitsizlikleri gidermek için uygulanabilen pozitif ayrımcılık) örnekleri de söz konusudur. Ayrımcılık, kişiler-arası ilişkilerde ortaya çıkabileceği gibi, sıklıkla kurumsal/yapısal düzeyde de görülebilir.

Şematize etmeyi göze alırsak:

Kalıpyargı + güçlü duygu = Önyargı → Ayrımcılık

Örneklesek:

Bir insan grubu (örn. Türkler, Kürtler, Almanlar, Kayserililer, kadınlar vb.) bir sıfatla (örn. ilkel, vahşi, iğrenç, pis, aptal, kurnaz, zeki, akıllı, vb.) tanımlanır. Bu, aşırı genellemeye dayanan, temelsiz bir kalıpyargıdır. Bu kalıpyargıya, duruma göre olumsuz (örn. korku, kaygı, iğrenti, hoşlanmama, antipati, nefret vb.) veya olumlu (beğeni, sempati, hoşnutluk, vb.) duygular eşlik ettiğinde, örn. “Kürtler ilkeldir ve onlardan nefret ediyorum” veya “Türkler akıllıdır ve onları seviyorum” gibi önyargılarımız olabilir. Önyargısal tutumlarımız kimi zaman açık, ama çoğu zaman örtük (yarı-bilinçli ya da bilinçdışı) durumdadır.

Örnekten devam edersek, “Kürtler ilkel ve onlardan nefret ediyorsam, bir insana sırf Kürt olduğu için çeşitli derecelerde ayrımcılık uygulayabilirim. Örneğin, Kürtlerle arkadaş/sevgili/eş/komşu olmak istemem, Kürtleri işe almam, onları aşağılarım, uzak durmalarını isterim, kendimle eşit görmem, hakları olduğunu düşünmem, vb.” Tehdit algısının iyice yükseldiği durumlarda ise bu ayrımcılık Kürtlere, sırf Kürt oldukları için şiddet uygulamaya kadar gidebilir (Paker, 2006). Ayrımcılığa dayalı şiddet türleri basit taciz-

lerden başlayıp, katliamlara kadar uzanabilir. Önyargıya dayalı ayrımcılığın doruk noktası soykırımdır.

Diğer örnekten devam edersek, Türkler akıllıysa ve onları seviyorsam, bir insana sırf Türk olduğu için değişik derecelerde bu sefer pozitif ayrımcılık uygulayabilirim.

İnsan grubunun ismi, tanımlama sıfatı, eşlik eden duygu ve bütün bunların yol açtığı ayrımcı davranışın tipi değişkenlik gösterebilir, ama önyargı-ayrımcılık eksenindeki denklem kaba hatlarıyla böyledir. Günümüz dünyasının makro düzeydeki en yaygın önyargı havuzları milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik ve homofobidir.

Görülebileceği gibi, önyargı ve ayrımcılık, kişiler-arası ve toplumsal çatışma ve barış dinamikleri açısından merkezi önemde olan fenomenlerdir.

RASYONELLİK - İRRASYONELLİK

Nasıl bir zihin yapımız var ki, bol miktarda önyargı üretebiliyor? Önyargılı olmanın iyi bir şey olmadığına ve önyargılardan kurtulmamız gerektiğine dair genel bir kanımız vardır, ancak kötü haber şu ki insan önyargılardan tamamen kurtulması mümkün olmayan bir canlıdır. Örneğin, herhangi bir olay yaşadığımızda olayı inceler, değerlendirme yapar ve bir yargıya/karara varırız. Bunu da mecburen çeşitli kısa yollar, kestirimler (*heuristic*) kullanarak yaparız. Çünkü insan zihni bir bilgisayar gibi algoritmik çalışmaz. Bilgisayar, kapasitesindeki bütün bilgileri, bütün ihtimalleri elden geçirip, değerlendirdikten sonra bir sonuca varır. İnsan zihni ise bunu yapma kapasitesine sahip değildir. İnsan zihni, kestirme yollar kullanarak çalışır (Kahneman, Slovic, ve Tversky, 1984). Kestirimci süreçler, hız sağlar ama hata yapmaya açıktırlar. Bu yapısal kısıtlılık yüzünden insan rasyonelliği sınırlı bir rasyoneliktir (Simon, 1982) ya da başka bir deyişle, insan kısmen irrasyoneldir de. Buna ek olarak, güçlü ham duyguların muhakeme süreçlerini etkileyip, rasyonellik dozunu azalttığını da belirtmek gerekir (Wright ve Bower, 1994). Örneğin, kızgınlığın sosyal algıda daha çok kalıpyargı ve dolayısıyla önyargı üretimine yol açtığı gösterilmiştir (Bodenhausen, Sheppard ve Kramer, 1994). Öte yandan, farkındalık alanımızın dışında işleyen bilinçdışı süreçlerin muhakemeyi ve davranışları etkilediği ve yine rasyonelliği kısıtladığını eklemek gerekir (Westen, 1999).

Bütün bunları bir araya getirdiğimizde, insanın ontolojik olarak yabana atılamayacak derecede irrasyonellik potansiyeline sahip olduğu görülür. İrrasyonellik, önyargı üretimi ve ayrımcılık için gerekli zemini sunar.

Eğer insan önemli derecede irrasyonel bir canlıysa, önyargı ve ayrımcılık bir kader midir? Kaderse, bu konuları çalışmayı, önyargı ve ayrımcılığa karşı mücadele etmeyi bırakalım mı? Bu bir ontolojik zaaf ise, o zaman neden önyargı ve ayrımcılığa yatkınlık konusunda insanlar arasında çok geniş bir çeşitlilik söz konusu?

Önyargıyı, ontolojik bir zaaf olarak tanımlamak, onun insan zihni ve kültüründen *tamamen* yok edilmesinin imkansızlığına işaret eder. Ancak her insan ve sosyal grubun önyargı ve ayrımcılığa yatkınlık dereceleri farklıdır. Herkes aynı derecede önyargılı değildir, aynı derecede ayrımcı davranmaz; burada oldukça geniş bir spektrum vardır. Dolayısıyla, nedenleri anlaşılıp uygun müdahalelerde bulunulabilirse, önyargı ve ayrımcılık, tamamen yok edilemeye bile, çok ciddi derecede azaltılabilir.

Ne tür psiko-sosyal faktörler/süreçler önyargı üretimine katkı sağlıyor? İnsan gibi çok-katmanlı, karmaşık bir canlının önyargı gibi karmaşık bir tutumuna dair bu sorunun cevabının da oldukça karmaşık olması kaçınılmazdır. Bu soruya klasik psikanaliz, bilinçdışı fanteziler, çatışmalar ve karakter yapısı gibi birey-içi, dinamik ve motivasyonel faktörler üzerinden, sosyal psikoloji ise grup özdeşimleri, iç-grup/dış-grup dinamikleri gibi daha çok bilişsel faktörler üzerinden cevap aramıştır (Fiske, 2000). Aşağıda birbirleriyle pek etkileşmeden yaklaşık 60 yıldır kendi mecralarında gelişimlerini sürdürmüş bu iki temel yaklaşımın önyargı konusundaki bulguları kısaca özetlenecektir.

BİREYSEL DÜZEYDE ÖNYARGI

Önyargı konusunda doğrudan klasik psikanalizden oldukça etkilenmiş ilk yaklaşım, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi ideolojisinin nasıl kitleselleşebilmiş olduğunu araştıran Adorno ve ekibinden gelmiştir (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, ve Sanford, 1950). Adorno ve arkadaşları, *otoriter kişilik yapısının* önyargı üretiminde çok etkili olduğunu savunmuşlardır. Otoriter kişilik boyutları olarak, öteki sosyal gruplara ve azınlıklara yönelik önyargı, kendi sosyal grubunu yüceltme, politik-ekonomik muhafazakârlık ve anti-demokratik tutumlar tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda altta yatan psikanalitik varsayım, çocukluk dönemlerinde ebeveynleri tarafından baskılanmış/cezalandırılmış kişilerin, cinsellik ve/veya saldırganlık dürtüleriyle ilgili psişe-içi² çatışmalarını dengeleyebilmek için otoriter bir kişilik geliştirdikleri ve bu

kişilik üzerinden kendi geçmiş baskılanmışlıklarını başkalarına yansıttıkları şeklinde özetlenebilir. Bu yaklaşım, orijinal haliyle bir süre popüler olmuşsa da 1960'lardan itibaren, klasik psikanalizin iniş trendine geçmesine paralel olarak pek sözü edilmez hale gelmiştir. Temel neden, orijinal çalışmanın taşıdığı metodolojik sorunlardır.

Yıllar sonra otoriter kişilik yaklaşımından kökenlenen, ama bu sefer çok daha incelikli metodoloji kullanan iki araştırma çizgisi ortaya çıkmıştır: 1) Altemeyer (1981), gelenekselcilik, otoriter saldırganlık ve otoriter itaatkârlık gibi boyutları olan *sağ-kanat otoriterliğin*, önyargı oluşumuna katkıda bulunan önemli bir kişilik boyutu olduğunu göstermiştir. 2) Sidanius ve Pratto (1999) ise kendi sosyal grubunun diğer gruplara hâkim/üstün olmasını tercih etmek şeklinde tanımlanan *sosyal hâkimiyet yöneliminin* önyargı oluşumuna katkıda bulunan ayrı bir önemli kişilik boyutu olduğunu göstermiştir.

Bu ve benzeri araştırmalar sonrasında, bu iki kişilik boyutunun birbirinden özerk olduğu ve iki farklı tip otoriter kişilik örgütlenmesine işaret ettiği düşünülmüştür: sırasıyla *boyun eğen* ve *baskın* (Altemeyer, 1998; Duckitt, 2001). Her iki tip de önyargı oluşturmaya katkıda bulunur.

Karakterolojik psikanalitik bir yaklaşımla, Young-Bruehl (1996) üç değişik karakter/kişilik örgütlenmesinin üç farklı tarzda önyargı oluşumuna neden olacağını savunmuştur. Obsesif/paranoid tarz, katı kişilik yapısı nedeniyle ötekiyle rahat, esnek ve eşit ilişki kuramayan, ötekinden kolayca kuşku-lanan bir kişilik tarzıdır.³ Bu tarzın ürettiği önyargılar, daha katı ve istikrarlı, değişime oldukça dirençli önyargılardır. Histerik tarz ise, obsesif tarzın tersine oldukça izlenimsel, değişken ve duygu kabarmalarıyla seyrettiği için bu tarzın oluşturduğu önyargılar da istikrarsız ve değişkendir. Narsisistik kişilik tarzının oluşturduğu önyargılar ise, kendisi ve başkaları için değersizleştirme-yüceltme ekseninde salınır, gerçekçi/makul orta yol çok mümkün değildir. Young-Bruehl'in yaklaşımında, önyargının anlaşılabilmesi için ben-öteki ya da biz-öteki konumlanmalarına ek olarak değişik kişilik tarzları şeklinde örgütlenmiş bilinçdışı arzu ve fantezilerin de incelenmesi önerilmektedir.

Klasik psikanalitik yaklaşımlar genel olarak önyargının çatışma ya da tehdide uyum sağlamada kullanılan bir psikolojik araç olduğunu kabul ederler.

3 Kişilik tarzı ile kişilik bozukluğunu ayırt etmek gerekir. Kişilik bozuklukları, toplumun görece dar bir kesiminde görülen, uç düzeyde kişilik ve ilişki problemleriyle seyreden psikopatolojik tanı kategorileridir. Kişilik tarzı ise, hepimizin sahip olduğu, belli kişilik özellikleri ve örüntülerinin bir araya gelmesiyle oluşmuş, patolojik olması gerekmeyen, kendimizle ve başkalarıyla ilişkilenebilirliklerimizdir. Karakter/kişilik bozuklukları ayrımcılık ve önyargıya yol açan yaklaşımlara "karakterolojik" yaklaşımlar denir.

Önyargı, istenmeyen cinsel veya saldırgan itkileri, yer değiştirme,⁴ yansıtma ya da yansıtılmalı özdeşim gibi savunma mekanizmalarını kullanarak dışa atar, bu sayede ilişkili psişe-içi kaygıyı yatıştırır, duygulanımı düzenler. Örneğin, katı süperegö taleplerinden türeyen kendini suçlama eğilimlerinin yarattığı kaygı, suçlamanın günah keçisi haline getirilmiş bir bireye ya da gruba yansıtılmasıyla yumuşatılır.⁵ Suçlama ve buna bağlı saldırganlık içten dışa atılmış olur.

Önyargının, gündelik hayattaki sıradan tercihler ve hatalar şeklinde olan daha selim görünümünden ve nefret/hiddet dolu bir yıkıcılıkla giden daha habis formlarından bahsetmek mümkündür (Parens, Mahfouz, Twemlow ve Scharff, 2007). Klasik psikanalitik yaklaşımlar, önyargı konusunda bize önemli içgörüler kazandırsalar bile, meseleyi temel olarak birey-içi ve dürtü-temelli görmeyi aşamadıkları ve sosyal grup süreçlerine dair kapsamlı bir açıklama getiremedikleri için ciddi sınırlılıklar içerir. Ancak, bilinçdışı dinamikler, kişilik tarzı, narsisizm ve savunma mekanizmaları gibi psikanalitik kavramlar kapsamlı bir önyargı teorisi için vazgeçilmezdir.

SOSYAL DÜZEYDE ÖNYARGI

Sosyal grup dinamikleri üzerinden önyargı konusuna baktığımızda, en önemli katkıyı sosyal kimlik teorisinin çerçevesinde gerçekleştirilmiş araştırmaların yapmış olduğu görülür (Tajfel, Flament, Billig ve Bundy, 1971; Tajfel ve Turner, 1986). Bu teoriye göre, insanlar kendi gruplarıyla (iç-grup) özdeşim kurarlar, onu daha değerli bulurlar; diğer grupları (dış-grup) daha değersiz bulurlar. Bu dinamikte iki temel kurucu faktör ön plana çıkar: Sınıflandırma ve özdeşim.

Sınıflandırma (Categorization)

İnsan canlısının, dünyayı, çevresini ve kendini anlayabilmek ve konumlandırabilmek için bilişsel olarak sınıflandırma yapmaya (kategorileştirmeye) ihti-

4 *Yer değiştirme*, psikanaliz içinde tanımlanmış, bilinçdışı bir savunma mekanizmasıdır. Bu mekanizmada, cinsel ya da saldırgan itkiler daha kabul edilebilir ya da daha az tehdit edici hedeflere dönüştürülür. Örneğin, patronuna kızan ama bu öfkeyi ifade edemeyen işçinin eve gelip karısını ya da çocuğunu dövmesi veya yoksulluğun yarattığı gerilimin yoksulluğun kaynaklarıyla hiçbir ilgisi olmayan bir azınlık gruba yönelik saldırganlığa dönüşmesi.

5 *Yansıtma*, psikanaliz içinde tanımlanmış bilinçdışı bir savunma mekanizmasıdır. Bu mekanizmayı kullanan kişi, kendi içindeki kabul edilemez arzu ve itkileri başkasına atfeder. Bir kişiden ya da bir insan grubundan aslında nefret ediyorsam ve bu duygumu yüzleşmek şu ya da bu yüzden çok tehdit ediciyse, bilinçdışı olarak nefretimi o kişiye ya da gruba yansıtırım; onların benden nefret ettiğini sanmaya başlarım. *Yansıtılmalı özdeşim* savunma mekanizmasında ise, yansıtma ek olarak, yansıtmayı yaptığını kişiye ya da gruba yansıtır ve duyguları özdeşim içine girer ve mesela benden nefret ediyormuş gibi hisseder ve davranır.

yacı vardır. Sosyal ilişkileri de çeşitli özellikler üzerinden sınıflandırırız ve kendimize benzediğini düşündüklerimizle bir sosyal grup oluştururuz ya da verili kimi sosyal grupların içine doğar ve onlarla değişik derecelerde özdeşim kurarız. Sorun şu ki; insan canlısı kategoriler-arası farklılıkları abartmaya ve kategori-içi farklılıkları küçümsemeye eğilimlidir (Capozza ve Nanny, 1986). Bu sayede iç-grup kendi içinde, dış-grup da kendi içinde tektipleştirilir (homojenizasyon) ve iç ve dış gruplar arasındaki farklar büyütülerek, iki grup arasındaki mesafe açılır. Ek olarak, insanlar diğer insanları öncelikle cinsiyet, yaş, deri rengi, anadili gibi görünür özellikleri üzerinden etiketlemeye ve sınıflandırmaya eğilimlidirler (Arcuri, 1982). Böylece bu özellikler kolayca sosyal grupların/kimliklerin kurucu özellikleri olabilirler ve bu özellikler üzerinden iç-dış gruplar arasında katı ayırım çizgileri çizilebilir.

Özdeğer (Self-esteem)

Kendimizi iyi hissedebilmek (özdeğerimizi [*self-esteem*] yüksek tutabilmek) için iç-grubumuzu dış-gruplara göre daha fazla kayırırız. İç-grup (biz), dış-gruplardan (onlardan/ötekilerden) daha iyidir/üstündür/değerlidir; dolayısıyla grubumla özdeşim içinde olan ben de iyi/üstün/değerli hissedebilirim. Bu çerçevede iç-grubuma pozitif önyargı geliştirip kayırmacı davranırken, dış-gruplara negatif önyargı geliştirip ayrımcı davranabilirim.

İç-grupla özdeşim düzeyi ne denli artarsa, dış-gruplara karşı geliştirilen önyargı ve ayrımcılıkların dozu da o denli artar (Brewer, 1999). Sosyal psikoloji alanında yapılmış araştırmalara dayanarak, gruplar-arası ilişkilerdeki önyargı ve ayrımcılık üreten bu katı iç-dış ayırımının, belirli koşullara sahip gruplar-arası temas ile yumuşatılabileceği gösterilmiştir. Bu koşullar, eşit statüde olmak, ortak amaçlara sahip olmak, bir eylem üzerinden işbirliği yapmak ve gruplar-arası çatışma durumunda bir otoritenin yaptırım gücünü elinde bulundurması şeklinde tanımlanmıştır (Fiske, 2000).

Evrim psikolojisi açısından bakıldığında, insan canlısının onbinlerce yıl süren evrim serüveninde sosyal grup aidiyeti, hayatta kalma ihtimalini artıran çok önemli bir faktör olarak görünmektedir (Caporael, 1997; Fiske, 2000). İnsanlık tarihinin çok büyük bölümünde grup dışına atılmak ölümle eşdeğerdir. Dolayısıyla sosyal grup aidiyeti ihtiyacının biyo-psiko-sosyal bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Evrimsel açıdan, hayatta kalmak için iç-grup ahengini/dayanışmasını arttırmak ve dış-gruplara karşı dikkatli/kuşkucu davranmak önemlidir. Böylesi bir evrimsel temele dayanarak, Fiske (1998, 2000), sosyal grup ilişkileri açısından insanların beş ana motivasyon kaynağı

olduğunu belirtir. Önem sırasına göre: Grup aidiyeti, ortak sosyal anlayış, etkili sosyal ilişkilerin denetimi, kendini geliştirme ve diğer iç-grup üyelerine güven. Bu motivasyon kaynaklarından beslenerek kurulan ve idame ettirilen sosyal grupların (ve sosyal kimliklerin) zaman içinde bir sosyal kurgu (*construction*) oldukları unutulur (çoğunlukla unutturulur) ve sanki ezeli ve ebedi belli bir özleri olan kendinde-varlık niteliği kazanırlar. Bu bakış açısına *özcülük* (*essentialism*) denir. Özcülük, iç- veya dış-sosyal grupları kalıpyargılar üzerinden homojenleştirmiş bir şekilde algılar; iç-grupların iyi, dış-grupların kötü özlere sahip olduğunu iddia eder; gruplararası geçişkenlikleri ya inkâr eder ya da iyi gözle bakmaz. Bu bakış açısına göre, örneğin kadınlığın, erkekliğin, Türklüğün, Kürtlüğün, Müslümanlığın, Hristiyanlığın, vb. değişmez ezeli-ebedi özleri vardır ve bu sosyal gruplara mensup insanlar bu öz üzerinden tanımlanıp değerlendirilebilir.

Kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılığın, nasıl da kolayca üretilebileceği deneysel olarak da gösterilmiştir. Bu deneylerin en ilginçlerinden biri, meslekten sosyal psikolog olmayan bir öğretmen tarafından 1970 yılında ABD’de ilkökul 3. sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir (Peters, 1971). Aşağıda özetini verdiğim bu deney bize göz rengi gibi tamamen uydurma bir değişken üzerinden bile çok kısa sürede iç ve dış grupların oluşturulabildiğini ve çok ciddi derecede önyargı ve ayrımcılığın üretilebildiğini göstermektedir.

Önyargı ve Ayrımcılığın Kurmaca Doğası: Göz Rengi Üzerinden Sosyal Kimlik Kurma

ABD’de 1969’da Martin Luther King’in bir suikastle öldürülmesinden sonra, Iowa eyaleti Riceville kentinde kendi öğrencilerine (3. sınıf) ırksal ayrımcılık konusunu deneyimsel olarak öğretmek ve onları ayrımcılığa karşı duyarlı bir hale getirmek isteyen ilkökul öğretmeni Jane Elliot, bir gün sınıfa gelip öğrencilerini göz renkleri üzerinden iki gruba ayırır: Mavi gözlüler ve kahverengi gözlüler.

Elliot, mavi gözlülere bazı özel ayrıcalıklar tanıır: Daha fazla öğle yemeği yiyebilme, daha uzun teneffüsler, öğle yemeğine daha önce gidebilme, vb. “Çünkü” der, “mavi gözlü insanlar kahverengi gözlülerden daha iyi, daha üstün, daha akıllıdır. Benim de diğer zeki insanlar gibi mavi gözlerim var.” Dahası kahverengi gözlüler, daha “akıllı” olan mavi gözlülerden kolayca ayırt edilebilsinler diye daha geniş yakalar takacaklar ve sınıfın en arka sıralarında oturacaklardır. Elliot, mavi gözlülerin daha akıllı, diğerlerinin daha unutkan ve tembel oldukları yönündeki cümleleri sık sık tekrarlar.

Dakikalar içinde, mavi gözlüler kahverengi gözlülere aşağılayıcı sıfatlar takmaya, alay etmeye, onları aptalımış gibi davranmaya başlarlar; kurallara uymadıklarını düşünüldüklerinde kahverengi gözlülerin cezalandırılması için çok /hevesli olurlar.

Deneyin ikinci gününde, Eliot sınıfa gelip, önceki gün yanlış yapmış olduğunu, aslında kahverengi gözlülerin mavi gözlülerden daha akıllı ve üstün olduklarını söyler ve ayrıcalıklı bu sefer kahverengi gözlülere verir. Geniş yakalan da bu sefer mavi gözlüler takmak zorundadır. Yine dakikalar içinde bu sefer "üstün" olan kahverengi gözlüler mavi gözlülere aynı aşağılayıcı/ayrımcı muameleleri yapmaya başlarlar.

Bu deneyin sonuçları genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Her iki durumda da "üstün" olarak etiketlenen çocuklar daha güvenli, daha bu yurgan davranmaya başlamışlar ve ödevlerde/sınavlarda daha başarılı olmuşlardır.
- Her iki durumda da "aşağıda" olarak etiketlenen çocuklar yaklaşık 15 dakika içinde özgüven erozyonuna uğramışlardır. Bu çocukların hal ve tavırlarında depresif işaretler gözlenmiştir. Kimi çocuklar "aşağıda" oldukları için ağlamışlardır. Bu genel mutsuzluk derslerine de yansımış ve "aşağıdaki" grup, derslerine odaklanamamış ve daha başarısız olmuştur.
- "Aşağıdaki" grup üyeleri arasında saldırganlık artmıştır. Kavgalar, alay etme, vurma, kindarlık, suçlama ve çeşitli anti-sosyal davranışlar gözlenmiştir.
- Her iki durumda da "üstün" diye nitelenen çocuklar hiyerarşik sınıflandırmayı sevmişlerdir. Sonradan "üstün" olanlar intikam peşinde koşmuşlardır.
- Sonuç olarak, birbirleriyle arkadaş olan ve deney gününe kadar göz rengi üzerinden bir gruplaşma yaşamamış 9 yaşındaki 3. sınıf öğrencileri, otorite olarak gördükleri öğretmenlerinin yönergesi sonucu, dakikalar içinde göz rengi üzerinden saflaşabilmiş ve bu saflaşma üzerinde ciddi derecede önyargı ve ayrımcılık üretebilmiştir. Bu deney, her tür ayrımcılığın kristalleşmiş bir prototipini gösterir.

Kaynakça

Peters, W., *A Class Divided*. Doubleday, Garden City, NY, 1971.

Orijinal deney üzerine 20 yıl sonra yapılan belgesel için bkz. Elliot, J. "Discovering psychology", Program 20. (PBS Video Services), Annenberg, CPB Program, Washington, DC, 1990.

SONUÇ

Önyargı ve ayrımcılık olgularını kapsamlı bir şekilde anlamak için psikanaliz ve sosyal psikoloji literatürüne başvurmak kaçınılmazdır. Ancak katkılarının yanı sıra bu iki yaklaşımın bazı sınırlılıkları da vardır. Örneğin klasik psikanalitik yaklaşımlar konuyu temelde birey-içi ve dürtü temelli görürler ve sosyal grup süreçlerine dair kapsamlı bir açıklama getiremezler. Öte yanda sosyal grup dinamikleri de birey-içi yaklaşımları dikkate almadan anlaşılamaz. Ne var ki bu iki yaklaşım pek etkileşmeden yaklaşık altmış yıldır kendi mecralarında gelişimlerini sürdürmüştür. Peki, psikanaliz ve sosyal psikolojinin önyargı konusunda uzun yıllar birbirlerine değmeden yaptıkları katkılar, ya-

ratıcı ve verimli bir şekilde bir araya getirilebilir mi? Bu zor ve ilginç sorunun cevap denemesini bu derlemedeki “Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkisel Psikanalitik Açısından Bir Bakış” başlıklı makalede yapmaya çalışacağım.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. ve Sanford, R. N., *The authoritarian personality*, Harper, New York, 1950.
- Allport, G. W., *The nature of prejudice*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1954.
- Altemeyer, B., *Right-Wing Authoritarianism*, University of Manitoba Press, Winnipeg, Canada, 1981.
- , “The other ‘authoritarian personality’”, M. P. Zanna (der.), *Advances in experimental social psychology* içinde, Cilt 30, Academic Press, New York, 1998, s. 47-92.
- Arcuri, L., “Three patterns of social categorization in attribution memory”, *European Journal of Social Psychology* 12, 1982, s. 271-282.
- Bodenhausen, G.V., Sheppard, L.A. ve Kramer, G.P., “Negative affect and social judgment: The differential impact of anger and sadness”, *European Journal of Social Psychology, Special Issue: Affect in Social Judgments and Cognition*, 24:1, 1994, s. 45-62.
- Brewer, M.B., “The psychology of prejudice: ingroup love or outgroup hate?”, *Journal of Social Issues*, 55, 1999, s. 429-444.
- Caporael, L.R., “The evolution of truly social cognition: The core configurations model”, *Personality and Social Psychology Review* 1, 1997, s. 276-298.
- Capozza, D. ve Nanni, R., “Differentiation processes for social stimuli with different degrees of category representativeness”, *European Journal of Social Psychology*, 16, 1986, s. 399-412.
- Duckitt, J., “A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice”, M. P. Zanna (der.), *Advances in experimental social psychology* içinde, Cilt 33, Academic Press, New York, 2001, s. 41-113.
- Fiske, S. T., “Prejudice, stereotyping, and discrimination”, D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey (der.), *The handbook of social psychology* içinde, 4. baskı, McGraw-Hill, New York, 1998, s. 357-411.
- , “Stereotyping, prejudice, and discrimination at the seam between the centuries: evolution, culture, mind, and brain”, *European Journal of Social Psychology* 30, 2000, s. 299-322.
- Jones, J. M., *Prejudice and racism*, 2. baskı, McGraw-Hill, New York, 1997.
- Kahneman, D. T., Slovic, P. ve Tversky, A., *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, Cambridge University Press, New York, 1984.
- National Research Council, *Measuring Racial Discrimination, Panel on Methods for Assessing Discrimination*, der. R.M. Blank, M. Dabady, C.F. Citro, Natl. Acad. Press, Washington, DC, 2004.
- Nelson, T. D., *The psychology of prejudice*, Allyn and Bacon, Boston, MA, 2002.
- Quillian, L., “New approaches to understanding racial prejudice and discrimination”, *Annual Review of Sociology* 32, 2006, s. 299-328.
- Paker, M., “Lincin Psiko-politiği”, *Birikim*, 211, 2006.

- Parens, H., Mahfouz, A., Twemlow, S. ve Scharff, D. (der.), *The Future of Prejudice Psychoanalysis and the Prevention of Prejudice*, Guilford Press, New York, 2007.
- Peters, W., *A Class Divided*, Doubleday, Garden City, NY, 1971.
- Sidanius, J. ve Pratto, F., *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1999.
- Simon, H. A., *Models of bounded rationality*, MIT Press, Cambridge, MA, 1982.
- Tajfel, H., Flament, C., Billig, M. ve Bundy, R., "Social categorization and intergroup behavior", *European Journal of Social Psychology* 1, 1971, s. 149-177.
- Tajfel, H. ve Turner, J.C., "The social identity theory of intergroup behavior", S. Worchel ve W.G. Austin (der.), *Psychology of Intergroup Relations*, NelsonHall, Chicago, 1986, s. 6-13.
- Westen, D., "The scientific status of unconscious processes: Is Freud really dead?", *Journal of the American Psychoanalytic Association* 47, 1999, s. 1061-1106.
- Wright ve Bower, "Mood effects on subjective probability assessment", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 52:2, 1994, s. 276-291.
- Young-Bruehl, E., *The Anatomy of Prejudice*, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkisel Psikanalitik Bir Bakış*

Avram'a (2009) göre, önyargı konusunda kapsamlı bir teorik bakış geliştirebilmemiz için, bebek/çocuk gelişimindeki özelliklere, insanın ruhsal aygıtının/kişilik örgütlenmesinin özelliklerine, kişiler-arası ilişkiler dünyasına ve sosyal koşullara bir arada bakmak gerekir.

RUHSAL AYGITIN GELİŞİMİ: BÖLÜNMÜŞLÜKTEN BÜTÜNLEŞMEYE

İnsanın kişilik örgütlenmesinin doğumdan itibaren nasıl geliştiğine psikanalitik açıdan bakarsak, ilk söylenmesi gereken yaşamın ilk bir-iki yılında bu örgütlenmenin çok parçalı ve dağınık olduğu, zaman içinde bütünleşme eğilimi gösterdiği.

Bebek doğduğunda bir yetişkin kadar olmasa da geniş bir zihin kapasitesine sahiptir, ancak ne başka birini ne de kendisini bütünlüklü bir varlık olarak algılayamaz. Örneğin; bebeğin açlık, susuzluk, ısı, temizlik gibi bazı temel biyolojik ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçları karşılandığı zaman rahattır. Bedensel rahatsızlık veren şeylere karşı ise tepki verir. Karnı acıktığı zaman midesinde spazm olur; ağlamaya başlar. Doyurulduğu zaman rahatlar, sakinleşir. Refleksler düzeyinde onu rahatlatan şeyleri “mutlak iyi”, ona rahatsızlık veren şeyleri “mutlak kötü” olarak algılar. Örneğin, doyuran meme mutlak iyidir, doyurmayan meme mutlak kötüdür; bebek, bu durumları aynı meme-

* Bu makale ilk olarak şu kitapta yayınlamıştır: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 53-62.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

nin değişik halleri olarak algılayamaz. Bebeğin çok erken günlerden, haftalardan itibaren annesinin yüzünü ve sesini ayırt edebilme kapasitesi vardır ve ona daha fazla ilgi gösterir. Ancak bebek annesinin yüzü ve sesiyle, karnını doyuran meme arasında uzunca bir süre net bir bağlantı kuramaz. Bunları, ayrı nesnelermiş gibi algılar. Her ne kadar çocuktan çocuğa bireysel farklılıklar gözükebilse de bebekte ilk beş-altı ay “zihinsel temsil kapasitesi” (*mental representation*) oldukça kısıtlıdır. Annesini görüyorsa onun için vardır, görmüyorsa, sesini duymuyorsa yoktur. Acıkmışsa ya da üşüyorsa, o sırada bu ihtiyaçları giderilmek zorundaysa ve anne yoksa, bunu bir mutlak kötülük gibi algılar.

Bebeğin bilişsel kapasitesi yavaş yavaş geliştikçe annenin (ve tabii ki diğer insanların ve kendisinin) yüzüyle, memesi, bedeni gibi değişik parçalarını bütünleştirebilir hale gelir. Bebek için ihtiyaçlarını karşıladığı zamanlarda anne, mutlak iyidir. Ortada olmadığı ya da geç geldiği zamanlarda ise mutlak kötü bir anne vardır. Kısacası, bebek annesini (ve annesi vasıtasıyla kendisini) mutlak iyi ve mutlak kötü arasında ikiye böler (bölme = *splitting*). Bebeklik dönemindeki ham ve sert duyguların “yeterince iyi bir anne” (ya da annelik işlevini üstlenmiş bakım veren kişiler) tarafından yumuşatılması/düzenlenmesi gerekir ki bölünmüş benlik ve öteki temsilleri giderek bütünleşebilsin. Optimal koşullarda çocuk, annesinin aslında tek bir insan olduğunu, olumlu ve olumsuz özellikleriyle bir bütün olduğunu ancak bir-iki yaşından itibaren anlamaya başlar ve bütünleşmenin yeterince iyi bir şekilde tamamlanması optimal koşullarda 4-6 yıl alabilir (Kernberg, 1976; Westen, 1990).

Bu noktada konumuz açısından iki durum kritiktir:

İlk olarak, her bebeğin/çocuğun gelişimsel koşulları (bakım/bakıcı kalitesi, aile dinamikleri, sosyal bağlam) yeterince iyi değildir ve benlik/öteki temsillerinin bütünleşme süreci ciddi aksamalar gösterebilir. Örneğin, psikanalizde “sınır (*borderline*)” kişilik örgütlenmesi” denilen durumda bu bütünleştirme çok sorunlu ve pek yapılamamış olduğu için kendisini ve başkalarını hep “mutlak iyi” - “mutlak kötü” zıtlıkları ve zıtlıkların yer değiştirmesi üzerinden yaşantılar. Kendisi, ötekiler ve genel olarak dünya, siyah-beyaz kutupları üzerinden algılanır; gri tonlara, geçişkenliklere, melezliklere, kısacası duygusal olgunluğa yer yoktur.

İkincisi, söz konusu bütünleştirme çocukluk döneminde yeterince iyi bir şekilde yapılmış olsa bile, insanın içinde kendini ve ötekini “mutlak iyi” - “mutlak kötü” (örneğin dost-düşman ikilikleri) olarak ikiye bölme (*splitting*) potansiyeli vardır. Normal koşullarda duygusal olarak gayet olgun davranabilen insanlar, fiziksel ve/veya psikolojik güvenliklerine yönelik tehdit algıla-

rının arttığı durumlarda, kendi bebeklik/çocukluk dönemlerinin arkaik/ilksel hafızasında taşınan bilinçdışı süreçleri, tehdidi savuşturmak uğruna, tekrar etkinleştirebilir ve mutlak iyi - mutlak kötü şablonlarını tekrar devreye sokabilirler. Tehdit algısı, dışarıdan, sosyal dünyadaki kimi olaylardan/durumlardan kaynaklanabileceği gibi, kişinin kendi içsel süreçlerinden de (örneğin, kendi hayallerinden, rüyalarından, anılarından vb.) kaynaklanabilir.

Bu iki nokta şunu gösterir: İnsan canlısının ruhsal aygıtı (genel olarak kişilik örgütlenmesi), en temel mekanizmaları açısından, yeterince tehdit hissettiğinde bütünlüğünü/olgunluğunu koruyamama ve mutlak iyi-kötü zıtlıklarına gerileme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel bütün insanlar için geçerlidir, ancak her insanın duygusal olgunluk düzeyi ve içinde yaşadığı sosyal bağlam farklı olduğu için, tehdit algısının ne dozda ve ne hızda devreye gireceği ve dolayısıyla mutlak iyi-kötü şablonuna geçiş eşiği kişiler, sosyal gruplar/kimlikler ve sosyal bağlamlar arasında çok büyük farklılıklar gösterebilir.

Mutlak iyi-kötü algısının, diğer deyişle kendimizi ve dünyayı siyah-be-yaz şekilde algılamamızın, tüm fanatizm çeşitlerinin ve önyargı-ayrımcılık mekanizmalarının bireysel düzeyde temel yapı taşı olduğu söylenebilir. Bölmeye ek olarak, konumuz açısından önemli iki savunma mekanizmasından daha bahsetmemiz gerekir.

YANSITMA (PROJECTION) VE

YANSITMALI ÖZDEŞİM (PROJECTIVE IDENTIFICATION)

Zihnimizde bilinçdışı olarak taşıdığımız benlik temsillerimiz yeterince iyi düzeyde bütünleşmiş durumda değilse, kendimizi kimi iyi ve kimi kötü özelliklerle olan, karmaşık ve gri tonlarda biri gibi yaşantılayamayız. Benlik temsillerimiz ikiye bölünmüş durumdadır: Mutlak iyi ve mutlak kötü. Mutlak iyi ve kötünün bütünleşip gri olamadan bir arada bulunması ruhsal aygıt için çok ciddi bir kaygı durumu yaratır. Kendimizi mutlak kötü olarak yaşantılamak özdeğeri çok düşürür ve psikolojik ızdırabı artırır. Bu ızdıraptan hiç olmazsa geçici bir şekilde kurtulabilmek için oldukça yaratıcı ve incelikli bilinçdışı mekanizmalar kullanan insan zihni, mutlak kötüyü dışarıya (başka birine, Öteki'ne) yansıtır. Böylece “ben kötüyüm” hissinden kurtulur, kendisinde sadece “ben iyiyim” hissi kalır. “Ben kötüyüm” hissini başka birine yansıtarak, “o kişi kötü” hissine geçiş yapar. Böylece kendini iyi hisseder; kötülük, nefret, düşmanlık dışarıda, ötekilerdedir. Örneğin, bilinçdışı olarak Kürtlerden nefret eden bir Türk, bu nefretini kendisine itiraf etmesi şu ya da bu nedenle çok kay-

gı yaratıcı bir durumsa, nefretini (mutlak kötüyü) Kürtlere yansıtabilir ve durumu “Kürtler Türklerden (benden) nefret ediyor” biçimine çevirebilir.

Yansıtılarak dışarıya atılan bu istenmeyen mutlak kötü parçalar, kimi durumlarda yansıtma yapılan ötekiler tarafından özdeşim kurularak alınır ve yansıtmayı yapana kötülük olarak geri döndürülür. İnsan ilişkilerinin en inselikli savunma mekanizması olan yansıtımlı özdeşimde, kişi kendisinde olmasına tahammül edemediği mutlak kötü malzemeyi başka birine öyle bir şekilde yansıtır ki, yansıtılan kişi bilinçdışı olarak kendisine yansıtılan, maledilmeye çalışılan kötülükle özdeşim kurar ve yansıtana kötü davranmaya başlar. Bu sayede “kendini doğrulayan kehanet” misali, yansıtmayı yapan, kötülüğün kendisinden değil de kötü olarak gördüğü kişiden geldiğine daha da ikna olur. Aynı örnekten devam edersek, nefretini Kürtlere yansıtan bir Türk, tam da farkında olmadan Kürtlere öyle davranabilir ki, Kürtlerden yine bilinçdışı yollarla kendisine yönelik nefret dolu, hiddetli tepkiler doğmasına neden olabilir; ve sonra dönüp “gördünüz mü, benden/bizden nefret ettiklerini söylemiştim, haklıymışım” diyebilir.

BEN-NARSİSİZMİNDEN BİZ-NARSİSİZMİNE

Şimdiye kadar anlatılan bölme, yansıtma ve yansıtımlı özdeşim gibi savunma mekanizmaları, özdeğeri oldukça düşük, dolayısıyla benliği oldukça kırılgan, dağılmaya/parçalanmaya müsait birinin, bu riski/tehdidi bertaraf edebilmek için bilinçdışı olarak oluşturmuş olduğu narsisistik bir varoluşa işaret eder. Bu varoluş/kişilik tarzında, derindeki düşük özdeğeri telafi edebilmek için yoğun kendini yüceltme (mutlak kötünün dışarı yansıtılmasıyla, içerin mutlak iyi olarak kalması ve benliğin idealizasyonu, büyüklenmeci fantaziler), ötekileri değersizleştirme (mutlak kötünün dışarı yansıtılması), empatisizlik ve benmerkezcilik, kendiyle meşguliyet gibi temel özellikler vardır. Narsisistik eğilimleri güçlü olanlar, bu sayılan özellikler çerçevesinde önyargı ve ayrımcılık üretmeye oldukça yatkındırlar.

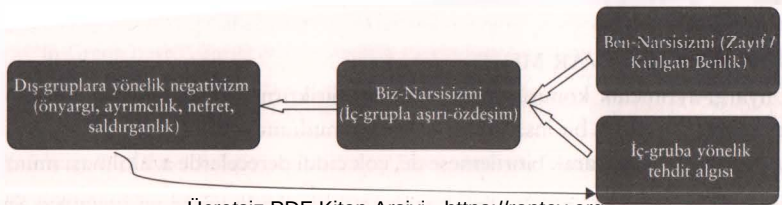
Bireysel ve kişiler-arası düzlemlerde işleyen bu mekanizmaların benzerleri sosyal grup ve sosyal kimlik düzeylerinde de işliyor olabilir mi? Diğer deyişle ben-narsisizminden biz-narsisizmine bir geçiş söz konusu olabilir mi?

Aviram (2005, 2007, 2009), Fairbairn’e (1952) dayanarak, ben-biz geçişine dair önemli bir açılım yapmıştır. Bu açılımın öğelerini özetlersek:

1. İç-grupla özdeşim düzeyi ne denli yüksekse, dış-gruplara yönelik negativizm (nefret, düşmanlık, önyargı, ayrımcılık) o denli artmaktadır.

2. Kişinin birincil özdeşimleri çocukluk döneminde ebeveynlerine yöneliktir. Bu birincil özdeşimler optimal bir şekilde çözülememiş ve kişi ebeveynlerinden özerkleşememiş ise, bağımlılık ihtiyaçları gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde de devam edecek; kişi bu ihtiyacını içinde yer aldığı sosyal grupla aşırı özdeşleşerek telafi etmeye çalışacaktır. Böylece kendisi ile grup arasında pek bir mesafe kalmaz, kişi ile grup büyük ölçüde örtüşür hale gelir; kişi eleştirel mesafe alabilme yeteneğini törpülemiş olur.
3. Ben ve grup (biz) aynıysa, Ben'in kendini iyi hissedebilmesi Biz'in iyi hissedebilmesine bağlanır. Madalyonun diğer tarafı, öteki grupların (Onların) değersizleştirilmesini (ve duruma göre düşmanlaştırılmasını) gerektirir. Türklükle aşırı-özdeşim içinde biri, Türklüğün yüceltilmesi karşısında, bireysel özdeğerinde de (yanılsamalı ve geçici de olsa) sanki bir artış olduğunu hisseder ve bu ona iyi gelir. Türklük yüceltilirken, dış-gruplar açık ya da örtük olarak aşağılanır ve bu da ona iyi gelir.
4. Savaş ve şiddet gibi tehdit algısını ciddi derecede arttıran sosyal koşullar altında iç-grupla aşırı-özdeşim ihtimali artar.
5. Kişinin karakter yapısıyla, sosyal bağlam bu konuda karmaşık bir etkileşim içinde çalışırlar. Kişisel kimliğin ya da benlik yapısının zayıflığı/kırılganlığı (narsisistik ağırlığı) ve de iç-gruba yönelik tehdit algısı, iç-grupla aşırı-özdeşim riskini arttıran faktörler olarak öne çıkarlar. İç-grupla aşırı-özdeşim, dış-gruplara yönelik nefret, önyargı ve ayrımcılık olarak geri döner. Yanılsamalı özdeşim mekanizması kanalıyla da dış-grupların olumsuz tutumları iç-gruba yönelik tehdit algısının artmasına neden olarak (kendini doğrulayan kehanet) bir kısır döngünün oluşumunu sağlar (bkz. Grafik 1).

GRAFİK 1

Literatürde “kolektif narsisizm” olarak da geçen biz-narsisizmini, kişinin özdeşim içinde olduğu iç-grubun üstün/iyi özelliklerine dair gerçekçi olmayan bir inanca ciddi duygusal yatırım yapması şeklinde tanımlayabiliriz (Golec de Zavala ve ark., 2009). Kolektif narsisizmin muhtemel etkileri üzerine yapılmış az sayıda ampirik çalışma olmasına rağmen, mevcut veriler kolektif narsisizmin dış-gruplara yönelik saldırgan tutum geliştirmede önemli rol oynadığını göstermektedir. Kolektif narsisizmi yüksek bireylerin, dış-grupları daha çok tehdit olarak algıladıkları, dış-grupları bağışlamaktan kaçındıkları, askeri saldırganlığı, sosyal hâkimiyet kurmayı, sağ-kanat otoriterliği ve de kör yurtseverliği (ne olursa olsun veya her şeye rağmen ülkesini sevmek, eleştirel bir konum alamamak) tercih ettikleri gösterilmiştir (Golec de Zavala ve ark., 2009). Kolektif narsisistlerin, iç-gruplarına dair sürekli bir onay ve hatta hayranlık beklentisi içinde oldukları belirtilmelidir (Golec de Zavala, 2011). Aşırı-özdeşim kurdukları iç-grubun değerine dair derinden akan kuşku taşıdıkları için, kendilerini geçici olarak rahatlatabilmenin yolu başkalarından iç-gruplarına dair onay ve övgü almaktır. Kolektif narsisizmi yüksek bir Türk, açık ya da örtük bir Türk milliyetçiliği çerçevesi içinde, Türklük dışında gördüğü birilerinden Türklüğün yüceltilmesini, övgü ile söz edilmesini ister, bu tür haberlere karşı özellikle hassastır. Bu onay/övgünün yeterince alınamadığı durumlarda, mümtaz bir telafi mekanizması olarak örneğin Türkiye basını, “Türk doktor ABD’de büyük başarılar imza attı” veya “Genç Türk öğrenci Harvard’dan kabul aldı” tarzı haberlerin üretimi ve parlatılması konularında uzmanlık geliştirmiştir.

Önyargı-ayrımcılık konularından biz-narsisizmi üzerinden getirilen yeni açılımlar oldukça değerlidir, ancak literatürde hâlâ birey düzeyinde bir analizle yetinildiğini belirtmek gerekir. Halbuki bireylerin biz-narsisizmlerinden bahsedilebileceği gibi sosyal kimlik kurgularının biz-narsisizminden bahsetmek de mümkündür. Örneğin, milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi konumların bizzat kendileri bir yapı olarak biz-narsisizmi üretirler ve bundan beslenirler.

SONUÇ: UMUT VAR MI?

Önyargı-ayrımcılık konusunda bunca bilgi biriktirmiş ve bunca sosyo-politik mücadele yürütmüş bir insanlıktan tabii ki umudumuzu kesemeyiz. Önyargı ve ayrımcılığın, tam olarak bitirilemese de, çok ciddi derecelerde azaltılması mümkündür. Bu konuda neler yapılabileceği, ayrıntılı olarak başka bir makalede ele alınmayı hak ediyor, burada sadece başlıklar düzeyinde bahsetmekle yetinelim:

1. Bebek/çocuk gelişiminde, yeterince-iyi, optimal bir bakım ortamının sağlanarak, erken yaşlardan itibaren zaman içinde *duygusal olgunluğa* erişebilecek sağlam bir zeminin atılması. Özdeğeri yüksek ve empati kapasitesi gelişkin bebekler/çocuklar yetiştirmek.
2. Aile içinde ve eğitim sisteminde çocuğa/gence *eleştirel düşünme* becerilerinin kazandırılması. Mutlakçı düşüncenin reddi.
3. Aile ve toplumun *sosyal değerler* yelpazesinde eşitlik, eşdeğerlilik, dayanışma, adalet, barış gibi değerlerin ön plana çıkarılması, desteklenmesi.
4. Birincil derecede özdeşim kurulacak sosyal grubu/kimliği, mikro kimliklerden en makro kimliğe, *İnsanlık*'a, çekmek. Ortak insanlık zeminini, her tür alt-kimliğin üzerine güçlü bir şekilde yerleştirmek.
5. Farklı alt-kimlik konumlarını, özcülükten kaçınarak, mutlaklaştırmadan, meşruiyetlerini tanıyarak, gruplar-arası temasları özendirerek *merak* etmek/ettirmek.
6. Sosyal gruplar ve kimlikler-arası geçişkenlikleri/*melezleşmeleri* özendirmek.
7. Kendini tanıma, kendi üzerine düşünebilme, kendiyle yüzleşebilme becerilerini sağlayan *özdüşünümsellik*.
8. Yaygın önyargılara dair daha açık ve doğrudan toplumu *eğitmek*.
9. Ayrımcı davranışları her düzeyde *yaptırıma* tabi tutmak.

KAYNAKÇA

- Aviram, R.B., "The social object and the pathology of prejudice", J.S. Scharff ve D.E. Scharff (der.), *The Legacy of Fairbairn and Sutherland* içinde, Routledge, New York, NY, 2005, s. 227-236.
- , "Object Relations and Prejudice: From In-group Favoritism to Out-group Hatred", *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 4(1), 2007, s. 4-14.
- , *The Relational Origins of Prejudice - A Convergence of Psychoanalytic and Social Cognitive Perspectives*, Jason Aronson, Lanham, MD, 2009.
- Fairbairn, W.R.D., *Psychoanalytic Studies of the Personality*, Routledge, New York, NY, 1952.
- Golec de Zavala, A., "Collective Narcissism and Intergroup Hostility: The Dark Side of 'In-Group Love'", *Social and Personality Psychology Compass*, 5/6, 2011, s. 309-320.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A. K., Eidelson, R. ve Jayawickreme, N., "Collective narcissism as and its social consequences", *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 2009, s. 1074-1096.
- Kernberg, O., *Object Relations and Clinical Psychoanalysis*, Aronson, New York, 1976.
- Westen, D., "Towards a Revised Theory of Borderline Object Relations: Contributions of Empirical Research", *Int. J. Psycho-Anal.*, 71, 1990, s. 661-693.

Psikolojik Açıdan Göç*

• Göç, insanlar (çocuk, kadın, erkek) üzerinde nasıl bir psikolojik/ travmatik etkiler oluşturur? Bu etkiler kalıcılaştığında göç eden ve göç edilen yerleşimlerdeki insanlar arasında nasıl sorunlar oluşur?

– Göç oldukça karmaşık bir olgudur. Çok sayıda faktör işin içindedir ve göç psikolojisi üzerine konuşmak ancak sosyo-politik ve ekonomik faktörlerin de dikkate alınacağı karmaşık bir matriks bağlamında mümkündür. Bunu akılda tutarak, göç psikolojisi açısından analiz kolaylığı sağlayacağı için üç evreden bahsetmek mümkündür: Göç-öncesi, göç süreci ve göç-sonrası. Psikolojik açıdan göçü incelerken ve göç nedeniyle psikolojik zorluklar yaşayan insanlara yardım ederken, bu üç evredeki olumsuz ve olumlu özellikleri değerlendirmek gerekir. Bu özellikler de göç eden her kişi ve grup için oldukça farklı olabilir. Ancak bu çok sayıda faktörün bileşik etkisi üzerinden kişilerin ve grupların göçten nasıl etkilendiğini anlayabiliriz. Dolayısıyla bu konuda ilk söylememiz gereken şey, göçün psikolojik etkilerinin büyük ölçüde kişiye veya gruba özgü olduğudur. Bunu söylemiş olmak ama göç üzerine konuşurken özellikle dikkat edilmesi gereken bazı faktörler olmadığı anlamına gelmez. Örneğin göç-öncesi dönemden kaynaklanan faktörler arasında göçün nedeni ve de kaybedilecek şeylerin çapı, derinliği çok önemlidir. Zorunlu göç, “gönüllü” göçten haliyle çok daha fazla olumsuzlukla yüklüdür. Hayatını, güvenliğini kurtarmak için bir yerden kaçmak zorunda kalıyorsan, hem buna

* Söyleşi: İrfan Kuzu, *Birgün*, 6 Kasım 2005.

yol açan tehditlerin ve eziyetlerin yarattığı travmayla hem de aniden, tamamen hazırlıksız bir şekilde yerinden yurdundan kopmanın getirdiği yüklerle uğraşmak zorundasın. Ek olarak, göç ederken geride bırakılanların, bu anlamda kaybedilenlerin, boyutu da çok önemli. İnsana destek veren, onu koruyan güçlendiren ne kadar çok şey geride bırakılıyorsa, göçün psikolojik etkisi o kadar olumsuz olacaktır. Bunlar da nelerdir? İşte, insanın sevdikleri, yakın çevresi, yani ilişki ağı, dili, kültürü, işi ya da okulu, geliri, hayat standardı, aşına olduğu, içinde yaşamaya alıştığı köyü, kenti ya da yurdu. Bunlardan ne kadar çok fazlası geride bırakılıyorsa o kadar fazla risk faktörü var demektir. Göç sırasında ise bu yolculuğun ne kadar güvenli, tehlikeli ya da meşakkatli olduğu dikkate alınmalıdır. Göç sonrası dönem açısından ise göç edilen yerin özelliklerine bakılmalıdır. Göç edilen yer ne kadar kucaklayıcıysa, ne kadar az dışlayıcı ve ayrımcıysa, kayıpları telafi etmeye ne kadar müsait ise göçün olumsuz etkileri o kadar azalacaktır. Her halükârda ama, her göçte bir şeylerin şu ya da bu düzeyde kaybedilmesi esastır. Bir şeyler geride bırakılmıştır ve yeni baştan başlamak gerekmektedir. Kayıpların büyükse ve yeni gelinen yer sana dostça, destekleyici tarzda davranmıyorsa o zaman çeşitli psikolojik zorlukların gelişmesi için yeterince risk faktörü bir araya gelmiş olabilir. Bu durumlarda en sık görülen psikolojik zorluklar depresyon, anksiyete (bunalıtı/endişe) ve ilişki problemleridir. Kadın, erkek, çocuk hiçbir grup bu tür sorunlara karşı bağışık değildir. Herkeste bu zorlukların ortaya çıkma ve bunlarla baş etme yolları farklı olabilir. Örneğin göç edilen yerde yeni bir dil öğrenilmesi gerekiyorsa çocuklar, ana babalarına göre daha avantajlıdır. Ama öte yandan ilişki ağlarının sürekliliği çocuklar için daha önemlidir. Sonuç olarak yeni gelinen yerde ekonomik ve kültürel entegrasyon ne kadar çabuk ve iyi olabilirse göçün yarattığı psikolojik risk faktörlerinin etkisi azalacaktır. Örneğin erkek çalışıyor ve kadın evde oturuyorsa ve bunun üstüne kadının sosyal destek sağlayacak bir çevresi yok ise o zaman bu kadının depresif bir ruh haline doğru evrilmesi kolaylaşacaktır. Göçün yarattığı zorluklarla baş etmenin en yaygın yollarından biri bildiğimiz gettolaşma eğilimidir. Benzer kökenlerden gelen insanlar, tehlikeli olan ya da tehlikeli addettikleri yeni dış çevreye karşı, normal koşullar altında yakınlaşmayacakları kadar yakınlaşıp kendilerine bir getto kurarlar. Bu getto, mekânsal olabileceği gibi, dağınık yerlerde otursalar bile psikolojik/ilişkisel bir getto da olabilir. Getto sonuç olarak bir tür dayanışma ağıdır, göçün neden olduğu kayıpları telafi etme çabasıdır. Eğer abartılmazsa ve iç-dış sınırlarını çok katı bir şekilde çizmezse gettolar, yeni yere entegrasyon sürecinin işlevsel bir ilk aşaması olarak görülebilirler.

İnsanlar göç edip, ilk başta içinde kendilerini daha güvenli hissettikleri getto- da yaşamaya başlarlar. Zaman içinde deneye yanıla getto sınırlarının dışına çıkıp tedricen entegre olabilirler. Ama göç edilen yer, göç edenlere karşı düşmanca/ayırıcı bir tavır içindeyse, o zaman göç eden için entegrasyon değil, kendini koruma ön plana çıkar ve gettolaşma sürdürülür. Gettolaşma bir süre sonra kendi dinamiğini yaratabilir ve bin türlü müsibete neden olabilir. Bunların başında da göç edenlerle yerleşiklerin birbirlerini sahiden tanıma- maları ve önyargılarla yüklü bir şekilde şiddete dek varabilen gerginlikler üretmeleridir. Gettolaşmanın kırılmasında en büyük sorumluluk göç edilen yerdeki yerleşik düzene düşer. Göç eden oraya keyfinden gelmemiştir, bir sü- rü şeyi geride bırakarak gelmiştir. En başta bunu kabul ederek, anlayarak, çok boyutlu yardım/destek mekanizmaları devreye sokulmalıdır.

• Göç edilen ülke insanların “yabancı” diye tanımlayarak göç eden insanları dışlaştırmaması, tarafları (göç eden ve göç edilen yerleşimdeki insanlar) karşılıklı nereye kadar iter? Bu sürecin sağlıklı çözülmesi kuşkusuz kısa olma- yan kültürel dönüşümü içeriyor. Ancak böyle (birbirini reddettiği şiddetin üreyebileceği) durumlarda kısa sürede yapılması gereken somut çözümler ne- ler olabilir?

– Evet, dediğiniz gibi meselenin bir uzun dönemli kültürel dönüşüm boyutu var. O da ama kendi kendine olacak, kendi haline bırakılacak bir şey değil. Göçmenlik meselesi üzerine bugünden başlayan ve bunu politik müca- delenin bir bileşeni olarak gündemde tutan bir yaklaşıma ihtiyaç var. Bu mü- cadeleyi de dünyada şaşırtıcı olmayan bir şekilde hep sol hareketler yapmış- tır, yapmaya devam etmektedir. Göç hareketlerinin çeşitli nedenlerle bu ka- dar arttığı günümüzde solun göçmenlerin sorunları üzerine şimdiye kadar ol- duğundan daha da fazla eğilmesi gerekiyor. Göçmenlerin, “yabancılıklarıyla” değil, sorunlarıyla ve sahicilikleriyle görünür kılınması ve onlara yönelik hizmetlerin talep edilmesi gerekiyor. Devletten ve belediyelerden talep edil- mesi gerekiyor, ama bu taleplerle yetinmek de gerekmiyor. Çünkü göçmenlik durumunu en iyi bilenler göçmenlerin kendileridir. Kendi örgütlerini yarat- maları ve idame ettirmeleri için desteklenmeleri kritik önemdedir. Bunun ya- nında Batı dünyasında olduğu gibi göçmenlere yönelik ekonomik, hukuki, psikolojik ve sosyal hizmetler veren sivil toplum kuruluşlarının varlığı çok önemli. Bu kuruluşlar, göçmenlerin kendi örgütleriyle koalisyonlar halinde çalıştığında anlamlı başarılar elde etme imkânı bulurlar. www.kizilirmakizipnisi.org

• Göç eden insanların kültürel kimliklerine sıkıca sarılmamının, göç edilen ülke insanların da bu insanları yabancı diyerek dışlamaları kültürel/psikolojik olarak nelerden beslenir? Karşılıklı kültürlerde bu durumun sorunsuz aşılması konusundaki yaklaşımınızı öğrenebilir miyiz?

– Şimdi bu sorunun cevabı aslında bu röportaja sığmaz, oldukça çetrefil bir konu bu. Ama şu kadarını söyleyeyim burada. Göç, göç eden için de göç edilen yerde daha önce yaşayanlar için de yeni bir durum yaratır. Eski, alışıldık düzen bozulmuştur, ortaya yeni bir durum çıkmıştır. Daha önce birbirini sahiden tanımayan insanlar, hayat tarzları, âdetler, diller, kültürler temas haline geçmiştir. Katı bir şekilde kurulmuş ben/biz şemaları için bu farklı olan öteki, o zamana kadar içselleştirdiğimiz “ben/biz”in aslında mümkün bir sürü ihtimalden yalnızca biri olduğunu gösterir. Yani “biz”in mutlaklığını sarsar, görecelileştirir. O anlamda da katı ben/biz şemaları için öteki, bir zenginlik değil bir tehdit unsurudur. Dünyanın en iyi, en bilmem ne kimliğinin bizim kimlik olduğuna inanmışsak ve başka bir ihtimal olabileceğini hiç aklımıza bile getirmemişsek, karşımıza birdenbire başka kimlikler çıktığında ilk yapabileceğimiz şey o başka kimliklere karşı kendi kimliğimizin üstünlüğünü her mümkün yolu deneyerek yeniden tesis etmektir, edemediğimiz durumlarda da şiddet gündeme gelebilir. Üstelik çoğu durumda farklı kimliklerin karşılaşması, bir sıfır noktasından başlamaz, o karşılaşma anına kadar edinilmiş ciddi önyargılar da söz konusu olabilir. Örneğin, hayatında hiçbir gerçek Kürt, Ermeni ya da Afrikalı bir insanla teması olmamış bir Türk ya da hiç gerçek bir Diyarbakırlı tanımamış bir Afyonlu, yine de bu kimliklere sahip insanlara dair bir sürü şey duymuş, öğrenmiş olabilir. Karşılaşma anında bu tür önyargıların da büyük bir rolü vardır.

Sorunuzun ikinci kısmına gelirim, bu farklı kültürlerin karşılaşmalarının sorunsuz aşılması gibi bir durum ancak bizim ütopyamız olabilir. Ütopya, yani asla varamayacağımız, ama yaklaşmak için elimizden geleni yapabileceğimiz bir hedef. Farklı kimliklerin karşılaşması durumunda her zaman sorun olabilir, sorunsuzluk gibi bir şey beklemememiz lazım. Ama tabii sorun var sorun var. Farklı kimliklerin katliam vb. yöntemlerle yok edilmesi de, ayrımcılık da birer sorun, yanlış anlamalar, iletişim zorlukları vb. şeyler de. Geniş bir sorun yelpazesi var potansiyel olarak. “En az sorunla” ya da “ötekini örselemeden nasıl aşarız?” diye sorarsak, verebileceğim en kestirme cevap, katı ben/biz şemalarına karşı her düzeyde mücadele şeklinde olur herhalde. Tekçi ve mutlak kimlik kurgularına karşı, çoğul, melez, esnek ve geçişken kimlik kurguları. Bu, küçük çocukların yetiştirilmesinden başlayarak, eğitim sis-

temiyle devam ediyor ve nihayet politik kurumlara dek uzanıyor. Bizim kimliğimizin –ki bu aile yapımız olabilir, dinimiz olabilir, etnik/ulusal aidiyetimiz olabilir, cinsiyetimiz, cinsel yönelimimiz olabilir– eşdeğer mümkün kimlikler arasında görece bir kimlik olduğunu kabul edip ona göre yetiştirmeliyiz çocuklarımızı, ona göre düzenlemeliyiz kurumlarımızı. Bu, dediğim gibi bugünden başlayacak, uzun vadeli ve hiç bitmeyecek bir politik mücadele konusu. Milliyetçilik ve ırkçılıkla mücadele bu bahsettiğim genel mücadelenin önemli bir parçası, ama yalnızca bir parçası. Çünkü bu mesele çok daha geniş ve köklü.

• *Yakın geçmişte yaşanan koşullardan ötürü önemli bir nüfus oranı, zorunlu göçe tabi tutulmuştu, zorunlu göçün insanın ruh sağlığı üzerine etkileri nelerdir? Bu etkilerin giderilmesi konusundaki sizin yaklaşımınız nedir?*

– Zorunlu göçe tabi tutulan Kürt nüfus Türkiye’nin en önemli sosyal sorunlarından biridir ve maalesef bu konuda şimdiye dek ciddi bir şey yapılmış olduğu söylenemez. Zorla boşaltılan ve bir kısmı yakılan köy sayısına baktığımızda doğrudan ya da dolaylı (yani zorunlu göç emri almasa da tehditler, baskılar ve şiddet nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar) olarak göçe tabi tutulan nüfusun 1-2 milyon civarında olduğu görülür. Bu insanların devasa sosyo-ekonomik problemleri vardır. İlk sorunuza verdiğim cevaptaki çerçeve üzerinden bakarsak, psikolojik zorluklar açısından oldukça elverişsiz risk faktörlerinden bahsedebiliriz. Bir kere savaş ortamından gelmişlerdir, bir kısmı doğrudan şiddete maruz kalmıştır, birçoğunun ölü, yaralı, sakat şeklinde yakınları vardır. Doğrudan tehlike, tehdit yaşamışlardır. Göç etmek zorunda kalmışlardır, sosyo-ekonomik kayıpları büyüktür. Kürt illeri dışındaki yerlere göç edenler için hiç de dostça olmayan bir çevre söz konusudur. En ufak olaylar linç girişimlerine yol açabilmektedir. Türkiye’de Kürtlere yönelik ayrımcılığın dozu son yıllarda giderek artmıştır. Öte yandan, devlet bu göç mağdurlarının yaralarının sarılması için ciddiye alınabilecek herhangi bir önlem almamıştır. Depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik tabloların bu nüfusta yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Göç edilen yerdeki ayrımcı/düşmanca ortam, göçmen Kürtlerin gettolaşma eğilimini güçlendirmiştir. Daha önemlisi, göçten beri 10 ila 20 yıl geçmiştir, göç edilen yerde yeni bir kuşak yetişmiştir. Sanmıyorum ki bu yeni kuşak mümkün olsa bile ailesinin kaçmak zorunda kaldığı köyüne/kasabasına geri dönmek istesin. Bütün olumsuz koşullara rağmen onların hayatı bu yeni yerde kurulmuştur ve bazı açılardan (okul, iş vb.) yeni yer eskisine göre daha tercih edilebilir du-

rumdadır. Dolayısıyla bu yeni kuşağın çoğu ekonomik nedenlerle ve haklı olarak yeni yerinde kalmak isteyecek, ama bu sorun, yani genel olarak Kürt sorunu ve özel olarak göçmenlerin sorunları, çözülmedikçe, bu yeni kuşak kendisinin ve kendisinden önceki kuşağın yaşadığı meşakkatlerin, zulmün psiko-politik bedelini bütün topluma ödetmek isteyebilecektir. Burada çok ciddi bir yabancılaştırma ve nefret/kin döngüsünden bahsediyorum. Şunu bile söylemek mümkün: Yarın şu ya da bu şekilde PKK diye bir şey kalmasa bile, üç beş on yıl sonra bu bahsettiğim yeni kuşağın en azından bir kısmı şimdikine göre çok daha kıyıcı eylemlere girişebilecektir. Bu kuşağın çocukluğundan beri yaşadığı travmatik sarsıntıyla baş edebilmesinin yolu, devletin sandığı ya da umduğu gibi Kürt kimliğinden vazgeçmesi değil, tam aksine Kürt kimliğine, milliyetçilik dozu daha da artan biçimde daha çok sarılmasıyla olmaktadır. Bu tür travmatik durumlarda, psikolojik sorunlardan sakınabilmenin en elverişli yollarından biri politizasyon düzeyinin, radikalleşmenin artması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Böyle bakınca yapılması gerekenler açıktır: Kürt sorununun demokratikleşme ekseninde politik bir çözüme kavuşturulması ve savaş artı göç travması yaşayanlara yönelik çok boyutlu destek/yardım programları – ki bunların tazminat ve rehabilitasyon boyutları da olmalıdır.

• *Göçmenlerin göç etme psikolojilerini de düşünerek, göç ettikleri ülkede ihtiyaçları neler olabilir? Öncelikle nasıl bir psikolojik destek almaları gerekir? Bugün bu desteği sağlayan kurumsallaşan yapılar mevcut mudur?*

– Yine çok kısaca söylersek, göçmenlerin çok çeşitli ihtiyaçları söz konusudur. Duruma göre, temel biyolojik ihtiyaçlardan (yemek ve barınma) başlayarak, ekonomik, hukuki (yasal statü sorunları), psikolojik ve sosyal (dil, okul, kültürel uyum vb.) ihtiyaçlara kadar uzanır yelpaze. Göçmenlerin bir alt kategorisi olan mültecilerin daha da özel durumları vardır mesela. Önemli olan bunları bütünlüklü bir şekilde ve birbirleriyle etkileşimleri içinde ele alabilen bir yaklaşım geliştirmek ve bu yönde çalışan kurumlar oluşturabilmek. Psikolojik destek de diğer destek alanları olmadan çok fazla işe yarayamaz, etkisi kısıtlı kalır. Göçmenlerle çalışırken psikolojik destek hizmetlerinin kültürel farklılıklara meraklı ve duyarlı olması, dil problemlerini dikate alması, “hasta” anlayışına dayanan hâkim tıbbi paradigmadan uzak durması ve güçlendirme (*empowerment*) hedefli yürütülmesi gerekmektedir. Türkiye’de iç göçmenlere yönelik cılız sayılabilecek bazı faaliyetler var, ülke dışından gelenlere yönelik dişe dokunur bir faaliyetin olduğu söylenemez.

Türkiye’den başka en iyi, uzun yıllar yaşadığım ABD’yi biliyorum. Oradaki durum da çok parlak değil ama kurumsallaşma anlamında Türkiye’den çok daha ileri olduğu söylenebilir. Avrupa keza öyle. Kanada ve Avustralya’nın göçmenlere yardım/destek anlamında en ileri ülkeler olduğunu, buralarda görece ciddi kamu kaynaklarının bu meseleye ayrıldığını biliyorum. Türkiye’de ise iç göçmenlerimize (örneğin Kürtlere) yönelik herhangi bir destek programı olmadığı gibi, dışarıdan gelen göçmenlere yönelik de herhangi bir şey yok. Örneğin Türkiye, utanılası bir şekilde yalnızca batısından gelenleri mülteci olarak kabul edebileceğini, BM mülteciler sözleşmesine şerh olarak düşebilmiş bir ülke. Oysa burada doğudan ve güneyden gelmiş ve mülteci statüsü alması gereken on binlerce (belki yüz binlerce) insan var. Bu insanların birçoğu savaş, işkence vb. nedenlerle kendi ülkelerinde barınamamış kişiler. Burada hiçbir yasal statüleri yok. Sonuç olarak kendi vatandaşına doğru dürüst muamele etme konusunda sicili hiç de parlak olmayan bir Türkiye’de göçmenlere nasıl muamele edildiği de yine bir demokrasi meselesi olarak önümüzde duruyor.

İktidarı Kaybedenin Şiddeti Artar*

• *Şiddet patlaması yaşıyor gibiyiz. Teröre, savaşa, faili meçhule, mafyaya, çeteye alıştık ama galiba bu ülkede şiddet ilk kez sıradan insanlara da böyle salgın bir hastalık gibi bulaştı. Ne oluyor? Şiddet yayılıyor mı yoksa biz var olan bir şiddeti medya sayesinde daha yakından mı görüyoruz?*

– İkisi de doğru. Şiddet yayılıyor. Medya da bu şiddeti biraz daha görünür kılıyor. Hatta Türkiye’de şiddetin yayılmasının geciktiği bile söylenebilir. 12 Eylül 1980’den beri, toplumun geniş kesimlerine devlet kaynaklı bir şiddet uygulandı. Bu şiddet, bir halk sağlığı sorunu boyutuna vardı. Raporlardan biliyoruz ki, 1980-90 arasında bir milyondan fazla insan politik nedenlerle gözaltına alındı. Gene araştırmalardan biliyoruz ki, politik olarak gözaltına alınan insanların tamamına gözaltında ya da cezaevinde şiddet uygulandı. Yani 10 yılda kafadan 1 milyon kişiye işkence yapıldı. Bunun sonrası da var.

• *Daha sonra ne var?*

– Artı Kürt meselesi patladı, devletin PKK’yla mücadelesi başladı. 2-3 milyon insan zorunlu olarak göç etti. Köyleri yakıldı, yakınları öldürüldü, binlerce faili meçhul cinayet yaşandı... Kısacası 1980’den beri 4-5 milyon insan bu ülkede bir şekilde doğrudan devletin şiddetine maruz kaldı. Bir de tabii PKK’nın şiddetine maruz kalanlar var. 4-5 milyonluk bu kitlenin yakınlarını da eklersek, Türkiye’de nüfusun önemli bir kısmı doğrudan ya da dolay-

* Söyleşi: Neşe Düzel, *Radikal*, 3 Nisan 2006.

lı çok ciddi travmatize edildi, örselendi. Her insanın fiziksel ve psikolojik bir denge hali vardır. Eğer bu denge çok zorlanırsa, üzerinize çok gelirse, yani işkence görürseniz, köyünüz yakılırsa, yerinizi yurdunuzu yitirirseniz, stres, depresyon gibi psikolojik sorunlar geliştirirsiniz. Bu tür travmalara maruz kalan insanların üçte biri psikolojik sorunlar yaşıyor işte.

• *Peki diğerleri ne yapıyor?*

– Büyük çoğunluk bu durumu psikolojik rahatsızlığa uğramadan atlatabilmek için, durumunu açıklayan çeşitli anlamlandırma mekanizmalarını kullanıyor. Şiddeti üretenlere karşı yoğun bir nefret üretebiliyor, intikama, düşmanlığa dayanan bir politizasyon oluşturabiliyor. Bugün Türkiye’de şiddetin yaygınlaşmasının önemli faktörlerinden biri, 25-30 yıldır süren bu devlet kaynaklı şiddettir. Ayrıca bu şiddeti uygulayan insanların yaptıklarının yanlarına kâr kalması da, toplumda şiddetin yayılmasına yol açan bir unsurdur.

• *Son zamanlarda kalabalıklarda erkekler kadınları dövüyor. Erkekler niye dövüyor peki kadınları?*

– Kadın-erkek ilişkileri ve kadının konumu Türkiye’de 20-30 yıldır çok hızlı değişiyor. Erkeğin net üstünlüğü, kadının itaatkârlığı toplumun geniş kesiminde sürdürülmeye çalışılsa da, kadın artık geleneksel konumunda değil. Erkekler, “Ne oluyor? Ayağımın altındaki zemin kayıyor, iktidarımı kaybediyorum. Bana tabi olması gereken kadın şimdi neler yapıyor. Buna katlanamam. Ona haddini bildirmeliyim” gibi hissediyor. Erkekteki bu boca-lama sancılı yaşanacak. Erkeğin kadına şiddeti ancak erkeklerin terbiye olmasıyla, terbiye edilmesiyle azalacak.

• *Erkekler eskiden hiç olmazsa bu şiddeti saklamaya çalışırlardı şimdi herkesin önünde, alenen yapıyorlar. Erkekler bir kadını dövmekten utanmıyor mu artık?*

– Muhtemelen utanmıyorlar. Yapılan araştırmalar var. Eskiden daha çok kadın, kocasının kendisini dövmesini meşru görüyordu. Şimdi kadınlar erkeğin şiddetini gayrimeşru gördükçe, erkekler için iktidarı kaybetmek daha katlanılamaz hale geliyor. Ve erkekler, kadınları daha göstererek dövme ihtiyacını hissediyor. “İktidarı yitirmeyelim, iktidarımızı gösterelim” diyen son çırpınışlar, tutamaklar bunlar. Erkeğin kadına şiddeti, devletin vatandaşına şiddetinden çok farklı değildir aslında.

• *İkisi arasındaki benzerlik nedir?*

– Devletin çizdiği sınırlar içinde kaldığında, devletin şiddetinin görünür olması gerekmiyor. Ama toplum, devletin dayattığı çerçeveyi dar bulup hareketlendikçe, sınırları ittirdikçe, devlet telaşa daha fazla dışını gösteriyor. Şiddet gösterisinde pervasızlaşabiliyor. Zaten iktidarını kaybeden ya da kaybedeceğini hisseden devlet, erkek, öğretmen, subay, hepsinde benzer mekanizma devreye girer ve şiddet artar.

• *İşin garip yanı kadınlar da şiddet uyguluyor. Eski sevgililerini lokantada rahatsız eden, eski sevgililerinin evini basan kadınlar. Bunlar da bir tür şiddet uygulamaktır. Kadınlar niye böyle saldırgan oldu?*

– Sadece erkeklerde değil, kadınlarda, gençlerde, çocuklarda, herkeste sanki “saldırganlık” dozunda ve saldırganlığını ifade etme serbestliğinde bir artış var. İnsanlar daha rahat saldırganlaşabiliyor. Eskiden geleneksel toplumda herkesin yeri belliydi. Herkes o kurallar içinde birbiriyle ilişki kuruyordu. Şimdi kapitalistleşme, modernleşmeyle birlikte bu geleneksel yapılar çözülüyor. İnsanların birbiriyle ilişki kurarken başvuracakları referans çerçeveleri artık pek kalmadı. Yalnızlaşan insanlar, “Ben kendi başımayım. Kurallarımı sıfırdan üretebilirim” diye düşünüyor. Kapitalistleşme sonucu yaşanan bu duruma, “narsisistik büzülme” diyebiliriz.

• *Hepimizin yaşadığı bu narsisistik büzülme nedir peki?*

– Toplumda herkeste benmerkezli olma hali artıyor demektir bu. Oysa kişinin, karşısındakiyle uyumlu ilişki kurabilmesi, ona şiddet uygulamaması, o insanı bir özne olarak görebilmesine, “O da acı çekebilir. Onun da hisleri var” diye düşünmesine bağlıdır. Eğer kişi, benmerkezli hale gelir, narsisizmini çok beslerse, karşısındakini çok kolay bir nesne konumuna sokabilir. Onun ne kadar acı çekeceği, ne yaşayacağı umurunda olmaz, empati göstermez ve ona her istediğini yapar. Artık karşısında masa gibi nesne vardır. Hepimizde böyle davranabilme eğilimi artıyor.

• *Peki kadınlar artık saldırgan olmaktan utanmıyor mu?*

– Utanç dediğiniz, başka insanların, aile, mahalleli, köylünüz olabilir, bu bizi nasıl değerlendirdiğiyle ve bizim bunu kaale aldığımızla ilgili bir şeydir. Bizimki gibi Doğu özellikleri olan yani tam birey merkezli olmayıp cemaat eğilimlerinin de olduğu toplumlarda “utanç duygusu” ön plandadır. Batı’da ise “suçluluk” duygusu öndedir. Bugün Türkiye hızlı bir atomizasyon

sürecinden geçiyor. Utanmayı sağlayan geleneksel yapılar yıpranıyor. Toplumsal bağlar çözüldükçe utanma ihtimali azalıyor. Bunun yerini dolduracak suçluluk duygusu da hemen ortaya çıkmıyor.

• *İnsanlar ne utanıyor ne de suçluluk duyuyor demektir bu. Oysa utanma ve suçluluk duyguları kişinin frenleri değil midir? Tehlikeli bir durum değil mi bu? Biz şimdi freni olmayan bir toplum muyuz?*

– Gayet tehlikeli bir durum bu. Bir boşluk hali var. Şiddetin yaygınlaşması gibi şeyler de bununla ilgili zaten.

• *Şiddet bir toplumda bulaşıcı bir hastalık gibi yaygınlaşabilir mi?*

– Kesinlikle. Araştırmalardan biliyoruz ki, gençler ve çocuklarda yaygınlaşan şiddet, televizyonda izlenen şiddet içerikli filmlerle doğrudan bağlantılı.

• *Biz daha yaygın ve daha korkunç olan bir şiddeti de liselerde görüyoruz. Neredeyse bütün liseliler bıçak taşımaya başlamış. Liseler niye şiddet yatağına dönüştü?*

– Şiddet hangi liselerde daha çok artıyor, araştırılmalı. Eğer orta alt sınıflara ait çocukların ağırlıklı olduğu liselerde daha fazla şiddet yaşıyorsa, akla şu geliyor. Türkiye, sınıflararası mobilizasyonun giderek azaldığı bir ülke oluyor. Eskiden çok yoksul bir çocuğun üst sınıfa doğru hareketlenmesi ihtimali daha fazlaydı. Okullar arasında bu kadar fark yoktu. Eğitimden alınan nimetler bakımından sınıflar arasındaki uçurumlar geçmişte bu kadar büyük değildi. Türkiye, giderek daha klasik, sınıflı bir toplum yapısına doğru gidiyor. Mesela İngiltere’de işçi sınıfından gelen bir çocuğun çok iyi bir eğitim alma ihtimali sifıra yakındır. Türkiye’de de giderek böyle oluyor. Sınıf atlama imkânı azalıyor. Bu, geniş kitleler için büyük umutsuzluk demektir.

• *Bu umutsuzluk ne sonuç yaratır?*

– Gençlerin, “Ben ne yaparsam yapayım, çok bir şey olamayacağım. Ancak yan yollara girersem bir şey olabilirim” diye düşünmesine yol açar. Çünkü bu toplum hukuksuzluk, mafya gibi yan yollarla zenginleşme ve güç sahibi olma konusunda büyük imkânlar tanıyor. Çocuklar aptal değil, büyüklerin ne yaptığını görüyorlar. Mikro hayatlarında büyüklerin yaptığını uyguluyorlar.

• *Biz, şiddete yatkın mıyız?*

– Hiçbir toplum için genetik olarak şiddete yatkındır denemez. Ama sosyal ve politik gelenek anlamında, özellikle son birkaç yüzyıldır yaşanan savaşlara, isyanların bastırılma biçimlerine bakarsak, evet biz, şiddetin meşru bir çözüm yolu olarak benimsendiği bir toplumuz. Bu durum, Osmanlı'nın çözülüşüyle açıklanabilir. Osmanlı İmparatorluğu, 100 yılda topraklarının % 90'ını kaybetti. Bu, bir toplum için, politik elitler için müthiş bir travmaydı. İnsanlarda “Parçalanıyoruz yok oluyoruz,” kaygısı yerleşti. Balkanlar'daki savaşlarla bu duygu daha da pekişti. Birinci Dünya Savaşı'na da kısmen belki bu kayıpları telafi ederiz düşüncesiyle girildi ama olmadı. Bütün bu felaketlere iki sorumlu bulundu. Bir, “Bizi parçalamak isteyen” Batılı devletler. İki, bu Batılı devletlerin içimizdeki ajanları. Bunlar Hristiyan azınlıklardı ve güvenli olabilmemiz için bunların bir şekilde temizlenmesi gerekiyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu temizlik harekâtı büyük çapta halledildi. Ermenilerin ve Rumların nüfusu % 20-25'ten 5-10 yılda % 1-2'ye düştü. Bunlar büyük çapta şiddetle yapıldı.

• *Geçmişteki şiddet bir toplumun bugünkü ruh halini etkiler mi?*

– Şu açıdan etkiliyor. Bizde “yüzleşmeme” geleneği var. Bırakın 1915'te İttihat Terakki'nin Ermenilere yaptığını, bu toplum henüz 12 Eylül'le, Evren'le ve Susurluk'la bile yüzleşemedi. Yüzleşmemek, “öğrenmemek, arınmamak, olgunlaşmamak büyümek” demektir.

• *Geçmişimizle yüzleşebilseydik, şiddet bu toplumda bu kadar yaygınlaşmaz mıydı?*

– Şiddet üremezdi. Türkiye 12 Eylül'le yüzleşseydi, muhtemelen Susurluk olmayacaktı. Şimdi Susurluk'la yüzleşemediğimiz için Şemdinli oluyor. Bunlar böyle zincirleme gidiyor. Artık bugünden başlayıp geriye doğru giderek yaşadıklarımızla yüzleşmeliyiz. En yakın olaylar en kolay yüzleşebileceğimiz olaylardır. Yüzleşmemek, bireysel düzeyde de insanlara bir model sunuyor. Böyle şeyler yapılıyor ve yapanların başına bir şey gelmiyor diye düşünüyor. “Kurtlar Vadisi” böyle bir şey.

• *Nasıl bir şey?*

– “Kurtlar Vadisi”, Susurluk'un bir beraat talebidir. Bu toplumda öteden beri yapılan pis işler var. Bu pis işler, devlet içindeki birilerinin yapılmasını gerekli gördüğü ama yasal çerçevede yapamadığı işler. Bunlar çoğunluk

tarafından bilinmiyordu. Ama Susurluk'la, "derin devlet" denildiğinde aklı-mıza ne geliyorsa açıkça ortaya çıktı. Toplum bunu gördü ve devlete ve yöne-ticilerine ilişkin kuşkuları arttı. Kendisini devletin asıl sahibi görenlerin say-gınlığı azaldı. Ama toplum bir temizlik de yapamadı. Olay kapatıldı ve Kurtlar Vadisi sayesinde, toplumun bir kesiminde Susurluk beraat etti. Kurtlar Vadisi, gayet güzel bir ideolojik, psikolojik manipülasyonla katili kahramana çevirdi.

• *Peki eğitim sisteminin bugün yaşadığımız şiddette rolü var mı?*

– Kuşkusuz. Eğitim sisteminin kendisi şiddet içeriyor zaten. Evdeki, okuldaki, askerdeki şiddet Türkiye'deki en önemli, en yaygın üç şiddet mo-dellemesidir. "Anne, baba, öğretmen ya da subay, iktidara sahip olan kişi kendisine yanlış gelen durumlarda şiddeti kullanabilme meşruiyetine sahip-tir" gibi bir geleneksel yargı var zaten Türkiye toplumunda. Büyürken bu şid-dete maruz kalan kişinin, kendisi de anne, baba, öğretmen ya da subay oldu-ğunda bu şiddeti uygulamaması için ek bir çaba sarf etmesi gerekir. Bu çaba sadece bireye kalmışsa, dönüşüm çok zordur.

• *Biz tarih derslerinde hep kazandığımız zaferlerle, kahramanlıklarla, bir anlamda düşmanlarımızı öldürmekle övünürüz. Bu tür bir hamaset ço-cukları yanlış etkiliyor olabilir mi peki?*

– Tabii etkiliyor. Türk eğitim sisteminde, tarih, yurttaşlık kitapların-da militarist, erkeksi bir söylem vardır. Bu söylemde net iyiler ve net kötüler bulunur. İyi bizizdir, kötü onlardır. Bizim hiçbir kötü yanımız yoktur. Onla-rın da hiçbir iyi yanı yoktur. Biz ve onlar şemaları birbirinden o kadar ko-puktur ki, biz tarih öğrenmeyiz. Biz kendimizi kandırırız temel olarak. Ken-dimizin ne kadar iyi bir kahraman olduğumuzu, bize ne kadar kallesçe şey-ler yapıldığını öğreniriz. Böyle zihniyet yapısından gelen onlarca kuşak var Türkiye'de.

• *Peki, Güneydoğu savaşının bu şiddetin patlamasında rolü oldu mu?*

– Toplumsal çözülmenin, çürümenin önemli etkenlerinden biri de uzun yıllar sürmüş, bir sürü insanın ölümüne, sakat kalmasına, göç etmesine yol açmış olan adı konulmamış iç savaş tabii. Türk devleti askerî olarak bu savaşı, PKK'yla mücadeleyi kazandı ama bu savaş başka bir sürü düzeyde Türkiye toplumunun yenilgisiyle sonuçlandı. Bu toplumun ve devletin yapı-sında bir sürü şey çürüdü. Çok ağır bir bedel bu. Bir siyasi irade çıkarsa, bu me-

seleyi barışçı, demokratik yoldan çözmeye koyulsa bile, bu sorunun getirdiği toplumsal çürümüşlüğü, travmaların tamir edilmesi için epey zaman gerekiyor. Devlet kurumlarının çürümüşlüğüyle baş edebilmek kolay değil. Ayrıca 20 yılda bir sürü insan bir sürü şeyini kaybetti. Bunun getirdiği hınç ve öfke var. Bunlar bir anda ortadan kaybolmayacak.

Tehdit Algısı ve Omurilik Tepkisi*

• *Linci diğer şiddet-saldırı eylemlerinden ayıran nedir; nasıl tanımlayabiliriz?*

– Linç kavramı 1700’lerin sonları, 1800’lerin başlarında, Lynch soyadlı Amerikalı bir yüzbaşının adından geliyor. ABD’de, güney eyaletlerinde, mahkemelerin erişemedikleri yerlerde suç işlediği düşünülen insanların mahkeme süreci takip edilmeden kırbaçla cezalandırılmasına imkân veren bir “Lynch yasası”nın mimarı bu yüzbaşı. Daha sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında ceza kırbaçtan idama terfi ediyor. ABD’de linç olayları en son 1960’larda görülüyor, ama en yoğun olduğu dönem 19. yüzyılın ikinci yarısı, 20. yüzyılın başları. Bu dönemde, binlerce linç olayı oluyor, özellikle pamuk eyaletleri denen yerlerde, linçlerin % 80-90’ı siyahlara yönelik. Linçten söz edebilmek için, yargısal sürecin bypass edilmesi, bir grup olarak saldırılması –bir-iki kişinin linç yapması diye bir şey söz konusu değil–, kontrolsüz şiddet kullanılması lazım.

• *Bir tür toplu cinnet hali mi?*

– Evet, kısa süren ve nihai amacı hedefteki kişi ya da kişilerin yok edilmesi olan bir hal.

• *Avrupa’da yoğun linç vakalarının görüldüğü bir dönem var mı?*

– Avrupa’da, ABD’deki gibi bir tarih yok. Nazi döneminde, Nazilerin ya da sempatizanlarının manipüle ettiği bazı grupların yaptığı birkaç linç olayı kayda geçmiş, ama onun dışında öyle bir dönem yok.

* Söyleşi: Siren İdemen, *Express*, Ekim 2006.

• *Türkiye, son günlerde Amerika'yla arayı kapatmaya kalkışmış gibi...*

– Son bir-bir buçuk yılda yirmiyi aşkın linç girişimi var. Bu çok yüksek bir rakam. Bizi daha da kaygılandırması gereken, yetkililerin –valilerin, emniyet müdürlerinin– linci haklı, meşru gösteren söylemleri. Belli ki resmî görevleri olmasa, tesadüfen oradan geçiyor olsalar, lince katılmakta sakınca görmeyecekler. Dolayısıyla, kumaş aynı kumaş.

• *Trabzon'daki linç girişiminden sonra, Tayyip Erdoğan'ın "vatandaşların hassasiyeti" ve "tahrik" vurgulu açıklaması genel olarak da kabul görüldü. Bu nasıl bir "hassasiyet", "tahrik edilen" ne? Linci doğuran kolektif mekanizma nasıl işliyor?*

– Kalabalık grupların nasıl davrandıkları konusunda sosyal psikolojiden bildiğimiz bazı kavramlar var. Önemli kavramlardan biri sorumluluğun dağılması, yayılması. Diyelim, birisi düşmüş, yerde yatıyor, belli ki bir şey olmuş. Eğer تنها bir sokaksa, yanından geçen tek kişiyseniz, sorumluluk hissedersiniz. Ama kalabalık bir caddede biri düşmüşse, "binlerce insan var, biri bakar herhalde" deme şansınız çok yüksek. Dolayısıyla, kalabalık içinde, bir öznenin yaptığı eylemin sorumluluğunu alma ihtimali azalıyor. Kalabalıkların şiddet eylemlerinde de benzer bir mekanizma var. Bir insanı öldürmek gibi çok vahim bir şey de söz konusu olsa, öldürme eyleminin sorumluluk duygusu geçerli olmuyor kalabalıkta. "Burada bin kişi var, ben ne kadar sorumluyum ki" hissi ağır basıyor. Normal insan ilişkilerinde, gerek içselleştirilmiş değerlerimiz, gerek yasalar nedeniyle kendimize yasakladığımız bazı eylemleri yapmayız, durdururuz kendimizi. Bazı insanlar yapar, ama bu istisnadır, genel kural yapmamak, durdurmaktır. Kalabalık söz konusu olduğunda, sorumluluk yayıldığı için, tek tek bireyler sorumluluğu kendilerinde görmedikleri için, tek başına olduklarında kullandıkları frenler ortadan kalkabiliyor. Bir de tabii buna ek olarak, birkaç olay olup da, linç yapma girişiminde bulunanların başına bir şey gelmediği görülünce, "atış serbest" gibi bir mesaj çıkıyor. Yetkililer "vatandaşın duyarlılığı"ndan bahsedince, "gereken tepkiyi verdi vatandaş" deyince, durdurulması gereken bir saldırganlık güdüsü değil, açığa çıkartılması, boşaltılması gereken bir şey olarak görülüyor.

Burada, bir mekanizmadan daha bahsedilebilir. Türkiye'de yaşanan 20 küsur linç girişiminin ne kadar provokasyon sonucu olduğunu da bilmiyoruz. Evet, belli duyarlılıkları, refleksleri olan ve bu reflekslerini açığa çıkarması çok kolay hale gelmiş bir kitle ve yaygın bir milliyetçilik var... Ama aca-

ba, bu linç girişimleri sırasında, orada özellikle bulunan, bazı duyarlılıkları kaşıyan birtakım çekirdek gruplar da var mı? Bunlar ne kadar etkili? Örneğin, birileri bildiri dağıtıyor ya da pankart açmış, orada bu durumdan hoşnut olmayacağı belli olan bir topluluk var. Aradan üç-beş kişi çıkıp “bakın komünistler” ya da “bölücüler...” demeye başlıyor. Bunlar o grup sürecinin liderliğini ele geçiren kişiler. Ses çıkartabilen, ağzı laf yapabilen ve durumu kavramsal olarak çerçeveleyen kişiler onlar, bir tür kavramsal, düşünsel liderliği üstleniyor. Hepimizin bir süperegosu var, süperego vicdanı, çeşitli idealleri içerir, bizi hem belli hedeflere doğru götüren, hem de vicdan üzerinden yasaklar koyan bir şeydir. Kalabalık psikolojisi içinde, birileri çıkıp da “şöyledir, böyledir” dediğinde, bireylerin süperegoları o lidere devrediliyor. Kendi süperegomu kullanmıyorum artık, egemen olan onun süperegosu, onu izlemek durumundayım, eğer öyle biriysem. Bir sürü insan belli bir kıvamı varsa zaten, çok hazır olabilir kendi süperegosunu rafa kaldırmaya. Tek başınayken belki kendi süperegosu durduracaktır onu. Ama süperegosunu devredebildiğinde, o da birkaç yumruk, tekme atabilir.

• *Yönetenler, yönlendirenler, kamuoyu oluşturanlar, özellikle de medya, uygulamalarıyla, üslubuyla, yöntemleriyle fizikî lince müsait ortamı, alt yapıyı hazırlıyor denebilir mi?*

– CHP’nin son haftalardaki performansı, son bir-iki yıldaki linç olayları arasında bence büyük paralellik var. Bu ülkenin sosyo-politik, psikolojik ikliminin linç yapmaya ne kadar müsait olduğunu gösteriyor. AB reformları sürecinde, siyasî yapının kireçlenmiş belli noktaları kırılmadı ama, zorlandı. Bazı şeyler biraz gevşedi, mesela, artık rahatça Kürt deniyor. Birinci sınıf öğrencilerine, “bundan on-on beş yıl önce Kürt bile diyemiyorduk” diyorum, şaşıyorlar. Çok küçük bir şey gibi geliyor bize ama, aslında ciddi bir değişiklik. Referans noktaları sallanmış durumda. Artık herkesin Türk olduğunu o kadar rahat söyleyemiyorsunuz, söylemeniz bile inandırıcı olmuyor, söyleyen için dahi inandırıcı olmuyor. Dolayısıyla, CHP’nin bile katıldığı bir telaş, “bizi mahvetmek, bölmek istiyorlar” gibi bir hava var.

• *“Alt sınıflarda had safhada bir tahammülsüzlük ve lince varan bir şiddet yoğunluğu var, yöneten ve yönlendiren sınıflar da buna hoşgörüyle yaklaşıyor” demek yerine, “yöneten ve yönlendiren kesimler şiddet ve linç ortamını yaratıyor, körüklüyor, alt sınıflar da bir anlamda ‘uyguluyor’” denebilir mi? Gazete manşetlerinden köşe yazılarına, yarışma ve magazin prog-*

ramlarına, her yerde linç dili çok hâkim. Linç zeminini esas olarak siyaset sımfı ve medyanın oluşturduğu söylenebilir mi?

– Kesinlikle. Biz fiziksel linci konuşuyoruz, ama sembolik şiddetin kullanımı da var. Meclis’ten milletvekillerini atmak, medyada bazı insanları linç etmek... Sembolik olarak linçler. Bunlar öteden beri vardı, ama giderek artıyor. Fiziksel şiddet de kullanılsa, sembolik şiddet de, sonuçta, bir tehdit algısı var. İşlerin alıştıkları gibi, istedikleri gibi gitmeyeceğini, statükonun bozulabileceğini, bir şeyleri kaybedebileceklerini hissediyorlar. Doğru, yanlış, ama öznel olarak böyle bir tehdit algısı var. Tehdit algısı, sembolik ya da açık, fiziksel şiddet gösterme potansiyelini artıran bir şey. Çok kabaca, mekanizma şöyle: Tehdit altındayım, kendimi savunmalıyım, saldırmalıyım. Türkiye’de bu mekanizma öteden beri vardı, ama kalabalıkların açıktan şiddetle o tehdidi savuşturmasına gerek kalmıyordu. Devlet yasasıyla, polisiyle, askeriyle o şiddeti uyguluyordu. Sembolik olarak zaten şiddet uygulanıyordu, fiziksel şiddet de gerekiyorsa, devlet onu kendi güvenlik aygıtıyla uyguluyor ya da göz yumduğu, desteklediği bazı örgütlere yaptırıyordu. Ama en azından böyle cinnet patlamaları şeklinde, kalabalıkların işe karıştığı olaylar pek olmuyordu. İstisnalar var, Maraş, Çorum katliamları gibi. AB reform süreci, bazı yasaların değişmiş olması, bazılarının değişmesi gerektiğinin bilinmesi, milliyetçi akıl ve çevreler tarafından –ki bunlar hiçbir şekilde MHP’yle veya derin devletle sınırlı değil, çok geniş bir çevre bu akıldan etkilenen– çok ciddi bir tehdit olarak algılanıyor. Emniyet teşkilatı, değişen yasal çerçeveden çok şikâyetçi mesela. Birkaç yıldır, “bazı haklarımızı kaybettik, görevimizi yapamıyoruz” diye yakınıyorlar.

• *Birkaç yıl önce, polisler “kahrolsun insan hakları” pankartıyla yürümüşlerdi...*

– Tabii, böyle bir tarihten geliyoruz. Gözaltı süresi, avukat bulundurma zorunluluğu gibi konularda bazı iyileştirmeler yapıldı. Devlet artık bazı şeyleri rahatça yapamıyor, eskiden olduğu kadar rahat işkence yapamıyor. Dolayısıyla, sosyal kontrolü, toplumsal denetimi o tür şiddet eylemleriyle sağlayamıyor, bu işi “sivil toplum”a havale ediyor. Polisin artık yapamadığı işkence, artık varolmayan idam cezası bir sürü insanın kanına dokunuyor. “Bunlar vatan haini, idam etmemiz lazım. Nasıl idam edemeyiz?” Bu durumda, başka bir yol ortaya çıkıyor. Salın sokaktaki vatandaşı, –duyarlılıkları zaten var ya da rahatlıkla kaşınabilir– onlar cezayı versin. Devlet içinde bir kesim linç girişimlerinden hiç şikâyetçi değil, bunun zıvanadan çıkmasını iste-

miyorlar şu sırada, ama öyle bir noktaya da gelebiliriz. O artık ciddi iç savaş-tır, faşizmdir, böyle bir ihtimal var, ama henüz orada değiliz. Şimdi yaşanan, “kontrollü bir şekilde linç girişimleri olsun, on dakikada durduralım, ölen ol-masın, ama yaralanan olsun, ama millet bilsin ki, solcular, bölücüler, cezasız kalmayacak. AB yasalarıyla elimizi kolumuzu bağlayabilirsiniz ama, bu mil-liyetçi çerçeve sokaktaki vatandaş tarafından sahipleniliyor”. Linci yapan bu-nu böyle düşünmüyor belki ama, yukarılarda birilerinin böyle düşündüğüne eminim.

• *Aslında, linci doğrudan yapanların kendi bireysel çıkarları yok, ama milliyetçi ideolojik bombardıman içinde bir anlamda süperegolarını kanaat önderlerine, grup liderlerine havale ederek ve onların gözünden bakarak mı saldırıyorlar?*

– Türklerle Kürtlerin bir arada yaşadığı görece küçük kent ve kasaba-larda bu tür şiddet eylemlerinin bazen ekonomik temelleri de olabiliyor. Ora-daki rantı kimin paylaşacağı gibi sorunlar olabiliyor, ama pankart açan, bil-diri dağıtanlara yapılan saldırılar farklı. Konuşsan sorsan, “bunlar Kürt, ül-keyi bölmeye çalışıyorlar” derler, söz konusu insanlar Kürt olmasa da. Artık anti-Kürt hissiyat her türlü muhalefete genelleşmiş durumda. Lübnan saldırı-sına karşı, savaş karşıtı pankarta da benzer bir tepki gösterildi. Oturup konu-şulsa, belki de onlar da savaşa karşılar. Ama artık omurilik düzeyinden gös-terilen tepkiler var, refleks düzeyinde, beş saniyelik, on saniyelik bir düşünce sürecine bile uğramayan tepkiler. Nasıl diz kapağımıza vurduğumuzda pat diye kalkıyor, tepkiler de o nitelikte maalesef. O yüzden de çok tehlikeli.

• *Orta sınıftan, kendini sosyal demokrat addeden insanlarda da, AB süreciyle birlikte milliyetçi bir duygu çok yaygın bir şekilde yükselir oldu. Bu-nu nasıl yorumluyorsunuz?*

– Ne kadar demokrat, hatta solcu gözükseler de Türkiye’deki insanla-rın büyük çoğunluğu son beş-on yılda, düşünce sistemlerinin aslında solcu molcu olmayıp milliyetçi çerçevelerden ne denli beslendiklerini keşfediyorlar. Kürt sorunu böyle, Ermeni sorunu böyle, Kemalizm böyle... Mesela, CHP’nin son zamanlardaki çıkışları hiç şaşırtıcı değil, zaten öyle bir partiydi, solcuy-muş gibi yapmaya çalışıyordu, şimdi üstündeki yaldız çıkıyor, alttaki faşizan, gayet milliyetçi, yer yer ırkçı olabilen kimlik gözüküyor.

Osmanlı’nın gerilemesinden beri gelen, cumhuriyetin kuruluşuyla iyice pekişen anti-Batı, “bizi bölmek, yıkmak, yok etmek istiyorlar” duygusu Tür-

kiye'nin siyasî ikliminde çok geniş bir yelpazede var. Öte yandan, Batı'nın da –homojen bir Batı yok elbette, Batı da heterojen– sağcı, milliyetçi, ırkçı kesimlerinin Türkiye'ye bakışı öteleyici, aşağılayıcı bir bakış. O bakış da yansıyor Türkiye'ye, sözünü ettiğimiz algıyı pekiştiriyor. Hiç alâkası olmaması gerekirken, “AB'ye girmeniz için Ermeni soykırımını tanımanız gerekir” diye bir koşul öne sürüldüğünde, buradaki insanlar –bunlar CHP'li de olabilirler, Batılılaşmak onlar için önemli de olabilir– aşağılandıklarını ve bu aşağılanmaya tahammül etmemeleri gerektiğini düşünüyorlar. Çünkü Türkiye'nin büyük çoğunluğu böyle tarihsel bir yüzleşmeye henüz hazır değil. Tarihsel yüzleşme, özellikle eski tarihle yüzleşme dayatıldığında, “bunu hemen yapmanız lazım” dendiğinde, insanlar inkâra çok yatkın oluyor.

• *Bu aşağılanma ve eziklik duygusu, kendilerini Batı'nın değerleriyle tanımlamak istedikleri için mi daha şiddetli oluyor? Batılı olmak istedikleri halde, Batı'nın “sen Batılı değilsin” demesi mi bir komplekse dönüşüyor?*

– Çok muhtemel. Aslında, 150-200 yıllık bir Batılılaşma serüveni var, Cumhuriyetten beri iyice artmış, kesinleşmiş ve keskinleşmiş bir Batılılaşma arzusu var. Neden var? Çünkü yenildik. Batı'ya yenildik. Onlar gibi olmalıyız ki, durumu kurtarabilelim. Her şeyimizi onlar gibi yapmaya çalıştık, kıyafet, yazı vs. Ve sonunda, bunun en büyük testi, AB'ye kabul edilmektir. Karşıdan, burun kıvrımlar geldiğinde, geniş kitleler aşağılandığını hissediyor.

• *Tam da bu nedenle, son dönemde yaşadıklarımız üst-orta sınıfın illüzyonunun yıkılmasının tezahürleri olarak görülebilir mi? “Plaza'da çalışıyorum, yabancı dil biliyorum, evim barkım, kılığım kıyafetim bir Avrupalıdan farklı değil” derken, bütün bunlar yeterli gibi görünüyorken, işin kılıkla kıyafetle, Latin alfabesiyle bitmediği durumuyla yüz yüze gelindi belki de...*

– Eskiden AB'ye karşı çıkan İslâmcı kesimlerin sözcüsü olan parti reform bayraktarlığı yaparken, modernleşmeden, Batılılaşmadan, muasır medeniyet seviyesine ulaşmaktan bahseden, bunun bayraktarı olduğu düşünülen ordu ve çevresindeki güçlerse, önce kuşkucu, ayak direyici, giderek de açıkça karşı çıkıcı oldu. CHP'nin serüveni ilginç. Başta, “AB'yi en çok isteyen biziz” derken, şimdi “zaten almayacaklar ve bizi bölmeye çalışıyorlar” noktasına geldi. Bu aslında, Türkiye'deki egemen politik kültürün bir anlamda kendi kendisiyle yüzleşmesi demek. Bizim hiç istemediğimiz bir şekilde belki ama, illüzyondan, yaldızlı, şatafatlı laflardan, söylemden kurtularak daha sahici bir noktaya geliniyor. Tabii eğer sahici, etkisi olabilen bir sol politik odak,

hareket olsa, bu sahipler arasındaki kapışmadan güzel şeyler de çıkabilir, Türkiye yaratıcı yerlere gidebilir, kapsamlı bir yüzleşme yapabilir. Ama güçlü bir solun yokluğunda, böyle bir “aslına rücu etmek” hiç de hayırlı olmayabilir. Çok sancılı bir dönem bekliyor aslında Türkiye’yi.

• *Bir yandan sürekli suratımıza bazı gerçeklerin çarpılıp durması, bir yandan da bunlarla bir türlü yüzleşememek nasıl bir sonuç doğurur?*

– Söz konusu birey de olsa, toplum da olsa, içinde bir homojenlik yok; birbirleriyle çelişen, kapışan değişik güçler var. Bireyin ya da toplumun yüzleşmeye niyetli, bunu mantıkî sonuçlarına götürmek isteyen ve buradan yeni, yaratıcı bir düzeye erişmek isteyen boyutları varsa, sancılı bir mücadele dönemi sonucunda iyi, güzel bir aşamaya varılabilir, yeni bir insan, yeni bir Türkiye, kendisiyle yüzleşmiş, birçok sorununu halletmiş bir toplum olabilir. Eğer o boyutlar çok cılızsa, bireyi de toplumu da çok daha uzun bir süre, çok daha fazla dibe vuracak dönemler bekliyor demektir...

• *Bölünme korkusu, sözünü ettiğiniz tehdit algısı sıradan vatandaşlar için siyasal elite olduğu kadar ağır basıyor mu sizce?*

– Türkiye solunda öteden beri, “devlet, iktidar, egemen sınıf böyle düşünüyor ama, aslında halkımız öyle değil” anlayışı var. Hepimiz böyle düşünmeye daha yatkınız, bunun rahatlatıcı bir yanı da var. Ama kazın ayağı öyle değil, çünkü “halkımız” da kuşaklar boyunca egemenler tarafından eğitilmiş, hâlâ eğitimmekte; bütün düşünsel çerçevesi “Türkiye’de yaşayan herkes Türk’tür”, “Kürt diye bir şey yoktur” gibi kalıplar. Dolayısıyla, bu tehdit algısını iliklerine kadar hissedenden, siyasî rant amacıyla kullanan, siyasî elitlerdir ama, geleneksel millî eğitim sistemi nedeniyle, milliyetçi hassasiyetler toplumun bütün hücrelerine o kadar yayılmış durumda ki... CHP’nin oyları artmış mesela, % 12 civarına düşmüştü, % 20’ye çıkmış. Bu yüzden çıktı. Baykal’ın sağa kayma politikası o anlamda işe yaradı. Buna kulak kabartabilecek bir kitle var.

Öteden beri varolan bu durumun katmerlenerek artmasına birkaç faktörle bakılabilir. Neo-liberal politikalardan ötürü ciddi bir yoksullaşma, yoksunlaşma süreci var. Sınıfsal uçurum büyüyor, yoksul çocukların iyi bir eğitim alabileceklerine, iyi bir meslek edinebileceklerine dair umutları artık pek kalmadı. Sınıf atlama imkânları eskisi kadar yok. Bütün bunlar bir gerilim, umutsuzluk, şiddete eğilimli bir yapı yaratıyor.

Öte yandan, Kürt meselesi üzerinden, yirmi küsur yıllık bir şiddet ortamı, ölen ve sakat kalan insanlar üzerinden ve bu yaranın sürekli kaşınma-

sıyla gelen bir hassasiyet ve bunun saldırganlığa dönüşme potansiyeli var. Üçüncü olarak bunlara AB süreci eklendi. AB sürecinin geleneksel referans noktalarını bir miktar da olsa aşındırması, insanlarda “altımızdaki zemin kayıyor mu?” endişesiyle bir güvenlik erozyonuna uğramaları ve tehdit algılamasının artması sonucunu veriyor. Bütün bunlar, 100-150 yıllık bir politik kültür içerisinde oluyor. O kültürde de Batı dünyası ve özel olarak Avrupa, hem bir model, hem bir düşman, hiçbir zaman rahat bir ilişki yok.

• *Sadece düşman olsa ilişki bu denli gerilimli olmazdı herhalde...*

– Çok karmaşık, çok katmanlı bir ilişki var Avrupa’yla. Osmanlı’nın yükseliş döneminde Avrupa’ya üstünlük kurulmuş. Daha sonra, çok kısa zamanda, 100-150 yıllık bir süreçte, imparatorluğun % 80’i Avrupa’ya kaybedilmiş. Büyük bir nefret söz konusu, “koca bir imparatorluktan bizi küçücük bir ülkeye mahkûm eden Avrupa” olarak görülüyor. Dolayısıyla, nefretimizin ana nesnesi Avrupa. Öte yandan, bunları yapabildiğine göre iyi bazı özellikleri de olması lazım. Bizim de o özellikleri model almamız lazım. Avrupa gibi olmaya çalışıyoruz uzun bir süredir, “Avrupa Avrupa duy sesimizi” diyoruz. AB de “tamam duyduk kardeşim, kabul ediyoruz” demiyor, ayak diriyor, kapıda tutuyor. Bu, çok fazla gerginlik, hayal kırıklığı, saldırganlık yaratan bir şey.

• *Bir eve alınmıyorsunuz, ama komşularınız davet ediliyor...*

– Komşularınız davet edildiği gibi, davet edilmeye lâyık olmadığınız da kafanıza vuruluyor. Davet edilmek sizin için çok önemli olmasa, geçer gider-siniz. Ama, 100-150 yıldır sizin için çok önemli. Bir tür onay almak gibi.

• *Bu yüzden de esas gerilimi, huzursuzluğu yaşayan kentli, eğitilmiş, meslek sahibi üst orta sınıf değil mi? Diğer kesimler pek bir hayal kırıklığı yaşamadı, kendilerini Avrupalı gibi zaten görmüyor ya da göremiyorlardı... Ve bu hayal kırıklığı “beyaz Türkler”de kendi toplumunu suçlama, aşağılama, hakir görme olarak da tezahür edebiliyor...*

– Batıcı, kendini Avrupalı gibi gören kesimin, üst-orta sınıfın diyelim, “beyaz Türkler”in, hayal kırıklığına uğrayıp, AB’ye girmenin zorluğunun farkına vardıkça, bir gerilimi ve geri çekilmesi var sanki. CHP bu eğilime oturuyor gibi. Daha Anadolu’lu, orta, alt-orta sınıfta kültürel olarak Batıcılık pek yoktu, hatta Batı düşmanlığı daha ön planda geliyordu belki. O kesimlerde AB’ye kuşkulu ve mesafeli bir bakış vardı. Bu iki eğilim, yani CHP’de temsil edildiğini düşündüğümüz üst-orta sınıf, “beyaz Türkler”in Avrupa’ya nega-

tifleşmeye başlayan eğilimiyle, öteden beri Avrupa'ya negatif bakan milliyetçi ve dinci eğilim sanki bir araya daha fazla gelmeye başladı.

• *Ve AB sürecinin bayraktarlığını AKP üstlendi...*

– AKP'nin talebi: “iktidara geldik ama, ordu diye bir şey var, gerçekte iktidar olamıyoruz, türbanı serbest bırakamıyoruz, yapmak istediklerimizin bir kısmını yapamıyoruz... AB üyeliği olursa, sivil iktidarın alanı açılacak, biz daha rahat edeceğiz. O yüzden AB iyi bir şeydir”. AB sürecini, dar anlamda, kendisi için gerekli bir süreç olarak gördüğünden, pragmatik nedenlerle bu kadar hızlı üzerine gitti gibi geliyor bana.

• *Sıradan vatandaşların da AB'den ekonomik ve demokratikleşmeyle dair beklentileri var...*

– AB'ye yönelik tutumlarla ilgili bir araştırma, kamuoyu çalışması vardı. Vatandaş “AB'yi istiyor musunuz, niye istiyorsunuz?” diye soruyorlar. Üçte iki istiyor. Niye istiyor? Genellikle, ekonomik nedenlerle. İkinci sırada, demokratikleşme geliyor. Sonra, daha ayrıntıya giriliyor, örneğin, Kürtçe ile ilgili, eşcinsellikle ilgili sorular soruluyor. O zaman görüyorsunuz ki, biz ay-nen, hiç değişmeden girelim, zenginleşelim isteniyor. Değişmek istenmiyor. Daha önceki değerler, koordinat sistemi içe kapanmacı, katı, antidemokratikse, yeni koordinat sistemiyle aradaki mesafe ne kadar büyükse, o kadar savunmacı tepki çıkacak, o kadar direnç olacaktır. Bir yandan, evet, AB arzusu var. Tarihsel olarak da muasır medeniyet seviyesine doğru, fantezi düzeyinde de olsa bir ilişkimiz var... Ama bir yandan da birçok şeyin değişmesi, alışıldık şeylerin kaybedilmesi anlamına da geliyor bu.

• *Yüzleşme meselesine dönersek, yüzleşme iyi gelen bir kavram; tarihi-mizle, kendimizle yüzleşeceğiz, üzerine düşünceğiz, düğümler çözülmeye doğru gidecek. Mesela, Güney Afrika'daki “hakikat komisyonları”na insan gıptayla bakıyor. Yüzleşme, akla itirafı, Hristiyan kültüründeki günah çıkarma pratiğini getiriyor. İslâm kültüründeyse tövbe var; tövbe edersin ve affe-dildiğini varsayarsın. Bu kültür farklılığı yüzleşmeye nasıl yansıyor?*

– Batı kültürleri, suçluluk duygusunun, suçluluğun ikrarının, günah çıkarmasının daha ağırlıklı olduğu kültürler. Suçluluk kişinin kendisiyle ilgili bir şeydir. Doğu toplumlarındaysa utanç duygusu ağır basar. Utanç duygusunda toplumsal bağlam içinde, “başkaları ne der?” sorusu ön plandadır. Batı kültüründe, başkaları bilmesede, ayıplamasa da suçluluk hissediyorsunuz ve gü-

nah çıkarıyorsunuz. Buradaysa kimse bilmediğinde bir sorun yok. Japonya’da, Hindistan’da da böyle... Sonuçta, birinde utanç, diğerinde suçluluk ön planda, siyah-beyaz kadar zıtlık içinde olmasa da, ağırlıkla böyle. Bu, yüzleşmeyi zorlaştıran bir durum, çünkü yüzleşme literatürü, psikoloji içinden, politikaya, travmalara yansımaları üzerinden gelen, Batı kültürü ve suçluluk duygusu üzerinden geliştirilen bir literatür. Yüzleşme süreci kısaca şöyle: Kötü bir şey olduysa, bunu itiraf edeceğiz, işlemiden geçireceğiz ve böylece yeni bir olgunluk düzeyine ulaşacağız, arınacağız. Kötülük yaptıklarımızdan af dileyeceğiz, dolayısıyla yüzleşmiş olacağız ve yeni bir sayfaya geçebileceğiz.

• *Örneğin, Ermeni soykırımı ile suçlanmak bizim utanç duyduğumuz bir şey mi? “Bu kadar kötü bir şey yapmış olamayız”ın utancının getirdiği bir inkâr mı? Nutuk’ta Mustafa Kemal “Ermenilere büyük fenalıklar yapıldı” diyor örneğin, ama bugün Kemalistler bu kadarına bile yanaşmıyor...*

– Belki bütün ayrıntıların itiraf edilmesi düzeyinde olmasa da, tövbe etmek üzerinden, utanma üzerinden de olsa, üstü kapalı “fenalıklar” diye de geçse, “bir şeyler kötü gitti, bundan sonra, bunu yapmayalım” düzeyinde de kalsa, yüzleşmeye benzer bazı örnekler var belki. Öte yandan, Türkiye ve benzeri ülkeler artık yalnızca Doğu toplumu, yalnızca utancın ağırlıklı olduğu toplumlar değil. Bir iç içe geçme, Doğu’nun Batı’nın birbirinden etkilenmesi de söz konusu. Utançla suçluluk arasındaki ayrım 100-200 yıl öncesi gibi değil, ama hâlâ utanç daha ön planda...

Mesela Ermeni meselesinde, Batı’nın Türkiye’den beklentileriyle, Türkiye’deki insanların hali arasında çok büyük bir açığı var. Daha uzun bir süre için Türkiye’nin Ermeni meselesiyle Almanya’nın Yahudi soykırımı konusunda yaptığı gibi yüzleşmesi beklentisi gerçekçi değil. Hem ciddi kültürel farklar nedeniyle, suçluluk duygusu-utanç duygusu farklılığı nedeniyle, hem de üzerinden 90 yıl geçmiş eski bir olay olduğu için. Türkiye daha 12 Eylül’le yüzleşemedi, bugün olanlarla yüzleşemeyen bir ülke 90 yıl öncesiyle yüzleşemez.

• *İnsan en taze yaşadığıyla daha mı rahat hesaplaşır?*

– Evet.

• *Olayın iyice geçmişte olması, başka bir kuşağın sorumlu olması yüzleşmeyi kolaylaştırmaz mı? “O zaman daha cumhuriyet bile kurulmamıştı, ‘başka’ bir devlet vardı, savaş koşulları hâkimdi” diye düşünmek yüzleşmeyi kolaylaştırmaz mı?*

– Eğer bir özdeşim yoksa. İttihat Terakki ile 1915'te olanlarla politik kültürün bir özdeşimi söz konusu, itiraf edilmese de sahipleniliyor. “Yaptık, çünkü onlar başlattı” diye uzun bir nakarat var. Bu kadar direnç olmasının nedeni, sahipleniliyor, özdeşim kuruluyor olması. Aşırı bir özdeşim var, o aşırı özdeşim azaltılabilirse, böyle olmayacak. Ancak, Ermenilerin gitmesinin, yok olmasının Türk nüfusa ve devlete çok büyük bir girdisi var. Vakıflarla ilgili yapılan son tartışmalar, bu konunun ne kadar irrasyonel derecede hassas olduğunu gösteriyor. Sonuçta, beş-on vakıftan bahsediyoruz, onlarca yıl geçmiş, ama CHP bile damardan ırkçılık yapabiliyor bu konuda. Çünkü çok net bir yerlere değiyor. Oradan olağanüstü bir sermaye transferi söz konusu. Soykırım olup olmadığı tartışmalı olabilir, emirler var mıdır yok mudur konuşulabilir ama, ayrılanların mülklerinin ne olacağına dair çok net telgraflar, Talat Paşa'nın talimatları var. İttihat ve Terakki'nin başındaki üçlü cuntaya –Enver, Talat, Cemal– dair kötüler olsa bile, İttihat ve Terakki'ye dair pek bir şey denmiyor, övülmüyor da, yerilmiyor da... Cumhuriyet kurulmadan önce, Mustafa Kemal Ermeni meselesiyle ilgili bazı eleştirilerde bulunuyor, en yakınındakileri o olaylara bulaşmamış insanlardan seçmeye çalışıyor, ama, sonuçta iş daha kontrolde olmaya başladıktan sonra, çevresinde, hükümet üyeleri arasında, milletvekilleri arasında o olaylara bulaşmış İttihatçılar da var.

Sonuçta, bizim kuşak da sonrakiler de, şu anda Türkiye'de yaşayan hemen herkes Ermeni meselesini maalesef ASALA üzerinden keşfetti. Ne olmuş, ne bitmiş konuşulmazdı, ayrıntısını ne bilirdik, ne merak ederdik. Gazetelere, televizyona yansıyan bir konu değildi. 1970'lerdeki ASALA eylemleriyle konu gündeme gelince, çok hazırlıksız yakalandık. “Birtakım manyak Ermeni, teröristler durup dururken bizim diplomatlarımızı öldürüyorlar.” Niye Öldürüyorlar? “Çünkü sapıklar, çünkü yalan söylüyorlar, bizim onlara kötü bir şey yaptığımızı söylüyorlar. Halbuki...” Müfredatın değişmesi, Ermenilerin kötülüğüyle ilgili bölümlerin müfredata girmesi ve politik gündemde, medyada Ermeni meselesinin yer alması 1980'lerle oldu... Bu meselenin o zamana kadar lafı geçmemiş olması bir anlamlandırma bunalımına yol açtı.

• *Yine de bu direnci anlamak çok kolay değil...*

– Osmanlı ilk başta, üç yüz yıl kadar, gayet büyük bir devlet, zamanının süper güçlerinden biri. Devletlerin ömründe çok kısa sayılabilecek bir sürede, 100-150 yıl içinde, çok hızlı bir çöküş yaşıyor, acayip bir büzülme. Bu, siyasî elitler açısından, siyasî elitlerin yetiştirdiği, eğittiği kitleler açısından politik kültürün çok travmatize bir şekilde kurulması anlamına geliyor. Politik

kültürün içerisinde yer alabilecek unsurlar birkaç düzeyde kopuşturuluyor. Bir insan travmaya uğradığında, travma anıyla baş edebilmesi için belli zihnî malzemeyi, duygusal malzemeyi bilincinin dışına atmak zorunda kalır. Mesele, tecavüz anında, sanki tecavüz kendisine yapılmıyormuş gibi hissedebilir, o görüntüleri, duyguları, duyumsamaları kopuşturabilir; o sırada yaşayabilmesi, duygusal olarak sağ kalabilmesi için bilinçdışına atabilir, atmak zorundadır. İşkencede de benzer şeyler geçerli. Buna “dissociation” süreci, Türkçede “kopuşma” diyoruz, şimdilik daha iyi bir kelime yok.

Türkiye toplumu, Osmanlı kültürü içinden Cumhuriyet’e devrolurken, böyle kopuşmalar oldu. Bir, kendi kayıplarına dair, toprak kaybı, nüfus kaybı, güç kaybı gibi, çok hızlı zamanda olan kayıplara dair bir kopuşma. Hâlâ Osmanlı’nın çöküş dönemi bilinmez, merak edilmez, okullarda okutulmaz, kenara atılmış bir şeydir. Osmanlı’nın mağdur olarak yaşadığı o dönem, kayıplar, ölümler politik kültürün dışına atılmıştır. İkincisi, Birinci Dünya Savaşı’nda, özellikle Ermenilere yapılmış, bu sefer mağdur değil, fail olarak yapılmış hareketler de politik kültürün dışına atılmış, kopuşturulmuştur. Üçüncüsü, azınlık meseleleri kopuşturulmuş. Azınlıklar Batı ile işbirliği halinde, içimizdeki hainler olarak, başımıza gelenden büyük ölçüde sorumlu tutuldular. Lozan’da mecburen kabul ettiğimiz birkaç azınlık dışında, herkesin Türk olması, hiçbir şekilde azınlık lafının geçmemesi, heterojenlik tınısının olmaması çok önemli. Dolayısıyla, etnik-kültürel anlamda bütün heterojenlik kopuşturulmuş, dışarı atılmış durumda. Bir de, Osmanlı’nın yenilgisinin ve geriliğimizin sorumlularından biri olarak görülen İslâm’a dair semboller olabildiğince dışarı atılmış. Türkiye doğusuna ve güneyine uzun yıllar sırtını dönmüştür. Orada ne olup bittiğini bilmeyiz, ilgilenmeyiz, kopmuştur orası bizim için. Beşinci bir düzey daha ekleyebiliriz, o da genel olarak muhalefete, radikal muhalefetin –İslâmcı olabilir, solcu olabilir– varlığına dair bir kopuşma. Onlar da politik kültürün dışına atılmıştır. Böyle beşli kopuşmalı bir yapı var Cumhuriyet’in kuruluş çerçevesinin dinamiğinden gelen.

Travma üzerinden bakarsak, bir insanın ya da toplumun, travmatik halinin iyileştirilmesi için yapılması gerekenlerden biri de bu kopuşmaların giderilmesi, normal zihnî süreçlere, politik süreçlere dahil edilmesidir. Bu tabii tek bir insanda da, toplum düzeyinde de çok sancılı bir iş. Beş düzeyde de sancılı yaşıyor Türkiye. İslâmcıların iktidara gelmesi, bir politik bileşen olarak içerilmesi hâlâ çok sancılı, teyakkuz halindeyiz. 19. yüzyılda hakikaten neler oldu, kimler öldü? Bunu da konuşmuyoruz. Türkiye’de birkaç kuşak geriye gidildiğinde, her ailede kayıplar vardır... Ermeniler sürekli bunlardan söz

ederken, bizde hiç lafı bile geçmez. “Dedem de şu savaşta ölmüş...” en fazla bu kadardır, hikâyesi yoktur, üzerine konuşulmaz, ağıt yakılmaz, geçmişte kalmıştır, yas tutmak diye bir şey yoktur.

Ermeni meselesi de fail olarak kopuşturulmuş eksenlerden biri. Çünkü onunla yüzleşirsek, kendimizi kötü bir şey yapmış gibi hissedeceğiz, aşağılanacağız... Ermeni meselesiyle yüzleşmek, aslında Osmanlı’nın genel büzülme travmasıyla yüzleşmek anlamına geliyor, çünkü onun içinde olmuş bir şey. Ermeniler için yüzleşme, 1915 üzerine konuşma, yalnızca 1915 ile sınırlı. “Bir buçuk-iki milyon insandık, şu kadarımız öldü, bu kadarımız gitti, şu kadar acılar çektik”, çerçeve bu. Bizim için, kendisini o kadrolarla bir şekilde özdeşim içerisinde gören insanlar içinse, “tamam bunlar oldu ama, niye oldu ve nasıl bir bağlamda oldu?” meselesi var. O zaman, 100 yıl içinde % 80-90 kaybedilmiş bir imparatorluk meselesi var. Bu, sindirilmiş, yası tutulmuş bir şey değil. Onun için, Türkiye’deki siyasilerin söylemlerinde nereden çıktığı belli olmayan acayip büyüklenmecilikler, böbürlenmeler görülür, dünyanın en büyük devleti Türkiye’dir sanki. Bir anda çıkıverir o bir yerden. Bir yandan da, eziklikler vardır. Gider gelir ikisi arasında. Bunun ikisinin bir araya gelmesi, bütünleşmesi, sindirilmesi lazım. Bu da pat diye olabilecek bir şey değil. Bunu 1920’lerde, 1930’larda yapmak çok daha kolay olabilirdi.

• *Peki, 12 Eylül’le niye bir türlü hesaplaşmadık, hesaplaşmıyoruz? Yunanistan’ın, Arjantin’in, Şili’nin yaptığını niye yapamıyoruz?*

– 12 Eylül’ün esas olarak sol üzerinde büyük bir darbe olduğunu düşünürsek, 12 Eylül’le yüzleşmemenin en önemli nedenlerinden birinin, solun yenilgisinin muhtemelen 12 Eylül’de değil, daha önceden olmuş olması ve toplumun sola olan ilgisini, sempatisini, desteğini aslında bir-iki yıl önceden çekmiş olmasıyla ilgisi olduğunu düşünüyorum. Zaten açılmış bir mesafe vardı ve sol kadrolar, örgütler, bir ölçüde, şimdiki kadar olmasa da, yetim bırakılmaya başlanmıştı. Solun başına gelen, belli bir dar grubun başına geldi diye görüldü geniş kesimler tarafından. Sonra da maalesef sol bunu kırabilecek yeni ataklar geliştiremedi. Yüzleşme de bu kadar zaman geçtikten sonra, “şöyle şöyle kepezelikler yaşandı, bunları yargılamamız lazım” üzerinden gerçekleştirilemez. Evet, doğru ama, toplumun geniş kesimini buna ikna edebilmemiz, böyle bir toplumsal talep yaratmamız lazım. Bu nasıl yaratılabilir? Türkiye’deki çoğunluğun 12 Eylül’le doğrudan bir bağlantısı yok artık. 27 yıl geçti üzerinden, Türkiye’deki nüfusun % 70-80’inin 12 Eylül bilgisi onlara diyeceklerinizle, okudukları bir-iki şeyle sınırlı. İnsanların bugünkü hayatla-

rına değen, bugünün sorunlarına odaklanan bir politik hareket yaratamadık-
ça ve bugünün geçmişle bağlantıları üzerinden, geçmişî yargılamak, yüzleş-
mek çağrısı yapmadıkça, “12 Eylül’le yüzleşelim” ayakları yere basan bir slo-
gan olamıyor. Bugüne dair bir politik hareket olması lazım, ancak o zaman
dönüp “bugün yaşadığımız bir sürü şey aslında o zamanlardan kaynaklanı-
yor” diyebiliriz. Yoksa, “o zaman yaşananların sorumlularını yargılayalım,
buradan bir politik hareket yaratalım” diyemeyiz.

• *AB’yi cânı gönülden isteyenlerin, liberallerin –mesela Ertuğrul Öz-
kök’ün– yönettikleri gazetelerde, televizyonlarda hâkim olan kışkırtıcı, tahrik
edici, milliyetçiliği körükleyen dili nasıl yorumluyorsunuz? Örneğin, Elif Şa-
fağ, Hrant Dink hakkındaki haberlerde öyle bir kullanılıyor ki, adeta lince
çağrı çıkartılıyor, sonra da şiddetten, linç olaylarından rahatsız olunuyor.
Medyanın bu ikiyüzlülüğü nasıl açıklanabilir?*

– Bu bana iyi polis-kötü polis işkencesini hatırlatıyor. Sonuçta, ikisi de
polis. Ertuğrul Özkök de öyle, o iyi polisliği yapıyor, daha sembolik şiddet
uyguluyor. *Hürriyet* gazetesinin yaptığı bu. Sokakta bunun fiziksel şiddete
dönüşmüş versiyonu olsun mu, olmasın mı diye başta düşünüp düşünmedik-
lerini bilmiyorum.

• *Kendi sözlerinin, kullandıkları dilin bu sonucu vereceği düşünülmü-
yor mu, bu bağlantı kurulmuyor mu?*

– Türkiye solunun mesaisinin önemlice bir kısmı Türkiye’deki faşistle-
re aslında faşist olduklarını anlatmakla geçmiştir. Çünkü Türkiye’deki faşist-
ler faşist olduklarını kabul etmezler. CHP’nin sosyal demokrat olmadığını
anlatmakla ömrümüz geçebilir mesela. Burada da öyle bir şey var. Aslında
onlar hiç de söyledikleri, gördükleri, sandıkları gibi liberal değiller. Çok
daha otoriter, çok daha şiddete açık, faşizme açık bir yapıları var.

Tecrit Esaslı HÜcre Düzeninden Vazgeçilmesi Gerekir*

• *Suçlulara karşı cezalandırma uygulamalarının tarih içindeki durumundan bahseder misiniz?*

– İnsanın hayatını toplum olarak sürdürmesi beraberinde, toplumun üretimi ve yeniden üretimi süreçlerinde belirli kültürel-ahlâki normlar oluşturmayı gerektirdi. Bu normlar bireyi topluma karşı sınırlandırmış ve sınıflandırmıştır. Normlardan sapma toplum için her zaman sorun olmuştur. Meydana gelen sorunu çözme tarih içinde farklılıklar göstermekte. Ancak sorunu çözmede ortak payda her zaman “ceza” oldu. Modern devlet öncesinde cezalandırma bedene yönelik ve topluma gösteri şeklinde yapılıyordu. Bu dönemde ibret gösterileri şeklinde işkence ve idamlar uygulanmaktaydı. Gücü elinde bulunduranlar topluma “kuralların dışına çıkanın başına bunlar gelir” diyordu.

• *Moderniteyle birlikte cezalandırma sistemindeki dönüşümde bedensel cezalandırmadan ne derece uzaklaşıldı?*

– Modern devletlerde cezalandırma kapalı mekânlara taşındı. Kamuya açık eziyet, kapalı kapılar ardında eziyete dönüştü. Ve giderek cezalandırma bedensel eziyetten uzaklaşarak mahrum etme şekline dönüştü. Mahkûmların belli haklarının olduğunun kabul edilmesi bu sürece geçişin ana noktasıdır. Ceza, dış dünyadan uzaklaştırma, mahrum bırakma şeklinde tarif edildi ve bedene yönelik ekstra cezalandırma en azından söylemde reddedildi. Ancak

* Söyleşi: Ulaş Tosun, *Nokta*, 23-29 Kasım 2006.

egemen yöntem olmasa da, yasadışı olsa da bedene yönelik şiddetle cezalandırılma tam olarak bitmemiştir, gerekli görüldüğü hallerde her an dolaptan çıkarılabilir haldedir. Örneğin Türkiye gibi moderniteyi daha geriden takip eden ülkelerde bu dolabın kapısı zaten hiç kapanmadı.

• *Türkiye özelinde disipline etme sürecindeki dönüşümü ayrıntılandırmak gerekirse işkencenin geri plana alınması ne derece mümkün oldu?*

– Osmanlı’ya bakarsak, İslâm hukukunda bilgi almak için eziyet etmek yani işkence yapmak öteden beri yasadışı. Ancak soruşturmada değil ama cezalandırma safhasında Kur’an ve İslâm hukuku çerçevesinde, bugün işkenceden başka bir şekilde sınıflandıramayacağımız bedene yönelik şiddet bol miktarda var. En azından kırbaç cezası var örneğin. Soruşturma kısmında eziyet yasadışı ama pragmatizm de her zaman işbaşında ve konuşurmak için falakaya yıkmak çok eski bir yöntem. Ne olursa olsun, Osmanlı’nın modernizasyon çabalarıyla birlikte her türlü işkence, hem soruşturma hem de ceza aşamasında, 1860’larda yasadışı hale getiriliyor. Yani yaklaşık 150 yıl önce. Bunun “işkence bitti, yok oldu” demek olmadığını gayet iyi biliyoruz.

Son yıllarda fiziksel işkencenin azalmış olduğu bir gerçek ancak dönem dönem çok yoğun olarak uygulandığını da biliyoruz. Sadece mahkûm etmenin devlet için yetmediğini ve ekstra bir cezalandırmadan geçirdiğini söyleyebiliriz. İşkencenin amaçları arasında az bir payda bilgi almaya yöneliktir. İşkence asıl olarak “efendi”nin kim olduğunun kafalara dank ettirilmesi, intikam alınması ve muhalif kişilerin ruhen ve bedenlen çürütülmesi için uygulanagelmekte.

• *Mahkûmu tecrit etme amacına yönelik F tiplerini bu çerçevede nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Tecrit uygulaması F tipleriyle başlamadı. Bu süreç Türkiye’de 12 Eylül 1980 askerî darbesiyle cezaevlerinde özellikle solcu siyasi mahkûmların sayılarının artmasıyla gündeme geldi. Bu dönemde cezaevi sistemi “reform” edilmeye başlandı. Sayıları artan, çoğunluğu solcu siyasi mahkûmların adliyelerle karışması iktidar mantığıyla adlilerin zehirlenmesi olarak algılanıyor. Bu nedenle cezaevlerindeki siyasi mahkûmları ikinci kez yalıtım gereği duyuluyor. Burada Özel Tip denilen sistemle ve disiplin kuralarının daha katı olduğu yerler açıldı. Buralara siyasi mahkûmlar konuldu. Özel Tipe ek olarak bir de daha tecrit hedefli Münferit Tip isimli 1-3 kişilik hücrelerden oluşan ve F Tiplerinin öncüsü sistem kuruldu.

• *Münferit Tip cezaevlerinin mahkûm profili ve uygulamaları nasıldı?*

– Münferit Tip cezaevleri siyasi suçluların üst düzey kadroları ve ıslah olmaktan uzak adli suçluların kontrolü için yapıldı. Münferit Tip Cezaevi dönemin Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Tetkik Hâkimi Hüseyin Turgut tarafından kaleme alınan 1986 tarihli *Cezaevleri İdaresi* isimli kitapta şu şekilde tarif edilir. “Teröristler birbirleriyle haberleşmemelidir. Teröristler haberleşemediği zaman sudan çıkmış balık gibi ölür. Başka bir deyişle teröristi ruhen ve fikir bakımından besleyen kaynaklar kurutulunca, onun devrimci ve yıkıcı yönü ölür. Bu ihtiyaçtandır ki teröristler dünya ile yandaşı örgütlerle haberleşmek için bütün dünyada çırpınır dururlar.”

• *Modern devletlerde kamuya açık eziyetin yerini kapalı kapılar ardında eziyete; bedensel eziyetin yerini de “mahrum etme”ye bıraktığını söyletiniz. Münferit Tip ve F Tipi cezaevlerindeki mantık bununla ne derece örtüşüyor?*

– 1986-89’da mecburi hizmetimi cezaevi hekimi olarak yapmıştım. O zamandan beri gözlemlediklerime göre, cezaevi müdürleri, gardiyanlar ve benzer görevliler eğer savcılıkların ve sivil toplum örgütlerinin ciddi denetimi altında değillerse –ki şu an öyle– kafalarındaki ideal mahkûm tipinden uzaklaşanlara karşı keyfiyet dozu oldukça yüksek biçimde davranabilmektedirler. Bu durum, F Tipi gibi tecrit esaslı cezaevlerinde çok daha fazla böyle. Neredeyse “ölsen kimsenin ruhu duymaz” gibi bir durum yaratılıyor. Yani cezaevi yönetimini ideal/cici mahkûm olduğuna inandıramıyorsan hiçbir hakkından yararlanamayabilirsin. İnsan yüzü göremezsin, kütüphaneyi kullanamazsın, spor salonunu kullanamazsın, doktora gidemezsin. Bu çok çarpık bir ödül-ceza sistemi. Mantık “mahkûmun hakları var” ile örtüşmüyor, “eğer mutlak itaat gösterirsen kısıntılar halinde ödüllendirilirsin” anlayışı var.

• *Bu uygulamalarda ıslah etme yani topluma yeniden kazandırma niyeti söz konusu mu?*

– Bence “F Tipleri”, eski adıyla “Münferit Tipler”, devlet açısından ıslah olmaktan uzak, gözden çıkarılmış unsurlara yönelik. Öte yandan siyasi mahkûmların “ıslah olmak” diye bir şeyi bir ihtimal olarak bile kabul etmeleri dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Böylesi koşullarda “ıslah etmeye çalışıyoruz” söylemi, retorikten ibaret bir kandırmacadır. Islah falan değil, ruhen ve bedenen sakatlamak amaçlanıyor neredeyse. Burada müthiş bir nefret ve düşmanlık tekrar üretiliyor. Mahkûmlar, arkadaşları ve aileleri nefret ve inti-

kamla bileniyor. 120'nin üzerinde insan açlık grevinde öldü. Devlet kanadında en ufak bir kıpırdanma yok. İşin başka boyutu devlet cezaevlerini kangren olarak görüyordu. Cezaevlerinde, koğuşlarda denetim sağlayamıyordu. Cezaevlerine yönelik 19 Aralık operasyonlarının ardından dağıtılan koğuş sistemi ve mahkûmların F Tiplerine gönderilmesiyle kendi açısından kısa vadede sorunu çözmüş oldu. Ama büyük bir insani dram devam ediyor. Cezaevi operasyonlarına kadar toplumda da ufak tefek de olsa mobilize olmuş bir duyarlılık vardı. Devletin manipülasyonu ve bazı örgütlerin ciddi basiretsizlikleriyle sorun toplumsal duyarlılık sınırının dışına atıldı.

O günden bu güne bakarsanız ölüm oruçlarının bitirilmesi için öne sürülen taleplerde ciddi düşüşler oldu. Artık sadece tecridin kaldırılması bu eylemin son bulması için gerekli görülüyor.

Bu dönemde başka şansları kalmadı. Operasyonlar öncesi "Türk Tabipler Birliği" gibi çeşitli sivil toplum kuruluşları ve aydınlar bu sürecin içindeyken şu anki asgari taleplerden daha fazlası elde edilerek ölüm oruçları sonlandırılabilirdi. Karşılıklı uzlaşmaz bir tavır gösterildi. Bunun vebali büyüktür. Bu kadar ölen insanın vebalinin bir kısmı devlette olduğu gibi bir kısmı da bu örgütlerin lider kadrolarındadır. Bu kadroların hesapları sanırım "şehitler" üzerinden geleceğe dönük bir hafıza yatırımı yapmak, direniş efsaneleri yaratmak ve mümkünse ileride bunları da kullanarak bir siyasi hareketlilik sağlayabilmektir, hâlâ da öyle muhtemelen. Yoksa o an için bütün taleplerini kabul ettirebileceklerini düşünüyor olamazlar. Belli bir noktadan sonra yenilginin kesinliği –yani eski koğuş sisteminin aynen gidemeyeceği– belli olmuştu; basiretli davranılsa olabildiğince az hasarla atlatılma ekseninde uğraşılabilirdi, ama sanki o istenmedi, bol şehitli, "destansı" bir yenilgi peşinde koşuldu. Uzlaşmaz tavır öyle hamasi ve hezeyani raddelere kadar ulaştı ki operasyon sonrasında kimi örgütler arabuluculuk yapmaya çalışmış, insanların canı yanmasın diye koşuşturmuş olan aydınları ve sivil toplum kuruluşlarını "devletin maşası, hainler" olarak nitelemekten çekinmediler.

• *Buradan çıkarılacak sonuçla F Tiplerinde devam eden ölüm oruçlarını onaylamıyorsunuz. Tabloya baktığımızda F Tipleri kamuoyu gündeminde uzak sadece yeni ölümler olduğunda adı anılan sorunlar olarak yaşıyor. Bu sorun nasıl çözümlenecek?*

– Ölüm oruçları başka hiçbir seçenek kalmadığı zaman bir protesto eylemi olarak dünyanın değişik yerlerinde gündeme gelmiştir. Kimsenin ölmesi-

ni istemem tabii ki, kimsenin ölümler ve ölü sayıları üzerinden siyaset yapmaya çalışmasını da doğru bulmam. Ama insanları öyle çaresiz bırakan zulüm ve adaletsizlik dolu durumlar vardır ki, kimileri başka hiçbir çareleri ve araçları olmadığı için kendi bedenlerini ortaya koyabilirler, bu çaresizliği anlayabilirim. Ve eğer açlık grevleri/ölüm oruçları, nadiren kullanılıyorsa, zamanlaması çok iyi hesaplanıyorsa ve de sosyo-politik haleti ruhiye ile bir rezonans yakalayabiliyorsa, çok güçlü bir vicdan kurucu, vicdan hareketlendirici işlev görebilirler. Oysa bu grevler, oruçlar Türkiye'deki haliyle ağırlığını yitirdi. Şu şekliyle onaylamam mümkün değil. Çok sık ve çok uzun kullanıldı, vurucu bir ağırlığı kalmadı. Ve de en önemlisi bu eylemlerle toplumun herhangi bir etkileşimi kalmadı. Ciddi bir muhasebe yapılmalı, 120'den çok ölüme ek olarak yüzlerce kalıcı sakatlık sahibi olmuş insan var bu eylemlerin sonucunda. Bunlar çok ağır kayıplar ve çoğu maalesef kaçınılabilecek kayıplardı. Yenilginin zamanında kabul edilip gerekli geri çekilmenin ve ona uygun mantıklı muhalefetin yapılmaması, kayıpların bu kadar vahim olmasına yol açtı. Diğer taraftan ikili bir durum söz konusu. Söz konusu örgütler bu kadar radikal ve şiddetperver olmasaydı F tipleri konusundaki toplumsal muhalefet daha da artabilecekti; öte yandan muhalefet artsa örgütler belki bu kadar radikalleşmeyecekti. Burada geniş bir tanımlamayla demokrat ve insan haklarına saygılı tüm kesimlerin F tipine tepki göstermesi gerekiyor. Toplumu politize etmek zor bir süreç. Öte yandan cezaevlerini merkezî bir mücadele alanı olarak gören siyasi anlayışlar var. Hal böyle olunca oldukça geniş toplumsal muhalefet örgütlenmesi söz konusu olamaz. Merkezî mücadele alanı hayat içinde olmalı. Bu durum sağlanabilirse cezaevlerinin insanileştirilmesi de toplum geneli tarafından daha çok sahiplenilebilen bir alan olacaktır. Biliyorsunuz, bu cezaevi operasyonu öncesi mahkûmların açlık grevi direnişlerine karşı toplumsal duyarlılık artma eğilimindeydi. Böylesi hassas ve destek açısından umutlu olunabilecek bir ortamda bu örgütlerden biri kalkıp "cezaevlerindeki durumu protesto etmek için" bir polis otosunu tarayıp birkaç polisi öldürdü. O dönemde bu şiddet eylemi bence cezaevi direnişinden toplumsal desteğin hızla geri çekilmeye başladığı ana işaret ediyor. Kısa bir zaman sonra da devlet o kanlı cezaevi operasyonunu yaptı zaten. Basiretsizlik dediğim de böyle bir şey. Cezaevi direnişini yürüten örgütlerin lider kadroları, bu direnişe gösterilen toplumsal duyarlılık üzerinden kitlelerin kendi örgütlerinin peşlerine takılabileceklerini ve bu yolla bir tür siyasi hegemonya kurabileceklerini düşünmüş olabilirler. Eğer böyle bir hesap vardysa bu çok büyük bir yanılgıyla maluldür. Çünkü cezaevi direnişine gösterilen sempati ve destek tamamen in-

sani kaygılardan kaynaklanıyordu, bunun o örgütlere siyasi bir destek verilmesiyle hiçbir ilgisi yoktu.

Çözüm yolunda yeniden bir aydın ve sivil toplum örgütü girişimi başlatmaktan ve yeniden toplumsal duyarlılık artırıcı faaliyetlere girişmekten başka bir çare gelmiyor aklıma. Ancak bunun başlayabilmesi ve mesafe alabilmesi için biraz önce bahsettiğim ciddi muhasebelerin yapılabilmesi ve de malum örgütlerin bu meseledeki pozisyonlarını samimi bir şekilde elden geçirmeleri gerekmektedir. Öte yandan devletin eğer bu sorunu çözme gibi bir niyeti var ise onun da ciddi adımlar atması gerekmektedir. İçeride yatanlar kim olursa olsun mevcut F tipi düzeni kabul edilemez, bu düzen orta ve uzun vadede çok daha ciddi toplumsal yaralara/huzursuzluklara neden olur. Tecrit esaslı hücre düzeninden vazgeçilmesi gerekir.

• *F Tipleri konusunda bakanlıklar eleştirileri Batı'nın tavırlarıyla yanıtlıyor. En son önceki haftalarda basının sorularına yanıt veren Adalet Bakanı Cemil Çiçek "F Tiplerini Avrupa'dan 50 defa heyet ziyaret etti. Sorun yok" şeklinde konuştu. Batı'nın Türkiye'deki uygulamalara bakışı ve kendi cezaevleri ne durumda?*

– Şimdi bir kere F tipleri Batı'nın minimum standartlarına uygun olabilir. Batılı aklı koğuş sistemini çok sağlıklı bulabilir ve 1-3 kişilik özel oda sistemine dayalı yeni sistem eskiye göre onlara daha uygun/cazip gelmiş olabilir. Burada birkaç sorun var. Birincisi, Batı'nın cezaevi sistemi hiçbir şekilde ideal bir sistem değil, özellikle ABD'de çok sıkıntılı ve eziyetli bir sistem olduğu herkesin malumu. Dolayısıyla Batı'nın F tiplerine bir laf etmemiş oluşu bizi bağlamaz. Biz burada daha iyi cezaevi standartları isteyebiliriz, bunun mücadelesini verebiliriz. İkincisi, ak-kara gibi sert bir şekilde kategorilendirmek doğru olmaz, ama biliyoruz ki Batı toplumlarında bireysellik vurgusu Doğu toplumlarında ise toplulukçuluk vurgusu daha ağırlıklıdır. Burada genel ortalamalardan, yönelimlerden bahsediyorum ve kuşkusuz aşırı bir genelleme yapıyorum, her toplumun içinde bu bireysel-toplulukçu ekseninin herhangi bir yerinde yer alan insanlar mevcut. Hele Türkiye ne tam bir Batı ne de tam bir Doğu toplumu. Çok fazla geçişkenlik var burada. Dolayısıyla buradaki cezaevi sisteminin de bu kültürel geçişkenliklere, ihtiyaçlara hitap etmesi gerekir. Tamamen toplulukçu bir tarzı ifade eden koğuş sistemi gerçekten özel alana yer bırakmaması nedeniyle savunulabilir bir sistem değildir. Öte yandan şimdiki halleriyle F tipleri tecrit hedeflidir, toplu geçirilebilecek mekânlar ve zamanlar çok sınırlıdır. Halbuki Türkiye

için en uygun sistem, Batı'da da örnekleri görünen melez bir sistemdir. Mahkûmlar geceleri 1-3 kişilik odalarında geçirebilirler. Gündüzlerin büyük kısmını ise istedikleri takdirde diğer mahkûmlarla birlikte toplu mekânlarda geçirebilirler. İsterlerse odalarında kalabilirler. Hem bireysel hem de toplu mekânların istenildiği kadar ve biçimde kullanılmasına imkân veren bir düzenleme olurdu bu.

Mete Tunçay (MT): Ben fanatizm konusunda düşündüklerimi yazımın başında biraz anlatmaya çalıştım. Mesela fanatiklik belli görüşlere özgü mü yoksa her şeyin fanatiğı olur mu? İstersen oradan başlayalım.

Murat Paker (MP): İsterseniz daha önce fanatizmi psiko-politik açıdan nasıl çerçeveleyebiliriz, özellikleri nelerdir, ondan başlayabiliriz. Sonra da oradan sorularla ayrıntılarına geçeriz.

MT: Tabii.

MP: Fanatiklik eleştirel mesafelilikten uzak bir tarzda, nesnesine mesafe koyamadan, takıntılı bir coşku, heyecan eşliğinde, bir davaya, –politik ya da dinî olabilir– ya da bir konuya –sportif olabilir, hobilerle ilgili olabilir– genel sosyal normları hiçe sayacak derecede aşırı bağlanma hali olarak tanımlanabilir. Sonuç olarak bu bir insanlık durumudur, hepimizde *potansiyel* olarak mevcuttur. Bu potansiyelin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğı kendi kişisel tarihiyle, gelişim öyküsüyle ve de tabii içinde yer aldığı sosyo-politik bağlamın, bir sürü değışik faktörün karmaşık kombinasyonuyla, etkileşimiyle belirlenir. Belli bir insanın, belli bir zamanda, belli bir konuya dair fanatikliğe ne kadar yatkın ya da fanatiklikten ne kadar bağışık olduğı bu bireysel ve sosyo-poli-

* Söyleşilen: Mete Tunçay, *Cogito* dergisi, Sayı 53, Kış 2007.

tik faktörlerin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Herhalde fanatizm için ilk planda vurgulanması gereken en önemli şey, burada bir *mutlaklık* algısı, mutlaklık iddiası olduğu. Fanatik dediğimiz kişi, mutlak doğruya sahip olduğunu varsayan ve buna uygun tarzda davranan kişidir. Burada aslında epistemolojik anlamda, yani bilginin nasıl üretildiği ve idame ettirildiği anlamında çok özgül bir konum var. Fanatik kişi, “ben mutlak bilgiye sahibim. Ben mutlak bilgiye sahipsem bunun dışındaki her şey mutlak olarak yanlıştır” düşüncesindedir. O anlamda kuşkuya yer yoktur; kuşkunun ve kuşkuculuğun inkârı ve bununla birlikte karmaşıklığın inkârı söz konusudur. Müphemliklere, belirsizliklere, çelişkilere, çelişkilerin bir aradalıklarına yer bırakmama, tahammül edememe, krizlere tahammül edememe; kaygıya tahammül edememe gibi özellikler sayabiliriz bu mutlaklıkla birlikte gelen.

Bir de yanlış anlamaları engellemek için şunu vurgulamak yerinde olabilir herhalde: Heyecanlı/coşkulu tarzda bir davaya/konuya bağlılık göstermek her durumda fanatiklik anlamına gelmez. Bir bilim insanı, bir sanatçı, politikayla uğraşan biri, mesleğini/işini seven biri sıklıkla heyecanlı bir şekilde dert ettiği meselelere, davasına bağlı biri olabilir. Bu tek başına bir fanatizm ölçütü değildir. Tam aksine bu insanlar genellikle oldukça faydalı, yaratıcı faaliyetler yaparlar. Buradaki kritik nokta, bir dava peşinden gitsek bile, o davaya dair eleştirel bir mesafeye sahip olup olmadığımızdır.

MT: Şimdi, çağdaş zamana kadar yani bütün Eski Çağda, Yunan’ıyla, Roma’sıyla, İslâmiyet’le, Ortaçağ’la, hatta Yeni Çağ’ın da ortalarına kadar hüküm süren ‘hakikat tektir; yanlış cevaplar çok olabilir ama tek bir doğru vardır’ anlayışı da bununla ilgili herhalde. Yani, otomatik olarak herhangi bir dine, herhangi bir siyasi akideye bağlı olanlar çok yakın zamanlara kadar, tek doğruyu arayıp, kendilerinininkinin o olduğunu düşünmüşler. Yani “farklılık bir zenginliktir” çok yeni bir fikir gibi geliyor bana. Böyle bir tarihsel perspektifi de var fanatikliğinin.

Daha geleneksel olan düşünce tarzı fanatikliğe yatkın. Çok yakın zamanlara kadar bir Katolik için, bir Müslüman için fanatik olmamak mümkün değil; o zamanlar hoşgörü belki ancak tahammül düzeyinde, katlanma düzeyinde; saygı düzeyinde değil. Hatta “çeşitlilik iyi bir şeydir” gibi bir fikir çok aykırı.

MP: Herhalde orada mecburen katlanılan, mecburen tahammül edilen bir durum söz konusu. Büyük bir otorite, devlet var; büyük bir siyasi birimi

idare etmeye çalışıyorsunuz, ekonomik çıkarlar var, mecburen tahammül edilmesi gereken farklı unsurlar var ama dediğiniz gibi saygı temelinde değil bunlar. Fanatikliğin birincil özelliği olan “mutlak doğruya sahip olma” konusundan devam edelim: Bu tabii müthiş bir dogmatizm, müthiş bir katılık getiriyor. Ak / kara tarzında algılamalar getiriyor, ara tonların, gri tonların yok sayılması, onların görülmemesi, kutuplaşma getiriyor. Burada, fanatikliğin nesnesi ne ise –politik, dinî ya da başka bir şey– o alanda, o konuda çok net doğrular ve yanlışlar oluyor ve kişi ya da o grup kendisini doğrunun, haklının tarafında mutlak bir biçimde konumlandırıyor, onun dışındaki bütün konumlanmalar çok net, sert, katı bir şekilde ötekileştiriliyor ve bu ötekileştirme masum bir ötekileştirme de değil artık, bayağı düşmanlaştıran tarzda bir ötekileştirme. Düşmanlaştıran tarzda ötekileştirme de tabii gerektiğinde, yoğun tehdit algıları söz konusu olduğunda, bu düşman şeklinde kodlanan kişilere ya da gruplara yönelik çok yoğun bir nefretin, saldırganlığın boşalmasının da önemli kanallarından biri oluyor.

MT: Ben bu küçük denemede bir şey söylemeye çalıştım. Fanatikliği ille de ahlâki açıdan kötü görmemiz gerekemeyebilir; birisi kendisinin doğruyu bildiğine içtenlikle inanıyorsa, karşısındaki için doğru olanın da bilgisine sahip olduğunu düşünüyorsa, o kişiyi doğruya zorlamayı, bir iyilik yapmak, onun yararına olan bir şeyi ona zorla yaptırmak gibi de algılayabilir. Değil mi? İşin şimdi bir de bu tarafı var. Yani sıkı bir dindar, o kadar emin ki kendi inançlarından, bu inancı paylaşmayanları bu inanca getirmek onların da lehinedir, onların da yararınadır duygusuyla da hareket ediyor olabilir.

MP: Tabii. Çeşitli rasyonalizasyonlar zaten bulacaktır ama bu da sonuçta fanatikliğin dışına çıkmak anlamına gelmez. Çünkü bunu iyi niyetle yaptığını düşünür nihayetinde...

MT: Yani, iyi niyet de mümkün fanatiklikte.

MP: Tabii. Çoğu fanatik bence “kötü niyetli” değil.

MT: Ama işte, kötülüğe götüren yollar iyi niyet taşlarıyla döşelidir...

MP: Bu noktada şunu söylemek lazım: Bir yandan fanatizm için ak-kara, tümenden-iyi, tümenden-kötü gibi algılamalar geçerli derken, fanatik kategori-

sine sokabileceğimiz insanlara da aynı şeyi yapmayalım. Bir fanatikler var, bir de fanatik olmayanlar var diye ikiye ayırmamak lâzım. Bunu bir süreklilik üzerinde yani “az ya da çok fanatik” diye düşünmek lâzım. Yoksa dediğim gibi, hepimizde az ya da çok, potansiyel olarak en azından, nüveleri var bu fanatizm denen şeyin. Özellikle dikkat etmemiz, kendimizi daha bağışık hale getirmek için bayağı bir uğraşmamız da gerekiyor. Kısmen fanatik olarak görebileceğimiz çoğu insan için ilk bakışta, dışarıdan bakıldığında öyle çok bir kötü niyet falan göremeyebiliriz de. İşte bir futbol maçındaki kırk bin kişilik seyirci grubunu düşündüğümüzde, bir olay çıktığında bunların sadece belki birkaç tanesi tanesi cinayet işleyecek derecede gözü karadır ama bunlara artık uç nokta fanatik diyebiliriz. Tabii o kırk bin kişilik grup eyleminin içerisindeki fanatizm yalnızca bu birkaç kişiyle sınırlı değil. O kırk bin kişinin muhtemelen çok önemlice bir kesimi –duruma göre değişebilir bu oran– o bir iki kişinin yaptığı eylemi ortaya çıkartacak kitlesel, fanatikçe bir halet-i ruhiyeyi oluşturan ana unsur. Yani öyle bir kolektif iklim var ki orada, sonunda bir iki kişi de çıkıp bunu yapabiliyor. Ve muhtemelen o kırk bin kişi içindeki çok sayıda kişi “helal olsun çocuğa” da diyebiliyor. Ya da işte ayıplanmıyor, cemaat / cema dışına atılmıyor. Zaten bir sürüsü yakalanmıyor; hukuken de bir şey olmuyor onlara, dolayısıyla yalnızca bireysel bazı uç durumlarda davranan insanların bireysel davranışları gibi görmemek, o bireysel davranışları ortaya çıkartan, en azından engellemeyen, belki sonradan destekleyen, pekiştiren o genel kolektif algı sistemlerini, halet-i ruhiyeyi de düşünmek lâzım. Bu anlamda mesela Türkiye, çoğu zaman kanlı bir şekilde sonlanan politik ve dinî fanatik eylemleri ortaya çıkarmak açısından çok bereketli bir toprak. Genel toplumsal halet-i ruhiyesi açısından buna çok elverişli. Medyasından politik iktidarına, diğer ana akım politik aktörlerine kadar. Lince varan eylemler oluyor Türkiye’de; özellikle son birkaç yılda, çok sık bir şekilde ve sonunda işte “Malatya’daki cinayeti birkaç sapık yaptı” düzeyinde yansıtılabiliyor. Ama aslında biraz daha geniş ve derinlemesine baktığımızda o birkaç çocuğun arkasında çok daha geniş, kolektif bir suç ortaklığı olduğunu görüyoruz.

MT: Toplumsal destek...

MP: Toplumsal desteği de var, politik manipülasyonu da var; ve öyle bir toplumsal iklim, sosyo-psikolojik iklim yaratılıyor ki, o iklim içerisinde birilerinin birkaç görece küçük adım atmasına kalıyor. Ve o adımı atacak derecede fanatik, ya da bireysel psikolojisinde sorunları olan insan diyelim, öy-

le bir iklimde zaten her durumda bulunabilir. Mühim olan öyle bir sosyo-psi-kolojik iklimin yaratılmaması. O iklim olduktan sonra bir sürü cinayet, katliam işlenmesi, işin zor kısmı değil, kolay kısmı. Zor olan kısmı, o sosyo-psi-kolojik iklimin hazırlanma süreci, toplumun buna yatkın hale getirilmesi, sessiz hale getirilmesi vs.

MT: Bundan 30 küsur yıl önce Felsefe Kurumu'nun bir toplantısında dogmatizm konulu bir bildiri okumuştum. Orada, o zaman bana hayli doğru gelen –şimdi de farklı düşünmüyorum– bir şey söylemiştim: “Kemalist pozitivizm” zihniyet olarak aslında bir ikinci İslâm gibi olmuştur, çünkü kavramlar değişmekle birlikte zihniyet kalıbı değişmediğinden aynı kesinlikle, kesinlikle bir şeylere inanılmıştır. Hatta o zamanlar Türkiye’de yeni yeni tartışılan sosyalizm de, adeta bir üçüncü İslâm gibi benimsenmiştir – zihniyetini değiştirmeden, sadece kavramları değiştirerek benimsenir, ama kavramlara bağlılık da adeta dine bağlılık gibidir. Bunu fanatiklik konusunda da söyleyebiliriz: bir zihniyet, bir tavır alma söz konusu, kavramlar değişiyor ama kalıp, şebeke değişmiyor.

MP: Kesinlikle... Zihniyet aynen devam ediyor çünkü kendi içini ve dışını homojenleştirmeye çalışan bir zihniyet kalıbı bu. İçimizi iyi şekilde, tümünden iyi şekilde homojenleştiriyoruz. Biz mutlak iyiyiz, mutlak doğruya sahibiz, bizim dışımız da mutlak kötü olarak kodlanıyor. Bunu böyle kodladığımız zaman, yani bizim de bazı yanlarımız kötü olabilir, problemli olabilir, bizim dışımızdakilerin bazı yanları da iyi olabilir, ortak bir sürü değer vardır, ortak problemler vardır, dolayısıyla anlayabilirim, empati kurabilirim, bağlantı kurabilirim gibi mekanizmalar devrede olmadığında, ideoloji ne olursa olsun, din, politik görüş ne olursa olsun, benzer bir zihniyet mekanizması devreye girip, fanatikliği çok daha rahat üreten, fanatik eylemleri, davranışları ve nihai noktada kanlı eylemleri, hesaplaşmaları çok daha rahat üreten bir ortam sağlıyor.

MT: Senin bu dediğinde fanatikliğe karşı belki en etkili şeyin kendini başkasının yerine koyabilme yeteneğini geliştirme, o empatiyi geliştirme olduğu ortaya çıkıyor; kendini ötekinin yerine koyabilirsen, kendi pozisyonunda fanatikçe duramazsın.

MP: Tabii ki... Ama kendini ötekinin yerine koyabilmek ileri bir aşama, ondan önce öteki diye bir şeyin var olduğunu kabul etmek, anlamak

var... Çünkü bu tür uç fanatik düzeydeki davranışlarda öteki diye bir şeyin varlığı zaten pek kabul edilmiyor. Narsisistik bir konumlanma mevcut, çok sert ve katı bir anlamda “Bir tek ben varım” ya da kolektif düzeyde konuşuyorsak “Biz varız”; diğerleri, diğer insanlar, gruplar falan var ama onların gerçekten ontolojik ve duygusal bir varlığı olduğunu ben, belki laf düzeyinde söylüyorum ama, hissetmiyorum. Yani onların farklı bir pozisyonları olabilir, hisleri olabilir, canları acıyabilir, onlar ayrı birer öznedirler... Duygulanımsal düzeyde onlara “ayrı bir özne” konumunu veremiyorum. Bu uç düzey, narsisistik büzülme diyebileceğimiz bir şey. Ötekini, başka bir özne, benden farklı, dolayısıyla farklı düşünebilen, farklı hissedebilen bir özne olarak konumlandırmadığım zaman, ona istediğimi yapabilirim. Onu yalnızca bana ne kadar benzeyip benzemediği üzerinden değerlendiririm. Bana benziyorsa zaten benim bir uzantım, bir parçam olarak değerlendiriliyor. Bana benzemiyorsa o zaman zaten çok ciddi bir tehdit unsuru çünkü bir tek ben varım, ben olmalıym; öteki itlaf edilmesi, bertaraf edilmesi gereken bir şey.

MT: Ama o benzeme de biraz tehlikeli bir şey. Bana benziyorsa ve benim düşündüklerime aykırı bir şey benimsiyorsa o daha büyük bir tehlike. Değil mi?

MP: Tabii, o zaman benzemez oluyor işte. O zaman tabii mesele... Biz burada dört kişi fanatik bir grubuz diyelim. Belli bir dünya görüşümüz, ideolojimiz var, bir süre sonra aramızdan biri çıkıp aykırı laflar etmeye başlıyor. O anda o artık bizden değil. Dışarı atılması, ilişkisi kesilmesi gereken iç hain, iç düşman muamelesi görüyor.

MT: İşte iç düşman, dış düşmandan daha kötü durumda.

MP: Tabii ki, tabii ki.

MT: Yani, dış düşman nasılsa gâvur. Bu, Müslüman olduğu halde, Türk olduğu halde böyle bir kötü fikre sahip.

MP: Yekpareliği, homojenliği çok tehdit eden bir şey olduğu için o daha da kötü tabii. Ve tabii Türkiye’de iç düşmanlar-dış düşmanlar meselesi gündelik hayatımızda bize döne döne belletilen, artık herkesin hiç düşünmeden ezberlediği, sindirdiği, içselleştirdiği bir refleks olmuş durumda artık. Her

yere yansımış durumda. Mesela, Kürt meselesinin bu kadar şiddetli yaşanıyor olması ve artık iyice zıvanadan çıkmış olmasının, rasyonel herhangi bir kalıba sığamayacak düzeye çıkmış olmasının sizin demin dediğinizle bağlantısı var. Şimdiye kadar Kürtler, Türkleştirilebilir, aynılaştırılabilir, asimile edilebilir bir unsur olarak düşünülüyorlardı; Kürtlükleri yadsınıyordu, Kürtçe yadsınıyordu ama Türkleştikleri ölçüde, “Ne mutlu Türküm diyene” diyebildikleri ölçüde de kabul görüyorlardı. Son 20-30 yılda bunun olmayacağı, yani Kürtlerin varlığının artık inkâr edilemeyeceği, başka bir şeyken “Türküm” demeye zorlanarak herhangi bir mutluluğun gelmediği ayan beyan ortaya çıktı işte. Dolayısıyla içimizde veya içimizden biri olabilecek, asimile edilebilecek bir unsur, artık asimile edilemezliğiyle ve işte iddialara göre “dış düşmanlarla da işbirliği içinde”, yoğun bir iç düşman halini almış ve o iç homojenleşmeyi çok ciddi derecede tehdit eder hale gelmiş durumda. Kuşaklar boyunca Kürtler yoktur demişsiniz, Kürtçe yoktur demişsiniz, bir sürü kuşağı milli eğitim sisteminden geçirmişsiniz, medyanız böyle çalışmış vb. Şimdi belki hükümet istese bile, örneğin yarın Tayyip Erdoğan dese ki “Arkadaşlar bir yanlış yaptık şimdiye kadar, seksen yıldır Kürtler konusunda, Kürtçe konusunda yanlış yaptık, özür diliyoruz. Ve bundan sonra değişik bir şeyler yapacağız artık. İnkâr ettik şimdiye kadar, ayıp ettik, artık göstermelik olarak değil sahiden saygı göstereceğiz ve bunun gereğini yapacağız” dese bile milyonlarca insan, “Hop bir dakika, nasıl yani, siz on yıllar boyunca bize niye yalan söylediniz, nasıl yalan söylediniz, kim yaptı bunu, niye yaptı, bunca insan boşuna mı öldü?” diye sormaz mı? Bu meselenin çözümünde ilk planda sorulması gereken asıl sorular da bunlar. Kolay değil bunu böyle bir anda halletmek. Dolayısıyla insanların on yıllardır ayaklarını bastıkları bu zemin, –büyük ölçüde yalanlar üzerine kurulu bir zemin– ciddi sarsıntı geçiriyor bu Türk-Kürt meselesi üzerinden. Kim bu yalanların sorumlusu? Neden, nasıl ve kimler tarafından bu yalanlar üretildi de, Kürtlerin ve Kürtçenin varlığı inkâr edilebildi? Bu yüzleşme bütün açıklığıyla yapılmadan bizim bu meseleyi çözmemiz çok mümkün değil.

MT: Orada tarihsel bir şey var. Kürtler asimile edilebilecek, Türkleştirilebilecek bir grup olarak görülüyordu dedin. Cumhuriyet dönemi için bu doğru, ama ondan önce biz aynı millettendik. Yani Türk Milleti, Kürt Milleti aynı İslâm Milleti içindeydi. Tabii bizim laikleşme sürecimiz onların da öküz öldü ortaklık bozuldu gibi kendi milliyetçiliklerini geliştirmelerine vardı. Ama bir zamanlar biz aynı idik. Boşnak’ıyla, Arnavut’uyla, Gürcü’süyle, Laz’ıyla, Çerkez’iyle İslâm Milleti’nin üyeleriydik...

MP: Şimdi işte bu “İslâm tutkalı” belki diğer Müslüman azınlık unsurları Türklük içinde asimile etmeye yetti; sayıca daha azlardı, daha karışık yerlerde oturuyorlardı falan ama Kürtler için bu işlemedi. Kısım işledi, kısım işlemedi.

MT: Şimdi sayı olarak onlar daha fazla. Üstelik onlar o zamanlar göçebeydi, sonra o İslâm Milleti’nin parçası olduklarında bile coğrafi olarak ayırdılar.

MP: Belli bir yerde konsantre olarak yaşıyorlardı. Batıya göçenlerin yine büyük ölçüde asimile oldukları söylenebilir ama çok önemli bir ölçüde değil. Ve artık geline bu noktada, 2000’li yıllarda bunun olmasını beklemek mümkün değil. Dolayısıyla Kürt meselesini fanatikliğe örnek olarak verip oraya geçtik ama fanatikliği besleyen unsur, Kürtlerin, Türk milliyetçiliğinin zihniyet dünyasında, İslâmi ortaklık üzerinden kolayca Türkleştirilebilir, asimile edilebilir bir unsur olmaktan, artık hiçbir şekilde asimile edilemez, dolayısıyla Rumlar veya Ermeniler gibi “özel” olarak farklılıkları olan ve bu anlamda da tabii çok tehdit edici olan bir unsur olarak görülmeye geçmiş olmaları. Çünkü Rumlar üç-beş bin kişi, Ermeniler 50-60 bin kişi, Kürtler ise milyonlarca kişi. Ve bir savaş durumu var. Ayaklarını bastıkları zeminin sarsılmasının yarattığı şoktan ve korkudan beslenen, öteki korkusundan beslenen çok yoğun bir hınç var ve bu hınç deminden beri konuştuğumuz fanatiklik kanallarıyla bir arada çok ciddi bir tehlike Türkiye için. Bu bir örnek fanatizm konusunda.

MT: Tabii bu örnekte karşı tarafın da fanatizmi söz konusu. Mesela senin de benim de birçok Kürt arkadaşımız var, onlarla konuşurken onlar da bazı şeyleri bize benimsetmek isterken, bu taleplerinin Kürt milliyetçiliği talepleri olduğunu fark etmiyorlar. Onlar da sanki genel insan haklarının bir parçası olarak bazı talepleri bize itelemek istiyorlar, bu sefer biz isyan ediyoruz fanatikliğe ilkece karşı olmamıza rağmen, çünkü karşı tarafta da fanatiklik olabiliyor.

MP: Tabii Kürt milliyetçiliği diye bir şey var ve giderek de artıyor. Çünkü Türk milliyetçiliği hiçbir şekilde ıslah olmuyor, birbirini besleyerek devam ediyorlar ama tabii bir noktayı bizim her zaman dikkatle ayırmamız lazım. Kürtlerin yılların yalanlarından, dolanlarından, baskılarından dolayı

ortaya çıkan çok meşru talepleri var. Demokratikleşmeyle ilgili, anadil kullanımıyla ilgili, eğitimle ilgili, basın yayınıla ilgili çok meşru talepleri var. Bu talepleri dillendirmenin sadece kendisi, milliyetçilik değil. Bunun ötesinde ama bazı şeyler var ya da dünyayı algılama, düşmanlaştırma, ötekileştirme anlamında yaklaşımlar var, bunlar milliyetçilik kategorisine girebilecek şeyler... Kürtler arasından bunları gören, yani milliyetçiliğe mesafeli duranlar da var, durmayanlar da var. Durmayanlar arasından da milliyetçilikle sarmaş dolaş olduğunu görmeyenler de bol miktarda var.

MT: Kürt sorununu bir örnek olarak verdik ama herhalde bu örnek güncelliği dolayısıyla çok ağır basıyor. Başka bir problem de Türkiye'nin bu irtica korkusu. Türkiye ne yazık ki laikçiler ve dinciler diye iki kampa ayrılmış durumda. Yani laikçiliği laisizm anlamında kullanıyorum. Laik olmak başka şey... Mesela pek çok insan bir kişisel inanç meselesi gibi düşünüyor. Oysa laiklik tabii ki kamusal alanda bir pozisyon. Kişi laik olmaz... Dindar olur, dinsiz olur, agnostik olur, ne olursa olur, ama devlet laik olur.

MP: Deddiğiniz doğru, kişi tabii bir kamusal hizmet yapıyorsa, kamusal hizmetinde laik olur. Yani orada dindar olmak diye bir şey söz konusu olamaz. Bir öğretmen ya da bir doktor kamusal hizmet yapıyorsa orada dinî inancının bir yeri olamaz.

MT: Evet, olmaması lâzım. Ama işte dediğim gibi bunu sanki bir kişisel pozisyonmuş gibi algılama durumu var. "Ben laikim" diyenin kastettiği şey aslında devletin bütün dinlere, inançlara ve inançsızlıklara eşit mesafede durması, hiçbirisiyle özdeşleşip onun gereklerini yerine getirmekle kendini görevli saymaması gerektiği; yani devlete ilişkin bir iddia. Ya da bir kamu görevi yaparken tabii ki mesela öğrencinizin mezhebiyle, diniyle, inancıyla, inançsızlığıyla ilgili olmadan onu tartmanız gerekiyor.

MP: Evet, iki kampın da sicili çok bozuk bu konuda. Yani dinci denilen kampa, laikçi denilen kampın sicilleri epeyce bozuk...

MT: Yani benim o ilk söylediğim de bu. Laikçi denen kamp aslında dinci zihniyeti sürdürüyor. Laiklik adına yine birtakım şeyleri mutlaklaştırıyor; onlara hiç şüpheye yer olmadan bir bağlılık duyuyor ve belki onları buna zorlamakla iyilik ettiğini düşünüyor.

MP: Fanatiklik için eleştirel mesafelilikten uzak olmak, takıntılı bir coşku ve heyecan eşliğinde bir davaya, bir konuya aşırı derecede bağlanma hali demiştik.

MT: Yani şüpheye hiç yer vermez fanatizm.

MP: Mesela şunu düşünelim. Mustafa Kemal Atatürk'ün imgesinin şu anda Türkiye'de sosyo-politik tahayyülde nerede durduğuna bakalım. Anıtkabir nasıl bir işlev görüyor, Atatürk heykelleri, resimleri nasıl bir işlev görüyor, Atatürk'ün çeşitli yerlerde söylediği ve alıntılar yapılan lafları nasıl bir işlev görüyor, Atatürk'ün hatırasını koruma kanunu vb... Bütün bunlara baktığımızda Atatürk müthiş bir kült olarak, dogma olarak orada duruyor. Tartışamazsınız, eleştirel bir mesafe alınamaz, yani Atatürk bazı konularda doğru mu yaptı, yanlış mı yaptı diye sorulamaz –işte mesela geçen yıl Atilla Yayıla'nın başına gelenler– takıntılı bir coşku ve heyecan her zaman var, Anıtkabir törenleri, bayrak törenleri, Ata'ya gidip şikâyet etmeler... Sürekli bir Ata durumu, yani bir törensellik, dinî derecede görebileceğimiz bir törensellik ve aşırı bir bağlanma hali var.

MT: Hoş bir şey aklıma geldi. Yabancı bir Türkolog –Türkçe de biliyor–, Ankara'ya gelmiş, taksiye binmiş “Beni Atatürk'ün türbesine götürün” demiş. Şoför de Müslüman biriymiş anlaşılan, çok kızmış buna. Hâlbuki adam haklı. Anıtkabir bir türbedir. Ama biz onu asla böyle görmek istemiyoruz. Yani toplum görmek istemiyor.

MP: Burada fanatiklikten biraz yan konuya sapıyoruz ama sonuçta Cumhuriyet'le birlikte bizi Batı karşısında geri bıraktırdığı düşünülen, Batı'ya karşı kaybetmemizin en önemli faktörlerinden biri olarak düşünülen Doğu / İslâm bir şekilde egemen politik kültürün dışına atıldı.

MT: Ama tabii Türkiye bu macerada yalnız da değildi. Biraz da evrensel bir hava var. Yani 19. yüzyıldan itibaren bizim Tanzimat modernleştirmeçileri “din ilerlemeye engeldir” derken, kendi dönemlerinde Avrupa'da da hâkim olan fikri dile getiriyorlardı. Muhtemelen 20. yüzyılın ortasına kadar bu pozitivistik inanç devam etti. Neredeyse dünyada bir kırılma oldu.

MP: Türkiye’de herhalde daha da şiddetle yaşandı bu. Yani, Batı’da yine kilisesiyle, kiliseye bağlı, onun yörüngesindeki bir sürü kurumuyla devam eden, yasal, meşru zeminde devam eden dinî kurumlar var.

MT: Ama Batılılar da bunu sanki bir göreneğin devamı gibi görüyorlardı. Ben çok iyi hatırlıyorum, 1950’li yıllarda Freier adında bir Alman sosyolog gelmişti Siyasal’a; o bize işte Batı’da ailelerin toplanıp kiliseye gitmesini falan artık özgün anlamından kopmuş bir göreneğin devamı, bir sosyal alışkanlık gibi takdim ediyordu. Bunu söylerken de bir hayli doğru bir gözlem yapıyordu bence. Ama bütün dünyada yer yer –her yerde olduğu söylenemez– bir dönüş başladı. Belki Amerika, Avrupa Birliği’nin çoğu ülkelerinden daha dindar. Avrupa Birliği’nde Katolik güney, Protestan kuzeyden daha bağlı, değil mi?

MP: Ama ben şöyle bir farkı vurgulamak isterim yine de. Batı’da olan daha uzun bir zaman diliminde, değişik toplumsal konumların, çıkarların çatışması üzerinden gelişen ve dinin etkisinin tedrici olarak azaldığı daha organik bir süreç. Türkiye’de ise daha sert, daha kısa zamanda ani bir gelişme oluyor. Ana politik kültürün dışına atılıyor.

MT: Orada bir şey daha var. Tabii bu benim profesyonel deformasyonum, kendi uğraştığım dönem olduğu için; mesela Milli Mücadele yıllarında başka bir tutunum ögesi olmadığı için din eskiden olmadığı kadar çok vurgulanmıştır. Yani Milli Mücadele, İslâm milletinin mücadelesi diye yüceltilmiştir. Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında hiçbir zaman kürsüden Kur’an okunmazdı, ama Büyük Millet Meclisi’nde okundu. Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında öyle ayet-i kerimeler asılı değildi, TBMM’de asılıydı. Yani din hem çok yüceltildi, ondan sonra da hilafetin kaldırılmasıyla başlayan çok hızlı, ani ve keskin bir laiklik dönüşü yaşandı...

MP: Şimdi böyle hızlı atınca bir boşluk doğuyor. Çünkü bu insanlar bir iki günde, bir iki haftada, ayda değişecek insanlar değiller. Böyle uzun on yıllara, yüzyıllara dayalı bir zihniyet evrimi, kültürel evrim falan olmuyor sonuçta, aynı insanlarla bir şeylere dayalı olmadan, kurumsal düzeyde bir şeyleri değiştiriyorsunuz ama insanların düşünme şekilleri aynen devam ediyor. Dolayısıyla dinî düşünce, çok genel anlamda dinî düşünce devam ediyor ne kadar laik olunursa olunsun. Dolayısıyla Atatürk öldüğünde onun Anıtka-

bir'inin bir türbe fonksiyonu kazanması, orada yapılan, oraya gidip gelmelerin dinî tören gibi ifa edilmesi ve bunun hâlâ devam ediyor olması, işte hâlâ her tarafta heykelini, resmini görüyor olmamız, sonuçta dinselleştirmedi. Aynı zihniyet kalıplarının başka bir düzeyde devam etmesi, hatta değişik bir düzeye geçildiği için daha da sertleştirerek kendi içerisinde iyice katılaştırarak devam etmesi. İkisinde de –dini düşüncede de, laikçi olduğu söylenen düşüncede de– ortak özellik, eleştirel düşünceye yer verilememesi. Yani mutlak doğrularımız var, sorgulanamaz tartışılmaz dogmalarımız var ve bunlara dokunanı çarparız, yakarız, yakamadığımız zaman sinir krizleri geçiririz şeklinde bayağı bir nöbet geçiriyor Türkiye işte.

MT: Peki Türkiye'nin sorunlarını örnek olarak ele aldık ama daha bir genel bakışla fanatizm Türkiye'ye özgü bir şey değil. Dünyada da mesela en problemli olduğu yerler nereleri?

MP: Hepimizi doğrudan etkilediği için Bush dönemi mesela politik fanatizmin doruk noktalarından biri. Tabii sadece kişi olarak George Bush değil mesele, ama Bush yönetiminin, o zihniyetin ve o ekibin politik hedeflerini, politik-ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için bize ne tür yalanlar söylediğini, ne tür taklalar attığını, ne tür dalavereler çevirdiğini herkes gayet iyi biliyor. İşte maalesef dünyanın en güçlü ülkesi, dünyanın en büyük ordusuna sahip ülke; bu da çok ciddi bir fanatizm örneği ve hepimizi ilgilendiriyor ve işte yüz binlerce sivilin öldüğü, hâlâ devam eden bir işgal var. Bu da çok ciddi bir fanatizm. Bush fanatizmiyle birlikte anılması gereken, artık herkesin bir fikir sahibi olduğu Evangelist/Hristiyan fanatizmi var. Başka bir fanatizm örneği tabii Filistin'in işgali üzerine İsrail'in tutumu... Orada da çok ciddi bir fanatizm söz konusu. Avrupa'da uzun zamandır ve son zamanlarda İsrail'in tutumu yüzünden son 30-40 yılda Ortadoğu'da artmakta olan anti-semitizmde de çok ciddi bir fanatizm görmek mümkün. El-Kaide (ya da Türkiye'de Hizbullah) vb. tarzı İslâmcı fanatizm hepimizin malumu. Fanatizm olmayan yer yok muhtemelen, ama en mümbit topraklar öteki korkusundan beslenen politik ve dinî ideolojilerin ön planda olduğu yerler. Yani ayrımcılıktır, ırkçılıktır, milliyetçilik, köktendincilik, bu tür ideolojilerin, tutumların çok ağırlıkta olduğu yerler, fanatizmden beslenen ve fanatizmi besleyen yerler. Türkiye de gayet mümbit bir toprak fanatizm için. Ama değişik derecelerde dünyanın hemen her yerinde olan bir şey.

MT: Uzakdoğu'ya bakınca da bize geleneksel olarak öyle gelirdi ki, Çin ve Japonya daha yumuşak, –belki onların kendilerine mahsus dinleriyle ilgili bir şey bu– daha yumuşak tutumlar sergiliyorlar. Oysa Çin'de, Mao dönemi yaşandı, onunla hemzaman olarak Japonya'da militarizmde, bütün Pasifik'e hâkim olma savaşında büyük bir fanatizm yükselişi oldu, yani bundan masun kalan hiçbir kültür yok gibi görünüyor. Afrika'da kabileler arasında fanatiklik binlerce, milyonlarca insanın kurban edilmesine yol açtı...

MP: Şimdi şöyle bir parantez açmak lâzım, bu potansiyel olarak hepimizde vardır dediğimiz zaman şöyle bir yerden yola çıkıyorum: Bebek ilk doğduğunda bir psikolojik bütünlük içerisinde olduğunu söyleyemeyiz. Böyle bir şey yok, bu yavaş yavaş olacak bir şey. Bebek uzunca bir süre, yani ilk bir yıl boyunca parça parça algılıyor, annesini, annesinin memesini, giderek kendisini ve bunlar, bir yaş civarına kadar tümnden-iyi ve tümnden-kötü şeklinde algılanıyor. Meme iyi süt veriyorsa tümnden-iyi, vermiyorsa tümnden-kötü; o aynı meme olarak zihinde temsil edilemiyor, farklı anlarında o memenin iyi süt vermesi anında o iyi bir meme, süt vermediği anda da o başka bir meme sanki, tümnden kötü bir meme. Bu “tümnden-iyi” ile “tümnden-kötü” bir araya gelip “ya bir tane meme var, bazen iyi bazen kötü” biçiminde algılanamıyor bebek tarafından. Entegrasyon zamanla olan bir şey.

MT: Yani bu siyah-beyaz bakışın bebeklikten geldiğini söylüyorsun.

MP: Potansiyel olarak evet. Yani bütünsel bakamıyor, daha anlık bakıyor bebek... Annesini de öyle algılıyor, kendisini de öyle algılıyor. Dünyayı öyle algılıyor, çünkü bu kapasite meselesi olgunlaşma meselesi... Çeşitli yaşantılarla, milyonlarca etkileşim sonrası bunları bir araya getiriyor ve nihayet “Haa, benim bir tane annem var aslında, bu annemin şöyle iyi ama şöyle de kötü özellikleri var” diye bütünleştirebiliyor. Bazı arızalar olduğunda o dönemde, bu bütünleştirme işleri yeterli bir şekilde yapılamıyor, eksiklikler söz konusu olabiliyor. Bebeklikteki arızalara bağlı olarak, bir sürü insan, tümnden-iyi / tümnden-kötü tarzında, yani ak-kara tarzında algılamaya daha açık, daha yatkın hale geliyor. Bu da tabii hayatlarının her anında olmuyor, daha çok, zorlandıkları zamanlarda, tehdit altında oldukları zamanlarda o daha arkaik düşünme / hissetme modlarına geri dönme gibi düşünebiliriz bunu. Yoksa biz burada herhangi bir tehdit yoksa, zorlanma yoksa, güle oynaya yaşayabiliriz. Ama mesela “Yangın var! Koşun!” dendiğinde

kapı dar bir kapıysa ve sırayla çıkmak zorundaysak, orada mesela bir tehdit var ve arkada kalanlar için ölme ihtimali artıyorsa, öyle bir durumda nasıl davranırız? Herkesin selameti için işbirliği mi yaparız, yoksa kendimizden başkasını gözümüz görmez ve önümüze geleni çiğneyerek kendimize yol açmaya mı çalışırız? Buradaki tehdit gerçek bir tehdit de olabilir, hayali/boş bir tehdit de olabilir. Kişi tarafından nasıl algılandığı önemli. Ve bu tehditlerin illa yangın gibi fiziksel tehdit olmaları da gerekmiyor, çok daha sıklıkla söz konusu olan duygusal tehditlerdir. Terk edilme, aşağılanma vb. gibi. Bu gibi durumlarda nasıl davranıldığı tehdit algısının yoğunluğuyla ve kişilik örgütlenmesinin ne kadar bütünleşmiş/olgunlaşmış olduğuyla ilgilidir. Şimdi bu bireysel düzeyde böyle de, toplumsal düzeyde de benzer bir sürecin işlediğinden bahsedebiliriz. Modern Türkiye'nin sosyo-politik tahayyül dünyasına baktığımızda, kuruluşundan itibaren, Türk milliyetçiliğinin egemenliğinde kurulan bir politik kültür söz konusu; burada hep dış düşmanlar-ıç düşmanlar söylemi çok başat bir şekilde, çok ağırlıklı bir şekilde yer alıyor. "Biz iyiyiz onlar kötü", "Biz mağduruz onlar düşman", "Biz mağduruz onlar saldırgan" tarzı ikilikler, ak-karalıklar var. Yani biz genel olarak "Biz şöyle böyle bir toplumuz, şöyle iyi yanlarımız var, böyle kötü yanlarımız var" diyemiyoruz, bütün yönleriyle bir arada ele almakta, geçmişten gelen ve/veya şimdiki durumda süren kötü hallerimizle yüzleşmekte epeyce zorlanıyoruz. O toplumsal olgunlaşma henüz çok fazla ilerlemiş değil. Ya da işte Batı, Avrupa Birliği vb. konuşulurken, işte bazı insanlar, "Avrupa Birliği'nin şöyle iyi yanları var, böyle kötü yanları var" diyorlar ama genele baktığımızda ağırlıkla Avrupa Birliği'nin şeytanlaştırıldığını ya da bazı insanlar tarafından müthiş yüceltildiğini görüyoruz, bir denge olamıyor. Böyle hem iyi yanını görelim, hem kötü yanını görelim, hem olumluyu hem olumsuzunu görelim, daha nesnel bir değerlendirme yapalım, olamıyor, bitişemiyor, entegre olamıyor. Fanatikliğin psikolojik olarak arka planında bu entegrasyon arızası var; yani bir şeyleri tümnden-iyi ve tümnden-kötü diye gördüğümüzde, fanatik olmak zorundayız zaten, o zaman çok tehlikeli bir dünya var. İki konum var: ya tümnden-iyi olacağız ya da tümnden-kötü olacağız. Biz tümnden-iyi olduğumuza göre başkaları tümnden-kötü, o zaman fanatik olmak zorundayız, yoksa bertaraf olacağız. Taraf olmak zorundayız yoksa bertaraf olacağız meselesi.

MT: 20. yüzyılda çok sıkı sınavlar yaşandı, mesela Birinci Dünya Savaşı bütün savaşlara son verecek bir savaş olmak üzere yapıldı. İşte sonradan

da bu Versailles ve Sevr Antlaşmaları için, “Bütün barışlara son veren barış” denmeye başlandı... Mesela İngiltere’de “Alman’ın iyisi, ölüsüdür” diye çok yaygın bir söz vardı. Bizim demokrasinin şampiyonu diye düşündüğümüz Churchill mesela düpedüz Almanlardan nefret eden bir siyaset adamı. Almanya ile Fransa iki kere boğazlaştı... Bakalım, Avrupa Birliği bundan önceki bu karşılıklı nefretleşmelerin üstesinden gelebilecek sağlamlıkta bir yapı olacak mı? Bu hâlâ kesin değil.

MP: Tabii. Kesin değil ama Avrupa Birliği Projesi’nin, şöyle bir özgünlüğü var bence, ilk defa bu kadar çok ulus-devlet gönüllü olarak bir araya gelip “Biz bir birlik olacağız” diyorlar. İçeriği tartışılır, ama daha üst bir birlik yapacağız diyorlar; bunu gönüllü olarak söylüyorlar, yani işgal ya da zorlanma sonucu değil. Şimdi bu benim bildiğim dünya tarihinde ilk defa olan bir şey. Yani başka bir örneği yok bunun, değil mi?

MT: Viyana Kongresi’nden beri, hani o Napolyon Savaşları sonrası travma atlatıldıktan sonra Avrupa Ahengi diye bir şey kurulmaya çalışılmış ama o ahenk çok devam edememiş, birkaç kere büyük kırılmalara uğramış.

MP: Evet, bu sefer becerdiler. Devam eder etmez, bilemeyiz.

MT: Evet, bunun sürekli olması için de bütün eğitim sistemlerini, mesela okullardaki ders kitaplarında karşılıklı nefretleşmeyi tahrik eden şeyleri ayıklamaya falan çalışıyorlar; ne ölçüde olduğuna emin değilim ama en azından bir niyet var.

MP: Bu anlamda önemsiyorum ben işte. Bunun tabii önemli olmasının yanında değerli ve kalıcı olabilmesi için de herhalde Avrupa Birliği’nin kendi içiyle dışını ayıran sınırları ne kadar geçirgen, ne kadar sert, katı çizdiği meselesi çok önemli olacak. Avrupa Birliği bir tane ulus-devlet yerine 25 tane ulus-devletin bir araya geldiği ama yine kendi dışıyla çok katı, geçirgen olmayan sınırların çizildiği, dolayısıyla biz-onlar ayrımlarının çok katı bir şekilde çizildiği bir yer olacaksa, yine bir fanatiklik besleme kaynağı olacaktır ve daha geniş ölçekte olacaktır bu sefer.

MT: İşte o açıdan, Türkiye’nin AB’ye katılması Yahudi-Hıristiyan geleneğine dayanan bir AB’nin daha genişlemesi anlamına gelebilir; bir Hıristi-

yan Kulübü olmaktan çıkartabilir AB'yi. Yani bu sadece bizim açımızdan değil tüm dünya için de önemli bir şey.

MP: Tabii, zaten Avrupa'daki tartışma da fanatik diyebileceğimiz Hristiyanlarla, Avrupa'yı Hristiyanlık üzerinden tanımlamak isteyenlerle, buna daha soldan bakan, eleştiren, Avrupa'nın bununla tanımlanamayacağını söyleyenler arasında. İşte, Türkiye'ye yaklaşımın bir boyutu da böyle bir şey. Hristiyanlar için de, Müslümanlar için de, ya da başka ideolojik-politik konumlanmalar için de bir tane özellik saptıyoruz; Hristiyanlık, Müslümanlık, Türklük, Kürtlük neyse, bu özellik bizim için en belirleyici, en önemli özellik oluyor. Kimliğimizin köşe taşı oluyor. Onda hafif bir yamulma olduğu zaman, biz biz olmaktan çıkacağız gibi hissediyoruz. Kendimizi yalnızca ve büyük ölçüde oradan doğru tanımladığımızda, onun dışındaki kimlik konumlarıyla aramıza çok net ve kalın, sert bir çizgi çekmemiz gerekiyor, dışlamamız gerekiyor bir yerde. Ortak bir alan, ortak bir insani zemin varsaymamamız gerekiyor ki, o katılığa sürdürebilelim. Bu da işte fanatizm üreten temel mekanizmalardan biri; o katı biz-onlar ayrımları, o sınırların çok katı çizilmesi, ortak insani zemine ve orada yaşanmasına izin verilmemesi... AB içinden Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan, Hristiyanlık üzerinden beslenen fanatikler de öyle, Türkiye'den AB üyeliğine bu nedenle karşı çıkan, "Hristiyan kulübüne katılacağız, kimliğimizi kaybedeceğiz, bizi bölecekler" diye karşı çıkanlar da... Zaten zıt kamplardaki fanatikler ne kadar birbirlerinin gözlerini oysalar da sonuçta kardeşirler, birbirlerini besleyen bir süreç yaşarlar. Birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla Avrupa'da böyle Hristiyanların ya da ayrımcıların, milliyetçi / ırkçıların olması, Türkiye'deki AB karşıtları için bulunmaz bir nimettir. Çünkü kanıt bulmuş olurlar. O zaman işte "Avrupa'nın % 30'u, 40'ı, 60'ı böyle düşünüyor" demezler, "Avrupa böyle düşünüyor" derler. Tümünden-iyi, tümünden-kötü böyle bir şey. Aşırı genellemeler üzerinden gider ve bütünlüğü içinde görülmez iş. Evet, yanlış değildir, Avrupa'da öyle düşünenler vardır ama hepsi öyle değildir. Türkiye'de böyle düşünenler vardır ama hepsi öyle değildir. Hayat karmaşıktır, fanatiğin ise karmaşıklığa tahammülü yoktur, basitlik peşindedir.

MT: Tabii Avrupa'daki bir şey de herhalde bütün Avrupa ülkelerinin genel kamuoyu ile oradaki yönetim arasında bir şey. Genel kamuoyunda geleneksel İslâm karşıtlığı, İslâmofobi falan daha yaygın görünüyor, yönetimler de daha uzağa bakan vizyonları olduğu için bunu aşmaya çalışıyorlar. Türkiye'de de benzer bir durum var.

Yani sonuçta fanatizm büyüyerek aşılması gereken bir pozisyon. Ben yıllarca Siyasal Düşünceler Tarihi hocalığı yaptım, beni en etkileyen şeylerden birini aktarayım. İngiliz İç Savaşı sırasında hani Cromwell New Model Army diye bir ordu oluşturuyor fakat giderek o ordunun içinde –Cromwell daha tutucu bir adam tabii– daha radikal fikirler ortaya çıkıyor, bu Leveller hareketleri, düzleyicilik hareketleri vb. ve ordu içinde tartışmalar var “Army Debates” diye, bunların tuttuğu zabıtlar günümüze kalmış. Orada, askerlerin temsilcileri Cromwell’e ve ordunun komutanı olan Ireton’a “Yalvarırım yanılmış olabileceğinizi, bizim de haklı olabileceğimizi düşünün” diyorlar. Bu tabii İngilizcede kulağa çok şiirsel gelen bir ifade, tam da fanatikliğe karşı söylenecek şey: “Yalvarırım yanılmış olabileceğinizi bir an düşünün, bizim de haklı olabileceğimizi düşünün!”

MP: Burada, şunu da eklememiz lâzım: Bir fanatik neredeyse hiçbir zaman yanılmış olabileceğini düşünmez, dolayısıyla tartışmayla pozisyonun durumu değişmez. Tabii dereceleri vardır ama fanatik biri için bu mutlak doğru olduğundan, tartışmayla değişecek bir durum yoktur. Onun için kurumsal yapılanmalar, yasal durumlar, sınır koymalar, tutarlı bir şekilde kuralı/yasayı uygulamak çok önemlidir. Örneğin Türkiye’de bir sürü linç eylemi oldu son iki üç yılda, 30 civarında. Bunların hepsinde linçe maruz kalanlar gözaltına alındılar, linç eylemini yapanlara hiçbir şey olmadı. Bu ne demek? “Linçlere devam edin kardeşim, doğrudur” demek. Hatta valiler, belediye başkanları çıkıp, “halkımızın tepkisi” dediler, mazur gösterici bir sürü şey söylediler. Bu da ne demek, vali de vali olmasa, o gün sokakta olsa, o da kalabalığın arasında olup iki tane de o patlatacak. Fanatikliği engellemenin en önemli mekanizmalarından biri sınır koymaktır. Bu gözaltına almak da olur, ceza vermek de olur. Sınır koyunca fanatiğin bireysel olarak düşüncesi değiştirilemeyebilir ama topluma verilecek mesaj, arkasından gelecek mesaj çok önemli. Çünkü fanatiklik, sınır konmazsa çok kolay üreyebilecek bir şey. Özellikle tehdit algısı yaygın ve yoğunsa çok kolay ürüyor, sirayet ediyor, yayılıyor. Engellenmesi için iktidara da çok görev düşüyor şu durumda. Böyle konuşan belediye başkanı mı var, vali mi var, görevli mi var, hemen değiştirilmeli, soruşturulmalı, cezalandırılmalı, hemen bir şey yapılması lâzım. Böyle şeyler olmuyor Türkiye’de, onun için de fanatiklik bu miktarda devam ediyor. Bu yüzden, fanatiklik karşısında iktidar sahiplerinin çaresizliğinden değil, açık ya da örtük işbirlikçiliğinden ve suç ortaklığından bahsetmek çok daha uygundur.

Hrant'ın Ardından: Psiko-Politik Açıdan Milliyetçilik, İrkçılık ve Linç*

Çok teşekkürler, Ferda da Melek de benim için işimi çok kolaylaştırdılar. Onların kurdukları zemin üzerinden konuşmaya çalışacağım. Başta dediğim gibi konuşmamı milliyetçilik ve ırkçılıktan ziyade linç meselesi üzerine oturtacağım ve sonradan Hrant Dink cinayetine bağlayacağım. Çünkü Hrant Dink cinayeti veya suikastı diyoruz ama benim iddiam o ki –bir tek ben değilim bunu iddia eden– tabii ki bir siyasi cinayettir Hrant Dink cinayeti, ama sadece siyasi bir cinayet değildir.

Benim iddiam o ki başkaları gibi bu aynı zamanda bir linç, başarılımış bir linç eylemidir de. Ve gene kimilerine göre Hrant Dink cinayeti bir şiddet, yeni bir şiddet dalgasının ilk başlangıç adımı olarak değerlendiriliyor. Mesela geçenlerde Türk Psikologlar Derneği'nin de, Türk Psikiyatri Derneği'nin de, Türk Tabipler Birliği'nin de ruh sağlığıyla ilgili bazı kuruluşların sivil toplum kuruluşlarının imzaladığı ortak bir bildirinin giriş paragrafıydı bu. Bu bildiriye pozitif bulmak ve çok desteklemekle birlikte bu Hrant Dink cinayetinin yalnızca bir başlangıç adımı olarak değerlendirilmiş olmasını aslında bir talihsizlik olarak değerlendiriyorum. Çünkü mesela son iki yılda yirmi tane linç girişimi oldu Türkiye'de. Hangi başlangıç? Bunlarda kimsenin ölmemiş olması bir tesadüf değil kuşkusuz ama Türkiye'deki şiddet dalgasının en azından son birkaç yıldır zaten ne halde olduğunu bizim gözümüze sokan hareketlerdi bunlar. Ve gene hatırlarsanız o linç dalgası da Trabzon'da başlamış-

* TPD Paneli'nde sunum, 12 Şubat 2007.

tı. Bildiri dağıtan ya da işte konuşma yapan, pankart açan bazı siyasi gruplara yönelik olarak. Şimdi o yüzden linç meselesi ile Hrant Dink meselesi birbirleriyle iç içe meseleler. Linç konusunda yine biraz sosyo-psikolojik biraz psikoanalitik daha çok psiko-politik diyelim, bu meseleyi nasıl ele almış insanlar, araştırmacılar, ne noktadayız, linç konusunda ne biliyoruz ona dair çok kısa bazı bilgiler sonra şu anda Hrant Dink üzerinden neredeyiz meselesine geleceğim.

Şimdi linç nedir? Bir grup tarafından suçlu olduğu düşünülen kişinin yargılanmaksızın, yani suçunun sabitliği belli olmaksızın, adaleti tesis ettiğine inanan bir grup tarafından bir kalabalık tarafından öldürülmesi. Sözlük tanımı böyle. Ve tipik linçler 19. yüzyılın ikinci yarısında ırkçılık, yani siyahlara yönelik ırkçılık ABD'de iç savaştan sonra yasaklandıktan hemen sonraki beş on yıl içerisinde zirve yapan, tipik örnekleri orada görülen, birkaç on yıl içinde binlerce insanın linç edilerek öldürüldüğü –ki % 80'i, % 90'ı siyahtır bu insanların– tipik örneklerini orada görüyoruz. Ama tabii ki orayla sınırlı değil. Türkiye'de yakın zamanlara kadar bu tarzda tipik diyeceğimiz ABD'deki gibi linç girişimleri yok. Yani deyim yerindeyse sivil kişilerin, sivil toplulukların bir araya gelip, ABD'deki gibi birilerini cezalandırması gibi şeyleri pek görmüyoruz. Daha çok Türkiye'de, Osmanlılarda olan bu toprakların tarihinde linç benzeri olaylar ABD'den farklı olarak taammüden siyasi cinayet ya da etnik temizlik kategorisine daha yakın görülebilir. Ve bu genel siyasi gelişmelere uygun olarak ABD gibi sivil toplum kaynaklı olmaktan çok devlet meselesi olarak ortaya çıkmış Osmanlı'da, Cumhuriyet döneminde de.

Şimdi nasıl linç olabiliyor, nasıl anlaşılabilir linç? Yani böyle bir saldırganlaşma, düşman bellenenin yok edilmesi meselesi nasıl anlaşılabilir? Gene soysal psikoloji üzerinden çok temel iki teori var; birbirini dışlamayan büyük ölçüde örtüşen teoriler bunlar. Bir engellenme-saldırganlık (*frustration-aggression*) hipotezi var. Buna göre her engellenme belli bir saldırganlık birikimine yol açıyor ve birçok engellenme sonunda taşmaya hazır hale gelmiş olan saldırganlık uygun bulunan görece zayıf bir hedefin, nesnenin üzerine boşalıyor. Bu hipotezden kategorik olarak farklı olmayan tehdit, otoriterlik, saldırganlık hipotezine göre ise kendini tehdit altında hisseden kişi ve gruplar savunma amaçlı olarak katılaştır otoriterleşir ve tehditten kurtulmak için saldırganlaşırlar. Bir sürü özellikle ABD kaynaklı gene o demin bahsettiğim tipik linç girişimleri eylemleri dönemine odaklanan birçok sosyal psikoloji araştırması var. Bu araştırmaların bir kısmı çok ciddi bir şekilde ekonomik çöküş dönemlerinin, ekonomik hoşnutsuzluğun linçleri, linç girişimlerini arttırdığı,

yani bu ikisi arasında bir ilinti olduğunu buluyorlar. Ama bunun doğrudan ve tamamen açıklayıcı bir ilinti olduğunu söylemek de mümkün değil. Sonuç olarak sosyal psikologların, bu konuda araştırma yapanların geldikleri noktada şöyle bir şey demek mümkün; ekonomik hoşnutsuzluk –yani bu engellenme, *frustrasyon* üzerinden de açıklanabilir veya da tehdit üzerinden de işte statümüzü kaybedeceğimiz tehdidi şeklinde de anlaşılabilir– ekonomik hoşnutsuzluğun saldırganlık potansiyelini arttıran ve linç tarzı toplumsal şiddet eylemlerini arttırdığı ancak şiddet eylemlerinin gerçekleşmesi için mutlaka politik bir dolayım gerektiği söylenebilir. Ekonomik hoşnutsuzluğa bağlı olarak gerilim enerjisinin ne şekilde anlamlandırılarak nerede, kime, nasıl yönelileceği politik bir mücadele sorusudur aslında. Bu noktada politik elitlerin, kurumların, örgütlerin hoşnutsuzlukları nasıl çerçeveleyip yönlendirdikleri çok önemlidir. Ekonomik daralma zorluk dönemlerinde kimi politik elitlerin, örgütlerin azınlık grupları suçlamaya eğilimli oldukları ve uygun koşullar altında geniş kitlelerin de günah keçisi yaklaşımını benimseyebildikleri görülmüştür. Bütün bu anlattıklarımı Türkiye'nin sosyal politik bağlamını düşünerek dinlemenizi rica ediyorum.

Varolan düzenin statükonun alışıldığı gibi gitmeme ihtimalinin artması, düzensizlik ihtimali, bu düzenden politik veya ekonomik çıkarları olanlar açısından bir tehdit olarak algılanır. Tehdit çeşitli toplumsal denetim mekanizmaları ile bertaraf edilmeye çalışılır. Toplumsal denetimi sağlamak için gerekli yasaların olmadığı ya da bir şekilde işe yaramadığının düşünüldüğü durumlarda tehdit algısından mustarip kişiler için linç gibi yasal olmayan şiddet yöntemlerinin kullanım ihtimali artar. Bu yöntemler fiili toplumsal denetim sağlama amacıyla sahne alırlar. Herhangi bir eylemde bulunmayı tartıyorken işin sonunda linç olunabileceği bilgisi kendi başına oldukça caydırıcı olabilir. Tehdidin bertaraf edilmesi aidiyet hissedilen grubun dışında birilerine saldırmakla gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Bu durum grup içi dışı sınırının, diğer deyişle biz ve ötekiler/onlar ayrımının azami katılık ve netlikte olmasını gerektirir. Onlar, ötekiler bizle herhangi bir ortaklığı olamayacak bizden çok farklı düşmanlar olarak algılanır, kodlanır; grup içindeyse hemen dışına çıkartılırlar. Grup içinin olabildiğince homojen, yekpare olması istenir. Böylece tehdidin bertaraf edilmesi bağlamında, grup dışı denetlenirken aslında grup içi denetlenmiş olur. Birlik ve beraberlik ruhu kabartılır.

Tehdit algısının yükseldiği dolayısıyla genel kitlenin daha çok paranoid hezeyanlı bir konuma doğru hareketlendiği bir ortamda saldırganlık potansiyeli de yükselmiştir. Bu potansiyelin eyleme geçmesi için uygun bir tetik-

leyici olayla birlikte paranoid ya da manipülatif bir liderliğe de ihtiyaç vardır. Paranoid liderlik, sürünün yasak tanımayan ve düşman bertaraf etmeye kilitlenen süper egosudur. Dünyayı ak-kara tarzı basit karşıtlıklar şeklinde açıklar, dostlar-düşmanlar, iyiler-kötüler gibi mutlak ikili kategoriler gibi geçişkenliği olmayan ve sürünün nefret dolu saldırganlık potansiyelinin hedef düşmanla buluşmasını sağlar. Çok özetlersek lincin psikodinamiğini, birkaç önemli faktör öne çıkar. Bir kere süperegoların –ki süperego nedir bizim hem benlik idealimizi içerir yani nasıl bir insan, nasıl bir grup olduğumuzu bizim kendimizi ideal olarak nasıl gördüğümüzü içerir hem de vicdanı içerir, yani neyin yasak olduğunu, nerede ne koşulda durmamız gerektiğini bize öğreten şeydir, durduran şeydir süperego– süperegolar devredilmiştir başkalarına, askıya alınmıştır. Öteki önemli özelliği yalnızca kendisiyle meşgul olmak ötekiyle empatik bir ilişki kuramamak anlamında narsisistik bir yönelimden söz eder. Öteki nedir, kimdir, ne hisseder ne düşünür buna yönelik bir ilgi, merak söz konusu değildir. Diğer bir özellik kendisine çok kötü bir şey yapılacak hezeyanıyla yürüyen paranoid düşünüş tazından söz edilebilir. Ve son olarak uyum itaat yönünde bir baskıdan söz edilebilir.

Şimdi bütün bu genel çerçeve içerisinde Türkiye'ye Türkiye'nin linçlerine gelirsek, bir kere bir genel ve uzun zamandır devam eden kronik bir sorun olarak nitelendirilecek bir hukuka güvensizlik, yargısız infaz kültüründen bahsedilebilir Türkiye'de. Bu konuda toplumunun da Türk devletinin de sici-li öteden beri pek parlak değildir. Adalet sisteminin devasa sorunları bu güvensizliği iyice arttırmış ama adalet sistemi iyi çalışsa bile varolan kuralların yasakların ayaklarına dolanmasını istemeyen, demokratik insan haklarına saygılı bir adalet sistemine kuşkuyla bakan kimi resmî görevli çok sayıda insan vardır bu ülkede. Bu güvensizlik kendi adaletini kendin sağla yaklaşımını getiriyor. Sokakta yakalanan kapkaççıların linç girişimlerine maruz kalması, güvenlik güçlerinin evlerde kuşatılmış kaçmaları mümkün olmayan militanları yargısız infaz etmesi, DEP milletvekillerinin yaka paça meclisten alınıp tutuklanması, Cemil Çiçek gibi sıfatı Adalet Bakanı olan insanların bile fikirlerini açıklamak ve tartışmak için bilimsel toplantı düzenleyen bir grup aydını meclis kürsüsünden “bizi arkadan hançerleyen hainler” şeklinde nitelemesi, ana akım medyada sürekli vatan hainleri söylemi ve buna bağlı gelişen sembolik linçler ve bu tür daha nice durum, Türkiye'nin son dönemde fiziksel linç yapmaya daha da yakın hale gelmesine kuşkusuz hem de büyük katkıda bulunmuşlardır. Buna ek olarak, bu arka plana ek olarak yakın zamanda giderek kabaran tehdit halkasından, buna bağlı otoriterleşmeden, saldır-

ganlaşmadan da bahsedilebilir Türkiye'de ki bu çok da yeni bir olgu değil Türkiye için. En azından Osmanlının hızlı büzülme, dağılma döneminden beri Türkiye'nin egemen politik kültüründe tehdit algısının ve buna bağlı yok olma kaygısının yani beka kaygısı denilen Ferda'nın da bahsettiği kaygının derin izleri olmuştur Türkiye'de. Her zaman şu ya da bu biçimde ve dozda egemen olan milliyetçiliğin kurucu ögesi de hep bu kaygıydı. Beka kaygısı, ne olacak bu devletin hali kaygısı.

Türkiye her zaman iç ve dış düşmanlara karşı teyakkuz durumunda olmuştur. Alarmcı bir her an her şeye hazır olmalıyız hali. Türkiye'deki egemen düzen milliyetçi bir otoriterlik eşliğinde ve sık sık şiddete başvurularak korunmuştur. Sembolik şiddet yani ideolojik baskı ve ayrımcılıklar, baskıcı sert yasalar ve ağır cezalar her zaman söz konusuydu. Fiziksel şiddet de gerekiyorsa devlet onu kendi güvenlik aygıtıyla uyguluyor ya da göz yumduğu, desteklediği bazı örgütlere yaptırıyordu. Ancak genel olarak sosyo-politik denetim sağlamak için son dönemde görüldüğü şekliyle kalabalıkların cinnet patlamaları şeklinde linç girişimlerinde bulunmaları gerekmiyordu. Bu görece yeni bir olgu, son iki yıldır.

AB reform süreci, bu süreçte bazı yasaların değişmiş olması bazılarının değişmesi gerektiğinin bilinmesi milliyetçi akıl ve çevreler tarafından çok ciddi bir tehdit olarak algılanıyor. Tehdit algısını iyice kabartan faktör, Türk-Kürt meselesinin görece bir sakinlik döneminden sonra son iki yıldır yeniden şiddet içeren bir tırmanışa geçmiş oluşudur. Buna Kuzey Irak'taki Kürdistan özerk bölgesinin artık inkâr edilemez gerçeklik halini almasını da eklemeli. CHP dahil çoğu ana akım siyaset erbabı ve ordu gibi sahici iktidar odakları, Batı'nın, AB'nin Türkiye'yi bölmek istediğine açık ya da örtük olarak inanmakta ve buna uygun pozisyonlar almaktadırlar. Bunda Türkiye'ye yönelik AB içinden gelen kimi ayrımcı ve çifte standartçı yaklaşımların da ciddi katkısı vardır kuşkusuz. Normal koşullarda ve geleneksel olarak bu asap bozukluğu tehdit algısına bağlı asap bozukluğunu teskin etmek için devletin güvenlik aygıtı yeterli olabilirdi. Bu aygıt, fiziksel şiddetin de gerekli gördüğü her türünü yasal yasadışı ayrımına çok takılmayarak kullanarak toplumsal denetimi sağlayabilirdi. Ancak bu AB reform süreci ne kadar kısıtlı olursa olsun kimi yasaları ve prosedürleri değiştirmiş bulundu. Örneğin emniyet teşkilatı değişen yasal çerçeveden çok şikâyetçi. Birkaç yıldır "bazı haklarımızı kaybettik, elimiz kolumuz bağlandı, görevimizi yapamıyoruz" diye yakınıyorlar. Örnek; gözaltı süresi, avukat bulundurma zorunluluğu gibi konularda bazı iyileştirmeler yapıldı. Devlet artık bazı şeyleri rahatça yapamıyor. Örnek; res-

mî görevliler eskiden olduğu kadar rahat işkence yapamıyorlar Türkiye’de. Dolayısıyla toplumsal denetim o tür şiddet eylemleriyle sağlayamıyor bu işi, “sivil topluma” havale ediyor. Sivil toplum tırnak içinde. Nasıl dünyada orduları özelleştirme yönünde bir eğilim var ise, Türkiye’de de sosyo-politik denetim kısmen özelleştiriliyor bu anlamda. Artık kolayca yapılamayan işkence, artık varolmayan idam cezası bir sürü insanın kanına dokunuyor. “Bunlar vatan haini, idam etmemiz lâzım, nasıl idam edemeyiz” diye dolaşan bir sürü insan var Türkiye’de. Bu durumda sokaktaki vatandaşın tepkisi alternatif bir yol olarak ortaya çıkıyor. Salın sokaktaki vatandaş, duyarlılıkları zaten var, rahatlıkla da kaşınabilir duyarlılıklar bunlar, onlar cezayı versin. Devletçi, milliyetçi denetim restorasyon peşinde olanların bu linç girişimlerinden hiç şikâyetçi olmadığını, sadece şimdilik bu girişimlerin zıvanadan çıkmasını istemediklerini tahmin edebiliriz. Türkiye’nin öyle bir role gelmesi ciddi bir iç savaştır, faşizmdir. Az da olsa böyle bir ihtimal var, hele şimdi biraz daha fazla var, Hrant Dink cinayetinden sonra. Ama henüz orada değiliz, gidebiliriz ama henüz orada değiliz. Hrant Dink öldürülmeden önce yazdığım bir makaleden bir kısım okuyorum. Geçtiğimiz Kasım ayında yayınlanmıştı.

“Şimdi yaşanan kontrollü bir şekilde linç girişimleri olsun on dakikada durduralım, ölen olmasın, yaralanan olsun ama millet bilsin ki solcular bölücüler cezasız kalmayacak. AB yasaları ile elimizi kolumuzu bağlayabilirsiniz ama bu milliyetçi çerçeve sokaktaki vatandaş tarafından sahipleniliyor görüntüsünü diri tutma çabasıdır. Şimdi bütün bunlar Türkiye’deki politik elitin ve önemli kurumların ve toplumda var olan genel hoşnutsuzluğun tehdit algısı üzerinden milliyetçi bir yeniden formatlamaya tabi tutuklarını gösteriyor bize. İstikrarsız ve öngörülemeyen dönüşüm dönemlerinde tehdit algısı ve onun getirdiği saldırganlık potansiyeli artar. Türkiye’nin demokratikleşme yolunda ilerlemekle bütün kazanımları geri alıp çok daha otoriter bir rejime doğru geri çekilmesi arasında bir tercih yapması gerekiyor artık. Şimdiki yapay denge durumu uzun vadede sürdürülebilir gözüküyor.”

Linç girişimlerine karşı net tutum almayan ve linçten kurtulanlar yerine linççilerle empati kuran, kurabilen üst düzey resmî görevlilerin varlığı –bunlar arasında valiler var, emniyet müdürleri var– ve hâlâ görevlerine hiçbir şey olmamış gibi devam edebiliyor olmaları linççi kalkışmaları seyretmek ve giderek yok etmek için en büyük dezavantajdır. Paranoid ve narsisistik eğilimlerden beslenen linççi sürüler gruplar ve liderleriyle mücadelede en verimli yol, çok net sınırlar çizilmesi ve bu sınırlara hep uyulmasıdır. Linç girişim-

lerini bir suç eylemi olarak değerlendirmeyen, bu anlamda da görevini kötüye kullanan resmî görevliler, geciktirilmeksizin görevden alınmalıdırlar. Türkiye’de son iki yılda özellikle yoğunlaşan linç girişimlerini –ki bunun şimdilik nihai noktası Hrant Dink cinayeti olmuştur– Türkiye’nin sancılı dönüşüm sürecinin belirtileri şeklinde okumak da mümkün. Ama aynı zamanda bu eylemler ve sonuç olarak cinayet gelecek ihtimallerimizden birinin ne denli deşet verici olabileceğini de gösteriyor. Linçleri geriletmek, demokrasi ve özgürlükleri genişletip sindirmemize bağlı...

Evet şimdi bu linç çerçevesi, zemininde Hrant Dink cinayetine biraz daha yakından bakalım. Kimdi Hrant Dink ve niye linç edildi? Öldürülmeden önce en azından iki yıllık bir lince tabi tutuluyordu Hrant Dink. Öncelikle önde gelen bir Ermeniydi. Ermeni cemaatinin en önde gelen herhalde birkaç kişisinden biriydi son on beş yılda. Agos diye bir gazetesi vardı. Ermenilerin ötesinde yazarları vardı. Ermeni olmayan yazarları vardı ve Ermeni olmayan okurları da vardı bu gazetenin. Aynı zamanda Türkiyeli bir sosyalistti. Resmî ideolojiye ciddi muhalefet yapıyordu. Bunlara rağmen Ermeni milliyetçisi de değildi. Her türlü milliyetçiliğe karşıydı. Ek olarak Türkiye’nin geçmişiyle yüzleşmesi gerektiğini savunuyordu. 1915’i kendisi soykırım diye niteliyordu. Ama bunun bir siyasi şantaj konusu yapılmasına ve tek meseleymiş gibi gösterilmesine karşıydı. Ve bu meselenin Batı’nın elinde bir oyuncak olmasına başta kendisi şiddetle gerek burada gerek dışarıda karşı çıkıyordu. “Bu meseleyi biz burada kendi aramızda konuşabilmeliyiz” diyordu temel olarak. Belki en önemli özelliklerinden biri çok sahici ve samimi bir insandı. Hepiniz muhtemelen televizyonda en azından ona rastlamışsınızdır. Ne kadar sahici ve samimi, içten bir insan olduğunu, söylediklerini gerçekten kastederek söylediğini, buna inandığını ve yüreğinin insan sevgisiyle dolu olduğunu hissederdiniz. Ve siyasi olarak en ters pozisyonda bulunan insanlarla tartışabilme becerisine ve onlarla şöyle ya da böyle ortak bir zemin kurabilme becerisine sahip bir insandı. Ve bu insanları da etkileyebiliyordu. Hrant Dink’in dedikleriyle aynı fikirde olmasak bile, olmasa bile insanlar bu adamın ne dediğine kulak kabartmak, yüreklerini açmak ihtiyacını duyuyorlardı. Bu oldukça tehlikeli bir şeydi kimileri için. Belki fikirlerinden daha da tehlikeli bir şeydi. Hrant Dink’in linç girişiminde iki önemli kilometre taşı var ki bu baştan beri anlattığım linç çerçevesine çok oturuyor.

İki yıl önce bilmiyorum hatırlar mısınız Hrant Dink’in gazetesi Agos bir gün bir haber yaptı. Sabiha Gökçen’in Ermeni kökenli olduğunu yazdı. Sabiha Gökçen’i hepimiz bilirsiniz, Atatürk’ün manevi kızlarından biri. İlk

Türk kadın pilotu yani Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin mitolojisinde diye-
lim çok önemli yeri olan bir figür. Resmî Türk kadın tarihinin müzesinde çok
önemli yeri olan bir kadın. Havaalanına adı falan verilmiş, önemli bir figür.
Sonuçta Atatürk'ün manevi kızı olmuş biri için yıllarca sonra Türkiye'de Er-
meni biri çıkıp gazetesinde "iyi güzel de o aslında bir Ermeni kızıydı" diye
yazdı. Ve bunu yazmaktaki amacı da aslında, Atatürk'ün bazılarının sandığı-
nın aksine bir Ermeni kızını manevi evladı yapabilecek kadar Ermenilere açık
olduğunu belirtmekti. Bunu da böyle yazdı. Birkaç gün sonra Genelkurmay,
Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı bir basın açıklaması yaptı.
Hrant Dink'i sert bir şekilde eleştirdi. Neredeyse "sen vatan hainisin" deme-
ye getirdi ve "bu milletin, bu devletin kutsallarıyla oynanıyor" diye suçladı.
Bu Hrant Dink'in başının belaya girme sürecinin kilometre taşıdır. Ondan
sonra Hrant Dink'in başı davalardan kurtulmadı. 301 başta olmak üzere.
İkinci kilometre taşı yine yazdığı sekiz yazılık bir dizide, altıncı maktelede kul-
landığı bir iki cümlele bütün bilirkişi ve bilim adamı edebiyatçıların yorumla-
rına, bütün aydınların yorumlarına rağmen, mahkemenin resmî bilirkişisinin
birkaç raporuna rağmen, yargıçlar tarafından belli bir şekilde yorumlanıp
mahkûm edilmesi oldu. Türkiye'deki çoğunluk şu anda Hrant Dink'i bir ya-
zısında "Türk kanı zehirlidir" dediğini sanıyor. Bunu üniversite öğrencileri
bile sanıyorlar. Psikoloji bölümündeki öğrencilerden bazıları bile sanıyorlar.
"Ama o da Türk kanı zehirlidir demişti" diye düşünebiliyor insanlar. Bu me-
sele çok tipik, klasik bir dezinformasyon, yanlış bilgilendirmedir, beyin yıka-
madır. Ve nasıl insanlar "Hepimiz Ermeniyiz" sloganını anlayamamışlarsa
Melek'in bahsettiği soyutlama yetisinin yetersizliği nedeniyle, Türkiye eğitim
sisteminin ne halde olduğunu feci bir şekilde gösterdiği biçimiyle. Hrant
Dink'i mahkûm edenler de ve hâlâ o yazıları okuyup "Türk kanı zehirlidir"
dediğini sananlar da aynı soyutlama yetisinden maalesef mahrum gözükme-
tedirler. Kısacası Türklüğü aşağılamamıştır. O yazıda yine herkesin –o yazı-
ları anlayan herkesin– belirttiği gibi Ermeni diasporasının kanındaki –meta-
forik anlamda tabii ki– Türk düşmanlığından kurtulması gerektiğini savunu-
yordu. Sonuç olarak linç edildi ve sonuç olarak öyle bir ortam, öyle bir iklim
yaratıldı ki Hrant Dink'in belki öldürülmemesi şaşırtıcı olurdu diyebiliriz.
Sindiremeyenleri kısaca sıralarsak demin dediğim gibi Genelkurmay var, bü-
tün milliyetçi cenah var, siyasi partilerin büyük çoğunluğu var, yargı var 301
üzerinden ve anaakım medya var, başta *Hürriyet* gazetesi olmak üzere.

Şimdi cinayet sonrası tablo, bugün neredeyiz? Milliyetçi hisleri kuvvet-
li katil çocuklar var aramızda, katil olmaya hazır çocuklar var, "Hepimiz

Ogün Samast'ız" diye bağırabilen binlerce çocuk var. Bunlara katil çocukların beyaz bereli arkadaşları diyebiliriz. Gazeteden her gün okuyoruz karmaşık azmettirenler, yönlendirenler ağı var. Bu ağ nerelere kadar uzuyor henüz ucunu göremiyoruz. Görüp göremeyeceğimiz çok meçhul. Bu ağın üzerinden devlet içinde himaye edilip edilmediği, göz yumulup yumulmadığı, ihmal olup olmadığı hep tartışılacak tabii ki. Cenazede "Hepimiz Ermeni'yiz" diye yürüyen on binlerce insan var. Buna karşın birkaç gün sonra hemen fırlayıveren "Hepimiz Ermeniyiz" alerjisi var. Ve bu "biz Ermeniyiz" alerjisinde iki şey kısaca belirtelim. Bir, soyut düşünme yetisinin ciddi zaafı var. Psikolog olanlar, gelişim psikolojisi dersi almış olanlar, Jean Piaget'nin dördüncü bilişsel gelişim aşamasını hatırlarlar. Bu dördüncü, 11-13 yaş arası insanların, çocukların geçmeye başladığı soyut düşünme aşamasıdır. Bu aşamada artık çocuklar kavramlarla, metaforlarla soyut bir şekilde düşünmeye başlarlar. Bir sürü çalışmadan biliyoruz ki hiçbir toplumun tamamı bu aşamaya ulaşmaz ama eğitim bayağı işe yarar, liseyi bitiren birinin, üniversiteye giden birinin bu aşamada olmasını bekleriz. Bu olay, yani "Hepimiz Ermeniyiz" lafına duyulan alerji aslında Türkiye'de eğitim sisteminin ne denli iflas içinde olduğunu göstermesi açısından da hicap verici bir durumdur. Öbür hicap verici durum da bu lafın nasıl bir empati sonucu söylendiğini anlayamamış olan yürekleri kilitli, yürekleri hissedemeyen, empati duyamayan ne kadar çok sayıda insan olduğunu da göstermesi açısından acı vericidir.

Çok kısaca ne yapmalı meselesi, bir kere çok vahim bir durumla karşı karşıyayız, çok vahim bir noktadayız. Önce bunu hakikaten iyi kavramamız lazım. Basit bir siyasi cinayet, gelip geçici bir olay, tesadüfen olmuş, kazara olmuş bir durumla karşı karşıya değiliz. Türkiye, cidden önemli, acil bir kavşakta ve bu cinayet deminden beri anlattığım çerçevede bu kavşağın artık ertelemeyecek bir yol ayrımı olduğunu gösteriyor. Demokratikleşecek mi Türkiye, reform sürecini hızlandırarak, yoksa bunun yerine daha da geriye gidip daha otoriter yola girerek artık askeri bir darbe mi olur, faşizm mi olur, başka bir otoriter rejim mi olur o yöne doğru mu savrulacak? Ama şimdiki hali çok sürdürülebilir bir denge durumu gibi gözüküyor. İkinci yol kısaca kan gölüne çıkar ve bedeli ağırdır, kazananı olmaz. Demokratikleşmeyi derinleştirmekten, yaygınlaştırmaktan başka bir yol seçeneğimiz yok, bunu görmeliyiz. Ama bu da durup dururken olmayacak tabii ki, gündeme getirilmesi güncellenmesi gerekiyor. Olabildiğince politize olmamız gerekiyor, sorumluluk duymamız gerekiyor, sorumluluk ve kaygı duymamız gerekiyor. Ve bütün bu meseleler, gerek Ermeni Hrant Dink üzerinden konuşulan Türk-Ermeni meselesi, gerek

Türkiye'nin gündemini boğan Türk-Kürt meselesi bütün bunları çözümleyebilmek için zamanında ortaya atılmış ama boğuntuya getirilmiş şu Türkiyeli-lik meselesinin yeniden etraflı uzun uzadıya düşünülmesi gerekiyor. Çünkü Türkiyeliyiz altında ne olursak olalım: Türk'üz, Kürt'üz, Ermeni'yiz şuyuz, buyuz ama hepimiz Türkiyeliyiz diyemedikçe Türkiye hep bir gerginlik, kan gölü, şiddet vesaire bıçak sırtında gitmeye devam edecekmiş gibi gözüküyor.

Türkiye'de kendisini Türk olarak görmeyenlerin de yaşadığını sindirmek gerekiyor. "Ne mutlu Türküm diyene" diyebilirsiniz ama herkes bunu kabul etmek zorunda değil, bazıları da etmiyor, etselerdi bir sorun olmayacaktı ama etmiyorlar işte. Ne yapacaksınız? Gündüz Aktan'ın dediği gibi o zaman onları bir yerlere göndermeyi mi düşüneceksiniz? 1915'i mi tekrarlayacaksınız? Bunları cidden düşünmek gerekiyor. Bu düşünme sürecinin olmazsa olmaz bir parçası hâkim millet tasavvurundan vazgeçmeyi gerektiriyor. İtiraf etsinler etmesinler, Türkiye'de yaşayan çoğunluğun, milliyetçi çoğunluğun zihninde, Türkiye'deki hâkim milletin Türkler olduğu tasavvuru yatıyor. Hâkim millet tasavvuru modern çağdaş bir eşit, anayasal, yurttaşlık temeline dayalı, demokratik bir cumhuriyette olabilecek bir şey değil, demokratik bir cumhuriyette her yurttaş eşittir. Hâkim millet, hâkim olunan yani egemen olunan millet diye bir ayrım söz konusu değildir. Ve tabii yasal planda, davranış planında bir sürü planda hâlâ mevcut olan ayrımcılıkların temizlenmesi gerekiyor. Hepimizin bu ayrımcılıkları, ırkçılıkları afişe etmesi ve mahkûm edilmesi için varolan ırkçılığa karşı yasaların ama Türkiye'de şimdiye kadar hiç uygulanmamış yasaların uygulanması için çabalamamız gerekiyor. Daha uzun bir konu ama kısaca geçeyim. Bir de hepimizin, Türk toplumunun bir hafıza/yüzleşme, çalışma yapması gerekiyor. Ama bunu da gündelik, güncel sorunlarımızın önüne koşmadan ve de bugünden geriye doğru giderek yapması gerekiyor. Bu çok kritik bir konu ve bu çok daha uzun konuşulması gereken bir konu...

Devletin Çürümüşlüğü ile Baş Etmek Zor*

• *Kitabınıza¹ baktığımız zaman “Hayata Dönüş”, açlık grevleri konusuna da yer verdiğiniz görülüyor. Sizi bu süreç hangi anlamda etkiledi?*

– Cezaevleri Türkiye’de her zaman ciddi bir problem di. Yatanlar için de böyleydi, idareciler için de. Özellikle de 12 Eylül’den beri böyledir bu. Adli mahkûmlara da insanlık dışı muamele oluyor ama iş siyasi mahkûmlara geldiğinde, özellikle de solcu ve Kürt mahkûmlara, devletin öteden beri mahkûmların insan haklarını kabul etmeyen, sindiremeyen bir tutumu söz konusu. Bu tutumlardan dolayı cezaevlerinde hep bir huzursuzluk olurdu. Bunlar zaman zaman patlama noktasına gelirdi, zaman zaman da yumuşak dönemler geçirilirdi. “Hayata Dönüş Operasyonu”ndan birkaç ay öncesinde açlık grevi süreci başlamıştı. Belli talepler vardı. Daha önce elde edilmiş sonrasında da iptal edilmiş bazı hakları tekrar elde etmek içindi büyük ölçüde. Bu demokratik haklar ısrarla reddedildi. Çünkü amaç F tiplerine geçirmektir. Hükümet uzlaşmaz bir tutum aldı. Maalesef eylemci mahkûmların bağlı oldukları örgütler de akıllıca bir politika izlemediler. Bu süreçte, herhalde dünyada hiçbir örneği olmayan ve de olması pek mümkün görünmeyen bir isimlendirmeyle anılan “Hayata Dönüş Operasyonu” ile 30 kişi öldürüldü. Sonrasında ki ölüm oruçlarında da ölenlerle birlikte kayıp sayısı 122’yi buldu. Türkiye çok trajik bir süreç yaşadı.

* Söyleşi: Gülsen İşeri, *Birgün*, 24 Mart 2007.

1 Parker, M., *Psiko-politik Yüzleşmeler*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2007.

• *Bu operasyonla ilgili kitabımızdaki yazımız devletin paranoid tutumuyla ilgiliydi sanırım.*

– Bu operasyonun çok kristalleştirerek göstermiş olduğu şey Türkiye’deki devlet zihninin gayet devletçi, milliyetçi bir akıl olduğu ve de bu aklın paranoyadan muzdarip olduğu. Yani o kadar belirgin ki, kör gözüm parmağına hezeyanlar üzerinden hareket eden devlet aklı var, o operasyonda bu ortaya çıktı. Buna karşı çıkanların da mahkûmların ya da örgütlerin bu devlet aklıyla uğraşabilecek yetenekte olmadığı gibi yer yer de bu devlet aklını aynalayan, ortak yönler gösteren örgütler olduğu, onların da belli hezeyanları paylaştıkları, ürettikleri de ortaya çıktı. “Ortaya çıktı” derken, bunlar o zamana kadar bilinmeyen şeyler değildi kuşkusuz, bu operasyon ve onun çevresinde yaşananlar bu hezeyani hali çok belirgin bir halde bir kez daha gösterdiler demek istiyorum. Kitaptaki makale evet bir yanıyla devlet aklının paranoyaklığı üzerine bir yazı. Devlet aklının demokratikleşme sürecine neden bu kadar ayak dirediği, bir yanıyla çağdaşlaşmak, uygarlaşmak, demokratikleşmek diye çok uzun zamandır telaffuz edilen bir hedefi olduğu ama bu korkular, hezeyanlar nedeniyle, bölünme, dağılma korkusu, “Sevr paranoyası” nedeniyle o demokratikleşme, uygarlaşma hedefinin nasıl kolayca rehin alınabileceğini kurcalayan bir analizdi.

• *Bu sürecin topluma yansımaları nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– 122 kişi hayatını kaybetti. Yüzlerce insan kalıcı olarak sakat kaldı. Aşırı ağır bir bedel ve karşılığında ne alınabildi diye bakıldığında bir şey yok. Operasyon, devlet aklının harekete geçirdiği bir olaydı. Bu sol muhalefet açısından bir yenilgiydi. Bunun bir yenilgi olduğunun anlaşılması, kabul edilmesi ona uygun bir mücadeleyle devam edilmesi gerekiyordu. Ölüm orucu üzerinden, böylesi bir kör inatlaşmayla politika sürdürmek çok yanlıştı. Bunun vebalini taşıyan yalnızca devlet değil. Bunu açıkça söylemek lazım. Devlet tabii ki büyük bir parçasını taşıyor, ama yalnız değil ve henüz bununla açıkça yüzleşebilmiş değiliz.

Şöyle bir kırılma yaşandı mesela. Operasyondan önce toplumda cezavlerindeki direnişe bir sempati vardı. Yürüyüşler yapılıyordu. Demokratik örgütler iyi bir yaklaşım içindeydiler. Operasyondan birkaç hafta önce, yanlış hatırlamıyorsam, bir polis otosu taranmıştı. Ve bunu açlık grevi yapan örgütlerden biri üstlendi. Ama ben önce inanmadım. Provokasyon dedim, bu kadar aptalca bir eylemi yapmayacaklarını düşündüm. Ama kendileri sitelelerinde açıkladılar. Ondan sonra birkaç buna benzer saçmalıklar yapıldı. Bu

süreçten sonra hızla değişim başladı toplumda ve geri çekilme yaşandı. Bunu fark etmediler, hâlâ inatla devam ettiler. Demokratik kitle örgütlerinin eli zayıfladı. Ve o sırada da operasyon gerçekleşti. Bir sürü insan maalesef sonuç olarak hiçbir şey elde edilemeden ölmüş oldu. Sakatlanmış oldu. Bu çok acı bir durum. Gidip bu örgütlere sorsanız boşu boşuna ölmediler diyecektir. Sonuç olarak, o gün istedikleri tarzda bir şeyin elde edilemeyeceğini bile bile, “şehitlik/kurban kültürü” üzerinden geleceğe yönelik bir anı yatırımı yapıldı.

• *Bugün neredeyiz F tiplerinde?*

– F tiplerinde çok geri bir noktadayız. Hâlâ aynı trajediyle uğraşmaya devam ediyoruz. Adalet Bakanlığı’nın F-tiplerinde ortak mekânların haftada 10 saat kullanılabileceğini belirten en son genelgesinin bile uygulanmadığı yönünde duyurularımız var. Zaten 10 saat bile çok yetersiz. Tamam, şunu söyleyelim elbette eski koğu sisteminin savunulabilirliği yok. Ancak F-tipi cezaevleri de tecrit amaçlı, oraya girenleri yeniden şekillendirmek amaçlı, buna beyin yıkmak da diyebilirsiniz. Hatta Adalet Bakanlığı’nın yayınlarında bile bulabilirsiniz bunu. Buna karşı çıkılması gerekiyordu. Cezaevi zaten bir tecrittir, toplumdan tecrit edilmişsiniz. Ama buna rağmen ikinci bir tecrite, tecrit içinde tecride sokuyorsunuz, bu kabul edilebilir bir durum değil. Bu koğu sistemine dönlün anlamına gelmez. Ama günün büyük bir kısmında insanlar bir arada olmalı. Spor olabilir, sanat olabilir, kütüphane olabilir, ilgi, beceri geliştirmek olabilir. Bunlara olanak sağlanması gerekir. Haftada 10 saat küçük bir ilerlemedir, bu bile uygulanmıyor. Bu durumda Adalet Bakanlığı’nın niyeti sorgulanır hale geliyor. Kısa dönemde bir çözüm ufukta gözüküyor, oysa hiç de zor değil bence bu meselenin çözümü. Bu zor süreç önümüzdeki günlerde devam edecek gibi.

Artık ölüm orucu eylemi toplumda yankısı kalmayan bir eylem şekline dönüştü. Bunlar son nokta eylemleridir. Uç eylemlerdir. Yüzlerce kişi yıllarca bu eylemi yaptıktan, onlarca kişi öldükten sonra pek bir ses çıkmıyorsa, o zaman toplumsal vicdanı harekete geçirmek için yapılan bu eylemlerin artık bir toplumsal karşılığı kalmamış demektir. Tekrar bu eylemleri denemenin bir anlamı ve etkisi olacağını açıkçası hiç düşünmüyorum. Meseleyi bu kadar kangrenleştiren ve mahkûmları insan gibi görmemekte direnen devleti, mahkûmların haklarına yeterince omuz veremeyen dışarıdaki muhalefeti ve de meselenin kangrenleşmesinde ve yaşanan kayıplarda ciddi sorumluluğu olan eylemci örgütlerde hâkim olan zihniyetlerin sorgulanması ve yeni bir eylem

tarzının yaratılması gerekiyor. Bu tarzın da her türüyle şiddet dilinden uzak durmasında fayda var.

• *Şiddet konusuna gelirsek, Türkiye’de şiddet arttı mı yoksa hep var mıydı?*

– İkisi de doğru. Türkiye’de hayatın her alanında şiddet zaten bol miktarda vardı. Ama son zamanlarda belli bir artıştan da söz edebiliriz. Medyanın daha fazla yer vermesiyle de ilgili tabii. Bunun da iki ayağı olduğunu düşünüyorum. Birincisi sosyo-ekonomik olarak 20-30 yıldır Türkiye’de ciddi olarak geleneksel yapılar dağılmaya başladı. Göçler arttı. Neoliberal politikalar iyice kök salıyor ve insanlar da bir sürü negatif süreçlerden geçiyor. Dünyanın pek çok yerinde oluyor, neoliberal politikalar, yoksullaşma işsizlik vs. Bütün bu ortam şiddete daha açık, saldırganlığa daha açık oluyor. Bu durum kendini engellenmiş, geleceğe daha umutsuz bakan kitleler yaratıyor. Şiddet üretmeye daha uygun bir toprak yaratılmış oluyor böylece. Genel bir bağlam ve bu genel bağlamın içinde yaşıyoruz. Bu Türkiye’ye özgü olan bir şey değil.

Şiddeti artıran başka bir faktör ise Türkiye’nin egemen politik kültürü ve kurumları. Burada öteden beri devletçi, milliyetçi zihniyet hâkim. Bu zihniyet öteden beri şiddeti pervasızca kullanmakta bir sakınca görmedi. 12 Eylül zamanından başlayıp tabii daha öncesi de var, ama çok uzağa gitmeyelim şimdi, 12 Eylül’de katmerlenerek arttı, oradan başlayarak müthiş bir şiddet kullanıldı, Kürt meselesinden çıkan kangrenleşen şiddet ortamı, bu şiddet ortamında yapılan insan hakları ihlalleri, Susurluk döneminde ortaya çıkan yasa dışı ilişkiler, bunların devlet içinde gayet meşru gözükmesi, kullanılması... Mesela Kurtlar Vadisi’nin son bölümünde gördüğümüz devlet için çalışan katillerin başına hiçbir şey gelmemesi vs. Devletin niyeti bu olmasa bile topluma verilmiş açık mesajlardır bunlar. Devlet katında katilere kahraman dediğiniz zaman toplum katında şiddet üzerinden suç işlemenin gayet meşru olduğu, bunun için de “başımıza hiçbir iş gelmiyor bu yapılabilir” gibi bir mesaj veriliyor. Giderek insanların şiddete başvuruyor olması çok da şaşırtıcı değil. Balık baştan kokar meselesinin tezahürü.

• *Kurtlar Vadisi de bunun çok açık örneği mi?*

– “Kurtlar Vadisi”, Susurluk’un bir tür beraat talebidir. Her devlette mevcut yasal çerçeveye uymayan bir miktar karanlık, pis işler yapılır. Türkiye gibi demokratik mekanizmaları, geleneği güçlü olmayan devletlerde bu tür işler çok daha fazla ve keyfiyet dozu yüksek bir şekilde yapılır, denetim çok

daha azdır. Türkiye’de devlet görevlileri tarafından bu tür işlerin yapıldığı tahmin edilse bile çoğunluk tarafından bilinmiyordu. Susurluk’la birlikte bütün bu karanlık işler açıkça ortaya dökülmüş oldu. Toplum da bunu görmüş ve devletine dair kuşkuları kabarmış oldu. Kendisini devletin sahibi olarak görenlerin saygınlığı darbe aldı. Ama bir yüzleşme ve temizlik yapılamadan da olay kapatıldı. Kurtlar Vadisi ise, uygun bir manipölasyonla katili kahramana çevirerek, Susurluk gibi bir skandalı temize çıkarma işlevi gördü.

• *Bu konuda medyanın rolü ne?*

– Medya işbirlikçi oluyor. Kınamayan, eleştirel mesafe almayan medya var. Buna kılıf giydiren, işbirlikçi pozisyonunda ana akım medya.

• *Peki, şiddet şekil mi değiştiriyor?*

– İçerik anlamında çok dramatik değişiklikler olduğunu sanmıyorum. Eskiden de vardı ve hep olurdu aslında. Ama sanki bu tür şeylerin olmasına imkân tanıyan bunların daha olur olmasını sağlayan bir süreçten geçiyoruz. Eskiden sokakta karısını dövene rastlamazdık ama şimdi yaygın. Daha bir fütursuzca davranıldığını söyleyebiliriz.

• *Geçmişten bugüne baktığımız zaman savaşlar, göçler, zorunlu göçler vs. gibi olaylar toplum nezdinde ve yaşayanlar nezdinde nasıl bir kırılma noktasına sebep oldu?*

– Bir ülkede bu kadar uzun zaman adı konulmamış bir iç savaş durumu yaşanır, bu kadar çok sayıda insan ölür, sakat kalır ve göç etmek zorunda kalırsa, bunun tabii ki ağır bir toplumsal maliyeti olur. Toplumsal ilişkiler, değer sistemi çözülür ve çürür. Türkiye’de de bu oldu. Devlet askeri olarak PKK’ya üstünlük sağladı denilebilir ama, toplumsal düzeyde çok büyük bir yenilgiyle, büyük bir tahribatla, ağır bir bedelle karşı karşıyayız. Diyelim ki bugün bir barış anlaşması yaptık, tamirat aşamasına geçtik; devletin yapısındaki tahribatın, toplumsal çürümüşlüğü ve travmaların tamir edilmesi çok uzun zaman alacak. Bu çürümüşlikle baş edebilmek kolay değil. Ek olarak, 20 yıldır çok şeyini kaybetmiş milyonlarca insanımız var. Onların taşıdığı öfke ve hınç da hemen ortadan kaybolmayacak.

• *Şiddet demişken kitabınızda da yer verdiğiniz linç konusuna geçelim... Bir anda herkesin gözü Trabzon’a çevrilmişti...*

– Uygun koşulların olabildiği her yerde olabilir. Uygun koşullar iki ayaklı. Uygun sosyo-ekonomik koşullar. Mesela yoksulluğun getirdiği umut-

suzluk ve engellenmişlik duyguları. Bu engellenmişlik halleri, linççi kalabalıkları toplamak için gerekli bir koşul ama kesinlikle yeterli değil. Diğer gerekli koşul da, politik dolayım, yani o memnuniyetsiz, öfkeli potansiyeli, öfkeli sosyo-politik iklimi şiddet üzerinden harekete geçirebilecek bir politik iradeye, dolayım, yeniden formatlamaya ihtiyaç var. Bu da politik elitlerin ki bunu genel anlamda kullanıyorum, siyasiler, devlet görevlileri, medya vs. Oradaki kalabalıkların öfkelerini yöneltebilecekleri hedefler bulmalarını sağlayan politik akıldan söz ediyoruz. O yokken o öfkeli kalabalıktan birileri gidip de Hrant Dink'i vurmazdı. Kendi aralarında kavgaya ederler, sokaklarda daha fazla kavgalar olur, evlerde kadınlar daha fazla dövülür falan ama o öfkeli kalabalığın yöneleceği hedefler ortada olmazdı.

• *Peki, bu hedefi gösterenler...*

– Ne zaman ki mesela Cemil Çiçek çıkıp, “bizi sırtımızdan hançerlediler” der, ne zaman ki bazı köşe yazarları “bizi aşağılıyorlar, vatan haini aydınlar” der, valisi belediye başkanı bu tür durumlarda saldırganları korur... İşte tüm bunlar hedef göstermedir. Tüm bunlar öfkeli potansiyelin nerelere doğru kanalizasyon edileceğini gösteren işaret fişekleridir. Bunlar olmadan kimse Hrant Dink'i öldüremezdi. Bol miktarda var bunlardan. Devlet görevlisinden medyasına kadar. Unutmayalım, Hrant öldürülene kadar son iki yıl içinde 20 tane linç girişimi oldu Türkiye’de. Uzun zamandır ve yoğun olarak mesai yapan bir mekanizma var karşımızda. Mesele sırf Trabzon’a özgü bir mesele değil. Benzer sosyo-ekonomik koşullara sahip, benzer idarecilere sahip başka yerlerde de kolaylıkla olabileceğini görmemiz gerekiyor.

• *Hrant Dink meselesine gelmişken cenazeyi nasıl değerlendiriyorsunuz? Mesela sessiz olması eleştiriler almıştı.*

– Hrant’ı Hrant’a yakışır biçimde uğurladığımızı düşünüyorum. Cenaze, etkileyici bir yanıttı, acımızı azıcık azaltabilecek denli, onca karamsarlık ve öfke içindeyken bir umut kıvılcımı çaktıracabilecek denli görkemli bir cenazeydi. Ben yürüyüşün sessiz olduğunu düşünmedim. Yürüyenlerin ayak seslerini, nefeslerini dinleseniz bile epeyce ses çıkıyordu. Orada bağırmadıysak bağlamak istemediğimiz için ya da bağıramadığımız için değil, insani ve siyasi olgunluk gösterdiğimiz için bağırmadık. Bence çok uygundu. Ailenin isteği de buydu, durumun ruhuna da çok uygundu. Pasiflik olarak yorumladı bazı siyasi çizgiler ama bunu onların algılama basiretsizliklerine bağlıyorum. Birebir insan ilişkilerinden hepimiz biliriz aslında. Öyle durumlar vardır ki, ne

derseniz deyin kelimeler yeterli olmaz, en etkili iletişim yolu sessiz bir bakış, sessiz bir duruştur. En cırtlak bağırıştan daha çok duyulur, daha çok anlaşılır öylesi sessizlikler. Hrant'ın cenazesi de öylesi bir sessizlikti.

• *Yüz binlerce kişinin “Hepimiz Ermeniyiz” sloganı altında birleşmesini ve bu atmosferin 3 gün içinde değişmesini neye bağlıyorsunuz?*

– Cenazenin sessizliği ne kadar yerindeyse cenazenin sloganı da o kadar yerindeydi. Anlamı da çok derindi. Türkiye’de ilk kez bu kadar yaygınlıkta bu tarz bir slogan kullanıldı. Cenazede acımız büyüktü ama Hrant'ın ölümü ile öyle bir slogan altında bir araya gelmek acımızı hafifletebiliyordu.

• *Sonrasında...*

– Bir slogan üzerinden milliyetçi cenah inanılmaz bir saldırı kampanyası başlattı. Birkaç günlük hissettiğimiz umut kırıntılarının bir sonucuydu milliyetçilerin başlattığı saldırı kampanyası. Temel olarak “biz Türküz” dediler, “bunlar zaten satılmıştır” dediler, “bunlar içimizdeki hainler” dediler ve bu prim yaptı medya ve toplumda.

Burada iki şeyi tekrar görmüş olduk, birincisi, milliyetçilerin hâkim olduğu zeminde ciddi bir çatlak olacağını gördüler. “Hepimiz Ermeniyiz” sloganının altında toplanan insanlar sarstı bu zemini. Bu durum huzursuzluk yarattı. Empatiye dayanamadılar. Empati yoksunu olduklarını bir kere daha tescil ettirdiler. Bununla da kalmayıp bilişsel düzeyde, algılama konusunda da bir kere daha nasıl bir sefalet içinde yaşadığımızı görmüş olduk.

Bu cenazeden sonra Türkiye toplumunun önemli bir çoğunluğunun soyut düşünme yeteneğine ulaşmamış olduğunu gördük. Bu da Türk Milli Eğitimi'nin ne kadar sefil durumda olduğunu gösteriyor. Her şey bir yana bu toplumun düşünsel olarak ne kadar kötü bir durumda olduğunu gördük. Koca koca siyasiler, gazeteciler, profesörler falan ciddi ciddi “nasıl Ermeni oluruz efendim, biz Türküz” dediler. Beni çok utandıran ve kaygılandıran bir durum bu. Çok sık bir noktadayız. Buna benzer sloganlar dünyanın değişik yerlerinde atılıyor, empatiyi belirtmek için kullanılıyor. Burada ise müthiş bir alerji yarattı.

• *Neden sizce?*

– Çünkü “Hepimiz Ermeniyiz” sloganı devletçi milliyetçi merkezin ana eksenlerinden biri olan “hâkim millet” anlayışını yıpratıcı bir slogandı. Sembolik düzeyde, çoğunluğu Türk olan on binlerce insan kalkıp da “hepi-

miz Ermeniyiz” dediği zaman düşünsel düzeyde “bu milli kavramlarla oynatabiliriz, Ermeniymiş gibi hissedebiliriz, acısını anlayabiliriz” demiş oluyorlar. Bu milliyetçiler için çok ürkütmesi gereken bir şey. “Biz kendimizi öteki gibi hissedebiliyoruz, aramızda ciddi geçişkenlik var.” Bunu deklare etti o yüz bin kişi. O yüz bin kişi 10 milyon olsaydı milliyetçiler kaçacak delik arardı. Tabii ki bu korkuyla boğmak istediler. Milliyetçilik açısından gayet yerinde olan bir tavidir. Milliyetçilik ötekini anlamaya tahammül edemeyecek bir şeydir. Ötekiden tamamen farklı olduğunu –ırkçı versiyonlarında ötekiden üstün olduğunu– vurgulayan, sürekli o ayrım çizgilerini çizmeye çalışan bir yaklaşım olduğu için çok da şaşırtıcı değil.

• *Bu tahammülsüzlük yarına nasıl baktırıyor?*

– Kaygılı olmamız gerekiyor. Kaygılı ama akıllı ve çalışkan. Türkiye ciddi bir çatışma, kapışma sürecinin içinden geçiyor. Bütün duygusal kabbarmalarıyla, kışkırtılmaya açık halleriyle ve düşünsel sefaletiyle yürüyen ve muhtemelen daha da sertleşerek yürüyecek olan bir kapışma bu. Kısa vadede çok iyimser değilim. Karamsar da olmamaya çalışıyorum. Görünen o ki bu kapışma neticesinde Türkiye ya daha da otoriterleşecek ve bugünü mumla arayacağız ya da demokratikleşme yolunda ciddi, anlamlı bir sıçrama yapacak. Ama mevcut durum sürdürülebilir gibi görünmüyor. Egemen politik kültürün onyıllardır sürdürdüğü yalanlar var ve bu yalanlar artık eskisi kadar kolay sürdürülebilir durumda değiller. Yalanların hemen hepsi şurasından burasından çatlamış durumda. Hrant da bu çatlaklardan biriydi. Zor zamanlar bizi bekliyor.

Türkiye’de En Önemli Bölücü Odak Türk Milliyetçiliğidir*

• TC tarihinde dönem dönem askeri darbeler yaşandı. Psikolojik sonuçları bakımından her biri ağır travmalar yaratan bu darbelerin politikayla kesişen yanları nelerdir? Ve darbecilerin ruh halini nasıl izah etmeli? Siz bu konuda uzman olarak bize neler söyleyeceksiniz?

– Şimdi darbelerin politikayla kesişen yanları, yani zaten politikaların içinde olduğu için darbeler Türkiye politikasının, Türkiye siyasetinin başat unsurlarından biridir. Hem politik alanın içinde olması açısından hem de daha sonraki politik eksen, ülkenin politik eksenini doğrudan, birinci dereceden çok kapsamlı ve derinlikli biçimde belirlemeleri açısından, zaten Türkiye politikasının asli unsurlarından biri maalesef Türkiye’de olan darbeler. Bunu da hâlâ biz Türkiye siyasetinden çekip çıkarabilmiş, bu darbelerle yüzleşebilmiş değiliz. 27 yıl geçti son darbeden, yani 12 Eylül’den beri, arada 28 Şubat da var tabii ama doğrudan açık darbe diyebileceğimiz, askeri diktatörlük dönemi diyebileceğimiz dönemden çok uzun yıllar geçti. 30 yıl geçmesine rağmen Türkiye siyaseti hâlâ 12 Eylül’ün ciddi biçimde gölgesi altında yaşamaya devam ediyor. Bunun en basit en doğrudan göstergesi 12 Eylül anayasasıyla hâlâ yaşıyoruz. Bu bir yüz karası Türkiye için, dünyada herhalde bu kadar uzun askeri dönem anayasasıyla yaşayan, bununla yüzleşemeyen Türkiye gibi başka bir ülke var mı bilmiyorum. Benzer süreçlerden, askeri diktatörlük süreçlerinden geçmiş ülkeler, yüzleşmelerini kısmen de olsa yaptılar, yapmaya çalışıyorlar.

* Söyleşi: Latif Epözdemir, Yaşam Radyo, “Sivil Yaşam” programı, 24 Mart 2007.

Buna dair çok daha güçlü hareketler var en azından. Mesela Latin Amerika ülkelerinde. Türkiye bu konuda oldukça geriden geliyor maalesef.

Darbecilerin ruh halini soruyorsanız çok ayrıntılı, doğrudan bir şey söyleme imkânım yok, herhangi bir darbeciyle klinik psikolog ya da psikoterapist olarak çalışma imkânı bulamadım, bulsam da zaten gizlilik ilkeleri gereği söyleyemem. Ama dışarıdan yorum, uzaktan yorum yapıldığında, hani basından izliyoruz, mesela Kenan Evren hâlâ demeçler veriyor, aramızda dolaşıyor, çeşitli yorumlar yapıyor. Şimdi onların ruh hali muhtemelen, yani ülkeyi kurtarıyoruz biz, çok kötü durumlar var ve ülkeyi kurtarıyoruz ruh halinde, yani iyi bir şeyler yaptıklarını, hani aman da biz ülkeye komplo yapıyoruz, kötülük ediyoruz ruh haliyle yapmadıkları kesin bence.

• *Tam da bu noktada son günlerde Kenan Evren'in kamuoyunda çok tartışılan birtakım açıklamaları oldu. Siz az önce bir şey söylediniz, dediniz ki, yani yüzleşme oldu mu olmadı mı? Bence, öyle sanıyorum ki kendi generallerini, diktatörlerini falan yargılamayan tek ülkeyiz. Yani sadece Türkiye bunu yapmadı, yüzleşmedi. Kenan Evren'i hepimiz çok yakından tanıyoruz. Bu son dönemdeki açıklamaları konusunda şöyle bir tarif yapabilir miyiz; bu bir vicdani açıklama mıdır veya vicdanla ilgili bir şey mi? Neden böyle bir açıklama yapma gereği duysun? Bizim çok iyi tanıdığımız Kenan Evren, tanıdığımız şekilden çok daha farklı bir açıklama yaptı, bu konuda neler söylersiniz?*

– Ben hiç vicdanla ilgili olduğunu düşünmüyorum, açıklaması bence yanlış anlaşıldı. Kenan Evren gayet pragmatist bir şekilde, eyalet sisteminin daha iyi olabileceğini Türkiye için söylüyordu. Türkiye'nin bir dönem devlet başkanlığını yapmış, uzunca bir dönem devlet başkanlığı yapmış, bir sürü Türkiye'nin dertleriyle temas halinde olmuş biri olarak basit bir yönetim şeması düzeyinde bir şeyden bahsetti, bir revizyondan bahsetti. Yoksa burada bazılarının yorumlamaya çalıştığı gibi daha fazla demokratikleşmeydi, demokrasinin derinleşmesiydi, o tür bir kaygıyla edilmiş laflar değil bunlar. Bir makyajdan bahsetti sonuç olarak Kenan Evren. Evren'in vicdan üzerinden konuşmadığı, geçen yıl sanıyorum, ya da bir iki yıl önce Muğla Üniversitesi'nde bir konuşması vardı Abbas Güçlü ile, üniversite öğrencileri seyirciydi, dinleyiciydi o konuşmada. O konuşmada Evren açıkça 12 Eylül'de yapılan bütün uygulamaları sahiplendi. İşkence meseleleri konusunda gayet yuvarlak konuştu, kendisinin yapmadığı, haberinin olmadığı, kendisinin sorumlu olmadığından bahsetti. Ve kimse de orada ona bir şey diyemedi. Bu da utanç

sayfalarından biridir Türkiye için. Yani vicdandan falan bahsetmek mümkün değil. Öyle bir şey olsa keşke ama şimdilik ona dair emare görmüyorum.

• *Son dönemlerdeki en önemli tartışmalardan bir tanesi “milliyetçilik” tartışmaları. Öteden beri Türk milliyetçiliği huzuru ve güveni tesis etmek, vatan bekası, bilmem işte mutluluğu için falan. Her zaman homojen bir hayat tarzını yani, böyle tekleştirilmiş bir modeli önüne koyduğu o çok kültürlülüğü inkârdan geldi, belki kolayına geldi böyle. Türk milliyetçiliğinin bu homojen yani homojenleştirme çalışmaları, özgür ve eşit yurttaşlar üzerinde bir birlik sağlamaya yönelik bir düşünce olabilir mi? Bu, birliğin pekişmesi yolundaki bir engel gibi görünür mü, bu konuda ne deriz? Yani Türkiye’deki milliyetçiliğin tekleştirilmeyle aynı olduğunu izah edebilir miyiz, bunun zararları neler olur?*

– Şimdi ben Türkiye’deki en önemli bölücü odağın Türk milliyetçiliği olduğunu düşünüyorum. Bölücülük diye uzun zamandır başınızda boza diye pişirilen şey bence sert, işte sizin de bahsettiğiniz sert, homojenleştirici, tek tipleştirici Türk milliyetçiliği, ki bunun ırkçı tezahürleri de var yer yer, bütünü ırkçı diye değerlendirilmese de. Bu Türkiye gibi gayet heterojen, gayet çok renkli bir ülkeyi dil açısından, etnik köken açısından, din açısından, bir sürü açıdan çok renkli bir ülkeyi çok uzun yıllardır, Cumhuriyetin başından beri, hatta Cumhuriyet öncesinden başlayarak bir Türkleştirme, Sünnileştirme, o anlamda homojenleştirme kampanyasının sürdürüldüğü noktada insanların önünde kabaca iki seçenek var. Ya sinecekler, asimile olacaklar, susacaklar ve o zaman işte “Ne Mutlu Türk’üm Diyene” diyecekler ve o zaman o milliyetçilerin istediği gibi “eşit yurttaşlar” olacaklar, ya da “bir dakika ne oluyor?” diyecekler, “biz böyle değiliz, niye bizi zorla böyle yapmaya çalışıyorsunuz?” diyecekler.

Türkiye’nin Cumhuriyet tarihi yer yer “bir dakika ne oluyor?” diyen gruplar, tartışmalar, mücadelelerle dolu. “Bir dakika ne oluyor?” dendiği noktada karşı taraf, Türk milliyetçiliği, devletçi milliyetçiliği bu kadar sert bir şekilde tekleştirme kampanyası yürütürken, buna karşı çıkan insanların çok daha sert tepkiler vermeleri ve kendilerini bu ülkenin eşit özgür yurttaşları gibi hissedememeleri sonucu ortaya çıkıyor. Yani Türkiye’de uygulandığı biçimiyle Türk milliyetçiliği hiçbir zaman onların iddia ettikleri gibi kapsayıcı, kucaklayıcı bir hal almadı, alması da mümkün değil.

• *Daha çok devleti korumaya yönelik bir seyir.*

– Evet, devleti korumaya yönelik bir seyir izledi tabii ki ve merkezkaç güçleri daha da güçlendiren, insanların kendilerini bu toplumun parçaları-

mış, bu devletin eşit yurttaşlarıymış gibi hissetmelerini engelleyen özellikler arz etti.

• *Peki, dolayısıyla bu milliyetçilik tartışmaları yapılırken, Türk milliyetçiliği için yapılabilecek tanımlamayı siz çok güzel izah ettiniz. Peki bunun bir etkisi, tepkisi olarak, Kürt milliyetçiliğinin de aynı derecede tehlikeli bir noktada olduğunu söylemek mümkün mü bugün?*

– Yani teraziye koymak, hangisi daha tehlikelidir diye bir şey yapmak doğru olmaz bence ama, bütün milliyetçiliklerde olduğu gibi Kürt milliyetçiliğinde, kendi içinde aynen Türk milliyetçiliğinin yaptığı gibi değişik dozlarda olabilir. Ama kategorik olarak çok bir farkı olduğunu düşünmüyorum, onun da kendi içinde tektipleştirici, homojenleştirici, dayatıcı bir süreç olduğu ve kimi eksenleri ile, işte Türk milliyetçiliğinin zamanında yaptığı, hâlâ yapmaya çalıştığı gibi bir tür uluslaşma, ulus-devlet yaratma ya da bir ülke içinde ayrı bir birim yaratma harekâtı olduğu ölçüde, bu da bir homojenleştirme harekâtıdır. Bütün milliyetçiliklerin zaten temel problemi böyle bir şeydir. Milliyetçi olduğunuz zaman bütün kimliğinizi, politik faaliyetlerinizi, varoluş ekseninizi o milliyet üzerinden tanımlamaya başlamanız, önceliğinizin o olmaya başlaması gerekir. Milliyetçi olduğunuz zaman ve onu yaptığınız anda çok keskin, katı biz ve onlar şemaları kurmanız gerekir, çok net ayrımlar kurmanız gerekir. Geçişkenliklere, biz ve onlar arasındaki geçişkenliklere izin vermeyen bir siyasi ideolojidir milliyetçilik. Biz farklıyızdır, onlar farklıdır ve ortak yanlarımız neredeyse yoktur gibi bir noktaya gelirsiniz milliyetçilik üzerinden. Kürt milliyetçiliği de ne kadar çok bu yolda ilerlerse, Türk milliyetçiliğinin ayna aksi olması durumu ortaya çıkar.

• *Peki hocam, sizce sistem farklı kültürler, farklı etnik kesimler arasında, geçmişte bir ortak geçmiş yaratabildi mi? Türkiye'de böyle bir şey, halklar arasında bir ortak geçmiş var denilebilir mi? Eğer yoksa, cevabımız yoksa, gelecekte bir ortak gelecek yaratmak hangi koşullarda mümkün olur, yani bu mümkün olabilir mi Türkiye'de? Çünkü birlikte yaşamının sanıyorum ki en önemli zemininden bir tanesi budur. Bir ortak gelecek oluşturmak mümkün müdür?*

– Şimdi, ortak geçmiş, zaten yaşanmış bir ortak geçmiş var. Mesele, bu ortak geçmiş her grup, her kesim kendi tarafından kodlamaya, yapılandırmaya çalışıyor. Yani değişik geçmişler türüyor, ortak olarak yaşanmış ama farklı açılardan, farklı kolektif öznellikler açısından yaşandığı için oradan geçmişe yönelik farklı, kısmen ideolojik yaklaşımlar türüyor ve bunlar birbir-

lerinin ne yaşadıklarını anlamaya kapalı, duyarsız, dolayısıyla hiçbir şekilde empatik olamayan farklı geçmişler, geçmişe bakışlar ortaya çıkıyor.

Şimdi, bu kadar farklı, mesela Türklerle-Kürtler arasında, Türklerle-Ermeniler arasında, Sünnilerle-Aleviler arasında, böyle değişik, “birbirleriyle en azından potansiyel gerilimler olan, birbirleriyle aralarında bazı potansiyel fay hatları olan diyelim” gruplar arasında geçmişe bakış açısından ciddi farklılıklar var. Bilmiyorlar, karşı taraf ne yaşadı şeklinde bir şeyi. Özellikle ezilen konumda olan, kırılan konumda olanların ne yaşadıkları çok bilinmiyor, unutturulmuş, üzeri kapatılmış bir şekilde toplumsal bilinç alanında kopuşturulmuş haldeler. Şimdi, bunlar çok bilinmezken, bunlarla bir düzeye kadar, gereği gibi yüzleşilmedikçe dolayısıyla o sizin de dediğiniz geçmiş en azından bir miktar ortaklaştırılmadıkça, ortak bir bugün ve ortak bir gelecek kurmak konusunda zorluklarımız var bizim. Çünkü bu kadar farklı geçmiş tasarımları bugünüümüzü ve geleceğimizi bizden çalan hayaletler işlevi görüyorlar. Ve bugünde ve geleceğe yönelik tasarımlarımızda bizleri hep karşı karşıya getiren, bizleri hep birbirimize karşı kolayca kıskırtabilen fay hatları olarak işlevlerini sürdürmeye devam ediyorlar. Dolayısıyla bizim geçmişe yönelik, yakın geçmişe, uzak geçmişe yönelik, olabildiğince bilgilenmek, dolayısıyla bu geçmişe dair empatik bir biçimde bilgilenmek çok önemli olacak ortak bir gelecek kurmak için.

• Çok teşekkür ediyorum. Tabii ki bu konularda daha söylenecek çok şey var. Siz de çok iyi biliyorsunuz, Türkiye'deki herkes de çok iyi biliyor ki, çok talihsiz bir, adı konulmasa bile bir savaş yaşandı bu ülkede. Yani kazananın da belli olmadığı bir savaştı bu bana göre. Sonuçta kimse de kazanamadı, ama çok kişi zarar etti, kaybetti bu savaşı. Bu savaşın bir tarafında sözüm ona kültürleri kurtarmak adına silaha sarılıp savaşan PKK vardı, öteki taraftan da onu ekarte etmeye, onu durdurmaya ve sözüm ona PKK'nın isteklerine boyun eğmeyen silahlı kuvvetler vardı. Yani iki silahlı taraf vardı. Peki bu son dönemlerde üzerinde çokça tartışılan bir konu var. Bu konuda sizin de görüşleriniz malum, silahların durması, susması, yirmi yıl kadar sürmüş olan bir savaş ortamından sonra, sıcak bir savaştan sonra silahların bu saatten sonra susması, barışın geleceğine dair bir garanti mi? Veya barış, silahlar susar susmaz olur mu bu ülkede? Çünkü bir biçimde yani bu iki kesim barışık bir sistem içerisinde ancak yan yana yaşayıp bundan böyle de ortak bir yarın oluşturabilirler veya gönüllü birlikte yaşamaya karar verebilirler. Barış için ne yapmak gerekiyor?

– Şimdi maalesef bir kere silahlar tam olarak susmadı. Daha önce çok daha vahim dönemlerden geçti Türkiye, bugün ile karşılaştırıldığında. Ama bugün de hâlâ yer yer süren silahlı çatışmalar söz konusu. Bir kere tabii bunun bitirilmesi lazım, susması lazım. Tutun ki bugün sustu silahlar, hakikaten sustu ve biliyoruz ki üç beş yıl hiç silah atılmayacak Türkiye’de iki taraf tarafından da. Yine de bu hiçbir şekilde kalıcı, derinlikli, kapsamlı bir barış için yeterli bir şey değil. Yani gerekli bir adım hiç kuşkusuz ama hiçbir şekilde yeterli bir adım değil. Çünkü gerçekten bir barış olabilmesi için, gerçekten bir çözüm olabilmesi için bir kere meselenin ne olduğunun iyi anlaşılması ve o meselenin değişik eksenlerine, değişik boyutlarına yönelik, gerçekten tedavi edici, tamir edici plan ve programların yapılması lazım. Şimdi en basitinden, bu çatışma ortamı, savaş diyelim, iç savaş diyelim, düşük yoğunluklu çatışma diyelim ne dersek diyelim bu şiddet ortamı, şiddet sarmalının çok geniş, çok sayıda, doğrudan ya da dolaylı mağduru var. Milyonlarla ifade edilen, çatışmalarda doğrudan öldürülmüş olanların birinci ve ikinci dereceden yakınları var, köylüleri var, yerlerinden zorla edilmiş insanları var. Yerlerini, yurtlarını ve bir anlamda bugünlerini, geleceklerini büyük ölçüde kaybetmiş insanlar var, büyük yoksulluklarla yaşayan insanlar var. Ve her iki taraftan çok ciddi kayıplar var.

Şimdi bütün bu insanların, bir kere bütün bu kayıpların ne tür kayıplar olduğunun, yalnızca işte can kaybı ya da işte yaralanan falan değil, çok daha geniş toplumsal kesimleri saran psikolojik travmalar oluşunu, insanların psikolojik travmalar yüzünden ciddi, zor duygusal süreçlerden geçtiklerine, ek olarak ekonomik kayıplarının, eğitim kayıplarının, geleceğe dair hayal kayıplarının çok büyük olduğunu, bütün bunları kapsayacak bir tamirat, kapsamlı bir tamirat süreci gerekiyor. Bunun için de tabii çok dirayetli bir siyasi irade gerekiyor. Yani makyajla Kürt kimliğini tanıyoruz, Kürt bilmem nesini bilmem ne yapıyoruz diye hiçbir derinliği ve sahiciliği olmayan laflarla çözümlenebilecek bir problem değil Türkiye’deki Kürt meselesi. Bu meselenin Türkiye’deki insanların, yurttaşların genel olarak kimliğinin ne düzeylerde ve ne tür parametreler üzerinden tanımlanacağı meselesiyle birinci dereceden ilgili olduğunu kabul etmeden bu meselede çözüm yönünden adım atamayacağız. Yani Türkiye Türklerindir lafıyla herhangi bir adım atamayacağız. “Ne mutlu Türküm diyene” lafı işte yeterince kapsayıcıdır diye düşünerek bu konuda adım atamayacağız. Çünkü ne kadar iyi niyetli söylenirse söylensin Türkiye’de birtakım insanlar “kardeşim biz Türk değiliz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşız” demeye devam ediyor ve görünür gelecekte de devam edecekler. “Türkiye Türklerindir ve herkes Türk olmalıdır” diye diretenlerin bu in-

sanlara ne cevap vereceklerini açıklıkla ortaya koymaları lazım. Yani bu insanlar, “biz Türk değiliz” diyorlar, “Türkün” deselerdi belki problem olmayacaktı ama demiyorlar, ne yapacağız şimdi? O zaman gidin mi diyecekler yani, öldüreceğiz sizi mi diyecekler?

• *Geçmişte buna benzer açıklamalar yapıldı. “Türk değilseniz gidin” falan dendi.*

– Yani bunların açıkça, evet, Gündüz Aktan falan da birkaç kez yazdı, “o zaman göndermemiz gerekebilir” yazdı. Ama bunun tam olarak ne demek olduğunu, yani bunun çok ciddi bir yani bir ucunda katliam var bunun, soykırıma kadar gidecek katliam var, bir ucunda da etnik temizlik var. Yani çok düzgün yapılmış bir göç, göçertme harekâtı bile olsa bunu adı “etnik temizliktir”. Bunu mu öneriyorlar Türk milliyetçileri, bunu açıkça ortaya koymaları lazım ve işte 21. yüzyıla geldiğimizde bile hâlâ böylesine sefil önerilerde bulunuyorlarsa, bunu açıkça ortaya koymaları, bizim de onlara, ona göre muamele etmemiz gerekiyor o zaman. Yani bu mudur istenilen? Yoksa birkaç yıl önce çok makul bir şekilde önerilen ama yine acayip bir şekilde müthiş hisleri ile boğulmaya çalışılan Türkiyelilik önerisi vardı mesela.

• *Anayasal vatandaşlık, Türkiyelilik üst kimliği gibi tartışmalar vardı.*

– Evet, yani herkes, Türkiye’de yaşayan herkes Türk değildir ama Türkiyelidir. Türkiyeli Türkler vardır, Türkiyeli Kürtler vardır, Türkiyeli Ermeniler vardır, şunlar vardır bunlar vardır. Herkes ama bu ülkenin eşit vatandaşdır gibi bir şey. Bu mesela çok büyük bir alerjik reaksiyon yarattı Türk milliyetçileri arasında. Türklük, Türklüğün buradan aşağılandığı sonucuna vardılar. Halbuki ne alakası var? Türkiye, Türklüğün aşağılanması gibi bir şey söz konusu bile değil. Hiçbir alakası yok, ama bu kadar başkaları ile eşit olmayı kabul edememek üzerinden onlar için başkalarıyla eşit olmak, kendilerinin aşağılanmasıdır. Çünkü bir anlamda da haklılar, çünkü hâkim millet konumundan başkaları ile eşit yurttaşlar konumuna geçmeyi içlerine sindiremiyorlar. Ya aşağılanma, öyle bir aşağılanma onların gözünde “rütbeyi tenzil” bu, hâkim millet olamayacak çünkü, o zaman herkes eşit olacak. Bu anlamda bir aşağılanma olarak görüyorlar bunu ve böyle yaparak başkalarını aşağıladıklarının farkında olamıyorlar. Meselemiz bu bence.

• *Peki hocam tam da böyle hazır açılmışken bu mevzu, şimdi Türkiye’de Kürtlerin ne olduğuna dair doğru dürüst bir tanım da yok, sisteminde*

koymuş olduğu bir tanım yok, uluslararası ölçekler de çok iyi bir yaklaşım göstermiyor. Mesela eğer azınlık statüsü işte Birleşmiş Milletler'de azınlıklara ilişkin bir yaptırım var veya başka bir, diyelim ki Türkiye Birleşmiş Milletler'e işte üye ve oraya imza atmış böyle bir statü varsa örneğin Kürtlere önerilebilir. "Siz azınlıksınız, haklarınız şöyledir böyledir" gibisinden. Ama öyle görünüyor ki, böyle bir statüsü de yok Kürtlerin Türkiye'de veya da diyelim ki sadece Kürtlerin ötekiler açısından burada bu noktada bir ayrılma var. Kürtler için nasıl bir tanım yaparsak ortak bir tanım olur bu? Yani kanımca doğru bir tanımdan hareket edersek, belki kültürler bakımından bu sorunu daha doğru çözümleyici bir zemin oluşturabiliriz diye düşünüyorum. Nedir Kürtlerin statüsü, ne olmalıdır, nasıl tanımlamak gerekiyor Türkiye'deki Kürtleri?

– Şimdi, tabii ben siyaset bilimci falan değilim, onun için teknik ayrıntılarına giremem ama bir kere bu azınlık meselesi oldukça yanlış konuşuluyor Türkiye'de. Oldukça yanlış tartışılıyor diye düşünüyorum. Azınlık denilen şey Türkiye'de Lozan üzerinden anlaşılıyor yalnızca. Lozan'da işte tanımlanmış gayrimüslim azınlıklar var, Müslümanmanız azınlık olamıyorsunuz Lozan'a göre. Din üzerinden yürüyen bir azınlık anlayışı var Türkiye'nin ve bu gayrimüslim azınlıklar da geleneksel olarak, aşağılık bir kategori olarak toplumsal bilinç dışında yer etmiş durumda. Yani azınlık Türkiye'de hakaret amacıyla kullanılıyor. Azınlık iyi bir şey değil Türkiye'de. Hatırlarsanız bu Türkiyelilik, azınlık falan tartışmaları olduğunda birileri Aleviler de azınlıktır falan dediğinde Aleviler ayağa kalkmıştı, "siz bize nasıl hakaret edersiniz? Azınlık olamayız" falan diye.

Azınlık olmak Türkiye'de negatif ayrımcılığa uğramak anlamına geliyor. Yani kötü, dezavantajlı bir kategoride olmak anlamına geliyor. Uygulamalar da o yönde olmuş zaten. Gayrimüslim azınlıkların vakıflarından tutun, başka bir sürü duruma, olaya kadar, bir sürü ayrımcılığa uğramışlar. Dolayısıyla Türkiye toplumu biliyor ki, seziyor ki, hissediyor ki azınlık olmak iyi bir şey değil. Çünkü azınlıktan olanlar, o gayrimüslim (Lozan tanımına göre) azınlıktan olanlar hep bir şekilde ayrımcılığa uğramışlar. Şimdi aslında azınlık, modern dünyanın kabul ettiği tanımı hiç de böyle bir şey değil. Azınlık dediğimiz şey, psikolojik anlamda da, siyasi anlamda da, sosyolojik anlamda da azınlık dediğimiz şey belli bir yerde bu burada da olabilir. Mesela üç kişiyiz burada değil mi, bir şey konuşurken bir kişi azınlıkta kalabilir, iki kişi çoğunlukta olabilir. Belli bir yerde, herhangi bir özellik üzerinden bir çoğunlukta olanlar vardır, bir azınlıkta olanlar vardır. Dil konusunda mesela, Türkiye'de çoğunluğun ana dili Türkçe olabilir ama ana dili

Türkçe olmayan insanlar da vardır. Dil üzerinden azınlıkta olan insanlardır onlar. Ya da din üzerinden çoğunluk bir yönde olabilir, azınlıkta olan başka insanlar olabilir. Başka dinî inançları olabilir ya da inançsız olabilirler. Dünyanın her yerinde böyledir. Türkiye de o anlamda din üzerinden, dil üzerinden, cinsel yönelim üzerinden çoğunlukta olan insanlar vardır, azınlıkta olan insanlar vardır.

• *Coğrafya ile alakalı, yani hocam, diyelim ki Tunceli'de Aleviler çoğunlukta, Sünniler azınlıktadır. Yani burada Türkiye'nin geneline baktığımızda, Sünniler çok Aleviler az. Ama Tunceli üzerinde nedir, Aleviler daha çok. Diyarbakır'da Kürtler daha çok Türkler daha az. Yani coğrafya ile ilişkilendirmek mümkün mü bu kavramları?*

– Tabii, yani bu coğrafi-siyasi birimi ne aldığınıza göre çoğunluk azınlık kavramları değişebilir. Türkiye'nin genelinde Kürtler sayıca az olabilir ama Kürtlerin çoğunlukta olduğu illerde çoğunluk olabilir. Şimdi burada, yani dediğim gibi sosyolojik, psikolojik anlamda azınlık kavramı var. Bu demin dediğim sayısalık üzerinden büyük ölçüde tanımlanan. Bir de bunun siyasi tezahürü var, siyaset, politik kimlik, anayasalar vs. bölümüne geçince orada azınlık olarak kabul edilenler, azınlık hakları vs. gibi yeni alanlara giriyoruz. Şimdi Türkiye'de böyle bir alana girdiğimizde azınlık olarak kabul edilenler bir tek Lozan'da tanımlananlar. Şimdi bu noktada "Kürtler azınlık mıdır, asli unsur mudur?" tartışması çıkıyor. Bence bu tür tartışmalarda Türkiye'nin vakit ve enerji kaybetmemesinde fayda olduğunu düşünüyorum. Böylesini yapması tabii ki zor, zahmetli ama aslında çok da çapraşık olmayan bir çözümü olduğunu düşünüyorum bu sorunun. Bir sürü insan da böyle düşünüyor. Sonuçta genelde çoğunluk ya da azınlık olduğuna bakılmaksızın herkesin ana dilini, dinî inancını, cinsel yönelimini, neyse önemli saydığı kimliğinin asli unsurlarını özgürce yaşayabilme ve geliştirme hakkı olduğu bir kere birincil planda kabul edilmeli. Yani kimsenin diliyle, ismiyle, köyünün ismiyle, diniyle uğraşılması gerekiyor. Yani herkes neyse dili, kültürel geleneği, dini onu yaşayabilmeli. Tabii ki bir ülkenin herkesi ortaklaştıracak belli kurumları olacak, dili olacak, resmî dili ya da dilleri olacak falan. Bu noktalarda çoğunluğun bir ağırlığı olacak genel düzeyde ama o çoğunluk demin konuştuğumuz gibi coğrafi birime göre değişebilecek geçişkenlikte.

Belli, diyelim ki Türkiye'de büyük çoğunluğun ana dili Türkçe, ama belli yerlerde ki bu yerler artık yalnızca Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yla sınırlı.

nırlı değil. Batı illerinde de Kürtçe konuşan insanlar var, başka dillerde de konuşan insanlar var. Belli bir idari birimde, mesela bu köy olarak alınabilir, ilçe olarak alınabilir, il olarak alınabilir, onlar tartışılabilir. Belli bir yerde, mahalle diyelim, Türkçenin dışında ana dili olan insanların belli bir yoğunluğu varsa, belli bir yoğunluğa ulaşmışsa orada o dilde bazı faaliyetlerde bulunulması yani mesela eğitim yapılabilmesi, ek dil olarak eğitim yapılabilmesi, böyle bir talep varsa bir miktar kamu kaynağının buna ayrılabilmesi bence talep edilebilir. Edilmesi gerek bir şeydir, Türkiye'yi rahatlatabilecek bir şeydir bu. İlla Kürtçeyle alakalı bir şey değildir. Belli bir yerde, Antalya'da Almanlar oturuyor mesela, orada yeterli sayıda Alman çocuğu varsa okula giden, onların Almanca ders görme haklarının olması gerekir. Ek ders olarak, seçmeli ders olarak istiyorsa alsın. Çünkü orada belli bir Alman yoğunluğu vardır. Yalnızca Kürt meselesi olarak söylemiyorum. Türkiye'de çoğunluğun dini, dili dışında herhangi bir dil veya din üzerinden, herhangi bir yerde belli bir yoğunluk varsa ona yönelik hizmetler yapılmalıdır. Bu her şeyi kapsar, Kürtlüğün, Kürtçenin dışında, onun üstünde çok daha genel bir şeyden bahsediyorum.

• Çok teşekkür ederim bu çok iyi bir cevaptı zaten. Çok fazla da zamanınızı almayacağım ama, bir soru daha sormak istiyorum. Son dönemlerde birtakım siyasal cinayetler işlendi Türkiye'de ve işte Santoro cinayetinden, Danıştay ve işte en son olarak Hrant Dink cinayeti ve bunların arkasında böyle genç sayılabilecek insanlar çıktı. Yakalandı da bu cinayetleri işleyenler. Yani cinayetlere politik bir yönelme olduğu ortada, belki bir ego tatmini ama arkasındaki tetikçilerin çok hırçın ve saldırgan olmaya özenen, belki o şiddet ortamının yaratmış olduğu şahsiyetler falan olduğu ortaya çıktı. Bunu nasıl izah edeceğiz, yani bu şiddetin ve gerilimin artmış olduğu toplumda daha benzer örnekler ve şahsiyetler de olabilir mi, mümkün müdür aramızda böyle şiddete özenen, ilgi duyan? Hırçın ve saldırgan tiplerin oluşmuş olma ihtimali var mı?

– Tabii, hiç kuşkusuz. Böyle Hrant Dink'i vuran tetikçiler gibi on binlerce aday olduğundan emin olabiliriz Türkiye'de. Bunun iki ayağı olduğunu düşünüyorum, bunu daha önce yazmaya da çalışmıştım.

Şimdi meselenin bir ayağı, Türkiye'nin yoksullaşması, gelir uçurumunun, zengin-yoksul farkının acayip artmasıdır. Bu bir kere insanların şiddete eğilimini potansiyel olarak arttıran genel bir iklim yaratıyor. Yani işsizlik, geleceğe dair kaygılar, bir baltaya sap olamama durumu, eğitimsizlik vs. bunlar

şiddete çok açık bir genel yapı yaratıyor. Ama bu insanların, bu yoksullukta yaşayan, cebelleşen insanların doğrudan şiddete başvurmaları için yeterli bir durum sağlamıyor. Gerekli bir durum ama yeterli bir durum değil. Yani bu insanların, Hrant'ı vuran gibi insanların şiddete adım atmaları, eyleme geçmeleri için mutlaka bir siyasi dolayım gerekiyor. Siyasi bir manevra alanı gerekiyor. O da işte Türk milliyetçiliğinin siyasi entelektüel elitlerinden geliyor. Nedir bu? "Türkiye büyük tehdit altında, parçalanıyoruz, yok oluyoruz, bütün dünya bize karşı, iç ve dış düşmanlarla kuşatılmış durumdayız, Türklük aşağılanıyor, mahvoluyoruz, bitiyoruz, komplo var hakkımızda yapılan." Yani nedir? "Teyakkuz halinde olmalıyız ve kendimizi savunmalıyız, ne olursa olsun savunmalıyız."

Hrant Dink cinayeti bir ara sonuçtu. Ona gelene kadar Türkiye'de son iki yılda yirmi tane linç girişimi olmuştu mesela, bütün bu son birkaç yılın siyasi ortamını belirleyen bu demin anlattığım müthiş bir tehdit algısı. Bu Türk milliyetçiliğinin boyuna pompaladığı mahvoluyoruz, bölünüyoruz, parçalanıyoruz tehdit algısı. Bunun da nedeni, statükoyu devletçi, milliyetçi statükoyu bir miktar, az da olsa bir miktar sarsan Avrupa Birliği reform süreci olduğunu düşünüyorum. Çok ciddi olmasa da, çok büyük olmasa da, yapılan kısmi reformlar Türk milliyetçiliğinin uzun zamandır üzerinde yükseldiği zemini nispeten kırılanlaştırdı, nispeten sarstı. Ve bu sarsıntı onlara hissettirdi ki, sezinletti ki on yıllardır yaşadıkları ve yaşattıkları yalana dayalı sistem bir şekilde değişmek zorunda ve sanki değişmeye başladı gibi. Bunun yarattığı müthiş bir savunma refleksi, bu linççi süreci başlattı diye düşünüyorum. Bu linççi süreç sonucu bu değişimi, demokratikleşme sürecini yaşılatmak, mümkünse durdurmak, kontrol altına almak amacı güdüyor. Kuşkusuz birtakım çevreler oturup toplantılar, planlar, programlar, şunlar bunlar yapıyorlardır. Askerî-sivil bürokraside bunun planlarını, programlarını yapanlar vardır ama yalnızca devlet düzeyinde olan bir iş değil bu, çünkü Türkiye'deki devletçi, milliyetçi akım devletle sınırlı değil, maalesef toplumun geniş kesimlerine yayılmış, yani yıllardır beyni yıkanmış bir sürü kuşak yetiştirildi bu eğitim sisteminden. Milli eğitim çarkından geçirilmiş insanlar var yani illa devletin, derin devletin komploları olmadan da kolayca kışkırtılabilecek geniş kesimler var Türkiye'de. Dolayısıyla devlet ve toplumun, devletin bir kesimi ve toplumun bir kesimi diyelim kol kola, birbirlerini besleyerek bu linççi süreci başlattılar, yürütüyorlar daha da yürütecekler diye düşünüyorum. Bu çok sancılı bir süreç olacak Türkiye için. Buradaki en kritik mesele bu süreci yürütenleri, bu süreçten medet umanları, bu süreçten

beslenenleri, ki bunlar Türkiye demokratikleşince işsiz kalacak olanlardır, bunları çok iyi afişe edebilmek ve marjinalize edebilmek yani Türkiye'deki, Türkiye'nin demokratikleşmesini isteyen geniş kesimlerin böylesine bir bilinç ile ve böylesine bir kaygı ile davranmaları ve bu linççi süreci ortaya çıkartan kesimleri iyi tanıyıp, bunları marjinalize etmek için epeyce uğraşmaları gerektiğini düşünüyorum.

Malatya'daki Vahşi Cinayetler*1

• *Cumhurbaşkanlığı seçimi nedeniyle geri planda kalsa da önümüzde tüyler ürperten bir Malatya fotoğrafı var. İlk bakışta ne görüyorsunuz bu fotoğrafta?*

– Çok kısaca baktığımızda üniversite hazırlık kursuna giden beş genç insan var. Biri, basından izlediğim kadarıyla daha ön planda, abi gibi davranıyor. Bastıkları yer Hristiyanlıkla ilgili yayınlar yapan, daha önce tehditler nedeniyle ismini değiştirmek zorunda kalmış bir yayınevi. Oradaki üç kişiyi boğazlarını keserek öldürüyorlar. Öldürülenler Hristiyan ve toplumun geniş kesimleri

* Söyleşi: Şirin Sever, *Sabah*, 29 Nisan 2007.

1 Şirin Sever'in söyleşiye giriş yazısından:

"Yer Malatya, tarih 17 Nisan 2007... 'Misyonerlik yapıyorlar' diye damgalanan, tehdit edilen ve hedef gösterilen Zirve Yayınevi'nin üç çalışanı öldürüldü. Polis 'kapı açılmıyor, içeridekilerden bilgi alınamıyor' ihbarı üzerine gittiği işyerinde; biri Almanya uyruklu, üç kişinin tüyler ürperten işkencelere maruz kalmış cesetleriyle karşılaştı. Uzmanlar cesetlerin resmen 'doğrandığı' açıkladı ve hastanede hayatını kaybeden kurbanla ilgili şu bilgileri verdi: 'Sayamadığımız kadar bıçak darbesi vardı, işkence amaçlı olduğu çok açıktı. Kalçası, testisleri, anüsü ve sırtı onlarca bıçak darbesiyle doğranmış; parmakları uzunlamasına ve kemiğe kadar defalarca kesilmişti. Boğazında boydan boya çok uzun ve açık bir yara vardı. 51 ünite kan verildi ancak kurtaramadık...'

Olayla ilgili dört kişi gözaltına alındı; hepsinin üzerinden de aynı mektup çıktı: 'Beşimiz kardeşiz, ölüme gidiyoruz, hakkınızı helal edin...'

Emniyet kaynakları zanlıları muhafazakarlığı ağır basan, milliyetçi bir grup olarak tanımladı ve herkes benzer şekilde yorumladı 'hunharca' saldırıyı: 'Trabzon'daki Rahip Santoro ve gazeteci Hrant Dink cinayetlerinin devamı...' Daha şiddetlisi, daha vahşisi, en inanılmazı belki de...

Nasıl oldu da, 19-20 yaşlarındaki insanlar bu kadar vahşileşebildi, adam doğradı ve cinnet getirdi; şiddet nasıl bu kadar boyut değiştirdi?"

tarafından misyoner diye kabul edilen insanlar. Öldürenler, “din ve vatan için yaptık” diyor. Türkiye’nin son 5-10 yıldır içinden geçmekte olduğu sosyo-psi-ko-politik süreçle çok yakından alakası var olanların; o sürecin ürünleri bu çocuklar. Sırf bunlar değil; Hrant Dink’i öldüren de, Rahip Santoro’yu öldüren de hep aynı sürecin mamulleri! Bu çocuklar bir şekilde şunu düşünüyor; “bu misyonerler Müslüman yurduna gelmiş, burada Hristiyanlık propagandası yapıp insanları, kardeşlerimizi, dindaşlarımızı yoldan çıkartmaya çalışıyorlar..”

• *“Müslüman mahallesinde salyangoz satılıyor” duygusu mu?*

– Evet. Bu duygu sırf bu çocuklarda değil, dediğim gibi çocuklar bu sürecin mamulü...

• *Tarif eder misiniz bu süreci?*

– Türkiye’nin dışa açılması, bir miktar demokratikleşme süreci, diğer adıyla AB’ye katılım, reformlar yapma süreci. Bu süreç başladığından beri giderek artan homurdanmalar, tepkiler var Kürt meselesi, demokratikleşme, Ermeni meselesi ve misyonerler konusunda... En son Tandoğan mitingindeki bazı konuşmacılara kadar, ki cinayetten 3-4 gün önce olmuş bir miting bu, misyonerlerin tehlikeli insanlar olduklarına dair propaganda yapıldı. Yani aynı Hrant Dink’in hedef gösterilmesi gibi bu misyonerler hedef gösterildi.

• *Yani bu gençler kışkırtıldı mı?*

– Bu gençler tabii ki kışkırtıldı! Ama kışkırtmayı geniş anlamda kullanıyorum. İlla birileri gidip, “bunları öldürün” dememiş olabilir ama bunlar tamamen cahil değil, lise mezunu, interneti kullanan, gazeteye bakan, genel iklimden etkilenen gençler.

• *Her kışkırtılan bu kadar vahşileşebilir mi? 19, 20 yaşındaki gençlerden bahsediyoruz; bu kadar insanlık dışı davranışlarına neden olan dürtü nedir?*

– Bir kere toplumda şiddete eğilim artıyor. Bu durum yoksullaşma, işsizlik, geleceğe dair umutların azalması, insanların gelecek tasavvurlarının kısıtlanması gibi şeylerle alakalı. Buna ek olarak, demin anlattığım gibi demokratikleşme sürecinin güçlenmeye başlaması ile kendilerini çok daha fazla tehdit altında hissediyorlar. Yani ayaklarını uzun yıllardır bastıkları zemin sarsılıyor. Nedir sarsılma? Mesela yakın zamana kadar “Türkiye’de yaşayan herkes Türktür” diye düşünürken, bugün herkes biliyor ki Kürtler vardır, Kürt-

çe diye bir şey vardır. Bu, bir sürü insana çok alerjik geliyor. Sadece Kürt meselesi değil, başka birçok konuda uzun yıllardır bu toplumun inandırılmaya çalışıldığı bazı bilgilerin pek de bize öğretildiği gibi olmayabileceğini keşfetme sürecindeyiz aslında. Buna acayip tepki duyuyorlar ve artık reddedilemez bir gerçek olduğu için, altlarından kayan zemini tekrar elde edebilmek için çeşitli baş etme mekanizmaları geliştiriyorlar. Bunlardan biri de yok etme, saldırı-ganlaşma. Umarsız bir çaba ama bu değişim sürecinin, Türkiye'nin çok yetersiz de olsa kör topal devam eden demokratikleşme sürecinin yan etkileri... Bazı gençler de, "madem ki bu zemin kayıyor, madem ki bu reformlar yüzünden devlet eskiden yapabildiği bazı şeyleri yapamaz hale geliyor, o zaman durumdan vazife çıkaralım" ruh haline girebiliyor.

• *Cinayetlerin ayrıntılarını okumuşsunuzdur; insanların boğazlarını kesiyorlar, anüsten, kalçadan bıçaklıyorlar, parmaklarını uzunlamasına yarıyorlar. Toplumsal ve sosyal süreç ne olursa olsun, insanı asıl ürküten bir insanın bunu yapabilmesi! Bu, klinik bir durum mudur? Bunu yapan normal, sağlıklı bir insan mıdır?*

– Bunu normal kabul etmemiz tabii ki mümkün değil. Bu işkenceleri yapanları psikopatoloji açısından konuşabiliriz. Ama mesela Türkiye'de öteden beri çok ciddi işkence problemi var...

• *Olanlar bu kültürün yansıması mı?*

– Düşman saydığı, "mutlak öteki" diye gördüğü kişinin insanlık dışı olarak kodlanması... Malatya'da işkence yapanlar da, Nazi kamplarında Musevileri itlaf edenler de, Irak'taki cezaevinde, Türkiye'de ya da başka yerlerde işkence yapanlar da; itlaf ettiklerini, acı verdiklerini kendilerine eşdeğer bir insan canlısı diye görmüyorlar! Bu tür hunharca şiddet eylemlerini işleyenler mağdur ettikleri insanları, insan olarak görmüyorlar bir kere...

• *Bu yüzden mi böyle vahşileşiyorlar?*

– Çünkü insan olarak gördüğün birine, tamam vurabilirsin, şiddet uygulayabilirsin ama bu derece hunharlık yapman çok zor. İşkenceci ise "temizlenmesi gereken bir şey" diye bakıyor. Burada bu durumdan görev çıkartan birilerinin varolması gerekiyor.

• *İşte merak ettiğim de bu; o durumdan görev çıkaranların kafa yapısı nasıl çalışıyor?*

– Toplumun büyük çoğunluğunda “vatanımız bölünüyor, tehlike altındayız” ya da “din elden gidiyor” vs. gibi bir hezeyan var; “dış düşmanlar” var, “iç düşmanlar” var, birilerinin bir şeyler yapması lazım. “Bir şeyler yapmalı” noktasına gelindiğinde, birilerinin aklına darbe yapmak, birilerinin aklına bilmem ne partisini desteklemek, birilerinin aklına gösteri yürüyüşü yapmak, birilerinin de aklına, kendi kişilik yapıları yüzünden şiddete başvurmak geliyor. Bu kadar hunharca şiddete başvuranların kişisel psikolojik yapıları muhtemelen oldukça antisosyal ve narsistik diyebileceğimiz bir yapıdır...

• *Psikolojik olarak “hasta” diyebilir miyiz bunlara?*

– Hepimizin belli kişilik eğilimleri, yatkınlıkları var. Bunların çoğu bozukluk derecesinde yatkınlıklar değil. Bu çocukları kişisel olarak tanıımıyorum, anlamda psikiyatrik bir tanı koymak ve burada tanı açıklamak etik olmaz ama vurgulamaya çalıştığım şey şu; bu tür düşmanlaştırma, “vatan elden gidiyor” hezeyanları içinde bazı bireyler ya da gruplar, grupçuklar, işi ele almak gerektiğini düşünebilirler. Bu kişiler de büyük olasılıkla bu tür antisosyal, narsistik eğilimleri güçlü olan bireylerdir. Çünkü onlar daha itkisel, dürtüsel davranabilen, müzakereye, demokratik mekanizmalara yatkın olmayan, karşılarına bir engel, tehlike çıktığında bunu öfke ve şiddetle çözmeye yatkın kişilerdir.

• *Bir canavara dönüşmeleri bir cinnet getirme hali midir peki?*

– Bu öyle çok anlık değil ama daha geniş bir zaman diliminde gösterilen bir cinnet hali. Bir kere Türkiye toplumunun çoğunluğu bir tür cinnet halinde, hezeyan halinde. Mesela dikkat ediyorum; böyle bir olay oluyor ya da biri karısını doğruyor, psikiyatrîstlere, psikologlara soruyorlar, yalnızca psikolojik bir analiz yapılıyor. “Hitler nasıl bir adamdı?” diye soruyorlar, psikiyatrik analiz yapılıyor. İşkenceciler için “patolojik insanlardır” deniyor. Bir “ak-kara mekanizması”nı kullanıyoruz. “Bizle hiçbir alakası yok, onlar sapık ya da anormal ya da patolojik; dolayısıyla biz temiziz, biz sıyırdık bu işten” demiş oluyoruz. Bu çok tehlikeli. Çünkü hepimizin katkısı var ve onlarla bir ortaklığımız var.

• *Nasıl bir ortaklıktan bahsediyorsunuz?*

– Bir şekilde kışkırtmışlığımız var, göz yummuşluğumuz var, ciddiye almamışlığımız var! Ben şöyle bir soru sormak taraftarıyım; 5-10 yıldır bu

kadar hezeyanlı bir politik kültür devam ederken, niye bu kadar az cinayet işlendi? Asıl soru bu! Çok daha fazlası beklenebilir, olabilir de hâlâ...

• *Toplumun çıldırma halini, cinayetlerin sayısını az mı buluyorsunuz yani?*

– Hâlâ demek ki bir yerlerde, toplumun önemlice bir kesiminde, bir sürü hezeyanlı hale rağmen akliselimin ağır bastığı yerler var demek ki! O cinnet hali, hezeyan hali söylem düzeyinde hükümranlığını sürdürse bile eylem düzeyinde o kadar da zıvanadan çıkmış değiliz. Ama biraz daha önlem alınmazsa çok yaygın Türk-Kürt çatışmaları görülebilir, Ermenilere yönelik daha yaygın şiddet eylemleri görülebilir. Mesela son 2-2,5 yıldır Türkiye’de 20 tane linç girişimi yaşandı. Hrant Dink cinayeti bunların sonunda oldu. Yani geliş bir anlamda belliydi. Bu linç girişimleri olduğu zaman ne oldu? Valiler, belediye başkanları, emniyet müdürleri çıkıp, “Vatandaşın tepkisi, vatandaşın siniri bozulmuş” falan dediler.

• *Kahramanlaştırma duygusu da cinayet işlemeye teşvik ediyor mu? “Kurtlar Vadisi”nde olduğu gibi, kahraman yaratma sevdamız da sebep olabilir mi?*

– Kuşkusuz öyle bir boyutu da var. Kurtlar Vadisi bu işi çok popülerleştirdi tabii ama sırf o da değil; mesela Susurluk, “Bu millet için kurşun atan da bizimdir” diyen Tansu Çiller! Yani mesele şuna geliyor: Türkiye’de katile katil denemiyor bir süredir! Yani bizim işimize yarayabilecek tarzda katiller kahraman kabul ediliyorlar katil oldukları halde! Bunların içinde Abdullah Çatlı da var, Mehmet Ali Ağca da var. Cezaevinden çıktığında nasıl karşılandığını hatırlayın. Kurtlar Vadisi’nin nasıl sonuçlandığını hatırlayın; yüzlerce insanı katletmiş katiller, devlet toplum kahramanı diye mahkemeden salıveriliyor. Susurluk’u bir anlamda beraat ettiren bir dizidir bu.

• *Şimdi bu katillere özenme durumu da olabilir mi?*

– Tabii! Yani ciddi yaptırımı olan bir şey değil bu tür katillik Türkiye’de. Kahramanlık ve katillik bir arada gidebiliyor! “Hiç kimse” olarak düşünüyorsanız kendinizi, herhangi bir gelecek umudunuz yoksa, iş umudunuz yoksa nasıl göstereceksiniz kendinizi? Böyle binlerce genç olabilir Türkiye’de; kendini göstermek, ispat etmek, bazı çevrelerce iyi anılmak için bir imkân! Çünkü lanetlenmiyor. Toplumun % 90’ı bu tür eylemleri net bir şekilde lanetleyebilse, bu kadar cinayet olmazdı.

• *Böyle işkence yaparken ne hisseder bu insanlar? Hiç tiksinsen, acı duymadan, gözlerini kapatmadan, annesini-babasını düşünmeden, geleceğini hesaba katmadan mı yaparlar işkenceyi?*

– Pişmanlık duyacaklarını sanmıyorum. Antisosyal kişilik yapısının en önemli özelliklerinden biri pişmanlık duyamamaktır! Pişmanlığı neden duyarız? Bir vicdanımız varsa, o vicdan sızlarsa, kendi içimizde bazı şeylere iyi, bazı şeylere kötü diyebiliyorsak, ahlâki normlar, kurallar silsilemiz varsa ve o silsileye göre yanlış bir şey yapmışsak “yanlış yaptım” diyebiliriz. Bize bunu dedirten vicdandır. Antisosyal kişilik yapılarında pişmanlık duyacak bir vicdan yoktur. Fütursuz, sınırsız, içten gelen çok yoğun öfkenin, hiçbir işleminden geçmeden, hiçbir sınırlandırmadan geçmeden doğrudan boşalmasını görüyoruz.

• *Olaydan sonra bıçakları yıkadıkları ortaya çıktı. Şayet kaçabilselerdi, kalkanmasalardı, normal hayatlarına devam edebilecekler miydi?*

– Tabii. Türkiye’de böyle bir sürü katil dolaşıyor! Hep işkence örneği veriyorum, çünkü bilimsel araştırma düzeyinde de çok çalıştığım bir şey; işkenceci işe gider! İştir onun için; gider işkencesini yapar, acayip ızdıraplar çektirir, akşam marketten alışverişini yapar, eve gider, çoluğunu çocuğunu sever! Bu tür bir şey bu. Bu kadar hunharlık derecesine varmış insanlar, eğer hayatlarına dışarıda devam etselerdi, mesela evlendiğinde en ufak bir şeye itiraz eden karısını da dövebilirdi, trafikte kavga edip birilerini de bıçaklayabilirdi. Ama sonuç olarak Türkiye gibi bir yerde bu tür anti-sosyal davranışlar için “norm-dışı” deme imkânlarımız kısıtlı, çünkü epey yaygınlar.

• *Bir internet sitesi cinayet haberini yorumlarken, “yağlı saçlı postmodern faşistler” diye bir tanımlama yapmış. Böyle bir kavram var mı?*

– Bunun belli bir hakikate oturduğunu düşünüyorum. Mesela MHP gibi, BBP gibi daha örgütlü, geleneksel, faşizan, milliyetçi partilerin üyeleri bu tür eylemlere girişmesin diye yoğun çaba harcadıklarını biliyoruz, 80 öncesinden farklı olarak. Politik hissediş olarak o tür geleneksel partilere yakın dursa da bu tür gençler, parti disiplini dışında, daha yerel, daha serseri mayın tarzı, daha spontan hareket edebilen odaklar halinde olmaları da çok muhtemel. O anlamda postmodern belki. Bu durum tabii bu tür odakları manipüle edilmeye de çok açık hale getiriyor.

• *Amerika'da da 23 yaşında bir öğrenci 33 kişiyi öldürdü. Onun da kişilik bozukluklarından dolayı cinayet işlediği söylendi. Malatya'daki gençler neden işkence yapmayı tercih etti?*

– Olayın spesifik özelliklerine bakarsak, Hıristiyanlık propagandası yapan birilerinin cezalandırılması eğilimi var, yok ederek, acı çektirerek, ioret olsun diye! ABD'deki olayla Malatya'daki arasında faillerin kişilik özellikleri açısından benzerlikler bulsak bile bu özellikleri harekete geçiren sosyo-politik iklimler oldukça farklı.

• *Hrant Dink cinayeti de özendirici olmuş mudur bu gençler için?*

– Bak yapılabiliyormuş duygusu yaratmıştır elbette. Yapıldıktan sonra “bak binlerce kişi Ogün Samast’ız diye bağırabiliyormuş, insanlar beyaz bere takıp dolaşabiliyormuş, birilerinin gözünde kahraman olabiliyormuş” diye düşünülmüştür mutlaka. Soruşturma süreci de o kadar çapraşık bir şekilde gidiyor ki, belki de bir şey olmayacak, 3-5 yılla kurtulabilecekler. Net sınırlarımız yok çünkü. Oysa örneğin “ırkçılık yasaktır, cezalandırılır” yasaları hayata geçirilebilse, katile “katil” denebilse, yani net sınırlar çizilebilse bu tür cinayetler azalabilirdi. Hükümete, devlet kurumlarına ve medyaya öncelikli ve acil olarak büyük sorumluluk düşüyor.

• *Aslında Türkiye pek çok tahammülsüzlük olayı yaşadı. Maraş olaylarından Çorum Katliamı'na ve Sivas Katliamı'na kadar... Son olarak Kâğıthane'de Ramazan ayında sigara içen iki gencin dövülmesi kendinden olmaya tahammülsüzlüğün boyutunu gösteriyor. Toplumda "öteki" kavramını nasıl açıklarsınız?*

– Sanırım bu sorunun cevabı kısmen soruda gizli. “Kendinden olmayan” dediğimizde benden/bizden başka birilerini, diğer deyişle “öteki”ni kast ediyoruz. Benim dışındaki herkes benim için ötekidir. “Biz” diye gördüğüm toplumsal gruplar varsa bu grupların dışındaki gruplar bizim grup için ötekidir. Yani bireysel düzeyde de toplumsal düzeyde de “öteki” hep vardır, var olacaktır. Mesele, ötekinin varlığı değil, ben/biz olarak tanımladığımız şeyle öteki arasındaki sınırların ne kadar katı veya geçişken olduğunda yatıyor. Eğer ben/biz katı/otoriter bir şekilde kurulmuşsa, özgüven yoksunluğu yaşıyorsa, öteki saydıklarıyla arasında hiçbir ortak insani zemin varsaymıyorsa, kendi içindeki öteki konumlarının ya da potansiyellerinin farkında değilse ya da onları inkâr etme ihtiyacındaysa, öteki, yani benden/bizden farklı olan, beni/bizi de etkileşim içinde geliştirebilecek bir zenginlik olarak görülmez, onun yerine derinden derine teğelleri zar zor tuttuğu sezinlenen beni/bizi bozacak bir tehdit unsuru olarak görülür. Bu durumda en hafif tepki öteki sayılanla hiçbir anlamlı ilişki kurmamak, onu merak etmemek, ondan ayrı ve uzak

* Söyleşi: Tacim Açık, *Birgün*, 6 Ekim 2007.

durmadır. Daha ağır bir tepki, ötekini kendimize benzetmeye çalışmak, farklılıklarını inkâr etmek, asimile etmeye çalışmaktır. En ağır tepki ise ötekini “tehlikeli düşman” olarak kodlayıp saldırganlaşarak yok etmeye çalışmaktır. Bu tepkilerin hepsi en genel anlamıyla zenofobik ekseninde yer alırlar. Tehdit algısı ve buna yönelik tepki dozu ağırlaştıkça psikolojik/sembolik şiddetten açık/fiziksel şiddete doğru bir geçiş görülür. Zenofobiyi genel anlamda “öteki korkusu” diye tanımlarsak, Türkiye’de her rengiyle bol miktarda bulunduğu ve biraz önce bahsettiğim değişik tepki türlerinin hepsiyle her gün karşılaştığımızı, sosyo-politik hayatımızın bu anlamda zenofobik bir cendere içinde eyleştiğini söyleyebilirim. Egemen konumların, bir tehdit olarak algılayıp tahakküm altında tutmak istediği, bunu beceremediğini hissettiği durumlarda da daha açıktan şiddet uyguladıkları çok sayıda mağdur konumu var Türkiye’de. Hepsi kâğıt üstünde bu ülkenin eşit yurttaşları olarak kabul ediliyormuş gibi yapılmalarına rağmen, egemen burjuva konumundan emekçilere/yoksullara, egemen Türk konumundan Türk olmadığını ifade edenlere, egemen Sünni İslâm konumundan Sünni Müslüman olmayanlara, egemen İslâm konumundan gayrimüslimlere, egemen erkek konumundan kadınlara, egemen ebeveyn konumundan çocuklara, egemen heteroseksüel konumdan eşcinsellere, egemen insan konumundan hayvanlara ve çevreye yönelik açık ya da örtük ayrımcılıklar ve taciz/şiddet gösterileri gündelik hayatımızın malesef vazgeçilmez bir parçası olmayı sürdürüyor.

Tahammül meselesi üzerine bunları söyledikten sonra şunu da eklemem gerek: Tahammül tabii ki sınırsız bir şey olamaz. Tahammül sınırlarının nereden çekileceği politik ve kültürel bir mücadele konusudur. Varoluşları öteki korkusundan beslenenler, sınırı net ve katı olarak ben/biz ile öteki arasından geçiriyorlar ve ötekine tahammül etmiyorlar. Bunun alternatifi, bu sınırı tahakküm ve sömürü peşinde koşanlarla koşmayanlar arasından geçirmek ve tahammülden saygıya geçişi zorlamaktır. Çünkü tahammül, çok önemli olsa da eninde sonunda kırılandır, farklı olana yönelik içselleştirilmiş bir saygıyı kapsamaz.

• *Tabii ki tahammülsüzlüğün boyutu lince kadar vardı.*

– Linç, bu değindiğim tepki spektrumunun en uç noktası. Aşırı tehdit algısı, yoğun düşmanlaştırma, linç ve benzeri yok etme eylemleriyle sonuçlanabiliyor. Linç, evet, uç bir nokta ama yine de bu tepki spektrumunun bir parçası ve genel sosyo-politik iklimin bir sonucu. Sadece birkaç “kendini bilmez”in istisnai marifeti değil. “Kendini bilmez” insanlar her zaman her

yerde olabilir, marifet sosyo-politik yapının, toplumun “kendini bilmez” insanları “kendilerini bilir” hale getirebilmesi, “kendini bilmezliğe” prim vermemesidir. Bu konudaki son örnek geçen Pazartesi günü Hrant Dink suikastı sanıklarının yargılandığı davada yaşandı. Sanıkları getiren resmî cezaevi aracının önüne birtakım “kendini bilmezler”, öteki korkusunu ve bundan kaynaklanan saldırganlığı en iyi özetleyen sloganı, “ya sev ya terket”i bir etiket olarak yapıştırmışlardı. Basın fark edince skandal oldu. Çok manidar bir skandaldır bu. Bu küçük gibi görünen olayda aslında Türkiye Devleti’nin hali çok iyi özetlenmektedir. Birileri Hrant Dink’i katletmiş ve yargılanırken, bu devletin Adalet Bakanlığı’na bağlı resmî cezaevi aracına böyle bir etiket yapıştırılabilmektedir. Küstahlığın, meydan okumanın, pervasızlığın düzeyini görüyoruz burada. Kimin eli kimin cebinde bellidir. Daha önce de benzer sayısız örnek yaşanmıştır. Katili kahraman sayabilen, linççi kalabalıkları “milliyetçi hassasiyet sahibi vatandaşlar” olarak değerlendiren, suça suç diyemeyen çok sayıda üst düzey devlet memurunun olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Demokratik kültürü ve kurumları yerleşmiş başka bir ülkede, böylesine hassas ve önemli bir davada bu tür etiket skandalı yaşansa, sorumlular (sadece etiketi oraya yapıştıranlar değil, o cezaevi aracının bakımından, denetiminden sorumlu olan “ihmalkâr” görevliler birkaç kademe halinde) anında cezalandırılır ve iş Adalet Bakanı’nın manevi/etik sorumluluğu nedeniyle istifasına dek uzanabilirdi. Burada ise bildik bir “soruşturma açacağız” kuruluğu dışında bir açıklama duyamadık. Bu tür olaylar ve sonrasında devletin yaptıkları ve yapmadıkları önemli birer mesajdır. Ve şimdiye kadar bu mesajlar ne yazık ki hep katilleri, linççileri, katil ve linççi adaylarını, ırkçıları ve genel olarak öteki korkusundan beslenenleri cesaretlendirmiştir, en azından caydırıcı bir nitelik taşımamıştır.

• *Sizce bu süreç ne zaman başladı? Geçmişle kıyas yaparsanız şayet şiddet eylemlerinin arttığını söyleyebilir misiniz?*

– Şimdi bir kere bu şiddeti de içeren ötekine tahammülsüzlük/saygısızlık damarı Türkiye için hiç de yeni bir damar değil. Öteden beri şu ya da bu düzeyde ve formda varolan şişkin bir damar söz konusu olan. Yeni olan, muhtemelen, modernleşme, kentleşme, neoliberalleşme ve AB sürecinde çok kısmi de olsa bir miktar demokratikleşme gibi süreçler sonucunda devlet ve toplum düzeyinde geleneksel iktidar alışkanlıklarının değişime zorlanması ve bu geleneksel yapıların yerine konacak kurumsal ve kültürel mekanizmaların henüz pek devreye girememiş oluşuna bağlı olarak savunmacı bir şiddet artı-

şı. Kadınlara yönelik şiddetten örnek vereyim: Türkiye’de eskiden beri kadına yönelik şiddet yaygındı. Kocalar karılarını döverdi, namus cinayetleri işlenirdi, vb. Şimdi yeni olan ise eskiye göre bu tür muamelelere karşı çıkan, sesini yükselten, boşanmak isteyen, erkek sözüne illa da itaat etmeyen kadınların giderek fazlalaşması. Koca zulmüne eskiye göre daha çok “hayır” diyor kadınlar. Başka bir yenilik de, mesela, dayak atan kocanın evden uzaklaştırılmasına imkân tanıyan yasal düzenlemeler yapıldı. Bütün bunlar sınırlı da olsa gayet olumlu gelişmeler, ancak kültürel ve kurumsal değişiklikleri somut durumlarda kadınların güvenliğini ön planda tutup taşıyacak mikro mekanizmalar ve bu değişikliklere uyum sağlayabilecek bir resmî görevli profili henüz yok. O yüzden kadınlar evet daha bilinçli, dayağa daha çok “hayır” diyor, hatta yeni yasal düzenlemelere dayanarak daha çok şikâyetle bulunuyor, ama çoğu durumda gerek ekonomik, gerekse de mekanizma ve personel zihniyeti yetersizlikleri nedeniyle bu şikâyetçi olan kadınların güvenliği sağlanamıyor ve saldırganlık dozu iyice yükselmiş koca tekrar devreye girebiliyor ve gazetelerde kocaları tarafından katledilmiş kadın haberlerini daha çok okumaya başlıyoruz. Benzer bir durum, başka “öteki” kategorileri için de söz konusu. Örneğin Kürtler, Ermeniler eskiye göre daha çok ses çıkardıklarında, geleneksel iktidar şemasında kendilerine biçilen konumları sorgulamaya başladıklarında ve belli hak taleplerinde bulunduklarında onlara yönelik sembolik ve açıktan şiddetin arttığına tanık oluyoruz.

Engin Çeber ve dört arkadaşı, 28 Eylül 2008 günü İstanbul Sarıyer’de *Yürüyüş* dergisi dağıtırken “görevli polis memuruna mukavemet ettikleri” iddiasıyla darp edilerek gözaltına alındı. İstinye Polis Merkezi’nde ve Sarıyer Emniyet Müdürlüğü’nde polisler tarafından ağır bir şekilde dövüldüler. Çeber dahil, gözaltına alınan beş kişiden dördü “işkence gördüklerini” beyan etmelerine rağmen Sarıyer Cumhuriyet Savcısı’nın talebi ile Sarıyer Sulh Ceza Mahkemesi tarafından tutuklandı. Metris Cezaevi’ne gönderilen Çeber ve arkadaşları gardiyanlar ve jandarma erleri tarafından dövülmeye devam ettiler. Karakolda ve cezaevinde maruz kaldığı işkence nedeniyle beyin kanaması geçiren Çeber, 7 Ekim 2008 tarihinde Şişli Etfal Hastanesi’nde öldü. Çeber, gözaltına alındıktan sonra 10 gün içinde katledilmiş oldu. Çeber’in katlinden sonra onunla birlikte gözaltına alınan arkadaşları tahliye edildiler ve yaşadıkları işkenceleri ayrıntılarıyla kamuoyuyla paylaştılar. Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin, bu ölüm olayı üzerine özür diledi –ki Türkiye gibi milyonların işkenceden geçtiği ve onlarcasının işkenceden öldüğü bir ülkede iltir- ve sorumlular hakkında soruşturma başlattı. İlk planda 19 resmî görevli açığa alındı. Olayla ilgili olarak ifade veren 19 polis memurunun ifadelerinin “kes-yapıştır” yöntemiyle kopyalandığı ortaya çıktı. Orantılı ve kademeli güç kullandıklarını öne süren polislerden büyük bölümünün beyanlarının birebir aynı olduğu; aynı cümlelerden oluşan ve aynı uzunluktaki ifa-

* Bu makale daha önce *Birikim* dergisinde yayınlanmıştır: *Birikim*, sayı 235, Kasım 2008.

delerin büyük bölümünde “korsan gösteri” yerine “karsan gösteri” biçimindeki yanlış yazımın tekrarlandığı ileri sürüldü. Yine süreç içinde Çeber ve arkadaşlarına verilen sağlık raporlarında usulsüzlük ve sahtekârlık yapıldığı ortaya çıktı.¹

“Engin Çeber ile birlikte gözaltına alınan Cihan Gün ile Aysu Baykal İstanbul Barosu’nda 16 Ekim’de basın toplantısı düzenledi. Toplantıda Cihan Gün, şunları söyledi: ‘Karakola döve döve sokulduk. Daha sonra Sarıyer Asayiş Büro’da parmak izi alınması bahanesiyle dayak yedik. Nezarethane’nin önünde yere yatırıp tekme ile vücudumuzun çeşitli yerlerine vuruldu. Kafalarımıza ayakla basıldı. Polisler bizi cezaevine teslim ederken, ‘Bunlar terörist, asker vuruyorlar’ diyerek askerleri kışkırttı. Askerler kafamızda sandalye kırdı ve ıslatarak demir çubuklarla dövdü.’ Aysu Baykal’sa şunları anlattı: ‘Bizi poliste birbirimize kelepçelediler. O da yetmedi, erkek arkadaşlarımızın kemerleri ile bağladılar. Yere yatırdılar. Bir polis üzerimize basarken başka bir polis de aynı Ebu Garip’te olduğu gibi fotoğraf çekti. Facebook’a koyarız dedi.’”²

“16 Ekim’de düzenlenen basın toplantısında Türk Tabipler Birliği (TTB) Başkanı Prof. Dr. Gençay Gürsoy, Çeber’in röntgen filmlerini göstererek, ‘Filmler gösteriyor ki, kafaya iz bırakmayan, künt darbeler vurulmuş. Ölümüne sebebiyet veren kanamaların oluşması künt maddelerle olmuş. Beze sarılmış sopa gibi’ dedi.”³

Engin Çeber’in devlet görevlileri tarafından işkenceyle katledilmesi Türkiye basınında geniş yankı buldu. Hemen herkes bu olayı kınadı, sorumluların bulunup yargılanmasını talep etti. Hükümet ve AKP yanlısı çevreler olaya “biz tam işkenceyi bitirmişken birileri görüntü kirliliği yaratıyor” kıvamında yaklaştılar ve olayı *münferit* olarak nitelediler. Tam da bu zihniyet yüzünden bitirilemiyor Türkiye’de işkence. Bu tabii ki AKP ile sınırlı bir zihniyet değil, genel bir muktedir zihniyetinden söz ediyoruz.

Önce uzunca bir özetini verdiğimiz Çeber’in katliyle sonuçlanan olaya bakalım: Çeber ölmeseydi, bu insanlara yapılan işkencelerden basının ve genel olarak kamuoyunun ne kadar haberi olacaktı, ne kadar ilgisi olacaktı? Bakan yine özür dileyecek miydi? Çeber ölmeseydi, bu gençler tahliye edilecekler miydi? Doktor raporlarındaki usulsüzlükler açığa çıkabilecek miydi? İşkence sanığı görevliler hemen açığa alınabilecek miydi? Madem bu gençler

1 29 Eylül-20 Ekim 2008 arası, özellikle *Radikal*, *Taraf*, *Birgün* gazeteleri.

2 *Radikal*, 17 Ekim 2008.

3 *Radikal*, 17 Ekim 2008.

adli açıdan hemen tahliye edilebilir durumdaydılar, neden gözaltına alındılar, neden tutuklandılar? Bu soruların cevaplarını gayet iyi biliyoruz. Çünkü Türkiye’de işkence hiçbir zaman *münferit* derecesine indirilmedi. İşkence dün de münferit değildi, bugün de değil. İşkenceye dair münferit olan işkencede ölüm vak’alarıdır, işkencenin kendisi değil. İşkencenin amaçları arasında mağduru öldürmek yer almaz, aksine yaşaması, ezilerek ve işkencecinin taleplerinin yerine getirerek yaşaması istenir. İşkencede ölüm, bütün dünyada arızı bir durumdur ve işkenceye maruz kalanların çok küçük bir azınlığı işkence sonucu öldürülmüş olur. Bu da demektir ki bir yerde işkence sonucu bir ölüm oluyorsa bunun birkaç yüz ya da birkaç bin kat fazlası (ölmemiş) işkence mağduru söz konusudur. Türkiye’de de durum budur. İşkence ve genel olarak insan hakları ihlallerini arşivleyip raporlayan saygın kuruluşlarımızdan Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV)⁴ ve İnsan Hakları Derneği (İHD)⁵ verilerine baktığımızda durum net bir şekilde görünmektedir. Türkiye’nin karakollarında ve cezaevlerinde her gün yüzlerce Çeber sonu ölümle bitmeyen bir şekilde ve çeşitli derecelerde işkenceye maruz kalmaktadır.

Türkiye’nin işkenceyle imtihanı her zaman zorlu geçti. Yakın tarihimizde, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte Türkiye dünyanın en işkenceci ülkeleri arasında madalya alabilecek bir konuma gelmişken, uzun yıllar –askeri dönem sonrasındaki hükümet dönemlerine de epeyce uzanacak şekilde– Türkiye devleti ve hükümetleri işkencenin varlığını hep inkâr ettiler, meseleyi hep birkaç münferit vak’aya indirgemeyi tercih ettiler. 1980-83 askeri cunta döneminde işkence, açık bir devlet politikasıydı. Bu devlet politikasının baş mimarları hâlâ anayasal koruma altında ve Marmaris’te resim yapmaya devam edebiliyorlar. Onlara dokunulamadı. Cunta sonrasında, PKK ile girişilen “düşük yoğunluklu savaş” ortamında işkence ve diğer insan hakları ihlalleri yine duruma göre teşvik edilen veya göz yumulan, ama hemen hiç cezalandırılmayan devletlû uygulamalardı. Devlet ve hükümetler, yine sağır sultanın duyduğu sistematik işkence iddialarını inkâr eder, malum münferit söyleminden medet umarlardı. Gün geldi, mızrak çuvala sığmaz oldu, uluslararası baskı iyice arttı, inkâr yetmez oldu ve üstüne üstlük AİHM kapısı açıldı, Türkiye boyuna işkenceden mahkûm olmaya başladı. Bunun neticesinde, ‘90’ların sonlarından itibaren AB üyelik süreci reform paketlerinde gerçekleştirilen kimi adli iyileştirmeler sonucunda –ve tabii PKK ile savaşın ivme kaybetmesinin de etkisiyle– Türkiye’nin işkence sicilinde kısmi bir düzelme görülmeye baş-

4 <http://www.tihv.org.tr/>

5 <http://www.ihd.org.tr/>

landı. Bu iyi bir şeydi kuşkusuz, yalnız dikkat edelim; bu düzelme trendine rağmen: 1) işkence hâlâ münferit bir seviyeye indirilememiştir⁶ ve 2) işkencecilerle samimi ve sahici bir yüzleşme yaşanmamıştır. Polis ve asker bu AB reformlarından şikâyet ediyor ve ellerinin kollarının bağlandığını söylüyordu. İktidarının ilk birkaç yılında hızlı reformcu bir çizgi izleyen AKP, giderek daha çok ses çıkaran milliyetçi salvo karşısında, reform sürecini durdurup milli güvenlik mülahazalarına daha çok teslim oldukça işkence sicilindeki düzelme trendi son bir iki yılda tersine dönmeye başladı. AKP, milli güvenlik devletinin talepleri doğrultusunda Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nu değiştirip, polisin zor kullanma yetki alanını genişletti. Biz de son bir iki yılda, silah çekip insan vuran ya da “görevli memura mukavemet etti” gerekçesiyle insanları ağır bir şekilde döven polisleri daha çok görür olduk. Bunlar kameralara yansıyanlar. Bir de tabii karakollarda, cezaevlerinde kameralara yansımayanlar var. Yine defalarca tanık olduğumuz gibi bu malum reformlar sonucunda karakollara yerleştirilen kameralar ne zaman bir işkence şikâyetini incelemek için gerekse hep “bozuk” veya “o sırada çalışmıyor” oldukları söyleniyor!

Özetle diyebiliriz ki, niyetleri ne olursa olsun, işkence gibi kronik ve karmaşık bir meselenin çapını ve derinliğini idrak edemeyen siyasi iktidarların “işkenceye sıfır tolerans” göstermeleri imkânsızdır. Çünkü insan hakları ihlalleri içinde işkence, merkez-kaç özelliklerin en ön planda olduğu ihlal tipidir. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili ihlaller birkaç yasa değişikliği ile önlenilebilir. Faili meçhul cinayetler gibi ihlaller, derin devlet odaklarının merkezi kararlarla karartılması sonucu bitirilebilir. Ancak işkence, bu pratiğe çeşitli düzeylerde katılan kurum ve görevli sayısının çokluğu, yaygınlığı ve görece özerklikleri nedeniyle bitirilmesi (ya da münferit hale getirilmesi) en çok çaba ve zaman gerektiren ihlal tipidir.⁷ İşkenceyle mücadelenin hükümet, polis, asker, cezaevi, yargı, adli tıp, insan hakları kuruluşları ve genel toplum ayakları vardır ve işkenceyle gerçekten mücadele edilmek isteniyorsa bütün bu ayaklarda sistematik, uzun soluklu ve ödünsüz bir uğraş vermek gerekmektedir.

Bir ülkenin polisi, askeri, yargıcı, savcısı, adli tabibi muhalif yurttaşlarını “düşman” ya da “sözde vatandaş” olarak gördükçe, ne olursa olsun yurttaşlarına hesap vermek zorunda olduğunu hissetmedikçe, yasadışı ve keyfi bir şekilde hak ihlali yaptığında fiili dokunulmazlıktan yararlanabileceği

6 Münferitleşme de işkence vak'a sayısı olarak azalmaya başlamıştı ve de işkence yöntemleri profile iz bırakan yöntemler yerine daha çok iz bırakmayan yöntemler tercih edilir olmuştu.

7 Lutz, E.L. ve Sikkink, K., “International Human Rights Law and Practice in Latin America”, *International Organization*, 54: 3, Legalization and World Politics, Yaz 2000, s. 633-659.

hayat ve meslek bilgisine de sahipse o ülkede işkencenin bitirilmesi mümkün değildir. Türkiye’de olan da budur. Kısıtlı ve kırılğan reformlar, poliste, askerde, yargıda, adli tıpta aynı kadrolarla yola devam edildiğinde istikrarlı ve kalıcı bir etki yaratmamaktadırlar.

Türkiye, işkencecileriyle yüzleşmeyi hep reddetmiş ya da ipe un serer tarzda ele almıştır. Türkiye’deki işkencecilerin binde biri bile mahkemeye çıkmamıştır. Mahkemeye çıkarılabilen nadir örneklerin birçoğunda yargı ve adli tıp kurumlarının yurttaşı değil devleti kollayan tutumları nedeniyle bir sonuç alınamamıştır. Sonuç alınan çok daha nadir örneklerde de sadece doğrudan elini kirletenlerle yetinilmiş, en alt düzeydeki işkencecilerden öteye, onları kollayan, teşvik eden, göz yuman ya da doğrudan emir veren üst hâkalara hiçbir zaman erişilmemiştir. Mahkûm olan nadir işkencecilerin çoğunun cezası da tecil edilmiştir. Basına sansasyonel bir şekilde yansıyan ve işkenceden mahkûmiyetle sonuçlanan nadir vak’alar, işkence vak’alarının bütünü içinde örtülmesi imkânsız gibi görünen işkence vak’alarının içinde bile küçük bir yekûn tutmaktadır. Engin Çeber vak’ası da bu sınıftandır. Çeber’in katili birkaç polisin ya da gardiyanın yargılanıp mahkûm olması, Türkiye’deki işkencecilerin çok büyük çoğunlukla fiili dokunulmazlıktan faydalandıkları gerçeğini değiştirmeyecektir. O yüzden Adalet Bakanı Şahin ve bütün AKP Hükümeti, sadece Çeber’in işkenceyle öldürülmesi nedeniyle değil, işkence meselesini genel olarak gerektiği ciddiyet ve ağırlıkta ele almadıkları ve işkenceyi sürekli gerileyen bir trendde tutamadıkları için özür dilemeli ve sorumluluğu üstlenmelidirler. AKP, en iyi ihtimalle, başta Kürt meselesi olmak üzere diğer meselelerde olduğu gibi işkence meselesinde de çok sınırlı reformlarla yetinip, hatta daha yerleşik güç odaklarıyla uzlaşmak adına bu reformlardan bile geri adım atıp, gereken yüzleşmeleri yapmadan, habib bir pragmatizm üzerinden kimi dönüşümler/iyileştirmeler yapabileceğini sanıyor olabilir. Bunun mümkün olmadığını hâlâ öğrenemediyse, muktedirler katında yer tutabilmek için görece kontrollü bir işkence pratiğine ihtiyaç duyduğunu düşünmemiz gerekir.

Bunlara ek olarak, işkencenin Türkiye’de son birkaç yıldır tekrar artış trendine geçmesinde etkili olan iki faktörden daha bahsetmemiz gerekir. Bunlardan ilki, uluslararası siyaset arenasında ABD’nin Ortadoğu’daki hoyratlıklarının ön planda olduğu son dönemde, Batı dünyasının başını çektiği uluslararası etiko-politik çerçevede işkence gibi insan hakları ihlallerine eskisinden daha az önem verildiği ve bunun da işkence pratikleriyle maruf ülkeler üzerindeki uluslararası baskıyı azalttığı gerçeğidir. “Uluslararası terör ile savaş”

ikliminin işkencecilerin hanesine yazılan katma değeri bu olmuştur. İkinci faktör, tabii ki, son birkaç yılda PKK ile savaşın şiddetlenmiş oluşudur. İşkence gibi pratikler bu tür savaş ortamlarında çok daha kolayca meşrulaştırılabilmektedir. Nitekim Türkiye'deki işkence uygulamalarının çok önemli bir kısmı Kürtlere yöneliktir.

Bu iki faktörün sinerjik etkileşimiyle, toplumsal düzeyde de işkencenin meşruiyeti konusunda eskisine göre oldukça geri bir noktada olduğumuzu teslim etmek gerekir. Bu konuda bir kamuoyu yoklamasının sonuçları oldukça uyarıcıdır: "World Public Opinion-Dünya Kamuoyu-WPO" tarafından 2008'de yapılan bir ankete göre, Türkiye'de kamuoyunun % 51'nin, "masum insanların hayatlarının risk altında olduğu olağanüstü durumlarda teröristlere belli oranda işkence yapılabileceğini" düşündüğünü ortaya koymuştur. Bu oran, 2006'da % 24'müş. Hem bu artış çok dikkat çekici, hem de Türkiye'nin bu anketin yapıldığı diğer ülkelere göre işkenceyi meşru görme konusunda ne kadar üst sıralarda yer aldığı.⁸

Bu çerçeveden bakınca işkenceye karşı mücadelenin daha kapsamlı bir şekilde kendini yenilemesi kaçınılmaz görünüyor:

- İşkencenin neden hiçbir koşul altında yapılmaması gereken, kötü bir şey olduğunu hatırlatan etiko-politik konumun yeniden hegemonik olmasının sağlanması,
- Eski/yeni, alt kademe/üst kademe, doğrudan yapan/dolaylı katkıda bulunan gibi ayrımları geçersiz kılacak şekilde işkencecilerin hukuki, politik ve toplumsal düzeylerde fiili dokunulmazlıklarının kaldırılması yönünde ısrarlı faaliyet gösterilmesi,
- İşkenceyi önlemenin demokratikleşme yolundaki reformlarla, demokratik mekanizmaların ve zihniyetin derinleşmesiyle olan güçlü bağının sürekli vurgulanması,
- Örneğin Kürt meselesinin bugünkü şiddet çıkmazına sürüklenmesinde, 1980-83 döneminde Diyarbakır Cezaevi'ndeki ağır işkence-

⁸ *Radikal*, 25 Haziran 2008. Haberdan alıntı: "Anketin yapıldığı 19 ülkenin 14'ü 'işkenceye sıfır tolerans' dedi... Ankete göre Hindistan'da bu oran yüzde 59, Nijerya'da yüzde 54, Türkiye'de yüzde 51 ve Tayland'da ise yüzde 44. Türkiye'de hiçbir koşul altında işkence yapılmaması gerektiğini düşünenlerin oranının ise yüzde 36 olduğu, bu oranın 2006 yılında yapılan ankette yüzde 62 olduğu belirtildi. Türkiye'de 'genel olarak işkence uygulanabileceğini düşünenlerin' oranının ise yüzde 18 olduğu, bu oranın Çin ile birlikte en yüksek oran olduğu da belirtildi. Anket, Türkiye'nin yanı sıra ABD, Meksika, Fransa, İngiltere, Polonya, Rusya, İspanya, Ukrayna, Azerbaycan, Mısır, İran, Filistin toprakları, Nijerya, Çin, Hindistan, Endonezya, Güney Kore ve Tayland'da yapıldı."

lerin rolünün sorgulanması, bu dönemle yüzleşmenin sağlanması,

- Karakolların ve cezaevlerinin devlet-dışı kurumların denetimine aılması yönünde faaliyet gösterilmesi,
- Kolluk kuvvetlerinin, çeşitli dönemlerdeki yoğun kadrolaşma hamleleri nedeniyle, ideolojik formasyonlarının işkence yapmaya ya da en azından işkenceye göz yummaya oldukça teşne bir durumda oldukları tesbitinden hareketle, söz konusu kurumlarda ciddi bir kadro temizliği talebinin dillendirilmesi,
- Aynı şekilde yargı ve adli tıp kurumlarında işkence ve diğer hak ihlallerini koruyup kollayan kadroların elenmesini sağlayacak disiplin mekanizmalarının geliştirilmesinin talep edilmesi,
- İşkenceyi geriletmenin topyekûn bir yüzleşme faaliyetinin önemli bir başlığı olduğunun unutulmaması,
- AKP iktidarından medet ummak yerine, AKP'nin de işkencenin sürmesine katkıda bulunduğunun ve önlemek için gerekenleri yapmadığının farkında olunması.

Türkiye solu, işkence gibi temel bir konuda, olabilecek en geniş koalisyonları oluşturarak yaygın ve uzun vadeli, ısrarlı bir eylemliliği sürdürmek zorundadır.

Özür, Ruhun Gıdasıdır*

- *İnsan psikolojisinde özür dileme neye tekabül eder?*

– Her şeyden önce belirli bir duygusal olgunlaşma düzeyine tekabül eder. Burada samimi, sahici özürden bahsediyoruz. Çünkü kişi kendine dair, ya da içinde yer aldığı gruba dair bir düşünümsellik geliştirmiştir. Kendine bakabilmektedir, düşünebilmektedir, kendine ve hatalarına dair mesafe alabilmektedir. Ben düzeyinde ya da biz düzeyinde, bu hataların yanlışlıkların öteki diye gördüğümüz başkalarına ne tür zararlar yaratabildiğini değerlendirebilmektedir ve burada kendine yönelik bir tür sorumluluk çıkartabilmektedir, bir empati gösterebilmektedir. Kısmen de olsa bu zararı telafi etmek, bir duygudaşlık gösterebilmek, sorumluluğu üzerine almak için de özür dilemektedir.

- *Kimler özür dilemekte zorlanır?*

– Burada en kritik şey, ötekinin bizden ayrı bir varlık olarak, duyguları, düşünceleri, pozisyonları olan bir varlık olarak ve bizim hareketlerimiz ya da hareketsizliklerimiz nedeniyle negatif olarak etkilenebilecek bir ayrı özne olarak kabulü vardır. Bu olgunlaşma düzeyine varamayan insanlar ya da gruplar pek kolay özür dileyemezler, sahici bir şekilde özür dileyemezler. Çünkü ben-öteki ayrımı onlarda pek gerçekleşmemiştir. Diğerlerini kendilerinin uzantısı olarak gören kişilerde, gruplarda özür dileme edimi lüzumsuz, akla hayale bile gelmeyecek bir edimdir. Ya da özür dilemeyi çok sert bir ast-

* Söyleşi: Tuğba Teker, *Taraf*, 31 Aralık 2008.

üst ilişkisi içinde gördükleri için özür dileyenin özür dilenenin tamamen hâkimiyeti altına gireceğini düşündükleri böyle bir ilişkiye girmezler.

• *Ermenileri de şu anda bizim uzantımız olarak gördüğümüz için mi özür dilemiyoruz?*

– Şu andaki pozisyonu, “Siz bize ihanet ettiniz, arkamızdan hançerlediniz, biz de sizi cezalandırdık” diye özetleyebiliriz. Kimse, “Hiçbir şey olmadı” demiyor ya da “Biz öldürmedik” demiyor, ne diyorlar; “Hak etmiştiniz”e geliyor iş. “Savaş vardı, düşmanlık yaptınız, ihanet ettiniz, Ruslarla işbirliğine gittiniz, biz de böyle bir şey yapmak zorunda kaldık.”

Buradaki öteki konumu düşman-öteki. Biz-onlar ayrımı o kadar sert ki, o, o kadar uzakta ki, o kadar aşağı ve düşman konumda ki biz onların da acı çekebilen ayrı özneler olduklarını hissedebilir durumda değiliz. Onlar ne yapılırsa müstahak konumda, insanaltı konumda, çünkü kıyım yapabilmek için katliam yapabilmek için karşınızdakini öyle bir konuma sokmanız gerekir ki içiniz titremeden yapabilsin bunu. Şimdiki gerilim daha eşit özneler arası bir konuma çekebilmek bu meseleyi ve buna gösterilen direnç. Ermenilerin de bu olaylardan dolayı acı çektiklerini hissedebilir hale gelmek.

• *Demin “gruplar”ın da özür dileyebileceğini söylediniz. “Ermenilerden özür diliyoruz” kampanyasına karşı kimi “Grup adına özür dilenir mi?” diyor, kimi “Ben vurdumduymazlarla aynı gruptan değilim, şimdiye kadar onların acısının tanınması için elimden geleni yaptım” diyor. Bunlarla ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?*

– Baştan şunu söyleyeyim, özür diliyorum bildirgesinin metni bence de biraz farklı yazılabilirdi. Çok ideal bir metin olduğunu düşünmüyorum ama yine de olduğu haliyle de hemen imzalamakta bir sakınca görmedim.

Bir kere bu bildirgede bir grup adına özür dilenmiyor. Bu bildirge kendi adına özür dileyen bireylerin imzaladığı bir şey. Dolayısıyla, “Grup adını özür dilenir mi, ne hakkınız var?” eleştirileri boşlukta, böyle bir şey yok.

“Ben sorumlu değilim ki, neden ben özür dileyeyim” meselesine gelince... Bildirge metni 1915’te olanlar için değil, 1915’te olanlara yönelik halen süren duyarsızlık ve inkârı karşı çıkıyor, bunun için özür diliyor. Şimdi burada denebilir ki, benim bu inkârda da bir katkım yok, dolayısıyla neden özür dilemek bana düşsün ki? Bu da anlaşılabilir bir eleştiridir.

Ama şu da söylenebilir. Özür diliyorum bildirgesine imza atanların hepsi tek bir motivasyonla imza atmıyorlar. Ortak olan şey, 1915’te yaşanan-

lara yönelik bu vurdumduymazlığa, inkâr politikasına yönelik bir tepki. Ama özür kısmı herkes için biraz farklı olabilir. Kimimiz bu işe geç aydığımız için özür dileyebiliriz, kimimiz doğrudan ya da dolaylı nemalandığımız için özür dileyebiliriz. Ama biri de çıkar derse ki “Hayır ben bu işi çok erken yaşlarımdan beri biliyordum, dünyayı anlamaya başladığım zamandan beri biliyordum ve bunun için de o zamandan beri elimden ne geliyorsa yapıyorum” diyorsa evet bu özrü çok anlamlı bulmayabilir. Ama böyle çok insan olduğunu sanmıyorum Türkiye’de. Hepimiz, büyük çoğunluğumuz bu işe oldukça geç aymış durumdayız. Ve tabii bu toplumun önemlice bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak 1915 sırasında ve sonrasında gerçekleştirilen sermaye, mal/mülk transferinden nemalanmıştır.

• *Sizin özür dileme motivasyonunuz ne?*

– Ben iki açıdan özür dilenebileceğini düşündüm. Bir kere kolektif bir sorumluluk var, duyarsızlık ve inkâr meselesi, geç ayma konusunda kolektif bir sorumluluk var. İkincisi bence bildirgenin en önemli kazancı, olacaksa, yakın ve uzak tarihte bu tür beter olaylar, kara sayfalar için özür dilenebilir olduğunun, böyle bir ihtimal olduğunun pedagojik olarak gösterilmesidir diye düşünüyorum. Özür dileme gibi bir ihtimal vardır. Bu ihtimal Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunda tahayyül bile edilemeyen bir şeydi, ihtimal değildi, bu bildirgeye kadar. Özür dilenebildi burada, bir olgunluktur, saygıdeğer bir şeydir. Bu ihtimalin biraz daha konuşulması, kök salması anlamında ben özellikle önemsiyorum bu bildirgeyi.

• *Gökhan Özgün’ün Türk ve Batı toplumlarında özür dilemenin anlamları üzerine bir yazısı çıktı. Özür dilemenin Batı’daki karşılığının “I am sorry” (üzgünüm) olduğu ve bir duygudaşlık ifade ettiği, Türkiye’de ise bunun daha çok ast-üst ilişkisi içinde görüldüğüne dair.*

– Bence bu konuda basında çıkmış en iyi yazılardan biri Gökhan Özgün’ün yazısıydı, çok kritik bir noktaya değiniyordu. Ben de aynı fikirdeyim. Güç ilişkilerinin, ast-üst ilişkilerinin daha ön planda olduğu, daha hiyerarşik toplumlarda özür dilemek kişinin kendini özür dilediği kişiye teslim etmesi gibi görülüyor. Türkiye toplumu da mikro düzeyinden makro düzeyine kadar özür dileme özürlü bir toplumdur aslında. Yakın zamanlara kadar resmî düzeyde kimse herhangi bir şey için özür dilememiştir. Bunun yegâne istisnası Engin Çeber’in katliamından, işkenceyle öldürülmesinden sonra bir bakanın kalkıp özür dilemesidir. İlk olmuştur bu. Halbuki Türkiye’de milyonlarca insan işkenceden

geçmiştir, binlercesi öldürülmüştür, binlerce faili meçhul olmuştur. Bunların önemlice bir kısmının sorumlusu devlet görevlileridir. Şimdiye kadar kimse çıkip özür dilememiştir. Mahkemede mahkûm olmuştur, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde mahkûm olmuştur, tazminat ödemiştir ama özür dilememiştir.

• *Özür dileme girişiminin Türk-Ermeni yakınlaşmasına sekte vuracağı söyleniyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

– Türk-Ermeni yakınlaşmasından ne anladığımıza bağlı olarak değişir bu sorunun cevabı. Bu meselenin çözümünde toplumlararası temasın mı, diyalogun mu yoksa iki devlet arasındaki çeşitli pazarlıkların, anlaşmaların mı önemli olduğuna, hangisine inanıyorsak ona göre değişir bu soruya verilecek cevap.

Ben kesinlikle iki devlet pazarlığı üzerinden gidilebilecek bir çözümün hele şu noktada çok anlamlı, kalıcı ve samimi olacağını düşünmüyorum. Türk-Ermeni düğümünün çözülmesindeki kritik meselenin, her iki toplumun birbirlerini ve kendilerini daha iyi tanımaları, konuşabilmeye başlamaları, birbirleriyle olabildiğince duygudaş olmaya başlamaları olduğunu düşünüyorum. Ancak böyle uzunca bir süreç içinde devletler de devreye girer, resmî adımlar atarlarsa bu samimi ve kalıcı bir çözüm olabilir. Yoksa şu noktada “Sen bana 3 ver, ben sana 5 vereyim”, “Sen şunu unut ben bunu yapayım” tarzı bir halleşmenin gerçek samimi bir halleşme olacağını düşünmüyorum. Dolayısıyla devletin yaptığı pazarlıklar düzeyinde bir zorluk yaratır mı yaratmaz mı bilmiyorum, çok önemsemiyorum da. Toplumların yakınlaşması, konuşması, birbirinin dediklerine daha fazla kulak kabartması anlamında gayet olumlu olduğunu söyleyebilirim.

• *Bu tepkileri bekliyor muydunuz?*

– Tepkileri bekliyordum. Ben 20 bin imzayı beklemiyorum – ki bu sayının daha da artacağı görülüyor. Milliyetçi hamasi tepkiler hep olan tepkilerdi. Bu sefer belki biraz daha şiddetli oldu. Devletin bütün kademelerinden söz söylemek zorunda hissettiler kendilerini, çok rahatsız oldular. O da işin çapıyla ilgili. Ben 20 bin kişi beklemiyorsam onlar da beklemiyordu. Bu bayağı bir tansiyon yükseltti.

• *Milliyetçi tepkileri psikolojik olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Televizyon kanallarında bu konuda yapılan programlarda koca koca büyükelçiler, emekli bakanlar milletvekilleri çıkıp gayet heyecanlı bir şe-

kilde, tedirgin oldukları çok belirgin bir şekilde “Bakın işte 15 bin kişi imzaladı ama öbür dilekçeyi de 30 bin kişi imzaladı” gibi epeyce çocukça kendilerini rahatlatmaya çalışıyorlar aslında. Sanki bildiriye hazırlayanlar bilmiyormuş gibi kendilerinin ufak bir azınlık olduğunu, “Biz kesmedik onlar kesti” diyenlerin “Önce onlar kesti, sonra biz kestik” diyenlerin büyük çoğunluk olduğunu bilmiyormuşuz gibi. Ama burada ilginç olan bu devletlû kişiler, o kadar tedirgin oldular ki bunu böyle rakamlarla ispatlama, kendilerini rahatlatma arayışına girdiler. Bu da bildirgenin umduğunun epeyce ötesinde bir etki yarattığını gösterir.

Burada psikanalizden psikoterepiden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Terapide danışan/hasta ne kadar tepki gösteriyorsa, orada o kadar önemli bir meseleye temas etmişsiniz demektir. Bu da böyle bir şeydir. Burada da çok önemli, çok sahici bir meseleye parmak basıldığı için bu kadar yaygara kopuyor.

• *Türkiye’nin temel travması nedir?*

– Türkiye’deki egemen politik kültürün ana ekseninin Osmanlı’nın çöküş travması üzerine bina edildiğini, onun çok büyük bir belirleyici etkisi olduğunu yazmıştım. Çok büyük bir imparatorluk, o zamanki dünya sisteminde nerdeyse bir süper devlet konumunda olan bir imparatorluğun 100 yıl gibi kısa bir süre içerisinde gücünün –toprak büyüklüğü, nüfus, ekonomi– yüz-yıl içinde yaklaşık % 90’ını kaybetmesi, travmatik kayıplarla yüzyıl içinde bir çöküşe doğru gitmesi.

Bu yüzyılı, en şiddetli şekilde de Balkan Savaşı’nı ve Birinci Dünya Savaşı parantezini bir tür varlık-yokluk ekseninde yaşadığını, hep mücadele ettiği devletler tarafından parçalanacağı yok olacağı kaygısı yaşadığını, bunun o zaman için gayet gerçekçi bir kaygı olduğunu kaydedelim. 1915, bu yok oluş kaygısı içinde gerçekleştirilen abartılı tepkilerin, kara sayfaların en önde gelenidir. Bu kaygının çıkışının paranoyakça olduğunu söyleyemeyiz, böyle bir tehlike var, varlık yokluk durumu var, ama bunun sahiden böyle bir tehlike yokken 80 yıl sonra 90 yıl sonra hâlâ sürüyor olması epeyce hezeyanlı bir durum.

• *Siz bu noktada bir de “tutulamamış yas”tan söz ediyorsunuz. Bu çöküşün yası nasıl tutulabilir?*

– Yas tutabilmek için ne olup ne bittiğini iyi bilmek gerek. Osmanlı’nın çöküş dönemi Türkiye’de pek bilinmez, lise kitaplarına bakarsanız çöküş dö-

nemi hiçbir tarihsel perspektif sunmadan geçiştirilen, “sefahat peşinde koşan padişahlar” ya da “dış güçlerin oyunları” falan gibi geçiştirilen bir şeydir. Sahiden niye Osmanlı’nın çöktüğünü biz bilmeyiz aslında. Çünkü o, çok konuşulmasına, anlaşılmasına duygusal olarak çok dayanılamayan bir dönem hâlâ. Şu anda normal bir tarih gibi bir ilişki kuramıyoruz Osmanlı’nın çöküş dönemiyle. Anormal, bize büyük haksızlıkların yapıldığı bir tarih algısı var. “Türkler Müslümanlar çok mağdurlar”, tabii ki bir sürü mağduriyet var ama büyük bir kumpasın sonucunda ve hâlâ sürdürülen kumpasın sonucunda olmuş bitmiş şeyler değil bunlar. Bunları anladıkça bu yas tutulmuş olacak zaten. Bu yas dediğimiz süreç, sindirme süreci, Osmanlı’nın tarihsel koşullar gereği yenildiğinin anlaşılması, sindirilmesi, kabul edilmesi süreci.

• *Bu yılbaşında Kürtçe TV kanalı açılıyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Kürt meselesi konusunda onyıllarca Kürtlerin varlığı, Kürtçenin varlığı inkâr edilmiştir. Koca koca adamlar komik komik argümanlar kurmuşlardır, bunlar birkaç kuşağa öğretilmiştir, ama işte sonra PKK meselesi çıkmıştır, onbinlerce insan ölmüştür, bu yılbaşında da TRT’de Kürtçe kanalı başlamaktadır. Birileri arada “Kürt gerçekliğini tanıyoruz” falan filan demişlerdir ama kimse de çıkıp resmî düzeyde, “Biz, onlarca yıl yalan söyleyip inkâr ettik, özür dileriz” dememiştir, samimi olarak sahici olarak özür dilememiştir. Çünkü böyle bir gelenek yoktur, böyle yapınca sanki biz kendimizi kaybedeceğimiz, ortadan yok olacağımız, öbür taraf diye bildiğimiz tarafın hâkimiyeti altına girecekmiz, bir varlık olarak artık varolmaya devam edemeyeceğimiz gibi bir halet-i ruhiye vardır. Öbür taraf da muhatap alınabilecek ayrı bir özne olarak bir türlü kabul edilememektedir. Kürtlerle ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır ama dikkat edersiniz hiçbir zaman sahiden muhatap alınıp, sahiden konuşarak onları anlamaya çalışarak bir şey olmamaktadır. Demek ki Kürtçe diye bir şey var, 20 yıl öncesine kadar bu reddediliyordu. Demek ki devlet resmen pozisyonu değiştirmiş aslında, ama bizim haberimiz yok. Tamam, güzel o zaman soruyoruz: “Öncesi neydi, niye onyıllarca yalan söylendi, kim söyledi bu yalanı, hesabını kim verecek?” Bu yüzden bu ülkede, kaç bin kişi öldürüldü, öldü. Bunun hesabının sorulabilmesi ve verilebilmesi lazım.

Yüzleşmeden Açılan Boğulabilir*

Türkiye'nin epeyce yüklü siyasi gündemine "Kürt açılımı" da girdi. Cumhurbaşkanı'ndan Başbakan ve hükümet üyelerine, Kürt siyasetinin temsilcilerinden diğer siyasi partilere ve medya yorumcularına kadar epeyce geniş bir yelpaze bu konuyu konuşmaya başladı. CHP ve MHP gibi Kürtlerle ilgili herhangi bir açılıma oldukça mesafeli duranlar ya da bildik "bölücülük" ezberi üzerinden bakanlar dışında yine epeyce geniş bir yelpazede oldukça iyimser bir hava hâkim. Verilen izlenim, sanki bu sefer koşulların çok farklı olduğu ve önümüzde kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğu yolunda. Bir yandan hükümet, bir yandan da Öcalan ellerini açmaya hazırlanıyor. Türkiye'nin birçok açıdan en önemli meselesi olan Kürt meselesinde böylesi iyimser bir havanın olması bir yanıyla sevindirici olmakla birlikte, meselenin ele alınış çapı ve derinliği şimdilik çok fazla umutlu olmamıza imkân vermiyor. Hükümetin olgunlaştırmaya çalıştığı biçimiyle "Kürt açılımı"nın temel bir eksiklik nedeniyle olumsuz bir şekilde sonuçlanma ve hatta umduğunun tersi sonuçlar yaratma riski az değil.

AKP hükümetinin ürkek ve yetersiz de olsa, Kürt meselesinde daha önceki hükümetlerden daha fazla iş yaptığını, TRT 6 gibi sembolik önemi büyük bazı anlamlı adımlar attığını biliyoruz. Bu adımlar, daha önce laf düzeyinde "Kürt realitesini tanıyan" ama somut hiçbir adım atmayan Demirel, Baykal, Yılmaz gibi siyasetçilerle kıyaslandığında, AKP hükümetinin elini

* Bu makale daha önce 2 Ağustos 2009 tarihinde *Radikal* gazetesi tarafından verilen *Radikal İki* ekinde yayınlanmıştır.

güçlendiriyor. Daha da önemlisi, günümüzde yaşadığımız haliyle Kürt meselesinin önemli altbaşlıklarından biri olan Ergenekon tarzı yapılanmaların yargı sürecine intikal etmiş olması yine AKP'nin hareket kabiliyetini artırıyor. Bu rüzgârları arkasında hisseden AKP, güçlü sosyo-psikolojik temelleri olan Kürt meselesinin askeri yöntemlerle çözülemeyeceği her zaman belli olmasına rağmen bu hakikatın daha yeni yeni geniş kesimler tarafından benimsenebileceğini hesaplayarak, bir yandan ABD ve Irak ile PKK'nın silahsızlandırılması için görüşmeler yapıyor, bir yandan da Kürtler için birtakım siyasi reformları formüle etmeye çalışıyor. Bu reformlar arasında Kürtçe özel TV'lere izin verilmesi, Kürtçe yer isimlerinin iade edilmesi, üniversitelerde Kürt dili bölümleri, belki okullarda Kürtçe eğitimde henüz içeriğini bilmediğimiz bir açılım, geridönüş/af benzeri bir yasa önerisi ön plana çıkıyor. Eğer yapılabilirse, bunların hepsi gayet önemli ve değerli reformlar olacak, ancak bu tür reformlar Kürt meselesiyle “yüzleşilmeden”, “birkaç hak verelim de sussunlar” tarzı, kuru ve yüzeysel bir pragmatizmle yapılırsa, korkarım varacağımız nokta toplumsal barış değil, kutuplaşmanın daha da keskinleşmesi olabilir.

PEKİ NEDEN?

Kendini Türk olarak gören, Türk milli eğitim sisteminin ve medyasının tedrisatından geçmiş, dolayısıyla en azından sıradan milliyetçilik formasyonu epeyce pekişmiş ve eleştirel düşünce kapasitesi köretilmiş, bu ülkenin çoğunluğunu oluşturan ortalama bir vatandaş, AKP'nin “Kürt açılımı” konusunda ne düşünür, ne hisseder? “Yahu madem bu reformlar yapılabiliyormuş, o zaman bu 40 bin insan niye öldü, onlar ölmeden yapsanız daha iyi olmaz mıydı?” diye sormaz mı? “Peki niye bize 80 yıl boyunca Kürtler ve Kürtçe yoktur dediniz, yalan mı söylediniz?” demez mi? Bu reformlara ses çıkarmayacaksa da sadece “can ve mal kaybı dursun” diye, kerhen sessiz kalmaz mı? Bu kerhen sessizlik, aynı zamanda Kürtlere yönelik her an patlamaya hazır bir hınç artışıyla birlikte gitmez mi? Bu yapaylık, Kürtler tarafından hissedilmez mi?

Bu tür reformların başarısı, Kürtleri ne kadar memnun ettiğiyle birlikte, bu ülkenin çoğunluğunu oluşturan Türklerin bu reformları ne denli “sahiden” sahiplenmesi ve sindirmesi üzerinden ölçülecektir. Türkiye'nin mevcut sosyo-politik ikliminde ise ortalama bir Türkün bu tür reformları sahiden sahiplenmesi ve sindirmesi için uygun mecralar yok. Türkiye Kürt meselesiyle gereği gibi yüzleşmedi ve “Kürt açılımı”nı bile yüzleşmeden yapmaya çalışıyor. Oysa Türkiye’de yaşayan herkesin Kürt meselesinin kökünde yer alan Kürt memnuniyetsizliğinin nedenlerini, tarihçesini ve yapılan yanlışların so-

rumlularını bilmeye hakkı var. Bu bilgi toplumsallaştırılmadıkça ve resmî düzeyde kabul edilmedikçe, bu reformları sahiplenip sindirebilecek geniş bir toplumsal zemin oluşamayacaktır. Çünkü bu ülkede onlarca nesil, başka birçok konuda olduğu gibi Kürt meselesinde de açık resmî yalanlarla yetiştirildi, zihinsel/duygusal şekillenmeleri bu yalanlar üzerine kuruldu. O yüzden birilerinin yine resmî düzeyde şimdi ortaya çıkıp samimi bir şekilde “Evet bu konuda şimdiye kadar şu şu yalanlar söylendi, şu tür inkârlar ve zulümler yapıldı, bunların sorumluları şunlardır ve bu uygulamalardan dolayı eziyet çeken bütün insanlardan devlet adına özür diliyoruz” demesi gerekiyor. Unutmayalım, herhangi bir bedel ödemek zorunda kalmadan rahatça “Kürt” ve “Kürtçe” diyebilmemiz bile son 10-20 yıl içinde gerçekleşti. Barış, genel olarak iki düzeyde tanımlanır. Açık şiddetin “yokluğu” negatif barıştır. Açık şiddetin giderilmesi çok önemli ve gereklidir, ancak barışa ulaşmak için yeterli değildir. Çünkü açık şiddete gebe olan zeminde yapısal eşitsizlikler, sembolik şiddet ve ayrımcılık üzerinden yürüyen toplumsal adaletsizlik sürüyorsa barışa ulaşamamışız demektir. Toplumsal adaletin “varlığı” pozitif barıştır. Dolayısıyla, Kürt meselesinde de sadece açık şiddetin sona ermesiyle ya da açık şiddet sona ersin diye birkaç hak açılımıyla yetinemeyiz. Meselenin toplumsal adalet ve hakikat boyutlarını çok ciddiye almak zorundayız.

Bu amaçla, Kürt meselesinin çözümü yolunda sözü edilen reformlara sağlam bir temel teşkil etmesi ve Türkiye’de yaşayan insanların bu meseleye dair bilgili ve empatik özneler haline gelebilmesi için örneğin aşağıdaki adımların acilen atılması gerekiyor:

1. TBMM’nin Cumhuriyet’in başından beri Kürt meselesinin oluşum nedenleri, uygulanan inkâr, baskı ve zulüm politikaları üzerine, bu politikaların sorumlularını da işaret eden bir hakikat komisyonu kurması ve bu komisyonun nihai raporunu değerlendirip bir Meclis kararı ile resmîyet kazandırması. Bu sürecin değişik toplumsal kesimler tarafından beslenmesi ve olabildiğince toplumsallaştırılması.
2. Yine TBMM’nin özel olarak 12 Eylül 1980’den beri Türkiye’de yaşayan insan hakları ihlallerini ön plana alması, sorumluların yargı sürecine taşınabilmesi için engelleri kaldırması ve örneğin 1980-84 döneminde bir tür zulüm kampı gibi işlev görmüş olan Diyarbakır Cezaevi’nde yaşananları ortaya sermek için yine özel bir hakikat komisyonu kurması.

Bu iki adımın gerçekleştirilmesi ve ortaya çıkacak sonuçların toplum-sallaştırılması, herhangi bir Kürt açılımının boğulmadan ilerleyebilmesi için kaçınılmaz görünüyor.

Açılım İçin Yüzleşme*

• *İçişleri Bakanı Beşir Atalay, demokratik açılımla ilgili son basın toplantısında bölünme sendromundan bahsetti. Psikolojide neye tekabül eder bu bölünme sendromu?*

– Psikolojide, psikanalizde gerçek ya da hayali bir tehdit karşısında bireyin psikolojik olarak dağılacağına, artık varlığını sürdüremeyeceğine, ruhsal aygıtının parçalara ayrılacağına dair, yok oluş ya da dağılma kaygısı diyebileceğimiz bir kavram vardır. Bu kavramla bire bir örtüştüremeyiz ama, Türkiye’de de genel olarak milliyetçiler, Türkiye’nin tekliği, yekpareliği konusunda en ufak bir esnemenin ülkenin parçalanmasına, bölünmesine neden olacağını düşünüyorlar. Buradan da şunu anlıyoruz: Bu politik kültür için bu bütünlük o kadar kırılgan, o kadar dayanıksız ki, en ufak bir esneme, bunun tuzla buz olmasına dağılmasına yol açacak diye hissediyorlar.

• *Neden bu tekliğin hemen parçalanacağını düşünüyoruz? Neden bu konuda bir özgüven eksikliğimiz var?*

– İçinde pek çok kültürü, dini, etnik kökeni barındıran Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçilirken, epeyce kısa bir zamanda Türklük ve Türkçe üzerinden, diğer etnik kimlikleri/dilleri reddeden bir ulus-devlet projesi gündeme getirildi ve bu proje zorla uygulandı. Bu proje, Osmanlı’nın çok renkli yapısını tehlike olarak görüp, toplumu Türklük ve sün-

* Söyleşi: Tuğba Teker, *Taraf*, 13 Eylül 2009.

ni İslâm üzerinden tektipleştirmeye çalıştı. Bu tabii sosyopsikolojik hakikatlerle uyuşmayan bir projeydi ve başından beri sorunlu bir projeydi. Ama Osmanlı'nın hızlı çöküşünün nedeni olarak bu çeşitlilik görülüyordu ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki ağır yenilgi de çeşitlilik fobisini ve dağılma kaygısını iyice pekiştirdi. Bu travma, zor zamanlarda kolayca yeniden hatırlanan, mobilizasyon gücü olan bir travma. Tam olarak aşılammış, sindirilememiş bir travma. Travmatizasyonun en önemli etkilerinden biri, geçmiş, bugün, gelecek farkının ortadan kalkmasıdır. Geçmişte olmuş travmatik durum, sanki bugün de oluyor ve hep olacakmış gibi hissedilir. Sevr paranoyasından muzdarip olanların temel derdi de bu.

• *İnsanlar birey ya da grup olarak neden kendilerinden farklı olana tahammül edemiyorlar? Kürtleri onlarca yıl boyunca yok saymanın arkasında yatan psikolojik faktörler ne?*

– Bu konuda bireysel psikolojiyle bire bir eşleştirmeler yapmaktan kaçınıyorum. Ama şunu söyleyebiliriz; eğer bir kişi ya da toplum özgüveni çok sağlam değilse, kuruluş aşamasında, kişilik yapısı, kimlik örgütlenmesi çok sağlam temellere oturmamışsa, yeterince olgunlaşmamışsa, daha çok ona giydirilmiş, dayatılmış bir kimlik söz konusuysa, dışarıdan gelecek eleştirilere, “Sen öyle değilsin de böylesin, şöyle de olabilirsin” tarzı yaklaşımlara, başka türlü varoluş tarzlarına çok daha çekingен, kapalı, kuşkucu şekilde bakar. Çünkü, o kırılgan yapısını bir arada tutabilmek için katılma ihtiyacı içindedir.

Türkiye özelinde de, en başından beri Türkiye'nin Türklerin olduğu söylendi, “Ne Mutlu Türküm diyene” en birinci sloganımız. Bu giydirilmiş bir kimlik. Bunu giydirenler, bu kimliklerin sosyopsikolojik hakikata tam da denk düşmediğini bilerek yaptılar. Bir süre sonra toplumun buna ikna olacağını umarak böyle yaptılar. Kısmen başarılı oldukları da söylenebilir. Bugün etnik kökeni Türk olmayan ama kendisini Türk olarak gören milyonlarca insan var. Ama proje kısmen de başarısız oldu, özellikle Kürtler üzerinde. Kürtler, diğer etnik gruplara göre çok daha kalabalıklardı, belli bir coğrafi bölgede çoğunluklardı, feodal yapı etkiliydi, komşu ülkelerdeki Kürtlerin çok daha fazla hakları vardı vb. Sonuçta Kürtlerin asimilasyonu projesi Türkiye’de iflas etti.

Şimdi “Kürtler var” dediğimiz zaman ilk başta dayatma üzerinden kurduğumuz kimliğimizi, gözden geçirmek zorunda hissedeceğiz kendimizi. “Demek burada bir yanlışlık var, demek ki bazı yalanlar söylenmiş” diye düşün-

ceğiz. Başka tür bir varoluşu ve bir arada durma tarzını tahayyül etmek zorunda kalacağız. Bu radikal bir değişiklik ve tabii bir sürü insanı korkutuyor.

• *Cumhuriyet kurulduğundan bu yana Türkiye'nin Türklerin olduğuna inanmış bir halk bu Kürt açılımını nasıl hazmedecek?*

– Bu işin en önemli boyutu hazmetme meselesi. Kürt meselesini çözmek isteyen ve bu meselenin ayrıntılarına vakıf değişik kesimlerden birkaç yüz kişi otursalar, 20-30 maddede çok zor olmayan bir şekilde anlaşabilirler. Ama bu planın uygulanabilmesi ve özellikle Türkler açısından hazmedilebilmesi kolay bir iş değil. Yüzleşmeden bir açılım yapmaya çalışırsak işler ayağımıza dolanabilir ve tam tersi sonuçlara yol açabilir. Türklerin çok önemli bir kısmı Kürt meselesinin tam olarak ne demek olduğunu, neden çıktığını, ne tür memnuniyetsizliklerden kaynaklandığını bilmiyor. Önemlice bir kısım dillerini kullanamadıklarını bilmiyor.

• *Dillerini kullanamadıklarını bilmiyorlar mı?*

– “Kullanamıyorlar”, dersiniz önemli bir kısmı “Nasıl yani konuşuyorlar ya, evde konuşuyorlar, sokakta konuşuyorlar, hatta geçen gün yanımda konuştular” diyecektir, yaklaşım bu düzeyde. Zaman zaman bu dilin sokakta konuşulmasının bile yasaklandığını, dil kullanımının sadece evde konuşmakla alakalı olmadığını, yayın, eğitim gibi alanlarda özgürlük demek olduğunu bilmiyor.

Ayrıca daha spesifik dönemlerde ne tür baskılarla karşılaşıldığını, ne tür katliamlar yapıldığını mesela Diyarbakır Cezaevi'nde neler olduğunu bilmiyor insanlar. Onlarca yıl Türkiye'deki bir sürü kuşak Milli Eğitim'le ana akım medyanın tedrisatından geçti. Bu insanların Kürtler ve Kürtçe konusunda zihinsel ve duygusal şekillenmesi hiçbir şekilde, bir eşdeğerlilik ilişkisi içermiyor. Daha önce Kürtlerin varlığı reddediliyordu, şimdi de mecburen katlanılan, birkaç hak verilirse susmaları gereken bir grup olarak düşünülüyor. Efendilik, illa ki Türklerde ve Türklükte kalacak.

Kürtler, bazı Türkler için sadece varlıkları inkâr edilen insanlar değil. Aynı zamanda, PKK kimliğinde silahlı savaş, Türkleri öldürmüş olan insanlar. 1984'ten itibaren PKK'yla olan silahlı çatışma dönemi neticesinde bu genel meselenin üzerine yeni, çok daha karmaşık bir katman ekledi. Zaten 84'e kadar Türkiye'deki Kürtlere yönelik genel bir bilgisizlik, duyarsızlık, inkâr ve baskı vardı. Sonra Kürtlerden silahlı kalkışma oldu, 30-40 bin insan öldü. Ölen insanların çoğu Kürt ama önemlice bir kısmı da Türk, 10

bine yakın asker polis öldü. Dolayısıyla duygusal bagajı çok büyümüş durumda bu işin.

• *Demokratik açılım sürecine en çok tepki gösterenlerden biri de şehit yakınları. Onlar nasıl ikna edilecek?*

– İnsanlar ne yaparlarsa yapsınlar yaptıkları şeyi anlamlandırma ihtiyacı içindeler. Bir aile oğlunu bir savaşta kaybediyorsa bunu açıklaması lazım kendine. Türkiye’deki yaygın açıklama, “Vatanı korumak için oğlun şehit oldu”.

Bu insanlara şimdi “Kürtlerin şöyle şöyle hakları var” dediğinizde, bu insanlar size soracaklar; “O zaman benim oğlum niye öldü?” Haklılar da. Dolayısıyla her açılım her demokratik reform bu uğurda bedeller ödemiş insanlar açısından “O zaman biz bu bedelleri niye ödedik?” sorusunu ortaya çıkartıyor. Bu çok büyük bir zorluk. Bunu % 100 aşmamız da mümkün değil. Bu süreçte olabildiğince az insanın olabildiğince az üzülmeye çalışmaktan başka yapacak bir şey yok. Aynı zorluk onbinlerce evladını kaybetmiş Kürtler için de geçerli. Yılların inkârına dayandığı için daha zor olduğundan Türklerin hazmetmesinden daha çok bahsediyoruz haliyle ama bunca bedel ödedikten sonra Kürtlerin de göstermelik ve yüzeysel birkaç reformu hazmetleri çok zor.

• *İnsanların olabildiğince az üzülmeye nasıl sağlanır?*

– Anlam bunalımına girecek insanlara yeni bir anlamlandırma çerçevesi gerekecek. İki soruya cevap verilebilmesi lazım. Birincisi, “Madem bize söylenen eski anlamlar geçerli değil, o zaman yeni anlamlandırma çerçevemiz ne olacak?” İkincisi “Bu eski, yalan yanlış çerçevenin sorumluları kimdi?”

Dolayısıyla bu süreçte, Kürt meselesinde ve genel demokratikleşme meselelerinde ilk aşamanın bir yüzleşme aşaması olması lazım ki insanlar yeni anlamlar kurabilsinler, eski anlamların ne kadar yanlış ve yalan olduğunu anlayabilsinler, bu yanlışlıklardan kimlerin sorumlu olduklarını anlayabilsinler ve öfkelerini o eski sorumlulara yöneltebilsinler.

• *Yüzleşme somut olarak nasıl olacak?*

– Yüzleşme dediğimiz, bugün ya da geçmişte yapılmış ve acıya, eziyete yol açmış herhangi bir davranışın, neden ve kimler tarafından yapılmış olduğuna dair bütünlüklü, ayrıntılı bir açıklamanın yapılmış olması. Sıradan bir Türk vatandaşa sorsanız “Kürt meselesi nedir kardeşim?” size vereceği cevap “yabancı devletler bunları kışkırttılar, gül gibi geçiniyorduk, daha önce böy-

le bir sorun yoktu". Bu cevabın değiştirilmesi lazım, bu cevap değiştirilmeden insanların herhangi bir reform çabasını hazmetmeleri desteklemeleri mümkün değil.

• *Hükümet bu konuda ne yapabilir?*

– Kürt meselesi nereden, nasıl çıkmış bir meseledir, Osmanlı döneminde bu yana özellikle Cumhuriyetin kuruluş döneminde bu konuda ne tür hatalar yapıldı, nelere yol açtı, bunların çok ayrıntılı olarak topluma anlatılması lazım. Meclis'in bu konuda çok ciddi bir araştırma komisyonu kurdurup, bir tür hakikat komisyonu oluşturup, böyle bir rapor ortaya çıkarması lazım. Meclis kararı olarak "Şöyle şöyle şeyler yapılmıştır ve yanlış yapılmıştır, sorumluları şunlardır, mağdurlarından özür diliyoruz" denmesi lazım. Bu Kürt meselesinin genel tarihsel boyutu.

Bir de daha yakın zamanlardaki daha spesifik örnekler var. Bunlardan en önemlisi Diyarbakır Cezaevi. Türkiye'de 1980-84 döneminde orada neler olduğu pek bilinmiyor. Bugün sıradan bir Türk vatandaşa Diyarbakır Cezaevi'ndeki uygulamaları önce yer zaman vermeden anlatsak ve sonra desek ki "Biliyor musun bunlar Diyarbakır Cezaevi'nde oldu", hiçbir şekilde inanmaz.

Diyarbakır Cezaevi'nde ne olduğunu anlamak birkaç açıdan önemli. Birincisi, ülkemizde böyle karanlık bir sayfa yaşanmış, bilmeye hakkımız var. İkincisi, PKK'yla olan savaşın 20-30 yıllık tablonun arkasında yatan çok önemli bir nokta. Kürtlerin halet-i ruhiyesini anlamak için biraz fikir edinmemiz, bir miktar empati kurabilmemiz için çok çok önemli. Böyle bir spesifik konuda da mutlaka bir meclis araştırma komisyonu kurulması, neler oldu neler bitti, sorumluların ortaya çıkarılması gerekir. Bunlar somut yüzleşme adımları. Olanların ortaya çıkarılması ve bu bilgilerin olabildiğince toplum-sallaştırılması gerekiyor.

• *Bazı AKP'liler Diyarbakır Cezaevi'ni okul yapalım, dediler...*

– Bu talep çok ilginç. Diyarbakır Cezaevi'nin artık cezaevi olarak kal-maması gerektiği düşüncesinin geniş bir kesim tarafından paylaşıldığını göstermesi açısından sevindirici. "Okul olsun" önerisi ise AKP'nin önyak olduğu açılımın çapı ve derinliği konusunda beni epeyce düşündürüyor. Şimdiye kadar aldığım izlenim, AKP'nin bu konuyu enine boyuna düşünmediği, o kadar hazırlıklı olmadığı, bir niyeti olduğu ama bu niyetin altını dolduracak bir derinlik, bir ufuk, bir düşünmüşlük olmadığı yönünde. Bu işin daha çok "3-

5 değişiklik yapalım, 3-5 hak verelim” gibi, yüzeysel ve kaba bir pragmatizmle sınırlandırılabilirliğini sandıklarını gösteriyor. “Okul yapalım, oranın cezaevi olduğu unutulsun gibi bir yaklaşım var burada.” Halbuki geçmişle yüzleşebilmiş bütün ülkelerde eziyetin sembolü olmuş yerler aynen korunur, müzeye dönüştürülür. Almanya’daki Nazi toplama kampları bunun en bilinen örneğidir.

Diyarbakır Cezaevi’nin de okul falan değil mutlaka bir insan hakları müzesine dönüştürülmesi ve bütün Türkiye’yi eğiten, kolektif hafızayı bu sefer olumlu yönden şekillendirmeye çalışan bir tür yüzleşme merkezine dönüştürülmesi lazım.

• *Dünyada bu yüzleşme sürecinde mahkemeler, yargılamalar da devreye giriyor...*

– Evet. Burada iki tür yaklaşım seçilebilir. Sorumlular bulunsun, yargı-lansın şeklindeki cezalandırıcı adalet yaklaşımı benimsenebilir. Nürnberg, Tokyo Mahkemeleri, gibi. Arjantin’de Şili’de askeri diktatörlük dönemindeki işkenceci subaylar ya da gizi servis mensuplarına açılan davalarla olduğu gibi. İkincisi, onarıcı adalet dediğimiz, yalnızca ne olup ne bittiğinin, geçmiş-te yaşanmış şiddetin, katliamların, baskının ortaya serilmesi ve resmen kabul edilmesi. Sorumlular da bunun ortaya çıkma sürecine katkıda bulundukları sürece affedilirler. Güney Afrika örneğinde olduğu gibi... Toplum ne olup ne bittiğini öğrenir, mağdurlar da kendilerine yapılan eziyetler ortaya konup res-men kabul edilmiş ve özür dilenmiş olduğu için onurlandırılmış olur.

Ne tür bir yüzleşme olursa olsun, gerçeklerin ortaya çıkması, toplu-mun bunu öğrenmesi, bu yolla sürece dair eğitilmesi, sonradan yapılacak re-formları toplumun hazmetmesi açısından kilit öneme sahip.

• *Sizce AKP bu açılım sürecini nasıl götürüyor?*

– Yüzleşme yoluna girmedikleri için, öyle bir alan öngörmedikleri için, çok kolaylıkla yıkılabilecek bir zeminde hareket ediyorlar. Türkiye’de bu açılım süreci devam etti diyelim, öyle provokasyonlar olabilir ki, lokal yerlerde öyle kanlı olaylar başlatılabilir ki, açılım süreci tepetaklak olduğu gibi tam tersine daha karanlık bir tabloya doğru da hızla gidebiliriz. Zemin kaypak, toplumun büyük çoğunluğu bu meselenin ayrıntıları üzerine yeterince bilgi-lenmiş değil. Bu yüzden onlar da çok ürkekçe hareket edebiliyorlar. Umarım yakın dönemde açılıma duygusal/zihinsel altyapıyı sağlayacak bir yüzleşme boyutu da eklenebilir. Toplumun vicdan sahibi insalarının bu yönde mücade-

le etmeleri, AKP'nin hayal bile edemediklerini ortaya sermeleri gerekiyor. AKP'nin ufkuna bırakılamayacak kadar ciddi ve hassas bir sürece girmiş durumdayız.

• Bir gün “Türkiye’de kaçak işçi olarak çalışan Ermenileri göndeririz” diyen Başbakan ertesi hafta gayrimüslim azınlıkları kastederek, “bu ülke zenginliklerini kaybetmiştir” diyebiliyor. Demokratikleşme adımları atılırken zaman zaman gözlenen Erdoğan’ın bu gel-git’li tavrı neden kaynaklanıyor?

– Sığ bir pragmatizmden kaynaklanıyor. Bir şey öneriyor olmak istiyor ama gelen tepkilere göre ilk önerdiği yerle tamamen çelişen yerlere savrulabilen özellikleri de barındırıyor. AKP’nin ana eğilimi, toplumda da güçlü bir eğilim: “Bıktık artık, çok ayağımıza dolanıyor, çok cana mal oluyor, ekonomik bir sürü kayba neden oluyor”. Meseleyi derinlemesine düşünüp, her yönüyle hesaplayıp, “Meselenin çapı nedir, ne kadar, nasıl hazmedilir” diye tartmaktan çok “Nasıl minimum çabayla en hızlı bir şekilde çözüp şu kanlı süreci ortadan kaldırırız, dolayısıyla ticaret hacmimiz artar, komşularla ilişkilerimizi geliştiririz, ABD’nin AB’nin baskılarından kurtuluruz. İşimize bakarız” diye yaklaşıyorlar. Halbuki bu kadar kolaycılığa gelebilecek bir mesele değil bu...

Kürt Sorununda Çözüm Toplumu Gerçeklere Hazırlamaktan Geçiyor*

2 Ağustos'ta Kürt açılımının sosyo-psikolojik zorluklarına dair uyarılar içeren, "Yüzleşmeden Açılan Boğulabilir!" başlıklı bir makalem *Radikal-İki*'de yayınlanmıştı. Orada yaptığım analizin bugün daha da fazla geçerli olduğunu düşünüyorum. Bu makalede, bu açılımın başarısı, "Kürtleri ne kadar memnun ettiğiyle birlikte, bu ülkenin çoğunluğunu oluşturan Türklerin bu reformları 'sahiden' sahiplenmesi ve sindirmesi üzerinden ölçülecektir" diyor ve on yıllardır Kürt meselesi konusunda resmî yalanlarla beslenmiş olan Türklerin büyük çoğunluğu için bu tür bir açılım sonucunda önümüze gelebilecek olan reformları sindirebilmenin pek mümkün olmadığını vurguluyordum.

RESMÎ YALANLARDAN GERÇEK CEVAPLARA

O yüzden de bu meseleyi gerçekten çözmek istiyorsak, açılmadan önce bu meseleyle ciddi bir yüzleşme yaşamak ve toplumu hazırlamak gerekiyordu. Çünkü zihinsel koordinatları yerleşik Türk milliyetçiliğiyle yoğrulmuş olan toplumun çoğunluk kesimi için Kürt meselesi hâlâ aslında olmaması gereken bir mesele. Ortalama bir vatandaşın "bu mesele nereden, nasıl çıkmıştır?"; "ne tür inkârlardan, baskılardan, adaletsizliklerden, hak ihlallerinden beslenerek bugünlere gelmiştir?" gibi sorulara verebileceği cevaplar hâlâ resmî yalanlar kataloğundan geliyor. Bu resmî yalanları gerçek cevaplarla değiştirmeden, tarihsel ve güncel bir yüzleşme yaşamadan ve yüzleşmenin sonuçlarını

* Bu makale daha önce 26 Ekim 2009 tarihinde *Bianet*'te yayınlanmıştı.

toplumsallaştırmadan, bu toplumun çoğunluğuna bu açılımı benimsetebilmek çok mümkün görünmüyor.

Açılım lafı dolaşıma girdiğinden beri de milliyetçi hamaset dozu yükselme eğiliminde. Kandil ve Mahmur'dan gelen 34 kişi ve onları karşılama gösterileriyle¹ birlikte de bu milliyetçi hamaset yeni ve güçlü bir ivme kazanmış durumda.

Öyle ki hükümet her an geri adım atabilir ve daha kötüsü toplumsal kutuplaşma yeni şiddet dalgaları yaratabilecek derecede artabilir. Provokasyonlara çok uygun, kaygan bir zeminde ilerliyoruz. Bu kayganlığın azaltılmasında hükümete ve DTP'ye büyük iş ve sorumluluk düşüyor. Bu süreç, sık pragmatizme bırakılmadan ve kısa dönemli siyasi rant kaygılarına kapılmadan ciddi ve ayrıntılı olarak planlanmalıdır.

AKP, DTP VE PKK

AKP bu sorunu orduya devrederek çözemeyeceğini öğrendi. Kürtleri muhatap almadan, planın bir parçası yapmadan çözemeyeceğini de kabul etmek zorunda. DTP de reşit bir siyasi parti olduğunu göstermek ve topu PKK'ya ataktan vazgeçmek zorunda. PKK ise bu süreçte doğrudan ve açıktan muhatap kabul edilmesinin mevcut siyasi iklimde mümkün olmadığını anlamak ve DTP'ye alan açmak zorunda.

Barış olacaksa, herkes esnemek, zafer-yenilgi söylemlerini bırakmak ve karşı tarafın neyi ne kadar yapabileceğini hesaba katmak zorunda. Bunun için de AKP ve DTP'nin önce kapalı kapılar ardında, bu sürecin temel parametreleri, dili, aşamaları, kamuoyuna yansıtılış biçimi ve zamanlaması konusunda anlaşmış olmaları gerekirdi. Bir kazaya uğramak istemiyorsak hâlâ da gerekir. Yoksa, son günlerde gördüğümüz gibi epeyce kontrolsüz, süreci boğabilecek, tepki çeken durumlarla daha çok karşılaşırız.

SÜRESİZ ATEŞKES, YÜZLEŞME, REFORMLAR

Sürecin *ilk adımının* süresiz bir ateşkes olması gerekir. Çatışmalar sürerken reform yapmak zordur. O yüzden PKK silahlı güçlerini sınır dışına çekmelidir.

İkinci adım, altı ay ile bir yıl kadar sürecek yüzleşme aşaması olmalıdır. Bu aşamada TBMM samimi bir şekilde Kürt meselesinin temelinde yatan resmî yalanlar ve adaletsizliklerle yüzleşmek üzere, dışarıdan da destek alarak bir hakikat komisyonu kurmalı ve bu komisyonun bulguları en geniş şekilde

toplumsallaştırılmalıdır. Bu komisyonun bir yönü Cumhuriyet'in başından 1980'e kadarki kesiti incelerken, bir yönü de Diyarbakır Cezaevi dahil 12 Eylül sonrası kesite bakmalıdır. Bu aşama, toplumun çoğunluğunu çözüm yolunda yapılması gereken reformlar konusunda hazırlaması açısından çok önemlidir.

Yüzleşme aşaması sürerken, tepki çekme potansiyeli görece daha düşük kimi *reformlar* gerçekleştirilebilir.

Bunlar arasında ilk akla gelenler, Türkçeden başka dillerde özel radyo-TV kurulmasına izin verilmesi, yerleşim yeri isimlerinin belediye meclisleri ya da referandum yoluyla değiştirilmesine (ve isteniyorsa eski isimlere dönülmesine) yol açılması, koruculuk sisteminin kaldırılması, tüm antidemokratik yasa hükümlerinin ve mevzuatın temizlenmesi, başta faili meçhul cinayetler gibi bütün hak ihlallerinin etkin bir şekilde soruşturulup cezalandırılması, % 10'luk seçim barajının illa olacaksa en fazla % 3'e indirilmesi, siyasi partilerin ve belediyelerin faaliyetlerinde ihtiyaç varsa ve istiyorlarsa Türkçeden başka diller de kullanabilmelerinin sağlanması.

SİNDİRİMİ ZOR BAŞLIKLAR

Yüzleşme aşaması olgunlukla tamamlandıktan sonra sıra sindirimi görece daha zor başlıklara gelebilir: Kürtçe dâhil Türkçeden başka diller eğitim sisteminde ne çapta ve ne biçimde yer alabilir? Vatandaşlık, Türklük gibi tanımlamalar Türkiye'de yaşayan herkesi kuşatabilecek şekilde nasıl yeniden formüle edilecektir? PKK üyeleri topluma nasıl ve hangi yöntemle entegre edilecektir?

YENİ ANLAM DÜNYALARI

Bütün bunlar, Türkiye'nin kireçleşmiş yapısı düşünüldüğünde devasa değişikliklerdir. Her büyük değişiklik uygun bir zihinsel ve duygusal donanımı gerektirir. Yeni anlam dünyaları kurulacaktır, eskiler çöpe atılacaktır. Bu tabii ki heyecan dozu yüksek bir süreçtir. Ama bu heyecan, yeni anlam dünyaları kurmaya uygun bir donanımı olmayan kesimler için tehdit edici, ürkütücü bir heyecan olabilir. Eskilerin yerine yeni bir şey koymayı tahayyül edemeyenler, boşluğa düşmek yerine eskiye daha sıkı sarılabılırlar. Bu açılım süreci de iyi yönetilemezse her iki tarafta da milliyetçiliğin daha da yükselmesi ve boğazlaşma potansiyeli göstermesi muhtemeldir.

Maskeli Baloyu Bitirmek İçin Karşı-Psikolojik-Harekât*

Türkiye yine tarihi bir süreçten geçiyor. Tarih epey hızlandı. Ergenekon, Genelkurmay'dan sızan belgeler ve Kürt açılımı (bir miktar tekâmül ederek “demokratik açılım” ve son olarak “milli birlik projesi”). Türkiye hop oturup hop kalkıyor. Bir sürü insanın “artık herhalde ölmeden önce bizim görmemiz mümkün olmaz” diye düşünebildiği kimi ciddi değişimler ve değişim ihtimalleri gözümüzün önünde cereyan ediyor.

Genelkurmay, olan biteni kendisine yönelik bir *psikolojik harekât* olarak nitelendiriyor. Onyıllardır Türkiyeli sosyalistlerin söyleyegeldiği, toplumun büyük çoğunluğunun kulak asmamayı tercih ettiği kimi derin manevralar, şimdi belgeleriyle ortaya saçıldığında ve kimin kime nasıl psikolojik harekâtlar yaptığı çuvala sığmayan mızrak misali belli olduğunda, psikolojik harekât¹ yapmayı meslek ve misyon edinmiş olanlar “bize psikolojik harekât yapıyor” diyebiliyorlar. Psikanalizden bildiğimiz yansıtma² durumuna mümtaz bir örnek.

Ortada Genelkurmay'ın kendisini ve bizi inandırmaya çalıştığı *gibi* bir psikolojik harekât olmasa da, yine de, dağınık da olsa bir karşı-psikolojik-harekât olduğu ve daha ileri giderek, yoksa bile sistematik olarak tesis edilmesi

* Bu makale daha önce *Birikim* dergisinde yayınlanmıştır: *Birikim*, sayı 248, Aralık 2009.

1 Bu harekâtların sadece *psikolojik* olmakla kalmadığını, sık sık fizikselleşebildiğini de biliyoruz.

2 Yansıtma (*projection*): Kaygıyı azaltmak için bilinçdışı olarak kullanılan, paranoyanın temelini oluşturan ilkel bir savunma mekanizması. Bu mekanizmayı kullanan kişi, yoğun kaygı yarattığı için kendisinin sahiplenemediği, sahiplenmek istemediği duygu, düşünce, arzu veya itkilerini başkasına atfeder. “Seni öldürmek istiyorum”, “sen beni öldürmek istiyorsun”a dönüşür.

gerektiğini söylemek isterim. Genelkurmay'ın ya da genel devlet ricalinin lügatinde "psikolojik harekât", düşman bellenenin belini kırma yolunda hakikatle ne kadar ilgisi olup olmadığına bakmaksızın (dolayısıyla herhangi bir etik sınır tanımaksızın), kamuoyunu belli bir kıvama getirmek için kullanılan araç ve yöntemlerdir. Bu tür bir psikolojik harekâta kullanılan araç ve yöntemler çoğu zaman düzmedir, çünkü amaç haklıysa her tür aracın meşru olduğuna inanılır. "Söz konusu olan vatansa gerisi teferruattır." Burada benim önerdiğim karşı-psikolojik-harekât ise hakikatlere bağlılık gibi net bir etik sınırı olan, dolayısıyla amacı için her aracı meşru görmeyen bir yaklaşımdır. Bu anlamda, düzmece psikolojik harekâtlara *karşıdır* ve toplumun algı ve anlam dünyasını dikkate aldığı, bu dünyayı anlayıp hakikatlere uygun bir şekilde dönüştürmeyi hedeflediği için de *psikolojik harekâttır*. Kısacası, karşı-psikolojik-harekât hakikatlerle *yüzleşme* sürecidir.

Bu yazıda, önce genel bir zemin yoklaması yaptıktan sonra, güncel Kürt açılımını ana eksen olarak alarak, olabildiğince somut bir karşı-psikolojik-harekât önermek istiyorum.

ELİMİZDE NE VAR?

Yüzleşme iyi ve gereklidir. Türkiye gibi tarihinde çok sayıda kapatılmış, unutturulmuş, yanlış öğretilmiş kara sayfa olan ve belli toplumsal kesimlerin sistematik olarak mağdur edildiği ülkelerde, toplumsal barış ve adalet yolunda bu kara sayfalarla yüzleşmeden yol almak mümkün değildir. Çünkü: 1) Unutturulmaya çalışılanlar, gün gelir kâbus şeklinde geri gelirler ve zorla kendilerini hatırlatırlar. 2) "Bir daha asla" diyebilecek bir toplumsal olgunluğa erişebilmek için yüzleşmeden başka çare yoktur. 3) Mağdur edilmiş kesimlerin bu toplumun bir parçası olması isteniyorsa, yaşadıkları melanetlerin tanınması, özür dilenmesi, mümkün mertebe yaraların sarılması ve mağdurların onurlandırılması gerekmektedir.

Yüzleşme zordur. Hakikatlerle yüzleşme, hafıza, duygu, anlam ve ilişkilenme düzeylerinde çok-katmanlı ve yoğun bir mücadeleyi gerektirir. Hatırlanmayanlar/unutturulanlar ya da yanlış hatırlananlar/bilinenler/öğretilenler, hakiki olgusal bilgilerle yer değiştirecek; bu devasa değişimin duygusal zorluklarına katlanılacak; sonuçta yeni bir anlam dünyası kurulacak ve yeni ilişkilenme tarzları geliştirilecektir. Bireysel düzeyde de toplumsal düzeyde de epey zor bir iştir. Bu zorluk genellikle kaçınma, korkma, öfkelenme gibi tepkileri beraberinde getirir. Yüzleşmenin başarıldığı durumlarda ise ciddi bir olgunlaşma söz konusudur.

Yüzleşme başlamıştır, ama daha epey yolu vardır. Türkiye özellikle son beş on yılda, giderek temposu artan bir biçimde gayriresmî bir yüzleşme sürecinin içindedir. Kürt, Ermeni, Kıbrıs, azınlıklar meseleleri başta olmak üzere, onyılların kangrenleşmiş sorunları, resmî ideolojinin ezberlerini eskiyle kıyas kabul etmez derecede silkeleyecek şekilde kamusal tartışma alanına girmiştir. Giderek daha çok sayıda insan onyıllardır sergilenen maskeli balodan haberdar olmaktadır. Ve hakikat virüsü bulaşıcıdır, kesin tedavisi yoktur. Hakikatler eninde sonunda, şu ya da bu şekilde yollarını bulup bütün toplumu kuşatacaktır. Herkesin beynini çok uzun zaman kontrol edemezler. Gayriresmî yüzleşme faaliyetleri artarak devam edecektir ve bu faaliyetler sosyo-kültürel dönüşüm sürecini hızlandıracaklardır. Ancak tabii ki yalnızca gayriresmî yüzleşme yetmez, yapısal ve daha sistematik bir resmî yüzleşme sürecine de ihtiyaç vardır. Bu da bir politik mücadele ve dönüşüm meselesidir. Resmî yüzleşme cephesinde şimdilik sadece Ergenekon dava süreci ve onun çeperindeki gelişmeler önemli bir mihenk taşı olmuştur. Diğer meselelerde de resmî bir yüzleşme sürecini zorlamak, talep etmek gerekmektedir.

Yüzleşme sihirli çözüm değildir. Yüzleşmenin iyi ve gerekli olduğunu savunmak bütün problemlerimizi böylesi bir yüzleşme sürecinde çözebileceğimiz anlamına gelmemektedir. Yüzleşme büyük bazı meselelerin çözümüne ciddi katkıda bulunur, ancak başarıyla tamamlanmış bir yüzleşme sürecinin sonunda da siyasi çatışkılardan azade pembe bir tablo çıkmayacaktır ortaya.

Onca uğraş boşa gitmemiştir. Türkiye'nin birçok solcu/demokrat yazar çizeri uzun zamandır bu kangrenleşmiş meselelerde kalem oynatmakta ve fikir üretmektedir. Yine bu meselelerde vicdanlarının sesini dinleyerek yıllardır protesto ya da dikkat çekme eylemleri yapan, sayısı çok olmayan insanlarımız vardır. Son birkaç yılda yaşadığımız kimi gelişmeler olmasa, egemen politik kültürün dayanılmaz ağırlığı altında hiçbir önemli meselede ciddi bir mesafe alınmadığı düşünüldüğünde, bu fikir ve eylem insanlarının "yazıyoruz konuşuyoruz eylem yapıyoruz da ne oluyor?" tarzı bir bıkkınlığa, umutsuzluğa kapılmaları çok küçük bir ihtimal değildi. Ama son zamanlarda Türkiye'nin hızlanan tarihi, kimi aydınlarımızın yıllardır savundukları görüşlerin yeni yeni yaygınlaşan biçimde kabul gördüğünü, üretilen fikirlerin suya yazılmamış olduğunu, gecikerek de olsa bu fikirlere kulak kabartan toplumsal kesimlerin büyüdüğünü göstermektedir. Damlaya damlaya göl olmaktadır. O yüzden, yıllardır inatla bu meselelerde kitap, makale, köşe yazısı yazan, TVlerde ömür törpüsü tartışma programlarında söz söyleyen, araştırmalar yapan, toplantılar düzenleyen ve eylemlilikler örgütleyen insanlara çok şey borçluyuz.

YÜZLEŞMENİN ZEMİNİ

Yüzleşme derken nasıl bir zeminden bahsediyoruz? Neden bu denli çok yüzleşilecek şey var ve neden bunca zaman bu iş yapılamadı? Cumhuriyet tarihi boyunca ve bugün yaşadığımız, devasa mağduriyetler üretmiş meselelerimizin temelinde, çağının kudretli, yenilmez bir süper gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıl gibi görece kısa sayılabilecek bir zaman diliminde topraklarının ve nüfusunun neredeyse % 90'ını kaybetmesi ve bu kaybın sindirilememiş, yası tutulamamış büyük bir travma olarak Türkiye'nin egemen politik kültürünü belirlemiş olmasının yattığını, psiko-politik bir analiz çerçevesinde daha önceki bir makalemden ele almıştım.³ Türkiye'nin yüzleşme sorunsalının nasıl bir zeminde cereyan ettiğini bu makaleden uzunca bir alıntı ile aktarmak isterim:

Kopuşmalı Bir Süreç Olarak Cumhuriyet

Egemen politik kültür ve de uzun yıllar savaş ve yokluk/yoksulluk yaşamış Anadolu halkı açısından 1920'lere gelene kadar yaşanmış travma oldukça ağırdır. Yeni dönem (Cumhuriyet) bu taze travma üzerine kurulacak ve yeni bir, bu sefer, ulus-devletle, yola devam edilecektir. Cumhuriyet'i kuran kadro, bu taptaze travmatik durumla başedebilmek için *çok katmanlı kopuşmalı*⁴ bir süreç izlemiştir. Bu değişik kopuşma katmanlarını kısaca da olsa tek tek ele alalım:

- Öncelikle Osmanlı'nın yüzyıllık travma (çözülüş/yıkılış) dönemi politik kültürün dışına atılmıştır... Osmanlı'nın son yüzyılı büyük ölçüde yok

3 Paker, M., "Egemen politik kültürün dayanılmaz ağırlığı", *Birikim*, 184, 2004.

4 "Kopuşma"yı *dissociation* karşılığı olarak kullanıyorum... Kopuşma kavramı, psikanaliz ve travma literatüründe geliştirilmiş bir kavram ve kısaca ve kabaca şöyle bir savunma mekanizmasını tanımlıyor: Kişiye yoğun korku/kaygı yaşatan (travmatik) durumlarda duygusal acıyla başetmek için acı veren uyarının/durumun/algının/anının/düşüncenin vb. zihinsel faaliyetin normal bilinç süreçlerinden koparılması, ayrışması ve faaliyetini bağımsız olarak sürdürmesi... Örnek vermek gerekirse: Çocukluk yıllarında cinsel tacize maruz kalmış bazı kişilerde, tacizin yarattığı devasa psikolojik acı ya katlanabilmek için taciz anında bilinç süreçlerinde bir kopuşma yaşanması; taciz sanki başka birine oluyormuş gibi hissedilmesi ya da duyu sisteminin tamamen kapatılıp hiçbir şey hissedilmemesi; bu anıların tamamen bilinçdışı atılması, en azından kolayca erişilebilir bir halde olmaması; bunun yanında bu anıların bilinçdışı süreçler aracılığı ile ergenlik ya da erişkinlik dönemlerinde kişinin ilişki ve cinsellik dünyasını bozması, bir türlü tatminkâr ve sürekliliği olan ilişkilerin kurulamaması... Bu yüzden travma mağduru genel bir unutkanlık geliştirip, acılı malzemenin hatırlanıp tehdit etme riskini azaltmaya çalışabilir ya da aşırı sakıngan/kaçıngan bir hayat tarzı tutturabilir. Travma sırasında kopuşan zihinsel malzeme/süreçler, normal bilinç süreçlerinin içine alınıp bütünleştirilmedikçe bağımsız ve tehditkâr varlıklarını sürdürürler ve travma mağdurunun psikolojik işlevselliğini ciddi derecede zedelerler. Bu tür durumların psikoterapisinde genel amaç tehdit edici *yeniden yaşantılaşma* durumundan üzücü ve acılı da olsa (yas tutmayı gerektirse de) *hatırlama* durumuna varabilmektir. Bu da kabaca, kopuşmuş zihinsel malzemenin/süreçlerin psikolojik olarak sindirilmesi ve geçmiş ile bugün arasındaki farkın farkına varmak anlamına gelir.

sayılmıştır. Egemen politik kültür kaybedilenlerin yasını tutmayı engellemiş, kayıp dönemini yok saymayı, onunla yüzleşmemeyi tercih etmiştir. Cumhuriyet'in resmî ideolojisi ve milli eğitimi, "Kurtuluş Savaşı"nı bir *sıfır* noktası olarak kabul etmiş ve önceki dönemin üstü örtülmüştür.

- İlk katmandaki kopuşma kurban olarak yaşantılanan travmatik geçmişe dairse, ikinci düzeyde de fail (*perpetrator*) olarak yaşantılanan travmatik geçmişe dair bir kopuşma vardır. Ermeni kırımına başta olmak üzere Osmanlı'nın son döneminde devlet marifetiyle işlenen suçlar da politik kültürün dışına atılmış, yok sayılmış, bunlarla yüzleşilmemiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca, defalarca (çeşitli Kürt isyanlarının bastırılma şekillerinden, Varlık Vergisi'ne, 6-7 Eylül olaylarına, kontrgerilla marifetlerine ve çok yakın zamanlarda gözümüzün önünde patlayan Susurluk skandalına kadar) devletin işlediği suçlarla yüzleşme, egemen politik kültürün tahammül sınırlarının dışında olmuştur. Bu suçlarla yüzleşmenin duygusal (suçluluk duygusu) ve politik ağır bir bedeli vardır ve kendini beka kaygısıyla katı bir şekilde organize etmiş devlet açısından yüzleşme yerine o bedeli ödememek ve katılığı gevşetmemek için suçların yoksayılması (hatta mağdurların suçlanması) her zaman tercihe şayan olmuştur...
- Cumhuriyet'le birlikte, 1830'larda başlamış Batılılaşma çabalarına büyük bir hız verilmiş ve Osmanlı'yı Batı karşısında zayıf düşürdüğüne inanılan "geri" kültür unsurlarıyla radikal bir kopuşma yaşanmıştır. Bu çerçevede İslâm ve Doğu egemen politik kültürün dışına atılmıştır. Alfabeden giyim kuşama, müziğe kadar bu "geri" unsurları temsil eden her şey Batılı muadilleriyle zorla yer değiştirmiştir. Kültürel devamlılık büyük darbe almıştır. Cumhuriyet günümüze kadar Doğu ve Güney komşularına dair bir ilgisizlik ve meraksızlık içinde olmuştur. Bu kopuşmanın öbür yüzü olan radikal Batılılaşma (ki zihniyet düzeyine geçemeyen büyük ölçüde biçimsel bir Batılılaşmadır söz konusu olan) ise başka bir açıdan yine travmatik kaybın (geri kalmışlığın/ezilmişliğin/yenilmişliğin) hızla telafisi saikiyle gündemdedir...
- Cumhuriyet, yekrape bir ulus-devlet kurma adına "Türklük" dışında herhangi bir etnik grubun politik kültürde boy göstermesine tahammül edememiştir. Lozan Antlaşması nedeniyle gayrimüslim azınlıkları resmen tanımak zorunda kalmasına rağmen, onlara her zaman aşırı kuşkuyla potansiyel suçlu ile misafir arasında gezinen bir aralıkta muamele yapmış, onları hiçbir zaman bu ülkenin sahibi eşit yurttaş olarak görmemiş ve çeşitli ayrımcılıklara maruz bırakarak sayılarının giderek azalmasını (bu sefer öldürerek değil, yurtdışına göç etmelerini "teşvik" ederek) sağlamıştır. Öte yandan Müslüman olduğu için Lozan Antlaşması'nda kendilerine yer bulamayan Kürtlerin varlığı bile inkâr edilmiştir. Cumhuriyet'in başından beri bu inkârı delmeye çalışan çok sayıda Kürt isyanı yaşanmış ve bunların hepsi kanla ve sonra yine geleceksel Osmanlı yöntemi olan tehcir (zorunlu göç) ile bastırılmıştır. Bu katmanda azınlıklar üzerinden yürüyen kopuşma, Osmanlı'nın trav-

matik çöküşünden devralınan beka kaygısına ve her etnik farklılığı “vatanı parçalamak için potansiyel nifak tohumu” olarak gören aşırı tetikte bir algıya (ki buna “Sevr paranoyası” da diyoruz) bağlıdır. Türk olmadığını iddia etme cüreti gösteren her kişi ve grup, egemen politik kültürde otomatik olarak “acaba parçalanacak mıyız?” kaygısına yol açmıştır. “Ne mutlu Türküm diyene” denilmiş ve bu topraklarda yaşayan herkese “makul” bir Türkleşip asimile olma yolu *bahsedilmişken*, “ben Kürdüm” ya da “başka bir şeyim” demek nankörlük ve hainlik olarak kodlanmıştır...

- Son olarak egemen politik kültürün tahammül gösteremediği ve sert bir şekilde dışarıda bıraktığı bir diğer unsur da sosyo-politik düzene radikal bir açıdan muhalefet edenler olmuştur. Parçalanmamak için bu kadar emek harcayan bir devlet tabii ki her şeyin kontrolünü elinde tutmak isteyecek, ne şekilde olursa olsun düzenin sarsılmasına izin vermeyecektir...

Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren bu yukarıda değinilen beş katmanda devreye giren kopuşma, çok büyük değişikliklere uğramadan günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Devlet, millî eğitim ve olabildiğince sosyal hayat bu kopuşmalar üzerinden tanzim edilmiş, oldukça katı ve dar bir siyasi alana izin verilmiş, toplum kendi içine kapatılmış, herkesin milliyetçi ve Kemalist olması gerektiği savunulmuş, gerektiğinde ve sık sık şiddete başvurulmuş ve bu politik kültürün egemenliğini sürdürmesi sağlanmıştır. Askeri-sivil bürokratik elit her zaman bu politik kültürün has taşıyıcısı (ve yeniden üreticisi) olmuştur... Bunun bedeli Türkiye’nin bir türlü rahatlayamaması ve kendi kendine boyuna huzursuzluk üretmesi olmaktadır. Çünkü kopuşan parçalar yok saymakla yok olmazlar en azından kâbuslar şeklinde bizi rahatsız etmeye devam ederler.

Sonuç Yerine

Bu çok katmanlı kopuşmalı politik kültür (genel anlamda siyasi zihniyet dünyası) Türkiye’nin ana meselelerinden biridir. “Ekonomik/sınıfsal alt yapının türevi”, tali bir mesele değildir. Bu devletin nasıl, hangi zihni şemalara dayanılarak kurulduğu ve bu ülkede yaşayan insanların nasıl görüldüğü, devlet-toplum ilişkilerinin nasıl düzenlendiği meselesidir. Ve bu kültür demokratikleştirilmeden (ya da bu konuda epey bir mesafe alınmadan) toplumun enerjisini verimli bir şekilde sol-sağ siyasi mücadele zemininde kurmak mümkün olmayacaktır, çünkü bu kopuşmalar büyük bir enerji tüketmeye devam edecektir. Egemen politik kültürün demokratikleştirilmesi ise bahsedilen kopuşmaların giderilmesini ve bu kopuşmaların işaret ettiği sorunlarla yüzleşmeyi gerektirmektedir. Bu amaçla Türkiye devleti ve toplumu:

- Osmanlı geçmişiyle ve İslâmî yanıyla barışmak ve bunları genel Batı yönelimiyle yeniden harmanlamak durumundadır. Bu aynı zamanda kültürel kimliğin yeniden tarif edilmesi/bütünleştirilmesi anlamına gelecektir.

- Politik, etnik ve dinî çoğulluğuyla barışmak ve bu gruplara demokratik haklarını tanımak, siyasi alanı genişletmek zorundadır.
- Yakın ve uzak geçmişteki travmatik kayıpları ve çatışmalarıyla yüzleşmek, kayıpların yasını tutmak, hafızasını tazelemek, kendini eleştirmek ve bunlara dair bir içgörü geliştirmek zorundadır.
- Devlet ya da diğer politik odaklar tarafından şiddete maruz bırakılmış, insan hakları ihlal edilmiş insanların, grupların, halkların haklarını aramalı, suçluların cezalandırılmasını talep etmeli, bu konularda eleştiri/içgörü geliştirmeli, maddi/manevi kayıpların tazminini gündemine almalıdır.

Kuşkusuz bu hedefler kısa vadeli hedefler değildir ve uzun soluklu siyasi mücadele kadar kültürel/sanatsal çaba da gerektirmektedir.⁵ Önemli olan yola düzölmüş olmak, bu hedefleri siyasi gündemin önemli maddeleri arasına katmak ve takipçisi olmaktır.

Bu uzun alıntıyı yaptığım makalemin yayınlandığı 2004 yılından beri tanımlanan beş temel kopuşma katmanının çoğunda Türkiye’de önemli ilerlemeler kaydedilmiş, taşlar yerinden oynamıştır.

1. Osmanlı’nın çözölüş/yıkılış dönemine dair son yıllarda artan bir ilgi ve merak söz konusudur. Osmanlı-Cumhuriyet süreklilikleri konusunda da yine benzer bir ilgi artışı kayda değerdir. Osmanlı’nın kaybettiği topraklardan eziyet edilerek göç etmek zorunda kalmış olan Müslüman toplulukların yaşadıklarına dair bir ilgi ve merak artışının gelişmesi de muhtemeldir.
2. Ermeni Kırımı başta olmak üzere, Osmanlı ya da Cumhuriyet hükümetlerinin fail olarak sorumlu olduğu kırım ve katliamlar, artık konuşulamaz tabular olmaktan çıkmıştır.

5 Geçerken belirtelim ki bu çapta bir yüzleşme ve kopuşmaların bütünleştirilme çabası birbiriyle ilişkili iki temel eksende yürüyebilir: Bunlardan birincisi, Türkiye toplumunun *kendi içinde* halleşmesi ve eleştirel bir içgörü kazanmaya çalışmasıdır. Bu eksen den beslenecek ve de dönüp bu eksen den besleyecek ikinci eksen ise, kopuşmuş parçalarla halleşme imkânı yaratacak *ilişkisel bir mekânın (relational space)* kurulmasıdır. Örneğin, egemen politik kültürden kopuşturulmuş Kürt, Ermeni, Rum, Arap, İslâm vb. parçalarla geliştirilecek sürekli ve verimli bir diyalog ortamı ve çeşitli düzeylerde ortak faaliyetlerin yapılabilmesi çok önemlidir. Böylesi iki eksenli bir faaliyet sonucu bir bütünleşme yoluna girildiğinde hem zamanında kopuşmaya yol açan egemen politik kültürün hem de kopartılmış olan parçaların “özgün” hallerini kaybedeceklerini ve her iki tarafın da daha üst, daha geniş ve daha demokratik bir politik kültür çerçevesinde yeniden tanımlanabileceklerini söyleyebiliriz. Bu tür bir “bütünleşme”nin çelişkisi/çatışkısı olmayan bir duruma tekabül etmediğini, aksine sağ/sol çatışkısını, olması gereken mecrasında, daha ön plana çıkaracağını da belirtelim.

3. Egemen politik kùltürden kopuşturulmuş olan İşlâm ve Doğu, özelikle AKP hükümetleri döneminde bu kopuşmayı giderici önemli hamleler yapmıştır.
4. Henüz çok yetersiz de olsa, Türkiye toplumunun sadece Türklerden oluşmadığı, herkesin “ne mutlu Türküm diyene” demek istemediği, Türkleştirme dayatmasının bizatihi kendisinin bölücölük anlamına geldiği giderek daha anlaşılır hale gelmiştir.
5. Önceki diğer katmanların aksine, ciddi bir ilerlemenin şimdiye dek kaydedilemediği kopuşma katmanı olarak, sosyo-politik düzenin radikal muhalifleri göze çarpmaktadır. Özellikle sol/sosyalist muhalefet, politik kùltürü anlamlı derecede etkileyebilecek şekilde henüz kitlesel bir varlık gösterememiştir. Yüzleşme ekseninin daha sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi açısından bu yokluk ciddi bir handikaptır.

KABARAN TEHDİT ALGISI

Egemen politik kùltürün en hassas olduğu noktalarda oynayan bu taşlar, rejim mufafızlarının tehdit algısını kabartmış ve şimdilik küçük bir kısmını görebildiğimiz Ergenekon türü faaliyetler gündeme gelmiştir. Bu faaliyetler gayet ciddidir ve failleri açısından bir varlık-yokluk sorunudur. Çünkü yukarıda sıraladığım bu temel kopuşma katmanlarında yaşanmakta olan yeniden-bütünleşmeler ya da kısmi yüzleşmeler, nihayetinde resmî ideolojinin ayak bağıı geleneksel zemini eritmektedir. Her türüyle rejim muhafızları,⁶ bu sürecin devam etmesi halinde total bir iktidarsızlaşma riskiyle karşı karşıya olduklarının bilincindedirler. Bu süreci sabote etmek, edemiyorlarsa yavaşlatmak, sulandırmak vb. için ellerinden geleni yapacaklarından kuşkumuz olmaması gerekir. İktidarını kaybetmekte olan otoriter odakların şiddetperverlik potansiyelleri misliyle artar.

Tehdit algısını ve buna bağlı olarak milliyetçi-ırkçı hallenmeleri kabartan son dalga AKP’nin Kürt açılımı oldu. şimdi bu açılımın mevcut haline yüzleşme penceresinden bakmaya çalışalım.

6 Ordusundan CHP-MHP’sine, ulusalcı-faşist çevrelere ve tabii bu zihniyetin tüm resmî ve “sivil” kurumlardaki uzantılarına kadar.

KÜRT AÇILIMI - DEMOKRATİK AÇILIM⁷

AKP hükümetinin son aylarda başlattığı Kürt açılımıyla verdiği izlenim, bu sefer koşulların çok farklı olduğu ve önümüzde kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğu yolundaydı. Böylesi bir açılımın, besledikleri ve beslendikleri resmî ideolojinin ayak bastığı zemini iyice eriteceğini gören CHP-MHP gibi devlet partilerinin, toplumdaki yaygın milliyetçi hassasiyetlere güvenerek işi nasıl Onur Öymen'in ağzından mealen "Dersim İsyanı açılımla mı bitirildi?" gibi bir noktaya getirdiklerini izliyoruz. Gergin Türkiye bu açılım hamlesiyle daha da gerilmiş durumda.

AKP hükümetinin ürkek ve yetersiz de olsa, Kürt meselesinde daha önceki hükümetlerden daha fazla iş yaptığını, TRT-Şeş gibi sembolik önemi büyük bazı anlamlı adımlar attığını biliyoruz. Bu açılım çerçevesinde de Kürtler için birtakım siyasi reformları formüle etmeye çalışıyor. Bu reformlar arasında Kürtçe özel TV'lere izin verilmesi, Kürtçe yer isimlerinin iade edilmesi, üniversitelerde Kürt dili bölümleri, belki okullarda Kürtçe eğitimde henüz içeriğini bilmediğimiz bir açılım, geridönüş/af benzeri bir yasa önerisi ön plana çıkıyor. Eğer yapılabilirse, bunların hepsi gayet önemli ve değerli reformlar olacaktır, ancak bu tür reformlar Kürt meselesiyle *yüzleşilmeden*, "birkaç hak verelim de sussunlar" tarzı, kuru ve yüzeysel bir pragmatizmle yapılırsa, varacağımız nokta toplumsal barış değil, kutuplaşmanın daha da keskinleşmesi olabilir.

Kendini Türk olarak gören, Türk Milli Eğitim sisteminin ve medyasının tedrisatından geçmiş, dolayısıyla en azından sıradan milliyetçilik formasyonu epeyce pekişmiş ve eleştirel düşünce kapasitesi köreltilmiş, bu ülkenin çoğunluğunu oluşturan ortalama bir vatandaş, AKP'nin "Kürt açılımı" konusunda ne düşünür, ne hisseder? "Yahu madem bu reformlar yapılabiliyor-muş, o zaman bu 40 bin insan niye öldü, onlar ölmeden yapsanız daha iyi olmaz mıydı?" diye sormaz mı? "Peki niye bize 80 yıl boyunca Kürtler ve Kürtçe yoktur dediniz, yalan mı söylediniz?" demez mi? Bu reformlara ses çıkar-mayacaksa da sadece "can ve mal kaybı dursun" diye, kerhen sessiz kalmaz mı? Bu kerhen sessizlik, aynı zamanda Kürtlere yönelik her an patlamaya hazır bir hınç artışıyla birlikte gitmez mi? Bu yapaylık, Kürtler tarafından hissedilmez mi?

Bu tür reformların başarısı, Kürtleri ne kadar memnun ettiğiyle birlikte, bu ülkenin çoğunluğunu oluşturan Türklerin bu reformları ne denli *sahi-*

7 Bu bölüm büyük ölçüde şu makaleye dayanmaktadır: Pakar, M., "Yüzleşmeden açılan boğulabilir", *Radikal*2, 2 Ağustos 2009.

den sahiplenmesi ve sindirmesi üzerinden ölçülecektir. Türkiye'nin mevcut sosyo-politik ikliminde ise ortalama bir Türkün bu tür reformları sahiden sahiplenmesi ve sindirmesi için uygun mecralar yoktur. Türkiye Kürt meselesiyle gereği gibi yüzleşmemiştir ve "Kürt açılımı"nı bile yüzleşmeden yapmaya çalışmaktadır. Oysa Türkiye'de yaşayan herkesin Kürt meselesinin kökünde yer alan Kürt memnuniyetsizliğinin nedenlerini, tarihçesini ve yapılan yanlışların sorumlularını bilmeye hakkı vardır. Bu bilgi toplumsallaştırılmadıkça ve resmî düzeyde kabul edilmedikçe, bu reformları sahiplenip sindirebilecek geniş bir toplumsal zemin oluşamayacaktır. Çünkü bu ülkede onlarca nesil, başka birçok konuda olduğu gibi Kürt meselesinde de açık resmî yalanlarla yetiştirilmiştir, zihinsel/duygusal şekillenmeleri bu yalanlar üzerine kuruludur. O yüzden birilerinin yine resmî düzeyde şimdi ortaya çıkıp samimi bir şekilde "evet bu konuda şimdiye kadar şu şu yalanlar söylenmiştir, şu tür inkârlar ve zulümler yapılmıştır, bunların sorumluları şunlardır ve bu uygulamalardan dolayı eziyet çeken bütün insanlardan devlet adına özür diliyoruz" demesi gerekmektedir. Unutmayalım, herhangi bir bedel ödemek zorunda kalmadan rahatça "Kürt" ve "Kürtçe" diyebilmemiz bile son 10-20 yıl içinde gerçekleşmiştir.

Barış, genel olarak iki düzeyde tanımlanır. Açık şiddetin *yokluğu* negatif barıştır. Açık şiddetin giderilmesi çok önemli ve gereklidir, ancak barışa ulaşmak için yeterli değildir. Çünkü açık şiddete gebe olan zeminde yapısal eşitsizlikler, sembolik şiddet ve ayrımcılık üzerinde yürüyen toplumsal adaletsizlik sürüyorsa barışa ulaşamamışız demektir. Toplumsal adaletin *varlığı* pozitif barıştır. Dolayısıyla, Kürt meselesinde de sadece açık şiddetin sona ermesiyle ya da açık şiddet sona ersin diye birkaç hak açılımıyla yetinmeyiz. Meselenin toplumsal adalet ve hakikat boyutlarını çok ciddiye almak zorundayız.

PSİKOLOJİK-KARŞI-HAREKÂT

- **Bilgi:** Türkiye'nin hakikatleriyle yüzleşmesi meselesinde hafıza yenilenmesi/temizliği en önemli eksendir. Hâlâ tam olarak bilmediğimiz, iyi bilmediğimiz şeyler var, ama çoğu kara sayfayı etrafıca biliyoruz. Ancak bu bilgileri yeterince toplumsallaştırabilmiş değiliz. Çok geniş toplum kesimleri hâlâ çok ciddi bilgi eksikliği ve kirliliğinden muzdarip. Kolay erişilebilir, kolay nüfuz edilebilir, çok eğitilmiş olmayan insanlara da hitap edebilen Türkiye'nin kara sayfalarıyla ilgili kitaplara, gazetelerde dizi yazılara, in-

ternet sitelerine, belgesellere, TV programlarına ve bunların tekrarlanmasına büyük ihtiyaç var. Olgusal hakikatlere dayalı bilgilerin yaygın dolaşımında olması çok önemli. Ortaokul ve lise öğrencileri için yardımcı ders kitabı formatında hazırlanacak birer adet “Türkiye’nin kara sayfalarıyla yüzleşme” kitabı bu sürece çok önemli bir katkı sağlar.

- **Duygu:** Bilgilenmek gerekli ama yeterli değil. Kara sayfalar konusunda yeterince bilgilenmiş her insanın, mağduriyetler konusunda bir duygudaşlık içine gireceğini varsaymamamız gerekiyor. Geçenlerde Fransa’da okuyan bir Türk lise öğrencisinin okulda “Ermeni Soykırımı” konusunda verilen ödevde “Ermenilere soykırım yapılmamıştır, yapılmışsa bile hak etmişlerdir” diye yazdığını unutmayalım. Bu tekil bir örnek değil. Kara sayfalar konusunda bilgilenme arttıkça ve inkâr imkânsızlaştıkça bir kesimin “hak etmişlerdi” konumuna geçmesi gayet mümkün. Öteki’ni anlamak ve duygudaşlık kurabilmek konusunda bilginin ötesine geçebilmek gerekli. Bu çerçevede doğrudan insani temas, değişik toplumsal kesimlerden insanların ortak faaliyetlerde/projelerde çalışması ve sanatsal yaratımlar en önemli halkalar. Örneğin Kürt meselesinin temelindeki en önemli insani sorunlardan birini, anadil/resmî dil meselesini onlarca kitaptan/makaleden çok daha vurucu bir şekilde anlatan *İki Dil Bir Bavul* filmi. Ya da Kürt coğrafyası dışında yaşayan milyonlarca Türkiyeliyi ilk kez 1980-84 Diyarbakır Cezaevi vahşetiyle tanıştıran *Bu Kalp Seni Unutur mu?* dizisi.⁸ Bu tür görsel dramatik ya da belgesel ürünlerin çok daha fazla olması gerekiyor. Bir de henüz hiç denenmemiş fantastik sinema/tiyatro tarzlarını devreye sokmak düşünülebilir: Örneğin, Kürtlerin egemen olduğu bir ülkede etnik kimlikleri/anadilleri ve kültürel hakları inkâr edilen Türklerin yaşam mücadelesi çeşitlemeleri gibi.
- **Anlam:** Neler olduğuna dair bilgilenmek ve mağdurlarla bir duygudaşlık geliştirmek gerekli ama yeterli değil. Bütün bu bilgilerden ve duygulardan bir anlam çıkarabilmek lazım. Bu devlet nasıl bir devlettir? Bu devletin gözünde yurttaş olmak ne demektir? Değişik kara sayfalar arasındaki bağ-

⁸ Show TV’de gösterilen *Bu Kalp Seni Unutur mu?* dizisi, seyrettiğim ilk altı bölüm çerçevesinde, 1980 askeri cunta dönemini teşhir eden çok iyi bir dizi. Dizinin birkaç bölümünün o dönemin en vahşi cezaevi olan Diyarbakır Cezaevi’ne ayrılmış olması da çok olumlu. O cezaevinde neler yapıldığını bilenler, dizide gösterilenleri haklı olarak yetersiz bulabilirler, ancak bu kadarının bile bu toplumun büyük çoğunluğu tarafından ilk defa izlendiğini, böylece haberdar olduğunu dikkate almalılar.

lantılar/ortaklıklar nelerdir? Türklük dayatması nereden kaynaklanmıştır ve nelere mal olmuştur? Neden Türkler üstün olmak zorunda? Türklük bu toplumun bütününe kucaklayabilecek bir sıfat olamıyorsa, ne olabilir? Bütün bu sorulara verilebilecek cevaplar doğrudan politik mücadele konusu. O yüzden, yüzleşme faaliyeti, politik bir vakumda gerçekleşmiyor; yüzleşmeden çıkarılacak anlamlar politik mücadele iklimi tarafından şekillendiriliyor. Her kim ki bu yüzleşme süreciyle daha iyi rezonans kurup, uygun/makul anlamlar üretirse, politik etkinliği o kadar artacaktır.

- *İlişkilendirme:* Yüzleşmenin nihai amacı, kendimizle ve Öteki saydıklarımızla daha olgun, etik ve sahici bir tarzda yeniden ilişkilenebilmek ve eşdeğerliliğe dayalı ortak insani zeminler geliştirebilmek. Bunun mekanizmalarını tasavvur etmemiz lazım.
- *Hangisinden başlayacağız?* Onlarca kara sayfa varsa hangi sırayla yüzleşeceğiz? Sosyo-politik bağlam, bu sırayı büyük ölçüde dayatır, çok seçim şansımız olmayabilir bu nedenle. Ama genel ilke olarak, bir toplum için güncellik ve yakıcılık dozu yüksek, dolayısıyla somut insanların günlük hayatına temas etme potansiyeli yüksek kara sayfalardan başlanması gerektiği söylenebilir. Türkiye için bu, tartışmasız bir şekilde Ergenekon tarzı (derin) devlet faaliyetleri ve Türk-Kürt sorunudur.
- *Temel güvenlik.* Yüzleşme faaliyetinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için, ortamı istikrarsızlaştırabilecek, sabote edebilecek şiddetperver odakların olabildiğince pasifize edilmesi gerekir. Özellikle kaygan zeminler provokasyona uygundur. Bu çerçevede diyebiliriz ki, Ergenekon dava süreci başlamamış olsaydı, Kürt açılımı gibi bir proje gündeme gelemeyecek ya da gelse bile kolayca provokatif eylemlerle boğulabilecekti.
- Yüzleşme faaliyetinin önemli bir kısmı gayriresmî düzeyde bireyler ya da sivil girişim grupları tarafından yapılır. Türkiye’de de giderek artan biçimde gayriresmî bir yüzleşme süreci yaşanmaktadır. Belli bir kara sayfayı kendisine iş edinen, o konuda kapsamlı raporlar, yayınlar, belgeler vb. ürünler hazırlayan girişimlere ihtiyaç vardır. Örneğin, üyesi bulunduğum Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu’nun faaliyetleri bu kategoridendir.

- Kara sayfalar açısından sembolik önemi olan yerlerin (Diyarbakır Cezaevi gibi) yapı olarak aynen korunarak, yaşanmışlıkları sergileyen, mağdur-ları onurlandıran, toplumu eğiten, dolayısıyla toplumsal hafızanın olumlu ve yapıcı bir yönden yeniden kurulmasına katkıda bulunan, barış ve kar-deşlik sembolü bir İnsan Hakları Müzesi'ne dönüştürülmesi gibi talepler yüzleşme sürecinin bir parçasıdır.
- Gayriresmî yüzleşme faaliyetlerinin, bir noktada resmî yüzleşme süreçlerini tetikleme/zorlaması beklenir. Örneğin Türk-Kürt meselesinde:
 - TBMM'nin Cumhuriyet'in başından beri Kürt meselesinin oluşum ne-denleri, uygulanan ink1r, baskı ve zulüm politikaları üzerine, bu poli-tikaların sorumlularını da işaret eden bir hakikat komisyonu kurması ve bu komisyonun nihai raporunu değerlendirip bir meclis kararı ile resmiyet kazandırması. Bu sürecin değişik toplumsal kesimler tarafın-dan beslenmesi ve olabildiğince toplumsallaştırılması.
 - Yine TBMM'nin özel olarak 12 Eylül 1980'den beri Türkiye'de yaşa-nan insan hakları ihlallerini ön plana alması, sorumluların yargı süre-cine taşınabilmesi iin engelleri kaldırması ve örneğin 1980-84 döne-minde bir tür zulüm kampı gibi işlev görmüş olan Diyarbakır Cezae-vi'nde yaşananları ortaya sermek için yine özel bir hakikat komisyonu kurması.
 - Benzer çalışmaların diğer kara sayfalar için de yapılması gerekecektir.
- Yüzleşme sürecinden çıkacak veriler ışığında, toplumun geçmişinde özde-şim kurduğu, kahraman gibi grdğu kimi şahsiyetlerin aslında birer ka-til olduğu ortaya çıkacaktır. Aynı babdan, unutturulan ya da hakir gr-len bazı şahsiyetlerin de kara sayfaları önlemek için kahramanca uğraştı-ėı fark edilecektir. Değer verilen ve yaşatılan isimler katalogunda önemli değişiklikler yapılması gerekebilecektir.
- Yüzleşme süreci, kolayca tahmin edilebileceği gibi, demokratikleşme süre-ciyle i ie bir süreçtir. Demokratikleşmeden yzleşemeyiz, yüzleşmeden demokratikleşemeyiz. O yüzden, genel demokratikleşme mücadelesi, yüz-leşmenin ayrılmaz bir parçasıdır. Yalanlarla ve sahteliklerle bezeli maske-li balo, yzleştike ve demokratikleştike son bulacaktır.

• Özellikle 12 Eylül ve YÖK'ten sonra üniversitelerin toplumla, siyasetle, toplumsal sorunlarla bağı koparıldı. Bugünkü süreci nasıl değerlendiriyorsun, üniversiteler topluma, toplumsal sorunlara ne kadar duyarlı?

– 12 Eylül askeri diktatörlüğünün toplum mühendisliği projesinde mümtaz bir yeri oldu üniversitelerin. Özgür ve eleştirel düşünme pratiklerini en büyük tehdit olarak gören cuntacılar, önce 1402 ile üniversitelerde bir beyin kıyımı yaptılar, sonra da üniversiteleri zapturapt altına almak için YÖK'ü kurdular. Akademik ve idari özerklik ağır darbe aldı. 12 Eylül'ün üniversitelerdeki en önemli marifeti, en sakıncalı olarak görülen sosyal bilimlerde sistematik bir iğdiş etme politikası yürütmüş olmasıdır. Bu politika sonucunda üniversitelerin işlevi, özellikle sosyal bilimler alanında, sahici sosyal problemlerle temas kurup bunları anlamaya çalışmak yerine resmî ideolojinin çok katmanlı yalanlarını yeniden üretmek, dolayısıyla zihin açmak yerine zihin kapamak şekline büründü. Neredeyse totaliter bir sosyal bilim rejimi hâkim kılındı. Ama her zaman istisnai akademisyenler de vardı. Onlar hakikatlere sırtlarını dönmediler, netameli sorular sormaktan, araştırmalar yapmaktan vazgeçmediler. Yok sayılan işkenceyi, Kürt meselesini, Ermeni Kırımı'nı, azınlıklar meselesini, yoksulluğu, demokrasinin güdüklüğünü, askeri-bürokratik vesayet rejimini vb. araştırdılar, yayınlar yaptılar. Özellikle son on yılda sosyal bilimlerin yeniden açılmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu açılımda, yurtiçinde bü-

* Söyleşi: Esra Açıkgöz, Cumhuriyet, 6 Haziran 2010.

yük baskılara rağmen yılmadan çalışan akademisyenlerle birlikte, doktoralarını yurtdışında özgür ve kaliteli akademik ortamlarda yapmış olan sayıları giderek artan çok sayıda insanın da büyük katkısı oldu. Ayrıca devlet üniversitelerinde rahatça yapılamayacak bazı işlerin yapılmasında İstanbul Bilgi ve Sabancı gibi vakıf üniversitelerinin varlığını da not etmek gerekir.

• *Akademisyenlerin toplumsal sorunlarla sadece teorik olarak değil, pratik olarak da ilgilenmesi, aktivist olması ne kadar mümkün? İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde kurulan sendikaya karşı yapılan uygulamalar buna pek de imkân verilmediğini gösteriyor, ama... Akademi ve aktivizm neden yan yana pek düşünülüyor?*

– Gayet mümkün tabii ki. Dünyada ve Türkiye’de birçok örneği var. Örneğin ben, 1987’den beri işkence mağdurlarıyla çalışıyorum, genel olarak travma üzerine de çalışıyorum. Bu konularda araştırmalar, yayınlar yaptım, psikoterapist olarak da çalışıyorum. Bu tür konular üzerine, resmî ideolojinin etkilerinden arınmış bir şekilde, sadece bilimsel standartlarınız ve vicdanınızla gittiğinizde zaten şu ya da bu düzeyde aktivist olmaktan başka çareniz yoktur. Öğrendikleriniz, bildikleriniz sizi rahat bırakmaz, huzursuz eder. Bu toplumsal sorunların çözülmesi için bir şeyler yapmak istersiniz. Ama tabii, iyi bir akademisyenin aktivistliği biraz daha farklı olur. Daha fazla inceleyip sık dokuyabilir, daha fazla soru sorabilir, hiçbir şeye körlemesine ve fanatikçe atılmaz. Ayrıca, aktivistlik de yapan bir akademisyen akademik çalışmalarını yürütürken kendi politik öznelliğinin muhtemel katkılarına dair her zaman farkındalık peşinde olmalı, mutlak bir nesnellik hiçbir şey için mümkün olmasa bile, akademiye olabildiğince nesnel bir tutum sergilemelidir. Benim için asıl zor ilişki, akademi-aktivizm ilişkisinden çok, psikoterapist-aktivizm ilişkisidir. Bunun da dünyada birçok örneği olmasına rağmen, geleneksel olarak psikoterapistler, akademisyenlere göre çok daha fazla aktivizmden uzak dururlar. Çünkü, özellikle psikanalitik ekolde, terapinin verimli bir şekilde gidebilmesi için danışanın terapistin kişisel özelliklerine dair pek bilgi sahibi olmaması gerekir. Ben de o yüzden çok fazla göz önünde olmamaya çalışıyorum, medyayla çok seçici ilişki kuruyorum. Ama bir yandan da katkımın olabileceğini düşündüğüm ve önemseydiğim sosyo-politik meselelerde yazmaktan, konuşmaktan imtina etmiyorum. Bunu etik bir sorumluluk olarak görüyorum. Latin Amerika’da askeri baskı rejimlerine karşı mücadeleye değerli katkılar sunan psikanalistleri, terapistleri her zaman sevgiyle anıyorum.

Çalıştığım İstanbul Bilgi Üniversitesi'ndeki sendika deneyimi, akademisyenlik ile aktivizmin gayet verimli bir etkileşim içinde olabileceğine dair çok iyi bir örnektir. Bugün Bilgi'de birkaç yüz akademisyen, diğer birkaç yüz idari ve destek personelle yan yana sendikamız DİSK Sosyal-İş'e üyedir. Murat Belge'den Ali Nesin'e, Ahmet Tonak'tan Jale Parla'ya, Nazan Aksoy'dan Erol Katırcıoğlu'na kadar üyemiz olan bütün akademisyenler birinci sınıf akademisyenlerdir. Bu akademisyenlerin bir kısmı aktivist olarak işin içindedir. Üniversite yönetiminin henüz sendikalı bir üniversitenin daha iyi bir üniversite olacağını maalesef anlayamamış olması bu gerçeği değiştirmez. Akademi gibi aktivizm de öğretir. Biz de yaparak öğreniyoruz ve nefesimiz yettiğince öğretmeye devam edeceğiz.

• *Bu anlamda pratikten teoriyi ayırmayan bir akademisyen olarak sizin öncelikleriniz hangi toplumsal sorunlar?*

– Öncelikle bireysel ve toplumsal düzeylerde travma. İşkence ve diğer politik şiddet mağdurları, egemen politik kültürümüzün derin bir travmaya tepki olarak şekillenmiş olması, bundan türeyen milliyetçilik. Daha genel olarak, insanların ve toplumların özerk gelişimlerinin önünde engel olan her şey.

• *Sizce, akademisyenin sorumluluğu nedir?*

– Bilimde mutlak bir hakikat olamayacağını, değişimin esas olduğunu unutmadan, kısmi de olsa hakikat arayışını sürdürmektir.

Şimdi Utanmazlık Hâkim*

• *Türkiye öyle bir süreçten geçiyor ki, 32 yıl önce yapılan Maraş katliamını anmaya bile tahammül edemeyen güruhu gördük. Bunun altında yatan nedir?*

– Maraş'ta 1978'de ciddi bir katliam yaşandı ve bunu yapanlar da hiç ceza almadı, hesaplaşılmamış, yüzleşilmemiş bir olay oldu. Türkiye tarihinde kara leke olarak varlığını sürdürüyor. 32 yıl sonra kendi kimliklerini, sosyal kimliklerini daha gur bir sesle ifade etmeye başlayan Aleviler bu yakın tarihte, onlar için, bu kültür için çok önemli olan bu olayı anmak istiyorlar. Maraş'ta toplanıyorlar. Orada olan olay tabii Türkiye'nin bu yakın ve uzak tarihindeki bu lekeleriyle, karanlık sayfaları ile yüzleşmek konusunda ne kadar az yol aldığını, ne kadar problemli bir yerde durduğunu bize gösteriyor. Artık daha önceden orada mıydılar, sonradan mı gelişti bilmiyoruz ama ne olursa olsun böylesi büyük, ciddi bir katliamı anmak için orada toplanan insanlara karşı, yüzlerce insan bir araya gelip, Alevi aleyhtarları diyebileceğimiz güruhlar, anma toplantısı yapanların şehirden atılmalarını isteyen sloganlar atabiliyor. Bu kadar pervasızca, bu kadar küstahça davranılabiliyor. Kendilerine sorsak, bunun da gayet normal hakları olduğunu söylerler.

* Söyleşi: Gülşen Işeri, *Birgün*, 26 Aralık 2010.

• *Toplumsal olarak bakarsak, neye dayanarak söylerler bunu?*

– Maraş katliamı dâhil ona benzer bir sürü olayla gereği gibi yüzleşilemediği için, katiller mahkûm edilemediği için, birileri de çıkıp hâlâ bu olayları, bu katliamları neredeyse destekliyormuş gibi, gerekirse yeniden yaparmış gibi göstermekte bir sakınca görmüyor. Bu yüzleşme konusunda ne kadar geri bir noktada olduğumuzu gösteriyor. Bir şeyler oluyor bitiyor, ciddi olaylar oluyor ve sonrasında üstü bir şekilde kapatılıyor, hesaplaşmadan, yüzleşilmeden kapatılıyor ve tabii mahkûm edemediğiniz zaman, yüzleşemediğiniz zaman bunların bir şekilde yeniden ortaya çıkması, yeniden yapılması, yeniden toplumsal gerginliklerin, çatışmaların üremesi çok kolay oluyor.

Maraş katliamı ile gereği gibi yüzleşebilmiş olsaydık, bütün ayrıntılar ortaya serilmiş, sorumlular yakalanmış ve mahkûm edilmiş olsaydı, bu bilgi toplumsallaştırılmış olsaydı o kadar büyük bir kalabalık orada bu küstahça gösteriyi yapamazdı. İnsanlar daha bir utanır halde olurlardı. Şimdi bir utanmazlık durumu hâkim.

• *Bu katliamı yapanların da bir yerden güç aldıkları aşikâr. O halde sorunu buradan mı çözmeye başlamak gerek, yani devletten?*

– Devlet en önemli aktör ama tek aktör değil. Bütün ana akım siyasi partiler de bu yüzleşme özürüllüğü konusunda devletle aynı cephede yer alıyorlar. Büyük partilerin hiçbirisi sahici ve kapsamlı bir yüzleşme konusunda gerekli adımları atma kapasitesine, cesaretine, ufkuna sahip değiller. Bunların da son örneği AKP'dir. AKP, bir sürü alanda mecburen demokratik bazı adımlar atmak zorunda kalmıştır, bunlar kısmen olumlu da görülebilir ama AKP'nin de samimi bir şekilde demokrat olduğu, yüzleşmek konusunda gerekli adımları attığı hiçbir şekilde söylenemez. AKP de bu işlerin üstünü kapatmayı, yanından dolanmayı bir marifet zannetmektedir. İşlerin böyle yürümeyeceğini, yanından dolanmakla meselenin halledilemeyeceğini görebilmiş değildir. Bu bahiste CHP ve MHP'yi saymaya bile gerek yok zaten.

• *Maraş için 32 yıl sonra oradaydı Aleviler. Burada da Alevilerin bunca yıl beklemelerinin nedenlerini saldırıya geçen grupta gördük. Aleviler açısından travmatik bir durum yaşanıyor. Bu travma hep ağır deneyimlerle mi atlanacak?*

– Alevilerin Maraş'taki iç dinamiklerini çok iyi bilmiyorum. Ama bugüne kadar buna cesaret edilen bir eylem olmadı. Yoksa Aleviler için Maraş öteden beri çok ciddi bir travmaydı. Konuşulan bir şeydi, ama gidip de Maraş'ta anma yapmak, ortamı hem dışsal koşullar nedeniyle, güvenlik kaygıla-

rı olabilir, hem de daha içsel, travmatik durumlar nedeniyle bugüne kadar mümkün olmamıştı.

Herhangi bir sosyal kimlik, o kimliğin tarihi olarak düşünülen devrelerde zafer ya da yenilgi olarak düşünülen olayların hatırlanması, bunların yeniden kurgulanmasını da içerir. Kimlik öyle sıfırdan oluşmaz. Türkiye'deki Alevi kimliğinin yakın tarihteki önemli kurucu unsurlarından, anılarından biridir Maraş Katliamı. Diğeri de daha yakın zamanlarda olmuş Sivas Madımak Oteli katliamıdır. Dolayısıyla son yıllarda Alevilerin daha çok kendi kimliklerini, taleplerini dile getirmelerinin de bu yıl Maraş'ta bir anma yapmakla ilgisi var sanırım.

• *Biraz da kendilerinin var olduğunun, yok sayılmak istemediklerinin de göstergesi tüm bu yüksek sesle konuşmalarının nedeni...*

– “Bir sosyal grubuz, özelliklerimiz var, tarihimiz var, tarihimizde böyle acılar var, güzel şeyler var, kötü şeyler var, bunlarla biz bir kimliğiz” deme ihtiyacı...

• *Maraş üzerinden konuşuyoruz ama “yok artık” dedirten bir durum yaşandı. Tahammülsüzlüğün örnekleri çok tabii tarihimizde. Meydanda toplanan Ermenilere de, Alevilere de aynı zihniyet tepki gösteriyor. Bu sadece bir güce dayalı saldırı değil de Türk milliyetçiliğinin yüzleşme korkusu olabilir mi?*

– Türkiye’de birçok şey değişiyor ama yavaş yavaş ve eşitsiz bir şekilde değişiyor. Değişim Türkiye’nin her yerine, her sınıfına, her katmanına aynı hızla ulaşmıyor tabii. Değişim sadece olumsuzluklar taşıyor, genel olarak olumlu olduğunda da toplumun bazı kesimleri bu değişime tepki olarak eski konumlarını sürdürmek, muhafaza etme konusunda daha da hassaslaşıyorlar. Burada da Maraş’ta bir anma yapmak demek Maraş’taki Türk milliyetçiliğinin etkisi altındaki, toplum kesimleri açısından 32 yıl önce orada pis bir iş yapıldığının onlara hatırlatılması demek. Böyle bir durumda zamanında gereği gibi bir yüzleşme yapılmadığını dikkate alırsak, bir insan kabaca iki türlü tepki verebilir: Birinci ihtimal, diyebilir ki “evet, böyle bir şey oldu, yazık” deyip üzülebilir, kendini sorgulayabilir, içinde yaşadığı toplumu sorgulayabilir ve bundan dersler çıkarabilir. Bu zor, bayağı bir ruhsal çalışma gerekiyor, vicdan gerekiyor... İkinci bir tepki “anmayalım, yok sayalım, yok saymaya devam edelim ya da olmuş olsa bile haklı nedenlerden dolayı olduğunu kabul edelim, kendimizi sorgulamaya, değiştirmeye ihtiyaç kalmasın. Bir zorluk yaşamayalım o anlamda.”

Maraş'ta tek tip insan yoktur. İki tür insan da vardır. Bu eylemi yapan grubun ve ona sempatiyle bakan insanların ikinci tip "anmayalım, hatırlamayalım, bize bunlar yüzleştirilmesin" diyen tipte insanlar olduğunu düşünebiliriz. Burada ilginç bir nokta da, 32 yıl öncesinden en azından şimdilik farklı olduğunu düşünebileceğimiz nokta, MHP ve BBP bu güruhla ilişkili olmayı hemen ve açıktan reddetmek ihtiyacı duydu. Bu da mütevazı da olsa bir kazanımdır. MHP çıkıp "bunlar bizim insanımız" diyemeyecek noktada demek ki. Gerçekten onların sempatizanı mı değil mi bilmiyorum ama olsa bile açıkça bunu söyleyememiş olmaları orada problemlili bir alan olduğunu, kara bir sayfa olduğunu dolaylı olarak itiraf etmiş oldu, bu da iyi bir şeydir.

• *Böyle bir yan vardı ama Ökkeş Şendiller de bürodan olan bitene bakıyordu...*

– Ben Şendiller'i televizyonda dinledim, "kazara oradaydım" diyordu. Sonuçta yasal süreçte beraat etti Şendiller. Zor bir konu ama Ökkeş Şendiller'in hakkında kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı olmadığı için bunun üzerine bir şey söylemek doğru olmaz. Ama bunun üzerinden Türkiye'deki genel toplumsal algıya bakarsak, öteden beri Türkiye'de katile katil demek zor. Türkiye'nin önemlice büyük kesimleri kendilerinden saydıkları katillere katil demezler. Onlara katil muamelesi yapılmaz. Burada da benzer dinamikler söz konusu olabilir. Mehmet Ali Ağca bile, ne yapıp ettiği büyük ölçüde ortaya çıkmış biri, ayrıca mahkûm olmuş biri bile cezaevinden çıktığında kahraman gibi karşılanabiliyor. Ya da Hrant'ı öldüren, bazıları için rol modeli olabiliyor, beyaz bere modası olmuştu hatırlayın. Katili katil olarak görüp öyle değerlendirmek, buna göre tavır almak bir sürü kesim için mümkün olmuyor.

• *Ötekine olan tahammülsüzlük yıllardır devam ediyor ama bir yandan resmî ideolojide çatlama var. Tarihte yaşanan birtakım acı olaylar konuştuğumuz gibi "evet oldu" dedirtti resmî ideolojiye. Peki, bu zeminin kayması neye yol açar sizce?*

– Toplumun değişik kesimleri değişik evrimler geçiriyor bence. 5-10 yıl öncesine göre milliyetçilikten daha fazla uzaklaşmış kesimler de var. Hakkatleri biraz daha fazla bilen, sezen kesimler de var, ama ondan daha fazla buna direnen, buna reaksiyon gösteren kesimler de var. Karmaşa içinde. Şunu söyleyebiliriz, en azından Türkiye'nin 70-80 yıl beton gibi devam eden, biz-öteki ayrımını sert bir şekilde yapan, herkese homojen bir kimlik giydirmeye çalışan resmî ideoloji son 10-20 yılda bir sürü değişik dinamiğin etkisiy-

le çatırdamıştır. Bunu herkes, itiraf etsin etmesin, herkes hissediyor. Bunu hissedince iki tür tepki gösterilir dediğim gibi: “ya evet bu çürük bir zeminmiş, yalanlar varmış, acaba hakikat neydi, hakikatlere dayanarak nasıl yeni bir zemin oluşturabiliriz” diye bakılabilir ki, sağlıklı olan, barışçıl olan, demokratik olan budur. Bir de “çatırdıyor bunu daha da betonlaştırmalıyız” diyen tepkisel, daha şirret diyebileceğimiz tepki ortaya çıkabilir. Biz ikisini de görüyoruz aslında. Bunların değişik düzeyde kapışmaları oluyor ve Türkiye siyasi haritası tarihinde olmadığı kadar ciddi bir alt üst oluş içinde. Bütün siyasi ekipler kendi içlerinde ikiye, üçe bölünüyorlar aslında. Bu sol için de geçerli, sağ için de, Müslümanlar için de. Değişik, çok ciddi bir alt üst oluş süreci. Çünkü 70-80 yıl büyük ölçüde beton gibi sürdürülmüş olan resmî ideoloji zmini, bununla değişik şekilde eklemlenmiş olan değişik siyasi akımlar, bu zemin çatırdayınca ya da yok olunca başıboş kalıp kendi zeminlerini yaratma, kurcalama peşine düştü, yeni bölünmeler oluyor ve daha da olacağını düşünüyorum.

Su bulanık. Türkiye’nin siyasi haritası epey bulanıklaşmış diyelim. Eski dostlar yeni düşmanlar, rakipler oluyor. Eski düşmanlar yakınlaşıyor. Bu bulanıklığın bir süre daha devam etmesi ve berraklaşmanın biraz daha zaman alacağını bekleyebiliriz...

• *Tarihe de bakarsak hiçbir konuda yüzleşme yaşanmadı Türkiye’de. Resmî ideoloji de üstünü kapatarak yol alıyor öyle değil mi?*

– On yıllardır yalanlarla bezenmiş, resmî ideolojinin teçhizatından geçmiş, kendini Türk olarak ve kendini Türk milliyetçisi olarak gören geniş toplum kesimleri bir anlam ve kimlik bunalımı içinde diyebiliriz. Yalanlar dökülüyor, sarsılıyor, öyle olmadığı ortaya çıkıyor. En basitinden şunu düşünün; 10-15 yıl öncesine kadar Türkiye’de Kürtler ve Kürtçe diye bir şey yoktu. Yok denilirdi açık açık. Genç kuşaklar bunu söylediğimizde anlamakta zorluk çekiyor. Ama ceza alma nedeniydi “Kürtler var”, “Kürtçe var” demek. Mahkûm olma nedeniydi, bu yüzden insanlar çok ağır bedeller ödedi, acılar çekti. Hiçbir zaman da çıkıp açık açık şu söylenmedi; “biz yanlış yaptık kardeşim, biz 70-80 yıldır yalan söyledik, bizden önceki yöneticilerimiz yalan söylemiş, özür dileriz. Bunlar yalanmış, Kürtler ve Kürtçe varmış” da denmedi. Bu hiç böyle bir yüzleşme, özür süreci falan yaşanmadan, halka daha önce söylenenlerin yalan olduğu anlatılmadan değişik bir döneme girdik. Biri çıktı dedi ki “Kürt gerçeğini tanıyoruz, Kürtçe diye bir şey var.” Ama sanki tarih orada başlıyor, onun öncesinde uzun yıllar boyunca

bir yalan rejimi üzerinden yaşamamışız gibi hadi unutalım Kürtler varmış, Kürtçe varmış.

• *Bu da tabii ciddi bir krize evrildi...*

– Bu tabii resmî ideolojinin eğitiminden geçmiş Türk kesimi için çok ciddi bir kriz dönemi demek. Türk kesiminin rejimi zaten inkâra dayanıyordu, onun için bir sürü kurum oluştu, onun için bir sürü şiddet uygulanmıştı, onun için bir sürü insan askere gidip öldü vs. Şimdi ne diyeceksiniz “Madem Kürtler ve Kürtçe var, 1984’ten beri bunca insan neden öldü?” Sert inkâr üzerinden bütün bu silahlı çatışma durumu ortaya çıktı. Şimdi siz açıkça da değil, dolaylı olarak diyorsunuz ki, “varmış aslında, ama çok da bir şey istemesisler, ufak tefek bir şey yaparız durumu idare ederiz” noktasındalar.

Türkler arasında tüm bu 10-20 yılda yaşananlar sonucunda resmî ideolojinin yalana dayalı zemini yıkıldığı için anlam ve kimlik bunalımı olduğundan bahsedebiliriz. “Türkiye’de yaşayan herkes Türk değildir, kardeşim bak insanlar ben Kürtüm diyor, ana dili farklı onların da tanınması gerek” dediğiniz zaman Türk milliyetçiliğinden fazlaca etkilenmiş kesimler bunu “Türklüğün aşağılanması” olarak algılıyorlar. Ben şöyle anlıyorum, az önce sözünü ettiğim yalanlarla bezenmiş resmî ideolojinin zemininde Türklük denilen şey “Türkiye Türklerindir”, “Türkiye’de yaşayan herkes Türk’tür”, bu sloganlarla bezeli zeminde Türklük bu ülkenin sahipliği ve birinci sınıf vatandaşlığı olarak düşünülen bir şey. Türk olmayanlar aşağıda ve bir tür misafir. Türkleşmeyi kabul ettikleri ölçüde ev sahibi konumuna yaklaşabilirler.

Şimdi diyor ki bazı insanlar “hayır kardeşim biz Türk değiliz ve haklarımızı istiyoruz, eşitlik istiyoruz.” “Bazı haklardan yararlanmak için Türk olmak zorunda değiliz” diyor Kürtler mesela. O zaman Türk milliyetçiliğinin gözünde o hiyerarşi tamamen bozulmuş oluyor, kendi açısından haklı aslında, aşağıda gördüğü ötekiler haklar bakımından yükselmek istiyorlar. O zaman da o hiyerarşik fark kapanacak, mutlak üstünlük konumu kaybedilecek. Türk milliyetliğinin gözünde düzey kaybetmek, ayrıcalık kaybetmek anlamına geldiği için o kendini aşağılanmış hissediyor. Halbuki Türklerin aşağılandığı falan yok, Türk olmayanların, mesela Kürtlerin aşağılanmaktan kurtulma talebi var. Bunun döne döne anlatılması gerekecek.

• *Anlayabilecekler mi peki?*

– Toplumun bir kesimi anlamayacak bunu. Mühim olan o kesimi dar tutabilmek. Toplumun büyük çoğunluğunu ikna edebilmek. Çok kısa zamanda olmasa bile, eğer samimi, ufku geniş, derinlikli bir siyasi irade olabilse ve bu irade Kürtlerin siyasi temsilcileri ile oturup kapsamlı bir plan üzerinde anlaşabilse bu iş 3-5 yıl içinde büyük ölçüde halledebilir. Ama bu işin ilk aşamasında toplumun, özellikle Türk tarafının hazırlanması meselesi var.

• *Toplumu ikna edecek o siyasi parti kim olarak görüyorsunuz peki?*

– Dediğim tarzda davranan kimse yok, buna en yakın AKP'nin daha avantajlı olduğu söylenebilir ama AKP de dediğim tarzda bir yüzleşme ufkuna sahipmiş gibi görünmüyor. Bu işe yüzeysel bakan, pragmatist davranan, çok gel-gitli davranan bir politika izledi. Meselenin ciddiyetine yakışan bir ağırlıkta, kapsamda yaklaşmadı... Ama tabii bunu görelî söylemek lazım. CHP ve MHP, AKP'nin yanına bile yaklaşmadı. Bunu da görmek lazım. Daha küçük sol partiler var, onların bazıları daha iyi iş yapabilirler, ama onların da belirleyici bir güçleri yok.

• *AKP'nin yaptığı açılımlar da göz boyama değil mi? Kürt meselesinde de mesela...*

– Ben sadece göz boyama diye bakmıyorum. Türkiye burjuvazisi bütün katmanlarıyla Kürt meselesinin çözülmesini ister. Meselenin bu şekilde devamı, ticareti engelleyen, ekonomiyi çok zorlayan bir şey. TUSİAD'ından tutun, daha yeni Müslüman burjuvalara kadar, bu meselesinin çözülmesini isterler. Bir miktar aklı olan herkes – ki burjuvalar aptal değil, bunun şiddetle, askerle çözülemeyeceğini biliyor. AKP de çözmek istiyor, ama bir yandan kadrolarının ufkü ve çapı oldukça yetersiz, öte yandan oy aldığı geniş kesimler arasında Türk milliyetçiliğinin etki alanında olan büyükçe bir kesim var ve oy kaybetmekten korkuyor ve nihayet AKP otoriter eğilimleri güçlü bir parti, toplumsal talepler karşısında demokratik müzakereci bir tavır almak yerine pederşahi refleksleri kolayca devreye girebiliyor.

Sivil İtaatsizlikle Devletin Dili Tutulur*

• *Hem toplumsal olarak hem de bireysel olarak çok fazla şiddet olayına şahit oluyoruz son zamanlarda. Bireysel olaylara gelmeden önce, siyasetten ve toplumsal olaylardan başlayalım izninizle. Bu ülkede siyaset dili çok şiddet dolu. Espri hemen hemen hiç yok. Suçlama ise çok fazla. Neden böyle?*

– Bunun için Türkiye’nin tarihine bakmak gerekir. Şiddet, bu topraklarda siyasi süreçlerin ve kültürün ayrılmaz parçasıdır. Türkiye’nin egemen politik kültürü şiddetle yoğrulmuştur. Bırakın Osmanlı’yı, Cumhuriyetin kuruluşunda ve sonraki dönemlerinde de, kanla örülmüş düğümler var. Kürtlere, Alevilere, bütün gayrimüslim azınlıklara, komünistlerden dincilere ülkedeki bütün muhaliflere devlet şiddet ve sindirme politikaları uyguladı burada. Muhalif hareketlerin önemli bir kısmı da “karşı şiddet” yöntemlerini kullandı sonuçta. Anlayacağınız, Türkiye’nin politik kültüründe şiddet var. Sol devrimci muhalefette de, dinî muhalefette de, Kürt muhalefetine de şiddetperver bir damar var. Son yıllarda barışsever damar güçleniyor olsa da, devletin neden olduğu bu şiddetperver politik kültürden sıyrılmak kolay değil.

• *Bizim devlet, şiddete başvuran muhalefeti mi tercih ediyor?*

– Tabii, uzun vadede bu tür muhalefet geleneksel devlet siyasetinin işine geliyor. Egemen Türk resmî politikası yakın zamana kadar şiddet yöntemleri kullanan Kürt muhalefetine sifıra inmesini hiçbir zaman istemedi. Siyasi

* Söyleşi: Neşe Düzel, *Taraf*, 4 Nisan 2011.

alanı çok daraltarak, onu, şiddet yöntemleri kullanmaya itti. Çünkü ülkede silahlı bir muhalefet olduğunda, egemen devlet anlayışı, Ergenekonvari zihniyetini, yapılanmalarını ve eylemlerini sürdürmek için gereken meşru zemini buluyordu. İktidarını şiddet üreterek pekiştiriyordu.

• *Devlet niye şiddete muhtaç olacak bir yönetim anlayışına sahip?*

– Burada devletin şiddete düşkün olmasında en önemli faktör, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda benimsenen katı yaklaşımdır. Bir ulus-devlet, Türklük üzerinden yaratılacaktı. Bununla çelişen her şey inkâr edilerek asimile edilmeye, asimile edilemiyorsa yok edilmeye çalışıldı.

• *Bu politik şiddet, toplumun yapısında nasıl bir sonuç yarattı?*

– Toplumun dokusunda çürümüşlüğü artırdı. Türkiye’de insanların hepsi, cezaevinde, karakolda, askerde şurada, burada devlet görevlilerinin, polis, askerin, vatandaşa şiddet uyguladığını bir şekilde biliyor. Bu toplumda binlerce insan gerek polis, gerek subay, gerekse sıradan asker olarak başka insanlara şiddet uyguladılar. Yani bu şiddet, toplumun gözünün önünde yapılabilen ve illa cezalandırılması gerekmeyen bir şey haline geldi. İnsanların kafası-na şiddet, dayak, işkence, faili meçhul cinayet, yapılabilir şeyler olarak kazındı.

• *“Şiddet gören şiddet uygular” mı diyorsunuz?*

– Şiddet gören, şiddet uygulamaya daha yatkın oluyor, şiddet uygulama potansiyeli artıyor. Kürt meselesinin bu kadar çok can kaybına neden olmasının ve bu kadar kanlı geçmesinin en önemli nedenlerinden biri, 1980-83 askeri diktatörlük döneminde, Kürt muhalefete çok özel, katmerli bir şiddetin uygulanmış olmasıdır. Diyarbakır Cezaevi’nde yatanların ve onların yakınlarının büyük bölümü bu şiddetin sonucunda dağa gittiler, gerilla oldular ve şiddet uygulamak istediler.

• *Tersinden bakınca, şiddete uğrayan Kürt yöneticilerinin bir kısmı da aynı şiddeti kendi ırkdaşlarına uyguluyor ve onları tehdit ediyor. Niye mazlumla zalim arasında böyle bir benzerlik var?*

– Zalim ve mazlum konumları birbirine geçişlidir. Hele hele kişinin kendini tehdit altında gördüğünde, zalim konumuna geçmesi hiç zor değildir. Zalim konumuna geçme potansiyeli herkeste vardır. Yeter ki iktidara sahip bir pozisyonda olun. Çünkü elinizde imkân vardır. Başınıza bir şey gelmeyeceğini düşünüyorsanız, iktidar konumunuzu istismar edebilirsiniz ve zalim

konuma gelebilirsiniz. İktidara sahip olup da zalim pozisyona geçmemek için özel bilinçlenme gerekir.

• *Bu ülkede yaşananlar insanlarda çok fazla öfke mi biriktirdi? Bir Kürt milletvekilinin polis tokatladığına şahit olduk mesela. Bu, bir birikimin sonucu mu?*

– Şüphesiz. Öfke ve kin birikimi var. İntikam hisleri de var. Bunun birinci derecede sorumlusu devlet politikalarıdır. Şimdi en önemli mesele şudur. Kürt muhalefeti ne yapacak? Bugün iki ana eğilim var. Kürt muhalefeti, öfke, kin ve şiddet eğilimine teslim olup, bu duyguların üzerinden mi siyaset yapacak? Yoksa bu duyguları aşmaya çalışıp, daha üst bir moral seviye yakalayıp, şiddete şiddetle cevap vermeyip daha barışçıl bir düzey üzerinden mi siyaset yapacak? Bu iki eğilimin arasında gerilim var. İçinde PKK, BDP ve Kürt aydınlarının olduğu Kürt siyaseti işte bu temel meselede karar verecek.

• *Sizce Kürtler neyi seçecek?*

– Bu ülkede 10 yıl öncesine kadar Kürtlerin varlığı kabul edilmiyordu. PKK ve BDP çizgisindeki Kürtler, PKK mücadelesinin kendilerini bugünkü noktaya getirdiğini düşünüyorlar. “Şiddet, bir sürü bedeline rağmen bir şeyler kazandırdı. Devleti, Kürtleri inkâr noktasından kabul noktasına getirdik. Aksi takdirde Kürtlerin varlığını konuşmuyorlardı. Bugün de, öyle. Biz ne zaman ateşkes ilan etsek, Türk siyasetçiler hiçbir şey yapmıyorlar. Ancak birkaç eylem olduğunda bir şeyler yapıyorlar. Demek ki biz süresiz ateşkes ilan etmemeliyiz, silahları bırakmamalıyız” algısıyla meseleye bakıyorlar. Maalesef bu algı çok yanlış değil. Bu algıyı değiştirecek ciddi bir şey yapmak lazım. Çünkü Kürt meselesinin çözümünde en kritik nokta bu algıdır.

• *Çok olumlu bir değişim de oldu. DTK sivil itaatsizlik hareketi başlattı. Bu şiddetin ortasında, şiddete arkasını dönen sivil bir hareket toplumu nasıl etkiler?*

– Demokratik Toplum Kongresi, “Biz artık siyasi mücadele yöntemi olarak sivil itaatsizliği tercih ediyoruz ve şiddeti bırakıyoruz. Bizim silahla işimiz yok, biz sivil itaatsizlik eylemleri yapacağız” dese sahiden. Ki ben bunu dediğine inanmıyorum. Çünkü Kürt muhalefetine psikolojik bir bagajı var ve bunda bir sürü eğilim var. Son otuz yılda bu kadar büyük bir şiddet yaşanmışken, 40-50 bin kişi ölmüşken, bir gösteri yürüyüşünde polis insanlarınıza saldıracak ve siz hiçbir şey yapmayacaksınız. Sakin duracaksınız, kafanız ya-

rılsa da karşı koymayacaksınız. Kitleyi, bu yöntemin sonuç getireceğine ikna etmek kolay değil. Kürt muhalefeti milyonları içine alan sivil itaatsizlik eylemleri yapabilse, sonuçları müthiş olur.

• *Şiddetsizlik, bir toplumsal anlayış haline gelebilir mi?*

– Bu uzun vadeli bir hedeftir. En azından kısa vadede Kürt sorununun çözümü için sivil itaatsizlik uygulanabilse... Devletin ezberi bozulur, Türk tarafında bir dil tutulması yaşanır. Ne oluyor diye bir anlama ve düşünme süreci başlar. Çünkü silahlı eylem devreye girdiğinde insanların akli durumu. Bir yerde bir asker öldürüldüğünde veya bir yerlere bomba konduğunda siz insanlara, ne kadar haklı olursa olsun Kürt meselesini anlatamıyorsunuz. Ama sivil itaatsizlik temelli barışçı bir hareket Türkiye'yi ve Türk kökenlileri ciddi olarak değiştirebilir. Kürtlerden oluşan BDP, bir Türkiye partisi haline gelebilir.

• *Burası bir şiddet toplumu mu?*

– Şiddetle çok iç içe yaşayan, şiddetle gereği gibi yüzleşememiş, şiddeti azaltamamış, gereği gibi terbiye edememiş bir toplum bu. Mesela dokuz yaşında bir çocuk Amerika'da şiddet görse, buna mahalleli de göz yummazdı... Çocuğun kendisi de acil hatları arar ve durumu yetkililere bildirirdi. Devlet orada ailenin bütünlüğünü sonuna kadar bozar ve çocuğu kurtarırdı. Batı'daki sistem de sorunsuz işlemiyor ama bizdekiyle kıyaslanamaz bir biçimde iyi oradaki sistem. Orada şiddeti kontrol altına alacak önleyici, koruyucu mekanizmalar devreye giriyor. Bizde ise hem bu modern mekanizmalar yetersiz. Olanları da savcının, hâkimin, polisin zihniyeti yeterince uygulanamıyor. Hem de din, aile, mahalle kültürü gibi geleneksel mekanizmalar da yıpranmış durumda. Dolayısıyla bizde kadınlar ve çocuklar sahipsiz ve korumasız durumdalar ve şiddete açık bir ortamda bir av gibi avlanıyorlar.

• *Biz şiddete daha mı fazla yatkınız yoksa bütün insanlar ve toplumlar böyle de biz kendi ülkemizde yaşananları mı fark ediyoruz?*

– Yatkınlık ve potansiyel olarak ülkeler, ırklar, etnik durumlar arasında bir farklılık yok. İnsan türü olarak şiddete bir yatkınlıktan bahsedilebilir ancak. Ülkeler ve toplumlar arasında sosyopolitik koşulların yarattığı farklar olabilir. Eğer bir ülkede çok çatışmalı politik süreçler varsa, oralarda şiddet daha fazla olur. Demokratik toplumlarda şiddet daha azdır.

• *İnsanoğlu şiddetten arınabilir mi yoksa şiddet insan olmanın bir parçası mı?*

– İnsanoğlu politik şiddetten büyük ölçüde arınabilir. Radikal derecede demokratik bir sistem kurabilir. Bireysel şiddete gelince... Şiddet uygulama potansiyeli her insanda vardır. Ailemizin ve içinde yaşadığımız toplumun bu şiddet potansiyelini ne kadar terbiye ettiği, yumuşattığı ya da sivrilittiği meselesidir önemli olan. Türkiye, insanlardaki şiddet potansiyelini terbiye etmiyor, sivrililiyor.

• *Milliyetçilikle şiddet arasında bir bağ var mı?*

– Çok güçlü bir bağ var. Bir kere şiddet uygulayabilmek için, şiddet uygulanacak olan insanı eşit olarak görmemek, onu aşağı bir konuma koymak gerekir. Aşağılık olarak görülen birine, şiddet daha kolay uygulanır. Bunun için, ben ve o, biz ve onlar ayırımının çok net ve çok katı yapılması gerekir ki, kişi diğerini, kendisinden aşağı bir konuma koyabilsin. Milliyetçilik de tanıımı gereği zaten budur. Biz dediğimiz insan grubunu, daha üstün ve hak sahibi görmektir. Milletler üzerinden böyle bir alt üst hiyerarşisi kurduğunuz zaman, ne kadar iyi niyetli olursanız olun şiddet için çok verimli bir toprağa adım atmış olursunuz. Eğer milliyetçiyse, herhangi bir gerilim ve tehdit durumunda, aynen kocanın karısını dövdüğü gibi, siz de öbür milleti dövmek için çok uygun bir donanıma sahip olursunuz.

• *Milliyetçi olanlar, kendilerinden olmayanlara şiddet uygulamaya yatkın mıdır?*

Tabii. Milliyetçilik bir kere şiddetin doğması için elverişli bir zemin kurar. Milliyetçilik şiddeti yaratır. Bu noktada tehdit meselesinin ne olduğu önemlidir. Eğer, o milletten sayılmayanlar, o ülkede yaşamakta olan problemin sorumlusu olarak algılanıyorlarsa, bütün şiddet potansiyeli, günah keşişi olarak onların üzerine yığılabilir. Gerçekten gündemdeki problemin sorumlusu olup olmamaları hiç önemli değildir. Onlara nelerin atfedildiği önemlidir burada. Benzer bir şey, aynı milletten olanların da başına gelebilir. Egemen Türklük, milliyetçilik anlayışının dışında şeyler söyleyen Türklerin hain, satılmış, işbirlikçi görülmesi gibi. Farklı Türklerin olabileceğini tahayyül dünyaları almaz. Onların “biz” dedikleri şeyin kapı gibi homojen olması gerekir.

• *Peki Güneydoğu'da karşılıklı milliyetçilik var mı?*

– Kürtler arasında Türk milliyetçiliğine tepkisel olarak gelişen bir Kürt milliyetçiliği damarı var ama ana damar, Kürt milliyetçiliği değil. Kürt milliyetçiliği, Kürt siyasi kimliğini en önemli ve tek siyasi eksen olarak kabul etmeyi gerektirir ki... Bugün yaygın olarak yapılan, Kürtlerin belli haklarını talep etmesidir. Bu, Kürt milliyetçiliği yapmak değildir. Bu, hakkını talep etmektir. Bir Kürt, “Her işimi Kürtlük üzerinden görmek, tanımlamak istiyorum” dediği noktada, bir Kürt milliyetçiliğinden söz edilebilir. “Kürt övün, çalış, güven” dersiniz... “Ne mutlu Kürdüm” dersiniz Kürt milliyetçisi olursunuz...

• *Barışçı milliyetçi var mıdır?*

– Olduğunu söyleyenler var ama ben aynı kanıda değilim. Milliyetçilik çok net bir “biz-onlar” ayırımına dayandığı için, tehdit algısının yükseldiği durumlarda, barışçı olma imkânını kaybediyor. Bakın... Barışçı olabilmek için insanlık diye bir kategoriye kullanabilmemiz lazım. Bütün insanların eşdeğerliliğini, milletlerden, ırklardan, dinlerden, cinsiyetlerden bağımsız, “insanlık” gibi genel, evrensel bir kategoriye kullanabilmemiz lazım. Milliyetçilikte böyle bir insanlık kategorisi yok. Milliyetçilik tehdit algısından besleniyor.

• *Şiddeti nasıl önleriz?*

– Basit bir reçetesi yok. Çok şey yapılması lazım. Bir kere toplumun kurumsal yapılarının şiddete anında müdahale edebilen bir duyarlılıkta örgütlenmesi lazım. Kadın tehdit altındaysa, “kocam beni tehdit ediyor, kendimi güvende hissetmiyorum” diyorsa, duruma anında müdahale edebilecek bir yargı, polis sisteminin olması lazım. Ya da bir çocuk dayak yiyorsa anında devreye girebilecek bir sistemin işlemesi lazım. Bunlar bireysel şiddetler... Toplum düzeyindeki şiddete gelirsek... Mesela Türk-Kürt meselesi üzerinden üreyen şiddetin kaynağında Türk milliyetçiliği var. Türk ulus-devletinin kuruluş ideolojisi var.

• *Eğer toplumsal şiddetin temelinde Türk milliyetçiliği varsa, bir gün barışçı bir toplum olabilecek miyiz?*

– Yurttaşlık tanımını değiştirmeden kalıcı bir barışa ulaşmak mümkün değil. Şu anki Türklük tanımı dışlayıcı bir tanım. Barışın olabilmesi için, Türkiye'nin Türk milliyetçiliğiyle hesaplaşması ve onu resmî ideoloji konumun-

dan çıkartması, geriletmesi lazım ki, bütün insanların, kendilerini içinde hissedebilecekleri daha üst ve daha genel bir yurttaşlık tanımı yapılabilsin. Bu ülkedeki sosyopolitik şiddet, çok büyük ölçüde, bu devletin kuruluş resmî ideolojisi olan “Türk milliyetçiliğinden” ürüyor. Türk milliyetçiliğinin mağdur ettiği kesimler de karşı şiddeti üretme potansiyeline sahipler ve onlar da karşı şiddet uyguluyorlar. Bu ülkede şiddeti azaltmak için, herkesin kendisini içinde görebileceği demokratik bir siyasi zemine ve herkesin yapımına katıldığı bir anayasaya çok ihtiyacı var.

• *Bu ülkede şiddeti sadece devlette, kitlelerde değil bireylerde de görüyoruz. Erkekler sürekli kadın öldürüyor mesela. Erkekler neden öldürüyor kadınları?*

– Bütün bu olaylara baktığınızda, hemen hepsinde boşanmış ya da boşanmak, ayrılmak isteyen bir kadın var. Yani bir adamı bırakan ya da bırakma yolunda olan, adamı beğenmeyen, hayatını değiştirmek isteyen bir kadın var. Bu kadının karşısında da, bunu içine sindiremeyen, kendi dediğinin olmasını, mevcut düzenin sürmesini isteyen bir adam var. Toplumda erkek, geleneksel olarak iktidar konumunda olmaya alışkındır. Döver de söver de, ilişkide onun dediği olur. Şimdi kadınlar, sayıları giderek artan bir biçimde, erkeğin bu geleneksel iktidar konumunu kabul etmiyorlar. Haklarını arıyorlar. Adam, bunu kabul edemiyor.

• *Niye kabul edemiyor?*

– Bir sürü erkek için, kadın üzerindeki bu iktidar konumunu kaybetmek hiçleşmek demektir. Muhtemelen hayattaki tek iktidar konumu, kadınlı ilişkisinde ele geçirdiği iktidardır. En rahat kurabileceği ve koruyabileceği iktidar konumu odur. Kadın çıkıp da, “Ben seni artık istemiyorum. Koşulların böyle devam etmesini istemiyorum” diyerek bu iktidarı sorgulayınca, erkek saldırganlaşıyor ve kadını öldürmeyi düşünebiliyor. Eğer toplumda koruyucu mekanizmalar olsa, adam derdest edilip bir yere konsa, bugün toplumda yaşanan cinayetlerin çoğu yaşanmaz.

• *Kadınları hep öldürdüler mi bu ülkede?*

– İktidar konumunda kim varsa öldürebilen de o oluyor tabii. Kadın-erkek, karı-koca ilişkisinde, erkekler kadınlara şiddet uyguluyorlar. Ama şu da var... Anne çocuk ilişkisinde de mesela anne iktidar konumunda olduğu için anneler çocuklara şiddet uyguluyor.

- *Annelerin çocuklara şiddet uygulaması yaygın mıdır?*

– Tabii ki, bayağı yaygın. Baba ve anne dayaağı, fiziksel ve psikolojik eziyet yaygın. Maalesef şunu diyemiyoruz... “Kadınlar kocalarından dayak yiyorlar ve şiddeti gayet iyi bildikleri için de çocuklarına uygulamıyorlar” diyemiyoruz. Aksine uyguluyorlar. Bir de şu var. Kadına yönelik ölümlerle sonuçlanan şiddet vak’aları daha çok alt sosyoekonomik düzeylerde oluyor. Kadına yönelik, ölüme varmayan şiddet ise toplumun her sınıfında görülüyor. Kadına şiddet, dayak öyle sadece alt sınıflarda yaşanan bir şiddet değil anlayacağınız. Üniversite profesörleri dahil toplumun bütün sınıflarında ve eğitilmiş kesimlerinde yaşanıyor bu dayak, bu şiddet.

İşkenceciler Sıradan İnsanlardı*

• *Diyarbakır Cezaevi'nden geçmiş biriyle ilk temasınız nasıl oldu?*

– 1991'de işkencenin psikolojik etkileri üzerine bir ekip olarak yaptığımız epeyce kapsamlı bir araştırma çerçevesinde oldu. Diyarbakır Cezaevi'nde diğerlerine kıyasla daha ağır, daha çeşitli ve etnik kimliğe yönelik bir eziyet rejimi olduğunu orada doğrudan görmüştüm.

• *İşkence mağduruyla nasıl görüşülür? Siz nasıl bir eğitim vermiştiniz?*

– Bunlar sonuçta terapi görüşmeleri değil. Amaç bir tanıklığı kayıt altına almak. Dolayısıyla insanlar ıstırap verici anılarını tekrar hatırlayacak, bunları hiç tanımadıkları birine anlatacaklardı. Soruların iyi seçilmesi, tonun iyi ayarlanması, duygusal reaksiyonların sürekli izlenebilmesi, mimiklerden, jestlerden, titremelerden, ağlamalardan çeşitli işaretlerin yorumlanabilmesi, gerekirse mola verilebilmesi, iyi nefes alıp almadığının bile gözlemlenmesi gerekiyordu. Çünkü bu tür ağır şeyler anlatırken insanlar nefes almayı unutabilirler.

• *Bu kadar travmatik anılar genelde nasıl muhafaza edilir? Her şey çok net mi hatırlanır, tamamen mi silinir?*

– Genel olarak bir sürü farklı şekilde hatırlama mümkün. Bu çalışmaya dair şunu unutmamak lazım. Bölgeye bir çağrı yapıldığında Diyarbakır Cezaevi'nde yatan herkes “Gideyim, konuşayım” demedi. Psikolojik olarak

* Söyleşi: Pınar Öğünç, *Radikal*, 4 Mayıs 2011.

görece daha iyi olanların böyle bir çalışmada yer almayı kabul ettiği söylenebilir. Biliyoruz ki çıktıktan sonra intihar edenler var. Toplumsal hayata katılamayacak derece ruh sağlığını yitirenler var. Kaç kişi olduklarını bilmiyoruz. Buna rağmen birçoğu için anlatmak çok zor oldu, ara verilmek zorunda kaldı. Cinselliğe, mahremiyete yönelen işkenceleri anlatmak çok zordu.

• *Tanıklar cezaevi doktorunca uygulanan çok korkunç işkencelerden söz ediyor. Böyle birinin Sevgi isimli bir hastane açması psikoloji bilimiyle nasıl izah edilir?*

– Tek tek kişiler üzerinde konuşmak hukuki açıdan kırılğan bir alana sokar beni.

• *Daha soyut düzeyde sorayım. Hayatının bir döneminde işkence yapmış birinin Sevgi isimli bir bakkal açmasından konuşalım.*

– Biliyoruz ki, işkenceye katılanların büyük çoğunluğu da sizin, benim gibi normal insanlardı. Aileleri olan, akşam çocuklarını seven, geçim sıkıntısı çeken insanlar... İşin dehşet verici yanı da bu. Az bir kısmı antisosyal ya da daha psikopatoloji terimleriyle tanımlayabileceğimiz, acı vermekten zevk alan kişilerdi. Büyük çoğunluk yani sıradan insanlar içerisine girdikleri sosyal bağlamın getirdiği rolü sorgulamadan üstlenmeye teşne olur. Yani bir yıl orada askerliğini yapacaksa, üstü de “Bunların kafasını kıracaksın, yoksa ben senin kafanı kırarım” diyorsa, belki bir-iki gün düşünür. Sonra o da rolü üstlenir, kafa kırmaya başlar. Deneylerden biliyoruz ki o sosyal rolü ancak azınlık reddedebilir.

• *Peki geçici rol oynandıktan, sıradan hayatına döndükten sonra o normal insanlara ne olur?*

– Bir kısmı hayatına devam eder, çünkü hayatı kompartımanlar şeklinde ayırabilir. O askerlik vagonuydu [diye ayrı tutabilir]. Görüşmediğimiz için bilemiyoruz ama ciddi ilişki sorunları, alkol, madde kullanımı sorunları olduğunu tahmin edebiliriz.

• *Cezai yargılama mağdurlar açısından ne kadar onarıcı sizce?*

– Cezai yargılama önemli ama daha önemlisi toplumsal kabuldür. Yani toplumun ne olduğunu anlayıp kabul etmesi ve o mağdurları onurlandırması. Cezai yargılama ancak bir parçası. Mesela 300 kişi mahkûm olup da toplumun Türkler tarafının önemlice bir kısmı hâlâ mağdurların yaşadıkları-

nı reddediyorsa, onarıcı bir durumdan, sahici bir yara sarmadan söz edilemez. Politik olarak da anlamlı değil. Varsayımımız şu: Türkler tarafının büyük çoğunluğu Kürt meselesi bağlamında sahiden neler yaşandığını pek bilmiyor.

• *Şu tanıklıkları okuyan biri, hâlâ eğer o akıl tutulmasında ısrar ediyorsa, bu ne demektir?*

– İşte o zaman ciddi bir insanlık meselemiz var demektir. Oturup düşünmek gerekir, bundan ötesi ne diye. Diyarbakır Cezaevi’nde olduğu gibi, bu toplumun kara sayfalarına dair, devletin yaptığı katıllara, eziyetlere dair kapsamlı, yaygın bir yüzleşme yapılabilirse ve bu bilgiler toplumsallaştırılabilirse, bu toplumun çoğunluğu etkilenecektir. Ama iflah olmaz bir grup, “Tamam, olmuştur, hak etmişlerdir. Gerekirse yine yaparız” noktasına gelecektir. İnkâr mümkün olmayacaktır.

• *Türkiye’nin vicdanı olanlar ve olmayanlar olarak bölünmesinden söz ediyorsunuz sanki.*

– Evet, vicdansız bir ekip her zaman olacaktır. Mühim olan bu grubun dar kalması.

* * *

Bu söyleşinin yayınlamasından iki hafta sonra, 18 Mayıs 2011’de Pınar Öğünç, *Radikal*’deki köşesinde söyleşiye ek yapmış. Hâlâ önemli bir konu olduğu için buraya da aldım:

Paker o gün demişti ki: “Türkiye’nin asıl sorunu PKK değil.” O söyleşiye sığmadığı için üzüldüğüm bu tespiti bugünlerde tekrar hatırladım. “Bugün 27 yaşında olan genç, genç de değil artık yetişkin, PKK bu savaşı başlattığı yıl doğmuş demektir. Kürtlerde genç nüfus oranının daha büyük olduğunu düşünürsek, Türkiye’deki Kürtlerin çoğu savaş başladıktan sonra doğmuş. Öncesini bilmiyorlar. Bu savaşla yetiştiler, bu savaşla büyüdüler. Ve önemlice bir kısmı bu savaşla çok şey kaybetti. Bir sürüsü yakınlarını kaybetti; bir sürüsünün yakınlarının fiziksel ya da psikolojik sağlığı bozuldu. Milyonlarca yerinden yurdundan oldu. Statülerini kaybettiler; ekonomik olarak zor durumda kaldılar. Büyük şehirlerin varoşlarına göç ettiler, eğitim alamadılar. Bir sürü melanet yaşadılar.

* * *

Çok radikal, çok öfkeli, çok hınçlı, kindar ve bütün bu kayıplarından ötürü, hayatları doğumlarından itibaren karartılmış çok geniş bir genç nü-

fus bu. Özellikle alt gelir grupları, çok anlaşılır bir biçimde 'Kaybedecek hiçbir şeyimiz yok' haletiruhiyesi içerisinde. Türkiye'nin PKK'dan da büyük sorunu budur aslında. Bu genç Kürtleri ikna edemediğimiz müddetçe, ki bu onlar için iyi bir şeydir, kazanımları olacaktır, yaraları sarılacaktır, PKK yarın bu hükümetle bir anlaşma yapsa bile, ikna olmayan bu gençler yarın değil öbür gün, yeni, belki çok daha şiddetperver bir PKK çıkarma potansiyeline sahiptirler. Ya da şehirlerde herhangi bir politik hedefi olmayan kör şiddet gayet yaygın biçimde artabilir. Türkiye'nin hakikaten en büyük meselesi budur. PKK, beğenelim, beğenmeyelim siyasi bir organizasyondur. Bir yönetim mekanizması tarafından kontrol edilebilir. Ama bu gençleri ikna etmek hiç kolay değil."

Psikolojik Bagajımız Dolu*

• *Türk insanının gerilim düzeyi artıyor ve tahammülü de azalıyor. Ne dersiniz?*

– Kapitalizm şiddeti körüklüyor. Kapitalizm insanın empati kapasitesini köreltici bir işlev görüyor ve genel olarak şiddet uygulayabilme potansiyeli maalesef artıyor. Dünya çapında yavaş yavaş ilerleyen bir trend bu. Türkiye’de buna ek olarak hızlı bir modernleşme yaşanıyor, geleneksel toplumsal ilişkiler hızla çözülüp değişirken yerine yeni bir ahlâki yapı aynı hızla kurulamıyor. Ek bazı faktörler de var. Mutlak yoksulluk azalıyor belki ama görece yoksulluk artıyor, bu da incinme ve kinlenme yaratıyor.

• *Politik düzeyde de şiddet uygulanıyor diyebilir miyiz?*

– Türkiye’de politik düzeyde şiddet öteden beri kullanılıyor. İşkence, faali meçhuller, zoraki göç, köy yakmalar. Bunlar maalesef hiç cezalandırılmadı, yapanın yanına kâr kaldı. Bu ülkede herkes çok fazla şiddet uygulandığını, karakola gitmenin çok netameli bir şey olduğunu, mahkemede işlerinin düzelmeceğini biliyor. Bu konuda toplumun baktığı rol modeller de çok çok kötü.

• *Siyasetçilerimizin birbirine uyguladığı şiddet dilini nasıl yorumluyorsunuz? Kasetlerle, gizli çekimlerle seçime gidiyoruz?*

* Söyleşi: Elif Key, *Habertürk*, 15 Mayıs 2011.

– Şiddet sadece fiziksel değildir. Burada sinsî bir şiddetin uygulandığını görüyoruz. Demek ki birileri –kim olduğu da ortaya çıkmıyor– geniş bir arşive sahip! Ne zaman hangi partiye, kime darbe geleceği, nasıl kullanacağı belli değil. Bunlar spontan tehditler de değil, bir zaman önce çekilmişler ve kullanılmak üzere arşive kaldırılmışlar. Cephane gibi bir yerde bekliyor bunlar ama uygulayanı da zamanı geldiğinde vurabilecek yöntemler.

• *İktidarı kaybeden dilini sertleştirir. Başbakan'ın dilini sertleştirmesi iktidarı kaybetme endişesinin göstergesi mi?*

Türkiye’de öteden beri gelen bir gelenek, Atatürk’ün Dolmabahçe Sarayı’nda padişahmış gibi oturmasından başlayabiliriz. İktidar, uzun süre kalkanları çok fazla bozuyor. Menderes’te de, Özal’da da, Demirel’de de böyleydi, Erdoğan’da da böyle... Pederşahi bir yayılma hali, fazla bir büyükleme hali; sanki hep orada kalacakmış, kalması gerekiyormuş gibi bir hissiyat içindeler. Dile getirilmese de bir padişahlık özlemini gösteriyor sanki. Tabii bu kadar uzun iktidarda kalmak insanın egosunu çok şişiren bir durum. Bu kadar şişince ego, onu tehdit edebilecek şeylere tahammül kalmıyor. Mevcut egemen politik kültürde başkanlık sistemi bu açıdan da sakıncalı. Ayrıca; AKP, MHP ve CHP’nin temel konularda büyük farklılıkları yok. Hiçbirinde neoliberal politikalara dair bir eleştiri yok, Kürt meselesine ya da ekonomiye dair sahici bir çözümleri yok. Türk milliyetçiliği konusunda da sadece derece farklılıkları var. Aralarındaki tartışma sahici politik bir kavga değil. Aralarındaki sert itişmeler, küfürleşmeler, bir yandan da sahici politik farklılıkların eksikliğini örtme işlevini de görüyor.

Referandumda 12 Eylül’ün hesabı sorulacak denildi, bir şey sorulduğu yok. Yüzleşme sadece AKP’nin karar vermesiyle, talep etmesiyle hallolacak bir şey değil, dolayısıyla onların karşı çıkmasıyla duracak bir şey de değil. Gereği gibi olması için burada ciddi bir toplumsal talebin olması lazım. AKP, CHP veya MHP bu toplumsal dinamiğin karşısında durmaya cesaret edemeyebilir.

• *Yüzleşme ne işe yarar?*

– Türkiye yüzleşme özürlü bir toplumdur, hiçbir kara sayfasıyla yüzleşmemiştir. Bir yüzleşme olacaksa bu ilk olacak. Ve şu sonucu getirecektir: Birincisi, toplum bilgilenir. Sorumlusu kimler öğrenir. Bilgilenme konusunda çok yoksunuz. İkincisi; bu kara sayfalarda onbinlerce mağdur var. Bu devlet insanlarını yaygın ve ciddi bir biçimde incitmiş durumda. Daha derinlikli demokrasi istiyorsak, bu mağdurların mutlaka onurlandırılması, “Yanlış yapı-

dı” denilip özür dilenmesi, gerekirse tazminat da verilmesi lazım. “Bir sürü kepezelik yaşandı ama şimdi yeni bir döneme geçiyoruz” diyebilir. Bunu yapmadıkça insanların psikolojik bagajı dolu kalacaktır.

• *Polisin şiddetinden rahatsız olurken, Behzat Ç.’nin gösterdiği şiddetten neden rahatsız olmuyoruz?*

– Behzat Ç. çok fenomen, sahici bir dizi. Uyguladıkları şiddet sistematize ettikleri, ideolojik olarak savundukları bir şiddet değil de daha gündelik hayat şiddeti gibi duruyor. Hayat öyle olduğu için sıradanmış gibi duruyor. O tarz şiddet de sonuç olarak eleştirilmesi, karşı durulması gereken bir şiddet kuşkusuz, ama insanlara sempatik gelmesi sanırım gizli gündemler, çıkar peşinde koşmayan, hakikat ve adalet arayan karakterlerle ilgili.

• *İstanbul’daki çocuk taş atınca haylaz, Diyarbakır’da terörist oluyor. Bu nasıl bir ikiyüzlülük?*

– 12 Eylül’den beri devlet Batı’da ve Doğu’da farklı muameleler yaptı. Bu yüzden aslında öteden beri Türkiye’deki en önemli bölücü odak Türk milliyetçiliği ve 12 Eylül cuntasıdır. Batı’da halk “Solcu sağcı” diye siyasi duruşu açısından Doğu’ya göre çok daha fazla ayrıştırılmıştır. Bu, akla karanın ayrılması gibi bir ayrım değildir ama Doğu’da sıradan vatandaşla militan ayrımı çok siliktir. Diyarbakır Cezaevi’nde bunun örneğini görürüz. Orada militanlar da vardır ancak hiç militanlıkla alakası olmayan Kürtler de vardır. Üstelik bunlar 3-5 kişi değildir. Buradakinin haylaz, oradakinin terörist olarak damgalanması yüzünden bu bölücülük devam etmektedir.

• *Türk milliyetçiliğinin bölücülük huyundan bahsediyoruz...*

– O dönemde ülkede askeri diktatörlükten, bir kötülükten bahsediyoruz ama Doğu’da ve Batı’da kötülüğün farklı tonları vardır. Bu rejim baskısı; bu ayrımcılık Doğu’dakiler Kürt olduğu için neredeyse bütün halkı hedef alır, “Kürdüm” diyen ve Kürtçe konuşanı etiketler. Dedikleri şey şudur; “Siz Türk olacaksınız kardeşim, sizi Türk yapacağız, size Kürt olduğunuzu unutturacağız.” Bu devletin kendi eliyle, Türk milliyetçiliğiyle Kürt vatandaşına bölücülük yapmasıdır. Ve Kürtlerdeki Kürtlük bilincini kendi eliyle beslemesidir. Diyarbakır Cezaevi’ndeki olaylar, Kürtlerin mücadele azmini çok fazla kamçılamış, Kürtlük bilincini çok fazla artırmış, oradan çıkan insanların önemli bir bölümü gayet anlaşılır nedenlerle dağa gitmiştir.

- *Hatalarımızdan ders almadan devam ediyoruz...*
- Bizim devletimizin öğrenme zorluğu var, zor öğreniyor!

Toplumsal Şiddetin Artmasının Temelinde Kapitalizm Var*

• *Son yıllarda Türkiye’de toplumsal şiddetin arttığı ifade ediliyor. Şiddet gerçekten arttı mı, yoksa eskiye oranla daha mı görünür olmaya başladı?*
– Türkiye’de şiddet hem toplumsal düzeyde, hem politik düzeyde her zaman yoğun olarak var. Aile içinde, sokakta, kadına, çocuklara, yaşlılara yönelik şiddet yüksek oranlarda hep var zaten. Politik şiddette dünyanın en şiddetli ülkesiyiz diyemeyiz. Uzun zamandır iç savaşların olduğu ülkeler, bazı Afrika ülkeleri bu konuda çok ön plandadır. Ama Türkiye’de özellikle askerî darbe dönemleri ve bu dönemlerden sonraki birkaç yıl, Kürt meselesinin 1984 yılından beri düşük yoğunluklu çatışma halini aldığı dönem, işkencesinden faili meçhulüne, köy yakmasından zorla köy boşaltmasına kadar politik şiddetin her türü çok yaygın bir oranda var. Son zamanlarda medyaya kadına yönelik şiddet, kocaların karılarını öldürmesi, çocuklara yönelik şiddet haberleri daha fazla yansıyor. Şiddet gerçekten artıyor mu, yoksa medya mı bunları daha fazla ele alıyor, bunları bilemiyoruz. Ama izlenim o ki, medya zaten bu tür sansasyonel haberleri ele alırdı, belki bir artış var gibi de duruyor. Bu da çok yadırgatıcı değil aslında.

• *Neden yadırgatıcı değil? Niçin şiddete meylediyor ve uyguluyoruz?*
– Bir kere bütün dünya için geçerli olan, son dönemde şiddetin bütün dünyada artma trendinde oluşunu belirleyen bir faktör var. O da kapitalizmin gelişmesi ve derinleşmesi.

* Söyleşi: Sadık Şanlı ve Fuat Er, *Mostar*, Sayı 75, Mayıs 2011.

• *Kapitalizm ile şiddet arasında nasıl bir ilişki var?*

– Kapitalizm bütün dünyaya yayıldıkça ve derinleştikçe –bu derinleşme bütün ülkelerde egemen üretim tarzı olabilir ama geç/yeni kapitalizm diyebileceğimiz olgu– artık yalnızca ticaret üzerinden dönmüyor. Bizim fantezi dünyamızı bile reklamlarla, filmlerle, internetle, oyunlarla, bütün görselliklerle etkileyebilecek, ele geçirebilecek kadar kökleşmiş, derinleşmiş durumda. Ve kapitalizmin insani boyuttaki en önemli etkilerinden biri de empatisizlik. Kapitalizm öyle bir düzen ki, orada var olabilmek, yükselmek için sert rekabetçi olmanız, yalnızca kendinizi düşünmeniz, başkalarını o kadar da önemsememeniz lazım. Dolayısıyla ötekilere empati duymamanız lazım. Empati duyarsanız, buna şefkat, merhamet de ekleyin, bu türden insanı insan yapan temel duygulara sahip olursanız, bunları önemli bir değer kabul eden bir şekilde yetişir ve yaşarsanız, bu, kapitalist düzende çok prim yapmaz. Geride kalırsınız. Çünkü bu düzende onlar geçerli akçe değil. Geçerli akçe yarışmacılık, rekabet, benmerkezcilik.

• *Benmerkezcilik ve empatisizlik neye sebep oluyor?*

– Benmerkezci, empatisiz olunca ötekini eşdeğer bir insan olarak görmek zorunda değilsiniz. Çünkü karşımızdakini bizim gibi acı çekebilecek, farklı duyguları, düşünceleri olabilen saygın bir insan olarak tanımlayamıyoruz. Bunda zorluk çekiyoruz. Başkalarını eşdeğer bir insan olarak göremiyorsak, o zaman herhangi bir zorluk, tehdit ve kriz durumunda ötekini düşmanlaştırmak, dolayısıyla ona yok edici, durdurucu, bastırıcı şiddet uygulamak çok daha kolay hale geliyor. Bütün dünyada genel olarak kapitalizmin gelişmesi, yaygınlaşması ve derinleşmesi trendinin empatisizlik üzerinden, narsizm üzerinden büyüttüğü bir şiddet potansiyeli zaten var. Bu Türkiye’de de var. Ama ek olarak Türkiye’de başka faktörler de var.

• *Hangi faktörler onlar?*

– Türkiye gelenekselden moderne, köyden kente hızla geçen ve çok göç yapan bir toplum. Bu ne demek? Geleneksel yapıların zayıflaması, çürümesi, dağılması demek. Büyük aile insanı baskıcı da olsa çeşitli sosyal yapıların içerisinde kısmen güvenli, kısmen kurallı, şu yapılır bu yapılmaz diye bir yerde tutan çeşitli telafi mekanizmalarının olması demek. Aile dayanışması, sülale dayanışması, aşiret dayanışması vb. bu yapılar dağıldıkça, insanlar şehirlileştikçe, işçileştikçe, sosyal dayanışma ağları zayıflıyor.

• *Bu zayıflama nasıl sonuçlar doğuruyor?*

– Sosyal dayanışma ağları zayıfladıkça daha atomize insanlar, aileler ortaya çıkıyor. Bu dağılma durumunun üzerine sosyoekonomik zorluklar da binince, insanların şiddet üretme, birbirlerine şiddet uygulama potansiyeli de artıyor. Ayrıca, mutlak yoksullaşma artmıyor Türkiye’de ama görece yoksulluk artıyor. Yoksullarla zenginler arasındaki fark büyüyor. Dolayısıyla yoksullar ve kitle iletişim araçları devasa büyümüş durumda. Herkes her şeyi görebilir hale geliyor. Bir yüzyıl önce bir yoksul bir zenginin nasıl yaşadığını o kadar sık ve ayrıntılı göremiyor, bilemiyordu. Televizyon yoktu, film yoktu. Şimdi her saniye her toplumsal katman bir diğ erinin nasıl yaşadığını bilebiliyor.

• *Bu biliş ve farkındalık durumu nelere sebep oluyor?*

– Bu çok ciddi bir psikolojik incinmeye neden oluyor. Yani “ben böyleken başkaları nasıl!” düşüncesini doğuruyor. Dolayısıyla kıyaslama çok artıyor. Bu durum, *frustration* (engellenmişlik) duygusunun, çaresizlik durumunun çok artmasının bir nedeni. Bütün bu süreçler engellenme dediğimiz durumu ortaya çıkartıyor. Toplumun geniş kesimleri eskiyle kıyaslanmayacak derecede *frustre* (engellenmiş) durumdalar. İktidarsız hissediyorlar kendilerini. İktidarsızlaşma süreci şiddet potansiyelini, tehdit algısını artıran, tehdit algısı arttıkça da tehdidi bertaraf etmek için şiddet uygulama potansiyelini artıran bir durum. Buna ek olarak Türkiye’de başka bir faktör de öteden beri politik şiddetin çok yaygın olması ve bunun deyim yerindeyse insanlara kötü örnek olması. Türkiye’de resmî devlet görevlileri öteden beri çok yaygın olarak işkence uyguladıkları, faili meçhul cinayet işledikleri, büyük çoğunluğun başına bu yüzden hiçbir şey gelmediği ve çok büyük sayılarda insanlar şiddetten mağdur edildiği için bunlar toplumsal dokuya da sızıyor tabii ki.

• Psiko-politik Yüzleşmeler isimli kitabımızda toplumsal dokunun zedelenmesine yönelik “Türkiye toplumu ciddi biçimde örselenmiş, travmatize edilmiş bir toplum” tanımlamanız var...

– Orada daha çok politik şiddeti kastediyordum. Türkiye’deki şiddet, politik şiddet ile sınırlı değil ama o daha görünür belki... Şöyle basit hesaplar yapabiliriz mesela: İnsan Hakları Vakfı’nın hesaplamalarına göre, Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbesinden 1990’a kadar geçen 10 yılda 1 milyon kişi politik nedenlerle gözaltına alınıp işkence görmüş. Politik nedenlerle içeri alınan herkese solcu, sağcı, İslâmcı ne olursa olsun işkence yapılıyor. 1984’te

PKK'nın ortaya çıkışıyla ciddi bir savaş ve şiddet durumu ortaya çıktı. Bu şiddet ortamında şimdiye kadar 40 küsur bin kişinin öldüğü söyleniyor. Birkaç bin kişi yaralandı, fiziken, ruhen sakat kaldı, 2-3 milyon civarında insan zorla köylerinden mezralarından göçertildi. Bir kısmının evleri yakıldı, insanlara mezralarda, köylerde dayaklar atıldı, dışkı yedirildi. Belgelenmiş bir sürü olay var. Şimdi bunları toplarsak, tam rakam bilmiyoruz ama 1980'den beri kabaca 3 ila 5 milyon civarında politik şiddete maruz kalmış insan var. Bir de bunların aileleri, yakınları, sevdikleri, arkadaşları, köylüleri, mahallelileri var. Dolaylılığı da düşünürsek, son 30 yılda tahminen 20 milyon civarında doğrudan veya dolaylı politik şiddete maruz kalan insan var. Bu çok büyük bir rakam. Bu yüzden, bu işle uğraşan insanlar olarak öteden beri Türkiye'de işkence başta olmak üzere politik şiddetin bir halk sağlığı problemi olduğunu söyleriz. Bir şeyin halk sağlığı problemi olabilmesi için istisnai bir durum olmaktan çıkıp yaygınlaşması gerekiyor. Politik şiddet de Türkiye'de çok ciddi bir halk sağlığı problemidir. Bunun fiziksel bedelleri var; insanlar sakat kalıyor, üzerinde izini taşıyor. Daha yaygın olanı psikolojik bedelleri var; bir sürü psikolojik yarası, incinmişliği oluyor. Bunlar uzun sürüyor. Kimilerinde on yıl, otuz-kırk yıl sürüyor. Birçok kayıplar yaşanıyor bu yüzden. Toplumsal doku tahrip oluyor. İnsanların birbirlerine, devletin kurumlarına güveni azalıyor, sifıra iniyor. Dolayısıyla toplum olarak birlikte var olabilmemiz zorlaşıyor. Bu, politik şiddet. Bir de buna ev içi şiddet dediğimiz, daha çok kadına, çocuğa yönelik şiddeti eklerseniz boyut iyice büyüyor.

• *Devlet neden şiddet uygulama yoluna gidiyor?*

– Devlet dediğimiz şey zaten şiddet uygulama tekeli eline almış olan aygıt. Tanımı da bu devletin: Meşru şiddet uygulama tekeline sahip yapı. Ama demokratik, uygar dediğimiz, o standartlara sahip devletlerde şiddet uygulama tekelinin çok ciddi kuralları var. Orada da ihlaller oluyor ama daha az sayıda oluyor. Olduğu zaman soruşturuluyor, hesaplaşıyor. Türkiye'de ise geleneksel olarak politik şiddet tarihin her döneminde söz konusu. Osmanlı'da da yaygın olarak uygulanıyor. Merkezî iktidara sadık değilsen, önce uyarırlar, halen sadık olmuyorsan, siyaseten şiddet uygulanırdı. Bu çok yaygındı Osmanlı'da. Cumhuriyet ise çok ciddi ve çok katmanlı kaygılar üzerine kurulmuş bir rejim Türkiye'de. Temel derdi ise dar anlamda Türklük üzerinden tanımlanmış bir ulus-devlet oluşturmaktı. Bu ulus-devletin Osmanlı'dan, Osmanlı'nın temsil ettiği Doğu'dan, İslâm'dan kopuşu, daha çok görüntü üzerinden olsa da radikal bir Batılaşma hedeflendi. Ama Doğulu, İslâ-

mi unsurların kesilmesi, bastırılması buna alfabe de dâhil geçmişle net bir kesintiydi. Tarihe yönelik bir kesinti. Bu tarih mağdur olarak yaşantılanan tarih bir yandan. Örneğin; Osmanlı'nın son döneminde Kafkaslar'dan, Balkanlar'dan Anadolu'ya çok yoğun göçler söz konusu. İnsanlar çok büyük eziyetler çekerek geliyorlar; bir sürü şey kaybederek, canını vererek geliyorlar, sığınıyorlar buraya. Dolayısıyla orada yaşanmış ciddi katliamlar var, bir sürü kayıp var. Bunların da üstü örtülüyor. Bunlarla da bir yüzleşelim, hesaplaşalım kaygısı hiç yok. Öte yandan fail olarak yaşantılanan tarihin de üstü örtülüyor, 1915'te Ermenilere yapılanlar başta olmak üzere. Kürtler yok, şu-bu yok. Hepimiz Türk'üz ve bir tek Türkçe var. Bütün o heterojenlik de kopuşturulup atılıyor. Solcusu, İslâmcısı, radikal muhalefet de kopuşturulup atılıyor. Steril, homojen, yekpare Türklük ve Türkçe üzerinden tanımlanmış bir ulus-devlet kurmak hedefleniyor. Şimdi bu sosyolojik gerçekliğe hiç uymayan bir durum. Zorla, dayatarak, ancak şiddetle yapabileceğiniz bir şey. Dolayısıyla bizim bugünkü rejimimizin kökeninde bu dayatmayı yapabilmek için sık sık uygulanmış olan yoğun şiddet var. Bu her zaman kafa keserek olmamış belki ama aşağılayarak, susturarak, hapsederek olmuş. Bunlar da şiddet. Zaman zaman da öldürerek olmuş. Katliam şeklinde olmuş. Dersim'de olduğu gibi. Dolayısıyla zaten bu devletin genetik kodunda gerekli gördüğü zaman, tehdit gördüğü, algıladığı zaman o tehdidi bertaraf etmek için çok yoğun, sert şiddet uygulama deneyimi, potansiyeli ve anısı var. Bu, bugüne kadar da devam ediyor. Bunun yoğun örneğini son olarak Kürt meselesi üzerinden görüyoruz.

• *Türkiye'de geniş kitleler şiddet görüyor ve bunun karşılığında şiddet gören de şiddete meylediyor. Şiddet gören neden şiddet uygular?*

– Şiddet görenin şiddet uygulaması beklenen şey. Kolay olanı o. Çünkü şiddet mağduru, şiddet uygulandığı anda mutlak olarak iktidarsızlaştırılmış, dilsizleştirilmiştir. Şiddetin en önemli mekanizması odur. Seni sığırda indirir. Mesela işkence anını düşünün; bir cephede karşılıklı savaşmak biraz daha farklıdır ama kocanın karısına, ana-babaların çocuğuna, işkencecinin işkence mağduruna uyguladığı şiddette çok ciddi iktidar asimetrisi vardır. Birileri neredeyse mutlak iktidara sahiptir, ezer, şiddet uygular. Diğerleri o iktidarsızlığı, çaresizliği, yokluğu, hiçliği sonuna kadar hisseder. Mağdurların kimisi bu hiçlik, yokluk, çaresizlik, umutsuzluk konumunu daha fazla içinde tutar, daha uzun sürelerle yayar ve sonuçta pasifize olur, apolitikleşir. Bu bir sürü faktöre bağlı. Şiddet herkeste aynı etkiyi doğurmaz. Bireysel ve toplum-

sal koşullara göre, bağlama göre çok farklı etkileri olabilir. Kimilerinde ise uygulanan bu şiddet intikam potansiyelini öyle bir artırır ki, ilk fırsatta, uygun bir koşulda karşı şiddet uygulanması gündeme gelir. Karşı şiddet uygulamak eskiden alınmış yaraları telafi etmek için uygun bir mekanizma gibi görülür. Mesela Türkiye’de cezaevlerinde cinayetten yatan kadınların –dünyanın başka yerlerinde de aynıdır– önemli bir kısmı, koca katilidir. Niye öldürmüştür? Çünkü kocası yıllarca eziyet etmiş, mahvetmiştir kadını. Kadının canına tak demiştir, uygun bir fırsatta öldürmüştür. O yolla kurtulmuştur. Bu, karşı şiddeti bizim gözümüzde meşrulaştırmaz. İyi yapmıştır anlamında değil. Anlamak; kabul etmek, onaylamak anlamına gelmez. Niye oluyor bunlar? Mesela Kürtlerin uyguladığı karşı şiddeti bu çerçevede görmek mümkündür. Kabul etmek, onaylamak anlamında değil. Ama uzun yıllar şiddete maruz kalan kişi ya da toplumsal grupların bu mağdurluk konumlarından çıkmak için şiddet içeren yollar yerine barışçı yollar tercih etmesi kolay bir iş değildir. Ekstra çaba, bilinç, mücadele gerektirir.

• *Şiddet dili?*

– Şiddet dili; şiddet potansiyelinin gündelik hayata, ilişkilerimize ne kadar yansımış olduğunu gösteriyor. “Şiddetle seviyoruz” örneğin. Şiddetle sevdiğiniz zaman o sevgideki herhangi bir aksama durumunda fiziksel şiddete kaymanız da çok zor olmuyor. Barışçıl bir şekilde sevmenin yollarını, eğitimini yapmamız lazım. Dile dikkat etmemiz lazım. Bütün bu meseleler de ilk üç-beş yıldaki çocuk eğitimine gelip dayanıyor. Bir çocuğu ne kadar empati potansiyeli yüksek bir şekilde yetiştirebiliyorsak, o çocuğun büyüdüğünde şiddet uygulaması o kadar zor oluyor. Sıfır olmuyor hiçbir zaman. Çünkü başka bir sürü faktör var, sosyo-politik ortam var. Bir sürü sebep bazen bizi şiddet uygulamaya itebiliyor. Ama empati potansiyelimiz ne kadar yüksek olursa, kendi narsisistik yanlarımızla ne kadar fazla yüzleşebilirsek, başkalarına saygı duymayı ne kadar öğrenebilir ve onları eşdeğer olarak görmeyi becerebilirsek, onları düşmanlaştırıp, aşağılayıp şiddet uygulayabilme ihtimalimiz de o kadar azalır.

• *Çocuklar ve kadınlara yönelik şiddet?*

– Küçük çocuğa tecavüz etmenin kendisi pedofili dediğimiz psikolojik cinsel bir sapkınlık, patolojik bir durum. Bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Onu bir de öldürmek patolojinin devamı. Şiddetin de dereceleri var tabii. Birisini tokatlamakla öldürmek arasında dağlar kadar fark var. Şiddet diye hepsini

aynı torbaya koymak kolay değil. Hepsini sorunsallaştırabiliriz ama eşitleyemeyiz. Dolayısıyla öldürüp parçalayan türden bir şiddetten bahsediyorsak, burada zaten kesin olarak bir psikopatolojiden bahsetmemiz lazım. Çok ciddi bir anti-sosyallik, bir psikopati halinden bahsediyoruz. Burada da maalesef şiddete maruz kalanlar genellikle kadınlar ve çocuklar. Bunlara da bakarsanız toplumsal hiyerarşide dezavantajlı ve daha zayıf kesimler. Dolayısıyla kendisini bir şekilde iktidarsız hisseden ve o iktidarsızlığı telafi etmek için çok karmaşık psikolojik mekanizmalar sonucunda bu şiddet eylemlerine giren insanlar da av olarak gidip güçlü bir erkeği seçmiyorlar. Zayıf gördükleri kadınları ve çocukları seçiyor, oraya yöneliyorlar.

• Okul öncesi eğitim?

– Pek konuşulmuyor, vurgulanmıyor ama doğumdan okula kadarki ilk beş-altı yıllık dönem hakikaten çok önemli. Çünkü insan canlısının kişilik gelişimi büyük ölçüde o dönemde oturduğu için, sonrasında onu değiştirmek de çok kolay değil. Çünkü bu, beyinle, sinir sisteminin gelişimiyle paralel bir şey. İlk beş-altı yılda bizim sinir sistemimiz büyük ölçüde yerleşiyor. Dolayısıyla bu yıllarda çocuklara nasıl ve ne kadar kaliteli bir bakım verildiği, ailelerinin onlarla ne kadar ilgilendiği, sevdiği, onlar için ne kadar saygılı bir ortam oluşturduğu, bunlar en önemli faktörler bütün bu şiddet konuşmalarında. Makro düzeyde, politik düzeyde bir sürü analiz yapabiliriz ama iş dönüp dolaşıp bu düzeyde de çok ciddi çalışmalar, eğitimler, programlar yapmayı gerektiriyor. Günümüzde insanlar artık daha çok çalışmak zorundalar. Haliyle çocuklarına daha az zaman ayırabiliyorlar. Çocuklar daha fazla yuvada ve bakıcı elinde kalıyorlar. Dolayısıyla bütün bunlar çocukların gelişimini daha riskli hale getirebiliyor, empati potansiyellerini kısıtlayan bir hâl alabiliyor.

• Kapitalizm ve şiddet?

– Kapitalizm dizginlenmeden, durdurulmadan, rota değiştirilmeden böyle devam ederse, insan insanın kurdu olacak. Yani hakikaten bir çıkış yolu yok. Her nesil daha kötü olacak. Şimdi her nesil daha da kötüleşiyor. Aile, toplumsal dayanışma, bir davaya bağlılık... Hepsi kayboluyor. Bizim çocuklarımız daha kötü olacak. Benim umudum, kısmi bir umut bu, bu kötü gidişat daha fazla insan tarafından görülecek, “farklı bir dünya mümkün” diyecek insanlar. Ve iradî olarak bir yerden bu kısır döngüye bir çomak sokulacak. Bu çok zor bir şey tabii. Çünkü kapitalizm çok güçlü ve her yeri sarmış

durumda. Buna karşı çok dirençli, bir sürü eksenle mücadele edebilen güçlü bir muhalefet oluşturmak, direnmek, o direnmenin içinde bir anlam bulabilmek lazım. Ama bizim görebileceğimiz bir şey değil bu. Biz ancak ufak tefek katkılarda bulunabiliriz. Kısacası güçlü bir eşitlik ve özgürlük mücadelesine, güçlü bir sol harekete ihtiyacımız var. Yoksa barbarlık giderek daha fazla egemen olacak.

Bu Yardım Dalgası, Çözüm İçin Kritik Bir Kavşakta*

• *Türkiye’de iki hafta içinde yaşananlar bir noktada kaçıp gitme, buralardan uzaklaşma ihtiyacı doğuracak noktaya geldi. Tüm bu acıyla başa çıkmak, sağlıklı düşünmek nasıl mümkün olacak?*

– Nasıl baş edeceğimiz konusunda Türkiye toplumunun hem büyük avantajları var, hem de büyük dezavantajları var. Türkiye toplumu buna alışık. Bu alışık olmanın dezavantajı kanıksama, umursamama hali. Avantajı da şu: Benzer acılar o ya da bu şekilde atlatılmış olduğu için, felç olmadan, üzerine gidip eskisinden farklı şeyler yapma enerjisi de çıkabilir. Hangi yolu seçeceğimiz ne tür bir politik hattın hâkim olacağına bağlı. İki büyük acı yaşandı. PKK’nın Çukurca’daki saldırısı, 24 askerin öldürülmesi, ardından deprem. Deprem de Kürt bölgesindeydi. Toplumun bir kısmı, ne mutlu ki sanıyorum daha küçük bir kısmı, ırkçı bir yöne savruldu. “İyi oldu!” noktasına gitti. Bu vicdansızlık, akılsızlık. Zaten Kürtlere yönelik yarı örtük bir ırkçılık vardı. Bunun bir spikerin bile diline düşecek pespayelikte ortaya çıkabildiğine tanık oluyoruz. Bunun hükümetten bazı insanların yansıtmaya çalıştığı gibi, birkaç kendini bilmez olmadığını bilelim. Çoğunluk değil ama toplumun % 5’inin, 10’unun bile ırkçı bir dalga boyunda seyretmesi çok tehlikelidir. Bu da Kürt meselesinin çözümsüzlüğe terk edilmesinin neticesidir.

Bir yandan da büyük bir dayanışma dalgası çıktı. Kendi başına çok sevindirici; bir sürü insanın yardım için mobilize olması... Ama çok kritik bir

* Söyleşi: Bahar Çuhadar, *Radikal*, 30 Ekim 2011.

eşik var. Bu insani yardım bir kavşakta duruyor. İki yöne gidebilir. “Bütün yaptıklarınıza rağmen, o kadar iyiyiz ki size yardım ediyoruz. Haddinizi bilin!”e de gidebilir. Sahici bir eşitlik, eşdeğerlik üzerinden, siyasi olarak da temellendirilebilirse Kürt sorununun çözümü konusunda bize yol da aldırabilir. Ne tarafa evrileceği, oradaki sözlerin nereden kurulduğuna göre değişir. Kişisel görüşüm, birinci ihtimalin ağırlıkta olduğu. Maalesef. Çünkü Türkiye toplumu ne iktidar partisi, ne ana akım muhalefet partileri tarafından Kürt sorununun çözümüne giden yolda yeterince hazırlanmıştır. Çözüm iki temel ön koşula tabidir: İki taraf da şiddetle bir şey yapılamayacağına ikna olmalı. İkincisi; bu bir eşitlik meselesidir. Bunu kabul etmediğiniz sürece ne kadar top çevirirseniz çevirin, sorunu çözemezsiniz.

• *Bir haftadır “Hepimiz kardeşiz” duygusu hâkim. Bu duygunun “çözüme” katkı sunabileceği haber yazıldı, çizildi. Ama bir yandan da tüm bunlar kapıldığımız duygu selinin neticesinde doğmuş, belki de devamı gelmeyecek, naif bir söylem değil mi?*

– Haklısınız. Tek o haliyle bırakılırsa, bir eşitlik temelinde politik olarak altı doldurulmazsa yeterli olmaz. Bu seferberliğin Kürt sorununun çözümü konusunda olumlu bir şeye evrilebilmesi için tek başına insanların empati duyguları yeterli olmaz. Afetler, siyasi sorunları tek başına çözebilecek şeyler değildir. Bu, siyasi bir meseledir. Gereklerinin anlaşılıp bir çözüm çerçevesinin ortaya konulması, bir yakınlaşma sağlanması gerekir. O çerçeve yoksa “Hepimiz kardeşiz” muhabbeti çok kolay kırılır.

• *Sosyal medyada “Bir gün sen düşersen ben de seni kaldırırm” sözü dolaşıyor. Yardım kolisindeki montun cebinden çıkan samimi nota, Van’da yardımı alan insanın bu cümleleri mesaj atmış olması bir sosyal medya efsanesi de olabilir pekâlâ. Ama bir şeye tutunma ihtiyacı duyuyoruz sanki...*

– Bu hiç olmamış olabilir ama hiçbirimiz böyle şeylerin olamayacağını iddia edemeyiz. “Olabilir”i düşündükten sonra “Olmuşsa...” diye çalışıyor zihinlerimiz. Ceplerde giden not meselesi, bir sürü insanın duymak istediklerine hitap ettiği için, olmuş gibi heyecanlanabiliyorlar. Bir tür rüya gibi de düşünebiliriz. Gerçekten olmamıştır ama bazı rüyalar, bazı ihtiyaçlarımıza hitap ettiği için çok etkilerler. Ve o rüyayı anlamak önemlidir. Bir bağ kurulduğunun farkına varmak gerek. Burası var, orası var. Bir bağ kuruluyor, ben ve öteki arasında. Ben ona el uzatıyorum, o da geriye el uzatıyor. Emin olamayız ama bir ihtimal Türkiye’deki insanların önemli bir kısmı Kürt illerinin

duygusal olarak kopma yolunda olduklarını sezinliyor. Orası gidebilir hakikaten. Toprak olarak gitmese bile duygusal olarak, orası buraya ilişkili gibi hissetmeme yoluna girdi. Burası tarafından umursanmadığı hissiyatı ağırlık kazanıyor. Mesajlaşmalar üzerinden bir bağlantının en azından fantastik düzeyde kurulması, böyle bir sezgiye cevap gibi düşünülebilir. “Hayır, umursuyoruz, hâlâ bağımız var, gitmeyin, biz buradayız” gibi bir şey olabilir.

• *Felaketlerin süreklilik kazandığı bizim gibi bir toplum, yas haliyle gündelik hayat arasındaki dengeyi nasıl kurmalı?*

– Her kültürün kendine göre yasla baş etme ritüelleri var. Kaybı sindirebilmek için, sonraki günlerde, insanlar rutinin dışında davranma ihtiyacı duyar. Toplumsal acılarda da benzer bir durum var. Toplumun önemli bir kesimi için çok değerli görülen bir şeyler kaybedilmişse, başka birilerinin bariz şekilde eğleniyor, bu kaybı hiç önemsemiyor gibi davranması dikkat çeker tabii ki.

• *Umursamamanın tam tersi de bireylerin sürekli bir çöküntü hissine kapılması...*

– Bir sürü insan depresyona giriyor elbette. Açıyoruz gazeteyi, adam karısını öldürmüş. Çok insandan duyuyorum; “Artık haberleri dinlemiyorum” diye. Ne kadar çok olursa bunlar o kadar çok negatif olarak etkileniyoruz, kaygılı hale geliyoruz. Düzelebileceğine dair çok fazla bir umut da taşıyamıyorsak, kendimiz bir şeyler yapamıyorsak çaresizliğimiz artıyor. Ama tek yol var. O da aktif olmak. Benzer düşünen insanlarla birlikte bir şey yapmak. Bu; konuşmak, yazmak, bilgilenmek, bilgilendirmek gibi minimal düzeyde de olabilir. O yüzden belki de sosyal medyada müthiş bir aktivizm var. İnsanlar çaresizlik duygusuyla baş edebilmek için bir şeyler yapıyor.

Türk Psikologlar Derneği depremde sonra üyelerine ilk çağrısını yaptığında, şöyle bir cümle vardı: “Özellikle Kürtçe bilen psikologlara ihtiyacımız var.” Türkiye tarihindeki bütün Kürt-Türk meselesini sadece bu cümle üzerinden bile anlayabiliriz. Ne demiş oluyoruz? Kürtçe diye bir dil var, kardeşim. Kürtçe bilen psikolog, onlara daha iyi hizmet verebilir. Kürtçe bilen öğretmen de daha iyi hizmet eder, Kürtçe bilen doktor da asker de polis de... Oranın dili Kürtçe çünkü. Bu dili, Kürtlük diye bir şey olduğunu inkâr ettiğimiz için böyle bir problemimiz var. Hükümet çok yüzeysel bazı girişimlerle bir şeyler yapabileceğini düşündü. Dönüp dolaşıp askeri çözüm peşine düşmesi ve buradan da medet umması trajikomikten de öte. Bu cümleyi anlayabiliriz, genelleyseniz sorunu çözmek çok zor olmayacak.

Toplumsal Yüzleşme Üzerine: Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme Adalet Komisyonu*

• *Diyarbakır Askeri Cezaevi (1980-84) Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu* gelecek aylarda bir rapor sunacak. Siz Diyarbakır Cezaevi ya da daha doğrusu işkence üzerine çalışmaya nasıl başladınız? Tekirdağ Cezaevi'nde de işkence üzerine bir araştırma yaptığınızı duymuştum.

– Ben 1985 yılında, 12 Eylül darbesinden 5 yıl sonra tıp fakültesinden genç solcu bir doktor olarak mezun oldum. Türkiye’de işkence, insan hakları ihlalleri benim tıp fakültesi dönemimde ayyuka çıkmıştı. Tabii ki hem politik olarak hem hekim olarak benim de bu konuda belli bir hassasiyetim vardı. O yıllarda zorunlu hizmet vardı. Ben kuradan Tekirdağ Cezaevi’ni çekmiştim. İki buçuk yıl Tekirdağ Cezaevi’nde pratisyen hekim olarak, cezaevi doktoru olarak çalıştım. Burada geçireceğim sürede cezaevinde kapsamlı bir bilimsel araştırma yapayım dedim. O zaman İstanbul Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Şahika Yüksel ile işbirliği hâlinde işkencenin psikolojik etkileri üzerine ilk bilimsel araştırmamı yaptım. Bu çalışma, 1986-87 yıllarında devam etti. Tekirdağ Cezaevi’nde o sırada en az 6 aydır kalmakta olan ve okur yazarlığı olan iki yüz elli civarında mahkûm katıldı bu çalışmaya. Orası siyasi olmayan tutukluların ve mahkûmların kaldığı bir cezaeviydi, adli denilen mahkûmların kaldığı bir cezaeviydi. Ben orada çalışırken, tam o sırada bir işkence durumu yoktu; ama bizim araştırmamız bu insanların yüzde doksana yakınının gözaltına alındıklarında ya da daha ön-

* Söyleşi: Cansu Kılınçarslan, *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2011.

ceki cezaevlerinde bir şekilde işkenceye maruz kaldıklarını ortaya çıkardı. Siyasi olmayan mahkûmlar üzerinde dünyada yapılmış çok az çalışma var, Türkiye’de de hâlâ tektir böyle bir çalışma. Bu araştırma sırasında “Herhangi bir zaman herhangi bir işkenceye maruz kaldınız mı?” diye soruyoruz. En tipik yanıtlardan biri: “Yok bana işkence yapılmadı. Sadece coplarla sopalarla kalaslarla dayak attılar.” İşkence onların gözünde; illa ki elektrik, falaka, askı filan olacak; yani daha trajik yöntemler olacak ancak o zaman işkenceye uğradık diyebiliyorlardı. Kaba dayak; elle ya da herhangi bir sopayla, copla filan olduğunda onu işkenceden saymıyorlardı. Adli mahkûmların yüzde doksana yakınının bir biçimde işkenceye maruz kaldığı sonucuna ulaşıldı. Bunların da falaka oranı yüzde altmış, elektrik yüzde kırk ya da elli, askı yine yüzde kırk gibiydi. Şu an yaklaşık oranlar veriyorum ama daha sofistike diyebileceğimiz işkence yöntemleri de öyle çok nadiren görülmüyordu, gayet sık kullanılmıştı onu söylemek istiyorum. İşkence araştırmaları benim açımdan 1986’da Tekirdağ Cezaevi’ne cezaevi doktoru olarak gitmemle başladı. Sonra İstanbul’a tayin oldum. 1989-92 yılları arasında İstanbul’da bir yandan pratisyen hekimlik yaparken bir yandan da Boğaziçi Üniversitesi’nde klinik psikoloji yüksek lisansı yaptım ve 1992’de yine klinik psikoloji alanında doktora yapmak için New York’a New School for Social Research’e gittim. Master ve doktora tezlerimi de işkencenin psikolojik etkileri üzerine yazdım, bu konuda yeni başka bilimsel araştırmalar yaptım. Bu araştırmalarda da geniş bir araştırma ekibi içinde çalıştım. Orada da 1980’den itibaren 1990’lara kadar değişik zamanlarda değişik işkencelere maruz kalmış, ağırlıklı olarak politik olup da işkence görmüş, yüzlerce insanla görüşmüştüm. Bu araştırmaların yayınları da uluslararası dergilerde yayınlandı. 2000 yılında doktorayı bitirdikten sonra, 2005’te Türkiye’ye dönene kadar New York’ta travma mağdurlarına, özellikle de savaş ve işkence gibi travmalara maruz kalmış mültecilere psiko-sosyal ve hukuki hizmet veren büyük bir vakıfta klinik direktör ve psikoterapist olarak çalıştım. Bu dönemde de dünyanın dört bir yanındaki çatışmalı bölgelerden gelmiş bulunan işkence mağdurlarıyla çalışma fırsatı buldum. 2005’te Türkiye’ye döndüm ve İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde klinik psikoloji yüksek lisans programını kurdum ve o zamandan beri tam zamanlı öğretim üyesi ve kısmi zamanlı psikoterapist olarak çalışmaktayım.

2008’di sanırım, 78’ler Girişimi benimle ve başka bir sürü akademisyenle, gazeteciyle, avukatla bağlantı kurdu ve Diyarbakır Cezaevi 1980-83 ile ilgili bir Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile ilgilenip ilgilenmeyeceğimizi sordu. Ben zaten öteden beri işkencenin psikolojisi üzerine bilimsel

araştırmalara ek olarak, özellikle *Birikim* dergisinde psiko politik analizler üzerinden makaleler yazıyordum. O makalelerde de bu yüzleşme meselesinin Türkiye için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışıyordum. Diyarbakır Cezaevi'nin ne menem bir şey olduğunu, Türkiye'nin yakın tarihinde ne-reye oturduğunu gayet iyi biliyordum zaten. Daha önceki işkence araştırmalarında 5-10 tane daha önce Diyarbakır Cezaevi'nde yatmış kişiyle görüşmüştüm. Önüme de böyle bir fırsat çıkınca teklifi hemen kabul ettim ve işin içine girdim. 3 yıldır da bu komisyonun sürekli 20-25 üyesinden biriyim.

• 2003'ten beri yazılarımızdaki bu yüzleşme meselesinin öneminden bahsettiğinizi söylediniz. Ben de yazılarımızın bir kısmını okumuştum. Buna ek olarak bir hakikat komisyonu çağrısı dikkatimi çekmişti. Hakikat Komisyonu nedir? Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu buna bir örnek midir, hakikat komisyonuna doğru bir adım mıdır?

– Diyarbakır Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu benim gözümde bir gayriresmî hakikat komisyonudur; ama tabii ki tipik bir hakikat komisyonu değil. Dünyada hakikat komisyonu dediğimizde en bariz örneği Güney Afrika'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları'dır. Bazı Güney Amerika ülkelerinde de –El Salvador gibi– hakikat komisyonları gerçekleştirilmiştir. Bunların hepsi resmi; yani bir statüsü olan, bir yasallığa oturan hakikat komisyonlarıdır ve hepsi geçiş döneminde kurulmuştur. Şöyle düşünelim, bir rejim değişiyor. Bu nasıl olur? Bazen savaşla olur. Mesela İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya yenilince, oralarda savaş mahkemeleri kuruldu ve savaş suçluları yargılandı. Bu çok net bir yüzleşme hamlesiydi. Orada kişilerin suçları sıralandı, mahkûm oldular hapse girdiler vs. Bu cezalandırıcı adalet.

Bazı durumlarda ise, mesela Güney Afrika örneğinde ya da bazı Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi çok net bir yenen yenilen yok. Savaş net bir sonuç çıkarmıyor. Güney Afrika'da iç savaş var; ama sonunda bir anlaşmayla rejim değiştiriyorlar. Yani siyahların beyazları net bir şekilde yenmesiyle yeni rejime geçilmiyor. Bu anlamda yumuşak bir geçiş oluyor. Bir tür uzlaşmayla, anlaşmayla rejim değişikliğine gidilen yerlerde bahsettiğimiz hakikat komisyonları bir tür onarıcı adalet kanalı olarak devreye giriyorlar. Burada mahkemelerdeki gibi suçluların yakalanıp yargılanıp cezalandırılması gibi bir yol değil de onarmanın yolları aranıyor. Yani suçluların suçlarını itiraf etmeleri; anlatmaları ve bu bilginin toplumsallaştırılması karşılığında bunların affedilmesi anlamına geliyor. Yani esas şey, suçluların cezalandırılması değil hakikatin ortaya çıkması; bunun için hakikat komisyonu deniliyor.

• “Toplumsal kabul” kavramı da bu aşamada devreye giriyor sanırım. Türkiye’de durumu nasıl görüyorsunuz?

– Hakikatin ortaya çıkması, toplumsallaştırılması yani gizli kalmaması suçluların, yani o olayları gerçekleştirenlerin, bazen de katillerin “Evet ben yaptım ve pişmanım” demesi, af dilemesi, toplumun da, devletin de bunun karşılığında, yani her şeyi anlatmaları karşılığında onları affetmesi. Bu tabii bir uzlaşma... Yani İkinci Dünya Savaşı’nda uzlaşmaya gerek yoktu, net bir biçimde Almanlar ve Japonlar yenilmişti. Suçluyor, cezalandırıyordun. Burada ise o kadar güçlü değilsin, daha dengeli bir durum var. Anlaşma yapmışsın, daha çok insan ölmesin savaş daha fazla uzamasın diye ödün vermişsin. Ödün de ne? Her şeyi anlatırsan seni affederim demişsin. Bu tabii kolay bir şey değil. İki yöntemin de cezalandırıcı adaletin de onarıcı adaletin de avantajları- dezavantajları var ve ülkelerin somut koşulları o değişikliğin, o geçiş döneminin nasıl olduğuyla çok alakalı bir şey.

Türkiye’de ise biz iki modele de uymuyoruz aslında. Ne bir savaş bitti de net yenen yenilen durumu var. Ne de bir uzlaşma denge var. Resmî düzeyde herhangi bir şey yok. Gayriresmî düzeyde ise bir süredir süren yüzleşme çabaları var. Ama devletin henüz buna net bir cevap vermişliği yok. Bazı kıpırdanmalar var; mesela Ergenekon davası da –eğer hukuk-dışı başka gündemler gölgelemeden nihayete erdirilebilirse– bir tür yüzleşme adımı ama cezalandırıcı adalet üzerinden. Suçlu bulurlarsa ceza verecekler. O davanın içinde de itirafçılık müessesesi var, belki bu onarıcı adaletin sızması gibi düşünülebilir. Türkiye’de henüz biz, resmî düzeyde geçmiş suçlarla net bir şekilde yüzleşebilir duruma gelmedik; ama belli kıpırdanmalar var. Mesela Diyarbakır Cezaevi konusunda da kıpırdanmalar var. Bizim komisyonumuzun yaptığı çalışmalar sonucunda başlayan bir soruşturma süreci var. Henüz davaya dönüşmedi ama Diyarbakır Savcılığı bir soruşturma başlattı ve bazı aşamalardan da geçti.

Hakikat komisyonu böyle bir şey, hakikatin ortaya çıkması karşılığında cezalandırıcı kanaldan vazgeçip hakikat bilgisinin; yani “kim/kimler, neyi nasıl ve neden, nerede, ne zaman yaptılar? Suçlular kimlerdir?” tüm açıklığıyla ve bütün ayrıntılarıyla ortaya konması, daha da önemlisi bu bilginin toplumsallaşmasına olanak verir. O yüzden Güney Afrika’daki hakikat komisyonunun duruşmaları televizyondan, radyodan naklen yayınlandı. Milyonlarca insan oradaki trajik hikâyeleri; öldürmeleri, işkenceleri itiraf edenleri dinledi. Bunu büyük bir toplumsal terapi gibi düşünebiliriz. Bunun en önemli işlevlerinden biri, binlerce yüzbinlerce mağdur var. Güney Afrika’daki

Apartheid rejiminin mağdurları var. Türkiye'deki rejimin mağdurları var. Bu tür, yoğun olarak insan hakları ihlalleri yapılan ülkelerde milyonlarca mağdur var. Ve bir adalet mekanizması devreye girmediği zaman; mahkemeler kanalıyla olabilir, cezalandırıcı yolla olabilir ya da hakikat komisyonları tarzında olabilir. Bu insanların neler yaşadıklarının, başlarına neler geldiğinin bilgisi çok dar bir çevrede, kendilerine ve yakın çevrelerine saklı kalmış, kısıtlı kalmış bir bilgi oluyor. Toplumun büyük çoğunluğu bu bilgiden mahrum ama zaten bu bilgiye de ilgisiz. Çünkü bu bilgi çok ağır bir bilgi, bilindiğinde onunla yaşamak kolay bir iş değil. Dolayısıyla toplumun büyük çoğunluğu zaten yarım kulak dinliyor, bakmıyor gözünü çeviriyor, inkâr içinde. Biz yıllarca Türkiye'de işkencenin olduğunu kanıtlamakla uğraştık. Genelde "Yok canım abartıyorsunuzdur" deniyordu. Artık kimse bunu söyleyemiyor; ama bunu kabul ettirebilmek için kaç insanın uğraşması gerekti ve kaç kişi öldü işkenceden. Mağdurları psikolojik olarak en fazla etkileyen faktörlerden biri toplumun büyük çoğunluğunun seslerini duymamış olması, seslerini sözlerini kaybetmiş olmaları. Dolayısıyla bir yüzleşme adımıyla, mahkemeler ya da hakikat komisyonları aracılığıyla onların ne yaşadıklarının biliniyor tanınıyor olması, bu mağdurları da tanımak ve onurlandırmak için en önemli aşama oluyor. Diyebiliyorlar ki "Evet ben çok ağır işkenceler yaşadım, kolum bacağım sakat kaldı bu yüzden ya da bilmem kimi kaybettim bu yüzden... 20 yıl bunu kimseye de anlatamadım, tazminat da almadım bir şey de olmadı. Toplum bu yokmuş gibi hayatına devam etti. Ama şimdi yaşadığım bu hakikat toplum tarafından biliniyor, kabul ediliyor ve bir statüsü var bunun." Tabii ki yüzde yüz bir onarım söz konusu değil, kaybedilenler kaybediliyor. Ama bu hakikat bilindiği zaman geniş toplum kesimleri tarafından kabul edildiği zaman, psikolojik olarak kısmen, en azından bir onarım söz konusu. Türkiye henüz bundan uzakta ama sıfır noktasında da değiliz, yavaş yavaş bir şeyler kırırdanıyor.

• *Komisyon tarafından mağdur ve tanıkların yanı sıra faillere de çağrı yapıldığını biliyorum. O dönem çalışan gardiyanlar, doktorlar, mahkeme heyetinde ve adli tıpta görev yapmış olanlar da var. Hangi oranda katılım oldu, bu insanlarla da görüşebildiniz mi?*

– Faillerden hiç katılım olmadı... Biz hep çağrı yapıyoruz elbette ama failler çok büyük bir toplumsal baskı olmadan gelmezler bizim komisyona. Ancak çok büyük vicdan azabı çekecek psikolojik sorunları filan olacak da, anlatayım kurtulayım diyecek... Bizim komisyona gelmeleri konusunda çok

umutlu değilim. Ancak Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı'nın yürüttüğü soruşturma gereği gibi giderse derinleştirilirse, arada kapatılmazsa, failler sorgulanacaklar ve savcının karşısına çıkacaklar. Orada tabii bir sürü düzey var, en alt düzey erler var, onların üstündeki alt rütbeli subaylar var, daha yüksektekiler var, sıkıyönetim komutanı var, bir sürü zincir var orada. En tepede de askeri cunta var. Yüzlerce insan var aslında suçlanabilecek. En alttakilerin mantıken konuşmaları ve kendilerini kurtarmak için üstlerini ele vermeleri gerekir. İyi bir savcılık soruşturması ve iyi bir dava süreci aslında bunu sağlayabilir. Bize gelmezler ama resmî bir yargılama süreci bu tür açılımlar sağlayabilir. Savcılığa tabii çok büyük iş düşüyor, hakikaten hakikat ve adalet peşinde koşan bir savcılık faaliyeti gerekiyor. Bu da olacak mı olmayacak mı göreceğiz.

• *Diyarbakır Cezaevi'ndeki işkencelerden sorumlu olanların, bazıları'nın isimleri de açıklandı sanırım. Soruşturma sürecini anlatabilir misiniz?*

Şimdiye kadar geçen Eylül'de bu komisyonun ilk ön sonuçları Diyarbakır'da bir toplantıda kamuoyuna duyurduk, yüzlerce kişi katıldı bunların çok önemli bir kısmı Diyarbakır Cezaevi mağduruydu, o dönemde oradaydılar. Bizim komisyonumuza gelip tanıklık ifadeleri vermişlerdi. Basına duyurduk, kamuoyu açıklaması yaptık ondan sonra da suç duyurusunda bulunuldu toplu halde. 1980-83 döneminde 5.000-6.000 kişinin Diyarbakır Cezaevi'nden geçtiği tahmin ediliyor. Biz henüz bunların 450'sine ulaştık, hedefimiz onda biriydi zaten. Dalgalar halinde; ilk önce 200-250 kişi suç duyurusunda bulundu, günümüze kadar bu rakam 1.000 kişiyi buldu. Yani 1980-83 döneminde Diyarbakır Cezaevi'nde yaşamış kalmış 1.000 civarında eski mahkûm, Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı'na gidip "Bana şunlar şunlar yapıldı yapanlardan da isimlerini bildiklerim bunlardır. Bunların cezalandırılmasını istiyorum" benzeri kişisel dilekçelerini yazıp suç duyurusunda bulundu. Savcılık da geçen Eylül'de yapılan ilk dalga suç duyurusundan sonra bir soruşturma başlatmış. Birkaç ay bizim haberimiz olmadı, sonradan kamuoyuna, basına yansıdı bir soruşturma açıldığı. Dilekçe verenlerin önemli bir kısmıyla savcılık çağırıp görüşmüş, kişisel ifadelerini almış, hâlâ üzerlerinde işkencenin arazları olduğunu, fiziksel ve psikolojik işkence etkilerini taşıdıklarını iddia edenleri adli tıbbı da sevk etmiş. Adli tıp raporlarını almış ya da alıyor. Hâlâ devam ediyor o süreç. Bu sırada da çeşitli bakanlıklara dilekçe yazarak, Savunma Bakanlığı'na ve Adalet Bakanlığı'na sanıyorum ve belki İçişleri Bakanlığı'na da, ondan emin değilim. O dönemde cezaevinde görev

yapanların listesini istemiş. Listelerin bir kısmı gönderilmiş ama çok sınırlı... Özellikle Milli Savunma Bakanlığı bir 10-15 kişilik liste göndermiş; bu çok gayri ciddi bir durum. Koskoca cezaevinde görev yapan yüzlerce ordu mensubu var, bunların 10-15 kişilik listesi olması mümkün değil. Tam listeyi göndermemişler, en alt düzey 10-15 kişinin ismini göndermişler, savcılık da tam listeyi istemiş. Biz de izliyoruz, arkadaşlarımız savcılıkla temas halindeler. Bakalım ne çıkacak, inşallah kapatılmaz.¹

• *Çalışma kapsamında dört yüz elli civarında mağdur ile görüştüğünüzü söylediniz. Çalışmanın yönteminden de biraz bahseder misiniz?*

Biz 450 kişiyle birebir görüşmeler gerçekleştirdik. Ortalama 1,5 saatlik videoya kaydedilmiş bu görüşmelerde “1980-84 döneminde Diyarbakır Cezaevi’ndeymişsiniz ne yaşadınız?” diye sorduk. Şöyle başladı. Komisyon kurulduktan sonra ilk toplantılarımızdan birini gidip Diyarbakır’da yaptık. Bir parkta açık hava toplantısı, ne yapmak istiyoruz diye görüştük. O sırada eski milletvekili birkaç kişi de vardı, o dönemde Diyarbakır Cezaevi’nde yatmış olan Nurettin Yılmaz vardı mesela, neler yaşadıklarını anlattılar. Zaten yaşananlar Diyarbakır halkının gündelik hayatının bir parçası, oradaki herkesin bildiği şeyler. En çarpıcı şeylerden biri de buydu mesela, o park toplantısında dinleyen halk ile anlatan eski mahkûmlar nasıl birbirlerini anlıyorlar, nasıl biliyorlar ayrıntıları, anlatanın eksik bıraktığını dinleyenlerden biri tamamlıyor. Bir ismi hatırlamıyor, sarı saçlı bir gardiyan vardı bilmem ne diyor. Pat diye dinleyenlerden biri gardiyanın ismini söylüyor. Diyarbakır Cezaevi’nde olup bitenler, Diyarbakır’ın çok organik bir parçası; Diyarbakır halkının kolektif hafızasının çok önemli bir parçası...

Böyle başladık. Yerel komiteler kuruldu, Güneydoğu’da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde yerel komiteler kuruldu. Bu yerel komiteler, o dönemde Diyarbakır Cezaevi’nde yatmış olanların kendi illerindeki listelerini oluşturmaya çalıştılar. Listeler oluşturulduktan sonra bu insanlara ulaşmaya çalışıldı ve onlara böyle bir çalışma olduğu, katılmak isteyip istemedikleri soruldu. Sonra yerel komiteyle İstanbul’daki bizim komisyon arasında bir diyalog gelişti ve kaç kişi var orada ne zaman gelebiliriz nasıl gelebiliriz bunun lojistiği ayarlandı. Yaklaşık on ile gidildi. Diyarbakır, Urfa, Antep, Hakkâri,

1 [Söyleşiden dört yıl sonra eklenen dipnot]: Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı’nın açtığı soruşturma 2014 yılında “zaman aşımı” gerekçesiyle kapatıldı. Oysa Savcılık eğer isteseydi gayet rahatlıkla “insanlığa karşı suç” kategorisini kullanıp “zaman aşımı” engelini aşma yolunu tercih edebilirdi. Aldığımız izlenim, AKP Hükümeti’nin bu konunun bir ceza davasına dönüşmesini siyaseten uygun bulmayıp engellediği yönünde.

Şırnak, Adana, Mersin... Gidildiği zaman 5-10 kişilik ekipler halinde gidildi ve orada birkaç gün kalındı. Oradaki yerel komite görüşülecek insanları köylerden ilçelerden topladı görüşmenin yapılacağı merkeze getirdi. Bayağı büyük ve ayrıntılı bir organizasyondur. Dolayısıyla belki bu komisyonda merkezde çalışan 20-30 kişi var ama yüzlerce insan da bu tür aşamalarda katkı sundu. Bizim komisyondan bir ya da iki kişi görüşmeleri yaptı. Kamera ayarlandı önceden. Bazı yerlerde ayarlanabiliyorsa belediyelerin bazı tesisleri, bazı yerlerde evlerde görüştük. Bazı yerlerde de sivil toplum kuruluşları bir iki odalarını bize verdiler. Öyle bir dayanışma hâlinde çalışıldı. Bütün görüşmeciler de, görüşmelere gitmeden önce bu tür bir görüşmenin nasıl yapılacağına dair eğitim aldılar. Daha çok psikolojik faktörlere ilişkin travma nedir? Bu tür bir görüşmede ortaya çıkabilecek zorluklar, aksaklıklar hem görüşülen kişi hem de görüşmeci açısından nelerdir? Çünkü duygusal olarak gayet yoğun ve ağır görüşmeler oldu. Koca koca insanlar 30 yıl önce de olsa nasıl bir trajedi yaşadıklarını nasıl işkencelere maruz kaldıklarını ayrıntılarıyla anlattılar. Çoğu tabii çok zorlandı, bazıları ağladı, dağıldı, görüşmeye ara verilmek zorunda kalındı, sonra tekrar başlandı. Dolayısıyla öncesinde bir eğitim çok önemliydi, o gerçekleştirildi. Tabii onlar da çok zorlandılar. Bazıları bir kez gidip tekrar gitmek istemediler, çok ağır geldi. Böyle bir sürü deneyimimiz oldu. Sonuçta, şimdilik dört yüz elli küsur görüşme yapılmış oldu. Bu 450'nin hepsinin transkripsiyonu da yapıldı. O da tabii çok meşakatli bir işti, geniş bir ekiple çalışıldı. Sonra epey kapsamlı bir kodlama şeması üzerinden bütün o metinler kodlandı. Hepsisi değil tabii ama önemli bir kısmı bir sürü değişken açısından –hukuki durumları, işkence yöntemleri, psikolojik durumları sosyolojik durumları vs.– kodlandı. Onlar bilgisayara geçti, geniş bir veritabanı oluştu. Epey kapsamlı bir çalışmaydı. Görüşmelere ek olarak bir başvuru formu, psikolojik travma ölçeği, adli tıp tıbbi bedensel arazlar formu dolduruldu. Faaliyet devam etti, ediyor...

• *Raporun ne zaman sunulması bekleniyor? Yakın tarihte başka bir ön sunum gerçekleştirilecek mi?*

– Biz geçen Eylül'de Diyarbakır'da Ocak'ta Ankara'da iki tane ön sunuş yaptık. Mayıs ayında da İstanbul'da yapmayı planlıyorduk, seçim öncesine denk geldi vs. ertelendi. Şimdi Eylül-Ekim aylarını hedefliyoruz. İstanbul'da kamuoyuna açık özellikle basını hedefleyerek son bir toplantı yapmak ve sonuçları paylaşmak, o zamana kadar yetiştirebilirsek web sitemizi açmak istiyoruz. Bu çalışmanın bir web sitesi olacak, hedeflerinden biri bu. Oradan

çok kapsamlı bilgiler paylaşılabilecek. Belgeselleri olacak, daha netleşmiş şeyler değil ama elimizde 800-900 saatlik video çekimi var. Binlerce sayfalık transkripsiyon var. Birilerinin bunları ele alıp gözden geçirmesi, çalışması lazım. Bunlar yavaş yavaş yapılacak. Nihai raporun, kitabın yıl sonuna kadar hazır olması hedefleniyor.

• *Raporun hazırlık aşamasında da komisyonun bir yargı organı olmadığı, öç alma komisyonu olmadığı vurgusu yapılıyor. Böyle bir şiddetin altında bu denge nasıl kuruluyor? Komisyon kendini nasıl konumlandırıyor? (onarıcı, cezalandırıcı)*

– Öç almakla hareket ediliyor olsaydı, bazı failler belli, şu anda nerede oldukları yaptıkları işler vs. de belli. Bu cezaevinin en meşhur müdürü öldürülmüştür. Bu anlamda birileri öç almıştır işte. Bizim komisyonun amacı ise bu değil. Tek tek bu insanlarla hiçbir derdimiz de yok, olamaz. Türkiye'nin çok da uzak olmayan tarihinde böyle bir kara sayfa var. Ve tabii şu da çok açık, daha önce de biliyorduk komisyonun çalışmaları sırasında da tüm netliği ile ortaya çıktı. Diyarbakır Cezaevi son dönemdeki Türk-Kürt meselesinin geldiği aşama açısından, oradaki çatışma açısından en kritik sayfalardan biri. Meselenin nasıl bir kördüğüm, nasıl bir şiddet yumağı haline geldiğinin en iyi belirleyenlerinden, ara aşamalardan biri. Dolayısıyla bırakalım adalet kısmını, pragmatik olarak baksak bile eğer biz bugün Türk- Kürt meselesini çözer gibi yapmayıp sahiden çözmek istiyorsak bu mesele neden, nasıl çıktıya bakmadan, bununla yüzleşmeden çözemeyiz. Bunun da iki boyutu var. Bir, Cumhuriyet'in başından beri Kürtlere yapılanlar. Kürt memnuniyetsizliğinin tarihsel kökenleri diyelim, bununla yüzleşmek lazım. İki, 1980'den beri yapılanlar, özellikle de Kürtlere yönelik Diyarbakır Cezaevi'nde kristalleşen özel bir rejim var. Yani kısaca şu; 1980 askeri darbesi oluyor. 3-3,5 yıl süren bir askeri diktatörlük rejimi var. Bu rejim sırasında Türkiye'nin bütün karakollarında ve bütün cezaevlerinde ağır işkenceler yapılıyor. Diyarbakır Cezaevi'nde yapılıyor, ama başka yerlerde de yapılıyor. Niye Diyarbakır Cezaevi dendiğinde, işkencelerin ağırlığı çeşitliliği diğerlerinden daha fazla, bu nicelik farkı. Ama bundan daha önemlisi oradaki insanlara Kürt oldukları için işkence yapılıyor, anadilleri Kürtçe olduğu için eziyet yapılıyor. Bu çok önemli; öteden beri Türkiye'de işkenceye uğramış insanların gayet iyi bildiği bir şey var; devrimciyseniz içeri girerseniz işkence görme ihtimaliniz yüzde yüze yakındır. Şimdi azaldı ama, eskiden öyleydi... Solcu devrimci ve de Aleviyseniz işkence katmerlenir. Solcu, Alevi ve de Kürt iseniz daha da katmerlenir. Üç

şey; solculuk, Kürtlük Alevilik işkencenin dozunu katmerlendirerek arttıran faktörlerdir. Diyarbakır Cezaevi'nde de bu insanların önemli bir kısmının Kürt olduğu ortada, önemli bir kısmı da solcu Kürt. Ama ayrımsız solcu olsun olmasın, Diyarbakır Cezaevi'nde Kürt olduğu için, Kürtçe konuştukları için özel olarak tasarlanmış işkenceler var. Meselenin en vahim kısmı bu. Ve şunu görüyoruz. Mamak'ta da Metris'te de kalanların arasında ülkücü hareketten filan insanlar da var ama büyük çoğunluğu sol hareketten. Sıradan vatandaş daha az... Yanlışlıkla oraya getirilen insan sayısı Diyarbakır'dakiyle kıyaslanamayacak kadar az. Diyarbakır Cezaevi'nde politik insanlar var; örgüt elemanları filan... Bir de sıradan Kürtler var, çok sayıdalar... Yüzdesini bilmiyorum ama yüzde 3-5 değil yani. Bunlar bir şekilde suçlu mudur değil midir, gerçekten bir şey yapmış mıdır yapmamış mıdır gibi bir akıl yürütme yapılmadan, "Kürt nasıl olsa, at içeri" mantığıyla alınmış, genç cahil köylü çocuklar var. 18-19 yaşlarında Türkçe bilmiyorlar, okuma yazma bilmiyorlar. Geliyorlar, dayak filan gibi hoşgeldin muamelelerinden sonra ilk karşılaş-tıkları şey şu; bir hafta içinde İstiklal Marşı'nın 10 kıtası, başka benzer bir sürü marş, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi vs. gibi Türk milliyetçiliğinin ana metinleri önlerine konuluyor ve ezberlemeleri isteniyor. Türkçe bilen, okuma yazma bilen biri için bile bayağı zor bir iş, Türkçe bilmeyen okuma yazma bilmeyen birinin önüne konuyor. Koğuşta bir iki tane de öğretmen tayin ediliyor. Sen öğreteceksin, öğretmezsen kafanı kırarız, onların zaten kırıcaz. Şimdi Türklük ve Türkçe üzerinden giden bir askeri okul rejimi kuruyorsun orada, sabah akşam talim yaptırıyorsun, marşları ezberletiyorsun o dili bilmeyenlere. Ve açıktan ya da örtük olarak hep şu duygu veriliyor: "Siz Kürt olduğunuzu söylüyorsunuz; ama unutun. Yok öyle bir şey, Türk olacaksınız yoksa kafanızı kırarız. Bilmiyorsanız da öğreneceksiniz, öğrenmeye de işte bu marşlardan başlayacaksınız, ezberleyeceksiniz. Yapamazsanız kafanızı kırarız." Nitekim kırıyorlar da... Boş tehdit filan da değil, bir sürü insan ölüyor işkencede. İşkencede adamın ölmesi dünya litaretüründe çok sık görülen bir şey değildir. İşkencenin amacı, adam öldürmek değildir aslında, kazara olur genellikle. Ama burada özellikle ara sıra ölüm olması da isteniyor, anlaşıldığı kadarıyla o tehdit unsurunun iyice ağırlaştırılması için ara sıra birilerinin öldürülmesi gerekiyor. Bir süre sonra o kadar dayanılmaz bir hâl alıyor ki insanlar, açlık grevleriyle, kendilerini yakarak ya da asarak kendilerini öldürüyorlar ve direniş ruhu da büyük ölçüde o tür eylemler üzerinden başlıyor. Çünkü önce çok yoğun bir saldırı var kolektif bir direniş olamıyor. Daha sonra 4 kişi el ele tutuşuyorlar, marş söyleyerek kendilerini yakıyorlar. Birileri

asıyor kendini, açlık grevi oluyor... Bunlar müthiş bir moral veriyor, bu insanlar ölüyorlar; ama bir şey için ölüyorlar, bir anlamı var, bir şeyler protesto ediliyor. Buradan bir şey yapılabilir havası çıkıyor ve ondan sonra direniş başlıyor. Direniş olmasaydı bugün muhtemelen biz o 450 kişi ile görüşemeyecektik. Görüşemeyecektik çünkü psikolojik olarak görüşülebilir durumda olmayacaklardı, kendileri istemeyeceklerdi. Çok utanç içinde olacaklardı. Bizim görüştüğümüz insanlar için görece daha iyi durumda olanlar diyebiliriz. Cezaevinden çıktıktan sonra intihar edenler olduğunu duyduk, biliyoruz. Ciddi psikolojik sorunlar yaşadıkları için bu görüşmelere gelmeyenler olduğunu biliyoruz. Erken yaşta geliştirilmiş fiziksel bazı rahatsızlıklar nedeniyle ölenler olduğunu biliyoruz. Nazi konsantrasyon kamplarından sonra da benzer şeyler olmuştur. Uzun dönemde büyük çoğunluk psikolojik olarak uyum sağlamıştır, çok büyük zorluk çekmemiştir. İlk birkaç yıldan sonra ama 40-50 yaşlarına geldiklerinde bazı bilimsel çalışmalar var; kanserden, kalp hastalığından erken yaşta ölmeye başlamışlar ya da çok ciddi fiziksel sağlık sorunları başlamıştır. Psikolojik olarak iyiymiş gibi dursak bile beden bir noktada bir sürü yerden içten içe arıza verebiliyor. Burada da örnekleri görülüyor.

Dolayısıyla bizim görüştüğümüz 450-500 kişi tam temsili bir örneklem değil aslında, psikolojik olarak görece daha iyi durumda olanlar. Kendilerini daha iyi koruyabilmiş olanlar, psikolojik olarak en azından konuşmayı göze alabilir durumda olanlar... Onlarda bile... Ve de 30 yıl geçmiş, ona rağmen bir sürüsü için bu konuları konuşmak tekrar hatırlamak zor. Hâlâ bazı psikolojik zorluklardan bahsediyorlar. Ama genel üzerinden baktığımızda böyle psikolojik olarak darmadağın bir grup görmüyoruz. Var tabii sorunlar ama bu kadar ağır bir travmaya göre daha fazlasını bekleyebilirdik. En önemli koruyucu faktör gibi duran şey, o direniş durumu o politizasyon durumu. Cahil, eğitimsiz, apolitik şekilde cezaevine giren Kürt gençleri de bütün o muameleler karşısında diğerleri ile ilişki halinde gayet politize, gayet eğitilmiş, cezaevindeki diğer insanlardan sosyal destek almış, hayatı daha iyi anlamlandırabilen insanlar olarak çıkıyorlar, çıkabilirlerse...

İşkence psikolojisi literatüründe bu konuda çalışmalar vardır. Benim doktora tezim de bu konudaydı. O direniş ruhunun, yaşananları politizasyon üzerinden anlamlandırabilmenin, daha geniş bir anlam çerçevesi kurabilmenin psikolojik etkileri azaltabilmek için önemli bir faktör olduğunu biliyoruz. Burada da benzer bir mekanizmanın çalıştığı görülüyor. Olmasaydı bir sürü insan psikolojik olarak çok daha kötü durumda olacaktı, bizimle konuşmaya pek çoğu gelmeyecekti. Ama gelenlerden biliyoruz ki direniş çok önemli ol-

muş, onları daha diri tutmuş, psikolojik olarak daha sağlıklı tutmuş, şimdi bunu da atlatabilecekleri dayanabilecekleri bir şey var.

• *Son olarak bir yerde okumuştum, Diyarbakır Cezaevi ile ilgili “işkencecilerimiz adına da yüzleşmeliyiz” diyordu. Bu nasıl olur? Sizce toplumsal yüzleşme nasıl olmalıdır? Sivil toplum kuruluşları açısından değerlendirmenizi rica ediyorum.*

– Burada şu kastediliyorsa iyi olurdu. İşkencecilerin sayısı kısıtlı, birkaç bindir beş on bindir taş çatlasa... Bütün polisleri, askerleri vs. saysak... Bu az sayıdaki işkenceciler, çok geniş toplum kesimleri adına bu işleri yapıyorlar. Görevli olarak, resmî devlet görevlisi olarak bu işleri yapıyorlar ve çoğu inandıkları için yapıyor. Devletin, toplumun düşmanı olarak gördükleri onlara öyle belletilen birilerini cezalandırmak, iptal etmek, kafalarını kırmak, aşağılamak için yapıyorlar bu işi... Ve toplumun geniş kesimleri de çoğu zaman bu pis işlere kafasını çeviriyor, bakmıyor, yokmuş gibi davranıyor. Şu bağlantının kurulması lazım yüzleşme bahsinde; 12 Eylül’de ve sonrasında, sonra o faili meçhul cinayetler filan vs. Diyarbakır’da ya da diğer cezaevlerinde bu pis işleri yapanlar, işkenceciler, katiller bunları yaparken toplumun geniş kesimi de görmeyerek, bakmayarak, kafalarını çevirerek aslında işbirlikçilik yaptılar. Yani sorumlu kim diye sorulduğunda birinci derece sorumlu tabii ki işkenceyi yapanlar ve o emirleri verenler ama sorumlular bu kadarla sınırlı değil. Başta medya; ana akım medya bunları görmeyenler, görmek istemeyenler, yansıtmayanlar, yazı işlerinde muhabirlerin haberlerini kesenler, köşelerinde bu işler sanki hiç olmuyormuş ya da olsa bile hak ediyorlarmış gibi davrananlar... Bir bunlar var, bir de tabii bakmayan, görmeyen toplumun geniş kesimleri var. Bunlarda değişik sorumluluk algıları, yani yüzleşme derken bu insanlara da bu bilgilerin Diyarbakır Cezaevi’nde ya da başka yerlerde neyin olup bittiğini bilmiyorlardı. Bir sürü insan anlatmaya çalışıyordu. Tabii ki kulağını gözünü açan, merak eden o zaman da bilebilirdi. Ama o kadar da merak edilmedi. Tabii basın da kontrol ediliyordu filan ama o kadar da imkânsız değildi. Geniş toplum kesimlerinin bu ilgisizliği, vurdumduymazlığı kayıtsızlığının da farkında olması, biz de yanlış yapmışız o zaman diyebilmesi çok önemli ki bir daha benzer şeyler olmasın. Yüzleşme meselesinde esas derdimiz aslında bu, bir daha olmasın... Ne olduğunu anlayacağız, yüzleşeceğiz, paylaşacağız, tenimizde hissedeceğiz, titreyeceğiz ki duyarlı hâle gelelim. Alarm hâlinde olalım ve bundan sonra olma ihtimali olduğunda olmadan tepki gösterelim. Toplumun kendine gelmesi, benzer şeylerin bir daha olmaması, öyle

bir duyarlılık demokratlık seviyesine ulaşabilmesi için titremesi, yüzleşmesi lazım. Bunun için uğraşıyoruz.

• *Diyarbakır Cezaevi'nin insan hakları ve hafıza müzesi olması söz konusu edildi. Bu türden bir yaklaşımın toplumsal bellek oluşturmada ve dönüştürmede öneminden bahsediliyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

– Tarihimizdeki bu tür sayfalar, kolektif hafızamızın çok kritik sayfaları, biz toplum olarak yaşamaya devam ediyorsak, edeceksek ortak bir hafızamız var ve hep olacak. Ortak hafıza dediğimiz şey de aslında politik mücadele alanı... Şimdiye kadar mesela o ortak hafızanın söylediği şey neydi? Türkiye’de sistematik işkence yoktur. Yahu nasıl yoktur? Sonunda artık biz kazandık aslında, artık hiç kimse işkence yoktur diyemez. Bütün dünya da biliyor Türkiye de biliyor ki, işkence vardır, olmuştur, çok da vahim olmuştur. Bu kadarı yetmiyor ama... Bunun kalıcı hâle gelebilmesi için bunun anıtlarının olması lazım. Anıtlar, müzeler, meydanlardaki heykeller bu tür şeyler toplumsal hafızanın kristalleşmiş sembolleri. Her yerde Atatürk var mesela, değil mi? Niye? Çünkü Türkiye toplumunun resmî düzeyde toplumsal hafızası onun üzerinden şekillendirildi, bu çok önemli bir şey. Burada da Diyarbakır Cezaevi ve başka yerlerin müze haline getirilmesi şu demek; evet böyle bir şey oldu, unutmayacağız, yok edemezsiniz. Unutmayacağız ki, hep hatırlayacağız ki yeniden olmasın. O orada bize uyarıcı bir hatırlatan olarak duracak aynı başka ülkelerdeki müzeler gibi. Auschwitz Kampı’nın müze olması gibi... O mesela ne kadar sarsıcı bir müzedir. Bu tür yerler önemli. Burada da aynı sarsıcılıkta anıtsal şeylere ihtiyacımız var. Özellikle Türkiye’de çok var, çünkü Türkiye’nin toplumsal hafızası maalesef çok kolay unutan, tutamayan ve manipülasyona çok açık bir hafıza. Olanlar hep unutuldu, unutturuldu ve kolayca unutturuldu. Bir karşı çıkış olarak bu genel eğilimi tersine çevirmeye çalışan bir şey olarak bir müzeyi kabul ettirebilmek çok önemli. Sanırım hiç kolay olmayacak bu; çünkü alışık değil Türkiye devleti ve toplumun önemli kesimleri. Çoğunluk hâlâ şöyle düşünüyor; “tamam kötü şeyler olmuş ama acı şeyler kardeşim unutalım gitsin neden hep hatırlıyoruz? Tamam haklısınız ama gelin okul yapalım işte, işe yarasın.” Kötü niyetten de değil belki ama toplumsal refleksler böyle...

Yargılamanın Kendisi Bir Ceza*

• *Mahkemeye çıkan herkes “delil olmasa da suç işleme şüphesi var” denilerek aylarca cezaevinde tutuluyor. Bu insanların psikolojisini nasıl etkiler?*
– Türkiye’de öteden beri hukuk sisteminde keyfiyetin yeri çok geniş. Siyasi iktidarlar bu keyfiyet marjını istismar etmekte hiçbir beis görmüyor. Haklı olarak toplum hukuki süreçlere güvenmiyor. AKP’nin öteden beri eleştirdiğimiz “kendine demokrat” tavrı, askeri vesayet rejimini gerilettikten ve kendi iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra iyice sırtımaya başladı. İktidar yoğunlaşması, bizdeki gibi egemen politik kültürün otoriter bir milliyetçi/muhafazakârlık üzerinden şekillendiği ülkede, adaletsiz, hukuksuz, baskıcı ve sakil uygulamalara yol açıyor. Bu uygulamalara doğrudan maruz kalanlar kaygı, üzüntü, öfke, hınç, kin gibi duygular yaşayabilir.

• *Sadece onlar değil, yakınları da aynı karmaşık duygular içinde...*
– Bu duygular yakınları için de geçerli. Ve tabii bütün toplumu saran psiko-politik etkileri var. Bir nedenle suçlanıyorsunuz, gözaltına alınıyorsunuz, artık kolayca tutuklanıyorsunuz, TMK nedeniyle suçlamaları bilmeden, aleyhinize toplanmış delilleri inceleyemeden aylarca, yıllarca cezaevinde eza ve cefa çekiyorsunuz, hayatınız, ilişkileriniz askıya alınıyor. Yargılamanın kendisi daha baştan cezalandırma şeklinde. AB uyum sürecinde görece demokratikleşme döneminden sonra tekrar baskıcı bir polis devletine doğru, bu sefer ko-

* Söyleşi: Esra Açıkgöz, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 2011.

şarak gidiyoruz sanki. Durum kaygı verici ve AKP'nin bunlar karşısındaki nobran tavrı, bunların muhalefeti sindirmek için taammüden uygulandığını ve birincil sorumlunun ısrarla yasal değişiklikleri yapmayan siyasi iktidar olduğunu gösteriyor. Yine de bunların kimi olumlu etkileri de var. Baskı ve adaletsizlik, her zaman, eninde sonunda mücadele azmini kamçılar ve muhalefeti besler. Burada da böyle olacaktır. AKP, 2M'den 2Z'ye yani "mazlum ve mağdur Müslüman" konumundan, "zengin ve zalim Müslüman" konumuna geçti. Önce Ahmet Şık-Nedim Şener örneğinde gördük, şimdi de Büşra Ersanlı, Ragıp Zarakolu ve Ayşe Berktaş örneğinde görüyoruz. AKP yörüngesindeki medya kuruluşları ve bizzat AKP'li bakanlar, bir zamanlar Ergenekoncu yapıların, medyanın yaptığı bütün sakillikleri, manipülasyonları sınır tanımadan, utanmadan, beceriyle icra ediyor. Zalime karşı, toplumun giderek genişleyen kesimlerinden muhalif seslerin duyulmasını bekleyebiliriz.

• *Herkes potansiyel "suçlu" görülüyor. Bu baskılar adalet algısını nasıl etkiler?*

– Türkiye insanının adalet algısı zaten çok örselenmiş olduğu için, ortada pek yeni bir şey yok aslında. 12 Eylül döneminde darbeci, cuntacı generalleri darbe yaptıkları, yani anayasayı ilga ettikleri için tebrik kuyruğuna giren Anayasa Mahkemesi üyelerinin olduğu bir ülkeden bahsediyoruz. Bahsettiğiniz bütün o cezalandırmalar, en azından Cumhuriyet kadar eski. Türkiye'nin akademisyenleri, gazetecileri, yazarları, ana akımın dışında siyaset yapan herkes çok eskiden beri baskı, işkence, cezaevi, suikast gibi politik şiddet yöntemlerini çok yakından biliyorlar. Şimdi, bıktırıcı bir süreklilikten bahsedebiliriz. Yeni gibi görünen bir dönem vardı bu süreçte. AKP öncesi hükümetler döneminde başlayan ama çoğu parçası AKP döneminde gerçekleştirilen AB uyum süreci önemli bir parantezdi baskıcı süreklilik rejimimizde. AKP, bu reformları yaparak bu kadar büyüdü. En büyük avantajı da karşısındaki çapsız muhalefetti. Reform sürecinde AKP aynı zamanda eski otoriter, baskıcı efendileri yola getirdi ve Kürt meselesinde devletten gördüğümüz en ileri hamleleri yaptı. Ama AKP'nin çapı da tutarlı, ilkeli demokrat olmaya, Kürt meselesini eşitlik ve şiddetsizlik temelinde çözmeye yetersizdi, Türk milliyetçiliğinin, sağcılığının prangaları ağır bastı ve AKP bir süredir, o bildiğimiz sağcı parti olarak yeniden temayüz ediyor.

• *Paranın bir de diğer yüzü var: Bu davaların ortaklaştığı nokta "terör", dolayısıyla yoğun bir "güvenlik" söylemi de beraberinde geliyor...*

– Bir süredir dünyada olduğu gibi Türkiye’de de insanların temel güven/güvensizlik duygularına hitap eden iktidar rejimleri ön planda. Terör, yani dehşet salan, büyük güvensizlik yaratan durumlar varsa, insanların çoğu özgürlüklerinden feragat etme pahasına güvenlik politikalarının peşine takılıyor. Birçok durumda, sahiden bir güven(siz)lik meselesi olabilir ve uygun önlemlerin alınması tabii ki gerekir. Önümüzde iki temel sorun var ama: İlki, klasik sağ siyasetin güvenlik endişesini istismar ederek, arzuladığı otoriterliği gerçekleştirmek için bahane olarak kullanması. İkincisi, güven(siz)lik sorunu çoğu durumda zaten oldukça adaletsiz yapıların, süreçlerin doğrudan bir sonucudur. Kabaca formüleştirecek: Adaletsizlik şiddet üretmiştir, şiddet güvensizlik yaratmıştır. Güvensizliği gidermek için özgürlükleri askıya alıp daha da adaletsiz kimi uygulamalar peşine düştüğünüzde aslında kendinizi ve toplumu kısır döngüye mahkûm ediyorsunuz demektir. Çünkü yeni adaletsizlikler, yeni güvensizlikler yaratacaktır. Türkiye’nin Kürt meselesinde öteden beri, şimdi de AKP eliyle, yaşadığı kısır döngü tam da budur.

Yüzleşme Konusunda Toplum, Devletin İlerisinde*

• *Dünyadaki yüzleşme ve geçmişle hesaplaşma süreçleri nasıl yaşandı?*

– Özellikle Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra demokratikleşme hamle-

leri yaygınlık kazandığı için, dünyada kendine bakma ve yüzleşme pratikleri daha bir vurgulanır hale geldi. Bunun tarihi aslında daha eski, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Tokyo'nun Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde önceki rejimin sorumlularının yargılanması, yüzleşmenin başlangıcı olarak düşünülebilir. Bu yüzleşme, mahkeme ve cezalandırıcı adalet üzerinden giden bir yüzleşmeydi, galip gelenler mağlup olanları yargıladılar ve suçlu bulunanlar hapis cezaları aldılar. İki türlü yüzleşme mümkün, ilki cezalandırıcı adalet üzerinden yürütülüyor ve geçmişin karanlık sayfalarının sorumluları ortaya çıkarılarak yargılanıyor. Diğer ise onarıcı adalet üzerinden yürüyor. Güney Afrika gibi, rejim değişikliğinin net olarak yenen yenilen şeklinde olmadığı, daha yumuşak ve anlaşmalı geçişlerin olduğu yerlerde rastlanıyor. Güney Afrika'da yargılanan ve ceza alanlar da oldu ama gelip komisyona her türlü itirafı yapıp, bütün ayrıntıları anlattıklarına ikna edenlere af imkânı tanındı. Bunun birkaç faydası oldu, bir kere çok daha fazla sayıda insan konuşabildi, yasal prosedürlerin tıkanıklıklarından bir ölçüde kurtulabildiler. Af önemli bir ödül mekanizması olarak birçok insanı daha fazla konuşmaya yöneltti. Toplum daha fazla bilgilendi. Kısmen onarıcı bir süreç yaşandı.

* Söyleşi: Beril Eski, Agos, 23 Aralık 2011.

• *Yüzleşme ve geçmişle hesaplaşmanın demokratikleşme dönemlerinde görüldüğünden söz ettiniz. Ama Türkiye’de halen devam eden bir sıcak çatışma var. Bir yandan da Dersim özrü var. Türkiye yüzleşmek için doğru iklimde mi?*

– Türkiye yüzleşme için doğru iklimde değil. Sıcak çatışma varsa, yüzleşme adımları konusunda çok fazla mesafe alamayız ama öte yandan gereği gibi yüzleşmeden de barışçıl bir çözüme varamayız. İki tarafın da barışçıl bir çözüme niyet etmesi ve buna uygun bir çerçeve metin üzerinde anlaşması gerekiyor. Buna bağlı olarak silahlar susmalı ve bu anlaşma zemini içinde, Kürt sorununun yakın ve uzak tarihiyle yüzleşecek hakikat komisyonu ya da ona benzer bir mekanizmanın da yer alması gerekiyor. Toplumun meselenin nereden çıktığı ve neler yaşandığına dair esaslı şekilde bilgi sahibi olması lazım. Özellikle Türk tarafında hâlâ çok ciddi bilgi eksiklikleri ve çarpıklıkları söz konusu.

• *Kürtlerle devlet arasında devam eden bu çatışma ortamında 1915 ile hesaplaşabilir mi?*

– Bugün demokratikleşmeye çalışıyoruz ama hep ayağımıza bir şeyler takılıyor çünkü üzerinde yürüdüğümüz zemin kaygan. Yakın ya da uzak geçmişimizde çok ciddi karanlık sayfalar olduğunu ve bunların üstlerinin örtüldüğünü, hayaletlerinin bizi bir şekilde izlediğini görüyoruz. Kürt meselesini çözemiyoruz çünkü cumhuriyetin kuruluşundan beri bu konuda çok ciddi devlet politikaları geliştirilmiş, katliamlar yapılmış. Gayriresmî düzlemde 10-20 yıl öncesine göre Kürt ve Ermeni meselesinde epeyce yol alındı. Ama resmî düzlemde henüz çok ciddi adımlar atılmadı. 1915’e dair bir yüzleşme, Kürt meselesine ilişkin bir yüzleşmeye göre, Türkiye’nin mevcut politik durumunda o kadar acil bir mesele değil. Kürt meselesi nedeniyle hâlâ bugün insanlar öldüğü ve birbirlerini öldürdüğü için, o çok daha yakıcı bir mesele. Bu demek değildir ki 1915 ile ilgili bir şey yapılmasın, ertelensin. Ama gündemin birinci sırasına gelmesi mümkün görünmüyor. Türkiye zaten bu yakıcı Kürt meselesini barışçıl ve siyasi bir şekilde çözebilirse çok rahatlayacaktır. Bu rahatlama ve yüzleşme tecrübesi diğer yüzleşilmesi gereken alanlara da daha rahat tercüme edilebilecek, 1915 ile de daha rahat yüzleşilebilecektir diye düşünüyorum.

• *Diyelim ki yüzleşmeye Kürtlerden başlanarak geriye gidildi ve hakıyla bir yüzleşme yapıldı. O noktadan sonra Ermenilerin yüzleşme talebine Kürtlerin aynı bağlılıkla sahip çıkması mümkün olabilir mi?*

– Ezen ezilen, fail mağdur konumları hiçbir zaman sabit değildir, aralarında geçişkenlik olabilir. İktidar insanların siyasi çizgilerini bozar, uzun süre iktidar daha fazla bozar. Dolayısıyla Kürt meselesindeki yüzleşmenin nasıl olacağı ve nasıl bir sonuca yol açacağı, siyasi dengelerin nasıl olacağına bağlıdır. Kürt meselesinin çözümü sürecinde Kürtlerin tarafında çok otoriter, milliyetçi bir damar hâkim olursa, o damar kendi iktidarını pekiştirmek isteyecektir ve kendi dışı ile pek ilgisi kalmayabilir. Ama çözüm süreci daha barışçıl ve çoğulcu bir iklim üzerinden giderse, Kürtlerin de Türklerin de kendilerinden başkası ile ilgilenme kapasitesini artıracaktır. O zaman mesele daha demokratik mekanizmaların kurulması olacaktır. Şimdiden bunu tahmin etmek çok mümkün değil. Ama Kürt tarafında Ermenilerin ve diğer ezilen grupların acılarına çok daha duyarlı, onları çok daha dinlemeye çalışan bir yaklaşım görüyoruz. Bu da kendi başına önemli ve değerli bir tutum, bunu tamamen yok etmek çok kolay olmayacaktır.

• *Yüzleşmenin aşamaları neler?*

– Mesela Dersim meselesini ele alalım, bazı insanların yaşadığı ve bildiği bir mesele. Çok eskiden olmasına rağmen hâlâ yaşayan mağdurları ve onların çocukları var. Ama aradan çok uzun zaman geçmiş. Toplumun büyük çoğunluğu tam tersini biliyor. Birileri çıkıp Dersim’de aslında isyan yoktu, devlet orada ciddi bir katliam yaptı ve hatta Atatürk de bunu biliyordu dediğinde, toplumun büyük çoğunluğunun bilgisinin zıddına bir şey söylenmiş oluyor. Büyük çoğunluk, bastıkları zemin kayganlaşacağı ve çökeceği için buna çok savunmacı bir tepki veriyor, inkâr ediyor. Türkiye’de de toplumun büyük çoğunluğu bu tepkiyi veriyor. Bir kısım insan bu nedenle sinir krizi geçiriyor. Eskiden ne güzel bilmiyorduk, şimdi bilmek ve yüzleşmek zorunda kalıyoruz diye. Bu kaos dönemi olacak. Bu konularda cin şişeden bir kere çıktıktan sonra onu tekrar geri tıkmak mümkün değil.

• *Dersim özrü ne kadar anlamlı?*

– Burada iki büyük yanlış var; birincisi Erdoğan’ın Dersim konusunda özür dilemiş olmasını önemsizleştirip, değersizleştiremeyiz, ikincisi bunu çok abartamayız, bunu sanki olması gereken her şey yapılmış gibi de düşünemeyiz. Erdoğan’ın yaptığı çok önemli bir şeydir, Türkiye’de ilk defa bir başbakan devletin yaşattığı bir felaket konusunda özür dilemiştir. Ama aynı zamanda özrünün daha geniş bir paket halinde gelmesi gerekir. Dolayısıyla dilenen özrünün anlamlı olabilmesi için Dersim ile ilgili bütün hakikat ortaya kon-

malıdır. Bütün arşivler açılmalı, mecliste komisyon kurulmalı, özel hakikat komisyonu kurulmalı ve bu komisyon bir rapor çıkarmalıdır. Bu resmî rapor mecliste kabul edilmeli, “devletimizin resmî görüşüdür” denmeli ve altı dolu olarak özür dilenmelidir. Mağdur edilen insanlara ve çocuklarına tazminat ödenmeli, katledilen kişilerin nerede nasıl katledildiklerinin ve mezarlarının ortaya çıkarılması, buna dair anıtların yapılması gerekir.

Çözümsüzlük Artıyor, Bunun Sonu İç Savaş Olabilir*

• *Şöyle sormak daha kolay olacak galiba: Türkiye tarihinde üzerinden başarıyla atlanmış toplumsal çapta travmatik bir süreç var mı?*

– Yok maalesef. Travmalarıyla yüzleşme konusunda, devlet düzeyinde de, toplum düzeyinde de gayet özürlüyüz.

• *Neden kaynaklanıyor bu özür?*

– Kısaca cevaplamak zor. Eskiye, İslâm kültürüne dayanan bazı nedenleri olabilir. Mesela Hıristiyanlıkta günah çıkarma, yüzleşme pratikleri daha ön plandadır. Mezarlıklar da öyle. İslâmi kültürde eskinin üzerine konuşmak çok tercih edilmez; daha bugün ve gelecek yönelimli olduğu söylenebilir. Es-ki çok kurcalanmaz, yas tutmak çok bilinen bir şey değildir. Bir de tabii Osmanlı'nın son dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki travmatik süreç var. Bunun bir ölüm-kalım savaşı gibi düşünülmesiyle bir sürü suçun, günahın ve incinmenin üzerinin örtülmesi... Bu ızdıraplı sürecin üzerinin kapatılması, açılırsa mahvolacakmışız, dağılacakmışız gibi düşünülmesi... Resmî ideolojinin çok katmanlı bir sürü yalanla bezeli olması... Bunların hepsi yüzleşmeyi zorlaştırıyor. Son 10-20 yılda ittire kaktıra, yetersiz de olsa bazı ilerlerlemeler oldu. Gerek Kürt meselesinde, Ermeni meselesinde, genel olarak azınlıklar konusunda çoğu gayriresmî düzeyde bazı adımlar atıldı.

* Söyleşi: Pınar Öğünç, *Radikal*, 5 Eylül 2012.

• *Bir niyet ifadesi olarak “yüzleşmek” fiilini daha sık kullanıyoruz ama nasıl yüzleşilir biliyor muyuz? Sağlıklı bir yüzleşme nasıl tesis edilir?*

– Birkaç düzeyi var. Biri siz gazetecilerin gayet iyi bildiği 5N+1K meselesi. Ne oldu, ne zaman, nasıl oldu, kimler yaptı? Bunları ortaya koymakla kalmayıp bu bilginin toplumsallaşması da gerekiyor. Meclis araştırma komisyonları üzerinden olabilir, Türkiye’de henüz yasal bir statüsü olmayan hakikat komisyonları üzerinden, basın ya da ders kitapları üzerinden olabilir. Ne olduğunun ve ne anlama geldiğinin anlaşılması önemli. Bugün “Kürtler var mı?”, “Kürtçe diye bir dil var mı?” diye sormuyoruz ama yaşı yetenler 30 yıl önce “Kürtçe vardır” demenin nasıl problemli olduğunu bilir. 80 yıl boyunca geniş bir grup insanın, sadece Kürt olduğu için başına bilmum şey gelmesi ne demektir? Ne tür öfkeler, incinmeler biriktirmiştir, bu hâlâ cevapsız bir soru. Gereği gibi yüzleşme yapılamadığı için Türkiye toplumunun büyük bir kesimi, Kürtlerin sosyal ve psikolojik olarak neler yaşadığını hissedemiyor. Çoğunluk, anadili Kürtçe olan bir çocuğun döve döve Türkçe öğrenişini hissedemediği müddetçe Kürt meselesinde iki metre bile gidemezsiniz. Ama bu konuda bir çaba ve niyet yok. Açılımla birlikte, kapsamlı bir yüzleşme faaliyeti uygulanmış olsaydı bugün Türkiye bambaşka olurdu.

Yüzleşmenin ikinci aşaması da yasal ya da semboller düzeyinde bu travmatik süreçlerin bugün var olan izlerinin ortadan kaldırılması. Kürtçe yer ve insan isimlerinin özgürleştirilmesi gerekli. Kürtleri ezmiş, işkence etmiş kişilerin isimlerinin bir yerlerde olmaması lazım. Onların kahraman olarak görülmesine engel olurken, mağdurların onurlandırılması ve tazminat/tamirat mekanizmalarının kurulması gerekli. Bu belli yerlere isim vermek olabilir, heykel dikmek, anıtlar, müzeler açmak olabilir. Sonra eğitim sisteminin bu gözlelden geçirilmesi şart. Kolektif hafızamızda radikal bir dönüşüm yaşanması demek bütün bunlar.

• *Az önce döve döve Türkçe öğretilen bir Kürt çocuğunu hissedebilmekten söz ettiniz. Bu aslında işin en kolay kısmı; bir dakika samimiyetle düşünmek yeter. Ama gerçek hayatta da en zor kısmı. 30 senede alınan yola bakınca ileri doğru ne görüyorsunuz?*

– Bu en zor kısmı aslında; resmî ideolojinin insani yanımızı, empati kapasitemizi kısırlaştırıcı bir işlevi var çünkü. Bir iki yıl öncesine kadar daha iyimserdim açıkçası. Türkiye tarihinin en büyük paradokslarından birini yaşıyor olabiliriz. 30 yıl sonra tarihçiler şöyle yazabilir: “Ne ilginç bir dönem-

miş ki iktidar partisi olan AKP, o zamana dek hiçbir iktidarın yapmaya cesaret edemediği bir işi yaparak yıllardır çok şeytanlaştırılmış bir örgütle, PKK'yla müzakere masasına oturdu. Ama aynı iktidar inanılmaz bir beceriksizlik ve basiretsizlikle askeri çözüm takıntısında ısrar etti ve bu ülkenin çok kanlı bir bölünme sürecine girmesine de yol açtı.

Çözumsuzlük ihtimali artıyor ve bunun sonu kapsamlı bir iç savaş olabilir. Türkiye, Çekoslovakya da değil; dostça ayrılalım diyemez. Eğer acilen bir şey yapılmazsa üzgünüm gidişat bu yönde. Bu böyle birkaç yıl daha devam ederse Kürtlerin de, Türklerin de önemli bir kısmı artık birlikte yaşamak istemeyecek çünkü.¹

• Öneriniz ne?

– İki önkoşul var. Bir, bu iş şiddetle çözülemez. İki, bu iş eşitlik temelinde çözülebilir. İki taraf da, devlet de, PKK de bu noktaya gelmedikçe çözülebileceğine inanmıyorum. Diyorlar ki PKK silahları bırakmadıkça müzakere edilemez. Bu bir temenni olabilir ama bunun gerçeklikte tekabül ettiği hiçbir yer yok. PKK, binlerce kişilik, milyonlarca destekçisi olan bir yapı. Silahları bırakınlar deniyor. Neye göre, nasıl bıraksınlar? Buna uygun koşullar sağlamadan bunu talep etmeniz pratik hiçbir karşılığı yok. Ha barışçı bir çözüm çerçevesi sunarsınız, birileri çıkıp mızıkçılık yaparsa o zaman lafınızı edersiniz. Seçimlerden önce Başbakan “Biz olsak asardık” dedi. Ya da her vesileyle büyük bir kibirle anadilde eğitim olamayacağını söylüyor. Bunların dendiği yerde ortak bir zemin bulamazsınız. Siz ancak gerekli adımları atarsanız, eşitlik temelinde bir çözüm önerirseniz, diğer tarafın şiddet kullanımını mahkûm edebilirsiniz. O zaman herkes de sizin arkanızda durur. Oysa hükümet özellikle son genel seçimlerden sonra “artık Kürt sorunu bitti ve PKK'yı da askeri olarak bitireceğiz” gibi bir hezeyan içinde. Meseleyle gereği gibi yüzleşmediği için Kürt sorununun ne denli kapsamlı ve çok katmanlı bir sorun olduğunu idrak edebilmiş değiller. Birkaç hamleyle kolayca hallederiz sandılar, kazın ayağı öyle çıkmayınca eski askeri reflekslere hemen çark ettiler. PKK de Kürt meselesinin bitmediğini kabul ettirmek için kendi meşrebince hamleler yapıyor. PKK'nın meşrebinin de öteden beri epeyce geniş olduğunu biliyoruz. Zaman zaman si-villere yönelik, terör sınıfına sokulabilecek, insanın kanını donduran eylemler

1 Söyleşinin *Radikal* gazetesinde 2012'de yayınlanmış orijinal halinde bu kısım vurgulu (bold) dizilmemişti, kitap olarak hazırlarken, Aralık 2015'te bu vurguyu eklemek gerektiğini duydum. 2012'deki o karamsar dönemden sonra yaşadığımız ve tüm topluma tekrar bir umut yaşatan, çatışmasız üç yıldan sonra yeniden neredeyse aynı “iç savaş” noktasına gelmemiz çok hazin.

de yapıyorlar. Karşılıklı bu hamleler toplumsal dokumuzu her seferinde biraz daha çürütüyor ve aradaki mesafeyi biraz daha açıyor.

• *Türkiye'nin tek toplumsal travması Türk-Kürt çatışması da değil. Geçmiş kıyımların üzerine gündelik siyasetle beslenen bir açık yara da Alevi-Sünni hattı üzerinde. Aslında birinin çözümü, diğeri için de bir şey söylemiyor mu bize?*

– Tabii, aslında Kürt sorunu, Ermeni sorunu dediğimiz bir Türk sorunu. Bunu çözebilmek için Türklüğü yeniden tanımlamamız, Türkiyelilik üst-kimliğini sindirebilmemiz lazım. Şu anda Türklük hâkim unsur, gerisi “diğerleri”. Sünnilik asıl İslâm, mutlak doğru; Alevilik başka bir şey... İkisi de aynı, ikisinde de eşitlik yok. Bunda ısrarlı olmanın tek sonucu toplumu bölmektir. Öteden beri Türk milliyetçiliğinin bu ülkedeki en büyük bölücü odak olduğunu söylerim, bunda da ısrarlıyım. Böyle giderse sahiden böylecek.

• *Hepimiz bir sürü halden oluşuyor ama kendimizi 'bazı' haller üzerinden ifade etmeye zorlanıyoruz. Özelliğimiz, kendimize haslığımız dışında, bizden başkalarının istediği bir şey olmamız isteniyor. Niye bir bütünsellik içinde değil de belirli alanlara sıkıştırılarak o alanlarda yaşamaya zorlanıyoruz?*

– Son derece karmaşık ve zor bir konu ama ilk olarak şunlar söylenebilir. Aslında hepimiz yegâneyiz, eşsiziz. Bir sürü özelliğimiz, bir sürü kimliğimiz var. Bunların bir araya gelişleri, kombinasyonları herkeste farklı bir şekilde olduğu için herkesin aslında varoluş tarzı bayağı eşsiz. Kimsenin tıpkısı yok. Birilerini değerlendirirken, birileriyle ilişkiye girerken bütün bu varoluş zenginliğini, bütün bu karmaşıklığı göz önüne almak zahmetli bir iş. Epeyce duygusal ve zihinsel enerji harcamamızı gerektiriyor. Örneğin ben sana baktığımda senin otuz çeşit halini bir arada düşünebilmek için zaman harcamam lazım, emek harcamam lazım, duygu yatırımda bulunmam lazım gibi bir sürü şey. Modern hayat bu kadar zamana imkân tanımayabiliyor. Hayat hızlı akıyor. Bizi de hızlılığa, yüzeyselliğe, kolaylığa doğru itiyor. Bir bu yanı var. Bir de insanın zihinsel yapılanması, zihinsel kapasitesi de belli sınırlılıklar, belli eğilimler, belli yatkınlıklar barındırıyor. Belli faktörleri, belli özellikleri öne çıkartıp –artık o sosyo-politik bağlamda ne önemliyse– sosyo-politik bağlam ve kişinin kendi kişilik yapısında, öznel dünyasında ne tür şeyler önemliyse o özelliği öne çıkartıp onun üzerinden tanımlamalar yapmak, onun üzerinden sınıflandır-

* Söyleşi: Ayşe Akdeniz, Agos, 19 Ekim 2012.

malar yapmak kolayımıza geliyor. İnsan zihni sınıflandırıcı bir zihin. Sınıflandırmak gibi bir ihtiyacı, eğilimi var. Bu onun yapısal bir özelliği. Sınıflandırmadan dünyayı algılamamız pek mümkün değil. Ama bu sınıflandırma siyah-beyaz diye de yapılabilir, grinin kırk çeşidini araya katarak da yapılabilir. O kırk çeşidi araya kattığımızda çok daha karmaşık bir dünya, çok daha karmaşık insan ilişkileri söz konusu olur. Gerçekliğe daha yakın olur ama daha zor bir şey. Bir yanda iki sınıf var, diğer yanda elli sınıf var. Yani iki sınıf, iki kategori ben ve ötekiler, biz ve ötekiler. Biz iyiyiz ötekiler kötü diye sınıflandırmak çok kolay. Hayat siyah-beyaz işte! Bir iyiler var, bir kötüler var. Dolayısıyla zihinsel bir kolaylık, yüzeysellik sağladığı için bir sürü insan tarafından tercih ediliyor. İnsanları bütün özellikleriyle birlikte ele almak yerine indirgeyip önemli görünen birkaç özellik üzerinden değerlendirmek. Ama bu ne kadar böyle yapılırsa insanın eşsizliği, karmaşıklığı, zenginliği; bütün bunlar köreliyor. Hem onu değerlendirenler tarafından hem de insanların çoğu kendilerini de böyle indirgeyerek ele aldıkları için. İnsanlar değişik yanları ihmal ettikleri, gözardı ettikleri için hem kendilerini hem de başkalarını inkâr ya da ihmal edebiliyorlar. Gayet indirgeyici düşünebiliyorlar. Dolayısıyla o çoğul haller durumu bir sürü durumda görünmez, gösterilmez olabiliyor.

• *Peki, bu bahsettiğimiz görünmezliği, kolaycılığı oluşturan yapılar neler? Aileyi, devleti, eğitim sistemini, askeriye gibi kurumları falan burada nereye koymalıyız? Bu kolaycılık sonucu yarattığımız sonuçlar mı bu kurumlar yoksa aslında bu kurumların dayatmasıyla mı kolaycılığa kaçıp birkaç sınıflandırmayla algılıyoruz olan biteni?*

– İşin en dibini, kökenini bebeklik döneminden başlatabiliriz. İnsan canlısı –kabaca, genelleştirirsek– hayatının ilk yılında, bebekken dünyayı daha siyah-beyaz algılar. Zihinsel kapasitesi o kadar. Mutlak iyiler, mutlak kötüler; mutlak var, mutlak yok gibi ikilikler ve bölünmeler üzerinden algılayabiliyor. Zihinsel kapasitesi, ilişkileri geliştikçe birincil bakıcısının, ki çoğu zaman bu kişi annedir, katkısıyla, yardımıyla o ikili hal daha karmaşıklıyor ve bütünleşmeye başlıyor. Mutlak iyi, mutlak kötü yavaş yavaş esneyip, bir araya gelişlerle “aynı insanın iyi yanları ve kötü yanları bir arada olabilir”e dönüşüyor. Ben mutlak iyi olamam. Kısmi kötü ve zayıf yanlarım da olabilir. Başkaları da öyledir gibi optimal koşullar altında grileşmeye başlıyor. Ama insan canlısının her zaman bu ilksel siyah-beyaz, mutlak iyi-kötü bölünmesine gerileme potansiyeli var. Hepimizin en temelimizde böyle bir varoluş tarzı var. Biz, bunu çok sezgisel, duygusal olarak biliyoruz. Bilinçli olmasa bile gayet bilinçdışı öyle bir

zemin var. Uygun koşullarda, büyüdüğümüzde, yetişkinde de, özellikle hayatta zorlandığımızda, zor zamanlarda, tehdit hissettiğimiz zamanlarda, varoluşumuzu sürdüremeyebileceğimize dair bir hissiyat içindeyseniz bu bilinç dışı, eski, arkaik siyah-beyaz, mutlak iyi-kötü zeminine doğru gerilememiz mümkün olabiliyor. Çocuk büyüdükçe, sosyalleşme arttıkça bireysel ya da ailesel düzeydeki ben kimliğinin üstüne bizlik kimlikleri de eklenmeye başlıyor. Önce aile öğretiyor, sonra okul öğretiyor, medya öğretiyor. Öğreten bir sürü çevre var. Orada mevcut, egemen ideolojiler, kültürler, dolayimler devreye giriyor ve orada biz dediğimiz şeyin neler üzerinden, nasıl kurulduğu meselesi çok önem kazanıyor. Yoksa hepimizin değişik bizlik halleri, bizlik kimlikleri var. Bu yine insanın doğasında var olan sosyal grup oluşturma, sosyal grup içerisinde yaşama ve o sosyal grup üzerinden de kendini tanımlama özelliği. Böylesi bir yatkınlığı var. Sosyal yaratıklarız. Sosyal yaratık olunca doğal olarak sosyal kimlikler de geliştiriyoruz. Ama bu sosyal kimlikler çok değişik şekillerde kurgulanabilirler. Eğer egemen ideolojiler, egemen kültürel yapılar gayet katı biz-onlar ayırımına dayanan milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi vs. gibi katı biz-onlar ayırımını üreten, oluşturan yapılar o zaman bireylerin edindikleri bizlik kimlikleri de gayet katı, dışlayıcı, ayrımcı olabiliyor. Biz dediği grubu homojen ve mutlak iyi, öteki diye kodladığı grupları da mutlak kötü ya da mutlak kötüye yakın, gene homojen ama bu sefer mutlak kötü, siyah-beyaz ayırmaya teşne kültürel iklimler yaratmış oluyoruz. Ne kadar gri-lik, geçişkenlik, melezlik alanları yaratabilirsek bu dışlayıcı, ayrımcı kültürel kodları o kadar yıpratmış, geriletebilmiş ve dolayısıyla daha demokratik, daha akışkan, daha ayrıştırmayan, benzeşmeleri ön plana çıkartan, farklılıklara saygı gösteren ama aynı zamanda benzerlikleri de, insan olma özelliklerini ön plana çıkartan bir kültürel iklim yaratmış oluyoruz.

• *Peki gri alanları nasıl arttırabiliriz? Bu geçişkenlikleri nasıl sağlayabiliriz? Bunu mümkün kılan yollar nelerdir?*

– Birkaç boyuttan bahsedebiliriz. Bir bilişsel, bilgi ile alakalı boyutu; yani biz kimiz, onlar dediğimiz insanlar kim, bu kurgulamanın, ayrıştırmamanın tarihçesi ne, zamanında neler yaşanmış, tatsız şeyler yaşanmış mı, neler yaşanmış, neler olmuş bu yaşantılarda. Bunlar iki etnik grup arasında katliamlar, boğazlaşmalar, soykırımlar da olabilir daha basit şeyler de olabilir. Bir kere bir bilgilenmek, yani ne olmuş, biz neyiz, onlar ne, neler yaşanmış konusunda bilgilenmek meselesi önemli. Ve bu bilgilerin olabildiğince yaygınlaştırılabilmesi, toplumsallaştırılabilmesi önemli. Biz bunu sahiden hakkını vererek yaptığımız-

da biz denilen şeyin hiçbir şekilde homojen olmadığı, onlar denilen şeyin hiçbir şekilde homojen olmadığı, her iki grubun da aralarındaki farktan çok kendi içlerinde büyük farkların olduğunun farkına varılması çok önemli. Gruplar-arası fark her zaman gruplar-içi farktan daha azdır. Ama milliyetçilik, ırkçılık gibi ideolojik konumlar gerçekliğe tamamen zıt olsa da bunun tam tersini iddia ederler ve bunun tam tersini gerçekleştirmeye çalışırlar. Ve o yüzden grup içindeki çatlak seslere hiçbir şekilde tahammül edemezler, hain ilan ederler, hemen grup dışına atmaya çalışırlar. Hiçbir şekilde demokrat değillerdir çünkü varlık nedenleri o ayrımcılık üzerinden doğar. Varlık nedenlerini kaybetmek istemezler. Halbuki bu işin kültürel tarafını bırakalım, o zaten öyle ama, mesela genetik olarak baktığımızda bile Türkler dediğimiz etnik ya da ulusal grupla Kürtler, Ermeniler, Rumlar, Araplar; komşu, yakın ve aynı coğrafyada yaşayan diğer halklar arasında, gruplar arasında ciddi, anlamlı genetik farklılık yoktur. Olmadığı görülmüş. Bunun yerine çok ciddi bir ortak genetik havuzdan beslendikleri ve gruplar içi farklılıkların gruplar arası farklılıklardan çok daha fazla olduğu mesela artık biliniyor. Ama milliyetçilik, ırkçılık bunun tersini iddia etmek ihtiyacındadır. Sanki öyle homojen bir öz varmış gibi varsaymak ihtiyacındadır. Bir kere böyle bir öz ve homojenliğin olmadığını her grubun, her birlik kimliğinin gayet karmaşık olduğu, bunun da normal bir şey olduğu kabul edilip buralardan ortak zeminler, ortak iş yapma zeminleri, ortak duygu zeminleri, ortak kültürel faaliyetler, ortak sanatsal faaliyetler, bu faaliyetler ortak yapılsa bile, kendi içinde yapılsa bile farklılıkların, melezliklerin, geçişkenliklerin üzerine projeksiyon tutan, bunları aydınlatan, öne çıkartan, dolayısıyla bu sanatsal, kültürel ürünleri izleyen, tüketen insanların sadece bilgi düzeyinde değil duygu düzeyinde de onları dönüştüren, dönüştürmeye, sorgulamaya çağıran kanalların açılması çok önemli. Yani bir, bilişsel düzeyde bilgilenmek; iki, duygusal düzeyde halleşmek. Kendimizle ve öteki diye gördüğümüz insanlarla ortaklıklarımızı hissederek, bize yanlış öğretilmiş şeyleri öğrenerek ve silkinerek, kendimizi dönüştürerek. Buna genel olarak bir yüzleşme pratiği diyebiliriz. Bununla bağlantılı bir ötekini tanıma pratiği diyebiliriz. Bu ikisi, yüzleşme ve tanıma, bu geçişkenlik alanlarını yaratmak ve sürdürebilmek için en önemli iki kanal. Bir de bunlara şunu eklemek lazım. Bütün bu yüzleşmeler, tanımaları, tanışmaları layığıyla yapsak bile toplumun bir kısmı bu işe direnç ve tepki gösterecektir. Hatta onların ayrımcı konumları daha da sertleşebilecektir. Çünkü onlar siyah-beyaz algısına alışmışlardır ve böylesine karmaşık bir durum onların varoluş zeminini altlarından çekecektir. Tarih içinde böylesi, daha sertleşen, saldırganlaşan azınlık gruplar oluyor. Israrla Türklük,

Kürtlük ya da Ermenilik vurgusunu öne çıkartan, o bizlik kimliği için o sırada önemli olan her ne ise ona sarılan ve başka hiçbir şeyi görmeyen, görmeyi, ortak zeminleri reddeden eğilimler de olabiliyor. Ve bunlar çok saldırgan şeyler yapabiliyorlar. Bu tür muhtemel saldırganlıklara yönelik de mutlaka tutarlı, istikrarlı yaptırımlar uygulanması, sınırlar çizilmesi gerekir. Dolayısıyla kabaca yüzleşme, tanıma ve yaptırım gibi üç temel kanal üzerinden gidecek genel bir kültürel demokratikleşme süreciyle mümkün olabilir diyebiliriz.

• *Bu ayrımcılıkların oluşmasındaki temel itki nedir?*

– Bütün bu ayrımcılıkların arkasında eşitliği, eşdeğerliliği kabul edememe durumu var. Bunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ben bütün kimliğimi Türklük üzerinden kuruyorsam ve Türklüğü çok üstün, çok iyi, çok önemli bir şey olarak görüyorsam; diğer bütün kimlikleri bunun altında, buna tabi olması gereken, daha aşağıda şeyler olarak görüyorsam o eşitliği, eşdeğerliliği sindiriyorum. Çünkü sindirdiğim zaman Türklüğün varsaydığım kadar müthiş bir şey olmadığını, diğer kimlikler gibi, onlar kadar bir şey olduğunu görürüm. Farklılıkları olsa bile Türklük de işte Kürtlük gibi. Ne kadar daha iyi ya da kötü olabilir? Rasyonel hiçbir açıklaması yok. Ya da İngilizlik, Ermenilik başka bir şeyden niye daha iyi ya da kötü olsun? Hiç kimse buna cevap veremez aslında. Ama milliyetçilikler açıkça ya da örtük olarak, her zaman açıkça değil, bir sürü zaman da örtük olarak, aslında kendi milli-etnik kimliklerinin diğerlerinden daha iyi olduğunu iddia ederler. Kendilerini buna inanmak zorunda hissederek. Dolayısıyla benim anlattığım gibi ayrımcılığı engelleyen, daha melezliği ön plana çıkartan geçişken bir demokratik kültür tabii ki eşitliği, eşdeğerliliği ön plana çıkartan ve buna bağlı saygı temelinde gelişen bir şeydir. Onu kabul edemedikleri için, onu kabul ettikleri noktada kendi buldukları o katı biz-onlar ayrımı anlamsızlaşacağı için bunu kabul etmek istemezler. Buradan daha da devam edersek, yani evet eşitlik ve eşdeğerlilik inkârı üzerinden giden bir şey var. Niye inkâr etmek ihtiyacındalar? Bir tür omnipotans, her şeye muktedir olma hali, buna dair bir ihtiyaç olduğundan bahsedilebilir. Niye omnipotans, kadir-i mutlaklık ihtiyacı var? Burada biraz daha spekülâtif yerlere gidebiliriz. Bir koldan ölümsüzlüğe giden bir ihtiyaç mı var? Bir yandan acaba aslında en temelden çok ciddi değersizlik, kırılabilirlik duyguları var da bunu telafi etmek için tam tersi bir duruş sergilemek ihtiyacı mı doğuyor? O değersizlik duygusuyla baş edebilmek için, aslında ben süper değerliyim diye defansif, sahihliği olmayan bir duruş mu sergileniyor? Buralara doğru gidilebilir ama politik, kültürel mücadelede ilk safha yeterli. Bu da eşit-

lik, eşdeğerlilik inkârı. Bizim bununla çok ciddi biçimde, çok boyutlu olarak mücadele etmemiz lazım.

• *İnsanlar, birbirlerine karşı yaptıkları ayrımcılıkların yanında içinde yaşadığımız gezegen ve bizimle beraber bu gezegeni paylaştığımız diğer canlılara karşı benzer davranış biçimlerine sahip. Birlikte yaşadığımız canlılarla nasıl halleşiyoruz ve bu sizce nasıl olmalı?*

– Gezegen olarak, insanlık olarak başımızdaki en büyük bela küresel, iklimsel riskler ve hepimizi ilgilendiriyor. Ve hakikaten bütün varoluşu tehdit eden bir hal. Bu herkesi ilgilendiren en büyük bela hem de herkesi birleştirebileceği için aslında potansiyel olarak en büyük imkân. Çünkü iki grup arasında bir çatışma yaşandığında, bu iki kişi arasında yaşanan bir çatışma için de geçerli, biliyoruz ki, bunun bilimsel literatürde, sosyal psikoloji literatüründe yeri var, bu çatışmayı gidermenin en verimli yollarından birisi bu iki çatışan tarafın, kişinin ya da grubun, daha üst ortak bir amaçta birleşebilmesidir. Mesela bunlara saldıran ya da tehdit eden ortak, üçüncü bir düşman çıkarsa bu ikisi bir araya gelebilirler. Eski husumetlerini geri plana atıp barışabilirler. Geçici ya da kalıcı olması ayrı bir mesele. Ya da etnik, ulusal anlamda kimlik çatışması varsa iki taraf daha üst bir kimlik şemsiyesi altında birleşebilirler. Mesela Türkiye açısından Türkiyelilik önerisi vardı, hiç iyi değerlendirilmedi ama o işte tam da bu amaçla, herkesin kendisini altında hissedebileceği bir üst-kimlik, bir üst amaç olarak önerilmişti. Küresel iklimsel riskler bütün insanlık ailesi için böyle ortak bir amaç potansiyelini barındırıyor. Hepimizin eşiğinde ortak bir bela var ve hepimizin bu belayı savuşturmak için aynı gezegende, aynı biçimde ve aynı tehditler altında, aynı akıbete doğru gittiğimizi idrak edip ortak davranmaktan başka bir çaremiz yok. Olması gerekenden daha yavaş ama giderek daha fazla insan bu duruma ayıyor. Bu ortak bir insanlık kimliği, ulus ötesi, insanlık ailesinin ferdi olma hali, insanlık kimliğinin ön plana çıkartılması için çok önemli bir imkân da sağlıyor. Bunun için de sadece iklim değişikliği değil doğal hayatla o saygılı ilişkinin zedelenmiş olması, yani öteden beri gerek doğal kaynakların har vurulup harman savrulması, gerek diğer canlılarla ilişkimizin çok asimetrik olması, orada da çok ciddi saygısızlıkların yaşanıyor olması. Bütün bunların yeniden düşünülmesi ve bir insanlık şemsiyesi, ortak, genel kimliği altında düşünülmesi imkânını sağlıyor. Bunun yine politik, kültürel, sanatsal olarak çok daha fazla işlenip vurgulanması önümüzdeki dönemin önemli işlerinden birisi.

Psikanalizin Güzelliği Şu ki; Hepimiz Hastayız*

• *Psikanaliz nedir, tüm dertlerin devası, mükemmel insan olmaya giden yol mudur?*

– Psikanaliz insanın, belirli bir disiplin, bir çerçeve içerisinde kendisine derinlikli bir şekilde bakabilmesi, kendi üzerine düşünebilmesi, kendisiyle yüzleşebilmesi, terapist/analist dediğimiz başka birinin varlığında, eşliğinde, kendi hayaletleri, duygusal düğümleri, ketlenmeleriyle olabildiğince hallesmesidir. Bunu, mükemmelliğe varmakla karıştırmamak lazım. Psikanaliz, mükemmelliğin olmadığının farkına varılması sürecidir. Bütün zayıflıklarıyla, güçlü yanlarıyla, grilikleriyle insanın kendini kabul etmesi, anlaması, ayağına dolanan, potansiyellerini gerçekleştirmede onu ketleyen duygusal yüklerden önemli ölçüde –bütünüyle olması mümkün değil– kurtulması, özgürleşmesi, özerkleşmesidir.

• *Bugün Freud’u çok farklı yorumlayan değişik ekoller var. Onlara “psikanalitik” dememizi sağlayan ortak noktaları ne?*

– Birincisi dinamik bilinçdışı. Bu, Freud’un hâlâ gayet sağlam olarak duran çok önemli bir köşe taşı. Bütün psikanalitik yaklaşımlar insan psikolojisinin çok büyük bir kısmının bilinçdışı olduğunu kabul eder. Bilinçli kısmımız, zihinsel faaliyetimizin küçük bir kısmıdır. Dolayısıyla biz psikanalitik çalışanlar, bilinçli olarak görünenin, sözle anlaşılabilenin ötesinde daha büyük bir dünya olduğunu, esas olarak oraya erişebilmenin, orayı anlamının

* Söyleşi: Tuğba Tekerek, *Taraf*, 17 Kasım 2012.

önemli olduğunu, dönüşümün büyük ölçüde orayı dillendirebilmekle mümkün olacağını düşünüyoruz.

Bunun yanı sıra, insanın kişilik yapısı için en önemli belirleyenin kişinin ilk yıllardaki ilişki dinamikleri ve yaşadığı ortam olduğunu yine bütün analitik ekoller kabul eder. Genetik de bir ölçüde önemlidir, ama esas belirleyen değildir. Bu, ilk üç beş yıldan sonrası önemsiz anlamına gelmez ama birinci derecede önemli olan orasıdır. Terapide de bu dönem önem kazanır. Her analitik ekolde o dönemi görünür hale getirebilmek, anlamak ve bunun için de aktarım mekanizması ve terapistin danışana yönelik karşı aktarımı önemlidir.

• *Bu “aktarım” dediğiniz şey nedir?*

– Biz yeni biriyle ilişkiye geçerken sıfırdan başlarıyoruz aslında. O zamana kadar geliştirdiğimiz bir kişilik yapımız, eğilimlerimiz var. Bunların bir kısmının farkındayız, çoğunun değiliz. Dolayısıyla, bir insanla ilişkiye girdiğimizde bu yükü getiriyoruz, onu önceki repertuvarda bir yerlere oturtuyoruz. Bizim için çok önemi olmayan insanlarla ilişkide, onu repertuvarımızda bir yere oturtmak çok önem taşımayabiliyor. Ama ilişkiye girdiğimiz, sevgiliyse, yakın arkadaşsa, hayatımızda önem taşıyan biriye, eskiden beri taşıdığımız ilişki paternleri, kişilik yapısı çok daha fazla önem kazanıyor. Onu bilinçdışı olarak annemiz, babamız, kardeşimizmiş ya da daha mesela bir otorite figürü, bir tehdit unsuru veya kurtarıcımızmış, bizim için çocuklukta önemli biriymiş gibi hissetmeye, öyle davranmaya başlıyoruz. Bu terapistimiz için de geçerli. Psikanalizdeki aktarım bu. Yani terapistimizi/ analistimizi çocukluğumuzdan getirdiğimiz bazı figürlermiş gibi algılamak, öyle reaksiyon vermek, dolayısıyla o derindeki mekanizmaların harekete geçmesi.

• *Sevgilimizle, o kişi babamızmış gibi ilişki kurmanın ne sakıncası var?*

– Sakıncası şu; geçmişin hayaletlerine bağımlı kalıyoruz. Kendi potansiyellerimizi kendi zenginliklerimizi özgür bir şekilde kullanamamış oluyoruz. Bir bebek düşünelim, duygusal ihtiyaçlarına uygun şekilde cevap veremeyen bir annesi olsun, çocuk sıcaklık istiyor, sevilme istiyor ama her yaklaşma denemesinde hüsrana uğruyor. Bu bir kere, iki kere olmuyor; yıllar böyle akıyor. Bu durumda bebek yakınlaşmaktan vazgeçmek gerektiğini öğrenecek. Kendiliğinden “yakınlaşmak kötüdür”ü öğrenecek. Çünkü reddedilmek ıstırap verici bir şey. Sanki ihtiyacı yokmuş gibi yapacak. Bebeklikte böyle bir patern varsa, kişilik bunun üzerinden örgütlenmişse bu

patern ister istemez büyük ölçüde yetişkinlik dönemine taşınacak. Yetişkinlik çağında da bu kişi duygusal yakınlaşma ihtimali belirdiğinde, ya onlardan kaçınacak ya da o ihtimalleri bertaraf etmek için değişik tepkiler verecek, sabote edebilecek, çok korkabilecek. Çünkü yakınlık onda otomatik olarak, bilinçdışı olarak bir reddedilme tehdidi yaratıyor. Öte yandan, zamanında yeterince doyurulmamış duygusal yakınlık ihtiyacı da sürüyor. Hem ihtiyaç hem hüsrana korkusu var; dolayısıyla bunun yarattığı büyük bir gerilim söz konusu.

• *Analitik terapi bunu nasıl çözüyor?*

– Uzun süreli terapide, terapinin çerçevesi belli oranda bir duygusal yakınlığı ortaya çıkartıcı bir ortam sunuyor. Haftada bir ya da daha sık gidiyorsunuz. Önceden tanımadığınız birine her şeyinizi anlatıyorsunuz. Karşınızda sizi ilgiyle dinleyen ve anlamaya çalışan biri var. İster istemez bir yakınlık hissedilebiliyor. Böyle biri, terapide de zamanında annesine duymuş olduğu patternin bir benzerini, farkında olmadan yaşayabilir ve yakınlık ihtimalini bertaraf etmek için değişik şeyler yapabilir. İşte orada terapistin olabildiğince bu durumu konuşulabilir, fark edilebilir hale getirmesi ve tabii farklı bir “anne” olması, farklı bir ilişkinin mümkün olduğunu göstermesi gerekiyor. Kişinin prosedürel hafızası büyük ölçüde annesi üzerinden kurulmuşken şimdi yeni bir ilişki yaşıyor. Dolayısıyla farklı bir kanal daha açılmış, repertuarı genişlemiş oluyor. O zaman, potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyici prangalardan da önemli ölçüde kurtulmuş ve tabii ki sıfırdan değil ama epeyce bir özerkleşerek kendini yeniden kurmaya başlamış oluyor.

• *Siz psikanalitik psikoterapi yapıyorsunuz. Analiz ile analitik terapi arasındaki fark nedir?*

1950’lerde 60’larda ortaya çıkan psikanalitik psikoterapi, psikanalizin haftada beş ve illa divan kurallarına uymak zorunda hissetmiyor kendini, haftada bir iki görüşme de olabileceğini, yüz yüze de görüşülebileceğini söylüyor. Psikanalizde divana uzanmak kişinin iç dünyasına daha çok dalmasına neden oluyor. Ayrıca, analisti görmemenin yarattığı yoksunluk, klasik teoriye göre daha regresif bir durum yaratıyor; kişi daha ilksel paternlerine doğru geriliyor. Yüz yüze yapılan psikanalitik terapide ise terapist ile danışanın gerçek ilişkisi de gündemde. Divandaki terapide içgörü ağırlıklı bir mekanizma ön planda tutulurken, yüz yüze örtük ilişkisel öğrenme ön planda.

• *Kişi diyelim analiste ya da terapistte gitmeye karar verdi. Gideceği ki-
şiyi nasıl seçmeli?*

– Çok önemli ve en sık karşılaştığımız soru. Burada enformal güven ilişkisi mekanizmaları devreye giriyor ve en sağlıklı da bu. Güvendiğiniz insanlara danışıyorsunuz. Kulaktan kulağa gelen bilgiler denemeden geçerek geldiği için yabana atılacak bilgiler değil. Birileri denemişe öneriyorsa bu önemli bir bilgi. Kişinin eğitim formasyonu, backgroundu da bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Ama en önemlisi, birine karar verdiniz ve gittiniz. İlla o kişiyle devam etmeniz gerekmediğini, bir belki iki seansın iki taraf için de deneme seansı olduğunu düşünmek lazım. Terapist muhteşem eğitimli, tecrübeli olabilir ama her iyi terapist herkesle iyi biçimde çalışamayabilir. İki kişi arasındaki kimya, uyum, giden kişinin ne kadar iyi ve rahat hissettiği önemli. “Bu kişiyle uzun bir yolculuğa, ciddi bir zaman, duygu ve para yatırımına gireceğim, yapabilir miyim hakikaten” diye bakılması ve buna göre karar verilmesi iyi olur.

• *Kimler terapiye ya da analize gitmeli?*

– Gitmeli diye sorunca farklı, gitse iyi olur diye sorunca farklı. Herkes gitse, gidebilse iyi olur.

• *Hepimizin bir psikopatolojisi var mı?*

– Var tabii. Psikanalizdeki başka bir güzellik de budur: Normal yoktur aslında.

• *Hepimiz hastayız?*

– Evet, değişik derecelerde hastayız. Hepimizin değişik derecelerde psikolojik zorlukları, ketlenmeleri, düğümleri var. Dolayısıyla herkesin kendisiyle yüzleşmesi, eskinin hayaletlerinden olabildiğince özerkleşebilmesi, kendi hayat, ilişki ve varoluş seçeneklerini genişletebilmesi iyi bir şeydir. Kendini tanıma, geliştirebilme, duygusal olarak olgunlaşabilme anlamında herkesin psikanalitik terapiye gitmesi iyi bir şeydir.

• *Peki terapiye gitmesi “gerekkenler” kimler?*

– “Yıllardır depresifim, keyifsizim, evimden çıkmakta, işime gitmekte büyük zorluklar yaşıyorum, hayata katılamıyorum, ilişki kuramıyorum...” Böylesi yüzlerce şikâyet var. Kişi kendi başına ya da yakınlarının yardımıyla hayatını idame ettirmekte çok zorlanıyorsa ve bu, dönemsel değil uzun süreli

işlevsellik kaybı yaratıyorsa, hayat kalitesini çok düşürüyorsa o zaman profesyonel yardım düşünülebilir. Yapılan çalışmalara göre terapi, bu tür durumlarda büyük çoğunlukla % 80-90 oranında faydalı oluyor.

- *“Faydalı dediğiniz şey somut olarak nedir?”*

– Birkaç düzeyde faydalıdır. Birincisi görünür düzeyde, semptomların giderilmesini sağlar. Anksiyeteyse anksiyete, depresyonsa depresyon, korkuysa korku. Bu semptomatik iyileşme ilaç tedavisi için de önemlidir. Ama psikanalitik terapi bununla yetinmez, bunu birincil dert olarak görmez. Altta yatan dinamiklerin değişmesi, o semptomları yaratan kişilik özelliklerinin dönüştürülmesi gibi bir derdi vardır.

- *“İlaçla terapinin farkı tam olarak nedir?”*

– İkisini zıtlılaştırmak doğru değil. Mutlaka ilaç tedavisinin devrede olması gereken durumlar var. Ağır durumlar bunlar. Diyelim ki, depresyon ve intihar riski var. Psikanalitik terapinin faydasını görmek için üç beş ay veya bir iki yıl gerekir. Çünkü altta yatan ve depresyona neden olan dinamikler üzerinden çalışılacak. Hâlbuki bu tür ağır durumlarda hızlı tedaviye ihtiyacımız var. Ya da o kadar ağır depresyon var ki evden çıkıp terapiye bile gelemiyor. Bunu sağlayabilmek, gündelik işleri bir miktar yapmasını sağlamak için ilaç desteği gerekebilir. Ya da öyle durumlar var ki uyuyamıyor, çok az uyuduğu için çok yorgun, çok bitkin. Ona da bir dönem ilaç desteği gerekebilir. Ama bu insanlar azınlıktadır, psikolojik desteğe ihtiyaç duyan insanların önemli bir çoğunluğunun ilaca ihtiyacı yoktur aslında. İlaç kullanıldığı süreçte etkilidir, şifa değildir. Psikoterapi ise kalıcı değişiklik sağlayabilir. Bir sürü durumda tek başına tercih edilmesi gereken yöntemdir. Çünkü kendiniz yapıyorsunuz. İlaç gereken durumların çoğunda da eşzamanlı olarak psikoterapinin devrede olması gerekiyor.

Aktivism, Doğal Antidepresan Oldu*

Yalnız değiliz: İlk gelenler park park olarak kalsın diyenlerdi. Gezi'nin park olarak kalmasını istemek başka hiçbir şey ile kıyas kabul etmeyecek şekilde % 100 haklı olunan bir talep. Bu grubun polis şiddetine uğramasıyla ikinci dalga geldi ve daha da kalabalık oldu. Toplumun değişik katmanlarında yıllardır saygısızlığa, küçümsenmeye ve ciddiye alınmamaya karşı olan birikmiş öfke, hayal kırıklığı hareketlendi. İnsanlar yeter artık dedi. Sonra korku eşiği aşıldı. Kalabalık cesaret verdi ve "Tek tek insanlar değiliz, kendi kendimize sinir olmak zorunda değiliz" diyenler de Gezi'ye gitti üçüncü dalga olarak, başbakana ve hükümete öfkelerini dile getirdi. Dördüncü dalga daha ulusalcı dertleri olanlar da eklendi kalabalığa. "Mustafa Kemal'in askerleriyiz" sloganlarıyla eklenmeye çalıştılar ama kısmi ve geçici kaldı etkileri. Geniş kitleler bu arkaik askerci sloganı beğenmediler ve pek katılmadılar. İnsan sayısını artıran beşinci dalga da oranın şenlik alanına ve paylaşım-cı dayanışma alanına dönüşmüş olmasından kaynaklandı. İnsanlar "Gidip görelim, farklı bir şey oluyor" diye düşündü.

Korku eşiği baskıyla aşıldı: Korku eşiği aşıldı çünkü baskının da bir sınırı var. Sonunda insanlar "Susuyoruz, susuyoruz sürekli üstümüze geliyorlar" diye düşündü. Türkiye artık yeni bir yola girdi. Daha mobilize ve olgun bir Türkiye toplumu var. Yüz binlerin katıldığı üç hafta süren eylemliliğin ol-

* Gezi Direnişi üzerine. Söyleşi: Umay Aktaş Salman, *Radikal*, 24 Haziran 2013.

ması, bunun parklarda devam etmesi ve hükümetin de hâlâ durumu hiç kavramamış olması Türkiye'nin eskisi gibi olmayacağını işaretleri. Cin şişeden çıktı. Tabii bunların nasıl devam edeceği ve şekilleneceği zor konular. Heba da edilebilir. Heba edilmemesi için şiddetsizlikte ısrar etmek, sivil itaatsizlik çizgisini öne çıkarmak ve her zaman en yaygın toplumsal meşruiyeti gözetmek çok çok önemli. Her halükârda mesela iki ay öncesine göre Türkiye'ye dair daha umutlu olabiliriz. Parklarda forum, duran insan eylemleri olağanüstü etkili ve başarılı varoluş halleri. Bu eylemlilikler sürerse Türkiye burarlardan değişecek. Yeşil ve sol yeni bir muhalefet dinamiğinin ayak seslerini duyuyoruz sanki.

Aktivizm anti-depresandır: Gezi direnişine katılanların büyük çoğunluğu hayatlarında ilk defa başkalarıyla birlikte politik düzeyde sahiden bir şeyler yapabildiklerini, bir şeyleri etkileyebildiklerini gördüler. Etkileyebilen, eyleyen özne oldular. Çaresizlik, umutsuzluk duyguları ciddi derecede azaldı. Bu anlamda aktivizm, doğal bir anti-depresandır. Bu kadar büyük bir sosyal kalkışmada, üstelik işin içinde ciddi polis terörü ve hükümet/başbakandan doğru gelen sözel tacizler/aşağılamalar söz konusuysa oldukça karmaşık psikolojik tepkiler söz konusu olabilir. Aktivizmin ve onun olan biteni anlamlandırma kapasitesinin psikolojik olarak koruyucu ve hatta geliştirici etkileri olduğu söylenebilir, ancak yine de herkes farklıdır ve bütün bu olaylardan olumsuz etkilenen insanlarımız da tabii ki vardır. İstanbul Bilgi Üniversitesi klinik psikoloji ekibi olarak, “psiko-diren” başlığı altında, direnişin olumlu-olumsuz psikolojik etkileri üzerine toplantılar düzenleyeceğiz. İhtiyaçları saptayıp, ona göre yolumuza devam edeceğiz.

Hükümetin gerçeklikle bağı koptu: Hükümet ve AKP'nin gerçeklikle bağı koptu. Hezeyan dünyasına yuvarlandılar. Uluslararası komplolar, faiz lobileri bu meseleyi hiç anlamadıklarını gösteriyor. Referandumu % 58 ile kazanmak, genel seçimlerde 3. kere ve % 50 ile kazanmış olmak “bir tek biz varız, tek belirleyiciyiz” diye açık ya da örtük duygu yarattı.

Asap bozukluğu yeni muhalefetten: Başbakan ve AKP, CHP gibi eski tarz muhalefete alışmış. Bundan da çok çok memnunnardı. Bu kadar sert müdahale etmesi, hâlâ anlamamış olması AKP'nin eskide takılı kaldığını gösteriyor. Bu yeni dönemde CHP'den çok farklı muhalefet olacağını idrak edememiş durumda. Sanıyorlardı ki hep CHP gibi çapsız bir muhalefet ile gidilecek.

Şimdi bambaşka bir muhalefet dinamiği olabileceği görüldü Türkiye’de. AKP’nin asap bozukluğu burada yatıyor. AKP ilk defa sahici, kitlesel ve kendisini geriletebilme potansiyeline sahip bir muhalefetle karşılaşılıyor.

AKP’de ego şişmesi devreye girdi: Son 11 yılda AKP daha önceki hiçbir iktidara nasip olmayan önemli reformlara imza attı. Birçok insan bu reformları destekledi. Pasif bir devrim oldu. Askeri vesayet rejimi büyük ölçüde tasfiye edildi. Artık darbe tehdidinden bahsedemeyiz, onlar geride kaldı. AKP yeni dönemin neredeyse tek aktörü olarak var olmaya devam etti. AKP hep yalnız ve hegemonik kalacağını düşündü ve umdu. CHP ve MHP’nin malum halleri AKP’nin böylesi bir büyükenmecilik içine girmesine imkân sağladı. AKP’de “ego şişmesi” devreye girdi. “Artık daha da otoriterleşebilir ve muhafazakârlaşabiliriz. Saygı duymak zorunda değiliz” gibi daha çoğunlukçu diyebileceğimiz bir eğilime girdiler. Bu da mağdurluktan zalimliğe geçiş demektir. Bütün bunlar bir araya geldiğinde eşdeğerlik ve eşitlikten hiç hazzetmeyen bir yapı var önümüzde. AKP’nin Kürt meselesi üslubuna bakarsanız orada da bunların izi var. Bu konuda şimdiye kadar hiçbir hükümetin yapmadığı kadar ileri adımlar atıldı ama onu da öyle bir tarzda yapıyorlar ki, her an saygısızlık nedeniyle arabayı devirme riskleri var. Saygı duymayı bir türlü beceremiyorlar. Kibir ve küstahlıktan tam vazgeçemiyorlar. Bu çok tehlikeli.

AKP 11 yılda ilk kez yenildi: Ancak bu eylemlerle ve direnişle yeni bir dinamik ortaya çıkıyor. AKP ile boy ölçüşebilecek bir dinamik var. AKP 11 yıllık tarihinde ilk kez yenildi. Gezi direnişi moral olarak önemli bir zafer kazandı, hükümete bir sürü geri adım attırdı. Bu AKP’nin ilk yenilgisi ve düşüşünün başlangıcı olarak tarihe geçecek. AKP’nin öfkesi de şaşkınlığı da, bunları kapatmak için başvurduğu hezeyanlar da bu yüzden.

AKP-anti AKP eksenine kaymamalı: Çok ciddi kutuplaşma var ve çok tehlikeli. Herkesin aklını başına devşirmesi lazım. Birinci sorumluluk hükümette. Başbakan’ın kutuplaşmadan seçim için nemalanırım gibi hesapları varsa bunlar çökmeye mahkûm hesaplar. Gezi içinde de zaman zaman hükümetin icraatlarına değil de varoluşuna yönelik bazı tepkiler de oldu, kutuplaşmayı artırıcı bir şey. Bu direnişin içinde olan ya da dışarıdan destekleyen insanların da AKP’ye sempati duyan, oy verenlere de seslenebiliyor olmaları lazım. Onlar ve biz üzerinden gidecek direniş ve eylemlilik kimseye fayda getirmez. Gezi direnişinin çıkış talepleri yani “park park olarak kalsın” ve “saygı

gösterin, aşağılamayın, biz de varız” talepleriyle sınırlandırılabilirse, eminim ki herkes, AKP’ye oy verenler de bu talepler çerçevesinde toplanabilir. Çünkü onların ve çocuklarının da parka ihtiyacı var. Onların da saygı görmeye ihtiyaçları var. Yani parti taraftarlığını aşabilirsek olur. İş AKP ve anti AKP eksenine kaydırılırsa o zaman meselenin esas çıkış nedenini unuturuz. Bu saygı ve haysiyet hareketinin hedef kitlesi AKP’ye oy vermeyen % 50 değil, en tepedeki muktedirler hariç toplumun % 99’u olmalı.

Devlet, Resmî Olarak Yüzleşmeli*

• *Türkiye’de bir süredir çözüm süreci konuşuluyor. Sizce Türkiye, kendisiyle, tarihiyle yüzleşiyor diyebilir miyiz?*

– Yüzleşmenin iki temel ögesi var. Birincisi; belli bir olaya ve sürece dair iki farklı kişi ya da grup, iki farklı hikâye karşı karşıya geliyorlar. Tanıkların huzurunda hakikatin ortaya çıkması için bir faaliyette bulunuyorlar. Ne olduğunu anlamak için yüzleşiliyor. Birinci ögesi; hakikatin ortaya çıkması. İkincisi; hakikat ortaya çıktıktan sonra iki taraf yeni bir ilişkisellik üzerinden yeniden bağlantıya geçiyorlar, yeniden ilişkileniyorlar.

Böyle bakınca Türkiye’de sadece Kürt-Türk meselesinde değil, hiçbir meselede resmî düzeyde ciddi, sistematik bir yüzleşme yapılmış değil. Ama gayriresmî düzeyde son 10-20 yılda giderek artan bir şekilde Türkiye toplumu daha önce yüzleşmediği, bilmediği Türk-Kürt, Türk-Ermeni, azınlıklar ve Kıbrıs gibi meselelerde bir yüzleşme çabası içerisinde. Ancak bunun daha derinlikli, sistematik, kalıcı bir hale dönüşebilmesi için mutlaka resmî düzeyde bir yüzleşme sürecine girmesi lazım.

Bu da mahkemeler ve/veya hakikat komisyonları üzerinden olabilir. Başka mekanizmalar da oluşturulabilir. Ama Türkiye’nin henüz herhangi bir mekanizmayla resmî yüzleşme sürecine girdiğini söyleyemeyiz.

* Bu söyleşi ANF (Fırat Haber Ajansı)’nin talebiyle yapılmasına ve burada okuduğunuz hali düzenlenmiş olarak teyit için bana gönderilmiş olmasına rağmen, bana açıklanmayan bir nedenle yayınlanmadı. Söyleşi: Arzu Demir, ANF, 30 Temmuz 2013.

• *TBMM'de Çözüm Komisyonu oluşturuldu. 4 aylık bir çalışma programı belirledi. Mağdurları, uzmanları dinledi. Böylesi bir komisyon, resmî yüzleşme sürecinin başlangıcı olabilir mi?*

– 4 ay çalışacak bir komisyonu çok ciddiye almıyorum. 4 ayda ancak daha uzun dönemli, daha ciddi ve daha derinlikli çalışma yapacak bir mekanizmanın nasıl oluşturulabileceğine karar verilebilir. Bu planı da düzgün insanlarla iyi planlayarak çalışırlarsa yapabilir. Bu nedenle Meclis'te şimdiki yasal mevzuat çerçevesinde kurulan ve 4 aylık ömrü olan bir komisyonun, herhangi ciddi ve önemli bir yüzleşme çalışması yapması mümkün değil.

• *Kürt sorununda yüzleşmeye nereden başlamak gerek?*

– Değişik mekanizmalar düşünülebilir. Örneğin; mahkemeler ve cezalandırıcı adalet. Faily meçhuller, toplu mezarlar, köy yakmalar, işkenceler gibi yüzleşilmesi gereken çok ciddi ihlaller var. Bunların sorumlularının mahkemelerde yargılanması, faillerinin bulunması, cezalandırılması gerekir. Bazı mekanizmalar var ve de yetersiz kullanılıyor. Bunların çok iyi işletilmesi lazım. Ama sadece bu yetmez. Karmaşık ve kronik bir derinliği olan bir sorunda sadece mahkemeler üzerinden ve de sadece son dönemde olmuş bazı olaylar üzerinden gidemeyiz. Onun için mutlaka mahkemelerin dışında hakikat komisyonu tarzı mekanizmalara da ihtiyacımız var.

Hakikat komisyonu birkaç yıl çalışacak, kendi bütçesi ve personeli olan, ciddi bir yapı. Birkaç aylık bir Meclis komisyonuyla sadece parlamenterlerin katıldığı bir araç değil. Onun için hakikat komisyonlarına imkân tanıyan yeni yasal düzenleme gerekir. Parlamenterlerin yanı sıra, bu konuda çalışan sivil toplum temsilcilerinin, akademisyenlerin, aktivistlerin de ağırlıklı olarak yer aldığı bir komisyon oluşturulmalı. Dünyada bunun değişik örnekleri var, oralara bakılabilir. Türkiye'de bu işleri çok iyi bilen insanlar var, onlardan yararlanılabilir.

Türk-Kürt meselesi üzerinden konuşursak, hakikat komisyonunun en az iki alt komisyonu olmalı. Birincisi; 1980'den bugüne, son 30-40 yılda olanlarla yüzleşmeli. İkincisi; cumhuriyetin başından 1980'e kadar olan döneme, Kürt meselesinin çıkış nedenlerine odaklanmalı. Kürtlere yönelik sistematik asimilasyon, baskı ve inkâr politikalarını somut delillerle ortaya koyan, sorumluları saptayan bir çalışma yürütmeli. Kimler mağdur edildi? Kim yaptı? Nerede, ne zaman ve nasıl yapıldı? Bunlar, devletin resmî dokümanı haline getirilmeli ve Meclis de bunu onaylamalı.

• *Rapor ne anlama gelecek?*

– Devletin, tüm yapılanları, yani hakikati resmî düzeyde ortaya çıkartması ve kabul etmesi demek. Bundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olamaz. Meclis’in resmî bir dokümanı olacak ve artık ondan sonra yapılacak şeyler, o referans alınarak yapılabilir. Ders kitapları o referans alınarak revize edilecektir. Yapılan eğitim faaliyetleri, yasalar, her şey artık o hakikat üzerinden yeniden tanımlanmak zorunda kalacak. Bugünkü barış sürecinde en önemli eksiklik böylesi bir yüzleşme mekanizmasının hiçbir zaman düşünülmemiş ve uygulanmamış olması. O yüzden hükümet hep patinaj yapıyor.

• *Hükümet, sizce yüzleşmeye hazır değil mi?*

– Çok hazırmış ya da bütün gereklerini yapmaya niyetlilermiş gibi bir izlenim vermiyor. Hep zorlaya zorlaya süreç ilerliyor. Yapacaklar mı, yapmayacaklar mı, ne yapacaklar, belirsiz. Dolayısıyla “Düzgün yürüyen barış sürecindeyiz, galiba bu sefer olacak” rahatlığını taşımıyoruz. Uzun yıllardır bu işle ilgilenen biri olarak daha çok, “Bunlar yine arabayı devirecekler mi? Ne zaman devirecekler? Siyasi tercih olarak yokuşa mı sürecekler?” kaygılarını taşıyorum.

• *Türk toplumu hazır mı sizce yüzleşmeye?*

– Türk toplumu tam yüzleştirilmediği için adil ve kalıcı bir çözüme tam hazır değil. İyi bir plan, program yapılırsa, hakikat komisyonu ile hakikat topluma anlatılırsa, toplum, büyük ölçüde yüzleşerek çözüme hazır hale gelebilir.

Hakikat komisyonu, sadece bir Meclis faaliyeti değildir. Yaptığı çalışmaların, hakikatin, yoğun bir biçimde medya ya da başka kanallarla toplum-sallaştırılması gerekiyor. Bunlar anlatıldığı zaman, bu bilgiler toplumda ciddi bir dalgalanma yaratacaktır ve insanlar o hakikatlere kayıtsız kalmayacaklardır. Toplumun önemli bir kesimi, şimdiye kadar yanlış bildiği, yalanlarla bezeli olarak oluşturduğu kanaatlerini kısmen ya da ciddi olarak değiştirmek zorunda kalacaktır. Böylesi bir konuda toplumun % 100’ünü ikna etmek mümkün olmaz. Yine bir azınlık çözümsüzlük taraftarı olmaya devam edecektir. Ama hakikat rejiminin peşinde koşarsak, toplumun önemli bir çoğunluğunu ciddi, kalıcı ve adil bir barış örneği gerektirdiği konusunda ikna edebiliriz.

• *Gezi direnişi, Türk halkını, hakikate, yüzleşmeye yakınlaştırdı mı?*

– Uzun vadede Gezi direnişi, Türkiye toplumunu –özellikle batısını– daha kendine güvenli, daha özne gibi davranabilen bir düzeye ulaştırdığı için

hakikatlerle daha iyi temas kurmaya yatkın hale getirdi. Oradaki mücadele içerisinde değişik toplumsal kesimler birbirleriyle daha fazla temas kurabildikleri için, uzun vadede toplumsal barışa büyük katkı sağlamıştır. Ama kısa vadede, hükümet Gezi direnişini tamamen hezeyanlar üzerinden yorumladığı ve yüzeysel tepkiler verdiği için, manevra alanını daraltıcı bir etkisi oldu. Ancak bunun sorumlusu da hükümettir. Bu gelişmeyi demokratikleşme konusunda yorumlayabilecekken, çok daha otoriter baskıcı ve hezeyanlar üzerinden yaklaştı. O anlamda hükümet muhtemelen daha ürkek olabilir.

• *Bir ailenin adını anarak sorumu sormak istiyorum. Dargeçit kayıplarından Seyhan'ın kemikleri bulundu. Doğan ailesi, şimdi kemiği alıp, Dargeçit'e gidecek ve gömecek. Bu aile gibi binlerce aile var. Yüzleşme mekanizmaları, bu ailelerin acısını, kaybını gidermeye yetecek mi?*

– Bu kayıpları tamamen telafi edebilecek hiçbir mekanizma, hiçbir ceza yok. Hiçbir şey kayıpları getiremez. Önemli olan; kısmi de olsa, yapılanın toplumsal ve politik olarak tanınması. Biri öldürülmüş ancak öldürülmüş olduğu bile kabul edilmiyor. Cesedinin bile nerede olduğu bilinmiyor. Kayıt yok, kabul yok, mezar yok. Dolayısıyla yakınlar için bir nokta koyabilme imkânı yok. Böyle binlerce örnek var. Hem bu aileler için hem de politik alanda şu önemli: Bu insanlar, şurada, şu kişiler tarafından öldürüldü? Bulunabiliyorsa, kemikleri, mezarı şuradadır? Biz bunu hem sosyal hem de politik olarak tanıyoruz. Hakikat budur, kabul ediyoruz. Cezalandırabiliyorsak, bulup cezalandırıyoruz. Bir daha yapılmaması için şu önlemleri alıyoruz, özür diliyoruz, tazminat veriyoruz.

Bütün bunları yapmak, ilk duruma göre çok büyük bir farklılık. İkisi arasında bir fark yok diyemeyiz. Geçmiş geçmişte bırakabilmek için hakikati ortaya çıkarmak gerekiyor. Toplum olarak birlikte barışçıl ve adil bir düzende yaşamak istiyorsak, hakikati ortaya çıkartıp, yüzleşmek zorundayız.

• *Devletin özrü ne kadar onarıcı?*

– Özür bütün bu yüzleşme mekanizmaları içerisinde önemli bir halka. Tek başına değil. Hakikat ortaya çıkacak, bütün yönleriyle herkese anlatılacak, sorumlular cezalandırılacak ya da her şeyi anlatmaları karşılığında affedilecek. Devlet yeni önlemler alacak, yasal düzenlemeler yapacak. Bütün bunlar yapılırken, devletin en tepesindeki yetkili çıkacak, “Şu dönemlerde şunlar şunlar yapıldı. Bizim devletimizin politikaları. Çeşitli devlet görevlileri şu nedenle şunları bunları yaptı. Bunlar yanlıştır, bunlar için üzgünüz, devlet ola-

rak özür diliyoruz. Bir daha bunların olmaması için, şunları şunları yaptık, yapacağız, tazminat olarak şunları düşündük” diye özür dileyecek. Bu, geçmişle gelecek arasına bir sınır çizer. Özür tek başına bir şey değil. Bir paketin sembolik dile getirilmiş hali. Ama o paketin ne olduğu önemli. Başbakan Dersim katliamı konusunda, “Gerekirse özür dilerim” demişti. Böyle özür olmaz tabii. Dersim’le ilgili daha önce hiçbir devlet yetkilisi bu tür bir laf etmediği için önemini teslim etmemiz gerekir ama aynı zamanda bir özürde yer alması gereken unsurların büyük çoğunluğuna yer vermediği için de hiçbir şekilde yetmez.

Narsisistik / Antisosyal Kişilik Tipleri ve Liderlik*¹

Narsisizmin yoğun ve özel bir alt-türü olarak anti-sosyal (eski dilde psikopatik) kişilik tarzı özellikle siyaset ve iş dünyasında yaygındır. Dünyada da Türkiye’de de...

Narsisistik özellikler: Empatisizlik, ötekilere uzantı muamelesi, büyülenmecilik, ben-merkezcilik, hep haklı ve hakkı olduğunu düşünme, rekabetçilik, mükemmeliyetçilik, alınganlık, derinde özdeğer ve özgüven kırılğanlıkları, derin utanç, lider/otorite olma ihtiyacı, küstahlık, hayran olunma ihtiyacı, böbürlenme, kendine hayranlık.

Narsisistik yapının üzerine inşa edilen anti-sosyal (psikopatik) kişilik tarzını ele alalım. Nedir bu tarzın temel özellikleri?

Anti-sosyal özellikler: Saldırganlık, tepkisellik, düşünme yerine eylemsellik, duygu tıkanıklıkları, kontrol saplantısı, vicdan eksikliği, utanmazlık, habis büyülenmecilik, sadizm, kural/norm tanımazlık, hiddet, şiddet eğilimi, manipülasyon eğilimi, çocuklukta ebeveynlerin katı disiplin ile aşırı şımartma tutumlarının şaşırtıcı biçimde iç içe geçmiş olması, bağlanamama, sınırsızlık,

* *Yeşil Gazete*, 28 Mart 2014.

1 Berkin Elvan, henüz 15 yaşındayken, oturduğu semt olan Okmeydanı’ndaki Taksim Gezi Parkı protestoları sırasında, 16 Haziran 2013 tarihinde, polis tarafından atılan göz yaşartıcı gaz kapsülünün başına isabet etmesi üzerine, aylarca komada kaldıktan sonra 11 Mart 2014 günü hayatını kaybetmişti. Elvan’ın ailesi olayın Berkin’in ekmek almaya giderken yaşandığını söylemişti. Bu kısasa yazı, Berkin’in anısına adanmıştır.

ilkel haset, empatisizlik, sevgisizlik, güç ihtiyacı, hezeyan eğilimi.

Bütün kişilik tarzlarında olduğu gibi narsisistik ve anti-sosyal tarzlar-
da da sıralanan özelliklerin hepsinin ağır dozda olması gerekmez.

Kuzuların Sessizliği filmindeki seri katil, psikotik düzeyde bir anti-sos-
yaldır ve bu tarzın en ağır örneklerinden biridir. Ama çok daha işlevsel olan,
nevrotik düzeyde örgütlenmiş anti-sosyal ağırlıklı kişilikler, çok daha fazla
sayıda aramızda yaşamaktadırlar.

Nevrotik/üst-sınır düzey anti-sosyallerin şanslı, zeki, yetenekli olanları
toplum içinde çok önemli mevkilere gelebilir ve güç kontrolsüz bir şekilde el-
lerine geçtiğinde, otoriter, vicdansız, sert, kural tanımaz, eleştiriye tahammül-
süz bir liderlik tarzı izleyebilirler.

Narsisistik veya anti-sosyal, bir liderin kişilik özellikleri, içinde yer al-
dığı sosyo-politik bağlamdan bağımsız değerlendirilemez. Liderin kişilik özel-
liklerinin ancak sınırlı bir görece özerkliği vardır. Liderliğe rıza gösterenler ol-
masa liderin anlamı/işlevi olmaz. Liderin bütün eylemlerinden/söylemlerin-
den, kendisi ile birlikte onunla özdeşim içinde olanlar, onu değiştirmeyi dü-
şünmeyenler de sorumludur.

AKP'liler Vicdanını Lidere Devretti*

• *Camide içki, Kabataş saldırısı, yolsuzluk tapeleri... Bazıları gözüyle görüp kulağıyla duyduğuna değil, Başbakan'ın sözüne inanıyor. Bu nasıl mümkün oluyor?*

– Türkiye halkı, hakikatle ilişkisi örselenmiş bir halk. Osmanlı'nın son dönemlerinden beri toplumun üzerine hep yalanlar boca edildi, geniş kesimler de bu yalanları sahiplendi. Ermeni soykırımı, Kürtlerin varlığı bile on yıllarca inkâr edildi. Bu ülkede ciddi bir hakikat krizi var. O yüzden, bugün de Başbakan'ı destekleyenler, söylenen yalanlara kolayca inanabiliyor. Ayrıca AKP kitesinin korkuları da etkili oluyor bu noktada.

• *Neden korkuyor AKP kitesi?*

– AKP'ye oy verenlerin önemli bir kısmı, toplumun kenarlarına itilenlerden oluşuyordu. Şimdi merkeze geldiler ve geç kalmışlığın telafisi içindeler. Kimisi bunu mali olarak yapıyor, kimisi entelektüel, kimisi psikolojik olarak... Tapelerde görüyoruz ki, telafinin bir parçası da önemli miktarda yolsuzluk. Bu durumda biri çıkıp “Bizi iktidardan göndermek istiyorlar, gidersek hep beraber batarız” dediğinde çok kolay korkabiliyorlar.

• *Başbakan bu korkuyu çokça kullanıyor, değil mi?*

– Başbakan'ın yaptığı önemli şeylerden birisi bu, korkutmak. Bunun için de Kabataş gibi bir yalanı hâlâ kullanabiliyor. Yandaşlarının iktidarını ni-

* Söyleşi: Tuğba Teker, *Taraf*, 24 Mart 2014.

metlerinden mahrum kalacakları ve hatta eski ezik, sinmiş konumlarına itilecekleri kaygısı onları bu tür yalanlara açık hale getiriyor. Şu anda hakikatin ne olduğu önemli değil. Neyin ne kadar işe yaradığı önemli. Bir de tapeleri ortaya çıkartan çevrenin temel derdinin hakikat olmadığını hemen herkes biliyor. Bu da AKP seçmeninin liderine inanmasını kolaylaştırıyor.

• *Hakikati tersyüz etmenin yanı sıra bir de çocuğu öldürölmüş anneyi yuhalatmak var. Psikolojik olarak bu nasıl mümkün?*

– İşkence yapabilmekle aynı mekanizma söz konusu; “dehümanize etmek.” Birisini insan gibi görmezseniz, insandan aşağı bir konuma yerleştirirseniz, aşağılayabilirsiniz, işkence yapabilirsiniz ve hatta katledebilirsiniz. Burada da Erdoğan’ın yaptığı şey, muhalifleri sıradan bir öteki konumundan çıkarıp, “tinerci”, “ateist”, “terörist” gibi sözlerle düşman-öteki konumuna, insan-altı bir yere itmek, aklını ve vicdanını kendisine devretmiş kalabalıklara bunu kabul ettirmek.

• *O kalabalıklar neden aklını ve vicdanını Başbakan’a devretmiş?*

– Bu sadece bizim değil, demokrasisi yeterince derinleşmemiş tüm toplumların ciddi problemi. Güçlü liderler, onlara bağlı kitleleri için düşünsel ve psikolojik konfor sağlıyor. Kitlelerin kendilerinin değerlendirme yapması gerekmiyor. Bütün zihinsel, duygusal ve vicdani faaliyetleri lider onlar yerine yapıyor. Lider olayları onlar için basitleştiriyor de. Ak-kara, dost-düşman gibi ikiliklere indiriyor. Hayat hâlbuki çok karmaşık, binlerce seçenek var. Bunları değerlendirmek hem demokratik hem duygusal olgunluk gerektirir.

• *İnsanlar çocukluğunda ne yaşamış ki, bir lidere böyle güçlü bağlanıyorlar?*

– Bebeklikten çocukluğa, yetişkinliğe geçerken, anneye, bize bakan kişiye bağımlı bir varoluştan özerk bir varoluşa geçeriz. Ama bu, sancılı bir süreçtir, kendi ayakları üzerinde durmak güvenli kucaktan uzaklaşmayı gerektirir. Bu özerkleşme birçok insanda sağlıklı şekilde becerilemeyebilir. O nedenle güçlü ebeveyne ihtiyaç sonraki dönemlerde farklı derecelerde sürebilir. Güçlü lidere bağlanma da bunlarla ilgili. Ama bu anlattığım bireysel psikoloji düzeyinin kısmi açıklayıcı değeri vardır.

• *Toplumsal düzeydeki mekanizma farklı mı?*

– Kendi hayatı konusunda vicdanını başkasına devretmeyecek birçok insan, kolektif düzeyde böyle bir olgunluk göstermeyebiliyor. Çünkü bireylerin toplamından ibaret değil toplum. Bireylere ek olarak, birbirleriyle ilişkileri, kurdukları kurumlar, kurumların işleyişi var. Buralardaki tecrübe çok önemli. Demokratik olarak olgun ülkeler, yüzyıllarca ne mücadelelerden sonra o noktaya gelmişler.

• *AK Parti seçmeni için “aklını ve vicdanını lidere devretmiş” insanlar diyorsunuz. Bu onları “göbeğini kaşıyan adam” gibi görmek değil mi?*

– Öyle görmüyorum. AKP seçmeninin öyle davranmasına yol açan tehdit algısı da sadece ona has bir durum değil. Osmanlı’nın çöküş döneminde itibaren, egemen politik kültürün temel meselesi var olma kaygısı. Bu, Türk milliyetçiliğinden etkilenmiş çoğu ana akım siyasi hareketin içselleştirdiği bir şey. AKP de Türk milliyetçiliğinden etkilenmiş. Ek olarak şimdi merkezden uzaklaştırılma tehdidi hissediyor. Bir de tabii İslâmî çizginin yüzyıllara yayılan derin bir yenilmişlik algısı var. MHP ve CHP de tehdit algılarının kolayca harekete geçirebileceği yapılar. Öteki saydıklarını düşmanlaştırma potansiyelinden hiçbir şekilde bağışık değiller.

• *Bir psikoterapist olarak, Erdoğan’ın halet-i ruhiyesini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– En azından Gezi’den beri gerçekliği algılama ve değerlendirme kapasitesinde zorluklar görünüyor. Komplo teorileriyle çok fazla meşgul, öfke kontrolü epey zayıflamış. Kendisinin ve yakınlarının geleceğine dair ileri de recede kaygılı ve alarmda. Bu yüzden kendisine zarar verme potansiyeli olan her şeyi kontrol etmeye çalışıyor. Başbakan ve hükümet, hem Gezi hem 17 Aralık’ta öyle çarşafa dolandılar, öyle hoyratça davrandılar ki düşüşlerini kaçınılmaz kıldılar. Maçın çok net bir skorla kaybedileceği belli ama uzatmaların ne kadar süreceği belli değil. Erdoğan’ın fantezi dünyasında padişahımsı bir otokrat olma arzusu olduğu söylenebilir.

• *Bu arzuya toplumun vereceği tepki nelere yol açar?*

– Bu çağda ve Türkiye gibi bir ülkede böyle bir arzu, insanın başına büyük belalar açar. Türkiye toplumu böyle bir otokratı, muhalifler ciddi bir iç savaşta yenilmedikleri, tehcire ya da katliama maruz kalmadıkları takdirde, uzun süre kaldıracabilecek bir toplum değil. Türkiye’de ne kadar çok dikta-

törlük denemesi olursa o kadar çok isyan ve direniş olacak. Az buz birikimi yok Türkiye'nin. Hatta bu musibetten bir hayır bile çıkabilir.

• *Nasıl bir hayır?*

– Türkiye'nin ana siyasi aktörleri ve tüm sosyal kimlikleri ortak demokratik bir zemin oluşturabilir. Ama bunun için kimsenin mutlak doğruyu temsil etmediğini, farklılıkların eşit derecede meşru olduğunu ancak bu sayede birbirimizi katletmeden yaşayabileceğimizi kabul etmeleri gerekir. Mesela, Türklerin Türk olmayanlara Türklük dayatmaması, Sünnilerin Alevilere cami dayatmaması, Müslümanların Müslüman olmayanlara efendilik taslamaması, heteroseksüellerin cinsel yönelimi farklı olanları anormal olarak görmekten vazgeçmesi gerekir.

• *Önümüzdeki seçimlerde CHP'yle HDP'ye oy vermek arasında kalmış bir kitle var. "Tatava yapma CHP'ye bas geç" diyor bazıları... Siz ne diyorsunuz?*

– Ben tabii "HDP'ye bas" diyorum, ama onları da anlıyorum. Gönü HDP'ye yakın olup da AKP nefreti nedeniyle can havliyle ve kerhen CHP'ye meyledebilecek bir sürü insan olduğunu ben de görüyorum. O kişiler belediye başkanlıklarında HDP'ye veremiyorlarsa bile, temiz ve eşitlikçi siyaset gibi bir dertleri varsa belediye meclislerinde HDP'yi değerlendirmeliler mutlaka. Bu seçimlerde HDP'nin kendini göstermesi çok önemli.

• *Neden?*

– Hem Türk-Kürt meselesinin barışçıl çözümüne güçlü bir destek olması açısından önemli. Hem de HDP, bütün ezilenleri, marjinalleştirilenleri, düşmanlaştırılanları bünyesinde barındıran, anti-kapitalist yönelimi olan bir parti. Türkiye'nin şu anda tek ciddi sol seçeneği. Bu maya tutarsa, Türkiye'ye dair daha umutlu olmak mümkün olabilir.

• *Hükümet ayak diremeye devam ederse barış sürecinin akıbeti ne olacak?*

– AKP'nin yarım yamalak da olsa başlattığı bu barış sürecini, AKP ya da yerine gelenler, derinleştirerek ve gereklerini yerine getirerek sürdürmez ise Türkiye'nin bölünmesi hiçbir zaman olmadığı kadar yüksek bir ihtimal. Bu fırsat kullanılmazsa, Ortadoğu konjonktürünün de etkisiyle, Kürtler artık Türkiye'yle birlikte yaşamak istemeyeceklerdir. Çekoslovakya'da olduğu gibi

medeni bir boşanma da umamayacağımız için bu yol herkes için çok büyük bir yıkım anlamına geliyor. O yüzden herkesin aklını başına almasında büyük fayda var.

• *Devlet barış sürecini yürütürken, batıda HDP'ye saldırılar oluyor. Sizce bu saldırılar spontane gelişen olaylar mı?*

– Hayır. Saldırıların organize olduğu, bir yerlerde planlanıp uygulandığı çok açık. Ama kışkırtılmaya müsait bir halk kesimi de var. Birileri –AKP de, bazı milliyetçi odaklar da, gladio artıkları da olabilir– “Bu HDP çok oluyor, hadlerini bildirelim” demek istiyor.

• *Neden böyle bir şey diyorlar?*

– BDP Kürt mahallesinde kurulup orada güçlenmiş bir parti. HDP ise bütün Türkiye'ye hitap etmek isteyen bir parti. Kimlik siyasetinin ötesine geçip Türkiye'nin bütünü için dönüşüm talep ediyor. Dolayısıyla, Kürt siyasetini, Kürt mahallesine sıkıştırmak, sadece bazı mekanik pazarlıklar yapmak isteyen, “kendi mahallesi”ne hiçbir şekilde bulaşılmasını istemeyen egemenler için HDP bir tehdit. O nedenle batıda siyaset yapması birçok insanı rahatsız ediyor olabilir.

• *Bu saldırılar aynı zamanda bazı Türklerin, Kürtlerle barışmaya hazır olmadığını da gösteriyor mu?*

– Gösteriyor. Türk tarafı eşitlikçi çözüme siyaseten de psikolojik olarak da hazır değil. Ve burada AKP'nin çok büyük günahı var. AKP, Türk-Kürt meselesinde, daha önce hiçbir hükümetin cesaret edemediği adımlar attı. Ama “Bu iş kapsamlı bir yüzleşme çabası olmadan olmaz” demekten bizim dilimizde tüy bitti. Yüzleşilmeden, özellikle Türk tarafının, eşitlikçi ve barışçı çözüme gönülden razı olması mümkün değil. Burada hep pürüz çıkacaktır. İnsanlar “Çocuklarımız ölmesin, birkaç ödün verebiliriz” diye düşünüyorlar. Ama anadilde eğitim, özerklik gibi talepler gündeme geldiğinde önemli bir kısmının sinir sistemi bozuluyor.

• *Ama artık Türklerin de büyük bölümü, yakılan köyleri, Diyarbakır Cezaevi'ndeki işkenceleri biliyor. Bu bir yüzleşme değil mi?*

– Bunlar bir psikolojik zemin ve yakınlaşma sağlamak açısından önemli. Ama meselenin esasına yönelik resmî düzeyde bir yüzleşme şudur: Kürtlerin memnuniyetsizliği neden, Cumhuriyetin başından beri ne olmuş,

1980'lerde PKK isyanı neden çıkmış, olgusal olarak kimler hangi suçları işlemiştir? Bunları, birkaç yıllık bir süreçte bir hakikat komisyonu, meclis araştırma komisyonu ya da mahkemeler, resmî olarak belgeler. Bu Meclis'te kabul edilir, halka anlatılır, özür dilenir, mağdurlar onurlandırılır, tazminat, tazminat mekanizmaları devreye girer. Anayasa değiştirilir arada. Bütün bunları içine alan bir süreçtir, yüzleşme. Buna dair hiçbir şey yapılmadı Türkiye'de.

• *Peki AKP hükümeti giderse barış süreci bundan olumsuz etkilenir diye kaygı duymuyor musunuz?*

– Kaygı duyuyorum tabii ki. Ama demokratik ve moral meşruiyetini yitirmiş bir partnerle kalıcı bir barışın yapılamayacağını da düşünüyorum. Bir yıldır ateşkes Kürt tarafının basiretli ve sabırlı davranmasıyla mümkün oldu. Hükümet üzerine düşeni yapmakta ayak diriyor. Hal buyken, bir de toplumun yarısında büyük bir nefret kabarmasına yol açmış bir hükümetle barış sürecinin yürüyebileceğini düşünmek fazla iyimserlik.

Kendini Kontrol Etmek Zorunda Hissetmiyor*

• *[Soma'da] Türkiye tarihinin en büyük maden faciasını yaşadı. Hükümet krizi yönetebildi mi?*

– Hükümet son yıllarda her krizde olduğu gibi krizi yönetemedi, sınıfta kaldı, hiç iyi bir sınav veremedi. Normal koşullarda, normal bir ülkede bu olay üzüntü ağırlıklı bir tepkiye yol açacakken, hükümetin tavırları ve ihmal ağırlığının çok büyük olması nedeniyle üzüntünün yanında, üzüntüyü örtecek şekilde öfke kabarması ortaya çıktı. Bunda da birinci sorumlu hükümet ve Başbakan.

• *Erdoğan agresif bir tutum sergiledi Soma'da. Neden?*

– Çünkü öteden beri zaten kriz durumunda, kendine uymayan herhangi bir şey olduğunda, farklı bir şey gördüğünde, kendisinin sevilmediğini, beğenilmediğini, minnet duyulmadığını gördüğünde sinir sistemi zorlanıyor Başbakanımızın. Sinirleri bunu kaldıramıyor. Protesto edilmeyi, karşı çıkılmayı, muhalefet edilmeyi zaten kaldıramıyor. Bir de onun kafasında herhalde şöyle bir iç dünya var; “Çok çalışıyor, kendini feda etmiş bir lider; halkı için, ülkesi için saçını süpürge etmiş bir lider.” Bunu görmeyen, bunu beğenmeyen, bunu takdir etmeyen birilerini gördüğü zaman, bir de üstüne üstlük protesto eden birilerini gördüğü zaman müthiş bir nankörlük ile karşılaştığını, kıymetinin bilinmediğini hissedip ciddi bir özgüven zorlanması yaşıyor. Bununla baş etme yöntemi de Başbakan ve benzeri kişilik tarzına sa-

* Söyleşi: Onur Erdoğan, *Al Jazeera Türk*, 20 Mayıs 2014.

hip insanlarda agresyon oluyor. Saldırganlık, yani farklılığı, muhalefeti, karşı çıkışı, takdir etmeyi, saldırmakla öfkeyle susturmaya, etkisiz hale getirmeye çalışma.

• *Erdoğan'ın kendisiyle ilgili algısından bahsettiniz, "Kendisini çok çalınan, saçını süpürge etmiş birisi gibi görüyor" dediniz. Peki sizce Erdoğan'ın halktaki algısı nasıl? Oluşturmak istediği algıyı oluşturabiliyor mu?*

– Halk homojen değil tabii, oy aldığı kesimde büyük ölçüde bunu oluşturmuş durumda. Hepsinde olmasa bile oy verenlerin önemlice bir kısmında konsolide de etmiş durumda. Onlar büyük ölçüde, ne olursa olsun onu destekleyeceklermiş izlenimi veriyor. % 43 değildir bu oran ama % 30'un altında da değilmiş gibi duruyor. Yüzde 25-30 sağlam bir kitlesi var sanki.

Ona oy vermeyenler nezdinde ise cumhuriyet tarihinde en fazla nefret biriktiren, öfke biriktiren siyasi lider konumunu da ele geçirdi sanki. Özellikle son bir yılda, daha öncesi de var ama en azından Gezi'den beri, toplumun diğer kesiminde çok ciddi bir nefret ve öfke nesnesi haline gelmiş durumda. Dolayısıyla toplum epey bir kutuplaşmış durumda. Herkesin güçlü duyguları var Başbakan'la ilgili. Daha önceki liderlere baktığımızda bu güçlü duygular, pozitif ya da negatif duygulara sahip olma oranı daha dardı. Kayıtsız da geniş orta bir kitle olurdu.

• *Kıyaslanabilecek birisi geliyor mu aklınıza?*

– Uzak ara, çok yakınından değil ama en yakını yine (Adnan) Menderes olabilir. Orada da bir polarizasyon (kutuplaşma) vardı, yine de bu kadar sert olduğunu sanmıyorum.

• *AK Parti kendi içinde sürekli bir kriz yönetimi içinde mi?*

– Biraz öyle. Avantajlılar da, çünkü geniş bir toplumsal destek tabanları var. O taban da öteden beri korkutulmaya açık bir taban ve Tayyip Erdoğan da o korku politikasını, kendi tabanına yönelik korku politikasını oluşturmayı ve idame ettirmeyi çok iyi beceriyor. "Bana bir şey olursa size de bir şey olur" fikrini iyi hissettiriyor. Onlar zaten geleneksel olarak, tarihsel olarak hazırlar böyle bir manipülasyonu almaya, dolayısıyla orada hazır ve geniş bir taban var.

İkinci avantaj, muhalefet dünya sonu durumunda. Böyle bir ülkede bile ana akım muhalefet güven uyandıracak, alternatif gibi görünecek bir hale gelemiyor bir türlü. Onların da kendilerine göre bir sürü ayak bağı var.

“Bu adam kötü ama diğerine geldiğinde bunlar da bak tutarlılar, daha demokrat, daha açık, daha şeffaf, daha becerikli bir ekip, bir parti burada var” hissi veremiyorlar. Onlar da AK Parti’nin aşmış görüldüğü ya da aşma yolunda olduğu Kürt meselesi gibi başka bazı konularda çarşafa dolanmayı hâlâ sürdürüyorlar.

• *Erdoğan nasıl bir psikolojik/siyasi figür? Bu genel hali mi, bugüne özgü mü?*

– Siyasi analiz yaparken liderlerin kişilik yapıları, psikolojileri konuşulmak isteniyor, sansasyonel yanları olabiliyor ama ben bundan kaçınmaya çalışıyorum olabildiğince. Hem mesleki etik ilkeler gereği, yani klinik psikolog olarak, psikoterapist olarak, benim kişilik analizi yapmam başka birinin yapmasından biraz daha farklı algılanabilir. Onun için ben etiketler yapıştırmayı, teşhisler koymayı doğru bulmuyorum.

Ama Başbakan sıradan biri de değil. Sonuç olarak hepimizin kaderi üzerinde ciddi etkileri olabilecek güçte bir lider. Onun halet-i ruhiyesi, onun davranışları bütün toplumu ilgilendiriyor.

Şunlar söylenebilir:

Nihai analizde bir liderin psikolojik durumu sınırlı derecede etkilidir. Sonuç olarak o ülkenin, o toplumun sosyopolitik dinamikleri belirleyicidir. Başbakan’ın psikolojisi ne olursa olsun onun partisi, onun toplumu onu başta tutuyorsa, değiştirmiyorsa parti lideri olarak, başbakan olarak orada bu kişilik yapısına, bu liderlik tarzına sahip bir lideri idame ettirecek sindirecek sosyopolitik bir dinamik var demektir.

Sorunuza dönersem, Başbakan’ın cezai ehliyetini yitireceği derecede bir psikiyatrik-psikolojik bir tablo olduğu söylenemez. Dolayısıyla yaptığı her şeyin cezai sorumluluğuna sahip birinden bahsediyoruz.

Teşhislerden, etiketlerden uzak durup şu söylenebilir: Başbakan çoğu liderde görülebilen belli bir kişilik tarzına sahip. Yüzeyde kendine aşırı güvenen, farklılıktan, muhalefetten hiç hoşlanmayan; otoriter, kişisel ilişkiler düzeyinde demokrat olmayan; kendini mutlak doğru olarak görmeye eğilimli; kendinden çok kuşkulanan, çok kuşkulandığı için de farklılıkları ya acayip hatalar ya da acayip ihanetler gibi görmeye eğilimli olan bir yapı.

Bu yapı kendisinden farklı olanlarla duygudaşlık gösterme konusunda zorlukları, kısıtlılıkları olan bir yapı. Çok sıkıştırıldığında tanınma, kabul edilme, sevilme, minnet duyma ihtiyaçları karşılanmadığında saldırganlaşabilme, çok öfkelenebilme potansiyeline ciddi derecede sahip bir yapı.

Bir sürü liderde var bu yapı. Tayyip Erdoğan'da biraz daha fazla olduğu söylenebilir.

Ama Tayyip Erdoğan bu 12 yıl boyunca müthiş bir güç yoğunlaşması'nın sahibi oldu. O gücü dengeleyecek unsurlar pek yok, kalmadı. Uzun bir süre eski rejim, askeri vesayet rejimi vardı. O da başka bir musibetti tabii. Ne zaman ki o güç iyice yoğunlaştı ve tehdit pek kalmadı, o zaman kontrolsüz bir iktidar gücü ve yukarıda anlattığım liderlik tarzı, kişilik tarzı özellikleri çok daha rahatça, çok daha sansürsüz biçimde ortaya çıkabilir ve kendini ifade edebilir hale geldi.

Sansürlülük o raddeye vardı ki kontrol etmek zorunda hissetmiyor kendini. 10 yıl önce bir başbakan tokat atamazdı. Tayyip Erdoğan dâhil. Şimdi bunu yapabileceğini hissediyor. Düşünüp taşınıp yapmıyor tabii, otomatik olarak çıkıyor. Çünkü kendini kontrol etmesi, bastırması gereken bir ortam yok. Olduğunda da çok bir bedeli olmayacağını düşünüyor.

• *Erdoğan karşıtlarının nasıl bir psikolojisi var şu an?*

– Çeşit çeşit, bir kısmı sahiden sadece Erdoğan karşıtı. En zavallı durumda olanlar onlar. Onun kendisi zaten Erdoğan'a tersten bağımlı olan ve Erdoğan'ı tersten yücelten bir işlevi oluyor onların. Kendi konumunu Erdoğan karşıtlığı üzerinden tanımlayan bir şey. Erdoğan'ın da bunlara ihtiyacı var tabii. Onları çok güzel kullanıyor.

Çaresiz bir grup var. "Biz ne yapsak olmuyor, yurtdışına mı kaçsak, işimizi yürütmeye mi çalışsak" diyen bir grup var.

Giderek büyüdüğünü sandığım ama hâlâ yeterince ciddi büyüklükte olmayan "Bu iş karşıtlık üzerinden olmaz" diyen tutarlı, yüksek standartlı, istikrarlı, demokratik ortak bir zemin arayan insanlar var. Onların psikolojisi dalgalı. Öfkeli bir yanıyla, özellikle bu tür şeyler olduğunda. Yorgun ama dirençli de bir yandan. İnatçı. Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi bir şey böyle bir zemini ilerletmek için bir basamak olabilir.

Hafif gecikerek de olsa GEZİ Direnişî'nin 1. yıldönümü bir muhasebe yapmak için iyi bir zaman. Cumhuriyet tarihinde iki hafta boyunca İstanbul gibi bir megapolün en merkezi meydanını yüzbinlerin milyonların kendiliğinden ama kolektif seferberliği ile işgal etmesi eşi benzeri olmayan bir olaydır. Katılanlar da, hükümet de, sosyal ve politik kültürümüz de GEZİ ile birlikte az ya da çok değişmişlerdir, artık eskisinden farklıdırlar. Bu değişikliklerin tam olarak neye tekabül ettiğini henüz yeterince idrak edebilmiş değiliz; bu konularda daha çok kafa patlatmamız gerekecek. GEZİ'nin dinamiklerini kavradıkça Türkiye'de demokratik ve sol bir muhalefeti güçlendirebilmenin dinamiklerini de kavramış olacağız. Bu kısa yazıda başlıklar şeklinde bir giriş denemesi yapacağım.

1. AZİM VE SEBAT

GEZİ Direnişî tabii ki birdenbire başlamadı. Direniş günlerine gelene kadar birkaç yıldır, bir avuç GEZİ gönüllüsü, şehrin merkezindeki çok nadir yeşil alanlardan birinin Topçu Kışlası gibi anlamsız ve korkunç bir proje sonucu betonlaştırılmasına karşı mütevazı ama inatçı bir kampanya yürütüyorlardı. O kampanyanın birikimi, ilişkiler ağı ve İstanbulluların kulağına kaçırıldığı kar suyu olmasaydı, şimdi modern Topçu Kışlası'nın yanından içinden geçiyor olabilirdik. GEZİ, ne kadar az olunursa olunsun, haklı bir dava için azim ve sebatla yola devam etmenin ne denli önemli olduğunu gösterdi.

* Bu yazı daha önce üç bölüm halinde 5 Haziran, 10 Haziran ve 28 Haziran 2014 tarihlerinde T24'te yayınlandı.

2. EKOLOJİK BİLİNÇ

GEZİ Direnişi'nin ilk ve en merkezi halkasında halis bir ekolojik bilinç yatmaktadır. İçinde yaşadığımız doğa ve kent ile, kısacası çevremizle saygılı bir ilişkilene olarak tanımlanabilecek ekolojik bilinç sayesinde insanlar, yeşilin, ağacın, çayırın, kuşun, nefes alabildikleri alanların kıymetini takdir edebilmekte, bunu yaşamsal bulabilmekte, bunun üzerinden türlü bedelleri göze alarak seferber olabilmektedir. Bugün Türkiye'nin ve dünyanın dört bir yanında kendiliğinden ya da düşünülmüş ekolojik duyarlılık üzerinden binlerce direniş örgütlenmektedir. GEZİ Direnişi, her şeyden önce, kâr ve şan peşinde koşan muktedirlerin kent ve doğa talanına güçlü bir "hop dedik" itirazıdır. Ekolojik bilinç, yeni bir sol muhalefetin merkezi eksenlerinden biri olmak durumundadır.

3. ZORBALIK KARŞISINDA İSYAN MEŞRU BİR HAKTIR

Sürekli itaat talep eden, farklılıklara ve muhalefete saygı duyamadığı ve kendine göre bir toplum mühendisliği peşine düştüğü için *kendine-demokrat-topluma-otokrat* bir iktidarın elinin altındaki polis teşkilatını nasıl bir fütursuzlukla kullanabildiğini, kendi halkının bir bölümüne karşı nasıl bir kin ve hınçla zorbalık yaptığını bir kez daha bütün açıklığıyla gördük. Zorbalık yeni değildi, ama zorbalığa karşı böylesi kitlesel bir itiraz yeniydi ve açıklanmaya muhtaçtır. İki faktör öne çıkıyor denilebilir:

- a) Dava (Gezi Parkı'nı betona karşı koruma davası) nereden bakılırsa bakılsın, % 100 haklı ve meşru bir davadır. GEZİ öncesi, bir referandum yapıp halka sorulsa "buraya park yerine Topçu Kışlası yapılsın" diyenlerin oranı çok küçük bir azınlık olarak kalırdı. GEZİ sonrası, AKP ve Başbakan yandaşlarının bir kısmı "yapılsın" tarafına geçmişlerdir, ancak yine de coşkuyla ve kendilerini / başkalarını ikna edebilecek derecede bunun iyi bir proje olduğuna inananların oranı çok çok düşüktür. Dolayısıyla, AKP Hükümeti bir yıl sonra tekrar Soma'da yakalanacağı gibi GEZİ'de de tam bir "Kral Çıplak!" durumu yaşamış, Kışla projesinin ne denli bir rant ve talan projesi olduğunu, kamusal çıkarla hiçbir ilgisinin olmadığını gizleyememiştir.
- b) Son referandum ve genel seçimlerden beri AKP hükümetinin katmerlenerek belirginleşen otoriter ve kibirli tavrının geniş kitlelerde giderek artan bir öfke birikimine yol açmış olması.

Bu iki faktör bir araya gelince, polisin GEZİ'yi bastırmak üzere uyguladığı dizginsiz şiddete isyan dalga dalga yayıldı. Geleneksel jop yerine biber gazı kullanılması sayesinde polis şiddetinin etkilediği ve dolayısıyla öfke ve nefret birikimine neden olduğu insan sayısı da kıyas kabul etmez derecede artmıştı. Başbakan'ın, Hükümet'in ve polisin marifetiyle çok kısa sürede çok geniş bir İstanbullu yurttaş grubu (ve sonra ülkenin başka birçok yerinde insanlar) *ayrimsız* bir şiddete maruz bırakıldılar. Evlerinden çıkmayan insanlar bile semtler çapında gazla tanıştılar. Polisin gaz kapsüllerini, her tür kuralı ihlal ederek, açıkça ve taammüden hedef gözeterek ateşlemesi ve bu nedenle ölümlere ve ciddi yaralanmalara yol açması öfke ve nefreti daha da kabarttı. Böylesi bir zorbalık karşısında geniş kitleler isyanın meşruluğunu ve kalabalık olmanın heyecanını/gücünü tattılar.

4. 12 EYLÜL'ÜN YIRTILMASI

Bu kitlesel isyan sayesinde 12 Eylül 1980 darbesiyle hem yasal / idari planda, ama daha önemlisi halet-i ruhiye alanında büyük ölçüde sessizleştirilmiş, ita-atkâr hale getirilmiş toplum, üzerindeki ölü toprağını atıp, "ben de varım!" diyebileceğini gördü. Tabii hemen düzeltme yapalım, Türkiye'nin Kürtleri PKK'nin öncülük ettiği isyan sayesinde 12 Eylül'den çoktan çıkmışlardı. GEZİ sayesinde toplumun geri kalanı da kolektif bir itirazın mümkün ve meşru olduğunu keşfetmiş oldu. GEZİ, katılanları ve genel olarak toplumu özneleştirdikçe, toplumsal depresyon geriledi. Apolitik olduğundan şikâyet edilen genç kuşakların nasıl bir potansiyel taşıdıkları umutla görüldü.

5. ŞİDDETSİZLİK

GEZİ Direnişi çok büyük ölçüde bir sivil itaatsizlik eylemiydi ve asıl kitleselleşebilme ivmesini bu olgunluk ve barışçılığından aldı. Taksim ve Gezi Parkı'nda polis yokken, asayiş tamamen berkemaldi, suç ve şiddet görülmedi. Ne zaman ki polis hamle etti, o zaman ağır bir polis terörü yaşandı. GEZİ eylemcileri, polis terörüne karşı, bazı istisnalar dışında *savunmacı-direnış* konumunda kaldılar. Barikatlar, polis teröründen korunmak için dikildi. Eylemciler, bütün direniş boyunca hiçbir ateşli silah kullanmadılar. Az sayıda kişi ve grup, polise nadiren molotof ve taş attı, ama bu tür sivil itaatsizliğin dışına çıkan eylemler genel kitle tarafından benimsenmedi, mümkün olduğunda engellendi.

GEZİ'nin bu denli kitleselleşebilmesinde, polis terörü karşısında eylemcilerin çok büyük ölçüde şiddetsiz savunmacı-direnış konumunu sürdürebilmiş olmaları kritik bir yer tutuyor. GEZİ, asıl eksenini karşı-şiddet üzerinden

kurmuş olsaydı, hem bu kadar kitleselleşemez, hem de çok daha kısa bir sürede bastırılmış olurdu. Nitekim eylemcilerin karşı-şiddetinin de görece daha fazla kullanıldığı Ankara gibi diğer bazı şehirlerde kitlesellik çok kısıtlı kaldı. GEZİ-sonrası süreçte giderek artan biçimde gördüğümüz gibi, eylemcilerin karşı-şiddeti (buna “devrimci şiddet” diyenler de var) arttırdığı durumlarda kalabalıklar hızla eridi. Erdoğan’ın, Hükümet’in ve de Polis’in, “şu eylemciler biraz şiddet uygulasa da tepelerine binme arzu ve ihtiyacımızı topluma daha rahat anlatabilsek” tarzı bir akıl yürütme içinde olduklarından emin olabiliriz.

GEZİ’nin en önemli derslerinden biri, muhalif/sol bir demokrasi hareketi, sen-ben-bizim-oğlanın ötesine geçip kitleselleşmek ve gücünü bu kitlesellik ve akıl / yaratıcılık üzerinden kurmak istiyorsa, ısrarla ve ilkesel olarak karşı-şiddetten uzak durmalı ve direnişini sivil itaatsizlik üzerine kurmalıdır.

6. ÇOĞULLUK

Hemen herkesin vurguladığı gibi, GEZİ’nin alamet-i farikalarından biri barındırdığı çoğulluktu. İrili ufaklı bütün muhalif renkler GEZİ’de yer aldı: Her tür solcusundan bilumum demokratik kitle / meslek örgütüne, Kürtlerden ekolojistlere, LGBTİ hareketlerinden feministlere ve anti-kapitalist Müslümanlara kadar çok renkli ve heterojen bir kitle iki hafta boyunca şehir agorasında yan yana, etkileşerek ve en önemlisi *ortak bir demokratik zemin* yaratarak var oldu.

Bu GEZİ bileşenlerinin aralarındaki bunca ayrıma rağmen, nadir bazı gerilimler dışında barışçıl bir şekilde bir arada durabilmeleri ve ortak bir direniş iradesi gösterebilmeleri Türkiye’nin demokrasi kültürü açısından çok önemli bir kazanımı oldu. Empoze edilen ya da edilebilecek bir liderlik yoktu. Birileri liderlik empoze etmeye kalksa en hafifinden alay ve mizahla karşılanırdı.

GEZİ, Türkiye toplumunun ne denli dallanıp budaklanarak ayrımlaşmış olduğunu, tek merkezli bir muhalefet hülyasının ne denli geçersiz olduğunu, yeni dönemde ancak eşdeğerlilik ve saygı temelinde bir araya gelen, geniş koalisyonlara dayanan, çok-katmanlı, çok-odaklı ve çok-meseleli, esnek ve yaratıcı muhalif hallenmelerin bir şansı olabileceğini göstermiş oldu.

7. YARATICILIK VE MİZAH

“Kahrolsun Bağzı Şeyler” gibi birçok olağanüstü slogan üretebilmiş ve keskin bir mizahı yanından hiç eksik etmemiş olan GEZİ, bu alanda da Türkiye sol / demokrasi mücadele tarihinde önemli bir çıkır açmış oldu. GEZİ’nin Erdo-

ğan ve Hükümet karşısındaki en net hegemonyası yaratıcılık ve mizah alanındaydı. GEZİ mizahı sayesinde muktedirler madara oldu ve en önemlisi madara olduklarını ve tüm despotlar gibi kendilerinin bu yaratıcılık ve mizah konularında çok güdük kaldıklarını fark etmek zorunda kaldılar. Mizah sayesinde GEZİ, sadece bir alan / park işgali olmakla sınırlı kalmadı, gönülleri de işgal etti. Mizahın, silahtan çok daha etkili bir araç olduğu keşfedildi. Park işgali bitti, ama gönül işgali devam ediyor / edecek.

Mizahın, muktedirleri madara etme ve bu nedenle zıvanadan çıkarma işlevinden başka, direnişçiler arasında ortak bir duygudurumu yaratma ve şiddetli / gazlı zorlukları daha kolay atlatabilmeye katkı gibi diğer bir önemli işlevi olduğu görüldü. GEZİ'den sonra, asık suratlı geleneksel muhalif hareketlerin ömürlerini tamamlamış olduğu söylenebilir.

8. ANTI-KAPİTALİST VE DEVLETSİZ NÜVELER

Artık daha çok gözden kaçıyor ya da kaçırılıyor ancak, GEZİ direnişine bir bütün olarak bakarsak birçok açıdan ciddi anti-kapitalist nüveler içerdiği görülebilir ve bu özelliği ne kadar vurgulansa azdır.

Anti-kapitalist duruşun ilk düzeyi kuşkusuz, ücretsiz ortak kullanıma açık olan kamusal bir alanın dönüştürülerek bir rant / kâr mekânı haline getirilmesine yönelik net itirazdır. GEZİcilerin önemli bir kısmı bu itirazla yetinmemiş ve hayal ettikleri dünyanın küçük nüvelerini sembolik, geçici, kısıtlı da olsa GEZİ alanı içinde gerçekleştirmeyi denemişlerdir. Parasız, ücretsiz, kârsız, patronsuz, efendisiz bir özgürlük alanında müthiş bir yaratıcı dayanışma ile yemek, sağlık, temizlik, kütüphane, çocuk bakımı, iletişim/medya, güvenlik gibi ihtiyaçlar gayet etkili bir şekilde karşılanmaya çalışılmıştır. Romantize etmemize, aşırı yüceltmemize gerek yok tabii, ama epey kalabalık bir kitlenin karşılanması epeyce zor ve karmaşık bir örgütlülüğü gerektiren bu ihtiyaçlarının karşılanabilme düzeyi, hızı, yaratıcılığı her şeye rağmen çok etkileyiciydi.

Öyle ki her zaman belli bir düzeyde asayiş sorunu olabilen Taksim bölgesinde, polisin olmadığı GEZİcilerin işgali sırasında herhangi ciddi bir asayiş sorunu yaşanmamıştır.

İster istemez kapitalist dünya içine doğan ve orada formatlanıp tutunmaya çalışan, dolayısıyla gündelik hayatından hayal dünyasına kadar bireycilik, rekabet, hırs, kâr/çıkar güdüsü, tüketimcilik vb. kapitalist/narsistik özelliklerle donatılmış bir toplum için GEZİ müthiş bir “buna mahkûm değiliz, başka türlü de olabilir” ufku sunmuştur. Yüzbinlerce insana şu ya da bu

düzeyde bu “başka bir dünya mümkün” virüsü bulaşmıştır. Önemlidir, beslenmesinde/serpilmesinde fayda olan bir virüstür.

9. HANGİ GEZİ?

GEZİ kitlesi tabii ki çok parçalıydı. Dertler, amaçlar, donanımlar, duygular, hedefler, yöntemler, kimlikler, alabildiğine çeşitliydi. Bununla beraber, birkaç söylem / eylem öbeklenmesi olduğu ve bu öbeklenmeler arasında açık bir çatışma olmasa da, bir gerilim ve rekabet olduğundan bahsedilebilir. Kitlesele bütün sosyo-politik hareketler için kaçınılmaz bir iç politik mücadele boyutudur bu. Bir miktar kaba genellemeyi göze alarak GEZİ’de hissedilen en az üç ayrı söylem/eylem damarı olduğu söylenebilir:

a) **Ulusalçılar:** “Mustafa Kemal’in askerleriyiz” sloganının tarif edileceği kitle. Birilerinin askeri olmaktan gocunmayacak, temel mobilizasyon saiki AKP-karşıtlığı olanlar. Ulusalçılar, GEZİ’ye gayet araçsal bir şekilde yaklaştılar. Hükümet yıpranıyorsa (hatta yıkılabilirse) iyiydi, uzun boylu bir sistem eleştirisine gerek yoktu. Mesele iktidarın kimlerde olduğuydu bu kesim için. Ulusalçılar, yer yer deneseler de GEZİ kitlesi içinde ne söylemsel ne de eylemsel olarak bir hâkimiyet kuramadılar, hatta GEZİ çoğunluğunun kendiliğinden özgürlükçü halleri karşısından epeyce anakronik (çağdışı) kaldıkları söylenebilir.

b) **Geleneksel sol / sosyalist kesim:** Hem dünyada hem de Türkiye’de net bir yenilgiye uğramış olan geleneksel sosyalizmin yerel temsilcileri, gide rek ufalmış ve etkisizleşmiş örgütsel yapılarını seferber edip, güç devşirebilecekleri bir alan olarak gördüler GEZİ direnişini. Bilindiği gibi, geleneksel sosyalizm, bilimselci / pozitivist, mutlak doğruya sahip olduğu varsayılan öncü partici, sınıf indirgemeci, ağırlıkla açık / örtük Stalinist, devrimi iktidar değişimiyle eşitleyici gibi özelliklerle seyretmektedir. GEZİ direnişi gibi ani, kendiliğinden ve damardan özgürlükçü bir sosyo-politik hareket karşısında bu yapılar tamamen hazırlıksız yakalandılar, ama kısa sürede bir ucundan eklemlemeye çalıştılar. Yukarıda saydığım geleneksel özelliklerinden ne kadar uzak durabilirlerse direnişe katkı sunabildiler. Ne denli o özellikleri ön plana çıkardılarsa da insanları kendilerinden uzaklaştırdılar. GEZİ ruhunu taşıma kapasitesi, esnekliği ve yaratıcılığı konusunda çok ciddi dezavantajları olan, ama örgütsel deneyim, donanım, ısrar gibi avantajları da olabilen bir kesim.

c) Yeni ama amorf sol kesim: Bu kesimde ya geleneksel sosyalist kesimden kopup, özgürlükçü bir dönüşüm geçirip gelen ya böyle bir geçmişi olmasa da ilk politizasyon dalgasını özgürlükçü, ekolojist, feminist, LGBTİ aktivizmi, anti-militarist, radikal demokrat ya da Müslüman tınılı sol duyarlılıklar üzerinden yaşamış oldukça çeşitli, çok parçalı, dağınık, ortak örgütsel yapılara henüz pek sahip olmayan, bütünlük mücadelesi konusunda henüz çok deneyim biriktirememiş her yaştan aktivist var. GEZİ'yi başlatanlar da, sürükleyenler de, şimdi GEZİ deyince akla gelen çoğu şeyin müsebbibi olan bu kesim.

[Ara not: Kürt siyasi hareketini doğrudan doğruya bu üç damardan birine eklemek pek mümkün görünmüyor. Bu hareket daha çok, bir ayağını geleneksel sol damara sağlam bir şekilde basarken, diğer ayağıyla yeni sol damarı da yoklayan bir duruş sergiliyormuş gibi duruyor.]

GEZİ'ye katılanların çoğunluğu, bu üç damardan birinin destekleyicisi / taşıyıcısı değillerdi. Örgütsüzlerdi, çoğu ilk defa sokak eylemine katılıyor-du. Dolayısıyla GEZİ'ye ana karakterini vermek için bilerek ya da bilmeden rekabet eden bu üç damardan etkilenmeye açıklardı. Hâlâ da öyleler.

Dolayısıyla "Hangi GEZİ?" sorusu çok önemli bir soru ve muhtemelen bu soruya vereceğimiz teorik ve pratik cevaplarımız önümüzdeki on-yirmi yılda Türkiye'deki sol muhalefetin nasıl şekilleneceğini belirleyecek. Bu cevapların ayrıntılarını başka yazılarda ele almak üzere şimdilik bir yana koy-sak da, Türkiye'de sol muhalif bir çıkış olacaksa, bunun ulusalcı ve geleneksel sosyalist damardan olamayacağı şimdiden belli. Bu iki damar da yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmeye devam edecekler. GEZİ'yi GEZİ yapan o üçüncü (yeni-özgürlükçü-amorf-dağınık-çoğul-sol) damarın sosyo-politik bir dirayet gösterip göstermeyeceğini, gösterebilirse bunu nerede, hangi kanallar üzerinden yapabileceğini şu anda söylemek mümkün değil. Ama bir şey olacaksa, bu damarın serpilmesi, kendi örgüt formlarını yaratması/güçlendirme-si üzerinden olabilir.

10) AKP VE ERDOĞAN'IN İLK YENİLGİSİ OLARAK GEZİ

GEZİ, şimdi durulmuş, geri çekilmiş, hatta kimilerine göre yenilmiş gibi görünüyor ya, durum öyle değil. GEZİ, birçok koşulun bir araya gelmesiyle, kendiliğinden tarzda kısa sürede çok geniş bir güç yoğunlaşmasına ulaşmış ve ilk çıkış hedefini fazlasıyla gerçekleştirmiş, Gezi Parkı'nın park olarak kalmasını, her düzeyde çok yoğun bir taarruza rağmen sağlamış bir harekettir. O denli muktedir Erdoğan ve AKP'ye Gezi Parkı'yla ilgili söylediklerini yutmak

zorunda bırakan bir hareket, olağanüstü bir başarı göstermiştir. Her vesileyle söylemek lazım, GEZİ, AKP ve Erdoğan'ın ilk ve şimdilik tek yenilgisidir. Sırf bu nedenle bile her zaman ilham ve heyecan kaynağı olacaktır.

Geçen yıl böylesi bir başarı gösteren GEZİ oldu diye, artık her zaman katılaşma derecesinde yoğunlaşmış bir GEZİ olmasını beklemek gerçekçi değildir. GEZİ, iktidar değişimi gibi dar anlamda siyasi sonuçlar üretebilecek katılımda bir hareket olmaktan çok, politik kültürümüzü ciddi derecede etkilemiş ve etkilemeye devam edecek olan, akışkanlık derecesi yüksek bir hareket ve daha önemlisi bir ruhtur. GEZİ ruhunu, geçen yılki hareketten sonra şimdi bu ülkenin atmosferine karışmış bir su buharı, ne zaman yoğunlaşıp nereye nasıl yağacağı belli olmayan bir su buharı olarak düşünelim. Yağmur hayattır, daha çok yağacak!

Barışçı Bir Çözüm İçin İki Önkoşul: Şiddetsizlik ve Eşitlik*

Türk-Kürt meselesinde yaklaşık iki yıldır fiili ateşkes var. Birkaç istisnai tatsız olay dışında Devlet-PKK çatışması durmuş durumda. Ayrıntılara vakıf değiliz ama Öcalan ve PKK ile MİT üzerinden devlet / hükümet arasında kritik bazı görüşmelerin yapıldığı biliniyor. Hükümet, önümüzdeki dönemde yeni adımlar atacağına dair işaretler sunuyor. Hükümete yakın kimi yorumcular, “bu iş 2015’te genel seçimlerden önce bitecek” diyor.

“Kan akmasın, çocuklarımız ölmesin, barış olsun” diyen herkes, tabii ki bu fiili ateşkes durumundan gayet memnun ve bu meselenin sahiden çözülmesini / bitmesini bekliyor.

Peki bu çözüm sürecinde ne durumdayız gerçekten? Yorumlar muhtelif. Hükümet / AKP çevrelerine göre her şey yolunda. Öcalan’a göre çeşitli sıkıntılara rağmen yeni aşamalara geçiliyor, desteklenmesi, sahip çıkılması gerekiyor. Gerçi diğer PKK liderlerinden zaman zaman oldukça sert eleştiriler yükselmiyor değil, ama onlar da Öcalan’ı izliyorlar sonuç olarak. HDP, başından beri sürece epeyce angaje durumda ve umutlu görünüyor. Diğer sol yapılar, çözüm sürecine dair çok kuşkucu ve sinik bir tavır içindeler. Çoğuna göre, bu Erdoğan / AKP ile hiçbir şey görüşülmez. “Müzakere yanlış, mücadele gerekli” diyorlar ya da demeye getiriyorlar. Milliyetçi / ulusalcı / faşizan çevreler için ise “çözüm süreci” lafının bizatihi kendisi zaten vatana ihanet ve “Erdoğan / Öcalan el ele bölecekler ülkeyi”.

* Bu makale daha önce 11 Eylül 2014’te T24’te yayınlanmıştı.

Çözüm süreci denilen süreçte gerçekten neler oluyor, nelerin pazarlığı yapılıyor, nelere nasıl karar verildi / veriliyor, nasıl bir aşamalandırma yapıldı? Taraflar ve genel olarak toplum nasıl, ne zaman ve hangi mekanizmalar kullanılarak bir ikna süreci yaşayacak? Bunları ancak basına yansıdığı kadarıyla bilebiliyoruz. Doğrusu çok az biliyoruz ve bu bilgiler çok muğlak. Bir yandan elimizdeki bu az ve muğlak bilgilere, bir yandan da bu tür çatışmalı süreçlerden barışma süreçlerine geçerken dikkat edilmesi gereken hususlara dayanarak, 2015'te nihayetleneceği söylenen bu çözüm sürecini bir değerlendirmeye alalım.

Türk-Kürt meselesi gibi en azından 90 yıllık bir tarihi olan ve bunun son 30 yılında 50 bin civarında insanın hayatını kaybetmesine yol açmış çok katmanlı, devasa bir meselenin çözümünden bahsediyorsak, tarafların ve genel olarak toplumun *teşhis* konusunda kısmi de olsa bir ortak zemine basması gerekir. Teşhis konusundaki bu ortak zemin üzerinden birtakım *tedavi* yolları geliştirilebilecektir. Ortak teşhis yoksa ortak tedavi (çözüm) de olamayacaktır.

ŞİDDETSİZLİK

Bu meselenin son dönemeci olan, son 30 yıllık PKK isyanı kısmında binlerce insanımızı kaybetmemize, çok daha fazlasını ciddi derecede örselememize neden olan *şiddet* ögesi, ortak teşhis ayaklarından biri olmak zorundadır. Her iki taraf da bu meselenin şiddet yoluyla çözülemeyeceğine, şiddetin bu aşamadan sonra meseleyi daha da kangren haline getireceğine ikna olmuş olmalıdır ki barışçı çözüm için gerekli (ama yeterli olmayan) ilk itki bulunabilsin. Gelişen noktada açıktır ki bu meselenin şiddet üzerinden çözümünü yeniden dayatmak, psikolojik olarak epeyce uzaklaşmış iki kesimin fiziksel olarak da birlikte yaşamak istemeyecekleri, ama bunu da *anlaşmalı boşanma* kıvamında yapamayacakları, birbirlerinin çok daha fazla canını yakmaya çalışacakları bir kâbus senaryosu olacaktır.

Şiddetsizlik ekseninde iki yıldır eskiye göre çok daha iyi bir noktada olduğumuz söylenebilir. İki taraf da şiddetsizlik önkoşuluna büyük ölçüde uymaktadır. Ama bu şiddetsizliğin geldiğimiz noktada ilkesel bir tutumdan çok, pragmatik bir tavır olduğunu kaydetmek gerekir. İlkesel bir şiddetsizlik rotasına girilmediği sürece de çözüm yolu hep kırılgan olacaktır. O yüzden birçoklarının iddia ettiği gibi çözüm süreci hiçbir şekilde *geri dönüşsüz* bir noktada değildir. Her iki taraf da birbirine pek güvenmediği için işler bir noktada sarpa sararsa tekrar şiddet yoluna sapabilme ve bunu kendi kitlelerine anlatabilme imkânlarına sahip olmayı sürdürmeyi tercih etmektedirler.

EŞİTLİK

Şiddetsizlik tutumunun ilkesel bir şekle bürünmüş olması durumunda bile kalıcı ve adil bir barışçı çözüm için yeterli olmayacağı açıktır. Çünkü son 30 yılın şiddeti, meselenin nedeni değil sonucudur. Meseleyi tabii ki daha da ağırlaştıran ve yeni boyutlar ekleyen bir yanı vardır şiddet ögesinin, ama bu meselelerin kökensel nedeni *eşitsizliktir*. Türklerle Türk olmayanlar, Türkçe ile bu topraklarda konuşulan diğer diller arasında Cumhuriyet'in başından beri var olan ağır eşitsizlik. Kürtler ve Kürtçe, Türk ve Türkçe olmayanlar arasında çeşitli nedenlerle asimilasyona direnebilmiş ve isyan etme takati bulabilmiş en büyük öbektir sonuçta [Din, mezhep, cinsiyet konumları üzerinden yürüyen eşitsizlik-temelli diğer sorun yumaklarını şimdilik bir kenarda bırakıyorum].

Kürtler büyük bedeller ödeyerek, "Türkiye Türklerindir" küstahlığını bir kofluğa çevirmeyi başarmışlardır. Bu koflaşmayı görmeyip, küstahlıkta devam etmek, yani eşitsizliği giderecek ciddi / radikal reformlar yapmamak, er geç çözüm sürecinin yıkılması anlamına gelecektir.

Bu eşitsizliğin giderilmesi konusunda Kürt tarafının tavrı ve talepleri yeterince açık. Özeti birkaç maddeye indirilebilir:

1. *Yurttaşlığın Türklükle tanımlanmasına son verilmesi*. İlgili anayasal ve yasal değişiklikler. Anayasa, yasalar ve uygulamalar açısından Türk olsun olmasın bütün yurttaşların sahiden eşit olması. Türkiye'nin sadece Türklerin değil, üzerinde yaşayan bütün yurttaşların olması.
2. İster yerel yönetimlerin güçlendirilmesi deyin, ister demokratik özerklik, ister bölgesel özerklik; *kimi merkezi devlet yetkilerinin yerle devri*. Bu "yerel" in hangi büyüklük ve düzeylerde tanımlanabileceği ayrı bir tartışma konusu olabilir; ama çoğu konuda (örneğin sağlık ve eğitim) köy / şehir / bölge yereline yetki devri.
3. İster anadilde eğitim deyin, ister belli yoğunlukta bir talep olduğunda talep olunan dilde eğitim hakkı deyin; *Kürtçe dâhil Türkiye'de konuşulan Türkçeden başka dillerin de kamu okullarında eğitim dilleri arasına katılması*. Bunun da çok çeşitli ve çoklu yöntemleri tartışılabilir.

Bu üç maddenin ve onların alt açılımlarının hayata geçirilmesi Türkiye için oldukça radikal, demokratik değişiklikler anlamına gelecektir ve kuşaklar-boyu sürdürülen birçok yalanın ve ezberin bozulmasını gerektirecek-

tir. Dolayısıyla işin bu kısmı en zor kısımdır ve bu taleplere toplumun hazırlanması çok ciddi ve sistematik bir çalışma gerektirir. Aksi takdirde savunmacı, kışkırtıcı, şiddetperver milliyetçi tepkiler, hele Türkiye gibi bir ülkede, işten bile değildir ve bin bir zorluklarla inşa edilen ortak zeminler hızla dağılabilir.

Barışçı çözümün ikinci önkoşulu olarak eşitsizlik üzerinden baktığımızda, mevcut sürecin şimdiye kadar burada sıraladığım taleplerin yerine getirilmesi konusunda genel topluma yönelik bir pedagoji geliştiremediğini görüyoruz.

Türklerin / Türkçenin üstünlüğü kabulünün bilinçli / bilinçdışı yollarla tesis edildiği Türk çoğunluk, o *hâkim* konumundan nasıl vazgeçecek de kendisini Türk-olmayanlarla eşdeğer görmeye başlayabilecektir?

Türk-Kürt meselesinin yakın / uzak tarihiyle, eşitsizlik meselesiyle *yüzleşmeden* bu hâkim konumdan vazgeçmek mümkün olabilir mi?

AKP Hükümeti bu çözüm sürecinin başından beri, ısrarlı çağrılara rağmen herhangi bir yüzleşme mekanizması kurmayı kabul etmemiştir. O zaman akla birkaç seçenek geliyor:

- AKP'nin "çözüm"ü şiddetsizlik ilkesini içermekle birlikte, eşitlik ilkesini içermemektedir. Çok kısmi ve yüzeysel bazı değişikliklerle yetinilmesi düşünüldüğü için kapsamlı bir yüzleşmeyle toplumu hazırlamak gibi bir dert yoktur. Bu durumda çözüm süreci, AKP'nin zaten diline doladığı gibi aslında büyük ölçüde bir *terörü bitirme* sürecidir. Eğer buysa durum –ki bence şimdilik en gerçekçi seçenek buymuş gibi görünüyor– yükseltelen umutlar hayal kırıklığına uğradığında ortaya çıkacak yıkıcı öfkenin başımıza neler getirebileceğini şimdiden düşünmek gerekir.
- "İyimser" bir bakışla, AKP'nin aslında şu an bizim göremediğimiz ama yakın zaman içinde aşamalar şeklinde yürürlüğe koyacağı bir eşitlik ve eşdeğerlilik programı vardır, ama kendisine, kitle desteğine ve yönetim tarzına o denli çok güveniyordur ki bu programa toplumu hazırlamak gerektiğini düşünmüyordur. Ateşkesin, medya üzerinden kamuoyunda Öcalan'ın imajının olumluya doğru çevrilmesinin vb. bu radikal eşitlik programının toplumca sahiplenilmesine yeteceğine dair bir fantezisi vardır. Eğer böyle bir şuursuzluk söz konusu ise, sistematik bir yüzleşme olmadan yapılmaya kalkılacak radikal reform hamlelerinin Türk milliyetçiliğinin kışkırmaya

hazır salvoları karşısında alabildiğine kırılgan ve çaresiz bir halde kalmasını bekleyebiliriz.

- c. Taraflar, orta / uzun vadede kendi çıkarlarını maksimize edebilecekleri hesabıyla, kısa vadede dar alanda paslaşmalarla durumu idare etmeyi, oyalanmayı ve oyalamayı, birbirlerini kullanmayı şu anda en rasyonel yol olarak tercih etmektedirler. Eğer buysa durum –ki şu anda en uzak seçenek gibi durmaktadır– taraflar şimdilik durmaları gerektiğini bilmek dışında ne yapacakları konusunda el yordamı düzeyindedirler ve sürecin nasıl gelişeceği büyük ölçüde belirsiz ve bu yüzden de bir o kadar kırılgandır, her an her şey olabilir.

Bu seçeneklerden bir tanesi ya da birden çoğu aynı anda değişik dozlarda yürürlükte olabilir. Her üç seçenek de bize sahici, samimi, derinlikli, adil ve kalıcı bir barışı vaat etmiyor.

Peki bu yüzden *müzakereyi bırakıp mücadeleye mi bakalım?*

Müzakeresiz bir mücadele epeyce ergence bir tavırken; mücadelesiz bir müzakerenin yolu da ister istemez konformizme (uyumculuğa) çıkar.

Dolayısıyla ihtiyacımız olan, şiddetsizliği ilkesel düzeyde savunan, ısrarlı, tutarlı, kitlesel bir eşitlik mücadelesinden gücünü alan şeffaf, denetlenebilir, eleştirilebilir müzakere mekanizmalarıdır.

Bu tür bir müzakerenin ödünsüz bir biçimde peşinde olması gereken en önemli halka ise kapsamlı / sistematik bir yüzleşme olmalıdır.

Soydaşlık, Dindaşlık, Mezhepdaşlık Bataklığı*

[Kobane'nin IŞİD güçleri tarafından kuşatılması ve her gün büyüyen bir katliam beklentisi üzerine...]

Her gün gözümüzün önünde (IŞ)İD ismi altında örgütlenmiş İslâmcı teröristlerin ne tür kıyımlar yaptıklarını izliyoruz. Irak'ta Ezidilere uyguladıkları katliamlardan sonra sıra Suriye Kürtlerinin oluşturdukları özerk kantonlara saldırmaya geldi. (IŞ)İD, savaş hukuku veya genel insani değerler gibi "ayak bağlarından" kendini tamamen bağımsızlaştırmış; kendisini mutlak doğru bildiği İslâm yorumunun asli temsilcisi olarak gören; bunun dışında kalan ve kendisine itaat etmeyen herkesi de duruma / keyfe göre öldürülebilir, tecavüz edilebilir, satılabilir köleler / düşmanlar olarak kodlayan; Irak ve Suriye'nin Sünni Arap kesimlerinde ciddi bir kitle desteği de sağlamış görünen bir ölüm / zulüm / baskı makinesi. Kobane'den binlerce insan canlarını kurtarmak için Türkiye tarafına geçti, geçiyor. Her an ciddi katliam haberleri bekleniyor. Genel olarak Ortadoğu ve de Türkiye'nin Irak / Suriye sınırı her zamankinden çok daha sancılı ve kanlı bir dönemden geçiyor.

Bütün bu toz duman arasında, bu şiddeti yaratan ve sürdüren başat faktörlerden biri ekonomik çıkar / paylaşım ise, diğerinin de ulusal, etnik veya dinî kimliklerle aşırı-özdeşim kurulması ve öteki sayılanların düşmanlaştırılması olduğunu görüyoruz. Aşırı-özdeşim, ait olunan kimliğe dair eleştirel mesafenin kaybedilmesine, *biz* olarak görülen her şeyin yüceltilip, *onlar* olarak görülenlerin değersizleştirilmesine ve değersiz olana yönelik saldırıya yol açıyor.

* Bu makale daha önce 29 Eylül 2014'te T24'te yayınlanmıştır.

Bu durumun adı: *Biz-narsisizmi*. Kısaca: “Biz çok iyiyiz, çok değerliyiz, haklıyız, üstünüz, hayran olunmayı hak ediyoruz; sizse tam tersi, değersizsiniz, aşağıdasınız, bizim üstünlüğümüzü / hâkimiyetimizi kabul etmek zorundasınız; bu ast-üst dengesini tehdit etmeye kalkarsanız sizi hemen tepeleriz.”

Biz-narsisizmini etraflıca ele almayı daha sonraya bırakarak, burada sadece milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi konumların bir yapı olarak biz-narsisizmi ürettiklerini ve de bundan beslendiklerini belirtmekle yetinelim ve Türkiye üzerinden yazının başlığına dönelim.

TÜRKİYE KATMER KATMER

BİZ-NARSİSİZMİNDEN MUZDARIPTIR

Sadece Suriye iç-savaşı çıktığından beri olan bitene bakarak, Türkiye toplumu bir arada tuttuğu iddia edilen sıvanın ne denli yalanlarla bezeli ve kof / çürük olduğu net bir şekilde söylenebilir. Türkiye gibi karmaşık bir toplumu bir arada tutabilecek en önemli mekanizma, bir hukuk devleti çerçevesinde eşit yurttaşlık hakkı ve deneyimidir. Suriye krizi, Türkiye’nin soy, din ve mezhep üzerinden bakıldığında eşitlikten alabildiğine uzak olduğunu, Türkiye’yi yönetenlerin böylesi eşitlik gibi bir derdi olmalarını geçtik, eşitliğe yönelik ciddi bir alerjileri olduğunu bir kez daha açıkça gösterdi.

Türk milliyetçilerinin, açıkça ırkçı olanları hariç, her türünün öteden beri iddiası, Türk-olmayanlara ayrımcılık yapılması gibi bir şeyin söz konusu olamayacağı, çünkü kendisine Türk diyen herkesin Türk olabileceği, bu anlamda Türk’ün etnik değil, siyasi bir kimlik olduğu idi. Bu iddianın nasıl bir yalan olduğunu ortaya koyan en önemli göstergelerden biri Türkiye’nin bitmek bilmez *soydaş* merakı oldu.

“Soydaşlarımız” her zaman başka ülkelerdeki etnik Türkler / Türkmenler oldu. Soydaşlık kategorisi bu sınırı aşır Türkiye’de yaşayan bütün yurttaşlarımızın başka yerlerde yaşayan akrabaları mertebesine bile ulaşamadı. Dolayısıyla Türkiyeli Kürtlerin, Arapların ve diğer Türk-olmayanların resmen kabul gören soydaşları bir türlü olmadı; soydaşlık hakkı sadece Türklere tanındı. Suriye krizi boyunca da AKP’si, CHP’si, MHP’si, üçünün birden en temel dertlerinden birinin Suriyeli Türkmenler olduğunu gördük. Öyle ki silah yüklü TIR’ların meşruiyeti “Türkmenlere silah götürüyorlardı” üzerinden sağlanmaya çalışıldı. Sanki sadece Türkmenlerin silaha ihtiyacı varmış gibi ya da o silahlar Türkmenlere gidiyorsa zaten hiçbir sorun olmazmış gibi. “Biz ihtiyacı olan herkese aciliyet kriterleri çerçevesinde eşit bir şekilde yardım etmeye çalışıyoruz” olmadı bir türlü.

Ya da şöyle soralım: (İŞ)İD, Ezidiler ve Kürtler yerine Suriye / Irak'taki Türkmenlere saldırıyor olsaydı Türkiye ne yapardı? Şimdiki gibi sakince top çevirme veya havaya bakıp ısıklık çalma gibi yöntemleri o zaman da dener miydi?

TC yurttaşları arasındaki bu *soydaş eşitsizliği* eksenine AKP iktidarı hiç de orijinal olmayan iki eksen daha ekledi. TC'nin kuruluşunda birincil düzeyde dayatılan sosyo-politik kimlik kurgusu Türklüktü (soydaş), ama onun hemen arkasında devlete bağlı Diyanet İşleri üzerinden *Müslümanlığın* ve *Sünniliğin* geldiği biliniyor. AKP iktidarı, bu geleneksel (ikincil) hâkim kimlik kurgularını birincil olan Türklüğe denk bir noktaya taşıdı.

İç politikada artık kanıksanmış olduğu için kolayca göze batmayan dindaşlık ve mezhepdaşlık üzerinden yürüyen ayrımcılıklar Suriye krizi ile kör gözüm parmağına apaçık hale geldi.

MAKBUL KİMLİKLER

Sığınmacılar üzerinden bakarsak; AKP hükümetinin tavrı, savaştan kaçan insanların ne kadar dindaş (Müslüman), ne kadar mezhepdaş (Sünni) ve ne kadar soydaş (Türkmen) olmasına bağlı olarak büyük değişiklikler gösterdi. Bu *makbul kimliklere* ne kadar çok sahipse sığınmacılar, AKP hükümeti tarafından o kadar büyük esneklik ve kolaylıkla karşılandılar. Makbullere sorgusuz sualsiz açılan sınırlar, Ezidilere, Kürtlere, Alevilere o kadar kolay açılmadı, hep bekletmeler, ayak sürümeler söz konusu oldu. AKP hükümetinin pratiği, ihtiyacı olan sığınmacılara eşdeğer insanlar olarak yardım etmek yerine, sığınmacıların kimliklerini bir hiyerarşiye tabi tutarak, makbul bulunduğu kimliklere açıkça kayırmacılık, makbul bulmadıklarına da açıkça negatif ayrımcılık yapmak şeklinde tezahür etti. Söylem düzeyinde bunu ne kadar inkâr etmeye çalışsa da, gözümüzün önünde cereyan eden olaylar, AKP'nin zihniyet dünyasında kimlikler hiyerarşisinin ne denli katı ve eşitsiz bir şekilde kurgulanmış olduğunu bir kez daha bize göstermiş oldu.

[*Ara dipnot:* Sığınmacılara resmî muamele açısından AKP'nin yarattığı bu ayrımcılıklara ek olarak, yüzbinlerce sığınmacı Türkiye'nin değişik bölgelerine hiçbir ciddi hazırlık / çalışma olmadan yayılmaya başladığında, gayriresmî toplum düzeyinde bu sefer büyük ölçüde ekonomik temelli ama yüzyeyde yabancı-düşmanlığı görüntülü ırkçı ayrımcılıklara da tanık olmaya başladık. Kendi içinde eşitlikten bu kadar uzak bir toplumun, kısa bir sürede bir milyonun üzerinde "yabancı"yla birlikte yaşamaya başlamasının Türkiye'de nasıl yeni bir tür ırkçılık problemine neden olacağını önümüzdeki dönemde daha çok idrak edeceğiz.]

Zalimler üzerinden bakarsak; AKP hükümetinin yine oldukça ayrımcı davrandığını görüyoruz. Ortadoğu'daki rejimlerle ilişkilerini ilkesel standartlar yerine mezhebi yakınlıklar üzerinden ayarlamaya çalıştığı artık demagojiyle kapatılabilecek gibi değil. Suriye'deki Esad diktatörlüğü Alevi-ağırlıklı değil de Sünni-ağırlıklı olsaydı, AKP hükümeti yine böyle şahin bir siyaset izleyecek miydi? Bu soruya "izlerdi" diye cevap verenler için: Ortadoğu'daki birçok Sünni-ağırlıklı diktatörlükle can ciğer kuzu sarması konumunda olan yine bu AKP hükümeti değil mi?

ZALİME-TAVIR-TESTİ

Ama daha da çarpıcı olan başka bir *zalime-tavır-testi* var. AKP'li ya da değil, içinde en azından bir miktar vicdan kırıntısı olan herkes lütfen şu soruya cevap versin:

(İŞİD, Sünni Müslümanlara dayanan bir örgüt yerine, mesela Kürtlerin, Alevilerin, Musevilerin veya "afedersiniz" Ermenilerin örgütü olsaydı ve şimdi yaptığı şeylerin aynısını yapsaydı, bu AKP hükümeti (İŞİD için nasıl bir söylem kullanırdı ve ne tür eylemler yapardı? Şimdiki gibi sakın, mahcup, anlayışlı bir tavır sergiler miydi?

Dünyaya, siyasete soydaşlık, dindaşlık ve mezhepdaşlık üzerinden bakarsak; BİZ saydıklarımızı üstün / değerli, ONLAR saydıklarımızı aşağı / değersiz sayarsak; huzursuzluk ve çatışma çıkarmamız garantidir. Kendi çıkardığımız bu huzursuzluk ve çatışmadan kendimize yönelik tehdit algılayıp saldırganlaşmamız ve değersiz gördüklerimizi öyle ya da böyle tepelemeye çalışmamız, onların da öyle ya da böyle bize direnmeleri ve çatışmanın katmerlenerek büyümesi de garantidir.

AKP hükümeti, insanlığın boğulduğu bu soydaş / dindaş / mezhepdaş bataklığında ilerlemektedir. Aynı bataklığın en dip noktasında ise (İŞİD ve benzerleri vardır. O dip noktaya gelindiğinde Sünni Müslüman vb. olmak yetmez, belli bir dar yorumun mutlak doğru olarak dayatılması ve o dar yoruma uymayan başka Sünni Müslümanların da din-dışı ve *yok-edilebilir* sayılması gerekir.

AKP ve benzerlerinin, (İŞİD'le kaçınılmaz karşılaşması ve (İŞİD'in onları da yok etmeye çalışması, geniş bir Müslüman kesime demokratik zihniyetin ve seküler bir düzenin ne denli yaşamsal olduğunu benim gibilerden çok daha iyi anlatabilir.

Kadınlar IŞİD’de Ne Buluyor?*

- *[IŞİD’e katılan] bu kadınlar size de bana olduğu kadar ilginç geliyor mu?*

– Hayır, çünkü dava ruhu gerektiren bütün sosyopolitik çatışmalarda belli kesimler hareketlenirken 15-24 yaş arası gençlik de hareketlenir ve harekete katılmak isterler. Radikal İslâmcı çerçeve de buna benzer; bu yüzden çok şaşırtıcı değil. Reşit olmamış bazı genç erkekler ve genç kızlar da olanlara kulak kabartıyor, durum ilgilerini çekiyor, davaya inanıyor ve katılmak istiyorlar.

- *İnsanların kafasını keserek, kadınları satarak, tecavüz ederek var olan...*

– Bir dakika. Onlar IŞİD meselesini bizim gördüğümüz gibi problemleri görmüyor. Bütün dinler bir mutlaklık üzerine oturuyor, sorgulanamayan bir alan var. Bu sorgulanamaz alan, fanatizm düzeyine bir imkân barındırıyor. Elbette bütün dindarlar fanatik olmuyor ama her dinin içinde çok daha radikal, fanatik ve köktenci diyebileceğimiz bir damar var. İslâm’da da bu anlamda geniş bir damar var ve IŞİD damarının üzerinde oturuyor.

- *Neden İslâm’da bu damar daha geniş?*

– İslâm, en son ve mükemmel din olduğunu kabul ediyor. “Bütün dinleri kapsıyor ve aşıyorum, en mükemmel dinim” kabulünü barındırıyor. An-

* Söyleşi: Işıl Cinmen, *Habertürk*, 20 Ekim 2014.

cak dünya penceresinden baktığında kendini en geri kalmış, en ezilmiş, itilmiş kakılmış dinî cemaat olarak görüyor. Bu hem sosyal, hem psikolojik müthiş bir incinmişliğe sebep oluyor.

• *Bu olanların arkasında duran, tetikleyici duyguya “incinmişlik” demeyi düşünemezdim...*

– İncinmişlik, yaralı ruh anlamında... İslâm bazı parlak dönemleri dışında yüzyıllardır dünya siyasetinde yenilmiş durumda. “En iyi, mükemmel olmamız gerekirken en kötü durumdayız. Bunu telafi etmemiz lazım” gerilimini hisseden İslâmcı bu duyguyu nasıl telafi eder? Bu çok merkezi bir soru.

• *En iyi olmaya çalışarak?*

– Elbette daha barışçıl yöntemler olabilirdi; “Kendimize çeki düzen vermemiz lazım, Batı’dan bazı örnekler almamız lazım, bazı reformlar yapmamız lazım” gibi yollar olabilirdi ya da çok daha sert, nefret ve intikam dolu bir güzergâh seçilebilirdi. Nefret, öfke, saldırganlık gibi sert yollarla cevap veren ekipler her zaman vardı; son zamanlarda daha da güçlendiler. Önce Afganistan’da, sonra Irak’ta, şimdi de Suriye’de uluslararası güçlerin müdahaleleri, hataları ve yerellerdeki çatlıklardan beslenerek geliştiler.

• *Her zaman bu tür ekipler vardı evet, fakat İŞİD farklı. El-Kaide’ye katılmak için dünyanın dört yanından gençler koşup gelmiyordu. Neden?*

– El-Kaide’ye de uluslararası katılım oluyordu, ama İŞİD kadar değil muhtemelen. Fark sanırım şu: İŞİD’in kurucu bir hayali var, El-Kaide’de olmayan bu. El-Kaide toprak üzerinden çalışan, devlet kurmak gibi bir ütopyası olan bir örgüt değildi. Kısa vadeli, olay bazlı düşünen, şeytan saydığı güçleri yok etme harekâtı gibiydi. Cezalandırma, yıpratma, misilleme yapardı. İŞİD’de ise ortam o kadar uygundu ki; toprak alma, devlet kurma gibi bir fırsat sağladı. İŞİD, devletin içine bize sert görünen, ama radikal eğilimli Müslümanlar için ütopyanın ete kemiğe bürünme vaadini de koydu. Bu da bir kesim için romantik bir ütopyanın heyecanını ateşledi.

• *Batı Avrupa’da yaşayan Müslüman bir genç kızın Rakka’daki belirsizliğin içine atlamasının sebebi bu romantizm mi?*

– Batı Avrupa’dan Suriye’ye giden kadınların psikolojisini tek bir sebeple açıklayamayız. Avrupa’da, Müslümanlara yönelik yabancı düşmanlığıyla beslenen, 11 Eylül’den sonra iyice artmış yapısal bir ayrımcılık, baskı,

önyargı var. Bu da Müslüman kitlelerin diğerk toplumlara entegre olmasını engelliyor. Avrupa'da yaşayan Müslümanların geniş kesimleri zaten entegre olmak da istemiyorlar. Zira entegrasyon bir tür kültürel melezleşme demek nereden bakarsak bakalım ve bu durum "dini saflık" açısından tehdit edici bir durum olarak görölüyor. Bir tarafta zaten birleşemediğı, değerklerini küçüm-sediğı, yoz bulduğı, inancını istediğı düzeyde yaşamına yansıtmasının mümkün olmadığı ve onu dışlayan, tehdit eden bir yapı var; diğerk tarafta ise değerklerine inandığı bir devleti kurmak için mücadele veren savaşçılar...

• *Yani onların gözünden okursak, bir devrim oluyor ve bu devrimde mücadele veren kahraman erkekler var. Dolayısıyla gitmek, hem devrim, hem de aşk demek...*

– Hikâyelere bakılırsa, evet evlenmek de gitmenin bir parçası... "Cihatçı gelinler" için İslâm Devleti için savaşanlar gerçek birer kahraman gibi görülebilir. Savaşçılar, insanlık tarihinde psikolojik olarak her zaman çekici olmuştur. Evrimsel olarak da, savaşçıerkek, tuttuğunu koparır, kadını daha iyi korur diye kodlanmıştır.

• *İnternet, işin neresinde?*

– Bu noktada internet büyük bir kolaylaştırıcı. İnternet, sınırları aşan, tanımadığımız insanlarla kolayca tanışabildiğimiz ve haberleşebileceğimiz sınırlar ötesi bir ortam sağlıyor. Orada tanışıyor, bilgilere ulaşıyor, planları yapabiliyor ve gitmek için gerekli cesareti bulabiliyorlar.

• *15-16 yaşındaki bir çocuk bu kararı gerçekten özgür iradesiyle verebilir mi yoksa interneti bir kandırma aracı olarak da görebilir miyiz?*

– "Kandırılıyorlar" gibi bir noktaya savrulmamak lazım. Her şey ortada. Gidenlerin bir kısmı tüm zorluk ve tehlikeye rağmen anlam buluyordur. Ve gidenlerin bir kısmının memnun olduğuna emin olabiliriz, bunu gizli çekim konuşmalarda, belgesellerde görüyoruz. Boğucu, sıkıcı, hiçbir şey yapamaz gibi hissettiğı bir yaşamdan çıkıp ölümle burun buruna yaşadığı, heyecanlı, birçok tehlike ve ızdıraba rağmen içinde anlam bulduğı bir hayata başlamak bazılarına iyi geliyor olabilir. Bir kısmı için de hayal kırıklığı olabilir. Tek bir tip olamaz.

• *Evet örneğın Hollanda'dan Suriye'ye giden Khadija adında bir kadın Al-Monitor'a şöyle demiş: "Her zaman Şeriat kurallarına göre yaşa-*

mak istedim ve Avrupa'da bunun hiçbir zaman mümkün olmayacağını biliyorum."

– Giden herkesin politik, ütöpic ve kişisel sebepleri vardır. Hepsini genelleymeyiz ama genel olarak durumu anlamlandırabiliriz. Burada temel olan davaya bağlılık meselesi; İslâm Devleti kurulacak, şariat kurulacak, yeni bir düzen kurulacak ve istedikleri gibi yaşayacaklar. Bunu düşünerek başlıyorlar. Bu düşünce haz da veriyor. Çaresiz, sefil, özne gibi hissedemedikleri bir dünyadan çıkıp, geniş bir grubun, büyük bir davanın parçası oluyorlar.

• *Ölüm tehlikesi ya da hayal kırıklığı riskine rağmen...*

– Gerçek tehlikeler olabilir ama psikolojik olarak kendilerini güvende hissediyorlar. Kendi çerçevelerinde bir kahramanlık destanı yazıyorlarmış gibi bir durum var, dışarı bu şekilde yansıyor. Radikal ve köktenci bir İslâmcıysanız, kafa kesme gibi sert yöntemlerle az önce bahsettiğim telafi mekanizmasını uygulamak istiyorsanız, bu size cazip gelir. Avrupa'yı kâfir diyarı gibi görüyorsanız, Suriye iyi bir kaçış gibi görünür. Orada, kendinizi kanıtlama ve işe yarar şeyler yapıyor hissetme imkânı bulursunuz.

• *O yaştaki çocuklar ya da gençler için bu yolculuk bir macera aynı zamanda, değil mi? Evden kaçırıyorsun, ülke değiştiriyorsun, kahramanlarının yanına gidiyorsun...*

– Bu hislerle kaçanlar da olmuştur ama bu illa gençlik ateşi gibi biten bir durum olmayabilir. Bir kısmı birkaç yıl sonra fikir değiştirir, bir kısmı değiştirmez. 70'lerde örneğin Türkiye'de de henüz reşit olmayan gençler, en başta çok da iyi kavrayamadıkları bir davanın peşinden inanarak gittiler ve politize oldular. 12 Eylöl darbesi sonunda bu gençlerin çoğu o davayı bıraktı, ama bir kısmı hâlâ devam ediyor.

• *Bu tip insanların genel karakter özellikleri neler?*

– Bireysel özerkliği, duygusal olgunluğu yüksek düzeyde olan kişilerin bu kadar gözü kara maceralara katılma ihtimali daha azdır. Yüksek bağlılık ve itaat talep eden dava hareketlerinde tüm olanları gözü kapalı destekleyenlerin kişisel özerklik meselesinde problemlili olduğunu söyleyebiliriz. Eleştiren mesafesini koruyabilen kişi gördüğü her şeyi kabul edemez. Özerklik, kişinin anlamlı, derin bağlar kurabilmesi ama kendini kaybetmemesidir.

- *İntiharlar olur mu?*

– Bu iş tutmazsa... Tutarsa 10, 20 ya da 30 yıl stabil düzeni sağlar, devleti kurarlarsa intihar olmaz; aksine mutlu mesut yaşarlar. Yapamazlarsa, o zaman bu davaya inanan insanları psikolojik olarak zor zamanlar bekler. Anlam meselesini toparlamakta zorlanır, psikolojik olarak dağılıbilirler. Bu anlamda büyük bir kumar.

Bir Fanatik Fantezi Olarak “Gerçek İslâm Bu Değil”*

7 Ocak 2015 Çarşamba günü Paris’te solcu, tabu-deviren kara-mizah dergisi *Charlie Hebdo*’ya saldıran Fransa vatandaşı, İslâmcı terörist El-Kaide örgütü üyesi militanların, çoğu dergi çizeri 12 insanı barbarca katletmesi bütün dünyayı sarstı. Lanetleyelim ve “Je suis Charlie” diyerek başlayalım.

Dergi, yayınladığı bazı karikatürler nedeniyle “peygamberimize ve dinimize hakaret ediyorlar” gerekçesiyle daha önce de saldırıya uğramıştı, bu sefer aynı gerekçeyle bir katliama maruz kaldı.

Böylece katillere göre herhalde İslâm’a hakaret edenler cezalandırılmış, İslâm’ın onuru kurtarılmış oldu! Ama sanki sadece katiller böyle düşünmüyor. İslâmcılar başta olmak üzere geniş Müslüman camialarda bu barbar eylemi gereği gibi kınayan nadir örneklerle rastladık. Buna karşın bir miktar açık ya da örtük bir “oh olsun” ya da “etme bulma dünyası” tepkisi ve bol miktarda tamamen *geçişirici* bir “gerçek İslâm bu değil”, “bunlar Müslüman olamaz”, “Batı’nın oyunudur”, “İslâmofobi yüzünden” gibi açıklamalar duyduk.

Bütün bunlar tabii, El-Kaide’nin 11 Eylül 2001’de New York’ta İkiz Kuleler’e saldırıp 3.000+ sivil insanı katlederek tarihin kaydettiği en büyük terörist eyleme imza atmasıyla başlayan ve şimdilerde de Suriye-Irak’ta (İŞİD) örgütünün katliamları, kafa kesmeleri, yürek çıkarmaları, kadınları köle pazarlarında satmaları veya Nijerya’da Boko Haram örgütünün soykırıma varan kitlesel katliamları ile devam eden bir İslâmcı barbarlık döneminde oluyor.

* Bu makale daha önce 12 Ocak 2015’te T24’te yayınlanmıştır.

NEDEN BUNCA ŞİDDET?

En dibinden başlarsak, kitabın / ideolojinin vaat ettiği *en son ve en mükellef din* olmaktan gelen dünya hükümrancılığı idealiyle İslâm toplumlarının yüzyıllardır Batı karşısında sürekli derinleşerek yaşadıkları yenilmişlik, ezilmişlik, geride kalmışlık durumu a rasındaki keskin çelişki ortaya *yaralı bir İslâmi birlik duygusu* çıkarmıştır.

Bu yaralı kimlikle modernizm / kapitalizmle karşılaşan İslâm toplumları, 20. yüzyıl boyunca Batı'nın sömürgeciliği, Filistin'in boğulması, daha yakın zamanlarda Afganistan ve Irak'a yapılan askeri müdahaleler gibi olayların yarattığı devasa sosyal yıkımlar karşısında daha da aşağılanmış hissetmiştir.

Bütün bunlara Avrupa'da yaşayan Müslüman azınlıkların yaşadığı ayrımcılıkları ekleyin. Batı kültürünün bütün unsurlarıyla tüm dünyaya taa hâyallere, arzulara, rüyalara kadar nüfuz edebilen gücünü ekleyin. Kapitalizmin tüm insani değerleri aşındıran mikro / makro taarruzlarını ekleyin.

Sonuç, yaralı İslâmi kimliğin daha da aşağılanmış ve epeyce tehdit edilmiş hissetmesidir. Batı'ya yönelik öfke ve nefret büyümüştür. Yaralı kimlik, karikatürleri / hicivleri / eleştirileri olgunlukla karşılamak şöyle dursun, derin bir özdeğer bunalımı nedeniyle kendini çok kolay aşağılanmış hissetmektedir. Bu aşağılanmışlık hissi, kimilerini katliam yapmaya kimilerini de kendisiyle ilgili her karikatüre dava açmaya itmektedir.

Bu genel iklim içerisinde bütün Batı sanki yekpareymiş gibi tek bir torbaya doldurulup şeytanlaştırılmış, İslâm ise sanki saf, temiz bir özü varmış gibi idealleştirilmiştir ("gerçek İslâm"). Bu zıtlştırma, öfke ve nefretini intikamcı şiddete dönüştürmek isteyen örgütler için mûmbit bir toprak yaratmıştır.

"Biz idealsek, mutlak doğruya sahip isek, düşmanımız da mutlak yanlış ise ve bizi tehdit ettiğine inanıyorsak, o zaman biz düşmana her şeyi yapabiliriz." Fanatiğin ilkel beyni özetle böyle çalışır. En barbar eylemler bile bu tür bir akıl yürütmeye yapılabilir hale gelmektedir.

"GERÇEK İSLÂM" DİYE BİR ŞEY YOKTUR

Oysa gerçek bir İslâm olmadığı gibi, gerçek bir Hıristiyanlık, Musevilik, Budizm, Sosyalizm, Liberalizm, Muhafazakârlık vb. de yoktur. Bütün dinler ve politik-ideolojik akımlar, temel kitapları ve kurucu liderleri olmasına karşın, tarihin her döneminde kendi içlerinde birbirinden epeyce farklı yorumlar ve uygulamalar geliştirmişlerdir.

İslâm da bu çoğulluktan azade değildir. Bir kitap ve bir peygamber olmasına rağmen, kitapta yazanların ve peygamberin hayatının / sözlerinin yo-

rumu bin bir çeşittir ve tabii ki doğal olarak her toplumsal yapının politik, ekonomik, kültürel ve de coğrafi matriksi içinde bin bir faktör tarafından belirlenmektedir.

Çok dallı bir ağacın ortak bir gövdesi olması dallardan hiçbirine "gerçek ağaç benim" deme hakkı vermez. Mevlana da, Bektaşî de, Nakşibendi de, AKP de, Hizbullah da, El-Kaide de, (İŞİD de, Boko Haram da, hepsi sadece (belki benzerleriyle birlikte) kendilerinin "gerçek İslâm" olduğunu iddia etmektedirler. Oysa hepsi birden gerçek İslâm'dır. Diğer bir deyişle hiç biri tek başına gerçek İslâm değildir. İslâm olarak yaşayan bütün yorumlar / eğilimler yaşayan İslâm'ın değişik renkleridir.

Bu kavrayış iki nedenle çok önemli. İlki, sorumluluk almak için.

Nasıl ki Stalinizm adı altında yapılan insanlık kıyımları ve politik trajediler, sosyalizm ana gövdesi nedeniyle bütün sosyalist akımların yüzleşmeleri ve mesafe koymaları gereken bir heyula ise, İslâmcı barbarlık örnekleri karşısında Müslümanların da geçiştirici bir tavır takınmaya hakları yoktur. Nasıl oluyor da ana gövdeden böylesi dallar çıkabiliyor ve çıkmaması için neler yapılabilir gibi soruların birincil muhatabı tabii ki bütün Müslümanlardır. Oldukça sancılı bir öz-eleştiri ve yüzleşme olmadan kolayca cevaplanabilecek sorular değildir bunlar. İslâm dünyasında yüzeysel kimi kınamalar dışında böylesi derinlikli bir zihni faaliyet maalesef görünmüyor.

İSLÂM VE DEMOKRASİ / SEKÜLARİZM

İkinci neden, birinciyle bağlantılı ama çok daha derindeki kritik bir noktaya işaret eden "İslâm'ın sekülerleşmeye ve demokrasiye ne denli izin verip veremeyeceği" sorusuna olumlu bir cevap verebilmek için.

"Gerçek İslâm tektir (o da tabii bizim inandığımız İslâm'dır)" düşüncesi, mutlakçı bir düşünce olduğu ve çoğulluğun meşruiyetini reddettiği için demokrat değildir. Tam da bu nedenle örneğin, bugün AKP "cemevi ibadethane olur muymuş, Müslümanların tek bir ibadethanesi vardır, o da camidir" diyebilmekte ya da bütün nobranlığıyla belli bir İslâmi hayat tarzını tüm topluma dayatabilmektedir. Yine aynı nedenle neredeyse bütün İslâm coğrafyasında kanlı mezhep savaşları / gerginlikleri sürebilmektedir.

Terörden medet uman İslâmcı akımları bir tarafa bıraksak bile, bu "gerçek İslâm bizimki" fanatizmi nedeniyle İslâm *kendi içinde bile* asgari demokratik zemini geliştirememiştir. İktidarı bir şekilde kapan eğilim, diğerlerini ezmek, sindirmek, kendine katmak vb. için elinden geleni yapmıştır ve yapmaktadır. Böyle bir demokratik zemin kurulabilmesinin ilk önkoşulu farklı

lıkların eşit ve saygın öznelere olarak kabul edilmesi ve devletin bütün bu farklılıklara eşit mesafede konumlanabilmesidir – ki buna da “sekülerlik” (ya da biraz farklı da olsa “laiklik”) diyoruz.

İslâm’ın henüz kendi içinde geçemediği bu demokrasi ve sekülerizm testinin daha zor etabı tabii ki İslâm’ın İslâm-dışı birey ve topluluklarla nasıl bir hukuk düzeni tahayyül edip uygulayabileceğidir. Bu düzeyde de şimdiye kadarki en ileri sayılabilecek tahayyül, Müslümanların mutlaka egemen olup sosyo-politik yapıya şekil verdikleri ve diğer dinî azınlıklara kendi iç işlerinde geniş özerklik tanıdıkları, onları “korudukları”, ne eşitlikle, ne de demokrasi ve sekülerlikle herhangi bir ilgisi olmayan Osmanlı-tarzı bir modeldir.

İslâm dünyasının sosyo-ekonomik olarak en gelişkin ülkesi sayılması gereken Türkiye’de bile, *tüm elverişli koşullara rağmen* İslâmcı-muhafazakâr AKP hükümeti, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra genel bir demokratik atılım yerine, ağır otoriter ve hukuksuzluklarla / yolsuzluklarla malul bir patikaya hızla girmekte hiçbir sakınca görmemiştir.

SIKINTI SADECE İSLÂMCİ TERÖR DEĞİL

Charlie Hebdo katliamı vesilesiyle yüzümüze bir kez daha çarpan sıkıntı, sadece İslâmcı terör örgütlerinin yarattığı sıkıntı değil. Bütün İslâmcılık akımını ve genel olarak tüm Müslüman toplumları ilgilendiren çok daha geniş ve derin bir mesele olduğunu, İslâmcı terörün sadece yüzeydeki bir belirti olduğunu görmemiz gerek.

Batı dünyası, emperyalizmiyle kapitalizmiyle radikal eleştirileri ve buna bağlı isyanları hak etse bile, İslâm dünyasının Batı’yı Batı yapan en önemli özelliklerden biri olan yaratıcı-eleştirel düşünceyi yeterince geliştirememiş, hatta onu tehlikeli bulmuş, boğmuş bir durumda olduğunu; bu nedenle de kendisini yenileyemediğini / aşamadığını görmemiz gerek.

Batı’nın en derinlikli eleştirileri yine Batı içinden çıkarken ve bu sayede sistem yenilenebilme dinamizmini korurken; İslâm dünyasında ciddi bir öz-eleştiri ve yüzleşme derdi görülüyor; demokrasi / sekülerizm küçümse-nip kaçınılıyor; oysa çıkış tam tersi yönde.

Müslümanların büyük çoğunluğu ellerine silah almasalar bile *Charlie Hebdo* gibi yayınlarda İslâm’ın kutsal saydığı şeylere yönelik hicivleri kabul edilemez hakaretler olarak görüp kızıyorlar ve kendi ülkelerinde bu tür şeylere asla izin vermiyorlar (başka dinlere ve dinsizliğe her türlü hakaret her zaman serbest tabii). İfade özgürlüğü çerçevesinde kutsallar dâhil her şeyin sor-

gulanabilir olmasının bir toplumun yaratıcı potansiyeli ve hayatiyeti açısından ne denli kritik olduğunu henüz anlamak istemiyorlar.

İslâm dünyası bu tür dönüşümleri şimdiye kadar yapamadı ya da yeterince yapamadı diye "hiç yapamaz" gibi tersinden bir özcülüğe savrulmanın âlemi olmadığı gibi, "illa yapacaktır" gibi medet ummalara da hiç gerek yok.

Eşitlik ve demokrasi mücadelesi, tüm dünyada olduğu gibi İslâm ağırlıklı toplumlarda da, dindarların desteği olsa da olmasa da, din dâhil tüm sosyal ilişkileri eşitlik yönünde etkilemeye / dönüştürmeye devam edecektir.

Değişik İnanç Sistemlerinin Bir Arada Yaşamaları Mümkün mü?*

Charlie Hebdo katliamından sonra kaleme aldığım [bir önceki] yazıda, bu İslâmcı terörün nedenleri, “gerçek İslâm” yanılması, İslâm’ın demokrasi ve sekülerizmle oldukça gergin ilişkisi üzerinde durmuştum.

Bu sefer ise, önceki yazıdan devamla ve olabildiğince basit psikolojik ve sayısal olgulara dayanarak değişik inanç sistemlerinin bir arada yaşayabilme ihtimallerini ve koşullarını tartışmak istiyorum.

TANRILAR VE DİNLER NEDEN VAR?

Bilindiği gibi, insanlık tarihi boyunca bütün insan toplulukları doğa ve ölüm karşısındaki varoluşsal çaresizliklerinden kaynaklanan derin kaygılarını kısmen de olsa telafi edebilecek bir anlamlandırma çerçevesi olarak çeşitli inanç sistemleri geliştirmişlerdir. Güneş, gök, hayvanlar gibi doğa parçalarına tapınma üzerinden başlayan bu inanç sistemleri, giderek çok-tanrılı ve tek-tanrılı dinlere doğru evrilmiştir. Tüm bu inanç sistemlerinin iki temel işlevi olduğu söylenebilir:

- 1- Hayat, Evren ve Ölüm (ve sonrası) üzerine bir *anlam çerçevesi* sunmaları ve dolayısıyla bu varoluşsal kaygıları dindirmeleri.
- 2- Bireysel, ailesel ve toplumsal hayatımızı nasıl yaşayacağımıza dair *ahlâki çerçeveyi* ve temel bazı pratik kuralları sunmaları.

* Bu makale daha önce 29 Ocak 2015’te T24’te yayınlanmıştır.

Bu iki temel işlev, inanç sistemlerinin varlık nedeni olmasına rağmen, bu iki işlevin sadece inanç sistemleri tarafından sağlanabildiğini iddia etmek de mümkün değildir. Her dönemde egemen inanç sistemine inanmayanlar, onun dışında kalanlar olmuştur. Bilimsel gelişimin büyük sıçramalar yaptığı son birkaç yüzyılda herhangi bir tanrıya ve / veya dine inanmayanların sayısında büyük bir artış olmuştur.

DÜNYADAKİ İNANÇ SİSTEMLERİNİN NÜFUS DAĞILIMI

Dünyanın büyük ve saygın araştırma kuruluşu Pew Research¹’un 2010 yılında tüm dünyada yaptığı bir araştırmaya¹ göre, 6,9 milyarlık dünya nüfusunun:

- % 32’si (2,2 milyar) Hristiyan
 - o [% 50 Katolik, % 37 Protestan, % 12 Ortodoks, % 1 Diğer]
- % 23’ü (1,6 milyar) Müslüman
 - o [% 87-90 Sünni, % 10-13 Şii]
- % 16’sı (1,1 milyar) herhangi bir dine bağlı değil (“Dinsizler”)
 - o [Bu grup ateistleri (Tanrı-tanımayanlar), agnostikleri (tanrının olup olmadığının bilinemeyeceğini düşünenler) ve de tanrı inancısı olsa bile herhangi bir dine inanmayanları kapsıyor]
- % 15’i (1 milyar) Hindu
- % 7’si (0,5 milyar) Budist
- % 6’sı ağırlıkla Afrika ve Çin’de geleneksel halk inançlarına bağlı
- % 1’i diğer dinlere bağlı

Bu sayılara baktığımızda ne görüyoruz?

Oldukça parçalı bir yapı var. % 7’lik görece “küçük” bir dilimi kaplayan Budizm’de bile 500 milyon civarında inanan var. Dolayısıyla her bir inanç grubu yüz milyonları, milyarları içeren çok kalabalık insan grupları demek. Her bir grubun kendi alt-grupları var. Hristiyanlık’ta ve İslâm’da olduğu gibi yüzyıllardır birbirlerinin gözünü oyan, birbirlerine soykırım dâhil her türlü şiddeti uygulayan mezhepsel alt-gruplar bunlar.

Dünya nüfusunun % 16’sının *dinsiz* olduğunu görüyoruz. Dünyadaki yedi kişiden biri herhangi bir dine inanmıyor. Bunların bir kısmı ateist, bir kısmı agnostik, bir kısmı da tanrı veya bir ilahi güce inansa bile bir dine ait saymıyor kendini. [Kimi ülkelerde dinsiz oranları: Çek Cumhuriyeti % 76,

¹ Pew Research Center (18 Aralık 2012). The Global Religious Landscape. <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/>

Estonya % 60, Japonya % 57, Çin % 52, ABD ve Rusya % 16].

Burada sayısal ayrıntısına girmeye imkân yok ama küreselleşme ve göç hareketleri sayesinde inanç sistemi açısından çoğu toplumun eskiye göre daha karışık hale geldiği ve bu gidişle daha da karışacağı görülüyor.

En önemlisi tabii aslında bu sayıların sakladığı başka bir olgu. Örneğin “dünya nüfusunun % 23’ü Müslüman ve bunların da % 90’ı Sünni” dediğimizde, sanki yekpare bir Sünni blok varmış gibi algılanabiliyor. Oysa Sünnilerin de bin bir türü var ve her türün kendi içinde değişik dindarlık derecelerine sahip insanlar, gruplar var. Her ekip kendi kitabını, birçok faktöre bağlı olarak, kendine göre yorumluyor; başka türlü de zaten mümkün değil. “Gerçek İslâm” (ya da “gerçek herhangi bir din”) diye bir şey yok. Yine aynı örnekten gidersek, Sünni grup içinde El-Kaide, (İŞ)İD de var, Nakşibendiler de, AKP de, anti-kapitalist İhsan Eliaçık da ya da işin şekli ibadet kısmını daha gevşek bir şekilde uygulayan (ya da hiç takılmayan) sekülerleşmiş ama kendini Sünni Müslüman olarak gören milyonlar da. Böylesi yoğun grup-içi çeşitliliği, bütün dinî gruplar ve de dinsizler için de geçerli.

Dünyadaki egemen üretim tarzı olan kapitalizmin yukarıda listesini verdiğim bütün büyük inanç (ve inançsızlık) gruplarıyla gayet rahat ve esnek eklemlenmelere gidebildiğini de belirtmek gerek. Dolayısıyla “maddi hayatın” şu ya da bu dini tasfiye etmesi gibi bir durum da yok.

KİM KİME NASIL ÜSTÜN?

Bu denli çeşitli inanç sistemleri var ama Semavi dinlerde çok daha belirgin olmak üzere, her biri de kendisinin mutlak doğru olduğuna inanıyor. Duruma göre (özellikle şu ya da bu nedenle ve gerçeğe ya da hezeyana dayalı olarak tehdit algılandığında) öteki inanç sistemleri düşmanlaşabiliyor. Bir dine aidiyet kişinin varoluş tarzını ciddi derecede etkileyebiliyor. Örneğin, bir tanrının var olduğuna, her şeyi görebildiğine, peygamberler / kitaplar aracılığıyla bir dünya / hayat nizamı emrettiğine, ölüm sonrası cennette ya da cehennemde geçebilecek bir hayat olduğuna inanıyorsunuz ve hayatınızı şu ya da bu derecede bu inançlar çerçevesinde yaşıyorsunuz. Ne kadar fazla dindarsanız hayatınızı o kadar fazla bir şekilde dinin emrettiğini düşündüğünüz çerçeve içinde yaşamaya çalışıyorsunuz; belki bir sürü arzunuzu baskılıyorsunuz; yasak diye birçok şeyden vazgeçiyorsunuz vb.

Anlam / ahlâk dünyanızda din bu denli önemliyken, bir de bakıyorsunuz ki, aslında başka dinler de var, dinsizler de var, hatta ateistler de var. *Katı / fanatik dindarlar için başka dinlerin ve dinsizlerin olması, yani haya-*

tın başka türlü de yaşanabileceğinin ve anlamlandırılabilirliğinin görülmesi müthiş bir varoluşsal kriz anlamına gelmekte. Tek bir atın koştuğunu sandığımız bir yarışta bütün paramızı o ata yatırmışken, birden yarışta başka atların da olduğunu ve bütün paramızı kaybedebileceğimizi idrak etmeye benzer bir durum.

Bu krizi çözmenin birkaç yolu olabilir:

- 1- “Ötekiler henüz bizim dinimizi bilmiyorlar, bildikçe bize geleceklerdir” veya “Ötekilerin hakikatle bağı olmadığı için zamanla çürüyecekler ve bizim ışığımıza ihtiyaç duyacaklardır” denilebilir. [Tebliğ, misyonerlik, vb.].
- 2- Baskı ve şiddetle diğer inanç sistemleri üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılabilir.
- 3- “Bizim inanç sistemi de birçok sistemden biri; ben benimkinden memnunum ama diğerleri de benimki kadar meşru ve saygındır” denilerek, daha esnek ve yumuşak bir dindarlıkla demokratik ve seküler bir yola girilebilir.

Dünyaya nizam verme iddiası olan Hristiyanlık ve İslâm gibi büyük inanç sistemleri şimdiye kadar daha çok ilk iki yolu kullanmıştır. Yüzyıllar süren sosyo-politik mücadeleler sonucunda Hristiyanlık üçüncü yolu *dene-mek zorunda bırakılmıştır*. İslâm ise henüz büyük çoğunluğuyla bu yola girmemiş gözükmektedir. Bu noktada İslâm’ın ek bir handikapı kendisini “en son ve en mükellef din” olarak görmesidir.

Şimdi bütün bu inanç sistemi çeşitliliğine Tanrı/Din inancının iki temel işlevi üzerinden bakarsak, ortaya çıkan tablo şu:

Bütün inanç sistemleri (ve de dinsizler), kurumsallaşmış ya da kurum-sallaşmamış biçimlerde kendilerine göre anlam ve ahlâk dünyaları geliştirmişler ve de bu dünyaları yavaş bir evrim içinde idame ettirebiliyorlar. Biliyoruz ki hiçbir inanç grubu ve dinsizler anlam ve ahlâk açısından bir diğerinden daha üstün ya da daha aşağı değiller. Hiçbir toplum şu ya da bu dine inandığı ya da inanmadığı için, diğer toplumlara göre daha fazla anlam krizi ve buna bağlı daha fazla ıstırap, psikolojik sorun yaşamıyor; yine buna bağlı daha fazla ahlâki düşkünlük, suç eğilimi, yolsuzluk vb. yaşamıyor.

İster psikolojik / psikiyatrik zorluklar üzerinden, ister suç istatistikleri üzerinden, isterseniz de insani / toplumsal gelişmişlik ölçütleri üzerinden bakın, herhangi bir inanç grubunun diğerlerine göre daha üstün olduğunu iddia

edebileceği hiçbir kanıta sahip değiliz. “Ama gerçek İslâm bu değil” ya da “gerçek Budizm bu değil” gibi karşı çıkışların hiçbir anlamı yok; çünkü ne yapıyorsanız ve başkaları tarafından ne görünüyorsa yaşayan gerçek o; değerlendirilecek olan da o. Başka bir şey yapın, o zaman o değerlendirilsin.

BİR ARADA YAŞAMAK MÜMKÜN MÜ?

Toparlarsak...

Eğer:

- Dünya nüfusu çok çeşitli dinlere ve dinsizliğe bölünmüşse,
- Her bir din ve dinsizlik ayrıca kendi içinde alabildiğine çok parçalı ise,
- Hiçbir dinin ve dinsizliğin anlam / ahlak açısından, hamaset dışında, diğerlerine daha üstün olduğuna dair bir kanıtımız yok ise,

Nasıl olacak da dayatma ve baskı olmadan bir arada yaşayabileceğiz? Nasıl olacak da herkes özgürce kendi inancını veya inançsızlığını yaşayabilecek?

Görünen o ki aşağıdaki temel koşullarda anlaşılmadığımız sürece, böyle bir ortak yaşam ihtimalimiz olmayacak ve her zaman baskı, şiddet, katliam, iç savaş riskiyle birlikte yaşamak zorunda kalacağız.

- Bütün inanç sistemlerinin ve dinsizliğin hukuk sisteminde eşit ve eş-değer konumda olması; dolayısıyla devletin tüm inanç sistemlerine ve dinsizliğe eşit mesafede durması; hiçbirini açık ya da örtük biçimde desteklememesi ya da ayrımcılığa maruz bırakmaması; devletin hukuk ve eğitim gibi temel işlevlerinin tamamen seküler (laik) bir eksende tanımlanması. [*Tercümesi*: Devletin dini olmaz; tek bir dinin tek bir mezhebine hizmet veren Diyanet İşleri Başkanlığı olmaz; devlet din eğitimi veremez; din kültürü eğitimi verecekse bütün dinlere ve dinsizliğe eşit oranda ve tarafsız bir şekilde vermeli-dir; hukuk sistemi dinlerden ve dinsizlikten bağımsız ve tarafsız olarak kurulmalıdır; idareciler “ne yani din dersi mecbur olmasın da çocuklarımız tinerici veya ateist mi olsunlar?” diyememelidir.]
- Buna karşılık, otoriter laikliğin tersine, devletin yurttaşlarının inanç sistemlerinin gerektirdiği ibadet, uygulama ve eğitimlere, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermediği sürece, karışmaması.

[*Tercümesi:* Devlet, yurttaşlarının kılık kıyafetine (başörtüsü, etek boyu, sa sakal tarzı, dövme, vb.), dinî ya da din-dışı sembolleri kullanmalarına, özel alanda ne tür din ya da dinsizlik eğitimi alıp almayacağına, nasıl ibadet edip etmeyeceğine, nereleri ibadethane olarak kullanıp kullanmayacağına karışamaz; mesela “İşlm’da tek ibadethane camiidir, cemevi ibadethane değildir” diyemez.]

- Bütün yurttaşların istedikleri dinî veya dinsiz gruplara girip çıkmakta ya da *yeni* dinî / dinsiz inanç grupları oluşturmakta tamamen zgr olmaları. [*Tercümesi:* Dinden ya da dinsizlikten çıkanlara herhangi bir yaptırım uygulanması hiçbir şekilde kabul edilemez. “Mevcut dinlerden başka din olamaz, yeni dinler kurulamaz” gibi bir kabul olamaz.]
- Bütün yurttaşların istedikleri dine / dinsizliğe açık ağrı (propaganda) yapma haklarının olması. [*Tercümesi:* Misyonerlik ve tebliğcilik sadece bizim için değil herkes için tamamen meşrudur; Müslüman dâhil her mahallede salyangoz da her şey de satılabilir.]
- Bütün yurttaşların her tür dinî veya dinsiz konunun eleştirisini yapma haklarının olması. [*Tercümesi:* Her dinin kabulleri ve kutsalları sadece o dine inananları bağlar, o dine inanmayanları hiç bağlamaz. İfa de özgürlüğü esastır, eleştirel düşünce kutsal tanımaz, her şey eleştirilebilir.]

Bu beş temel nokta üzerinden baktığımızda dünyadaki çok sayıda ülkeyle birlikte Türkiye’nin de hiç parlak durumda olmadığı görülüyor. Demokrasi mücadelesine katkıda bulunan bütün aktörlerin ve hareketlerin önümüzdeki dönemde bu noktaları ve genel olarak seklarizmin öneminin (ve şimdiye kadar geçerli tutulmaya çalışılan otoriter laiklikten farklarını) daha fazla gündemlerine almaları gerekecek.

AKP, Ataerkil Düzene Tüy Dikti*

• *Son dönemde özellikle kadın cinayetlerinde bir artış görüyoruz. Cinayetlerin sayısı neden artıyor?*

– Türkiye, kadın-erkek ilişkileri açısından hızlı bir sosyo-politik değişime uğradı. Kadınlar, son birkaç on yılda daha fazla eşitlik talep etmeye başladılar. Bu durum, hem aile içindeki, hem de genel kadın-erkek ilişkisindeki dinamikleri de değiştiriyor aslında. Artık daha çok kadın eski ilişkileri kabul etmiyor, boşanmak ya da çalışmak isteyebiliyor, daha fazla hak talebinde bulunabiliyor. Bu da üstün olmaya alışmış erkekler açısından problem teşkil etmeye başladı.

• *Kadınların güçlenmesi şiddete maruz kalmalarına mı neden oldu?*

– Türkiye şiddet konusunda mümbit bir toprağa sahip. 80'lerden beri milyonlarca insan doğrudan ya da dolaylı olarak büyük çoğunlukla devlet görevlilerinin fail olduğu politik şiddet mağduru oldu. Dolayısıyla da Türkiye'de şiddetin çürümeye neden olduğu bir toplum ortaya çıktı. Tüm bunlar yaşanırken, şiddet uygulayanlara bir şey olmadığına da şahit olduk.

• *Şiddete yeteri kadar ceza verilmiyor olması tetikleyici bir etken midir?*

– Tabii ki. Bir bedelinin olmayacağını bildiğiniz noktada şiddet misliyle artar. Erkeklerin kadınlara yönelik yaptığı şiddette aslında mikro ölçekte

* Söyleşi: Tunca Öğreten, *Taraf*, 24 Şubat 2015.

de olsa bir savaş durumu var. Kadın karşısındaki iktidarını kaybetme tehlike-
siyle karşı karşıya olan erkek, kadını yok ederek, yıkarak, vicdansızlık yapı-
arak ve ezerek iktidar kurabileceğini düşünüyor. Bu, iktidarsızlıktan gelerek,
iktidar tesis etmeye çalışan sefil bir durum aslında. şunu da eklemek lazım,
kapitalizmin giderek kökleşmesi, insan ilişkilerinde narsisizm dozunun art-
masına ve dolayısıyla daha empatisiz, daha acımasız varoluşları da besliyor.
Tüm toplumlarda şiddeti besleyen önemli bir faktör de bu.

• *Az önce vicdansızlık dediniz... Büyük   oğunluğu Müslüman olan ve
vicdan ile İşl  miyet'in de paralel kavramlar olduğu Türkiye'de nasıl oluyor
da böylesine vahşileşebiliyor insanlar?*

– Kadına yönelik şiddet ve tecavüz su  ları incelendiğinde, bu tip su  la-
rın Güney Asya, Ortadoğu ve Afrika   lkelerinde, dünya ortalamasının biraz
daha üzerinde işlendiğini görüyoruz. Bunların çoğu da muhafazakâr M  sl  -
man   lkeler. Kur'an'da ya da herhangi bir dinî metinde kadınlar hakkında ne
yazarsa yazsın, hem bu tür istatistiklerden, hem de klinik verilerden gördüğü-
m  z kadarıyla gerçek hayatta bu yazılanların kadını koruyucu herhangi bir
mekanizması yok. İşl  miyet'in yüzyıllardır uygulanageldiği versiyonu, kadını
korunması gereken, emanetmiş gibi gösteren zayıf varlıklar olarak kodlaya-
rak, zaten şiddetin oluşması için uygun koşullar yaratıyor. Evet... Ataerkil
düzenin, din içindeki yansıması bu şekilde. İşl  miyet de diğer dinler gibi er-
kek merkeziliği üzerine oluşturulmuş durumda. "Biz ne kadar dindar olur-
sak, kadını o kadar koruruz" diye kimse kendini kandırmasın. Elbette Türki-
ye'de her erkek kalkıp kadına şiddet uygulamıyor ya da tecavüz etmiyor.
Bahsettiğim tarihi, sosyal, politik faktörler şiddet i  in çok uygun bir zemin
yaratıyorlar, bu zemin üzerinde de bireysel faktörler iş görmeye başlıyor. İş-
te, şiddet uygulama potansiyeli olan kişinin kendi tarihi, aile dinamikleri,
kendisinin ne kadar şiddete veya ihmale maruz kaldığı, nasıl bir kişilik yapısı
olduğu gibi.

• *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun yayımladığı rapor-
da, AKP iktidarı döneminde kadına karşı uygulanan şiddetin % 1400 arttığı
görülüyor. AKP böylesine büyük bir patlama için ne yapmış olabilir?*

– AKP'nin, toplumun çeşitliliğini görmezden gelmeye, tektipleştirme-
ye, kendi kafasındaki "medeniyet projesine" uygun yeni bir toplum yaratma-
ya ve toplumu giderek muhafazak  rlaştıran, İşl  mi değerler kalıbına sokma-
ya ve dolayısıyla kadını geriletmeye çalışan yaklaşımı. Daha   nceki iktidarla-

rın da bunda büyük payı var. Binlerce yıldır erkekler, iktidarda olmaya alışmış, alıştırılmış. Düzen, bunu erkeğe vaat ediyor. Bu ataerkil iktidar konumunun sarsıldığı, erozyona uğradığı noktalarda da kısa devreler yaşanıyor. AKP, işte bu faktörlerin üstüne tüy diken ve fütursuzca sergilenmesine neden olacak bir dalga yarattı. Bu raporlar dünyanın başka bir ülkesinde yayınlansa yer yerinden oynardı. Mesela 300 tane kadın değil de, 300 Sünni öldürülmüş olsaydı neler olurdu Türkiye’de... Önlemler alınır, yeni yasal düzenlemeler yapılırdı. AKP, bu işin ne kadar ciddi olduğunu idrak etmemek için direniyor. Yasalar gerektiği gibi düzenlenmiyor, düzenlense bile uygulanmıyor. Önce meselenin vahametini anlamamız lazım. Anlayamazsak çözemeyiz.

• *AKP, kadına şiddeti veya tecavüzü neden görmezden geliyor? Fıtratında mı var yoksa?*

– Bir sorunu çözebilmenin yolu doğru teşhisten geçiyor. Teşhisin göbeğinde de ataerkil düzen ve eşitsizlikle mücadele yatıyor. Bunlar göz önüne alındığında da iş AKP’nin fıtratına geliyor.

• *Nasıl yani?*

– Sosyal ve psikolojik düzeyde bu sorunlarla mücadele edebilmek için topluma, “Kadın-erkek eşittir” demek gerekiyor. Bu, AKP’nin fıtratına aykırı işte. AKP, kadın-erkek eşitliğini hayal edebilen, ufkunda bu olan bir parti değil. O yalnızca “Kadınlar bize emanettir” düzeyinde bakabilen parti. “Kadınlar bize emanet” dediğin nokta muhtemelen iyi niyetlidir. Ancak hangi niyetle demiş olursan ol; bunu dediğin noktada yapısal olarak “kadınlar zayıftır, onları korumamız lazım, biz onların efendisiyiz” demiş oluyorsun. Hükümet, “Kadınlar bize emanet” diyor ama sokakta polis şiddetine de fazlasıyla maruz kalıyorlar... Türkiye’de polis, öteden beri beğenmediği, muhalif gördüğü herkesin kafasını kolunu kırmakla meşgul bir teşkilat. AKP döneminde de hiç değişmediğini ve katlanarak devam ettiğini görüyoruz. Barışçıl, yumuşak, empatik bir kültür oluşturmaya yönelik bir yaklaşım devlet kademelerinin hiçbir yerinde yok. Eğitim sisteminden güvenlik sistemine kadar hiçbirinde yok. Tamamen yok etmeye, cezalandırmaya, ezmeye kodlanmış; ona formatlanmış bir yapıdan bahsediyoruz. Türkiye’de işkence konusunda da tecavüz konusunda da müthiş bir cezasızlık rejimi var. Nasıl ki milletvekillerinin dokunulmazlıkları var, bir şey yapsalar bile vekillikleri süresince bir şey olmuyor. Yüz tane işkence vak’ası olmuşsa Türkiye’de bunların muhtemelen üçü, beşi yargıya yansıyor. Dolayısıyla bütün işkence ve tecavüz vak’alarının

on binde birinde fail ceza alabiliyor sadece. Mesela ensestten hiç bahsetmiyoruz bile. Babalar, kardeşler ve akrabalar tarafından yapılan cinsel istismar nedir, nasıldır, ne kadardır bilmiyoruz. Bunların hiçbiri yaşanmıyormuş gibi hareket ediyoruz. Oysa yine klinik gözlemlerden ensestin de Türkiye’de hiç de nadir bir şey olmadığını biliyoruz.

• *Aile içi cinsel istismara maruz kalan insanlar ya da onların anneleri neden susmayı tercih ediyor?*

– Çoğu zaman anne, bu durumu farkındalık alanı dışında tutuyor. Bir tür bilinç dışı inkâr gibi. Bilerek saklayan insanlar da var ancak çoğu bilmemeyi, görmemeyi tercih eden insanlardan oluşuyor. Aslında baksa; görüp, anlayabileceği bir sürü işaret var...

• *Neden bakmamayı tercih ediyor?*

– Bildiğiniz zaman bir şey yapmanız lazım. Bilmek aslında çok önemli bir olay. Hatta o kadar büyük bir olay ki; bomba yani. Bunu bilip, yüzleştiğinizde bir adım atmanız lazım. Malum sosyal, dinî ve ekonomik çevrede kadınların çoğu kendini epeyce çaresiz ve iktidarsız hissediyor. Devletin onlara destek olabileceği mekanizmalar da yok. Polise giden ve daha sonra devlet tarafından güvence altına alınmayan pek çok kadının daha sonra öldürüldüğünü gördük. Bir süre önce TV’deki bir programa katılıp, “Babam bana tacizde bulundu” diyen bir kızın katledildiğine şahit olduk. Bu konuları konuşurken, kadınların bu tür olayları yaşadığı bir ülkeden bahsediyoruz. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının, kamunun, belediyelerin ve bazı resmî makamların bir an önce kafa kafaya verip, ortak çalışabileceği, kadınları koruyup, destek olabileceği mekanizmaların acilen kurulması ve işletilmesi lazım. Bütün bunların hayata geçmesi ve kadınların güçlendirilmesi ataerkilliğin geriletilmesi demek. Bu da iktidara alışmış, iktidar talep eden erkeğin hoşuna gitmeyecek bir durum. Aynı zamanda radikal bir sosyal reform anlamına geldiği için bu, AKP gibi İslâmcı, muhafazakâr bir söyleme ve dünya görüşüne oturmuş bir partinin yapabileceği bir şey de değil tabii ki.

• *Kısa süre önce Mersin’de tecavüze uğrayıp vahşice katledilen Özgecan’ın yaşadıkları, Türkiye’de, kadınlarda ne tür psikolojik etkilere neden olmuş olacak?*

– Kadınları konuştursanız ve toplu taşıma araçlarında ya da okullarda neler yaşadıklarını sorsanız, hayatın her anında zaten ne kadar çok cinsel ta-

cize, ayrımcılığa, yer yer tecavüzlere maruz kalabildiklerinin farkında olduklarını anlarsınız. Onları böyle bir düzende yaşamak zorunda bırakıyoruz. Özgecan'ın yaşadığı olayın farkı şu olabilir; bu tehlikeye karşı kolektif, toplu bir şey yapma ihtiyacı daha yüksek sesle tepki gösterme, politik olarak seferber olma, organize olma, örgütlenme ve talep etme gibi konularda bu tatsız, lanet olayın böyle bir katkısı olabilir. Erkekleri de kendileriyle ve bu erkeklik ideolojisiyle yüzleşme konusunda biraz daha ittirebilmesi noktasında umuyorum ki katkısı olacaktır.

• *Her gün artan kadına şiddet, tecavüz ve cinayet sayısı... Yaşanan pek çok olumsuzluklar. Türkiye'yi kliniğinize gelen bir danışan olarak ele alsanız... İlk teşhisiniz ne olurdu?*

– Herhangi bir psikopatolojik tanı koymadan şunlar söylenebilir: Türkiye toplumu henüz demokratik olgunluğa ulaşabilmiş değil. Duygusal alt üst oluşları, kabarmaları, inmeleriyle çok sık durum değişiklikleri geçiren, duygusal istikrarı yakalayamamış bir toplum. Türkiye toplumu içinde çok fazla çeşitliliği barındırıyor. Beri yandan da bu çok çeşitliliği kabul edebilmiş, sindirebilmiş bir toplum değil. İktidara gelenler hep bazı parçaları yok sayma, itme ve bastırma gayreti içinde olmuşlar. Hâlbuki bizim “Evet, varsınız; Kürt, Alevi, Sünni, Ateist, Kadın, Homoseksüelsiniz, bu ülkenin eşit haklara, fırsatlara ve değerlere sahip yurttaşlarıdır. Farklıyız, arada itişip, kakışırız ama temel haklar konusunda hepimiz eşitiz” dememiz gerekirdi. Ancak Türkiye henüz o zemini kurabilmiş değil. Bu, iç dünyasında değişik eğilimleri olan ama aynı zamanda da bu farklılıkları kabul edemeyen, hatta bazılarını reddetmeye çalışan birine benziyor. Bir türlü “Ben farklı yanları olan biriyim” diyemeyip maske kullanan, kendisiyle barışamayan, kendi iç bütünlüğünü kuramayan birine.

Erkek Şiddetini Besleyen Faktörler*

Bütün Türkiye Özgecan Aslan'ın hunharca katliyle sarsıldık. Üzüldük, öfkelenedik, isyan ettik.

Mersin Çağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü Hazırlık sınıfı öğrencisi Özgecan'ın babası Mehmet Aslan'dan öğrendiğimize¹ göre, “Özgecan'ın en büyük hayali ünlü bir psikolog olmaktı. Belki de oldu.”

Sosyo-politik meselelerle, özellikle de şiddet meselesiyle de ilgilenmeye çalışan bir klinik psikolog / psikoterapist olarak, Mehmet Aslan'ın bu cümlesi okuduğumdan beri içimde acı acı yankılanıyor.

Durumun özeti şudur: Özgecan'a ve anne-babasına, sevdiklerine borcumuz var (tıpkı Özgecan gibi erkek şiddetinin kurbanı olan binlerce kadına borcumuz olduğu gibi). Toplum olarak da, psikologlar / terapistler olarak da. Pırıl pırıl bir genç kadının hayatı ve hayalleri hunharca yok edildi. Hayatını geri veremsek de, babasının dediği gibi, onun ünlü bir psikolog olmasını sağlayabiliriz, sağlamalıyız. Bunun yolu da Özgecan'ı unutmadan, unutturmadan; onu erkek şiddetine karşı akademik, klinik ve aktivist mücadelelerinin bir sembolü olarak taşımaktır. Uğraşalım ki Özgecan “ünlü bir psikolog” olarak ölümüyle bize yol göstersin, enerji versin; empati / dayanışma duygularımızı güçlendirsin. Özgecan bunu yapabilecek potansiyele sahiptir. Biz sahip miyiz, göreceğiz... Bu yazı, böylesi bir niyete giriş yazısı olsun.

Özgecan'ın katlinden sonra havada uçuşan sorular: “Nasıl olur?”, “Böyle bir canavarlık nasıl mümkün olabilir?”, “Bu nasıl bir patoloji?”, “Bu toplum çıldırdı mı?” vb.

* Bu makale daha önce 1 Mart 2015'te T24'te yayınlanmıştır.

1 <http://www.milliyet.com.tr/aci-yi-binler-hissetti-bunun-anlami-gundem-2015508/>

Böylesi dehşet verici olaylardan sonra, fikri / bilgisi olan / olmayan herkes bir açıklama yapma ihtiyacı hisseder. Olay çok sarsıcıdır; inkâr etmemize, görmezden gelmemize imkân tanımaz; o zaman “niye ve nasıl olmuş?” sorularına kendimizce cevap verip bir anlamlandırma çerçevesi kurmaya çalışırız ki olayın yarattığı iç sarsıntılarımızı kısmen de olsa yatıştırabilelim. Bu da tabii zor ve karmaşık bir iştir; her sosyal olayda olduğu gibi birçok faktör devrededir. Ama çoğu insan bu kadar zahmete katlanmak istemez, kendilerince en öne çıkan faktörü kullanarak, tek-faktörlü açıklamalar üretirler.

Karmaşık sosyal ve insani olaylara tek-faktörlü açıklamalar getirmek, zihni ve duygusal bir kolaycılık sağlasa da hemen her zaman resmin bütünü-nü görmemize engel olur. Bütünü göremeyince de meselelere doğru teşhis ve tedavi geliştirmemiz imkânsız hale gelir.

Bu girişten sonra, Özgecan’dan yola çıkarak, ama kendimizi Özgecan’la kısıtlamayarak, temel sorumuzu soralım: Erkeklerin, erkek-olmayanlara yönelik şiddeti, tüm dünyada değişik derecelerde de olsa yaygınlık gösteriyor ve fiziksel, cinsel, psikolojik biçimler alabiliyor. Bu yaygın sosyal problemi oluşturan / besleyen faktörler nelerdir?

ÇOK-KATMANLI BİR MODEL ÖNERİSİ

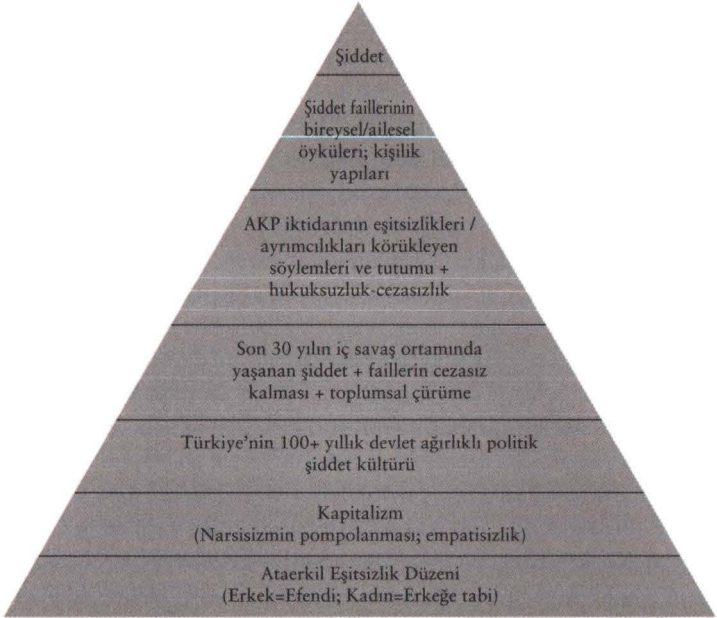
Şiddet olayı olarak gördüğümüz şey, bir ya da birden çok kişinin, yine bir ya da birden çok kişiye rızaları dışında, fiziksel ve / veya psikolojik acı verecek ve geçici ya da daha kalıcı fiziksel ve / veya psikolojik hasarlara neden olacak çeşitli davranışlarda bulunmalarıdır.

Şiddet, aşağılama / tehdit / ayrımcılık gibi psikolojik düzeyde uygulanabileceği gibi, çok çeşitli yöntemlerle fiziksel düzeyde de uygulanabilir. Fiziksel şiddete hemen her zaman psikolojik şiddet de eşlik ederken, psikolojik şiddet fiziksel boyut olmadan da söz konusu olabilir. Psikolojik şiddetten fiziksel şiddete geçiş sanıldığı kadar zor değildir.

Erkek şiddeti, sıklıkla cinsel şiddet şeklinde ortaya çıkar. Yine psikolojik formları (sözel taciz, tehdit vb.) yanında, tecavüze dek artan derecelerde fiziksel formları da vardır. Her fiziksel cinsel şiddet eylemi, fiziksel ve psikolojik şiddetin cinsellik gibi insanın en mahrem ve kırılgan olduğu alanda özgül bir bileşimidir. Cinsellik bir alan olarak kullanılmasına rağmen, tecavüzde bile esas dert cinsellik ve cinsel tatmin değildir; bir nedenle hissedilen iktidarsızlığın, yıkıcı bir güç kullanımıyla değiştirilerek bir yeniden iktidar tesisi denemesidir.

Toparlarsak, yukarıda belirtilen geniş yelpazeden bir şiddet olayı, bir birey ya da bireyler topluluğu tarafından gerçekleştirildiğinde, bu şiddetin arkasındaki faktörler nelerdir?

Çok katmanlı piramit aracılığıyla Türkiye’de sosyal hayatta görülen şiddetin nedenlerine dair bir çerçeve önerisi

[Alt-katmanlar daha derinden akan, daha eski ve değişime daha dirençli faktörleri gösteriyor]
[Her alt-katman, üstteki katmanlara zemin hazırlıyor, onları etkiliyor]

© Murat Peker

Çok faktör var, ama Türkiye bağlamında en azından altı ayrı faktör katmanı olduğunu düşünebiliriz. Bunları (görseldeki) çok katlı bir piramit gibi düşünelim. Alt katlar üst katlara bir bağlam ve zemin sunan daha eski ve dirençli dinamiklere tekabül ediyorlar. Üst katlar ancak alt katların dolayısıyla etkilerini gösteriyorlar. Böylesi bir şematizasyon ister istemez her şematizasyon gibi eksik olacaktır, her tekil şiddet olayında her katın etki derecesi kısmi farklılıklar gösterebilecek ya da ek katlar söz konusu olabilecektir; çok

daha karmaşık modeller kurmak mümkün ve gereklidir, ama buradaki mütevazı derdimiz açısından şimdilik bu modellerle yetinebiliriz sanıyorum.

ZEMİN KATLAR: ATAERKİLLİK VE KAPİTALİZM

Erkek şiddetinin beslediği kaynaklar açısından nereden bakarsak bakalım, en derin, en eski dinamik tabii ki binlerce yıldır süren, erkeği efendi, kadını da erkeğe tabi konumda gören ataerkil eşitsizlik düzenidir. Bütün sınıfsal ve kültürel farklılıkları enine kesen biçimde ataerkillik, erkeklere genel olarak imtiyazlı bir konum vermekte ve bir üstünlük vaat etmektedir. Yoğun şiddet potansiyeli barındıran hâkim erkeklik zihniyeti, bu kadim iktidar vaadine dayanır. İktidar konumunun nesnel ya da öznel biçimde tehdit edilmesi ve türlü nedenlerle ortaya çıkabilen bir iktidarsızlık durumu (ya da algısı) bu şiddet potansiyelinin gerçek şiddete dönüşmesindeki kritik eşik olarak karşımıza çıkar.

Ataerkillik zemin katsa, bir üstünde yine yüzyıllardır dünyayı ve Türkiye’yi giderek daha çok içine çeken kapitalist sistem yer alır. Kapitalizm, en başından beri rekabet/kâr güdülenmesi üzerinden insanlar ve toplumlar-arası eşitsizliği arttırıp, dayanışma ve ortaklaşma dinamiklerini aşındırmaktadır. Kapitalizmin geldiği aşama itibarıyla, narsisistik bir kültür pompalanması üzerinden toplum ve doğa üzerindeki tahribatlara ek olarak insani varoluş üzerindeki tahribatı ileri derecede artmıştır. Artık narsisistik kişilik tarzları, yeni bir sosyo-psikolojik salgın halindedir ve bu tarzın en belirgin özelliği empati özürü oluşudur. İnsanlar-arası ilişkiler matriksi giderek narsisistik tarzın hâkimiyeti altına girmiştir. Narsisistik varoluş yoğunlaştıkça empatisizlik de artmakta ve empatisizliğin ilk doğrudan sonuçlarından biri olarak da başkalarına daha kolayca ızdırap verme, psikolojik / fiziksel şiddet uygulama karşımıza çıkmaktadır.

ORTA KATLAR: TÜRKİYE’NİN 100+ YILLIK POLİTİK ŞİDDET KÜLTÜRÜ VE SON 30 YILIN İÇ SAVAŞ ORTAMI

Bütün dünyada egemen olan ataerkil ve kapitalist eşitsizlik sistemlerinin üzerinde Türkiye bağlamında politik şiddet yüklü tarihimiz ve bugünümüz bulunmaktadır.

Türkiye toplumunun en azından son yüzyılında (ve tabii daha eskilere uzanan biçimde), politik amaçlı şiddet kategorisinde ağırlıkla devlet görevlilerinin fail olduğu çok sayıda savaş, katliam, soykırım, iç savaş, işkence, cınayet, kaybetme, tecavüz gibi suçlar vardır. Bu suçların hiçbirisiyle gereği gibi

yüzleştirmemiş ve sorumluları cezalandırılmamıştır. Türkiyeli insanların politik arenada sürekli tanık olup bilinçli ya da bilinçdışı yollarla içselleştirdikleri sorun çözme yöntemi, hoşla gitmeyen farklılıkları eşitsizlik üzerinden hasımlaştırma ve hasmını şiddet yoluyla sindirme veya itlaf etme yöntemidir. Egemen politik kültürümüzün, toplumsal ilişkiler alanına saldırdığı en önemli zehirlerin başında böylesi bir yaygın şiddet eğilimi yer almaktadır.

Bu şiddet yüklü politik kültürün son 30 yılda yaşadığımız son döneminde, Türk-Kürt meselesi üzerinden bir iç savaş yaşanmış, milyonlarca insan doğrudan ya da dolaylı olarak bu politik şiddet dalgasının mağduru olmuştur. Bir de tabii bu şiddet dalgasının yüzbinlerle sayılabilecek faili vardır. Bütün bu şiddet ortamının en önemli özelliklerinden biri *cezasızlıktır*. Bu dönemde uygulanan şiddetin büyük çoğunluğunun faili, adaleti sağlama gibi bir görevi de bulunan devletin görevlileridir. Dolayısıyla buradan topluma yayılan mesaj, eşitsizliğin esas olduğu, güçlüünün güçsüzü tepeleyebileceği ve yanına kâr kalacağı, adaletin sadece güçlü olmaktan geçtiği gibi bir şeydir.

Bugün Türkiye’de yaşayan insanların çok önemli bir kısmının (belki çoğunluğunun), doğrudan ya da dolaylı olarak politik şiddet mağduru (ya da faili) oldukları söylenebilir. Dolayım, ya kendi hayat dönemlerinde yakınlarının maruz kaldıkları şiddet olabileceği gibi, bir iki kuşak önceki ebeveynlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kaldıkları şiddet de olabilir. Politik şiddet sarmalının bu kadar yoğun olduğu bir toplumda, bu şiddetin tortularının insanlar-arası ilişkiler alanına da yoğun bir şekilde sızması şaşırtıcı değildir. Orta katlarda yer alan faktörler bütün toplumu yaygın olarak etkilerken, görece en fazla etkiledikleri kesimler, toplumun çocuklar ve kadınlar gibi dezavantajlı kesimleridir.

ÜST KATLAR: AKP İKTİDARININ EŞİTSİZLİKLERİ / AYRIMCILIKLARI KÖRÜKLEYEN KONUMU VE FAİLLERİN BİREYSEL FAKTÖRLERİ

Erkek şiddetini besleyen faktörler piramidinde üst katlara geldiğimizde karşımıza içinden geçmekte olduğumuz dönemin sosyo-politik-kültürel bağlamı ve de şiddet faillerinin bireysel faktörleri çıkar.

12 yıldır içinden geçtiğimiz sosyo-politik-kültürel bağlam büyük ölçüde AKP iktidarı tarafından belirlenmiştir. AKP’nin İslâmi ve muhafazakâr referanslar kullanarak kadın-erkek eşitsizliğini ısrarla savunması ve kadınları öncelikle aile-içinde-bakım-veren-anne olarak erkeğe tabi konumda tutmak istemesi erkek şiddetine ek bir zemin sunan faktör olarak belirtilmelidir.

Buna rağmen AKP hükümetlerinin erkek şiddetinin kaynaklarını kavrama konusundaki ufuksuzluğu ve çareyi daha çok dindarlaşma olarak görmesi meseleyi daha da çözümsüz hale getirmektedir.

AKP iktidarının özellikle son döneminde yaşanan hukuksuzluk-cezasızlık dinamiğinin tüm toplumda açıktan ya da örtük bir kuralları ihlal rahatlığı yaratabileceği de eklenmelidir.

Şimdiye kadar sıraladığım beş kattaki faktörlerden beslenerek gelen erkek şiddeti potansiyelinin, nasıl ve ne dozda somutlanacağı en üst kattaki “bireysel faktörler” tarafından belirlenir. Tekil bir erkeğin yetişme koşulları, aile dinamikleri, kişilik yapısı, travma öyküsü vb. gibi birçok faktörün bileşik etkisi anlamında “bireysel faktörler.” “Bireysel” sıfatı nedeniyle yanlış anlaşılma olmasın: Bir bireyin nasıl bir birey olduğu / olacağı kısmi genetik yüklerden çok daha fazla içinde yetiştiği küçük sosyal birim olan aileden başlamak üzere toplumsal bir belirlenim meselesidir. Dolayısıyla “bireysel” dediğimiz de son kertede zaten sosyaldır.

Bu “bireysel” düzeyde, erkek şiddetinin görece daha “hafif” formlarının (üstünlük / aşağılama ihtiyacı, ayrımcılık gibi) çok çok yaygın olduğunu görüyoruz. Şiddetin ciddiyet düzeyi arttıkça yaygınlığı bir azalma gösterse de, bu toplumda (ve başka birçok toplumda da) örneğin erkekler tarafından ev-içi-şiddete maruz kalan kadınlar ya da hayatları boyunca bir erkek tarafından şu ya da bu şekilde cinsel tacize maruz kalan kadınlar, kadınların çoğunluğunu oluşturuyorlar.

Bütün bu çok-katmanlı zemin üzerinde “bireysel” faktörleri yeterince bir kıvam tutturmuş olan erkekler, uygun koşullar bir araya geldiğinde cınayet ya da tecavüz gibi daha da kıyıcı eylemler yapabiliyorlar. Bu erkeklerin “bireysel faktörleri” ağırca kişilik sorunlarına işaret etse bile, bu durum cezai ehliyetlerini ortadan kaldıracabilecek bir patoloji değil ve maalesef bu tür erkekler de küçük bir azınlık değil.

Dolayısıyla erkek şiddeti hem hafif hem de ağır formlarıyla en ciddi halk sağlığı problemlerimizden biri olarak aramızda yaşıyor. Besin kaynakları çok-katmanlı olan bu problemle mücadelenin de aynı şekilde çok-katmanlı olması gerekiyor.

Bütün Özgecanların anıları, direnişleri ve hayalleri önünde saygıyla eğiliyorum.

1915 Ermeni Soykırımı ile Yüzleşmek Neden Zor Ama Önemli?*

Bu yıl, 2015, 1915'in 100. yıl dönümü. Bir asır geçmiş ve biz Türkiyeliler olarak hâlâ 1915'te komşularımız / yurttaşlarımız olan Ermenilere ne olduğuna dair gereken yüzleşmeleri yapmış ve bu konuda ne toplum olarak kendi içimizde ne de 1915'te öldürülen Ermenilerin çocukları / torunlarıyla *barışık* bir noktaya gelebilmiş değiliz.

Son 20-25 yılda –öncesi ve sonrasıyla birlikte– 1915'te neler yaşandığına dair eskisiyle kıyas kabul etmeyecek derecede bilgi sahibi olduk ve olma-ya devam ediyoruz. Dünyada bu konuda herhangi bir bilgi sıkıntısı yoktu zaten, ama Türkiye'de ve Türkçede 1990'ların başlarına kadar bu konu ya ses-sizlikle ya büyük ve sert bir inkârla ya büyük çarpıtmalarla geçirtilmeye çalışılıyordu. Resmî ve egemen söylem buydu. Kitaplar / yayınlar bu yöndeydi. “Ermeniler abartıyor”du veya “esas onlar ihanet edip bizi kesmişti” veya “savaş koşullarında karşılıklı mukatele olmuş”tu. Yalancı olan Ermenilerdi.

70'li ve 80'li yıllarda “Ermeni davasını duyurmak üzere TC devlet görevlilerini cezalandırmak” gibi bir misyonla birçok kanlı terör eylemi yapan ASALA'nın varlığı da Türkiye toplumunun Ermeni alerjisini iyice kaşıyarak resmî söyleme inanmasını kolaylaştırmıştı.

1990'lardan itibaren Türkçedeki bu inkâr duvarı, önce yavaş yavaş sonra giderek artan hızla, birçok Türkiyeli aydın tarafından kitaplarla, toplantılarla, medya programlarıyla çatlatılıp genişletildi. İnkâr duvarı halen yıkılmış değil ama epey enkazlaşmış olduğu söylenebilir. Artık bu toplumun

* Bu makale daha önce 19 Nisan 2015'te T24'te yayınlanmıştır.

çok daha fazla sayıda üyesi bu konuyla ilgili Türkçe ya da başka dillerde çok daha fazla sayıda kaynağa erişebiliyor ve meseleyi biraz araştıranlar neyin ne olduğunu çok zorlanmadan anlayabilecek durumdalar. Bu imkân tabii zihni- ni ve vicdanını Türk milliyetçiliği ile köreltmemiş olanlar için geçerli. Türki- ye’de ise Türk milliyetçiliğinin bu köreltici etkisi toplumun büyük çoğunluğu için söz konusu. Dolayısıyla her tür bilgiye erişim mümkün artık ama erişmek ve eriştiğini anlamak isteyenler hâlâ azınlık. Bu meseleye dair hâlâ çok güçlü bir direnç de var. Neden?

“SOYKIRIM DEDİĞİN NAZİLERİN YAPTIĞIDIR”

Soykırım dendi mi ortalama bir Türkiyelinin tahayyül dünyasında bir tek Na- zilerin yaptığı soykırım (Holokost) anlaşıyor. İşin içinde ayrıntılı bir ırkçı ideoloji, sistematik bir devlet aygıtı, makine gibi çalışan kamplarda imha edil- miş tamamen masum ve çaresiz halklar veya halk kesimleri olması gerektiği düşünülüyor. Holokost, en çok işlenen, lafı edilen, filmi çekilen soykırım ol- duğu için bu bir dereceye kadar anlaşılır bir durum. Aynı zamanda Holokost, bütün şeytaniliği ortaya konarak net bir şekilde lanetlenmiş neredeyse tek soykırım. Dolayısıyla “1915 de soykırımdır” dendiğinde, ilk reflekslerden bi- ri “biz Naziler kadar kötü değiliz / olamayız” oluyor. Zira Naziler tescilli la- netli, şeytani kötülük timsali olarak kodlanmış durumda. 1915’in de bir soy- kırım olma ihtimali, ortalama Türkiyeli için Nazilerle aynı kutuya konmak anlamına geliyor. “Tiksiniç bir haksızlık” olarak algılanıyor.

Oysa 1951’de kabul edilen *BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Ceza- landırılması Sözleşmesi*’ndeki soykırım tanımı epey geniş ve esnek; 1915’in bu tanıma göre soykırım sayılmaması mümkün değil. Bu tanım çerçevesinde *dünyada yüzlerce soykırım suçu işlendiği düşünülüyor ve bu soykırımların il- la Holokost’un bütün özelliklerini barındırmaları hiç gerekmiyor.*

BM’nin soykırım suç tanımı 1951 tarihli olduğu için, bu tarihten önce işlenen bu tür suçların hukuken soykırım olarak yargılanması mümkün gö- rünmüyor (Holokost da soykırım olarak yargılanmamıştı); ama mecburen sert / katı standartları olan hukuk alanının dışına çıktığımızda, 1951’den ön- ce vuku bulmuş olaylar da –eğer BM tanımına uygunsa– tarihsel, politik ve psikolojik açıdan soykırım olarak değerlendiriliyor.

“MÜSLÜMANLAR - TÜRKLER SOYKIRIM YAPMAZ”

Egemen politik kültürümüzdeki tamamen boş laflardan biri de budur. Artık hangi kimlik daha ön planda görülüyorsa onu vurgulayarak, Müslümanların

ya da Türklerin soykırımcı olamayacağı, manevi değerlerinin buna müsait olmadığı vurgulanır. Oysa sosyal bilim araştırmalarından biliriz ki hiçbir sosyal grup mutlak iyi veya mutlak kötü değildir. Özellikle kendini dinî ya da milli özellikler üzerinden tanımlayan neredeyse bütün sosyal grupların tehdit altında hissettiklerinde ve uygun koşullar bir araya geldiğinde düşmanlaştırdıkları öteki sosyal gruplara karşı gayet saldırganlaşabildiklerini biliriz. Ne Türkler ne Müslümanlar ne de başka dinî ve milli sosyal gruplar, bu vahşi saldırganlık potansiyelinden azade değildirler.

1915'in soykırım olarak kabul edilmesi Müslümanları / Türkleri soykırımcı yapmaz, çünkü soykırım (ya da etnik temizlik) suçu bireysel bir suçtur. Kim planlamışsa, emir vermişse, uygulamışsa, yardım etmişse, destek olmuşsa, nemalanmışsa suç sorumluluğu taşıyan failler onlardır. Olan bitene sessiz kalan seyircilerin ise hukuki olmasa da etik / vicdani sorumluluğu vardır. Sonra gelen kuşakların da haliyle hukuki bir sorumluluğu yoktur, cinayetleri onlar işlememiştir; onların sorumluluğu yine etik / vicdani bir sorumluluktur. Katile katil denebilecek midir, yoksa bizim milli / dinî gruptan diye cinayet göz ardı edilecek, hatta kahramanlaştırılacak mıdır?

Bugün yaşayan Türkiyelilerin büyük çoğunluğu hâlâ Türk milliyetçiliğinin şu ya da bu versiyonunun yörüngesinde salındığından 1915'in katilleriyle milli / dinî bir özdeşim içinde olmaları gerekiyormuş gibi hissetmekte ve davranmaktadırlar. Soykırımı inkâr edip Türklüğü / Müslümanlığı temiz tutma niyetiyle yapıştıkları bu özdeşim, tam tersine sonuç vermekte ve dönüp aslında doğrudan sorumlu olmadıkları bir suçta onları suç ortağı bir konuma sokmaktadır. Katil, dedeniz bile olsa katildir ve cezasını çekmesi gerekir. Dedeniz katil diye siz de katil olmazsınız; ama dedenizin suçunu inkâr edip onu saklamaya kalkarsanız siz de suç ortağı olursunuz. Türkiye toplumuna sabırla suç ortağı olmak zorunda olmadığını, katil dedelerin yanında mağdurları koruyan ve suça direnen başka tür dedelerin de olduğunu, dede olarak onları da tercih edebileceğini anlatmak gerekmektedir.

“ESAS ONLAR İHANET EDİP BİZİ KESTİ” VEYA

“SAVAŞ KOŞULLARINDA KARŞILIKLI ÖLDÜRMELER OLMUŞ”

Birinci Dünya Savaşı sırasında silahlı kimi Ermeni örgütlerin Doğu Anadolu'da kimi yerlerde, özellikle 1915 Soykırımı sonrasında yoğunlaşmış biçimde misilleme olarak, Müslüman ahaliyi katlettikleri doğrudur. Bu katliamların da tabii ki savunulacak bir yanı olamaz ve kısmi / yerel etnik temizlik hamleleri olarak görülmeleri gerekir. Ancak 1915 Ermeni Soykırımı, bu tür

şiddet hareketlerinden hem niteliksel hem de niceliksel olarak çok farklıdır. Yerel küçük grupların savaş bölgesindeki katliamlarından değil, merkezi Osmanlı hükümetinin aldığı kararlar ve koordinasyonu, savaş bölgesiyle ilgisi olmayan bölgeler dâhil bütün yurttan Ermenilerin, çoğunun öldürülmesi veya ölmesiyle sonuçlanacak bir şekilde, göçertilip yok edilmesi harekâtından söz ediyoruz. Dolayısıyla ortada iki eşit taraf eşzamanlı olarak birbirine katliam yapmış gibi bir durum yoktur. “İhanet edip katliamlar yapan kimi silahlı Ermeniler” var diye bütün Ermenileri hedef tahtasına koyamazsınız.

1915 Soykırımı, savaş koşullarını bahane ederek, Anadolu’nun etnik ve dinî olarak homojenleştirilmesi derdi olan İttihat ve Terakki hükümetinin merkezi kliği tarafından gerçekleştirilmiştir.

“ASIL AMAÇ BİZDEN TOPRAK VE PARA ALMAK”

1915’te yaşananlarla yüzleşmedeki en önemli zorluklardan biri, böylesi bir yüzleşmenin dönüp dolaşıp gelip Türkiye’den toprak ve tazminat talebine dayanacağı inancıdır. Kimi Ermeni aşırı-milliyetçileri dışında toprak talebinde bulunan da ve bu talebin ciddiye alınabilecek bir yanı da yoktur. Bu talep daha çok Türk milliyetçiliğinin kendi kitlesini korkutup konunun tartışılmasını engellemek için gündemde tuttuğu bir boş-taleptir.

Tazminat talebi ise gerçektir ve bu tür büyük yıkımlardan sonra yüzleşme / uzlaşma süreçlerinde bir şekilde ziyaret edilmesi gereken önemli bir ögedir. Bir asır sonra, 1915’te Ermenilerin kaybettiklerinin maddi karşılığını hesaplayabilmek de, hesaplanabilse bile ödeyebilmek de mümkün değildir. Dünya’daki örneklerde de tazminat-bahsinin daha çok sembolik / kısıtlı maddi tazminat ve vurgulu manevi tamirat şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. İyi düşünülmüş kapsamlı bir özür, ölenlerin çocuklarını ve torunlarını da kapsayacak bir şekilde yurttaşlık haklarının iadesi, sınırların açılması, silinmiş Ermeni izlerinin canlandırılması, Ermeniler dâhil bugün Türkiye’de yaşayan bütün azınlıklar üzerindeki tüm ayrımcılıklara son verilmesi ve tabii hepsinden önemlisi tarihsel hakikatler ve empatik duruş açısından tüm toplumun sistematik olarak eğitilmesi, manevi tamiratın önemli köşe taşları olarak savunulmalıdır.

NEDEN ÖNEMLİ?

1915 Ermeni Soykırımı ile yüzleşmek, mağdurlara ve yakınlarına yönelik etik / vicdani sorumluluğumuz olmasının ötesinde, Türkiye’nin demokrasi mücahdesinin önemli bir parçası olarak da gündemimizde olmalıdır.

Anadolu'nun Müslüman olmayanlardan arındırılması 1915 Ermeni Soykırımı ile başlamış, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Rumların temizlenmesi ile devam etmiştir. Dünya Savaşı öncesi % 20-25 olan Müslüman-olmayan nüfus, 1927'deki nüfus sayımında % 2,5'e düşmüş durumdadır [Şimdi ise bu oran binde bir gibidir]. Müslüman olmayanların temizlenmesi yetmemiş, homojen ulus-devlet oluşturma derdiyle tüm Müslümanların da Türk sayılması / yapılması politikaları sık sık yoğun şiddete de başvurularak sürdürülmüştür.

Bugün geldiğimiz noktada, özellikle Kürt Özgürlük Hareketi'nin ve Türkiye sol / demokratik muhalefet hareketlerinin mücadeleleri sonucu, bir tür "deli gömleği" olan bu tek tipçi sistemin Türkiye'ye uymadığı, etnik ve dinî tektipleştirmeye karşı mücadelenin demokrasi mücadelesinin temel hatlarından biri olduğu ortaya çıkmıştır. Şimdi önünüzde, bütün farklılıklarını eşdeğerlilik zemininde kucaklayan demokratik bir zemin kurma görevi vardır. Bu zemini kurdukça 1915 Ermeni Soykırımı ile daha iyi yüzleşebileceğiz; 1915 ile yüzleşebildikçe bu zemini daha sağlam kurabileceğiz; zira bu devlet yapısının ve de egemen politik kültürümüzün harcında bol miktarda 1915'in kıyııcı ruhu yer alıyor.

Tehditler, Kaybetme Paniğinden*

• *Seçimlere iki hafta kala toplumun psikolojisi ne durumda? Pek çok kamuoyu araştırması hâlâ % 20'ye yakın kararsız seçmen olduğunu gösteriyor.*

– Sonuçta kocaman bir toplum. Çok büyük genellemeler yapmak doğru olmasa da sosyal psikolojik açıdan öne çıkan bazı özelliklerden bahsedilebilir. Daha önceki iki genel seçimle karşılaştıralım. AKP'nin ilk iktidara geldiği 2002 seçimlerinde bir heyecan vardı ama ondan sonraki iki seçimde AKP'nin kazanacağını biliyorduk ve o anlamda çok heyecan yoktu. Bu seçimde heyecan ve belirsizlik dozunun önceki iki seçime göre artmış olduğunu, daha politize bir seçim sürecinden geçmekte olduğumuzu söyleyebiliriz. Daha çok insan ilgili ve sanki politik hareketlilik önceki iki seçime göre çok daha fazla. İkinci söylenebilecek şey şu; bu seçimlere gelirken yaşadığımız 2-3 yıl nedeniyle toplumda ciddi bir hakikat ve adalet yaralanmasıyla karşı karşıyayız. Toplumun adalet ve hakikat duyguları çok yaralanmış durumda. Gezi olayları ve o sırada üretilen yalanlar; Kabataş'tı, camiydi... Oralardan başlayan daha sonra 17-25 Aralık yolsuzluk süreçleriyle zirve yapan bir durum. Toplumun önemli bir kesimi aslında hakikatin ne olduğunu bilse bile başka nedenlerle hakikat olmayan versiyona inanıyormuş gibi yapıyor.

• *“Hakikat olmayan versiyona inanıyormuş gibi yapan” seçmen kime verecek oyunu?*

* Söyleşi: Cansu Çamlıbel, *Hürriyet*, 25 Mayıs 2015.

– Bunların bir kısmı muhtemelen hiç oy vermeyecek, bir kısmı başka partilere oy verecek. Geçen seçimde AKP’ye verenlerin çoğu, % 70-80’i yine verecek. Ama yine de biliyoruz ki AKP’lilerin bile yarısı başkanlık rejimini desteklemiyor. Dolayısıyla AKP’ye oy verenlerin çoğu bir tür mecburiyet his-sinden, kerhen, başka tarafa vermeye eli gitmediği için verecek. Daha önce çok coşkuyla destekledikleri o partiyi şimdi o kadar coşkuyla destekleyemi-yorlar ve savunamıyorlar. Bu da hem AKP yönetimini hem de seçmenlerini önceki seçimlere göre çok daha savunmacı bir pozisyonda olmaya itiyor. Bu da bizim son iki seçimde alışık olmadığımız bir tavır. Bu seçimlerde AKP’nin paçayı kurtarmaya çalışan bir yerde olduğunu görüyoruz.

• *Hakikat olmayan versiyona inanıyormuş gibi yapıp ona göre oy ver-mek tuhaf bir durum değil mi? Bahsettiğiniz toplum kesimleri neden en azın-dan hakikati sorgulamaya başlamak yerine bunu tercih ediyor?*

– Çünkü alternatiflere bakıyor. CHP’nin çoğunlukta olduğu bir iktidar olsa çok daha kötü durumda olacaklarını düşünüyorlar. “Bizi çok dışlaya-caklar, horlayacaklar” diye düşünüyorlar. AKP’ye oy veren muhafazakâr ke-sim Cumhuriyet tarihi boyunca horlandığını, ötelendiğini, ikinci sınıf vatan-daş olduğunu hissediyor. Doğru-yanlış, onu tartışmayalım ama öyle hissed-iyor. Şimdi artık AKP’nin o ikinci sınıf statülerini ortadan kaldırdığını hissed-iyor. AKP onları ana akıma taşıdı, artık merkezdeler. AKP’nin en büyük kal-dıraçlarından biri eski vesayet rejimiyle korkutmak. Katı laik, yukarıdan ba-kan, elitist, fazla Batıcı, entegre etmeyen, saygı duymayan bir tutumla kor-kutmak. Eski askeri bürokratik vesayet düzeni kendisinin doğru bildiğini mutlak doğru olarak kabul ederdi. AKP iktidarı sırasında AB yolunda yapı-lan reform çabalarıyla, bir yüzleşme ihtimali olarak beliren Ergenekon dava-larıyla falan Türkiye şöyle bir noktaya gelmişti. Bu eski rejimi tasfiye etme-nin, bütün farklılıkların eşdeğerlilik temelinde bulunabileceği yeni bir demok-ratik zemini kurabilmenin kıyısına gelinmişti. AKP referandumdan ve 2011 genel seçimlerini kazandıktan sonra bu imkânı büyük bir hovardalık ve nob-ranlıkla kısa sürede harcadı. “Herkes eşdeğerlidir” deyip bir demokratik sıç-rama yapma imkânı varken eski rejimin yaptığıının aynısını yaptılar. “Benim dediğim mutlak doğrudur ve bunu topluma dayatırım” noktasına saptılar.

• *Muhafazakâr seçmeni eski vesayet rejimine dönmekle korkutmanın 2014’teki iki seçimde belli ölçüde başarılı olduğunu gördük. Bu seçimde aynı kesimin dinî duyarlılıkları daha da fazla hedefleniyor gibi. Kur’an ve Kâbe*

tartışmaları nedeniyle HDP'ye verilen destekte bir miktar geriye gidiş olduğu tespitini yapanlar var. Din unsuru siyasette satan bir şey mi hâlâ size göre?

– Muhtemelen bir miktar etkisi var ama çok büyük mü, bilmiyorum. Daha önceki seçimlerde muhtemelen daha fazla alıcısı olurdu. AKP şimdi kaybetme paniği nedeniyle giderek dozu artan bir tehdit ve korkutma kampanyası yürütüyor. İslâm üzerinden tehditler, “bunlar dinsiz” demeye getiren bir söylem. Bir yandan da Yalçın Akdoğan üzerinden “HDP barajı geçerse çözüm süreci biter” tehdidi savuruyor. Bunların bir miktar alıcısı olabilir. Ama belki ondan daha fazla tepki de çekiyor, çünkü acizlik gösteriyor. Güya çözüm sürecini yürüten iktidar partisi demokratik kurallar içerisinde rekabet eden başka bir partiye “Barajı geçerseniz çözüm süreci biter” diyor. Bu neresinden bakarsanız bakın siyasi olarak bir iflas itirafı.

• Başbakan Ahmet Davutoğlu AK Parti içindeki liderlik denkleminin neresinde?

– Ahmet Davutoğlu şimdilik o kadar ağırlığı olmayan ikinci adam konumunda. Çünkü birinci adam, ikinci, üçüncü, beşinci adamlara ve kadınlara çok yer tanımayan, mutlak iktidarının hafif de olsa zedelenmesini tolere edemeyen bir yapıya sahip.

• AK Parti içinde hiçbir zaman gerçek manada ikinci bir adam olamayacak mı? Başkanlık meselesinin rafa kalkması durumunda bu potansiyeli taşıyacak bir isim görüyor musunuz siz?

– Bu soruyu 4-5 yıl önce sorsaydınız daha iyimser bir cevap verebilirdim. Ama geldiğimiz noktada artık o tür “köprüden önceki son çıkışlar” geçilmiş durumda. AKP artık Tayyip Erdoğan kişiliğinde –ki bu özel bir kişilik– vücut buluyor. Son birkaç yılda gördük, Bülent Arınç'ı, Abdullah Gül'ü, kurucu düzeyinde olan kişileri bile nasıl gözden düşürebildiğini gördük. Tayyip Erdoğan artık tek liderdir. Hiçbir şekilde yanına rakip istemez. Bunu ne parti içinde istiyor ne de ülke çapında istiyor. Başkanlık rejimine geçme derdi de böyle bir dert. Bu kadar güçlü, hiçbir muhalefete izin vermeyen bir liderin hâkim olduğu dünyadaki hareketlere bakarsanız bu hareketler o liderin ölümüyle birlikte sona eriyor. Çünkü hareket kendini yeniden üretemiyor. O lider herkesi bir tehdit ve rakip olarak gördüğü için arkadan birileri gelemiyor. Onu yerinden etmek diye bir şey düşünülemiyor bile. Bu tabii uzun vadede o hareketin hayatiyetini söndüren bir şey. AKP'nin kendine verdiği en büyük zarar bu. AKP 3-5 yıl öncesi ne kadar kısıtlı da olsa kendi içinde bir çeşitliliği, tartışmayı barındıran bir par-

tiydi. Zaman içinde tekseslilik hâkim oldu. AKP'nin içindeki organlardaki tekseslilik, tansiyonun olmaması onlara iyi bir şeymiş gibi gelebilir ama aslında sonlarını hazırlayan şeydir. AKP bu seçimden yine birinci parti çıkacak ama kendini yenileme potansiyelini kaybetmiş bir partidir.

• *Farkındaysanız hep AK Parti'yi konuşuyoruz ve "Yine birinci parti çıkacak" diyoruz. Neden 13 yılın ardından ve ülkede anlattığımız kadar sorun varsa neden diğer partilerin birinci çıkma ihtimalini bile konuşmuyoruz?*

– CHP'nin son dönemlerdeki değişme çabasına rağmen CHP de, MHP de yine de geniş halk kitleleri gözünde daha çok eski vesayet rejiminin uzantıları gibi görünüyor. MHP zaten epey öyle. Kürt meselesindeki tavrına bakın; ölümden öte köy yok. Bu konularda değişmezseniz büyüme şansınız zayıf. En fazla % 20 alırsınız. Bu kadar değişmiş bir dünyada, bu kadar acı yaşamış bir Türkiye'de siz hâlâ Türklük ve savaş üzerinden bir dil kurabiliyorsanız, başka bir şeye kafanız açılmıyorsa bir şansınız yok. CHP değişim çabasına ve MHP'den çok avantajlı olmasına rağmen, demokratikleşme alanında AKP'nin ötesine geçecek bir tavır ortaya koyamıyor. Sosyal demokrat bir partinin; "Barış sürecinde hatalar yapılmıştır ama bu meselenin çözülmesi gerekir, siz yeterli adımı atmadınız, daha çok adım atılması lazım" diyerek ön alması lazımdı.

• *CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu buna benzer şeyler söylüyor. Çözüm sürecini devam ettirip parlamento zeminine taşımaktan bahsediyor.*

– Evet ama yine de defansif. "Parlamentoya taşırız ama İmralı'yla görüşmeyiz" diyor. AKP'ye yaklaşıyor ama yine de gönül rahatlığıyla ön alamıyor. Bir de tabii CHP'nin kendi tarihinden gelen müthiş bir Batıcı, ceberut laikçi bir damarı var. Ulusalci damardan bir miktar arındılar ama yine de var içlerinde. Bu da özellikle mütedeyyin kesimlere güven vermiyor. Onu değiştirmek için çok daha fazla çabalaması lazım.

• *CHP'nin muhafazakâr kesimi kazanmaya yönelik hamlelerinin işe yaramadığını mı düşünüyorsunuz?*

– Çabalıyor ama o kadar ağır bir tarihsel yük var ki, bu iş vakit alacak. CHP o tarihe sahip çıkarak bunu yapamaz. Tarihiyle yüzleşmesi gereken başlıca parti CHP'dir Türkiye'de. Şimdi bile o yanlışlıkların üzerinden yüzeysel geçiliyor. Dersim konusunda bile CHP net bir şey söyleyemiyor. Alevilerin önemli kısmı hâlâ CHP'ye oy veriyor. Ama onlar da Sünni mütedeyyin kesim

gibi. Alternatifi daha kötü gördüğü için ona veriyor. Bir de maalesef Türkiye’de lidere bakıp oyunu belirleme unsuru çok ağırlıklı. Türkiye’de şu anda iki tane lider var; biri Tayyip Erdoğan, biri de Selahattin Demirtaş. Lider enerjisi veren bu iki isim. Diğerleri liderlik koltuğunu doldursalar bile kitlelerde böyle bir titreşim yaratamıyorlar. İyi insan olabilirler, bunları hiç tartışmıyorum. Keşke Türkiye liderliğe bu kadar önem vermeyen bir ülke haline gelse, o zaman demokratik olgunluk daha da ileri taşınmış olur.

• *Erdoğan ve Demirtaş lider enerjisi veren iki isim dediniz. Ama ikisinin liderlik modelleri çok farklı aslında. Demirtaş’ın liderlik algısının yükselişi aslında toplumun “masaya yumruğunu vuran, baba gibi lider” takıntısı olmadığını mı gösteriyor?*

– Toplumun hiç öyle bir takıntısı yok. Ama o liderlik tarzının da bir alıcısı var. Titreşim yaratan, toplumla temas kuran lider dediğimizde şunlar önemli: Liderin bir kere karşısındaki kitlenin haleti ruhiyesini okuyabilme, o ruha seslenebilme becerisinin olması lazım. Bunu Demirtaş gibi daha mizahi bir yolla, kendisiyle de dalga geçerek, çok daha esnek ve şenlikli bir şekilde de yapabilirsiniz. Daha buyurgan, daha üstten konuşan bir şekilde de yapabilirsiniz. Önemli olan o duygusal teması kurabilme. Bu teması toplumdaki korkuları besleyip büyütme, manipüle etme yönünde de kullanabilirsiniz, yatıştırma ve ufuk genişletme yönünde de kullanabilirsiniz. Ama dinleyenlerin “bu adam bizim dilimizden konuşuyor” diye hissedebilmesi lazım. Bu ne Bahçeli’de ne de Kılıçdaroğlu’nda o kadar olamıyor. Onlar kitleyle teması çok kuramayıp, kendilerini anlatmaya çalışıyor.

• *Davutoğlu?*

– Davutoğlu da o kadar titreşim yaratabilen bir lider değil. Ustasını taklit etmeye çalışıyor ve kendisini beğendirmeye çalışıyor gibi bir görüntü veriyor. Ama Tayyip Erdoğan’ın da, Demirtaş’ın da böyle bir kumaşları var.

• *Doğal liderlik kumaşı mı o?*

– Doğal lider demek istemiyorum ama kişiliklerinden gelen kalabalıklarla temas kurabilme becerileri var. Tabii bu gerekli ama yeterli bir şey değil. Başka bir sürü koşulun da o işi pişirmesi lazım. Tayyip Erdoğan da 10-15 yıl önce şimdiki gibi bir lider değildi. Bir sürü siyasi durum ve kadroları onun bugünkü gibi bir lider olmasına katkıda bulundu. Ama geldiğimiz noktada Tayyip Erdoğan artık kendi kitlesinde büyük titreşim yaratabilen bir noktaya

gelmiş durumda. Bunun tabii bedeli de oldu. Toplumun yarısını kendine küstürmek, nefret ettirmek pahasına yaptı bunu. Çok sert bir şekilde yaptı. O nedenle de toplumun çoğunluğuna hitap edebilen bir lider olma şansını kaçırdı.

• *Bugün HDP'nin daha önce sadece yaşam tarzı kaygısı nedeniyle CHP'ye oy vermiş kesimlerin de oyunu almayı hedeflediğini biliyoruz. Beyaz Türkler neden HDP'ye oy verebilir? Gerçekten özgürlükler meselesini içselleştirebildikleri için mi, yoksa başkanlık meselesinde baraj olabileceğine inanışları için mi?*

– Çok güzel bir soru ama tek bir cevabı yok. Beyaz Türkler de parçalı bir yapı, her türlü var. Beyaz Türk olup faşist olan da var, AKP'lisi de var, sosyalisti de var, devrimcisi de var. Beyaz Türk dediğimizde politik bir pozisyondan çok kültürel bir pozisyonu tarif ediyoruz. Sosyoekonomik seviyenin orta üst düzeyinde yer alan bir yerlerden bahsediyoruz. Bu kesim içinde HDP'yi ilkesel düzeyde destekleyenler olduğu gibi, başkanlık tehlikesi ve Tayyip Erdoğan fenomenini durdurmak gibi daha konjonktürel nedenlerle de oy verecek olanlar vardır. Her türlü vardır.

• *HDP Türkiye'nin batısında kazandığı sempatiyi hangi koşulda kaybeder?*

– HDP “Bütün farklıların saygı göreceği bir zemin yaratmak zorundayız” diyor. Ha, bu dediğini yapmaz da, bütün ezilenlerin partisi olarak devam etmek yerine içinden bir parçanın tahakküm ettiği bir yere giderse tabii kendini inkâr etmiş olur ve biter.

• *Yani Kürtçülük yapmaya başlarsa....*

– Kürtçülük demeyelim, o başka bir şey. Ama tabii örneğin sadece Kürtlerin haklarıyla ilgilenirse o zaman HDP'ye ihtiyaç olmaz, bu proje biter.

• *Baraj altı kalırsa HDP, siyasi çizgi olarak oraya geri dönüş çok hızlı olur mu?*

– Sanmıyorum, en azından HDP bunu istemez. HDP bir tür melezeleşme projesi. Şu anda tabii ki en büyük parçası Kürt özgürlük hareketi. Dengeler birkaç yıl öncesine göre biraz değişmiş olsa da kadroların ve seçmenlerin çoğunluğu oradan. Kürt özgürlük hareketi bir açılım projesi olarak başladı ve destek buldu. Meseleye soldan bakan Türkiyeli bütün ezilen parçaların bir araya gelip kendi kimliğini koruyabileceği, ortak sesin melez bir ses olacağı

bir proje hedefiyle ortaya çıktı. Barajı geçerse bu melezlik güçlü bir karşılık bulacak. Barajı geçmese bile bu melezleşme süreci devam edebilirse bir sonraki seçimde çok daha büyük bir destek bulabilir. Ama hiç karşılık bulmazsa, başka türlü darbelere maruz kalırsa, yeni hükümet çözüm, barış sürecini geliştirmese, kendi içine kapanıp büzüşürse, tekrar parçalara ayrılırsa bu Türkiye için hiç hayırlı bir şey olmaz.

• *Seçime giderken en zor psikoloji içinde olan lider hangisi sizce?*

– Kişisel olarak tanımadığım birilerine psikolojik tahlil yapmam zor ama psiko-politik bir yönden şöyle bir şey söylemek mümkün. Muhtemelen şu anda en zor durumdaki lider Davutoğlu. Kendisini en sıkışık durumda hissediyor, çünkü kendi partisinin asıl lideri değil. Dolayısıyla sesi titrek çıkıyor. Kendi dâhil Türkiye’deki herkes biliyor ki o partinin asıl lideri o değil. AKP’nin bu seçimlere giderken en büyük dezavantajlarından biri de bu oldu. İster istemez bir çift başlılık çıktı. Bir de şu var; Davutoğlu parti seçmeninin yarısı istememesine rağmen bir başkanlık propagandasını yapmak zorunda bırakıldı. Bu “Ben kazanırsam kendimi daha da önemsizleştireceğim” demek. Bu da insani olarak kolay bir durum değil. Davutoğlu’nun hiçbir zaman dilendiremeyeceği içsesi “276’yı geçelim ama lütfen 330’u geçmeyelim” diyor olabilir.

PARTİLERİN PSİKO-POLİTİK AÇIDAN KARNESİ

AKP:

En güçlü yanı: Devlet imkânlarını kullanabilmesi.

En zayıf yanı: Devlet imkânlarını kullanabilmesi. Bu muhtemelen aynı zamanda en zayıf noktası çünkü giderek daha fazla insan AKP’deki bu keyfiyeti, kural tanımazlığı görüyor.

MHP:

En güçlü yanı: Toplumda kuşaklar boyunca o tedrisatın ana malzemesi olan Türk milliyetçiliğine dayandığı için hazır bir malzemesi var. Türkiye’de milli eğitim sisteminden geçen sıradan vatandaşın kulağı MHP’nin söylemlerine çok açık zaten. Böyle bir avantajı var. Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî söylemiyle uyum içerisinde bir parti.

En zayıf yanı: Değişen dünya ve Türkiye koşullarına uygun yeni açılımlar üretmekte kendi çerçevesi çok elverişsiz.

CHP:

En güçlü yanı: Sonuçta ikinci büyük parti olup, her şeye rağmen % 25 civarında oy alıyor olmak insanların zihninde bir iktidar alternatifi izlenimi veriyor. İkinci parti olmanın dışında pek de başka bir avantaj görmüyorum açıkçası.

En zayıf yanı: Devlet kuran, tek parti rejimini uzun süre devam ettirmiş ve bu tarihiyle övünen, sonrasında sosyal demokrat parti olduğunu söyleyen dünyada başka bir örnek yok. CHP'nin zorluğu büyük eşitsizlikler ve haksızlıklar üzerine kurulmuş bir devletin kurucu partisi olup da sonradan bu haksızlıklarla mücadele etmesi gereken sosyal demokrat parti olmaya soyunmak. Yapılamaz bir şey demek istemiyorum. Birtakım adımlar da atılıyor ama çok zor bir şey.

HDP:

En güçlü yanı: Ezilenlerin sesi olma, her tür rengi içinde bulundurmaya çalışın tavrı ve lideri güçlü yanları.

En zayıf yanı: Kürt hareketine yönelik önyargılar dezavantajı. Kanlı bir tarih var tabii orada, anılar taze. Aşılması için, yüzleşmeler için zaman gerekiyor.

Üçlü Telafi Kıskaçında Türkiye: Türklük, İslâm, Erdoğan*

Bizim için çok önemli birilerini ya da bir şeyleri kaybettiğimizde, bir boşluk oluşur; bu boşluk ıstırap verebilir ya da huzursuz edebilir. Bu tür na-hoş duygulardan kurtulabilmek için o kaybı *telafi* edecek yeni bir nesneye ya da duruma tutunmak isteyebiliriz.

Peki ya kaybedilen (ya da ciddi sarsıntı geçiren) şey bizatihi özgüvenimizse, özsaygımızsa, o zaman ne yaparız? Özsaygı ve özgüven, kendimizi ne denli değerli bulduğumuzla yakından ilişkilidir. *Benlik-değeri* ise doğumumuzdan itibaren bize bakım veren insanlarla kurduğumuz ilişkiler çerçevesinde oluşur ve kişilik yapımızın en temel eksenlerinden biridir. Ne ezen / ihmal eden ne de aşırı şımartan, bunlar yerine seven / destekleyen / makul sınırlar koyan bir ortamda büyüyebilirsek yeterince iyi bir benlik-değerimiz olur. Benlik-değeri hayatın ilk 5-6 yılında büyük ölçüde oturur, sonrasında daha zor değişir. Hiçbirimizin benlik-değeri mükemmel değildir, az ya da çok kırıl-ganlık potansiyellerimiz vardır.

Az kırılırsak, hayatın zorlukları karşısında daha dayanıklı oluruz; sendeleyip düştüğümüzde daha kolay ve daha hızlı ayağa kalkabiliriz ve kendimizi kolayca değersiz hissetmeyiz. Çok kırılırsak, hayat zorlukları karşısında kolayca değersiz hissedebiliriz ve bu değersizlik hali ciddi bir psikolojik ıstırap demektir. Bu ıstırapın süreklilik gösterme eğiliminde olması katlanma-sı zor bir durumdur ve olağanüstü karmaşık / yaratıcı bir mekanizma olan insan beyni bu ıstıraptan kurtulmanın yollarını arar.

* Bu makale daha önce 25 Mayıs 2015'te T24'te yayınlanmıştır.

Yollardan biri, değersizlik duygusunu *telafi* edecek ve kişiye kendini değerliymiş gibi hissettirecek *kandırmacalı bir savunma hattı* kurmaktır. Binlerce alanda gerçekleşen operasyonlarla, aslında derinde kendini epeyce değersiz hissedenden biri, bu değersizliğin verdiği ıstıraptan kurtulmak için değerliliği örneğin bir kabukla kapatır ve bu kabuk sayesinde tam tersine aşırı-değerliymiş, çok büyükmüş, her şeye hakkı varmış, kadir-i mutlakmış gibi *narsistik* bir duruş geliştirebilir. Bu duruş, kendisiyle aşırı meşgul olduğu için, başkalarını sahiden göremeyen, onları eşdeğerli kabul edemeyen, empatisiz bir duruştur. Bütün enerjisini, derindeki değersizlik duygusunun kabuğu zorlayıp dışarıya taşmasını engellemeye harcar. Empatisiz olduğu ölçüde de başkalarına zarar verme potansiyeli büyüktür. (Bu bahsettiğim kişilik yapısının hafiften ağıra çok çeşitli tonları söz konusudur.)

Benlik-değeri üzerinden bireysel düzeyde anlattığım bu mekanizma, kimi farklılıklarla, bizlik-değeri ve biz-narsisizmi üzerinden sosyo-politik düzey için de geçerlidir. Bir sosyal grubun politik kültürünün şekillenmesinde o grubun özdeğerini nereden, nasıl ve ne derecede sağlayabildiğini ve yeniden üretebildiğini anlamak çok önemlidir.

Çok kısaca özetlemeye çalıştığım bu çerçeveden bakarsak, Türkiye'nin son birkaç yıldır giderek artan bir şekilde üç ayrı telafi dinamiğinin kıskacına girmiş olduğunu ve bu gidişatın, eğer durdurulup dönüştürülmezse, Türkiye toplumu için çok ciddi tehlikeler barındırdığını görürüz. Tek tek kısaca bakalım:

TÜRKLÜK ÜZERİNDEN TELAFİ OLARAK CUMHURİYET

Cumhuriyet tarihi boyunca tanık olduğumuz ve bu nedenle en iyi bildiğimiz telafi mekanizması hâkim Türklük anlayışıdır.

Osmanlı'nın Batı karşısında hızla ve sürekli yenile yenile çöküşü nedeniyle politik elite oluşan özdeğer (bizlik-değeri) sarsıntısını telafi etmenin yolu olarak: çöküşün müsebbibi olarak görülen etnik, dinsel ve dilsel çeşitliliğin bastırılıp / kesilip Türklük üzerinden tektipçi bir yapıya geçilmesi; Türk milliyetçiliği üzerinden büyüklenmeci bir Türk mitolojisi yaratılması; her farklılığa ve muhalif akıma yönelik paranoid bir kuşkuculuk ve buna bağlı baskı-şiddet.

Farklılıklarını eşdeğerlilik temelinde tanıyan ve saygı duyan demokratik bir toplum olarak olgunlaşmamızın önündeki temel engel olan bu Türklük anlayışı (ya da *Türklüğün biz-narsisizmi*), "Ne mutlu Türküm diyene!", "Türkiye Türklerindir", "Bir Türk dünyaya bedeldir" gibi kof böbürlenme-

ler ve Türk-olmayan Türkiyelileri dışlama üzerinden macerasına devam ederken, son Kürt isyanıyla sert bir duvara çarpmıştır. Artık Kürtlerin ve Kürtçenin varlığı ve dolayısıyla hakları inkâr edilemez bir noktaya gelmiştir. Bu aynı zamanda hâkim telafi mekanizması olarak Türklüğün eskisi gibi sürdürülemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu durum, hâkim unsur olarak Türklük üzerine kurulu bu devlet için ciddi bir kriz anlamına gelmektedir. Bu krizden tek çıkış yolu, yurttaşlık tanımından ve pratiğinden etnik köken, dilsel ve dinî aidiyet gibi unsurları çıkarmak, her tür farklılığı içerebilen politik ve demokratik bir yurttaşlık tanımı geliştirmektir.

Türk-Kürt meselesi üzerinden iki yıldır devam etmekte olan “çözüm süreci”, yurttaşlık tanımındaki bu demokratikleşme ihtiyacını açıkça göstermesine ve Kürt tarafının bu konudaki ısrarlı taleplerine rağmen, AKP hükümeti bu konuda henüz bir adım atmamıştır. Ancak genel olarak bu Türklük telafi mekanizmasının eskisine göre güç kaybettiği, yıprandığı, ama hâlâ epeyce işlevsel olduğu söylenebilir.

Türkiye temel olarak bu telafi mekanizmasıyla onyıllardır devam ederken, AKP iktidarının en azından ve özellikle son döneminde iki yeni telafi dinamiği daha bütün güçleriyle devreye girmiş durumdadır.

İSLÂM TOPLUMLARININ YENİLGİSİNİ TELAFİ ETME ÇABASI OLARAK İSLÂMCILIK

Dünyadaki bütün İslâmcı hareketlerde, İslâm toplumlarının Batı karşısında yüzyıllardır süren derin ve yaygın yenilgisinin durdurulup tersine çevrilmesi, eziklikten kurtulunması, peygamber dönemindeki *saadet* rejiminin tekrar ihya edilmesi merkezi bir yer tutar.

Batı karşısındaki yenilgi derindir; İslâm toplumlarının bizlik-değeri ağır ve kronik yaralar almıştır. Öte yandan, kutsal kitabın vaadi *en son ve en mükemmel dinin* mensubu olmaktır. Bu ilahi vaat ile varolan özdeğer ezikliği arasındaki açının genişliği, yenilgi ile sahici bir yüzleşme ve sonrasında yenilgiden öğrenerek toparlanma gibi bir seçeneğe şimdiye kadar pek olanak tanımamış; bunun yerine kof telafi mekanizmalarından medet umulmuştur.

İslâmcıların biz-narsisizmi diyebileceğimiz bu kabuk, her koşulda İslâm’ı merkeze alıp, İslâm’ın üstünlüğünü veri alarak davranmak zorunda hissederek. Gerçek hayat, İslâm’ın üstünlüğüne dair pek bir kanıt sunmadığı için, fantezi dünyası ve bu meyanda hezeyanlar bol miktarda devreye sokulur.

AKP de, özellikle 2010 Anayasa Değişikliği Referandumu ve 2011 Genel Seçimleri sonrasında, önceki askeri-bürokratik vesayet rejimine boyun eğ-

dirip ferahlamasıyla birlikte, elinde büyük bir imkân varken, tüm toplumun demokratik standartlarını yükseltmek yerine, kendi İslâmcı tercihlerini tüm topluma dayatmaya başlamıştır.

Aynen Türklüğün biz-narsisizminde olduğu gibi, burada da *Biz* olarak tanımlanan *makbul* (İslâmcı) *Sünni Müslümanların* mutlak doğru ve haklı oldukları, diğerlerinin bu Biz'e tabi olması gerektiğine inanılır. Eğer mutlak doğru ve haklıysak da, hak yolunda –yolsuzluk, hukuksuzluk dâhil– her şey mübahtır.

Kaliteli bir eğitim sistemi üzerine kafa yormak yerine, din derslerinin ve İmam Hatip okullarının arttırılmasından başlayıp; tamamen kof “kadim medeniyet” şişirmelerine; Amerika'yı Müslümanların keşfetmesi ve Küba'da yüzyıllar önce cami inşa edilmiş olması hezeyanlarına kadar, biz-narsisizminin telafi mekanizması aynı eksen üzerinden yürür: “Biz aslında yenilmedik. Biz muhteşemiz. Tek yapmamız gereken kurallarımıza / kültürümüze daha da sıkı sarılmak.” (Ortada bir yenilgi yoksa, yenilginin önemli nedenlerinden biri olan o kuralları sorgulamaya, değiştirmeye de ihtiyaç kalmaz haliyle.)

Son döneminde İslâmcı ağırlığı iyice ortaya çıkan AKP, telafi mekanizması olarak hâkim Türklük anlayışından tam olarak vazgeçemese bile, asıl olarak ve giderek yoğunlaşan biçimde İslâmcılığın telafi tahayyülleri üzerinden iş görmektedir. Ceberut bir toplum mühendisliği çabasına denk düşen bu hal yeterince alarm vericidir. Ancak Türkiye'yi kıskaca alan *ek* bir telafi mekanizması daha söz konusudur ve ayrıca bahsedilmeyi hak etmektedir.

SERT BABA KAYGISINI VE CENNET ANNE KAYBINI TELAFİ ETME İHTİYACI OLARAK ERDOĞAN

Türklük ve İslâmcılık biz-narsisizmleri üzerinden açıklamaya çalıştığım telafi mekanizmasının bireysel düzeydeki bir benzerinin de, şu anda Türkiye Devleti'nin en yetkili ve güçlü konumunda olan, üstelik Başkanlık Sistemi'ne geçerek daha da güç elde etmek isteyen Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan için de söz konusu olduğu söylenebilir.

Erdoğan'ın en belirgin özelliklerinden biri neredeyse sınırsız olduğu görülen *güç iştahı*dır. Kendi partisi dâhil, tüm toplumun kendisine itaat etmesini beklemekte; muhalif seslere ve duruşlara, saygıyı geçtik, tahammül bile edememekte; kendi amaçlarına ulaşabilmek için yasaları hiçe sayabilmekte; varolan gücüyle yetinemeyip hep daha fazla güç sahibi olmak istemektedir. Yine aynı nedenle, zaman içinde kendi yakın çevresinde sadece ona mutlak

itaat edenler kalabilmiştir (Bu da aslında bir liderin dış dünya ve gerçeklik ile ilişkisini zayıflatan, dolayısıyla muhakeme kapasitesini köreltip, ona giderek daha çok hata yaptıran bir durumdur).

Erdoğan'ın bu doymak bilmeyen güç iştahı, tabii ki 13 yıllık uzun AKP iktidarından, birçok seçim zaferinden, bir önceki bölümde bahsettiğim İslâm-cı telafi mekanizmasından ve dünyadaki neoliberal / otoriter yönelimlerden beslenmiş ve pekişmiştir. Ama Erdoğan için ek ve kritik bir faktör daha vardır: Kişilik yapısı.

Burada sadece çok kısıtlı bir kişilik analiziyle¹ yetinerek söylersek, açık kaynaklardan edinilebilecek bilgiler çerçevesinde: Erdoğan'ın çok sert / ezici bir baba ve çok yumuşak / kurtarıcı / sığınak anne tarafından yetiştirildiğini biliyoruz. Babası tarafından, bugün ağır fiziksel çocuk tacizi sayılacak kimi cezalandırmalara maruz kaldığını; evde babanın yarattığı ağır bir disiplin / korku / kaygı iklimi olduğunu; buna karşın babasının öfke nöbetlerini yatıştırma rolünün evin en küçüğü olarak mutlak itaat jestleri (ayakkabısını öpmek gibi) yapması karşılığında Erdoğan'a düştüğünü; bütün bu korku düzeninin içinde annenin koruyucu bir sığınak olduğunu; bu yüzden –kendi ifadeleriyle– Erdoğan'ın çocukken “annesinin ayaklarının altını öpmek istediğini, annesinin ayaklarını çekip ağladığını”, annesine çok özel bir bağlılığı olduğunu anlayabiliyoruz.

Bütün bu bilgiler bir araya getirildiğinde, Erdoğan'ın kendisini ezme / yenme / engelleme potansiyeli olabilecek otoritelere (kişi veya kurum) yönelik hayli yüksek bir hassasiyeti olduğunu; bu hassasiyetin muhtemelen kaygı, korku ve kuşku şeklinde tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Baba tarafından epeyce örselenmiş, anne ile özel bağ sayesinde telafi edilmeye çalışılmış benlik-değeri, kendisini güvende hissedebilmek için tüm-güçlü (*omnipotent*) bir kabuk yaratmaya çalışıyor. Anne kaybıyla (ve aynı zamanlara denk gelen hayati tıbbi sorunlarla), dünya daha da tekinsiz bir yer oluyor ve o tüm-güçlü kabuğun daha da kalınlaştırılıp sertleştirilmesi gerekiyor.

Tüm-güçlü hissetme ihtiyacında olan bu kabuk, fazla kırılğan hisseden benlik-değerinin kendini korumaya çalıştığı dirençli bir telafi mekanizmasıdır. Benlik-değerinin kırılğanlığının yaratabileceği psikolojik ıstırap hissedil-

1 Burada yaptığım kısıtlı kişilik analizi, bir tıbbi / psikopatolojik teşhis çabası değildir. Hepimizin değişik özellikler / dinamikler barındıran bir kişilik yapısı / tarzı vardır ve “kişilik bozukluğu” gibi psikopatolojik etiketler yapıştırmadan da kişilik tarzı analizi yapmak mümkündür. Dolayısıyla burada Erdoğan için psikopatolojik bir teşhis koymuyorum; kendisinin cezai ehliyetinin tamamen yerinde (davranışlarının sonuçlarını hesap edebilir kapasitede ve bu yüzden de bütün davranışlarından sorumlu) olduğunu düşünüyorum.

mesin diye sürekli alarmda olunup muhtemel tehditler / rakipler gözlenecek, bertaraf edilecek; bütün bunları yapabilmek ve dokunulmaz / örselenemez bir konumda olabilmek için de hep daha fazla güç devşirilecektir. Başkanlık Sistemi bunun için *de* gereklidir.

BU TELAFİ KISKAÇLARINI AÇMADAN TOPLUM OLARAK OLGUNLAŞAMAYIZ

Türkiye toplumu olarak demokratik olgunlaşma yolunda mesafe kat etmek istiyorsak, burada bahsettiğin üç telafi mekanizmasını da lüzumsuzlaştırmak, geçersiz hale getirmek zorundayız.

Bunun yolu, sosyo-politik arenada biz-narsisizmlerine de, ben-narsisizmlerine de dur demekten geçiyor. Doğal olarak çok renkli ve çoğulcu bir toplumu, tek bir –etnik veya dini– kimliğin hâkimiyeti altında boğmaya son vermeliyiz.

Tekil kimliklerin güç iştahlarına olduğu gibi, kişilerin güç iştahlarına da son vermeliyiz.

İki hafta sonraki genel seçimlere giderken HDP'nin kullandığı iki slogan bu açıdan dikkat çekiyor:

Biz-narsisizmlerine karşı çıkmak için eşdeğerlilik / eşitlik temelinde bir araya gelebileceğimiz *Büyük İnsanlık*.

Ben-narsisizmine karşı çıkmak için *Seni Başkan yaptırmayacağız!*

Türkiye Çatışmasızlığı Sevmiştii*

- *Psikoloji ile politikanın ilişkisini okurlarımıza nasıl özetlersiniz?*

– Vay, zor sorudan başladık. Valla, büyük bir konu bu tabii, çok karışık, geniş, bir sürü açıdan bakılabilir. Şimdi bir sürü düzey var, bireysel psikoloji düzeyi var, belli bir kişilik yapısı, eğilimleri, hassasiyetleri, güçlü, zayıf yanları var, bir toplumun psikolojisi, kolektif psikoloji diye bir şey var, toplumsal grupların birlikte yarattıkları daha sosyal psikoloji düzeyi var, bir de politik süreçler var, bunların hepsi karşılıklı birbirini etkileyen, besleyen gayet yoğun etkileşen süreçler. Dolayısıyla hani politik süreçlerin kendisi, bir ülkede politik süreçlerin ne kadar demokratik ya da anti-demokratikliği toplum psikolojisini doğrudan etkiliyor, toplum psikolojisinin hali, durumu bireyleri doğrudan etkiliyor.

- *Örnekleseyiz.*

– Mesela işte son aylarda Türkiye’de ruhsal çökkünlük, umutsuzluk, kaygı düzeyleri artıyor bir sürü insanda. Politik görüşlerinden bağımsız olarak, “nereye gidiyoruz”, “ne oluyor” meseleleri artıyor, çünkü politik süreç gayet zor gidiyor, gayet çatışmalı, tıkanıklıklar içerisinde gidiyor. Öte yandan toplumun psikolojisi, bir tarihselliği var toplumun psikolojisinin, toplumun psikolojisinin ne durumda olduğu da politik süreçleri etkiliyor. İşte, mesela buna örnek olarak da şey diyebiliriz, Türkiye toplumunun çoğunluğunun, Türkler kesiminin çoğunluğunun politik süreçlere dair kaygıları, korkuları,

* Söyleşi: İshak Karakaş, *Halkın Nabzı*, 2 Eylül 2015.

hezeyanları, işte başta bölünme korkusu mesela, gayet sosyal psikolojik bir fenomen olarak bugün politik meselelere nasıl yaklaşacağını, nerelerde hassasiyetleri olduğunu, nerelerde bazı politik akımlar tarafından provoke edilebileceği, ikna edilebileceği, kandırılabilirdiği, bütün bunları etkileyen kolektif psikolojik süreçler de var, böyle karşılıklı etkileyen süreçler bunlar.

- *Diyarbakır Cezaevi'nde kalanlarla söyleşiler yaptınız.*
– Evet.

- *İzlenimleriniz nelerdi?*

– Diyarbakır Askeri Cezaevi 1980-84 Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu diye bir komisyon var, 4-5 yıldır çalışmalarını sürdüren, bu komisyon işte 40-50 kişilik büyük bir komisyon, 530 civarında o dönemde Diyarbakır Cezaevi'nde kalmış eski tutuklu ve hü- kümlü ile görüştü, kayda geçirdi, videoya çekti bütün bu görüşmeleri, sonra da analizlerini yaptı, 3 konferansla Diyarbakır'da, Ankara'da ve İstanbul'da sonuçları kamuoyuyla paylaştı ve bir son rapor kitap hazırlığı da sürüyor. Çok kısaca özetlersek, tabii çok devasa bir konu bu, çok kısaca özetlersek, zaten bildiğimiz, bir sürü basından, bu konuda yayımlanmış kitaptan, tanıklıktan bildiğimiz bilgileri çok daha derli toplu, sistematik, bilimsel standartlara uygun bir şekilde biz toplamış olduk. Yapılan değerlendirmede, işte Diyarbakır Cezaevi'nin o dönemde Türkiye'de var olan, o dönem, askeri diktatörlük döneminde var olan eziyet rejiminin doruk noktası olduğunu bir kere daha gördük. Niye doruk noktası? Çünkü Türkiye'de o dönemde bütün muhaliflere uygulanan eziyet rejimine ek olarak Diyarbakır Cezaevi Kürtleri ve Kürtçeyi ezmek, silmek için bir gösteri mekânı olarak kullanılmış oldu. Yani orada genel askeri diktatörlük rejiminin genel baskı standartlarının ötesinde bir de Kürtlüğü ve Kürtçeyi ezmek için ek bir katmanı daha vardı, akla hayale gelmeyecek işkenceler çok yoğun bir şekilde uygulandı, o dönemde oradan 6-7 bin kişinin geçtiğini tahmin ediyoruz, 6-7 bin kişi orada bulundular, 30 küsur insan işkencede katledildi, gene 30 küsur insan işkence rejimini protesto etmek için direnirken kendilerini öldürdüler. Yakarak, asarak. Hem bir eziyet rejimi görüyoruz cezaevinde 1980-84'e baktığımızda, hem de bu eziyetle, baskılarla mücadele eden müthiş bir direniş hareketi de görüyoruz, dalga dalga gelen, bazen azalan, bazen kabaran, bir sürü insan öldü, çok daha fazlası sakat kaldı, fiziksel olarak, sonrasında intihar eden çok insan olduğunu duyduk.

• *Cezaevinden çıktıktan sonra?*

– Çıktıktan sonra. Psikolojik zorluklar nedeniyle, 30 yıl geçmiş olmasına rağmen, biz bu görüşmeleri 30 yıl sonra yaptık, 30 yıl çok uzun bir süre, 30 yıl geçmiş olmasına rağmen ve biz tabii herkesle görüşemedik, sadece 500 küsur insanla görüştük, tahminimizce bu bizimle görüşmeyi kabul eden insanlar görece kendilerini daha iyi korumuş, daha sağlam diyebileceğimiz arkadaşlarımızdı. Onlarda bile bir 30 yıl sonra bazı zorlukların hâlâ devam etmekte olduğunu saptadık. Yani birkaç şey birden, hem bu zorluklar devam ediyor kısmen de olsa, kimisinde tabii, herkeste değil, gene görüştüklerimizde bütün bu eziyet rejimiyle başederken en büyük yardımcılarının politikleşme olduğunu da gördük, politik bir davaya bağlılık, o politik dava içinde kendilerini görmek, politik kimlik içerisinde bütün bu yaşananları anlamlandırabilmek, onların yaşayabilecekleri başka bir sürü psikolojik zorluktan onları koruyan bir mekanizma olarak da, bir başetme mekanizması olarak da yoğun biçimde kullanıldığını gördük. Eğer bu politik mücadele, direniş, bunlar üzerinden anlamlandırma olmasaydı o süreçte yıkım, çok daha büyük bir yıkım, hem sosyal hem psikolojik çok daha büyük bir yıkım olması beklenebilirdi. Yani insanların tabii ki etkilendiğini ama aynı zamanda direndiğini de gördük. Bütün bunlar belgelendi, kayda geçirildi.

• *Hukuk cihetine gidenler oldu mu?*

– Bütün bu çalışmalarımız sırasında 1.000 küsur eski Diyarbakır Cezaevi tutuklusunu, hükümlüsünü, orada o dönemde bulunmuş kişi suç duyurusunda bulundu, savcılığa başvurdu, savcılık, Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı bir soruşturma açtı önce, bir iki yıl soruşturma devam etti, yüzlerce eski hükümlü ve tutuklu gitti, ifade verdi savcıya, bir kısmı adli tıbbı gönderildi, üç dört savcı değişti bu süreçte, biz bu savcılarının hepsiyle komisyon olarak görüştük, bilgilendirdik, raporlarımızı sunduk onlara, destekleyeceğimizi, bu süreci çok önemsedığımızı belirttik, bazı savcılar çok işbirliğine açıktı, bazıları daha az açıktı, hukuki olarak da onları hukukçularımız, komisyonda olan hukukçularımızın mütalaalarıyla beslemeye de çalıştık, desteklemeye de çalıştık. Bir süre umutlu giden bir süreç oldu. Sanki bir dava açılacakmış izlenimi verdi bazı savcılar bize. Ama son bir buçuk yıl, bir yıl önce, yaklaşık bir yıl önce zaman aşımı nedeniyle soruşturma kapatıldı ve o dosyayı kapattılar. Çok, yani klasörlerce doküman birikmişti. Hâlbuki insanlığa karşı suç olarak tanımlanarak zaman aşımı engelinden kurtulunabilirdi ama sanıyoruz ki siyasi

bir karardı, yukarıda bu süreç daha fazla ilerletilmek istenmedi. İleride tekrar bunun ele alınacağını umuyoruz.

• *Biliyorsunuz, bugün Kürt bölgelerinde bir çatışma vardır. Çatışma süreci toplumu nasıl etkiliyor? Özellikle Kürt bölgesinde?*

– Valla, Türkiye iki yıl, iki buçuk yıl süren bu çatışmazlık, fiili ateşkes dönemine almıştı ve bunu sevmişt her tarafıyla, bu çok iyi olmuştu ve toplumun çoğunluğunda bu çatışmalı dönem geride bırakılacak, bir barış gelecek umudu doğmuştu, bunun bitmesi tabii her tarafta çok ciddi kaygılar yarattı, mutsuzluklar tekrar devreye girdi, karışık, yani toplum tek tip olmadığı için Kürtler için de, Kürt olmayanlar için de, Türkler için de karışık durumlar olduğu söylenebilir, değişik parçalarında karışık duygular var. Kürtlerde herhalde hem kaygı hem öfke, hayal kırıklığı, yabancılaşma gibi duygular karışık biçimde ön planda, bazı kesimlerde bunlardan birisi daha ön planda olabilir ama hepsinin hissedilir derecede olduğu görülüyor basından, sosyal medyadan, kişisel ilişkilerden. Türklerde de bunun benzeri, karşılığı var, orada da hayal kırıklığı var, kaygı var, öfke var, bu öfkenin bir kısmı hükümete yönelik bir öfke olduğu gibi Türklerin daha milliyetçi kesimlerinde işte PKK'ye, Kürtlere yönelik öfkenin de hissedilir olduğunu görüyoruz. Karışık, yani öyle tek tip bir şey yok ama negatif duyguların, öfke, üzüntü, kaygı, umutsuzluk, hayal kırıklığı gibi negatif duyguların tabii kabardığı bir dönem bu herkes için.

• *Çözüm süreci toplumun psikolojisini nasıl etkiledi?*

– Şimdi bu çözüm süreci umutları artırdı, rahatlatı insanları, daha güvenilir hayata, topluma, karşı tarafa biraz daha güvenilir hale getirdi ama çözüm süreci en başından beri çok kötü yönetildiği, çok eksik yönetildiği için, işin içinden baştan beri olması gereken bir yüzleşme şeyi, eksen kurulmadığı için insanlar biraz, biraz boş bir umutla gitmek zorunda kaldılar. Yani altı doldurulmadı bunun. Ateşkes tabii ki çok gerekli bir ilk adımdı, onusuz bir şey olmaz, üzerine bir şeyler bina etmek gerekiyordu ama ben de başından beri hep döne döne hep şunu demeye çalıştım, Türkler kısmı bu toplumun 90 yıllık, yüz yıllık beyin yıkanmışlığı, yalanlarla bezeli bir tedrisattan geçirildiği için bu Kürt meselesinin kökünü gereği gibi bilmeyen, dolayısıyla bu mesele niye var, bu insanlar niye şikâyet ediyorlar, niye memnuniyetsizler, bunları tam olarak anlayabilmiş bir toplum değil çoğunluğu, bilen var tabii ama çoğunluğu bilmiyor, sadece onlara anlatılan ezberleri biliyorlar, bu ezberle değiştirilmeden, bu ezberlerle yüzleşilmeden, bu devletin Kürtlere yaptıkları ya

da işte muhalif olarak, sakıncalı olarak gördüğü diğer kesimlere yaptıkları gereği gibi anlatılmadan toplumun bütününe, bunlarla ilgili hakikat komisyonu mu olur, mahkeme mi olur, çeşitli mekanizmalar kurulmadan bu toplum adil, eşitlikçi bir barışa hazır hale getirilemez, sadece boş umutlarla bir süre oyalanır ama bu iş çöker böyle bir mekanizma kurmazsak diye hep anlattık ama bu mekanizmalar hiçbir zaman kurulmadı, uzun zamandır AKP'nin bu işi sadece seçimleri kazasız belasız atlatmak üzerine kurmuş olduğu, sahici bir barışçıl çözüm peşinde olmadığı görülüyordu. Bunları dinletemedik kimseye ve bu toplum, Türkler tarafı yüzleşme olmadığı için böylesi eşitlikçi, yani Kürtlerin arzuladığı ve olması gereken eşitlikçi, adil bir barışa hazır halde değil zaten. Hâlâ değil yani.

• *Şimdi daha fazla insan biliyor meseleyi ama değil mi?*

– O insanların sayısı arttı belki zaman içinde ama Türkler kısmının çoğunluğu hâlâ, sıralasak şimdi beş on madde, ne olacak, barış, eşitlikçi, adil barış, işte bilinmeyen şeyler değil, beş on madde sıralasak, bazı araştırmalar da var bunu gösteren, anadilde eğitim, işte yerel yönetimlerin şimdikine göre epeyce daha güçlendirilmiş olması, anayasada yeni bir vatandaşlık tanımı falan, bunları sorsak, Türklerin çoğu bunlara “evet” diyebilecek durumda değil. “Evet” diyebilir hale gelebilirler ama bunun için birkaç yıllık iyi, sistematik bir çalışma yapılması lazım, anlatılması lazım insanlara, bu yapılmadı, dolayısıyla şimdi bir anlam bunalımı var iki tarafta da, farklı bir anlam bunalımı var yani, “niye bu işi yaptık, yaşadık biz”, “ne oldu”, “niye bitti”, toplumun çoğunluğunun bir, bu sorulara cevabı muğlak, ortada, belki birilerini suçlaması gerektiğini düşünüyor ama kimi, niye suçlayacak konularında net cevaplar yok, bu yüzden de HDP gibi yapılara, işte insan hakları kuruluşlarına, barış derdi olan insanlara bu süreci çok iyi anlatma görevi düşüyor. “Yani ne oldu”, “niye olmadı”, “ne olması gerekiyordu”yu çok daha güçlü ve sürekli, ısrarla anlatmamız lazım ki bundan sonraki, eğer olacaksak ki hemen olacağını sanmıyorum, maalesef birkaç yıl kaybediyoruz gibi geliyor bana, ama bir noktada olması gerekecek ama o olacağı zaman eski hataları yapmamak, eski eksiklikleri yapmamak için bu şimdiki hataları çok iyi döne döne anlatmamız ve analiz etmemiz lazım.

• *Burada Kürtler ve Türkler savaştan farklı biçimde mi etkileniyor?*

– İster istemez, tabii yani, işte görüyoruz Kürtlerin köyleri, kasabaları, ilçeleri basılıyor, taranıyorlar, yoğun tutuklama, baskı rejimi yani onların

gündelik hayatının içerisinde ve devleti yönetenlerin gayet saygısızca, görmeyen, empati kurmayan, horlayan, yukarıdan bakan, zorbaca diyebileceğimiz bir söylemine maruz kalıyorlar. Dolayısıyla hem eziliyorlar, hem bilmiyorlar, hem diremiyorlar, hem kendi kimliklerini daha da pekiştiriyorlar, Türk kesiminde ise parçalı şeyler var, homojen bir tepki olduğundan, Kürtlerdeki kadar homojen bir etki olduğundan söz edemeyiz ama çoğunluğun tepkisi eskiye göre bir miktar azalmış olmasına rağmen yeterince empati kuramamak, yeterince hassasiyet gösterememek, yeterince eşitlikçi hissedememek, davranmamak gibi bir durumu var, yani sanki ona hiç dokunmuyor falan gibi. Böyle düşünmeyen Türk kesimleri artıyor, özellikle Gezi'den beri artıyor, HDP'nin burada çok ciddi bir açılımı oldu, son bir iki yıldaki HDP'nin çizgisi daha çok Türk'e Kürt meselesine hassasiyet göstermesi, kulak kabartması açısından çok ciddi katkıları oldu, HDP'ye oy vermeyenler arasında bile yani HDP'ye oy verenlerin % 10-11'inin Kürtlerden, kalanının, yani daha azının Kürtlerden geldiği çeşitli araştırmalarda gösteriliyor ama HDP'nin aldığı oyun ötesinde başka bir, henüz oy vermeyen % 10- 20'lik bir kesim de var ki HDP'ye kulak kabartan, bakan, sempati gösteren, derdini anlamaya çalışan ve izleyen en az o kadar bir kesim, oy verenler kadar bir kesim de var. Akıllı davranabilirse, iyi gidebilirse HDP yavaş yavaş bu kesimlerin oyunu da alabilir hale gelebilir ama nereden bakarsak bakalım Türklerin çoğunluğu hâlâ Kürt meselesi ve Kürt coğrafyasında yaşanan bu çatışmalı sürece dair yeterince hassasiyet gösterebilir durumda değil.

• *Barış için toplumun neler yapması lazım?*

– Şu an Nobel'lik sorular soruyorsunuz. Barış için toplumun bir, barış istemesi lazım, barış istemesi için bu meselenin, onun da, hep yıllardır söylediğim şey, iki koşulu var bence, bir, şahiden bu işin silahla çözülemeyeceğini anlaması lazım, her iki tarafın da, yani silahla gelinebildiği kadar gelindi kardeşim, bundan sonrası gidilecek yer yok, Türkiye devleti ne kadar şiddet uygularsa uygulasin Kürt meselesinin bugün geldiği noktada bu meseleyi silahla hiçbir şekilde çözemez, daha beter hale getirir.

• *Bunu artık anlamış olmaları gerekmez mi?*

– Bir kere bunu Türklerin anlaması lazım. Siyasi elemanların anlaması lazım. Bir yanlarıyla biliyorlar belki, eskiye göre daha fazla biliyorlar ama şu-ur düzeyleri, kapasiteleri, işte milliyetçi takıntıları falan bunun gereğini yapmalarını zorlaştırıyor. Kürt tarafı bu konuda biraz daha avantajlı, onlar lider-

leri aracılığıyla da açıkça söylüyorlar, “bu iş silahla çözülebilir bir iş değildir”, işte ateşkeşti, barıştı falan filan, ama orada da bu ne kadar yani herkes tarafından yeterince sindiriliyor mu, sindirilmiyor mu soru işaretleri yok değil, bir bunun anlaşılması lazım, silahla olmayacak, başka bir yol bulmamız lazım, o yol da işte konuşacağız, orta bir yol bulacağız, müzakere yapacağız falan ve tabii eskisi gibi gitmez, bir şeyleri değiştirmemiz lazım, demokratik, ciddi dönüşümler yapmamız lazımı kabul edeceğiz. İkinci koşulu da eşitliği kabul etmek yani birinci koşulu silahla olmazsa ikinci koşul eşitliği kabul edeceğiz. Türk tarafının en büyük zorluğu bu yani Osmanlı’dan beri gelen, Osmanlı’nın son dönemlerinden beri gelen o hâkim millet anlayışını bırakamıyor Türkler. Yani “biz hâkimiz”, diğerlerine iki seçenek sunuyor, ya “sen asimile ol, Türk ol, Türklüğe geç, Türk olduğunu kabul et, o zaman sen de işte yavaş yavaş birkaç kuşak sonra sen de hâkim millet içerisine girersin, problemin kalmaz” ya da “onu kabul etmiyorsan o zaman tabi olacaksın kardeşim, ikinci sınıf olacaksın, öyle eşit meşit olmayacaksın”, eh, bu yürümüyor işte, yani yürümeyeceği açık, bir sürü etnik grup için yürümüş, onlar daha küçük oldukları için, daha dağınık yaşadıkları için, daha dışarıdan geldikleri için, Balkanlar’dan ya da Kafkaslar’dan geldikleri için onlar Türklüğe asimile olmuşlar. Ama Kürtlerin çok farklı bir konumu var burada, hem çok daha kalabalıklar, hem zaten burada yaşıyorlar, öteden beri, yani Türklerden de önce yaşıyorlar, eh hem de çok konsantre olarak belli coğrafyalarda yaşıyorlar, dolayısıyla onları asimile etmek, kısmen etmişler gene ama büyük çoğunlukla da edememişler, dolayısıyla Kürtler burada bu Türklerin hâkim millet anlayışını engelleyen, yürütmelerini zorlaştıran ve sonuçta da o projeyi çökerten bir unsur olarak ortaya çıkmışlar, bunun yürütülmesi mümkün değil. Dolayısıyla Türklerin en büyük zorluğu eşitlik nosyonunu kabul edebilmeleri, yani “ben bu ülkede farklı farklı insanlar var ve herkesin eşit ve eşdeğer olmasını kabul ediyorum, düzenlemeleri de buna göre yapmam lazım” noktasına ne kadar gelinirse bu mesele o kadar kolay, o kadar çabuk çözülecek. Hâlâ o noktada değiliz maalesef. AKP hiç değil, gene de AKP daha önceki iktidarlara göre bazı açılımlar yaptı, hakkını yememek lazım ama o açılımlar ilkesel bir kabule, eşitlikçi bir çözüm hedefine dayanan açılımlar değildi, bu sonrasında iyice açığa çıktı zaten, onlar gayet pragmatik, kötü anlamda pragmatik, günü kurtarmaya yönelik, seçimleri kurtarmaya yönelik ve şimdi görüldüğü kadarıyla muhtemelen bayağı da kandırmacaya yönelik açılımlardı ama gene de bu açılımların yapılmış olması, yani diyaloga girilmiş olması, ateşkes olması, Öcalan’la görüşülmüş olması, bütün bunlar önemli, yani geleceği, geleceğe devredebilecek, bize ışık tutabilecek ön

adımlar gibi düşünülebilir. Ama barış için ne yapılmalı, önce bu iki koşulu sağlayacak bir tutum sergilenmeli. Günümüze gelirsek, bugünkü kısır döngü ortamında, bu haliyle, meselenin bu haliyle devam etmesi iki taraf için de sürdürülebilir gözüküyor, yani sürdürürlerse, bunda ısrar ederlerse Türkiye çok ciddi bir kan gölüne dönüşebilir, çok daha kapsamlı bir iç savaş gündeme gelebilir ve artık Türkiye iki tarafın da birbiriyle birlikte yaşamak istemeyeceği bir noktaya hızla sürüklenebilir, yani Türkiye zaten bunun kıyısına kadar gelmişti, kıyısına kadar geldi, o noktada işte Oslo görüşmeleri oldu, bir yıllık öyle bir yumuşama dönemi oldu, sonra o iş çöktü, çünkü o da gereği gibi, işte yüzleşme olmadan gündeme sokulmuştu, o çöktü, büyük bir hayal kırıklığı, birkaç bin kişi öldü, gene çatışmalar başladı, sonra yeniden bir toparlanıldı, bu son iki yıllık süreci yaşadık, bunu da yüzlerine gözlerine bulaştırdılar, bunların her biri, yani insanlarda umudu yükseltip sonra gereğini yapmayıp, derinlikli, kapsamlı bakmayıp, eşitliği kabul etmeyip gereğini yapmadığımız zaman çok daha büyük hayal kırıklığıyla, çok daha bilenmiş, çok daha birbirine yabancılaşmış, çok daha kopmuş bir sosyopsikolojik yapı ortaya çıkıyor, bu oyuncak değil ki, bir yapalım, bir bozalım, bir yapalım, bir bozalım, hadi öpüşüp barışalım denecek bir durum değil, insanlar birbirlerinden nefret eder hale geliyorlar. Yani her bozulan ateşkes, her yeniden başlayan çatışma ortamı, her yeniden öldürülen insanlar, bunların görüntüleri, bunların çocukları, bunların yakınları, bunları her gün görüyoruz, eh bunları insanlar görüyorlar ve bunlar bizim beynimize kazınıyor, bunlar ne kadar çok olursa tekrar barışmak ve tekrar bir toplum olarak bir şeyleri ortak bir şekilde kurmak o kadar zorlaşıyor, yani bu işin en pis yanı bu, en riskli yanı bu, barışamaz hale gelebiliriz, bu iş büyürse ve sürerse.

• *Peki, neden devam ediyor savaş?*

– Devlet şu anda AKP gibi iktidarı kaybetmekten ölesiye korkan, iktidarı kaybettiği noktada başına büyük şeyler geleceğine, bir sürü anayasal suç işlemiş olduğu için, başına büyük şeyler geleceğini düşünen bir yerde olduğu için, iktidar ve savaştan, kandan medet umar bir çizgi izlediği için bu savaşı durdurmanın, yani biz AKP'yi eleştirelim, yapıyoruz zaten ama onlarda böyle bir feraset yok, bunu onlar durdurmayacaklar, durdurabilecek olan AKP'yi iktidardan düşürecek toplumdur benim gördüğüm, yani AKP'yi hükümet edemez hale getirecek olan toplumdur, topluma bu fırsatı sunabilmek için ben PKK'nin ne kadar zor olursa olsun, o zorlukların hepsini de anlarım, ne kadar zor olursa olsun, PKK'nin tek taraflı ateşkes ilan etmesi gerektiğini şu

aşamada düşünüyorum, topluma AKP'yi düşürme fırsatı sunabilmesi için, çünkü bu savaş devam ettiği sürece AKP oradan nemalanmaya çalışacak, milliyetçi kesimler, MHP de oradan nemalanmaya çalışacak, barış isteyen kesimlerin sesinin güçlü çıkması ve değişik toplumsal kesimlerden destek alması o kadar zorlaşacak, burada böyle bir ciddi, akıllı bir siyasi manevra, bir taktik hamlenin düşünülmesi ve topluma ve HDP'ye bu imkânın, bu barışçıl mücadele imkânının verilmesi çok kritik şu aşamada bence.

• *Son olarak Barış Haftası vesilesiyle bir mesajımız olacak mı?*

– İşte barışa bir şans verebilmek için ne kadar, deminkini tekrarlayacağım, ne kadar zor olursa olsun, silahlı mücadele yöntemlerinin yerine silahsız, sivil itaatsizliğe dayalı, direnişi asla bırakmayan ama şiddetsiz yolları geliştirmeye çalışan ve toplumun bütün kesimlerine nüfuz etmeye çalışan ortak bir barışçıl sesi geliştirmeye çalışan bir çizgi yakalamamız lazım. Bunu yakalayabilmemizin birincil koşulu şiddetsiz olmamız. Şiddet kullandığımız oranda geniş toplumsal barışçıl koalisyonlar kurma şansımız azalıyor. Bunu dikkate almamız lazım, HDP'yi, HDP'nin yakaladığı % 13'lük imkânı çok önemsememiz, gözümüzden sakınmamız, çok değer vermemiz ve bunun hakikaten barışçıl bir mücadele ekseninde gidebilirse hızla büyüyebileceğini görmemiz lazım. Yani size şöyle söyleyeyim, şöyle bir varsayımsal senaryo düşünelim, seçimler oldu, 7 Haziran seçimleri, HDP % 13,1 aldı mesela, bunun birkaç gün ertesinde bütün Tayyip Erdoğan'ın, AKP'nin bütün barışa aykırı tutumlarına rağmen PKK şöyle bir çıkış yapsaydı, HDP zafer kazanmışken, daha hiç kimse bir şey dememişken, zaferin psikolojik olarak doruk noktasındayken, PKK çıkıp şöyle bir şey deseydi, “çok önemli bir şey olmuştur, biz...”, altı ay, bir yıl, iki yıl, artık neyse, kendilerine göre değerlendireceklerdir onu, “ne olursa bu sürece, HDP'nin bu yeni yakaladığı momente imkân tanımak için çekiliyoruz Türkiye'den”, sınırlı bir süre için, ya da hadi onu diyemiyorlar, “seçimden önceki gibi devam edeceğiz, yani şey yapmayacağız, provokasyonlara gelmeyeceğiz, misilleme yapmayacağız, şunu yapmayacağız, bunu yapmayacağız, barışçıl bir çizgi izleyeceğiz” deseydi ve uysaydı buna, HDP'nin zaten yakalamış olduğu moral üstünlük katmerlenerek artardı, AKP ne yaparsa yapsın, ne kadar “lütfen savaşın benle, lütfen savaşın benle” diye debelenirse debelensin bunlar boşa çıkarılmış olardı ve başka bir Türkiye'de olardık bugün ve AKP çok daha zor bir durumda kalardı. Maalesef o fırsatı kullanamadık ama hâlâ geri dönebilir, hâlâ öyle bir yola girilebilir, bence yapılması gereken o şu noktada.

Toplumun Bütün Sigortaları Attı*

• Geçtiğimiz günlerde bir gece Twitter'ı açtık ve binaların yakıldığını, “katliam istiyoruz” diye yürüyen kalabalıkları gördük. Evlerinden yaşananları izleyenler, bir gecede tekrarlanmasını istemediğimiz günlere geri döndüğünü hissetti. Toplumda ya sürekli bir şaşırma hali ya da sürekli düşmanlık hali var. Bir anda böyle bir ruh haline nasıl geldik?

– 7 Haziran seçimlerinden beri birkaç şey üst üste bindi ve kırılmalar yarattı. Öncelikle başkan olmayı kafaya koymuş kişi, olamayacağını görünce çok öfkелendi ve bunun sorumlularını saptayıp, bu “hata”yı bir an önce düzeltmek istedi. Bunun için bir mizansen sahneye kondu. Bu Türkiye siyaseti için çok büyük bir kırılmaydı. Bununla birlikte iki, iki buçuk yıldır çatışmasızlığa alışmış ve çatışmasızlığı sevmiş olan Türkiye toplumu, 7 Haziran seçimlerinde HDP'nin çıkışıyla barışçıl çözüm konusunda parlamentonun da dâhil olabileceği yeni bir umut belirmişken, çatışmasızlığın yok olduğu çok kanlı bir tabloya yuvarlandı.

Çok gergin bir seçim kampanyası geride bırakılmış ve yeni parlamento seçilmişken, Erdoğan'ın başkanlık hırısı, bunun olamayışı, bunu öldürmek için sahneye konan mizansen ve çatışmasızlık sürecinin bitişi birden toplumun kucağına düştü. Ve bu noktada toplumun bütün sigortaları attı. Ne umuyorduk ne bulduk, dedi herkes.

Bu noktadan sonra sınır tanımama, kurallara uymama, yasaları ve Anayasa'yı kendine göre eğip bükme konusunda olaylar iyice şirazesinden

* Söyleşi: Çiçek Tahaoğlu, *Bianet*, 17 Eylül 2015.

çıktı. “İktidarda kalmak için her şey mübahtır” moduna geçildi. Bunun duygusal arka planında ölüm-kalım hissiyatı yatıyor. Yani Erdoğan ve etrafındakiler biliyor ki, iktidardan düştüklerinde hukuki, ekonomik ve sosyo-psikolojik bedeller ödeyecekler. Bir sürü insan özgürlüklerini de kaybedebilir, hapse girebilirler. Dolayısıyla o iktidardan düşmemek için her türlü işin yapılabilceği moda geçtiler.

Evet, şaşıryoruz. Çok acayip şeyler yapıyor. Daha da yapılabilir. Sadece yasaların yanından geçme, olmayan yetkileri kullanma, medyanın gücünü kullanma, polis gücünü kullanma değil, ağırlıklı olarak sosyal medya ve medya üzerinden giden bir hakikat bükücülüğü sektörü gündeme geliyor. AKP’nin geniş bir ekibinin muhalif gördükleri, sakıncalı gördükleri herkesin peşine takıldıkları, itibarsızlaşmaya çalıştıkları, haber manipölasyonu yaparak olanları olmamış, olmayan şeyleri olmuş gibi gösterdikleri ve bunu her geçen gün arttırdıkları bir döneme girdik.

Öyle bir şey oldu ki, Erdoğan köprüden önceki son çıkışları tüm uyarılara rağmen geçti, bundan sonra yavaşlaması halinde düşeceğini biliyor. Dolayısıyla sonuna kadar gitmek zorunda. Partisini dikensiz gül bahçesi haline getirdi, çevresinde ona hafiften eleştiri yapabilecek bile kimse kalmadı. Orada akli, rasyonel bir şey kalmadı. Bu çok tehlikeli ve umarım çok uzun sürmeyecek bir dönem.

• *“Her şeyi mübah görme” dediniz. Buna siyasi arenada sürekli şahit olmaya başlamıştık. Birkaç senedir sosyal medyada da vardı bu. Ama son birkaç haftadır “her şeyi mübah görme” sokağa da linçlerle yansıdı. Bu linçler, bir yeri yakmaya-yıkma gitmek nasıl bir ruh halidir?*

– Linç dediğimiz şey, genel fanatizm haleti ruhiyesi üzerine şekillenir. Temel dayanağı da çok keskin bir dost-düşman ayrımıdır. Yani düşman ötekiler vardır, bunlar çok kötü şeyler yapıyordur, biz de bunu güvendiğimiz büyüklerimizin söylediklerinden biliyoruzdur. Kimdir bunlar? Türkiye’de Kürtlerdir, Alevilerdir, solculardır, duruma göre de değişebilirler. Bunlar siyasi liderler tarafından hedef gösterilir, medyada itibarsızlaştırılırlar. Siyasi tansiyon yükseldiğinde de Türkiye’de İslâmcısından milliyetçisine sağ politikacılar yasal sınırlar içerisinde baskı aygıtlarını yeterince kullanamıyorlarsa ya da onunla yeterince verim elde edemediklerini düşünüyorlarsa hep hedef gösterme yolunu tercih etmişlerdir, sokağın gücünü kısmi kontrollü olarak kullanmak istemişlerdir. Tamamen kontrolsüz olmasını istemezler çünkü o zaman kendilerini de vurabilir.

Mesela *Hürriyet* gazetesini yasal olarak kapatamıyor çünkü *Hürriyet* çok büyük, arkasında büyük bir sermaye çevresi var, dış dünyaya rezil olacak, bedeli ağır olacak. Ama oraya içine milletvekili de katarak bir güruh gönderiyor, küçük çapta, kısmi kontrollü, polisin biraz ön verip ama binanın tamamen yakılmasına da izin vermediği, yani güvenlik aygıtıyla sınırı ayarladığı bir gözdağı veriyor. Bu sindirme politikasıyla, hem *Hürriyet*'e hem muhalif basına "biz gerekirse bunları da yapabiliriz, ayağınızı denk alın" demiş oluyor. "Zıvanadan çıkabilecek güruhlarımız vardır, artık onları tamamen evde tutmuyoruz" mesajı vermiş oluyorlar. Sonra oraya katılan milletvekili bir hafta sonra divana seçilip ödüllendiriliyor. Bu da linç kültürünün bir devamı ve hem fiziksel ve psikolojik linçlerin hedefine konmuş kişiler ve gruplar için hem de linç kampanyasına katılabilecek yandaşlar için büyük bir mesaj.

Burada bahsettiğimiz vekilin *Hürriyet*'in önünde ne dediğini kimse unutmamasın; "1 Kasım seçim sonuçları ne olursa olsun, seni başkan yaptıracamız" dedi. Bu bir düşünsel ve ahlâki sefalet cümlesi tabii ki. Diyor ki "demokrasi benim umurumda değil, biz de zaten böyle bir hareket değiliz. Biz kaba gücümüzle istediğimizi yaparız. Gazete de basarız, seçim sonuçları da ne olursa olsun gereğini yaparız." Birazcık normal, kısmen demokratik bir ülkede böyle bir milletvekilinin en azından partisi tarafından kınanması, bir şey yapılması gerekirdi. Burada tam tersi yapılıyor ve sadece bu olay bile Türkiye'de rejimin ne hale geldiğini, ne kadar dipte olduğumuzu ve ne kadar melanetlerle uğraşmakta olduğumuzu göstermeye yeterli.

Türkiye linç kültürünün çok büyük bir geleneği olduğu, fanatizm potansiyelinin yüksek olduğu bir ülke. 90'larda Türkiye'de yüzlerce linç olayı yaşandı. Azalmıştı çünkü çözüm süreci vardı. Ama bu süreç yeterince derinlikli ele alınmadığı için, yüzleşme mekanizmaları devreye sokulmadığı, toplum yeterince aydınlatılmadığı için, bu meselenin kökleri, boyutları ve yapılması gerekenler konusunda kapsamlı bir halleşme yapılmadığı için toplum dönüşemedi. Şu an "Nereden çıktı bu" diye gördüğümüz eski, milliyetçi refleksler, ezberler üzerinden davranan bu linççi kalabalıklar hep vardı, sadece bir süre dondurucuya konulmuştu. Şimdi tekrar ortaya çıktı çünkü onları dönüştürecek bir şey yapılmadı.

Yine de bu kalabalıklara toplumun büyük çoğunluğunun, en azından şimdilik, dâhil olmadığını da görelim. Binalara saldıranlar daha çok AKP'nin manipülasyonu sokağa çıkan, AKP'den doğru beslenen bazı gruplar. MHP'nin örgütlü gençlik kesimleri dahi kendi gruplarını bu tip çatışmalardan uzak tutmaya çalışıyorlar. Tabii bütün ülkücü kitleye de MHP'nin hâkim ol-

duğunu söyleyemeyiz. Daha bağımsız davranan gruplar vardır. Tabii PKK'nin saldırıları, bir sürü polisin, askerin öldürülmesi bu kıvılcımların artmasına çok uygun bir atmosfer yaratıyor. Tüm bunlar bir boşlukta da olmuyor.

• *Bu eylemleri düzenleyen grupların yanı sıra sokakta yürürken eylemi görüp, milliyetçi reflekslerle katılanlar da oluyor ve bu noktada konuların birbirine geçtiğini, kimi zaman çelişkilerin ortaya çıktığını da görüyoruz. Örneğin kimi yerlerde "Şehitler ölmez" ve Fenerbahçe sloganlarının birlikte atılması, mini etekli kadınların tekbir getirmesi...*

– Bütün insanlarda şöyle bir yanılsama var; biz sanıyoruz ki insan rasyonel bir yaratıktır ve her şeyi mantık süzgecinden geçirir. Böyle bir şey yok. İnsanın zihni faaliyetlerinin büyük çoğunluğu irrasyoneldir ve günümüz toplumlarının büyük çoğunluğu çok eklektik, birbiriyle çelişik bir sürü şeyi bir arada bulundurabilen toplumlardır. Ama düşünsel tutarlılığı olan bir azınlık kesimi de var. Tutarlı solcular, tutarlı sağcılar, tutarlı İslâmcılar, değişik siyasi ekiplerden olabilir bunlar. Ama toplumun büyük çoğunluğu, baskın kimliğiyle çelişkili bazı söylemleri bazı duruşları da taşır.

Türkiye'de bunu çok görüyoruz. Herkes barıştan yana, herkes insan sevgisiyle dolu konuşurken, iki dakika sonra katliamcı, aşırı milliyetçi, farklılıklara tahammülü olmayan bir potansiyel de görülebiliyor. Türkiye gibi çok karışık bir tarihi olan, hem fail hem mağdur olarak birçok badirelerden geçmiş, hiç yüzleşmemiş, derinlemesine düşünmemiş toplumlarda bu karışıklıklar çok daha fazla oluyor. Politik tansiyonun ve tehdit algılarının arttığı dönemlerde bunlar iyice karışıyor. Oradaki birincil dert, o kitlenin bir parçası olup bir tepkiyi dile getirmek.

• *Biraz da yas hiyerarşisinden bahsetmek istiyorum. Bu her konuda yaşanıyor. İstanbul'da bir çocuk kaybolduğunda tüm Türkiye ayağa kalkıyor ama Kürt bir çocuk öldürüldüğünde çok korkunç şeyler söylenebiliyor. Ya da Özgecan Aslan cinayetinde tüm toplum tepki veriyor ama benzer bir cinayet "makbul olmayan kadın"a yöneldiğinde kimse tepki vermiyor ya da hak etmiştir, diyor. Bu hiyerarşi toplumu iki taraflı olarak nasıl etkiliyor?*

– Mağdurlar arasında bir eşitlik gözetmemek, bazılarını kendimize yakın, bazılarını uzak görmek, bazılarındaysa hak ediyorlarmış gibi davranabilmek bir yandan acayip bir durum ama bir yandan da şaşırtıcı değil. Çünkü yas hiyerarşisi doğrudan bir kimlikler hiyerarşisine bağlı. Yani ben kendimi milliyetçi olarak görüyorsam, benim birincil önemseydiğim kimlik genel insan-

lık değil de, kendi kimliğimse, ölen, acı çeken insanlara da kimlikleri kadar değer veriyorum. Bir Kürt benim için düşmansa, psikolojik olarak da bunu benimsemişsem, öyle yetişmişsem, o ölmüş, ölmemiş, önemsemiyorum. Sahile vuran çocuk fotoğrafı gördüğümde içim sızlıyor, çünkü o sırada kimliğini bilmiyorum, insan diye bakıyorum. Sonra o çocuğun Kobaneli bir Kürt olduğunu duyanlar ilk başta hissettikleri acıdan istifa ettiler. Niye? Çünkü onlar Kürt düşmanlığıyla yoğrulmuş Türk milliyetçiliği tarafından sakatlanmış bir zihniyet dünyasına sahipler.

• *Peki bu duygu geçişi nasıl yaşanıyor? Ben 5 dakika önceye kadar bütün dünyayla birlikte üzüldürken, bir anda yaşadığım nefreti nasıl sorgulamıyorum?*

Demin dediğim gibi rasyonel değiliz. İnsan beyni çok karışık ve yaratıcı bir mekanizma. Beynin bütün gizlerini hâlâ bilmiyoruz ama bildiğimiz birçok şey var. İnsan beyni çok değişik ve karışık savunma mekanizmaları üretebiliyor ve kullanabiliyor. Bunlardan bir tanesi de “compartmentalization” dediğimiz parçalama, bölümlere ayırma. Tek gözlü büyük bir kutu yerine, çok çekmeceli bir kutu gibi düşünün. Dolayısıyla hepimiz bir fotoğrafa bakıp bir çocuk için üzülebiliyoruz, o bir çekmecede. Ama kimliğini bildiğimizde işin rengi değişiyor çünkü o başka bir çekmecede. Bu iki çekmece pek birbirine karışmıyor. Başka birileri çıkıp da “Yahu kardeşim, bunlar insan, hepimiz kardeşiz” dediğinde, bunu farklı çekmecelere koymuş olanlar rahatsız oluyor. Mesela seçimlerde HDP’nin temel sloganları “insanlık”, “bizler” gibi şeylerdi; bunlar “ayrı çekmeceler olmasın, bir aradayız” demek. Ama bu, milliyetçilikle malul insanlar için küfür gibi. “Nasıl yani, ben özenli bir şekilde ayırmışım çekmeceleri. Birbirine karıştırırsam ne olur? O zaman üstünlük, hâkim Türklük ne olacak?” Bütün bunlar, temel eşitsizlik mekanizmasını bozmaya davet ettiği için, tehdit olarak algılanıyor.

• *Gündemimizde bir de “inanmama” var.*

– Evet. “Hiç sivil ölümü olmadı” gibi...

• *Evet. Özellikle Cizre’de yaşananlara inanmıyorlar, fotoğraf, video görüyorlar ama “inanmıyoruz” diyorlar. İnanılmayanlar nasıl bir duygu hali yaşıyor?*

– Neyse ki kimse inanmıyor değil. Bu çok önemli bir nokta. Mesela kapalısiniz, tutsaksınız, kimse bilmiyor, duymuyor. Ya da aynı işkenceleri görü-

yorsunuz ve yanınızda arkadaşlarınız var, duyanlar var, arada seslenenler var; ya da dışarıdaki insanlar da biliyor ve dışarıda destek kampanyaları yapıyorlar... Bunlar bambaşka durumlar.

Kısıtlı da olsa Cizre'yle dayanışan kitlelerin, siyasi ekiplerin, halk kesimlerinin, dünyadaki diğer yerlerde seslerin olması çok önemli. Bu tür ağır insan hakkı ihlallerinde, abluka durumlarında dayanışma, direniş ağlarının geliştirilmesi hem o ablukayı daha hızlı kırmak hem de oradaki insanların hayatruhiyesini güçlendirmek açısından çok önemli. Mesela HDP'nin onlarca vekilinin, çeşitli heyetlerin gidemeseler bile oraya gitmeye çalışmaları gerçekten çok önemliydi. İyi ki yapıldı. Bu tür şeyler oldukça bunları arttırarak yapmak, durmamak gerekir.

Orada kapana kısıtılmış olmak ve toplumun önemli bir kesiminin inanmıyor olması, yalan söyleniyormuş gibi yapması çok incitici ve öfkelerendirici bir şey. Buna benzer örnekleri bu toplumun çoğu bilebilir, kadınlar özellikle anlayabilir. Bu toplumda kadın ve çocukların önemli bir kısmı fiziksel ve/veya cinsel tacize uğruyor. Ama bu çocukların ve kadınların büyük çoğunluğu inanılmayacaklarını bildikleri için bunu söyleyemiyor.

Bu da benzer bir şey, bir mağduriyet var, bir otorite geniş bir toplumsal kesimi eziyor, fail belli. Bunun adı konulmadıkça, mağdura inanılmadıkça ya da en azından sahici bir merakla ne olduğuna bakılmadıkça, orada bir insanlık dramı yaşanmaya devam edecek ve aynı ezen-ezilen ilişkisi bu sefer inanmayan seyircilerin de ezen yanında saf tutmasıyla katmerlenerek devam edecek.

İnsanlara şunu anlatmamız lazım; Sen kendi hayatında hiçbir eziyetle karşılaşmadın mı? Çevrende hiç baskıyla karşılaşmadın mı? Tanık olmadın mı? Ezilen insanların ne halde olduğunu hiç yaşamadın mı? Bu sırada onlara inanılmamış olmasının nasıl bir etki yarattığını görmedin mi? Buralardan anlatmamız lazım.

- *Ama çekmeceler ayrı.*

– Evet, ama çekmeceler ayrı. Ama bıkmadan usanmadan o çekmeceleri açmaya, karıştırmaya, karıştırılınca çok kötü bir şey olmadığını göstermeye, başka türlü düşünmenin mümkün olduğunu anlatmaya devam edeceğiz. Bu sihirli bir çözümü olmayan, zahmetli, uzun süreli bir çaba.

- *Biraz da cenazelerini gömemeyen, bu cenazelerle birlikte yaşayan ailelerden bahsetmek istiyorum. Cenazeyi gömdürmeme ne anlama geliyor? Cenazesini gömememe insanları nasıl etkiliyor?*

– Cizre ablukası boyunca öldürülen çocuklar, buzdolabında saklanmak zorunda kalan evlatlar gibi insanların kanını donduran olaylar görüldük. Şunu söylemek lazım, savaş hukuku denilen bir şey var. Yüzyıllar boyunca savaşlar hep olmuş ve insanlar savaş kötüdür, biz hiç savaşmayalım noktasına gelememişler maalesef. Ama en azından uluslararası camia savaşırken bile belli kurallara uyma konusunda anlaşmış. Bunlar arasında sivillere zarar vermeme, ölümlere zarar vermeme, inançlara saygı gösterme, insanların inançlarının gereği neyse onu yapmalarına izin verme, kısacası zaten savaşın getirdiği eziyetlere, ek eziyetler katmama gibi belli kurallar var. Bunlara da uymadığınızda savaş suçu işlemiş oluyorsunuz. Tabii savaş kirli bir şey ve taraflar savaş suçu işliyor.

Cizre’de bir haftada 20’yi aşkın sivilin öldürülmesi, yaralıların ambulanslarla taşınmasına izin verilmiyor olması, bunların her biri savaş suçu kapsamında değerlendirilmesi lazım. Ama hükümet diyecektir ki, “savaş mı var ki suçu olsun?” Evet, o bölgede bir tür savaş durumu yaratılmış durumda ve resmen savaş ilan edilmedi diye çatışmalı bir durumda savaş hukukundan azade olmak söz konusu olamaz. Bu, temel insanlık varoluşuna saygı duymak demek.

AKP hükümeti, Kürt meselesinin çözümünde din kardeşliği temasını çok kullandı. Hatta eşit yurttaşlıktan çok din kardeşliği vurgusu vardı. İnsanların ölümlerini bir an önce gömmesi tüm dinlerde olduğu gibi, İslâm’ın tüm mezheplerinde vardır; ki vedalaşılabilirsin, yas süreci başlasın. Buna izin vermemek, günlerce insanları evlerinde ölüleriyle kalmasına zorlamak, AKP’nin öteden beri iddia ettiği o din kardeşliğinde de artık umursamaz bir noktaya geldiğini gösteren bir örnek herhalde.

• *Geçtiğimiz günlerde Burhan Kuzu’nun yaptığı “sünnetsiz” açıklaması da buradan değerlendirilebilir mi?*

– Burhan Kuzu gibi insanların zihnindeki kimlikler hiyerarşisinde Türklük, Sünnilik, Müslümanlık en üstte; Kürtlük epeyce aşağılarda; Ermenilik ise oldukça aşağıda yer alıyor. Dolayısıyla biz saldırdığımız, zarar verdiğimiz insan gruplarını ne kadar aşağıda gördüğümüz sıfatlarla nitelersek, o zaman onlar yapılan muameleleri o kadar hak edeceklermiş gibi algılanacak sanıyoruz. “Sünnetsiz onlar” derken, “O kadar üzülmeğin onlar bizim gibi Müslüman değil” demeye getiriyor.

• *Bu aşağılamalarda ataerkil zihniyet de çok sık ortaya çıkıyor. Demir-taş'a etek giymesi tavsiyesinde bulunmak, Öcalan'a gelinlik giydirilen kartonetler hazırlamak... "Düşmanı" kadınsılaştırarak aşağılamaya çalışıyorlar.*

– Şunu demiş oluyolar kısaca: "Biz mümkün olsa savaş durumunda düşmanın kadınlarına seri olarak tecavüz etmek istiyoruz. Biz tecavüzcü olmak istiyoruz."

Bugün o lafları kullanan insanlar aynaya bakıp bu söylediklerinden çıkan anlamı bir düşünsünler. Şu an söylem düzeyinde olsa da, bunun fiziksel düzeye geçmesi bir-iki adımlık mesafedir. Bilsinler ki bu yaptıkları en başta insanlık suçudur.

• *Çevik kuvvet polislerinin, özel harekâtçıların insanlara yönelik tavırları da çok düşmanca. "Bu devlet size ne yaptı" diyerek insanlara işkence yapılmasından, "Hepiniz Ermenisiniz" anonslarına birçok haber geliyor. Merak ediyorum, zaten düşmanca bakanlar mı özel harekâtçı oluyor, yoksa bu düşmanlık eğitimler sırasında mı oluşuyor?*

– Özel ekiplerdeki polislerin durumu Türkiye'nin çok büyük bir meselesi. 12 Eylül'den beri, polis teşkilatı tamamen elden geçirildi. 12 Eylül öncesinde polis teşkilatında, solcu, solcumsu, demokrat kesimler de vardı. Sonra hiç kalmadı. Teşkilat yıllardır tamamı milliyetçi, İslâmcı ekipler tarafından kontrol ediliyor. Dolayısıyla oraya polis olarak girenlerin, zaten ciddi bir potansiyelleri olduğu düşünülebilir. İşin içine girdiklerinde zaten şefleri, amirleri, eğitimleri öyle. Çok kötü koşullarda düşük ücretlerle çalışan, düşman olarak öğretilen insanlarla mücadele etmesi için yetiştirilen kesimler bunlar.

Tavırları, siyasi iktidarın duruşuyla da ilişkili. Polisin öldürdüğü kişilerin davalarında neler olduğunu görüyoruz. Türkiye'de insan haklarını ihlal eden polislerin acaba yüzde kaç soruşturuluyor? Soruşturulan yüzde kaçı gereği gibi ceza alıyor? Ceza alanların yüzde kaçı gereği gibi cezasını çekiyor. Birkaç aşamalı baktığımızda, suç işlemiş, insan haklarını ihlal etmiş polislerden gereği gibi cezasını çekenlerin oranı binde 1 bile değildir. Müthiş bir cezasızlık mükâfatıyla yaşanan bir polis rejimi söz konusu.

• *Bir de yaşanan tüm adaletsizlikleri görüp, bunları değiştiremediği için çaresizlik hissedenden duyarlı kesimler var. "İnsanlığımdan utanıyorum", "Günde 10 kere yok artık diyorum", "Hâlâ şaşırıyorum" gibi paylaşımlarla son günlerde çok fazla karşılaşıyoruz. Bu çaresizlik hissi nasıl aşılır?*

– Hepimiz zorlanıyoruz. Zor bir dönemden geçiyoruz ya da bir türlü geçemiyoruz. Ama uzun dönemli perspektiflerden bakmak, dünya tarihi, sosyal mücadeleler tarihi üzerinden bakmak, bu işin uzun dönemli bir mücadele olduğunu düşünmek, kendi sorumluluğumuzu ne çok abartmak ne çok azımsamak gerekiyor. Bu zor bir denge ama mücadele etme ve değiştirme sorumluluğunu tek başımıza üstlenemeyiz. Evet, bir sürü şey oluyor ve bunlar bize darbe vuruyor. Bir şeyler yapmak istiyoruz. Bazı insanlar kendilerini, etraftaki yakınlarını unutup, tek başlarına koşturup bir şeyler yapmaya çalışıyor. Bunlar büyük bir sorumluluk duygusuyla hayatlarını bu işe adıyorlar. Yapabiliyorlarsa yapsınlar tabii. Ama birey olarak bizlerin yapabilecekleri sınırlı. Biz ancak bir kolektif olarak, uzun vadede bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Yani tek başımıza çok büyük şeyler değiştiremeyiz, değiştiremediğimizde de bunun altında ezilmememiz lazım. Ama bunu yapamayız diye de, “ben sırtımı döneyim, başkaları yapsın” da diyemeyiz. Bizim katkımız olmadan o büyük şeyin eksik kaldığını hissedip, bir ucundan tutmamız, bu kolektifin parçası olmamız önemli.

İki uç var: vurdumduymazlık ve siyasi meselelere dalıp tükenmek. Bu ikisinin arasında dengeli bir pozisyon tutturmak lazım. Enerjimizi iyi kullanmamız lazım. Çok uzun dönemli bir mücadelede mütevazı ve önemli bir katkımız var, diye düşünmek gerekiyor. Bütün bu zorlukları konuşmaya başladığımızda görüyoruz ki bu bir sürü insanda var ve aşmak için ortak yollar bulunabilir.

• *İrlandalı boksöre neden bu kadar sevindi toplum?*

– Orada öncelikle esnaflar var. Bir de kalabalığın bir araya gelip linç etmeye çalışılan bir yabancı var. “Esnaf mahallenin bekçisidir, askeridir vs.” söylemleri nedeniyle esnaflar AKP ile bir özdeşim içerisinde görüldü. Bu söylemlerin ardından bazı esnaflar da birkaç kişiyi öldürmüştü. AKP’yle mücadele içerisinde olan kesim de kendisini İrlandalıyla özdeşim içerisinde gördü. Demek ki ölmekten ayakta kalabiliyoruz ve bazılarını biz de düşürebiliyoruz, gibi bir anlam çıkarıldı. Bunu düşünenlerin birçoğu böyle bir kavgaya girmek istemez. Ama istemese de, şiddete kategorik olarak karşı olsa da, orada tek bir kişi var, karşısında onlarca kişi var. Çok eşitsiz bir durum var ve ezilmiş Türkiye toplumu zayıf olan kesimle bir yakınlık kurmayı genel olarak sever. Esnaf da çok madara oldu ve o madara olma hali, onları savunacak kesimi de felç etti. Görüntü olmasa, o hikâyeyi de bükerek ama görüntü ortada.

Gerçek bükücülüğünün önemli noktalarından biri, ortada çok bariz, reddedilemeyecek bir görüntü varsa bunu yapmaları zor oluyor. Kürt meselesiyle ilgili gerçek bükücülüğünde birçok yalan söyleniyor ama yalanlar hep dönüp dolaşıp “Eee PKK diye bir şey var, bunların arasında da onlar var”a bağlanıyor. Yani gerçeği bükerken de dayanabilecekleri bir şey olması lazım. İrlandalı boksör meselesinde böyle bir dayanak yok, tek başına bir adam var. Adam PKK’li olsaydı, Kürt ya da Ermeni olsaydı, bu hikâye böyle olmayacaktı. Hasbelkader adam da boksör çıktı. Öyle olmasaydı zaten onu orada öldürmüşlerdi. Mutlak mağduriyet varsa ve görünürse onu bükmeleri çok kolay değil.

Türkiye’de İnkâr Duvarında Çatlaklar Oluştı*

• *Toplumsal olaylar travmaya yol açar mı? Toplumsal travmalardan bahsetmek mümkün müdür? İsterseniz bundan söz ederek başlayalım.*

– Travma bireysel düzeyde de değişik sosyal grup düzeylerinde de tanımlanabilecek bir olgu. Hem bireysel düzeyde hem aile düzeyinde hem de kolektif düzeyde etkileri söz konusu. Örneğin, bir köyde büyük bir afet olduğunda, kolektif düzeyde bütün köy etkileniyor. Yani travmatik durum, coğrafi bir olayla, orada yaşayan insanlar düzeyinde sosyal bir travmaya neden oluyor.

Bir de tabii coğrafi yerlerden ve olaylardan bağımsız olarak değişik sosyal kimlik ve aidiyet gruplarına yönelik travmatik olaylar söz konusu. Bunlar genellikle politik şiddet sınıfına girebilecek travmalar oluyor. O zaman bu sosyal grubun bütün üyelerini değişik derecelerde etkileyebiliyor. Türkiye’den konuşacaksak örneğin Kürtlere, Alevilere ya da Ermenilere yönelik sosyal travmalardan bahsedilebilir. Bütün bu sosyal gruplar belli olaylar üzerinden, bir sosyal kimlik üzerinden hedeflenmişse, tabii ki travma da, niteliği de bireysel in ötesinde ve bireysele ek olarak sosyal bir nitelik de arz eder.

• *Şiddete maruz kalan kişilerin yaşadığı travmalar üzerine çalışmalar var. Acaba şiddeti uygulayan açısından bir travma söz konusu mudur?*

– Travma deyince işin içine biraz daha geniş olarak doğal afetler ve kazalar da giriyor. Fakat insan yapımı, insan elinden çıkan travmalarla sınırlan-

* Söyleşi: *Repair*, 8 Ekim 2015.

dıracak olursak; birinin ya da birilerinin birilerine kitlesel ya da bireysel olarak kasten zarar vermesi, yaralaması ve öldürmesinden, cinayetden, yaralamadan, soykırıma kadar uzanan çok geniş bir yelpaze var.

Failler, yani travmayı uygulayan kişilerin ne hissettiği konusunda kolayca genelleştirilebilecek bir durum olduğu söylenemez. Ben burada travmayı politik şiddetle sınırlandırmak istiyorum. Hırsızlık, gasp gibi şeyleri katmak istemiyorum çünkü orada başka dinamikler devreye giriyor. Zaten politik şiddet dediğimizde bile, işkenceden, devlet ya da başka örgütler adına işlenen politik cinayetlerden, kaçırmalardan, tehditlerden, yaralamalardan, göç etmek zorunda bırakmalardan, kitlesel katliamlara ve soykırıma kadar uzanan geniş bir yelpazeden bahsediyoruz. Buralarda fail olarak yer alan insanlar tabii çeşit çeşit. Çeşitli çalışmalara göre az sayıda bir kısmı anti sosyal, eski terminolojide psikopat dediğimiz kişilik özelliklerine sahip insanlar. Onlar zaten “öteki” saydıklarıyla herhangi bir empatik ilişkiye giremeyen, herhangi bir pişmanlık duyamayan, böyle bir melekeleri olmayan, kendi çocukluklarında yaşamış oldukları bazı muhtemel ağır travmalara bağlı olarak zaten empati ve pişmanlık kapasiteleri gelişmemiş ya da dumura uğramış kişiler. Ve bu anti-sosyal özellikleri olan fail azınlık grubu herhangi bir üzüntü, pişmanlık vs. hissetmeden yoluna devam ediyor. Onlar zaten bu tür durumlar için çok kullanışlılar. Otoriteler, iktidarlar tarafından kolayca kullanılabilirler.

Büyük çoğunluk ise, bu tür olayların olduğu sıradaki sosyal rolleri gereği, kendilerini bir durumun içinde buluyorlar. O sırada ya gardiyan, ya asker, ya polis, ya da militanlar. Yani bir rolleri var. Birileri onlara git şunu yap, bunu yap, şunu öldür, bunu yarala, şurayı yak, şurayı yık diyor. İşte orada durumun vahametini ve en önemlisi tehdit algısının derecesine göre bir sürü faktör var.

Eğer verilen emirleri yapmaları beklenen bu kişiler kendilerini o gruba özdeşim içerisinde görüyorlarsa, o gruba yönelik tehdidi yüksek buluyorlarsa o zaman o şiddet eylemlerine katılmaları, başkalarını öldürmeleri, yaralamaları, kırmaları, yakmaları, yıkmaları kolay oluyor. Yani bunu rasyonalize edebiliyor. “Benim kendi grubuma yönelik bir tehdit var, ben de şu anda bu işin içindeyim ve tabii ki kendi grubumu koruyacağım” gibi uç düzeyde şiddet eylemlerini rasyonalize ederek uygulayabiliyor. En sık görülen durum bu. Kimisi daha hevesli olarak uyguluyor, kimisi kerhen uyguluyor ve az bir kısmı da reddediyor. Reddedenlerin sayısı az çünkü reddetmenin bedeli büyük. Özellikle savaş durumunda reddetmek vatan hainliği, suçluluk vs. gibi yüklenilmesi zor olabilecek, riskleri büyük olabilecek bedeller getiriyor. Yine

de her durumda az sayıda da olsa birileri bu tür emirleri reddedebiliyor ya da kaçıyor. Mesela savaş sırasında asker kaçağının çok olmasının önemli nedenlerinden biri korkuysa diğeri de pis işleri yapmak istememektir. Çünkü savaşta insanlardan çok fazla pis, kirli işler yapılması istenir. Bu da insanı zorlar tabii ki ve bazıları bu yükten kurtulmak için en akıllıca yolun oradan kaçmak olduğunu düşünür. Bu noktada insanların çoğu ödenecek bedeller nedeniyle kaçamıyorsa, durumu çeşitli derecelerde rasyonalize eder.

Olay sırasında bu böyle olur, ancak bir de olaylar bittikten sonrası vardır. Daha normalleşme döneminde bu kadar şiddet eylemine bulaşmış failer ya da cellatlar diyelim, ne hisseder, ne yapar diye bakarsak orada o geniş toplumun sosyo-politik ikliminin nasıl olduğu da çok belirleyici. Mesela Vietnam savaşı gazileri... Bunlar Amerikan devleti için dünyanın öbür tarafına gittiler. Savaşılar, öldüler, yaralandılar, bir sürü zorluklar yaşadılar, travmatize oldular savaşta. Nasıl anlamlandırmaya çalıştılar? “Ülkemiz için, toplumumuz için, komünizm tehlikesi için şunu yaptık, bunu yaptık” diye. Dönüp geldiklerinde, ülkelerindeki politik atmosfer genel olarak Vietnam savaşına karşı çok eleştirel, bu savaşı anlamsız bulan ve kınayan bir yere doğru evriliyordu. Dolayısıyla bu askerlerin çoğu kendilerini kullanılmış, bir hiç için bir sürü şeyini kaybetmiş olarak görmeye başladılar. Onlar savaşta birçok tehlike yaşamış, şiddete bulaşmış ve öldürmüşlerdi ama döndüklerinde bu faillik durumunu anlamlandırabilecekleri, rasyonalize edebilecekleri çerçeve çökmüş oldu. Amerikan milliyetçiliği ya da militarizm üzerinden bir şey yapmak zorlaştı. İşte o zaman onların kötü hissetmesi, yaptıkları işi sorgulaması ya da çeşitli psikolojik şikâyetler geliştirme riski de artmış oldu. Her ne kadar akkara gibi bir ayrımdan söz edemesek de öyle bir sosyo-politik ortam olmasaydı, Amerikan toplumu “aslansınız, kahramansınız” diye devam etseydi, o gazilerin önemli bir kısmı pozitif biçimde anlamlandırmaya, rasyonalize etmeye devam edebileceklerdi. Dolayısıyla failerin sonrasında nasıl hissedeceği konusu, sosyo-politik bağlamın nasıl olduğu, olayların hem politik çevrelerde hem genel toplum düzeyinde nasıl yorumlandığı, nasıl değerlendirildiğiyle çok kritik derecede bağlantılı.

• 1919-1920 yıllarında İstanbul'da İttihatçıların yargılandığı çok kısa bir dönem var. Dönemin başında, meclisinde bazı tartışmalar görüyoruz. 1915'e dair bir sorgulama olduysa da çok kısa sürmüş ve kapanmış. Yukarıda bahsettiğiniz sorgulamayı mümkün kılan sosyo-politik ortamın yokluğundan ötürü rasyonalize etme devam etti diyebilir miyiz?

– 1915 Osmanlı Devleti'nin çöküş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkış, kuruluş dönemine denk geliyor. Anadolu'nun Türkleştirilmesi, homojenize edilmesi, farklılıklardan arındırılması bütün bunların yaşandığı süreçte yaşanıyor. Osmanlı'dan kalan Anadolu topraklarında Birinci Dünya Savaşı öncesinde Hristiyan nüfusun oranı sanıyorum % 20-25. Sonrasında Rumların ve Ermenilerin “temizlenmesiyle” birlikte çok ciddi bir homojenizasyon var. Osmanlı İmparatorluğu son yüz yılında çok hızlı bir şekilde büzülüp bir sürü toprak, servet, nüfus, itibar kaybediyor. Bu ağır bir yıkım ve Osmanlı elitinin geldiği nokta “Biz yok olacağız” yani “bu savaş son şansımız, son fırsatımız” çünkü “Batı karşısında sürekli yeniliyoruz”.

Niye oluyor bütün bunlar; çünkü bu “hainler, yani bizim tebaamız saydığımız temel olarak Hristiyanlar, gayrimüslimler” Batılılarla işbirliği yaparak bizi hep “arkamızdan hançerliyorlar”. Dolayısıyla kurtulmamız için homojen bir ulus-devlete doğru gitmemiz lazım. Bunu da nasıl yapabiliriz, Sünni-Müslüman-Türklük üzerinden kurabiliriz gibi bir yere doğru geliniyor. “Savaş bahanesiyle de bu arada işimizi görelim, temizliğimizi yapalım” şeklinde müthiş alarmist bir durum var. Dolayısıyla, yüz yılda yavaş yavaş damıtılmış ve şekillenmiş olan bu farklılık korkusunun, “farklı olursak, heterojen olursak, parçalanırız, yok oluruz, biteriz” kaygısının yatıştırılması ihtiyacı Türk milliyetçiliğinin bir ilaç olarak masaya konmasına neden oluyor.

Bu ilaç Birinci Dünya Savaşı boyunca içiliyor. Temizlik yapılıyor. Bu ilaç üzerinden Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Cumhuriyet kurulduktan sonra hâlâ bu ilaç var. Yani Türk milliyetçiliği üzerinden Türkiye Cumhuriyeti kuruluyor. Türklük ve Sünni Müslümanlık dışında kalan bütün unsurlar, başta Ermeniler ve Rumlar, daha az seviyede Aleviler, Kürtler hepsi merkezin dışında görülüyor. Ya tehlikeli “yerli-yabancılar” gibi, ya da Kürtler Aleviler gibi hızla asimile edilmesi, Türkleştirilmesi, makbul vatandaş seviyesine getirilmesi gereken unsurlar olarak kodlanıyorlar. Dolayısıyla o refleks zaten birkaç on yıldır var olan, cumhuriyette de devam eden refleks. Cumhuriyetin ilk beş-on yılında, 1915'in bütün boyutlarıyla sorgulanması, yüzleşilmesi demek aslında cumhuriyetin kuruluş ekseninin sorgulanması anlamına gelecekti. Dolayısıyla onu gayet sessiz ve hızlı bir şekilde kapatmayı tercih ettiler.

• *İnkâr bu noktada mı ortaya çıkıyor?*

– Tabii. Yani o zamanlar çok daha fazla sayıda insan ne olup bittiğini biliyor. Sıradan vatandaşlar daha fazla sayıda biliyorlar, politik elitin hemen hepsi biliyor. Bir kısmı zaten katil ve Cumhuriyette politik elit olmaya devam

ediyorlar. Belki cumhuriyeti kuran elitin bir kısmı doğrudan katil değil, Mustafa Kemal gibi mesela, onun elinde Ermeni kanı olmayabilir, ama o da genel homojenizasyon, Türklük üzerinden bir ulus-devlet kurulması düşüncesini paylaşıyor. Sadece elini diğer katiller kadar pisletmemiş durumda. Aynı zihniyet evreninin parçaları hepsi.

• *“Biz bununla yüzleşirsek yok oluruz” korkusunun devamı mı var ortada?*

– Yüz yıllık büzülmenin sonucunda çok ağır bir yok oluş kaygısı var. O yok oluş kaygısını gidermek için bulunmuş, can havliyle sarılınmış Türk milliyetçiliği üzerinden giden, Türklük üzerine kurulacak ulus-devlet meselesi var. Buna yapıyorlar. Ama bu o kadar yapay, o kadar zorlama, sosyolojik ve tarihsel gerçekliğe uymayan bir şey ki... Çok zorla yaptıkları bir şey. Her sorgulama, her yüzleşme zaten zorla dikiş tuturmaya çalıştıkları elbiseyi patlatacak diye düşünüyorlar. Bu anlamda haksız da değiller. Çünkü çok zoraki teğellenmiş, dikilmiş bir elbise. Dolayısıyla en iyisi ellememek, üzerini kapatmak gibi görünüyor bu elite.

• *Ellemiyorlar, ama konu kapanmıyor tabii.*

– Kâbus olarak geri geliyor.

• *Günümüz Türkiye’inde yaşayan insanların bu anlamda farklı bir kâbusu var mı? Bunca sene saklanmış bir şeyi keşfettikleri zaman ne olur?*

– Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kuşak ne olduğunu biliyor ama sonra gelen kuşaklar milli eğitim, medya, vs. üzerinden onlarca yıl böyle bir olay sanki hiç olmamış gibi bir tedrisattan geçiyor. Tabii bu iş 70’lerde ASALA eylemleriyle Türkiye kamuoyu gündemine geldiğinde, Türkiye toplumunun büyük çoğunluğu sahiden hiçbir şey bilmiyor. Biliyor da bilmiyormuş gibi yapıyor değil. Ve onlar büyük bir şok yaşıyorlar. 70’lerdeki Türk milliyetçiliği ve resmî ideoloji de “Birtakım sapık Ermeniler bize saldırıyorlar” diye yansıtıyor olayı.

O zaman çağdaş Türkiye toplumunun 1915’le ve Ermeni meselesiyle tanışması yeni bir travmatik durum üzerinden, ASALA üzerinden olmaya başlıyor. Kâbus olarak gelmesi budur. “Bizi niye öldürüyorlar?”, “Bizimle ne alıp veremedikleri var?”. Bu sefer nedir, ne değildir diye okumaya başlanıyor, soruşturulmaya başlanıyor. Resmî ideoloji bu sefer Ermeni tezlerine karşı “Hayır, öyle bir şey yoktur” diyen resmî tezleri çıkarmaya başlıyor. Daha ak-

tif bir inkâr dönemi başlıyor. Daha önceki biraz daha pasif bir inkâr dönemi, çünkü zorlayan pek bir şey yok. Unutulmuş, üzeri kapatılmış, bir kenara atılmış gibi. Şimdi biri silahlı propagandayla senin gözüne sokuyor, diplomatlarını öldürüyor. O zaman herkes soruyor “ne oluyor?” diye. “Yalan söylüyorlar, aslında onlar bizi kesmişti, aslında abartıyorlar, aslında savaş vardı” gibi daha aktif yalanlar başlıyor. Bu sefer aktif inkâr, manipülasyon dönemine giriyoruz. Ve böyle de birkaç kuşak yetişiyor. Türkiye’de birkaç kuşak aktif inkâr, beyin yıkaması döneminden de geçiyor. Dolayısıyla durum iyice düğümlemiş bir hal alıyor. Şimdiki zorluğumuz en azından iki katmanlı. Biri, yüz yıllık bir ihmal, ilgilenmeme anlamında daha pasif bir inkâr, biri de 70’lerden beri en azından otuz kırk yıllık daha aktif, savunmacı ve tepkisel bir inkâr.

Şimdi şu anda iki düzey, iki inkâr düzeyi birbirine bulanarak Türkiye toplumunun bu işle yüzleşmesini zorlaştırıyor. Ama son on-on beş yıldır da yavaş yavaş başlayan daha sahici yüzleşme adımları var. Resmî düzeyde hâlâ bir şey yok. Ama sivil toplum düzeyinde daha çok akademisyenlerin, gazetecilerin, sanatçıların girişimleriyle giden kısmi, yavaş, gayriresmî bir yüzleşme durumu var.

• *Son on-onbeş yıllık süreçte kendi ailesinin tarihiyle de yüzleşenler olmuştur. Kendi ailesinin sorumluluğu olduğunu fark etmek, belki servetinin böyle bir şeyden geldiğini fark etmek farklı bir travma mıdır bugünün Türkiye’sinde yaşayan insanlar için?*

– Travma olabilmesi için, dediğim gibi genel sosyo-politik bağlamın nasıl olduğu önemlidir, en kritik şey bu. Mesela genel sosyo-politik bağlam “Türk milliyetçiliği esastır, savaş olur güçlü olan kazanır, zaten dünyanın her yerinde böyledir. Onlar da kaybetmeselerdi” olabilir. Ya da daha eşitlikçi daha insani “Acılara hürmet edelim, ötekini anlayalım, aslında hepimiz insanız, dayanışmalıyız, tarihimizi sorgulamalıyız, yüzleşmeliyiz ki daha insan olalım, daha uygar olalım” da olabilir. Genel politik bağlam ikincisi gibiyse mesela, o zaman dönüp bakarım, “Allah kahretsin benim dedem de ne yapmış” derim, bundan utanabilirim o zaman. Onu telafi etmek için sembolik de olsa bir şeyler yapmak isteyebilirim. Oysa Türkiye’deki genel politik bağlam resmî ideolojide hâlâ Türk milliyetçiliği çok ağırlıklı ve giderek de resmî İslâmcı ideolojinin ağırlık kazandığı bir bağlam. Müslümanları ve Sünniliği merkeze koyan bir Türk-İslâmcılık hali var. Türklük zaten merkezdeydi, ama daha da merkezi yere gelen Müslümanlık ve Sünnilik oldu. Önceden de çok dışarıda

değillerdi ama AKP iktidarıyla son on yılda artık merkeze Sünni-İslâm ve Türklük olarak geldi. Diğer her şey buna göre tanımlanıyor. Dolayısıyla Türkiye toplumunun önemlice bir kısmı, resmî ideoloji, devlet elitleri, politik elitler dünyaya tamamen bu mercekten bakıyor. Mesela Türkiye’nin dış politikasına bakın, tamamen bu mercek üzerinden gidiyor. Kim bizim düşmanımız, dostumuz, bunun üzerinden. Yani bir eşitlik söz konusu bile değil.

• *Bu meselenin konuşulur olması, bir yerlerde oluşmuş olan kırılmaları iyileştirmeye başlamış mıdır?*

– Yani bazı çatlaklar oluştu en azından, bunlar çok önemli. Daha önce betonarme bir yapı varken çok homojen bir inkâr betonu varken, yapılan yayınlarla, çeşitli projelerle, çalışmalarla, konferanslarla, televizyon programlarıyla, akademisyenlerin öncü çalışmasıyla o beton inkâr duvarında çatlaklar oluştu. O çatlaklardan artık sular sızıyor, insanlar o sulara dokunuyor, bir sürü yayın okunuyor. İnternet var, dil bilen herkes her bilgiye erişebiliyor. Dolayısıyla Türkiye toplumu gayriresmî düzeyde bunun altını çiziyorum, yirmi-otuz yıl öncesine göre çok daha fazla şey bilir en azından öğrenebilir hale gelmiş durumda. Bu devam edecek ve bu çatlaklar yavaş yavaş duvarı yiycekler tabii ki. Yani bu beton inkâr duvarı çökecek ama kısa zamanda değil. Daha vakit var bunun çökmesine. Çünkü o sağlam bir duvar ve o duvar çöktüğünde onun altında çok fazla şey kalacak yani devletin kuruluş felsefesi, kuruluş eksenini bütün bunlar sorgulanır hale gelecek. Dolayısıyla o duvar yıkılmasın diye o çatlaklar kapatılsın, fazla geçirgen olmasın diye de uğraşan geniş bir kesim var.

Değinilmesi gereken bir başka faktör Kürt meselesi. Türkiye’de Kürt meselesi Ermeni meselesine göre çok daha güncel ve yakıcı bir mesele. Kürt meselesi sahiden çözülebilecekse, Kürtleri de tatmin edecek biçimde çözülebilecekse o zaman Türkiye devletinin bu tekçi halinin esnemesi gerekecek. Türkiye’de yaşayan herkese “Türk” denmemesi gerekecek mesela. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ya da Türkiyeli gibi başka bir üst şemsiye kimlik tanımlamak gerekecek. Bu becerilebilirse ki o da kolay değil çünkü orada da bir sürü direnç var, önemli bir aşama geçilmiş olacak. Bu aynı zamanda demokratikleşmeyle kol kola gitmesi gereken bir süreç.

Dolayısıyla eğer Türkiye Türk-Kürt meselesinde tatminkâr bir aşamaya varabilirse ki varabilmesi zor, öncesinde Kürt meselesi niye var konusunda çok ciddi sistematik bir yüzleşme sürecinden geçilmesi lazım. Devletin niteliğini ve yaptıklarını içeren bu yüzleşmeden geçtikten sonra politik dönü-

şümle Türk-Kürt meselesi de bir hal yoluna girerse o zaman bu yeni bir Türkiye demektir. Daha esnek, daha olgun, daha demokratik bir Türkiye demektir. O zaman 1915'le, Ermeni soykırımıyla halleşmek, yüzleşmek, onunla temas etmek, onu sindirebilmek de daha mümkün, daha kolay hale gelecektir.

Linç Kültürünün Önüne Geçilemezse Orman Kanunları Hâkim Olur*

• *Linç kültürünün topluma hâkim olma durumu söz konusu mu yoksa geçen haftalardaki saldırılar bu durum gelip geçici bir parlamadan mı ibaret?*

– Kesinlikle gelip geçici bir parlama değil. Türkiye toplumunun vasa-tında yüksek bir linç potansiyeli mevcut. Ulusal, etnik, dini, mezhebi, cinsel kimlik / yönelim ve politik duruş farklılıklarını bir eşdeğerlilik zemininde bir-birlerinin meşruiyetlerini tanıyarak ve saygı göstererek bir araya getirebilmiş, kısacası asgari demokratik bir kültür oluşturabilmiş değiliz. Ne toplumsal düzeyde, ne de politik düzeyde. İktidar sahibi çoğunluk kimlikler veya ko-numlar, iktidarlarını, üstünlüklerini, ayrıcalıklarını kaybetmemek için her za-man “her yol mübah” anlayışıyla davrandılar. Olağan dönemlerde yasalarla baskı / kontrol; işler kızıştığında yasaları da olsa devlet şiddetinin değişik tip-leri; işler çok kızıştığında yasalar ya da yasadışı davransalar bile devlet yetki-lileri yetersiz kaldığında sokaktaki kalabalıkların zaten varolan linç potansi-yellerinin kışkırtılarak harekete geçirilmesi bir iktidar tekniği olarak Türki-ye’deki muktedirlerin alet edevat çantasında hep yer aldı, gerektiği zaman çı-karıp kullandılar. Bugüne gelirsek, geçen haftalarda tanık olduğumuz linç gi-rişimlerini de, 7 Haziran seçimlerinden sonra kapıya dayanmış iktidarsızlık durumuna bağlı büyük bir panik yaşayan, bu sıkışmışlıktan kurtulmak için savaştan ve milliyetçilikten medet uman bir lider ve onun oynacağı durumun-da olan AKP’nin, PKK’nin de bu savaş çağrısına cevap vermesiyle yaşadığı büyük krizden bir fırsat yaratma girişimi olarak görmek gerekir. Ülke yanar-

* Söyleşi: Can Uğur, *Birgün*, 29 Eylül 2015.

miş, bölünürmüş, artık birbirimizin yüzüne bakamaz ve birlikte yaşamak istemez hale gelmişiz, bunlar hiç umurlarında değil. Varsa yoksa iktidarda kalıp arkalarını kollamak istiyorlar. Erdoğan ve AKP, bu savaş gerilimini kullanarak, HDP'yi hedef gösterip hem baraj altına itmek istiyor hem de milliyetçi hezeyan halinden kendi partisine oy devşirmek peşinde. Ama geçmiş olsun artık, buradan AKP'ye ekmek çıkmaz. Bataklıkta ki şoursuz çırpınışlar bunlar. Ama tam batana kadar da, panik içinde bir şoursuzluk olduğu için çok büyük zarar verebilirler bu topluma.

• *Linç kültürünün topluma hâkim olması durumunda açığa çıkacak tablo nasıl olur?*

– Bu hal artarak devam ederse, önümüzdeki seçimlerde –bir üçkâğıt ile seçimler ertelenmezse tabii– AKP ve de MHP oylarında ciddi bir azalma görmezsek, önümüzde oldukça tatsız bir gelecek bizi bekliyor. Kanlı, yaygın ve çok-katmanlı bir iç savaş ve bir toplumun kendi kendini tüketmesine tanık olabiliriz. Muktedirler, eğer muhalifleri şöyle ya da böyle yok etme yolunu seçerlerse, ne Kürtler, ne Aleviler, ne solcular, ne de akıl ve vicdan sahibi her tipten demokrat yurttaş buna tabii ki eyvallah demeyecek ve her türlü direnecektir. Maalesef bu tür puslu havaları seven askeri darbe ihtimalinin de artmasına tanık olabiliriz. Gayet anti-demokratik bir zihniyete sahip AKP-MHP zihniyetiyle ya da askeri bir cuntayla Türkiye'nin tamamen istikrarsızlaşacağı, hem can hem de kaynak anlamında büyük kayıplar yaşayacağımız ve bu süreçte çok muhtemel ki Kürtlerin artık Türkiye ile birlikte olmak istemeyecekleri karanlık bir dönem olabilir.

• *Bu durumu besleyen etmenler neler? İktidarın, kamu erkini elinde bulunduranların bunda payı nedir?*

– En önemli etmen tabii ki bu toplumun çoğunluğunun ve en büyük partisinin asgari demokrat bile olmaması. Erdoğan gibi açık despotik eğilimler taşıyan bir lider, böylesi bir sosyo-politik bağlam içinde bu kadar güç toplayabiliyor ve topladığı bu aşırı gücü ciddi bir sınırlandırma hissetmeden keyfiyet dozu yüksek bir şekilde kullanabiliyor. Onun böyle yapabilmesi bu sefer aşağıya doğru güçlü bir örnek sunuyor. Hukuk en tepeden guguk edilince, devletin hiçbir kademesi ve en tepeyi model almış toplumsal kesimler için de hukukun bir anlamının kalmadığı, ayakta kalmak için güç devşirmek gereken ve yeterince gücün varsa her şeyi yapabileceğin bir iklim yaratılmış oluyor. Türkiye adalet duygusunun çok güçlü olduğu bir ülke değildi zaten. Ama

şu yaşadığımız son 3-5 yılda AKP iktidarından kaynaklanan adaletsizlikler, zorbalıklar, yolsuzluklar, kibir, küstahlık ve hepsinin üstüne tüy diken büyük bir çapsızlık, şuursuzluk, daha önceki bütün dönemleri aşır geçmiştir durumda.

Herhalde sandılar ki “biz hep mağdur ve haklıydık, hep de böyle kalabiliriz.” Bir de muhtemelen “biz İslâm’ın temsilcisiyiz, zaten hep haklıyız.” Bu safsatalara cidden inanıyorlar sanki. Oysa ben de 3-5 yıldır her vesileyle yazıyorum söylüyorum, AKP hem kendisi hem de Türkiye için büyük bir fırsatı büyük bir şuursuzlukla harcayıp İslâmcı siyaseti mazlum/mağdur konumundan hızla zorba/zalim konumuna geçirmiştir. Artık çok uzun yıllar Türkiye’de hiçbir İslâmcı, hatta hiçbir Sünni Müslüman, mağduriyet üzerinden bir siyasi nemalanma şansına sahip olmayacaktır.

• *Bu “yüksek tansiyonun” toplumsal ilişkilere yansıması nasıl olur? Gündelik yaşamı ne yönde etkiler?*

– Politik düzeydeki tansiyon ve şiddet, aynen toplumsal ilişkilere yansır. Hem politik düzeyde çatışma halindeki kimliklerin / konumların mahallerde / köylerde komşuluk ilişkilerinin bozulması şeklinde yansır; toplumun mikro gözeneklerinde benzer çatışmalar, kavgalar, linçler, göçler vb. izlemeye başlarız. Hem de politik yüksek gerilim ya da savaş / iç savaş durumlarında, kimliklerden / konumlardan bağımsız olarak o gerilimi / çatışmayı yaşayan herkes gergin ve tehdit altında hissedeceği için aile içi ilişkilerden genel toplumsal ilişkilere kadar her düzeyde ilişkisel zorlanmalar olur. Hukuksuzluk, adaletsizlik ve şiddet dozu artar. Orman kanunları her yerde hâkim olmaya başlar. Toplumun güç ilişkilerinde en dezavantajlı kesimleri, çocuklar, kadınlar, azınlıklar, mülteciler vb. bu artan şiddeti çok daha fazla hisseder. Bu tür dönemler genel olarak toplumsal çürüme dönemleridir.

• *Normalleşme nasıl mümkün olacak?*

– Falcı ağzıyla söyleyeyim. Türkiye’nin önünde bu Türk-Kürt meselesi konusunda sadece üç yol var, dördüncü bir yol yok. Birinci yol, şimdiki bildiğimiz, onyıllardır uygulanan yol. Askeri yolla çözmeye çalışma. Kürt ulusal bilincinin geldiği nokta itibarıyla, PKK’nin çapı itibarıyla ve de uluslararası düzenin durumu itibarıyla, Kürt sorununu askeri yolla çözmek diye bir şey uzun zamandır mümkün değil. AKP, MHP ya da her kimse bu yolda devam ederlerse bölünmeyecek ülkeyi bölerler, başka hiçbir işe yaramaz. Bölündüğünde de Batı tarafında yine milyonlarca Kürt yurttaşımız kalır, Kürt sorunu bitmez, başka bir düzeyde devam eder. Sahiden çözmek istiyorlarsa ikinci ve

üçüncü yol kalıyor. İkinci yol soykırım yoludur. 1915'te yaptıkları gibi, ne yapıp edip Kürtlerin çoğunu temizlersiniz, kalanı da kaçır gider, böylece Kürt sorununuz kalmaz. Buna mukabil, yeni bir soykırım sorununuz olur, hem onun lanetiyle hem de uluslararası ambargolarla sittin sene uğraşıp durursunuz. Kürtlerle anlaşmadan bu sorunu çözeceğinizi sanıyorsanız soykırımdan başka seçeneğiniz yoktur. Çünkü artık Kürtler ne kadar baskı da savaş da olsa haklarını alana kadar mücadele etmekten vazgeçmeyecek bir kıvama gelmişlerdir. Üçüncü yol ise eşitlik, özgürlük, adalet temelinde barışçıl, demokratik bir siyasi çözüme razı olursunuz. “Kardeşlik” safsatalarıyla değil, sahiden hukuki eşit yurttaşlık, isteyene istediği dilde eğitim hakkı, geniş yerel özerklik, tarihle yüzleşme ve tabii geniş bir siyasi af üzerinden gerçekleştirilecek bir çözüm. Türkiye’yi rahatlatabilecek ve “normal” siyasi mücadele kulvarına çekebilecek tek çözüm yolu budur. HDP, net bir şekilde bu yolu savunan tek siyasi parti olduğu için de çok önemlidir.

AK Troll'lerin Durumu Biz-Narsisizmi

• *Türkiye'nin farklı illerinden binlerce insan Ankara'ya gidiyor. Amaçları, "Savaşa inat, barış hemen şimdi" demek. Ve o insanların 95'i artık aramızda değil. Neredeyiz biz şimdi?*

– Şimdi burada sizinle saldırıdan¹ bir gün sonra konuşmaya çalışıyoruz ve çok zor konuşmak. Çok üzgünüz, perişan haldeyiz. Başka çaremiz yok diye konuşmaya çalışıyoruz, çok sarsılmış durumdayız. Hepimizin başı sağ olsun. Umalım ki kayıp sayımız daha fazla artmasın. Cevap bekleyen onlarca sorunun olduğu karanlık bir yerdeyiz. Belli olan kısım ise aynı: Hedeflenen, toplumu duyarsızlaştırmak, kabuğuna çekmek, evine kapatmak, yıldırma, geleceğinden endişe eder hale getirmek. Katıksız terörün amacı hep bu. Muktedirler öteden beri umarlar ki, söz konusu güvenlik olduğunda, insanlar mevcut statükoyu muhafaza etmek lehine davranırlar. Siyasi olarak dönüşüm potansiyeli taşıyan toplumları bu dönüşüm potansiyelinden caydırmak için geniş kitleleri apolitize edecek, korkutacak, sindirecek bu tür açık terör eylemlerinin yapıldığı bir gerçek.

• *Peki, bu hesap tutar mı?*

– Türkiye'de bu hesabın tutabileceği zamanlar geçmiştir. Türkiye'de artık cin şişeden çıkmıştır ve o tren kaçmıştır. Türkiye toplumu bu tür terör

* Söyleşi: Selin Ogun, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 2015.

1 10 Ekim 2015'te Barış Bloku'nun düzenlediği Emek, Barış, Demokrasi Mitingi için toplanma yerlerinden biri olan Ankara Garı kavşağında düzenlenen Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ölümcül bombalı intihar saldırısında 2 eylemcinin yanı sıra 107 kişi öldürüldü, 500'den fazla kişi yaralandı.

eylemleri nedeniyle sinebilecek, yılabilecek, bütünüyle korkutulabilecek bir toplum değildir artık.

• *Neden sonra artık?*

– Bu toplum benzer sahneleri Temmuz ayında Suruç'ta ondan evvel Diyarbakır'da gördü. Bunlar büyük yıkımlar. Onlarca insan bombalanarak, parçalanarak öldürülüyor. Bu kez Ankara'da KCK'nin tek taraflı ateşkes ilan edeceği günün sabahı böyle bir eylem oluyor. Bu üç olayın kesiştiği yer de aynı. Kardeşlik ve barış diyen insanların, bu çağırışı yaptıkları meydanlara biri "Barış sizin neyiniz! Dağılın!" diyor. Altta böyle bir ses var.

• *Toplumlar böyle bir sese nasıl cevap verir?*

– Yılgınlığa ve yorgunluğa da, büyük toplumsal patlamalara da yol açabilir. Toplumların göstereceği refleks o sıradaki politik iklime göre şekillenir. Başlarken, "Neredeyiz şimdi" diye sormuştunuz, toplumun bu soruya cevap vereceği yerdeyiz. Türkiye toplumu olarak şuna karar vereceğiz: Barış ve demokrasi içinde birlikte yaşama isteğimize atılan bu bombaları kabul edip, barış meydanından dağılacak mıyız? Yoksa bu toplumu bölen ve gerencilere karşı sahiden demokrasi diyebilecek miyiz? Ankara'daki bombaların bizi getirdiği yer burası.

• *Sizce yanıt hangisi olacak?*

– Türkiye'nin bulunduğu noktada bunun büyük yılgınlıklara ya da tam tersi çok büyük patlamalara yol açması mümkün değil. Güçler dengesi açısından iki uçta büyük tepkiler gözüküyor. Yani toplumu topyekûn sindirecek ya da yarın olağanüstü değişimler yaratacak bir durumdan söz edemeyiz. Çünkü, şu bir gerçek ki, birçok insan için Ankara'daki bombalama zaten sürpriz değil. Kamuoyunda seçimlere giderken trajik, büyük olayların gerçekleşebileceğini hatta seçimlerin yapılamaz hale getirilebileceğine dair ciddi kaygılar vardı. Türkiye'de hiç kimse gönül rahatlığıyla "Demokratik bir sistem var, sandığa gideceğiz. Oylarımız neticesinde hakikat gerçekleşecek" diyemiyor. Ve mesele diğer yandan da dönüp dolaşıp artık neredeyse patolojik diyebileceğimiz kimlik politikasına dolanıyor. İnsanlık zemininde birleşmememizin temel nedenlerinden biri bu.

• *Ulusal yas ilan edildi. 95 kişi öldü. Kaç ocağa ateş düştü. Biri diyor ki, "HDP kendini vurdu." Öteki çıkıyor, "Hayır, bu AKP'ye eksi yazar." Ne diyeceğiz; cinnet mi?*

– Bütün bunlar toplumsal çürümenin ve çözülmenin güçlü işaretleri. Türkiye’de maalesef asgari ortak demokratik zeminimiz yok. Siyasi rakipler değil, düşmanlar var. Örneğin HDP en başından beri “barış, demokrasi, kardeşlik vb.” diyor, AKP ve MHP ise HDP’yi düşmanlaştırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Böyle yapınca tabii, HDP’lilerin bilmem kaçınıcı defa yaşadıkları bu trajedi karşısında onlardan bir empati kırıntısı beklemek boşuna oluyor. Çünkü bu zevatın kafası “HDP düşmandır, haindir, insanlık dışıdır, başına bomba düşmüşse de bizi zor durumda bırakmak için olsa olsa kendi kendine yapmıştır” gibi ağır hezeyanlar üzerinden çalışıyor. Bu tabii ki bir tür cinnet hali, ama kolayca savuşturulabilecek bir cinnet hali değil, çünkü kronikleşmiş bir cinnet hali. Bunu savuşturabilmemiz için dünyaya ve Türkiye’ye bu ağır hezeyanlar eşliğinde bakan siyasi ekiplerin toplumsal desteğinin azalması gerekiyor. Bu olmadan Türkiye’nin bir toplum olarak, asgari ortak bir zemine bastığını varsayarak birlikte devam etmesi maalesef mümkün olmayacak. Hep söylüyorum, en büyük bölücülük budur.

• *Gelelim Ankara manzarasına... Basın toplantısında gazeteci soruyor: “İstifa etmeyi düşünüyor musunuz?” İçişleri Bakanı, güvenlik zaafiyeti olmadığını söyleyerek istifa etmeyeceğini açıklıyor. Adalet Bakanı Kenan İpek ise o an gülüyor. Psikoterapist olarak izleniminiz?*

– Terapist yorumuna gerek yok, bir yurttaş, bir insan olarak herkes yorumlayabilir. Korkunç bir trajedi var, iç güvenlikten sorumlu bakan hiçbir sorumluluk hissetmiyor, Adalet Bakanı ise soru karşısında sırtıtıyor. Bu tür şeyler tabii en başta “ben size zerre kadar değer vermiyorum” demektir. “Ben her şeyin üstünde olmalıyım, ne olursa olsun zeytinyağı gibi hep yukarıda kalmalıyım, kuyruğu hep dik tutmalıyım” demektir. Ama bunlara sahiden kendisini de inandıramadığı için, aslında derinden derine sorumlu bakan olarak kendisinin dolaylı olarak da olsa sorumlu olduğunu bal gibi bildiği için, bu iç bilgi ile inanmak istediği şey arasındaki gerilim yüzüne gayet uygunsuz bir gülme olarak yansıyor.

• *Ya Ankara’nın ruh hali... Demirtaş’ın “Barış sesimizi meydanlarda bile haykıramıyorsak, devlet tarafından millete saldırı var” sözü üzerine Başbakan Davutoğlu, Demirtaş’ın yargılanmasını işaret etti. İnsan parçalarının yağdığı, Türkiye tarihinin en büyük katliamlarından birinden hemen sonra liderler böyle... Ankara’nın psikolojisi deyip, soralım?*

– Davutoğlu’nun katliam akşamı yaptığı konuşma ibretlik bir konuşma olarak tarihe geçecektir. Bu kadar büyük bir trajedi bu kadar mı anlaşılır, bu kadar mı empatisiz kalınabilir, bu kadar mı hâlâ kendine yontma peşinde olunabilir, bu kadar mı hakikat bükülmeye çalışılır? Ankara’nın göbeğinde çok büyük bir katliam yaşanmıştır. Devlet, hükümet, başbakan tabii ki en azından güvenliği sağlayamadıkları için sorumludur. Normal bir demokratik ülkede bir başbakan ve ilgili bakan, bu sorumluluk duygusu nedeniyle o akşam üzüntüsünü bildirir, failleri bulacaklarını açıklar, aldıkları önlemleri açıklar, o kadar. Saldırıya uğrayan, onlarca yoldaşını kaybetmiş siyasi ekibin liderine saldırmak, sanki esas mesele buymuş gibi bir hava yaratmak, aslında sembolik düzeyde terörün sürmesi anlamına gelir. Ayrıca, bu hükümet ve Erdoğan’dan Davutoğlu’na AKP liderliği, aylardır sürdürdükleri HDP’yi düşmanlaştırma, nefret söylemi geliştirme, HDP’ye yönelik şimdiye kadar yapılmış yüzlerce irili ufaklı saldırıyı engellememe, failleri soruşturma, daha önceki benzer Diyarbakır ve Suruç gibi katliamların arka planını aydınlatmamak nedeniyle, Demirtaş da dâhil bu toplumun çok geniş bir kesimi tarafından en azından dolaylı olarak sorumlu tutulmaktadır zaten. Böylesi trajik bir olaydan sonra bir başbakana düşen, bu algının güçlenmesi için konuşmak olmamalıdır.

• *Ankara’daki bombalamadan sonra sosyal medyada yine gördük ki, bir yas sessizliği değil, “bizimkiler-sizinkiler” kavgası vardı. Halimiz nicedir?*

– Bu, Türkiye’nin getirildiği müthiş kutuplaştırılmış hali gösteriyor. Burada da simetrik bir durum yok. Mesela AK Troll’lerin performanslarına hakikat bükücülüğü demek mümkün. Onların zemininde karşı taraf, hiçbir şekilde meşru bir rakip olarak görülüyor. Karşı taraf mutlak bir düşman.

• *Sadece “karşı taraf” düşman değil, içeriden eleştiri yapanlar da ajan ya da hain ilan ediliyor. Bunun psikoloji literatüründe bir adı var mı?*

– Bu, tüm katı kimlikli politik hareketlerde görülen “biz narsisizmi” denilen durum. Bir “biz” tanımlanır. Bu biz AKP olur, Kürtlük olur, Türklük olur. “Bize” aşırı özdeşimle bağlı olunur. Hiçbir eleştirel mesafe barınmaz. O “biz” mutlak doğru haline gelir. Diğerleri yani ötekiler mutlak doğru konumunu sarsar. Çünkü onlar başka bir hakikatin versiyonudur. AK Troll hadisesinde, AKP’nin militan taraftarlarında şöyle bir haleti ruhiye görüyoruz: “Biz iktidara mecburuz, biz iktidardan gidemeyiz, biz mutlak doğruyuz. Her kim bizi iktidardan götürmeye çalışıyorsa o haindir. Sen ne hak-

la iktidara mecbur ve mahkûm olan bizi eleştirirsin? Sen ne hakla bizim iktidar olmamızı engellersin?” İşte bu hezeyanlar, tipik “biz narsisizminin” bileşenleri.

• *Türkiye’nin yakın tarihi ve diğer “biz narsisizmleri” desek, nasıl bir parantez açarsınız?*

– Asgari demokratik bir düzen kuramamış, farklılıklarını eşdeğerlilik zemininde bir arada tutamayan her toplum şu ya da bu biçimiyle biz-narsisizminden mustarıptır. Türkiye öteden beri böyledir. Hem de gayet katı ve kanlı bir şekilde. Cumhuriyet ön planda Türklüğün, arka planda devlet denetimli bir Sünni Müslümanlığın biz narsisizmleri üzerine kurulmuştur. Bütün Cumhuriyet tarihi bu unsurların hâkim unsur olarak devam etmesi, bunlardan farklı olan unsurların olabiliyorlarsa asimilasyonu, asimile olamıyorlarsa eliminasyonu üzerinden gitmiştir. Cumhuriyetin hemen öncesinde ve bugüne kadar Ermenilerin, Rumların, Kürtlerin, Alevilerin, solcuların başlarına gelen bin bir türlü melanet, katliam, devlet terörü, bunların hepsi, hâkim kimliklerin biz-lik tanımlarını çoğulcılaştırmayı reddetmeleri, “ötekileri” kendileriyle eşdeğer olarak görememeleri yüzünden olmuştur.

• *Bu, “biz narsisizminden” çıkış yolumuz, reçetemiz nedir?*

– Hem AKP’nin, hem MHP’nin, hem ulusalcıların, hem ordunun, bütün bu yerleşik düzen unsurlarının “HDP düşmanlığı”nda buluşabilmesinin arkasında bu mesele var. Çünkü HDP projesinin dayandığı temel zemin, Türkiye’deki geleneksel hâkim-tabii ilişkisini radikal biçimde eleştirmesi, ulusal, etnik, dilsel, dini, mezhebi farklılıkları eşdeğerlilik, eşitlik üzerinden yeniden kurmak istemesidir. Kürtlük temelli yeni bir biz-narsisizmi yaratmak yerine, çok zor da olsa HDP eliyle yeni bir şey önerilmiştir: Değişik bizlerin eşitliği. Alerji yaratan bu. HDP’de somutlanan, eğer iddia edildiği gibi bir strateji değişikliğiye, PKK’nin de bunu boşa çıkaracak değil, buna alan açacak şekilde davranması gerek. Değişik bizlerin eşitliği önemlidir, değerlidir, ama yetmez. Bu eşitliği sağlarken bütün bu bizleri ve onların melezleşmelerini içerebilecek daha üst bir biz kimliği kurmamız ve sahiplenmemiz gerekir. Türkiye için bu, Türkiyeliliktir, dünya için insanlıktır. İlla bir reçetemiz olacaksa, reçete, birincil özdeşim kimliğimizin her şeyden önce insanlık haline getirilmesidir. Bu da uzun bir politik mücadeledir.

- *Bizim gerçeklikle de ilişkimiz bozuldu mu?*

– Türkiye toplumunun gerçeklikle ilişkisi öteden beri, Osmanlı'nın çöküşünden bu yana problemlidir.

- *Kadrajı daraltarak soralım: Mesela bir hafta önce de bir cenazenin panzer arkasında sürüklendiğini gördük. İnsanlık zemininde amasız birleşemedik?*

– Doğru, tepkileri hatırlayalım. Önce reddettiler, “Böyle bir şey yok” dediler. Yanı sıra o fotoğraf üzerinde fotomontaj yapıp böyle bir şey olmadığını kanıtlamaya çalıştılar. Olayın videosu yayımlanınca iş reddedilemez hale geldi. Psikolojik olarak baktığımızda neredeyse psikopatik düzeyde bir hadise var. Düşünün, önünüzde öldürüldükten sonra panzere bağlanarak sürüklenen bir insanın fotoğrafı var ve siz o fotoğrafın üzerinde, “bunun gerçek olmadığını” iddia ederek fotomontaj yapıyorsunuz.

- *Ruh sağlığı yerinde olan bir insan bunu yapabilir mi?*

– Birey düzeyinde bunu yapan insana nasıl bir tanı konulabilir; onu tartışmayalım. Fakat burada sosyopolitik bir eylem var. Çünkü bunu AK Troll denilen birileri yapıyor ve milyonlarca insan da buna inanıyor. Bizim için önemli olan kısım bu. Buna birkaç sapığın fotomontaj alçaklığı olarak bakamayız. Çünkü bu fotomontajı da milyonlarca insan sosyal medyada paylaşarak, üzerine yorum yapıyor. Meselenin böylesine toplumsallaşması, sosyal düzeyde, Türkiye toplumunun gerçeklikle bağlantısının ne kadar problemlidir olabileceğini gösteriyor.

Türkiye’de Soykırım Hayaleti Dolaşıyor*

Türkiye toplumunun acılarda ve sevinçlerde ortaklaşmama halinin AKP liderliğinin kullandığı dille bağlantılı olduğunu söyleyen Murat Paker, “Diyarbakır, Suruç ve Ankara’daki patlamalar ile Kürtlere ve solculara yönelik saldırılar ve bunların zemininde yer alan nefret dolu hedef gösteren ve düşmanlaştıran söylem Türkiye’de soykırım hayaleti dolaştığını gösteriyor” dedi.

KCK’nin eylemsizlik kararını açıklaması ile eş zamanlı olarak Ankara’da 10 Ekim’de barış mitingi öncesi yaşanan canlı bomba patlaması ile 100’ü aşkın insanın yaşamını kaybetmesi, Türkiye toplumunu derinden yaraladı. Toplumun büyük bir bölümü saldırı karşısında öfkelenip hüznlenirken bir bölümü de katliamda ölenler için sevindiğini dahi ifade edebildi. Katliamların Türkiye insanını ne yönde etkilendiğine ve toplumun neden bu kadar parçalanmış bir halde olduğu sorusuna yanıt arayan Murat Paker, AKP liderliğinin kullandığı dilin Türkiye’yi kutuplaştırdığına vurgu yaptı.

Toplumun parçalanmış halini “çürümüşlük” olarak değerlendiren Paker, katliamlara yönelik sevinen ve üzülen iki toplumun ortaya çıktığını bunun da vahim bir durum olduğunu söyledi. “Katliamın kendisi zaten kötü, vahim. Ondan da vahim olan parçalanmışlık ve temel insani değerler konusunda toplumun aynı zeminde olmaması” diyen Paker, katliamlara sevinen ya da en azından umursamayan bir kesimin varlığının, toplumun önemli bir kısmının insani değerlerden istifa ettiğini gösterdiğini söyledi.

* Söyleşi ve haber: Evrim Kepenek, *DIHA*, 19 Ekim 2015.

“AKP, HDP’Yİ ŞEYTANLAŞTIRMA POLİTİKASI YÜRÜTÜYOR”

AKP’nin tek başına iktidar olamayınca sorumlusu olarak HDP’yi gördüğünü belirten Paker, AKP’nin HDP’yi şeytanlaştırma politikası yürüttüğünü belirtti. Bu nedenle de AKP’nin tabanındaki geniş bir kesimin, HDP’yi ve HDP’ye oy vermiş tüm kesimleri düşman olarak gördüğünü belirten Paker, klasik medyada, sosyal medyada ve zaman zaman sokaklarda linç kampanyaları yürütüldüğünü söyledi.

“SOYKIRIMCI BİR İKLİM VAR”

“Sanki birkaç yıldır bu meseleyi terör örgütü olarak gördükleri PKK’nin lideri ile çözmeye çalışan kendileri değilmiş gibi, bugün bir düşmanlaştırma politikası güdüyorlar” diyen Paker, “Yaygın bir kırım üzerinden devam eden bir durum var. Gayet şuursuz davranılıyor. Şuursuz davranan liderler ve geniş bir kesim görüyoruz. 100 yıl önce olsa dünya konjonktürü uygun olsa, kitle iletişim araçları bu kadar gelişmiş olmasa, bu işten sıyrılabileceklerini gözleri kestirse bugün Türkiye’de ağır bir soykırım yine işlenebilir gibi bir duyguya kapılıyor insan. Soykırımcı bir iklim var Türkiye’de. Soykırımcı bir hayalet Türkiye’de dolaşıyor” diye konuştu.

“TOPLUM GİBİ TOPLUM ÜZÜLÜR”

ABD’de 2011’de İkiz Kuleler’e yönelik yapılan saldırıdaki Amerikan toplumu ile Türkiye’deki Ankara Katliamı karşısında Türkiye toplumunun tepkilerini kıyaslayan Paker, “Asgari ortak bir toplumsal zemini olan ABD’de herkes bu olayı kınadı, üzüntüsünü bildirdi. Masum insanlar katledildiğinde toplum gibi toplumlar üzülür. Ancak maalesef Ankara Katliamı’nda böyle olmadı. Bir kesim umursamadı bir kesim de sevindi. Çünkü onları yok edilmesi gereken bir düşman olarak görüyorlar, ölenlerin HDP’li olmaları, HDP’li olduklarını düşünmeleri onların ölümlerine sevinmelerini gerektiriyor. Bu kan dondurucu bir şey” dedi.

“AKP DEMOKRATİK YOLLARDAN DA OLSA BİZİ GÖNDEREMEZLER DİYOR”

Paker, AKP’nin seçimle iktidara gelmiş olmasına rağmen bugün iktidardan gitmemek için her şeyi yaptığını söyledi. AKP’nin iktidardan gitme korkusu olduğunu belirten Paker, “Dolayısı ile kendi kesimine de biz iktidardan gitmemeliyiz, bunu lanse ediyor. Gidersek sorumlusu kimdir, HDP’dir. HDP’nin barajı geçmesi bütün planlarını bozuyor. Bütün negatif etiketlemeyi düşman-

laştırmayı HDP’ye yönlendiriyor. Günde beş posta birilerine hain düşman dersin bu da dalga dalga kendi yandaşlarına yayılıyor. Sıradan AKP’liler bile HDP’yi bile HDP’ye destek verenleri sosyal medyadan gayet düşmanlaştırmış durumda” dedi.

“KAYNAŞTIRMAK YERİNE DÜŞMANLAŞTIRIYORLAR”

HDP’nin hainler ve katiller sürüsü gibi lanse edilmek istendiğini belirten Parker, AKP liderliğinin kendilerini koruyabilmek için kendi ikballeri için toplumu bu kadar kutuplaştırdığını söyledi. Zaten Türkiye toplumunun büyük bir gerilim taşıdığını belirten Parker, “Türkiye toplumunda çok ciddi fay hatları var. Bunları kaynaştırmak gibi bir derdimiz olması gerekirken bu toplumu her an patlamaya hazır, kaynayan, birbirine hiç güvenmeyen bir hale getiriyor. Türkiye’nin içinde bulunduğu durum böyle bir durum” diye konuştu.

“TÜRKİYE TOPLUMU KOLAY GÜDÜLMEZ”

AKP’nin çok uzun zamandır toplumsal dinamikleri iyi değerlendirmediklerini ve rasyonel davranmadıklarını belirten Parker, AKP’nin bu nedenle de çok hata yaptığını söyledi. “Onlar muhtemelen bu kutuplaşmanın, bu dost düşman ayrımını körüklemenin kendi lehlerine olacağını, kendilerinin üstün çıkacağını, diğerlerini ezeceklerini ve rahata ereceklerini düşünüyorlar” diyen Parker, Türkiye toplumunun kolay güdülemeyecek bir toplum olduğunu ve bu nedenle de durumun AKP’nin düşündüğü gibi sonuç vermeyeceğini söyledi.

“ORTAK ZEMİNDE BİR ARADA YAŞAMALIYIZ”

Türkiye’de yapılması gerekenin tüm farklı kesimleri asgari ortak bir demokratik zeminde buluşturmak olduğunu söyleyen Parker, Türkiye’de hiçbir zaman böyle bir zeminin olgunlaşmadığını, ama son birkaç yıldır bu zeminin iyice aşındığını belirtti. Tüm bu kaos ortamından çıkış yolunun asgari ortak demokratik zeminde eşitlik çerçevesinde bir arada yaşamak olduğuna vurgu yapan Parker, çözümün demokrasi ve barış perspektifinin toplumsal olarak güçlendirilmesinden, zorbalık ve savaş perspektifinin geriletilmesinden geçtiğini yineledi.

“ÇÖZÜM BEKLEYEN TOPLUM HAYAL KIRIKLIĞI YAŞADI”

Toplumun gelmiş olduğu bu parçalı ruh halinin sorumlusunun iktidarın tutumu olduğunu belirten Parker, Türkiye toplumunun uzun yıllardan beri yaşanan savaş sonrası çözüm olacak beklentisi içine girdiğini ancak bunun ger-

çekleşmemesi ile de hayal kırıklığı yaşadığını belirtti. Paker, son olarak şunları söyledi: “AKP iktidarı bu işi çözme yoluna gitti, girer gibi yaptı. Bu işin ne kadar tarihsel zorlukları olduğu derin kökleri olduğu hiçbir şekilde anlaşılmadı, yüzleşme mekanizmaları, hakikat komisyonları kurulmadı. Toplum sahici bir çözüm için hazırlanmadı sonunda taraflar anlaşılamadı. AKP, toplumsal eşitlik ve barış temelinde reformlar yapmak yerine, meseleye çok yüzeysel yaklaştı. Toplumda yaratılan beklenti de boşa gitti. Sürecin çökmesi toplumda hüsrana yarattı.”

Bir süredir karanlık bir çağa girdik. Hem dünyada hem de Türkiye’de, ayrı ayrı ve birlikte etkileşim halinde.

Karanlık çağda yoğun bir şiddet var, kan var, sürekli gözyaşı var, yerrinden yurdundan edilen milyonlar var, yalanın dolanın yolsuzluğun dik âlâsı var, yüzsüzlük var, edepsizlik, kibir ve küstahlık var.

Adı “savaş” olmayan savaşlar, adı “faşizm” olmayan faşizan rejimler, adı “diktatör” olmayan despotlarla birlikte yaşıyoruz. Günyüzü göremiyoruz, nefes alamıyoruz, şok üstüne şok yaşıyoruz. Karanlık çağ, kafamıza vura vura bize çaresizliği öğretmeye, bu sayede bizi sindirmeye, teslim almaya çalışıyor.

Suriye’de çok cepheli bir post-modern dünya savaşı yaşanıyor. Tüm dünya güçleri, Türkiye dâhil tüm bölge güçleri ve tabii yerel güçler büyük bir kapışma halinde. Tüm medeniyet kriterlerini aşındıran, saf barbarlık olarak sahne alan IŞİD/DAİŞ bu savaşı yine Türkiye dâhil başka coğrafyalara da taşımaya azimli. En son Paris’te olanları gördük. Daha önce Suruç ve Ankara’yı da görmüştük.

Türkiye’de geçen Temmuz’dan beri giderek tırmanan bir şiddet sarmalının içindeyiz. Hiçbir hukuki zemini olmadan koca koca ilçeler / mahalleler ablukaya alınıyor, insanlar katlediliyor; yargı ve güvenlik güçleri marifetiyle sürekli bir tam saha pres uygulanıyor; basın özgürlüğü ayaklar altında. “Gü-

* Bu makale daha önce 30 Kasım 2015’te T24’te yayınlanmıştır.

venlikten” sorumlu devlet görevlileri ablukaya aldıkları mahallelerin duvarlarına oradaki insanların ve hepimizin kendimizi güvensiz hissetmemizi sağlayacak türlü ırkçı ve şiddetperver sloganı yazabiliyor. Bütün bunların hiçbir iktidar tarafından yadırganmıyor, hiçbir ciddi soruşturma yapılmıyor; vukuatlar hep örtülüyor, çarpıtılıyor. İktidarın tek yadırgadığı devletin suçlanması. Nasıl suçlanabilir ki bu kadar temiz, şeffaf ve adil bir devlet?

Dünya da Türkiye de daha önce çok karanlık çağ yaşadı, çok kötülük gördü. Ama sanki bu seferki biraz daha yoğun, biraz daha kuralsız ve alçakça. İnsan yaratıcılığının sınırı yok elbet, iyilikte de, kötülükte de. Bu seferki kötülük daha derinlerden geliyor sanki. Günişığından, eşitlikten, özgürlükten, yaratıcılıktan korkan karanlık zihniyetlerin kendi düzenlerini korumak ya da pekiştirmek için can havliyle ve alçakça nasıl saldırganlaşabildiklerine tanık oluyoruz. Kapitalizmin iyice pompaladığı narsisistik ve anti-sosyal kişilik tarzları, öteki sayılanların çok daha kolayca düşmanlaştırılıp, her yol mübah sayılarak yok edilmesi için çok daha uygun bir zemin sunuyor zaten.

TAHİR ELÇİ

Geçen gün bu karanlık zebanileri, yılmaz insan hakları ve barış savunucusu, Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi’yi katlettiler. Haftalardır, bir TV programında “PKK terör örgütü değildir” dedi diye hedef gösterilen, lince maruz bırakılan ve hakkında dava açılan, gözaltına alınıp tutuklanmaktan kıl payı kurtulan Elçi, bu büyük “kabahati” nedeniyle, külyutmaz ve affetmez zebaniler tarafından, karambolmüş gibi gösterilmeye çalışılan bir suikastla cezalandırılmış oldu.

Olay yeri seçimi de, mizansen de oldukça manidar: Sur ilçesinde YDG-H’nin açtığı hendeklerden 30-40 m. mesafede, bir anlamda PKK ile devletin karşı karşıya geldiği bölgelerin arasında; YDG-H’li olduğu söylenen iki kişi polisler saldırıp kaçarken çıkan çatışma karambolünde; o sırada Diyarbakır’ın tarihi miraslarından dört bacaklı minarenin kurşunlarla zarar görmesini protesto eden Tahir Elçi, onlarca kurşunun sıkıldığı ve yakın çevrede onlarca insanın bulunduğu olayda, “tesadüfe” bakın ki tek kurşunla öldürülen tek kişi oluverdi. Faili malum. Ama resmen faili meçhul olacak çok büyük ihtimalle. Bu da malum, maalesef.

Adeta demek istediler ki Tahir Elçi’ye kulak kabartabileceklere, “işte bakın ‘terör örgütü değil’ dediklerinin terörü nedeniyle ölmek zorunda kaldı; yanılıyordu, bu yüzden öldü. Siz siz olun yanlış yapmayın, PKK’nin terör örgütü olup olmadığını sakın sorgulamayın.”

Oysa Tahir Elçi, gerektiğinde PKK'yi de eleştirmekten çekinmeyen, ödünsüz şiddetsizliği ve barışı savunan bir hukuk insanıydı. Bu ülkede bir barış olacaksa, iki tarafın da gözü gibi bakması gereken ilkeli, tutarlı, dürüst bir köprü güverciniydi. Zebaniler bu köprüyü bombaladılar, iki taraf arasında bağlar iyice azalsın, kimsenin barış umudu kalmasın diye.

HRANT DİNK

Aynen zamanında Hrant Dink'e yaptıkları gibi. Türkiye Ermenilerinin en sempatik, en içten, en diyaloga açık köprü güvercinini katlettikleri gibi.

Bu karanlık zebanilerinin en büyük korkusu toplumun farklı adaları arasında köprüler kurulmasıdır. Köprü, temas ve diyalog demektir. Diyalog, esneklik, ortak zemin ve değişim demektir. Korktukları, toplumun çoğunluğunu da ikna ettikleri yalan balonlarının değişim sonucu patlayacak olmasıdır.

Hrant Dink, "soykırım" terimine çok takılmadan milyonlarca Türke 1915 ve sonrasında Ermenilerin yaşadıkları ıstırapı gayet insani ve duygusal bir zeminde hissettirebilme ve barışçıl bir çözüm umudunu yükseltebilme becerisi göstermişti. Bu büyük "kabahati" nedeniyle cezalandırıldı.

Tahir Elçi de, bu devletin on yıllardır milyonlarca kez tekrarlayıp tabu haline getirdiği "PKK bir terör örgütüdür" cümlesinin konforunu kabul etmediği, meselenin karmaşıklığını, sosyolojik zeminini anlatmaya çalıştığı, toplumla konforlu ezberler dışında bir hattan ilişki kurmaya çalıştığı için cezalandırıldı.

SELAHATTİN DEMİRTAŞ

Demirtaş da şu an farklı bir konumda değil. Aynen Hrant Dink ve Tahir Elçi gibi, içinden geldiği toplumsal grubun (Kürtlerin) şikâyetlerini ve taleplerini daha geniş kesimlere anlatırken, kendi grubunun ezberlerini aşp, farklı toplumsal gruplarla titreşime girebilme, ilkeler üzerinden ortak zeminler kurabilme becerilerini gösterebiliyor. O yüzden karanlık zebanileri onun da peşinde.

Biliniyor ki silahlı PKK Kürt mahallesinin dışında toplumsal bir destek elde edemez. Görüldü ki, silahsız ve "Türkiyeli" HDP bunu büyük bir beceriyle yapabilir, tüm Türkiye'yi bir sarmaşık gibi sarabilir. O yüzden boyuna HDPKK yazıp duruyorlar. HDP'nin başına her türlü çorabı örmek isteyeceklerdir, çünkü HDP de bir köprü güvercini olma potansiyeline fazlasıyla sahiptir [Başka yazının konusu olsun, ama geçerken belirtelim ki HDP bu potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Bu noktada da HDP-PKK meselesinin açıkça tartışılması gerekmektedir].

KARANLIK ÇAĞDA NE YAPACAĞIZ?

Karanlık çağ, bize şok üstüne şok yaşıyor; oldukça yorucu. Peki, nasıl var olabileceğiz? Kolay bir reçete yok.

Çoğu insanda “bu bir kâbus; elbet kısa bir zaman sonra bitecek ve daha normal bir hale uyanacağız” gibi bir beklenti var. Kötü haber: Korkarım bu doğru değil. Kâbus yok, uyanık durumdayız, sadece içinde yaşadığımız gerçeklik çok kötü bir hal aldı. Ve bu hal uzun sürecek gibi duruyor. İyi haber: Bunu kabul edip, ona göre konumlanırsak şimdikinden çok daha iyi tutunabiliriz. İnsan canlısı çok zor koşullara bile uyum sağlayabilen bir canlı. Dünya tarihi, en zor koşullarda bile muhalif direnişlerin sürebildiğini ve gelişebildiğini gösteren örneklerle dolu. Yeter ki kolay ve hızlı başarı peşinde olmayalım; sabır, ısrar, cesaret ve direnç gösterebilelim.

Demokrasi ve barış mücadelesi vermeye devam etmekten vazgeçemeyiz. Bundan vazgeçtiğimiz noktada zebanileşeceğiz. Çocuklarımızın / sevdiklerimizin yüzüne bakabilecek onurlu bir insan olarak var olabilmek için “başka bir dünya ve Türkiye” hayali kurmayı ve bunun için uğraşmayı bırakamayız. Ama artık iyice biliyoruz, bu iş zor, çok yorucu ve uzun. Onun için nefesimizi iyi kullanmamız, kendimizi iyi korumamız da çok önemli. [Klişe kulanmak pahasına] Bir maratona 100 metreymiş gibi koşamayız. O yüzden genel demokrasi ve barış istikametini kaybetmeden, nefes durumumuza göre zaman zaman yavaşlamak, gerekiyorsa mola alıp durmak, güç biriktirip yeniden başlamak gayet normal. Kendimizi suçlu hissetmemiz gerekmiyor.

Türlü zebaniliklerle bezeli bu karanlık çağda demokrasi ve barış mücadelesi yaparken bizi en fazla koruyacak olan şey ise iyilik ve güzellik ile olan temasımız. Herkes için farklı kanallar / biçimler alabilir bu. Ama bizi başka insanlarla ve genel olarak insanlıkla yakın temas içinde hissettirebilecek, keyif veren, güvenli / değerli hissettiren, yalnızlığımızı ve örselenmişliklerimizi dindiren deneyimlere ihtiyacımız var. Sevdiklerimize sarılmaya, tutunmaya; sanata, mizaha, yaratıcılığa ihtiyacımız var. Bunlara mutlaka zaman ayıralım.

Travmatik yaşantıların insan ruhundaki en temel iki etkisi ilişkisellik ve zihinsel temsil kapasitelerimize vurdukları darbedir. Her travma bizi bir miktar çoraklaştırır ve çevremizde olan biteni zihnimizde evirip çevirme kapasitemizi bir miktar köreltir. Dolayısıyla hem yalnızlaşırız, hem de soyutlamalar üzerinden düşünebilme kapasitemizde aşınmalar yaşarız. Sürekli ya da sık sık travmatik durumlarla karşılaştığımızda bu durum daha da ciddileşir. Bu etkilerle baş edebilmenin en etkili yolu, destekleyici, güven veren bir sos-

yal ortam içinde olan biteni anlamlandırmaktan vazgeçmemektir. Dolayısıyla sevdiklerimize sarılalım; demokrasi ve barış isteyenler aralarındaki kimi farklılıklar nedeniyle birbirlerine kıyıcılık yapmasınlar; yalnızlaşmayalım, dayanışma ağlarını güçlendirelim; konuşmaktan, yazmaktan, düşünmekten geri durmayalım.

Bir de zebanilerle mücadele ederken zebanice davranmaktan kaçınalım. Alçaklıklara alçaklıkla karşılık vermeyelim. Zebaniler, bizi kendilerine benzetemesinler. Fiziksel ve sayısal olarak şu an için güçsüz olabiliriz. Ama demokrasi ve barış idealleri, eğer kirletilmeden tutulabilirse, büyük bir moral ve düşünsel üstünlüğe sahiptir; uzun vadede en büyük gücümüz de budur, bunu unutmayalım.

* * *

Ne kadar katletmeye çalışsalar da köprü güvercinleri bizimdir; bizler köprü güverciniyiz.

Güle güle sevgili Tahir Elçi. Unutmayacağız!

Sonsöz Yerine: Yüzleşmenin Psiko-politiği*

Son yıllarda Türkiye'nin politik hayatında giderek daha çok kulağımıza ta-
kılan başlıca kelimelerden biri haline geldi *yüzleşme*. Çok sayıda politika-
cı, yorumcu, yazar vb. sık sık Türkiye'nin şununla ya da bununla yüzleşmesi
gerektiğini belirtiyor. Başkaları açıktan ya da örtük biçimde “ne yüzleşmesi?”
diye homurdanıyor. Neredeyse Türkiye'deki ana akım siyasetin bile bir par-
çası haline gelen bu yüzleşme nedir, nasıl bir şeydir, neleri kapsar, bileşenleri
nelerdir, nasıl yapılır, ne işe yarar? Bu makalenin amacı bu sorulara psiko-po-
litik açıdan cevap vermek.

YÜZLEŞMENİN ANLAMLARI

Yüzleşmek Türkçenin güzel kelimelerinden biri. *TDK Sözlüğü* (2011) üç an-
lam sıralamış: “1) Bir olayı ileri sürenle, inkâr eden kimselerin yüz yüze gele-
rek sözlerini tekrarlaması; 2) Yüz yüze gelmek; 3) Farkına varmak, iyice an-
lamak.” Yaygın kabul gören anlamı: Bir olayla/durumla/yaşanmışlıkla ilgili
iki farklı versiyon sunan (genellikle biri iddia eden, diğeri inkar eden) iki kişi-
nin yüz yüze, karşı karşıya gelmesi, yüzleşmesi. Tanıklar huzurunda ya da de-
ğil, yüz yüze gelecekler de ne olacak? Birbirlerinin yüzlerine, özellikle gözleri-
nin içine bakacaklar, tanıklar varsa onlar da bu iki yüze ve iki çift göze baka-
caklar. Amaç? Kim doğru söylüyor, kim yalan anlamak için: Hakikati ara-
mak için (farkına varmak ve iyice anlamak için). Zira insanlık tarihinden sü-

* Bu makale şu kitapta yayınlanmıştır: Günal, A. ve Özengi, Ö., *Bir Daha Asla: Geçmişle Yüzleşme ve Öziir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

zülüp gelen bilgeliklerden biri, yüzümüzdeki/gözlerimizdeki minimal oynamaların bile bizim duygularımızı ele vereceği yönündedir.¹ Duygular öznel hakikatlerimizdir. Hele de başka bir yüze / gözlere bakarken duygularımızı saklamak çok daha zordur. O yüzden gerçeklerden kaçtığını ya da yalan söylediğini düşündüğümüz birine “yüzüme / gözlerimin içine bakarak konuş” deriz ve konuşurken dikkatle yüzünü / gözlerini inceleriz.

Yüz yüze bakmanın, duyguları, dolayısıyla hakikati, ortaya çıkarmak konusunda katkıda bulunmasının yanında bir de iki kişi arasında insani bağ kurma potansiyelini arttırdığını da eklemeliyiz. Bütün toplumlarda insanların büyük çoğunluğu için bir insanın gözünün içine baka baka onun canını yakmak çok çok zordur. Bir insanın acısını, ıstırabını göre göre o kişiye acı vermeye devam etmek ancak ciddi anti-sosyal kişilik yapısına sahipseniz ve/veya o kişiyi nefret/itlaf edilmesi gereken bir tehdit/düşman olarak görebiliyor ve bu nedenle o kişiyi insan-dışı bir konuma itebiliyorsanız mümkün hale gelir. O yüzden, örneğin çoğu işkenceci, mağdurların gözleri kapalı olmadan işkence yapamaz. Çekinceleri sadece tanınmak değildir; göz teması, insani temas ihtimalini çok arttırır; insani temas ise işkence yapabilme kapasitesini çok azaltır. Başka birinin yüzünde/gözlerinde bir acı/ıstırap gördüğümüzde “ayna nöronlarımız”² devreye girer, o acıyı bir şekilde kendi bünyemizde hissederiz. Empati, şefkat ve merhamet gibi insani duygularımız ve vicdanımız, bizi acı vermekten alıkoyar. Dolayısıyla, yüzleşme ediminin ilk ürünü hakikat ise, ikinci ürününün de empati ve vicdan üzerinden öteki ile ilişkisel bir alan yaratmak olduğu söylenebilir. Tabii ki yüzleşme, bu iki ürünün ortaya çıkışını otomatik olarak garanti etmez, ama ortaya çıkış ihtimallerini ciddi biçimde arttırır. Bu iki ürünün sentezi söz konusu olabilirse, hakikat temelinde yenden kurulmuş bir ilişkide barışçıl bir *uzlaş* (*reconciliation*) konumundan bahsedilebilir.

Uluslararası literatürün hâkim dili olan İngilizcede *yüzleşme* için birebir bir karşılık yoktur. Üç seçenek bir yakınlık sağlamaktadır: 1) *Coming to terms with (the past)*: (Geçmişle) halleşmek veya hesaplaşmak; 2) *Facing up*

1 Bu bilgelik, epeyce sofistike bilimsel araştırmalar tarafından da teyit edilmiştir. Örneğin bkz. Ekman ve Friesen, 2003.

2 Ayna nöronlar, yakın zamanlarda keşfedilmiş, beynimizdeki özel bir tür sinir hücreleridir. Temel işlevleri, doğrudan gözlemlenen başkalarının davranışlarını ya da duygularını aynalamaktır. Empati duygusunun da bu ayna nöron sistemiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu sayede acı çeken birini gördüğümüzde bizim beynimizde de ayna nöronlar sayesinde acı hissini veren bölgeler uyarılmakta, biz de kısmen o acıyı yaşamaktayız (Decety ve Ickes, 2009; Schulte-Rüther ve ark., 2007).

to ...: Rahatsız edici bir durumu cesaretle karşılamak, kabul etmek; 3) *Confrontation*: Meydan okuma, yüzleştirme, karşı karşıya gelme. Bu üç seçeneğin hiçbirinde yüzleşmenin orijinal anlamındaki gibi iki kişinin hakikati ortaya çıkarmak için yüz yüze gelmesi yoktur. Bu makalede bahsedilen yüzleşme faaliyetleri İngilizce literatürde daha çok *coming to terms with (the past)* ile karşılanmaktadır. Bu deyimın Türkçe karşılığı olarak yüzleşme yerine *geçmişle hesaplaşma* önerilmiştir (Sancar, 2007). İki temel nedenle, (geçmişle) hesaplaşma yerine (kendimizle) yüzleşme teriminin tercih edilmesinin daha doğru olduğu düşünülebilir: 1) Hesaplaşma, yüzleşmenin bir alt-başlığıdır. Yüzleşmeyle, hesaplaşmanın ötesinde ve hesaplaşma tarafından kapsanamayacak daha geniş bir edimler yelpazesi anlaşılmaktadır. 2) Yüzleşilen (ya da hesaplaşılan) sadece geçmiş değildir.

YÜZLEŞMENİN KATMANLARI

Yüzleşme ediminde sanki bir silsile takip edilerek değişik katmanlarla yüzleşilmektedir:

1. Karşımızdaki Öteki: Ben'in karşısında O, Biz'in karşısında *Onlar* olarak Öteki. Bizden farklı, bizimkiyle çelişebilen bir hikâyeleri vardır.
2. Öteki'nin yüzü, gözleri, duyguları: Farklı bir öznellikle karşılaşmak sarsıcı olabilir.
3. Kendi duygularımız: İzin verdikçe ve güvendikçe yoğun ve karmaşık biçimlerde ortaya çıkabilecek, bizi şaşırtabilecek, ama aynı zamanda ifade edildikçe ve işlemlenebildikçe rahatlatabilecek duygularımız.
4. Geçmiş, anılar, olgular, gerçekler:
 - a. Suçlarımız / kabahatlerimiz ve / veya
 - b. Travmalarımız / acılarımız
5. *Bir bütün olarak kendimiz*: Neymişiz, neler yaşamışız? Bir mağdur olarak nelere maruz kalmışız, ne tür incinmişlikler yaşamışız? Ya da bir fail olarak kimleri nasıl incitmişiz? Bütün bunlar neden olmuş, bedeli ne olmuş? Mağdur konumundan da fail konumundan da bu soruların cevapları oldukça sarsıcı ve dönüştürücü olabilir. Samimi ve sahici bir yüzleşme süreci, kendisiyle yüzleşenler için devrimcidir. İçimize bakarız, karanlıklarımızla, düğümlerimizle halleşiriz, içgörü geliştiririz, yenileniriz. Yüzleşme, mağdurların ze-

delenmişliklerini tamir edip güçlenmesi için; faillerin de asgari insani etik çerçeve içine (tekrar) girebilmesi için kapı açar.

Kısacası, Öteki ile başlayan yüzleşme sürecimiz, dönüp dolaşıp aynada kendimize baktığımız, gereği gibi yapabilirsek kendimize dair çok daha derinlikli ve sahici bilgi sahibi olduğumuz ve kendimizi dönüştürebileceğimiz bir sürece doğru evrilir. Kendimizle yüzleştikten sonra tekrar dönüp değişmiş / yenilenmiş (bir anlamda “arınmış”) halimizle Öteki ile bu sefer hakikat zemininde yeni bir ilişkisellik yaratabiliriz. Bu anlamda yüzleşme bir imkândır.

BİREYDEN SOSYO-POLİTİĞE

Farklılıkların, çatışmaların ve travmaların tarihi insanlık tarihi kadar eski olduğuna göre, yüzleşmenin tarihçesinin de o denli eski olması gerekir. Her kültürde irili ufaklı yüzleşmeler gündelik hayatın ve insan ilişkilerinin bir parçasıdır. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren, insanın kendisiyle (kendi iç çatışmaları, korkuları, kaygıları, zaafı, vb.) yüzleşmesinin iyileştirici ve olgunlaştırıcı işlevlerine vurgu yapan psikanalizin ve psikanalizden kökenlenen diğer psikoterapi ekollerinin yaygınlaşmasıyla, özellikle Batı dünyasının kültürel kodlarında yüzleşme meselesinin çok daha önemli bir yer tutmaya başladığı söylenebilir.

Psikanaliz ve psikanalitik psikoterapiler, kişinin öznel hakikatini arama, bulması, yeniden-kurgulaması için uygun bir ortam sunar. Kişi bu süreçte iç dünyasının derin katmanlarıyla, bilinç-dışı zihinsel ve bedensel malzemesiyle (bastırılmış ya da kopuşturulmuş arzular, duygular, anılar, travmalar, ilişkisellikler, vb.) döne döne yüzleşir; kendini, hayat öyküsünü çok daha iyi tanır ve anlamlandırır; hafızasını yeniden düzenler; kendini kısmen dönüştürür, kendini ve ilişkilerini daha sahici ve daha olgun biçimlerde yeniden tanımlar ve kurar (Psikanalizle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mitchell ve Black, 1996; Safran, 2012). Psikanaliz ve travma çalışmalarından biliriz ki, bugünümüzü olabildiğince özgür, özerk, sahici ve olgun biçimde kurmak ve yaşamak istiyorsak, geçmişimizle, geçmişimizdeki travmalarla, yoksunluklarla, incinmişliklerle, içimizde taşıdığımız hayaletlerle yüzleşmek zorundayız (Prager, 2008). Acılı ve zor bir süreçtir, ama nihayetinde insanı büyüten / olgunlaştıran ve birçok düzeyde hayat kalitesini arttıran bir süreçtir.

Bireysel düzeyde daha çok psikanalizin açtığı kanal üzerinden toplumsal tahayyüle dâhil olan yüzleşme pratiği, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı çok ağır tahribat sonrasında hızla sosyo-politik düzeyde de kendine yer bul-

maya başlamıştır. Devasa savaş suçları, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ve soykırım gibi olgular, taraflarca birçok düzeyde yüzleşmesi gereken büyük bir düğüm bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yenilmişleri, Almanya ve Japonya, hem net yenilmiş ve teslim olmuş oldukları, hem de suçüstü durumunda yakalandıkları için, milyonlarca sivil insanın ölümünden sorumlu tutulan devlet görevlileri Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde yeneler tarafından yargılanıp mahkûm edilmişlerdir. Bu, cezalandırıcı (*retributive*) tarzda adaleti sağlama çabasıdır. Bir de daha yakın zamanlarda geliştirilen onarıcı (*reparative/restorative*) adalet girişimleri söz konusudur. Bu tarz adalet kurma girişimleri, net yenen yenilenin olmadığı, bunun yerine daha yumuşak geçişlerin mümkün olabileceği, ama yine de çatışma ve kutuplaşmanın çok ciddi olduğu, çok yaygın cezalandırma girişimlerinin yeni çatışma / intikam dalgaları yaratabileceği toplumlarda (örn. Güney Afrika Cumhuriyeti) denenmiştir. Bu tarz genellikle "Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları" aracılığıyla yürütülür. Temel amaç, geçmiş suçlara dair hakikatlerin gün ışığına çıkması, failerin ve mağdurların saptanmasıdır. Güney Afrika örneğinde olduğu gibi, eğer failer her şeyi anlatıp mağdurların yüzlerine bakarak özür dilerlerse affedilebilirler. Bu tarz adalette faileri cezalandırmaktan çok hakikatin ortaya çıkmasının ve resmen kabul edilmesinin geçmiş yaraları onarmada daha etkili olduğu düşünülür. Nitekim Güney Afrika'da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun failerin ve mağdurların dinlendiği oturumları yıllarca bütün ülkeye TV ve radyolardan canlı olarak yayınlanmış, bu sayede tarihin en kapsamlı ve kalabalık grup terapisi / yüzleşmesi gerçekleştirilmiştir (Barkan, 2001; Boraine, 2000; Sancar, 2007).

Hangi adalet tarzı tercih edilirse edilsin –ki karma formlar da her zaman mümkündür–, bireysel düzeyde de sosyo-politik düzeyde de yüzleşme derken kastımız aynıdır: Hakikat ortaya çıkacak; failer ve mağdurlar belli olacak, inkârcılar / failer (ve devamla kendilerini failerle yakınlık / özdeşim içerisinde görenler / konumlandıranlar) durumu derinlemesine anlayacak ve barışçı yönde dönüşecek. Ancak bu dönüşüm sonucu, failerle mağdurlar yeni hakikat rejimi çerçevesinde, isterlerse yeni bir uzlaşma sağlayabilecekler.

Tarihsel / politik çatışmaların barışçıl çözümü yolunda yapılacak yüzleşme / uzlaşma çalışmalarında sadece bilgilenmenin değil, aynen psikanalitik kuramın ve psikotraumatoji alanının bize öğrettiği gibi, özür, bağışlayıcılık, pişmanlık ve empati gibi kanalların da kullanıldığı kapsamlı bir duygusal çalışmanın yapılması gerekir (Amstutz, 2005; Auerbach, 2009; Biggar, 2001; Diger, 2001).

“Türkiye gibi tarihinde çok sayıda kapatılmış, unutturulmuş, yanlış öğretilmiş kara sayfa olan ve belli toplumsal kesimlerin sistematik olarak mağdur edildiği ülkelerde, toplumsal barış ve adalet yolunda bu kara sayfa-larla yüzleşmeden yol almak mümkün değildir. Çünkü: 1) Unutturulmaya ça-lışılanlar, gün gelir kâbus şeklinde geri gelirler ve zorla kendilerini hatırlatır-lar. 2) “Bir daha asla” diyebilecek bir toplumsal olgunluğa erişebilmek için yüzleşmeden başka çare yoktur. 3) Mağdur edilmiş kesimlerin bu toplumun bir parçası olması isteniyorsa, yaşadıkları melanetlerin tanınması, özür dilen-mesi, mümkün merteye yaraların sarılması ve mağdurların onurlandırılması gerekmektedir” (Paker, 2009).

“Hakikatlerle yüzleşme, hafıza, duygu, anlam ve ilişkilene düzeyle-rinde çok-katmanlı ve yoğun bir mücadeleyi gerektirir. Hatırlanmayanlar / unutturulanlar ya da yanlış hatırlananlar / bilinenler / öğretilenler, hakiki ol-gusal bilgilerle yer değiştirecek; bu devasa değişimin duygusal zorluklarına katlanılacak; sonuçta yeni bir anlam dünyası kurulacak ve yeni ilişkilene tarzları geliştirilecektir. Bireysel düzeyde de toplumsal düzeyde de epey zor bir iştir. Bu zorluk genellikle kaçınma, korkma, öfkelenme gibi tepkileri bera-berinde getirir. Yüzleşmenin başarılı olduğu durumlarda ise ciddi bir olgunlaşma söz konusudur” (Paker, 2009).

YÜZLEŞMENİN ÖGELERİ - AŞAMALARI

Yüzleşme ve uzlaşma süreçleri ne tür öğeler içerir? Belli aşamaları var mıdır?

Auerbach (2009) yedi aşamalı bir uzlaşma sürecinden bahseder: 1) Ça-tışma konusu olan olaylar / durumlara ilişkin birbiriyle çelişen farklı anlatıla-ra aşinalık kazanmak; 2) Kabul edilmese bile Öteki'nin anlatısını tanımak / anlamak; 3) Öteki'nin durumuna dair empati geliştirmek; 4) Öteki'nin iddia ettiği durumlara dair en azından kısmi bir sorumluluk üstlenmek; 5) Geçmiş suçlara / hatalara dair tazminat ve tamirata hazır olunduğunun ifade edilme-si; 6) Geçmiş suçlara / hatalara dair kamuoyu önünde açıkça özür dilenmesi ve bağışlanmanın talep edilmesi; 7) Geçmişe dair farklı / çelişen anlatıları ta-rafların kabul edebileceği ortak bir anlatı şeklinde bütünleştirebilmek için uğ-raşmak.

Wessels ve Bretherton'a (2000) göre ise uzlaşmanın üç temel ögesi var-dır: 1) Geçmişle barışma (hakikatin ortaya çıkartılması ve özür), 2) Çatışma-nın barışçıl biçimde çözümlenmesi; 3) Sosyal adalet.

Literatürdeki aşama ve öge değerlendirmeleri çok kapsayıcı görünme-mektedir. Psiko-politik bir perspektiften baktığımızda, travmalarla / çatışma-

larla yüklü bir tarihsel / politik anlaşmazlığı / husumeti savaş yerine barışçıl olarak çözme sürecinde yüzleşme / uzlaşma çabalarının geçmesi gereken aşamaları ve içermesi gereken öğeleri sıralarsak:

1. Güven (*Trust*) ve Güvenlik (*Security*)

Yüzleşme / uzlaşma literatürü, genellikle çatışma-sonrası, (demokrasiye) geçiş dönemleri için kavramsallaştırıldığı için güven ve güvenlik ihtiyacını verili sayar. Kapsamlı, nitelikli ve kalıcı bir yüzleşme / uzlaşma çabası için aktif silahlı çatışma ve şiddet ortamının sona ermiş olması büyük kolaylık sağlar. Toplumların geniş çoğunluğunun kendisiyle yüzleşebilmesi için temel güvenlik ihtiyacının karşılanmış olması ve Öteki tarafa asgari bir güven duyması gerekir. Ancak aynı zamanda, toplumun küçük bir azınlığı tarafından gayriresmî düzeyde yürütülen yüzleşme faaliyetlerinin, tarafları kalıcı bir uzlaşma çerçevesi içine girmeye ve dolayısıyla ateşkes ilan etmeye ikna etmesi de mümkündür. Dolayısıyla gayriresmî düzeyde belli bir kıvama getirilen yüzleşme faaliyetlerinin taraflar arasında bir uzlaşma niyetini ortaya çıkarması, bunun ateşkes ve bir çerçeve anlaşmasıyla geliştirilmesi ve devamla çok daha kapsamlı resmî bir yüzleşme adımına doğru evrilmesi mümkündür.

2. Eşdeğerlilik (*Equivalence*) ve Saygı (*Respect*)

Yüzleşme / uzlaşma sürecinin sağlıklı ve derinleşerek sürebilmesi için iki tarafın birbirini eşdeğer olarak görebilmesi ve de birbirine saygı duyması gerekir. Fail olarak, geçmişte ve/veya halen mağdur ettiklerimizle (ve dolayısıyla kendimizle) yüzleşirken, mağdurlarda nelere yol açtığımızı, onların neler yaşamış olabileceklerini anlayabilmemiz için, onları bizimle aynı düzeyde / değerde insanlar olarak görüp, empati kanallarımızı açık tutmamız gerekir. “Bana / bize yapılsaydı ne hissederdim / yapardım?” sorusu bu aşamanın temel sorusudur. Öteki’ni bize eşdeğer görüp, saygı duymadıkça kendimizle yüzleşme ihtiyacı duymamız bile pek mümkün değildir.

3. Bilgi ve Hafıza (*Knowledge and Memory*)

Hakikatin ortaya çıkartılması yüzleşme faaliyeti, öncelikle bir hafıza çalışmasıdır. Toplumun yakın ve/veya uzak tarihindeki tartışmalı kara sayfalara dair olgusal hakikatlerin bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkartılması gerekmektedir. Ne, ne zaman, nasıl, neden olmuştur? Failler ve mağdurlar kimlerdir?

a. Gayriresmî Kanallar

Sivil toplumun kara sayfalarla ilgili yapabileceği tüm araştırma, yayın, kampanya vb. faaliyetler, hem toplumun bilgilenmesine hem de daha kapsamlı bir yüzleşme için resmî kanalların zorlanmasına yarar. Gayriresmî kanallar üzerinden yürüyen yüzleşme faaliyetlerinin toplumun çoğulluğunu yansıtmaya ve resmî kanalların hegemonize etme potansiyeline set çekme gibi çok önemli işlevleri vardır. Dolayısıyla yüzleşme faaliyeti sadece çatışan tarafların resmî kanallarına bırakılamayacak kadar ciddi ve karmaşık bir iştir.

b. Resmî Kanallar

Yüzleşme faaliyetinin hem daha kapsamlı olması hem de kalıcı, elle tutulur sonuçlar üretebilmesi için bilgilenme / hafıza çalışması aşamasından itibaren mutlaka resmî kanalların da devreye sokulması gerekir. Bu noktada kabaca üç seçenek söz konudur:

- i. Mahkemeler kanalıyla cezalandırıcı adalet
- ii. Hakikat Komisyonları tarzı yapılar üzerinden onarıcı adalet
- iii. Ülkenin / toplumun / çatışmanın özelliklerine göre karma bir model

Bu yolların hangisi seçilirse seçilsin, kara sayfalara dair hakikat ortaya çıkartılıp resmî kayıtlara geçirilecektir.

c. Bilgilerin Toplumsallaştırılması: Yeni Bir Kolektif Hafıza

Hakikatin ortaya çıkartılmış olması yetmez, tarafların en yüksek yetkili organlarınca (örn. parlamento) bu hakikatin resmen tanınması ve buna dair bilgilerin en yaygın biçimde toplumsallaştırılması gerekmektedir. Bu sayede toplum, bu kara sayfalara dair sahici bilgiye erişebilecek ve sağlıklı bir hafıza temizliği yapabilecek, bilgi eksikliği ya da kirliliğine son verebilecektir.

4. Duygu (Affect)

“Bilgilenmek gerekli ama yeterli değil. Kara sayfalar konusunda yeterince bilgilenmiş her insanın, mağduriyetler konusunda bir duygudaşlık içine gireceğini varsaymamamız gerekiyor... Kara sayfalar konusunda bilgilenme arttıkça ve inkâr imkânsızlaştıkça bir kesimin ‘hak etmişlerdi’ konumuna geçmesi gayet mümkün. Öteki’ni anlamak ve duygudaşlık kurabilmek konusunda bilginin ötesine geçebilmek gerekli. Bu çerçevede doğrudan insani temas, değişik toplumsal kesimlerden insanların ortak faaliyetlerde/projelerde çalışması ve

sanatsal yaratımlar en önemli halkalar” (Paker, 2009). Yüzleşmenin duygusal boyutunun devrede olabilmesi için en büyük görev sanatçılara, özellikle de geniş kitlelere ulaşabilen sanatçılara düşüyor (ilk planda akla kitleselleşebilme potansiyelleri nedeniyle sinema ve müzik geliyor).

5. Anlam (*Meaning*)

“Neler olduğuna dair bilgilenmek ve mağdurlarla bir duygudaşlık geliştirmek gerekli ama yeterli değil. Bütün bu bilgilerden ve duygulardan bir anlam çıkarmak lazım. Bu devlet nasıl bir devlettir? Bu devletin gözünde yurttaş olmak ne demektir? Değişik kara sayfalar arasındaki bağlantılar/ortaklıklar nelerdir? Örneğin Türkiye için konuşacaksak, Türklük dayatması nereden kaynaklanmıştır ve nelere mal olmuştur? Neden Türkler üstün olmak zorunda? Türklük bu toplumun bütününe kucaklayabilecek bir sıfat olamıyorsa, ne olabilir? Bütün bu sorulara verilebilecek cevaplar doğrudan politik mücadele konusu. O yüzden, yüzleşme faaliyeti, politik bir vakumda gerçekleşmiyor; yüzleşmeden çıkarılacak anlamlar politik mücadele iklimi tarafından şekillendiriliyor” (Paker, 2009).

6. Özür (*Apology*) ve Bağışlanma (*Forgiveness*) Talebi

Önceki aşamalardan geçildikten ve bu süreçte toplum hazırlandıktan sonra sıra, en yetkili resmî mercinin ağızından işlenen suçlar için mağdurlar ve yakınlarından açıkça, samimi bir özür dilenmesi ve bağışlanma talep edilmesidir. Yapılan zulümlerin ötesinde mağduriyeti katbekat arttıran şey, bu mağduriyetlerin tanınmamasıdır. Mağduriyetleri tanınıp, mağdurlar onurlandırılmadıkça, mağdurlar açısından travma döngüsü kapanmaz, travmatik geçmiş bugünde yeniden yaşantılanmaya devam eder.

Samimi ve resmî bir özür, geçmişle bugünü ayırmaya yardım eder (Prager, 2008). Özür sayesinde travmatik geçmiş, gerçekten geçmiş, tamamlanmış sayılabilir. Ancak ondan sonra yeni ve ortak bir gelecek için bir yol arkadaşlığı mümkün olabilir.

Failin özü, mağdurun incinmişliğini bağışlayıcılığa çevirme potansiyeline sahiptir (Goldberg, 1967; Tylim, 2000). “İncinmişlik bir çeşit ruhsal rehinelik haliyse, bağışlayıcılık da bir çeşit ruhsal özgürleşme olarak değerlendirilebilir. Bir özgürleşme olarak bağışlayıcılık, belirsizliğe tahammülün artması ve daha az tahripkâr bir gelecek uğruna geçmişteki memnuniyetsizliklerimizin yoğunluğunu azaltabilme becerimizin üzerine inşa edilir” (Tylim, 2005).

7. Tazminat (*Restitution*)

Yüzleşme sürecinde, mağdurların maddi ve manevi kayıpları imkânlar elverdiğince karşılanmalıdır. Tazminat, verilen zararın sorumluluğunun üstlenildiğini ve mağdurun travma öncesi eski haline dönmesinin önemsendiğini gösterir. Bu sayede mağdurlar ve onların ait oldukları toplumsal kesim, tekrar içe-rildiklerini hissedebilirler.

8. Tamirat (*Reparation*)

Kitlesel politik şiddet ve baskı tarzı travmatik durumlar, mağdurlarda ciddi hasarlara neden olabilirler. Bu hasarların giderilmesi de yüzleşme faaliyetinin bir parçası olmalıdır.

a. Rehabilitasyon

Tıbbi ve psikolojik hasarlara yönelik rehabilitasyon faaliyetleri mağdurlara ücretsiz olarak sunulmalıdır.

b. Sembollerin Önemi

Kolektif düzeyde tamiratın en önemli araçları sembollerdir. Örneğin, eskiden kahraman sayılan, ama yüzleşme sürecinde aslında katil olduğu anlaşılan birilerinin isimlerinin çeşitli caddelere ya da binalara verilmesine son verilmelidir. Onların yerine mağdurların, mağdurlara yardım edenlerin ve şiddete direnenlerin isimleri ön plana çıkarılmalıdır. Travmatik olayları hatırlatan, mağdurları onurlandıran, gelecek kuşakları uyaran anıt ve müzeler de sembolik ve kolektif tamirat araçları olarak anılmalıdır.

9. Hakların Yeniden Tanımlanması – Yasal Düzenlemeler

- Tüm baskıcı / ayrımcı yasaların ve mevzuatın, eşitlikçi ve barışçıl uzlaşa temelinde elden geçirilmesi
- Tüm ders kitaplarının aynı şekilde elden geçirilmesi
- Nefret söylemini ve ayrımcılığı cezalandıran yasal düzenlemeler yapılması
- Toplumun ayrımcılık konusunda aktif biçimde eğitilmesi

10. Yeniden İlişkilene – Sosyal Adalet

“Yüzleşmenin nihai amacı, kendimizle ve Öteki saydıklarımızla daha olgun, etik ve sahici bir tarzda yeniden ilişkilenebilmek ve eşdeğerliliğe dayalı ortak

insani zeminler geliştirebilmektir” (Paker, 2009).

“Barış, genel olarak iki düzeyde tanımlanır. Açık şiddetin *yokluğu* negatif barıştır. Açık şiddetin giderilmesi çok önemli ve gereklidir, ancak barışa ulaşmak için yeterli değildir. Çünkü açık şiddete gebe olan zeminde yapısal eşitsizlikler, sembolik şiddet ve ayrımcılık üzerinden yürüyen toplumsal adaletsizlik sürüyorsa barışa ulaşamamışız demektir. Toplumsal adaletin *varlığı* pozitif barıştır [Galtung, 1969]... Meselenin toplumsal adalet ve hakikat boyutlarını çok ciddiye almak zorundayız” (Paker, 2009).

TÜRKİYE'DEKİ YÜZLEŞME DURUMU

Osmanlı'nın çöküş döneminden günümüze Türkiye tarihinde yüzleşilmeyi bekleyen onlarca kara sayfa vardır. Bunların hemen hepsinde devlet, tehdit unsuru olarak gördüğü çeşitli etnik, dinî veya politik sosyal gruplara karşı ağır ve yaygın şiddet ve baskı yöntemleri kullanmıştır. Bu kara sayfaların hiçbirisiyle resmî düzeyde gereği gibi yüzleşilmemiştir. Hatta tam tersine, çoğu mesele için yoğun ve aktif bir inkâr politikası sürdürülmüştür.

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca ve bugün yaşanan, devasa mağduriyetler üretmiş meselelerin temelinde, çağının kudretli, yenilmez bir süper gücü olan Osmanlı İmparatorluğu’nun yüzyıl gibi görece kısa sayılabilecek bir zaman diliminde topraklarının ve nüfusunun neredeyse % 90’ını kaybetmesi, bu kaybın sindirilememiş, yası tutulamamış büyük bir travma olarak Türkiye’nin egemen politik kültürünü belirlemiş olması yatmaktadır. Öteden beri beka kaygısıyla paranoid ve saldırgan bir şekilde davranmaya eğilimli olan bu egemen politik kültür, dini, etnik, dilsel farklılıkları asimile ya da itlaf edilmesi gereken tehdit unsurları olarak görmekte ve ona uygun davranmaktadır (Paker, 2004, 2009).

Türkiye’de “*yüzleşme başlamıştır, ama daha epey yolu vardır*. Türkiye özellikle son [10-15] yılda, giderek temposu artan bir biçimde gayriresmî bir yüzleşme sürecinin içindedir. Kürt, Ermeni, Kıbrıs, azınlıklar meseleleri başta olmak üzere, on yılların kangrenleşmiş sorunları, resmî ideolojinin ezberlerini eskiyle kıyas kabul etmez derecede silkeleyecek şekilde kamusal tartışma alanına girmiştir... Gayriresmî yüzleşme faaliyetleri artarak devam edecektir ve bu faaliyetler sosyo-kültürel dönüşüm sürecini hızlandıracaklardır. Ancak tabii ki yalnızca gayriresmî yüzleşme yetmez, yapısal ve daha sistematik bir resmî yüzleşme sürecine de ihtiyaç vardır. Bu da bir politik mücadele ve dönüşüm meselesidir. Resmî yüzleşme cephesinde şimdilik sadece Ergenekon dava süreci ve onun çeperindeki gelişmeler önemli bir mihenk ta-

şı olmuştur.³ Diğer meselelerde de resmî bir yüzleşme sürecini zorlamak, talep etmek gerekmektedir (Paker, 2009). Türk-Kürt meselesinde yakın zamanda girilen “barışçı çözüm süreci” önemli bir umut yaratmıştır, ancak bu meselede de kalıcı ve adil bir çözüme ulaşabilmek için kapsamlı bir yüzleşme aşamasından geçilmesi gerekmektedir.

“Yüzleşme sihirli çözüm değildir. Yüzleşmenin iyi ve gerekli olduğunu savunmak bütün problemlerimizi böylesi bir yüzleşme sürecinde çözebileceğimiz anlamına gelmemektedir. Yüzleşme büyük bazı meselelerin çözümüne ciddi katkıda bulunur, ancak başarıyla tamamlanmış bir yüzleşme sürecinin sonunda da siyasi çatışıklardan azade pembe bir tablo çıkmayacaktır ortaya” (Paker, 2009).

“Hangisinden başlayacağız? Onlarca kara sayfa varsa hangi sırayla yüzleşeceğiz? Sosyo-politik bağlam, bu sırayı büyük ölçüde dayatır, çok seçim şansımız olmayabilir bu nedenle. Ama genel ilke olarak, bir toplum için güncellik ve yakıcılık dozu yüksek, dolayısıyla somut insanların günlük hayatına temas etme potansiyeli yüksek kara sayfalardan başlanması gerektiği söylenebilir. Türkiye için bu, tartışmasız bir şekilde Ergenekon tarzı (derin) devlet faaliyetleri ve Türk-Kürt sorunudur” (Paker, 2009). Nitekim ciddi yüzleşme faaliyetleri bu konular üzerinden yürümektedir. Bu doğrudan yakıcı meseleler belli bir kıvamda çözülmeden diğer yüzleşilmesi gereken meselelerde yol almak çok mümkün olmayacaktır. Örneğin Türk-Kürt meselesini yeterince iyi bir şekilde çözmüş ve dolayısıyla bu süreçte Türklük ve Türkiye-lilik gibi kimlik kategorilerini yeniden anlamlandırmış bir Türkiye’nin örneğin Türk-Ermeni meselesinde çok daha rahat ve özgüvenli bir şekilde yol alabileceği öngörülebilir.

Yüzleşme / uzlaşma süreçlerinin sabırla ve sindire sindire sürdürülmesi gerekir. Toplumun mevcut hali, tarihsel koşullanmışlıkları, algısal ve davranışsal refleksleri, kutuplaşma, çatışma ve savunmacı tepkisellik potansiyelleri yüzleşme sürecinde her zaman özenle değerlendirilmesi gereken faktörlerdir. Örneğin, toplumun geniş kesimlerini, bu makalede aktarılmaya çalışılan yüzleşme aşamalarından yeterince iyi bir şekilde geçirip bir uzlaşmaya hazırlamadan, ne kadar haklı olursa olsun radikal gibi görünebilecek bir değişiklik önerdiğinizde aşırı bir tepkisellikle karşılaşp eski çatışmalı ortama bu sefer daha da şiddetli bir şekilde geri dönme riski az değildir. O yüzden toplum-

3 Ancak, Türkiye’nin oldukça kirli yakın tarihiyle yüzleşmesi konusunda oldukça verimli bir kanal sunabilecek olan Ergenekon vb. dava süreçlerinin, ciddi hukuki hatalar ve manipülasyonlarla bu devasa fırsatı önemli ölçüde kaçırmakta olduğunu da eklemek gerekir.

sal psikoloji yakından takip edilmeli ve yüzleşme sürecinin ritmi ve dozu iyi ayarlanmalıdır. Bu konu, Türkiye gibi on yıllardır milliyetçi ezberlerle aşırı zehirlenmiş bir toplumsal doku için misliyle önemlidir.

“Yüzleşme süreci, kolayca tahmin edilebileceği gibi, demokratikleşme süreciyle iç içe bir süreçtir. Demokratikleşmeden yüzleşemeyiz, yüzleşmeden demokratikleşemeyiz. O yüzden, genel demokratikleşme mücadelesi, yüzleşmenin ayrılmaz bir parçasıdır” (Paker, 2009).

KAYNAKÇA

- Amstutz, M. R., *The healing of nations: The promise and limits of political forgiveness*, Rowman & Littlefield, Lanham, MD, 2005.
- Auerbach, Y., “The Reconciliation Pyramid - A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts”, *Political Psychology* 30: 2, 2009, s. 291-318.
- Barkan, Elazar, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD, 2001.
- Biggar, N., “Concluding remarks”, N. Biggar (der.), *Burying the past: Peace and doing justice after conflict* içinde, Georgetown University Press, Washington DC, 2001, s. 270-285.
- Boraine, Alex, *A Country Unmasked, Inside South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Decety, J. ve Ickes, W. (der.), *The Social Neuroscience of Empathy*, MIT Press, Cambridge, MA, 2009.
- Digester, P. E., *Political forgiveness*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001.
- Ekman, P. ve Friesen, W. V., *Unmasking the Face: A guide to Recognizing Emotions from Facial Expressions*, Malor Books, Los Altos, CA, 2003.
- Galtung, J., “Violence, peace, and peace research”, *Journal of Peace Research*, 3, 1969, s. 176-191.
- Goldberg A., “The place of apology in psychoanalysis and psychotherapy”, *International Review of Psycho-Analysis*, 14, 1987, s. 409-413.
- Mitchell, S. A. ve Black, M., *Freud and Beyond: A History of Modern Psychoanalytic Thought*, Basic Books, New York, 1996. [Türkçesi, *Freud ve Sonrası* başlığı ile İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından 2012 yılında yayınlanmıştır.]
- Paker, M., “Egemen politik kültürün dayanılmaz ağırlığı”, *Birikim*, 184-185, 2004, s. 61-71. [Bu makale aynı zamanda şu kitapta da yayınlanmıştır: Paker, M., *Psiko-politik Yüzleşmeler*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2007.]
- , “Maskeli baloyu bitirmek için karşı-psikolojik harekât”, *Birikim*, 248, 2009, s. 24-31.
- Prager, J., “Healing from History: Psychoanalytic Considerations on Traumatic Pasts and Social Repair”, *European Journal of Social Theory*, 11(3), 2008, s. 405-420.
- Safran, J., *Psychoanalysis and Psychoanalytic Therapies*, American Psychological Association, Washington, DC, 2012.
- Sancar, M., *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

- Schulte-Rüther, M., Markowitsch, H. J., Fink, G. R. ve Piefke, M., "Mirror Neuron and Theory of Mind Mechanisms Involved in Face-to-Face Interactions: A Functional Magnetic Resonance Imaging Approach to Empathy", *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19:8, 2007, s. 1354-1372.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Tylim, I., "On psychoanalysis on the witness stand in Argentina and South Africa", *Journal of Psychoanalysis, Culture and Society*, Mart 2000, s. 161-165.
- , "The Power of Apologies in Transforming Resentment into Forgiveness", *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 2(3), 2005, s. 260-270.
- Wessels, M. G. ve Bretherton, D., "Psychological reconciliation: National and international perspectives", *Australian Psychologist*, 35:2, 2000, s. 100-108.

İsim Dizini

- Açık, Tacim 115
Açıkgöz, Esra 163, 217
Adorno, Theodor W. 4
Ağca, Mehmet Ali 111, 170
Akdeniz, Ayşe 229
Akdoğan, Yalçın 319
Aksoy, Nazan 165
Aktan, Gündüz 86, 101
Aktaş Salman, Umay 241
Allport, G. W. 2
Altemeyer, B. 5
Arıncı, Bülent 319
Aslan, Mehmet 305
Aslan, Özgecan 302, 303, 305, 306, 310, 344
Atalay, Beşir 137
Atatürk, Mustafa Kemal 46, 47, 68, 69, 83, 84, 188, 241, 212, 215, 223, 268, 355
Auerbach, Y. 383, 384
Aviram, R. B. 16
Baykal, Aysu 120
Baykal, Deniz 43, 133
Belge, Murat 165
Berktaş, Ayşe 218
Bretherton, D. 384
Bush, George 70
Cemal Paşa 47
Churchill, Winston 73
Cinmen, Işıl 281
Çamlıbel, Cansu 317
Çatlı, Abdullah 111
Çeber, Engin 119-121, 123, 129
Çiçek, Cemil 56, 80, 92
Çiller, Tansu 111
Çuhadar, Bahar 199
Davutoğlu, Ahmet 319, 321, 323, 365, 366
Demir, Arzu 245
Demirel, Süleyman 133, 188
Demirtaş, Selahattin 321, 348, 365, 366, 375
Dink, Hrant 50, 77, 78, 82-86, 92-94, 104, 105, 107, 108, 111, 113, 117, 170, 375
Doğan, Seyhan 248
Düzel, Neşe 29, 175
Elçi, Tahir 374-377
Eliaçık, İhsan 295
Elvan, Berkin 251
Enver Paşa 47
Epözdemir, Latif 95
Er, Fuat 191
Erdoğan, Onur 259
Erdoğan, Recep Tayyip 38, 65, 143, 188, 223, 224, 254, 255, 259-262, 266, 269-272, 319, 321, 322, 325, 328, 329, 339, 341, 342, 360, 366
Ersanlı, Büşra 218
Esad, Beşar 280
Eski, Beril 221
Evren, Kenan 33, 96
Fairbairn, W. R. D. 16
Fiske, S. T. 2, 4, 7
Freud, S. 325
Gökçen, Sabiha 83
Güçlü, Abbas 96
Gül, Abdullah 319
Gün, Cihan 120
Gürsoy, Gençay 120
Hitler, A. 110
İdemen, Siren 37
İpek, Kenan 365

İşeri, Gülsen 87, 167

Karakaş, İshak 331

Katircioğlu, Erol 165

Key, Elif 187

King, Martin Luther 8

Kılıçdaroğlu, Kemal 320, 321

Kılınçarslan, Cansu 203

Kuzu, Burhan 347

Kuzu, İrfan 21

Mao Zedong 71

Menderes, Adnan 188, 260

Nesin, Ali 165

Ongun, Selin 363

Öcalan, Abdullah 133, 271, 274, 337, 348

Öğreten, Tunca 299

Öğünç, Pınar 183, 185, 225

Öymen, Onur 157

Özal, Turgut 188

Özgün, Gökhan 129

Özkök, Ertuğrul 50

Parla, Jale 165

Piaget, J. 85

Pratto, F. 5

Rahip Santoro 104, 107, 108

Sever, Şirin 107

Sidanius, J. 5

Samast, Ogün 85, 113

Şafak, Elif 50

Şahin, Mehmet Ali 119

Şanlı, Sadık 191

Şendiller, Ökkeş 170

Şener, Nedim 218

Şık, Ahmet 218

Tahaoğlu, Çiçek 341

Talat Paşa 47

Teker, Tuğba 127, 137, 237, 253

Tonak, Ahmet 165

Tosun, Ulaş 51

Tunçay, Mete 59

Turgut, Hüseyin 53

Wessels, M. G. 384

Yayla, Atilla 68

Yılmaz, Mesut 133

Yılmaz, Nurettin 209

Young-Bruehl, E. 5

Yüksel, Şahika 203

Zarakolu, Ragıp 218

Dizin

12 Eylül 1980 29, 33, 46, 49, 50, 52, 87,
90, 96, 96, 121, 135, 147, 161, 163,
188, 189, 193, 203, 214, 218, 265,
284, 348

12 Eylül Anayasası 94

17-25 Aralık yolsuzluk süreci

6-7 Eylül olayları 153

ABD 8, 18, 27, 37, 56, 78, 111, 113, 123,

124, 134, 143, 161, 295, 319, 370

açlık grevleri 54, 55, 87, 88, 212, 213

Adalet Bakanlığı 89, 117, 208

adalet

onarıcı adalet 142, 205, 206, 221, 386

cezalandırıcı adalet 142, 205, 206,

221, 246, 386

sosyal adalet 384, 388

adaletsizlik 55, 135, 145, 146, 158, 219,

348, 361, 389

Adana 210

adli tıp 122, 123, 125, 207, 208, 210, 333

Afganistan 282, 288

Agos 83, 221, 229

AIHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi)
121

AK Trol'ler 363, 366, 368

AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) 45, 120,

122, 123, 125, 133, 134, 141-144,

146, 156, 157, 168, 173, 188, 209,

217-219, 242-244, 253-258, 264, 268,

269, 271, 274, 278-280, 289, 290,

205, 299-302, 307, 309, 310, 317-

323, 327-329, 335, 337-339, 342,

343, 347, 349, 357, 359-367, 369-372

aktivit akademisyenler 163

Al Jazeera Türk 259

Aleviler 99, 102, 103, 167-169, 175, 211,

228, 256, 279, 280, 303, 320, 342,

351, 354, 360, 367

Almanya 46, 73, 107, 142, 205, 221, 383

anadilde eğitim bkz. dil

Anayasa değişikliği 258, 327

Anayasa Mahkemesi 218

Ankara Garı saldırısı 363

Antep 209

anti-kapitalist Müslümanlar 266

anti-sosyal kişilik 374, 380

Araplar 155, 232, 277, 278

Arjantin 49, 142

ASALA 47, 355

asimilasyon 65, 66, 95, 116, 138, 54, 176,

246, 273, 337, 354, 367, 389

askerî

darbeler 52, 95, 121, 191, 193, 211,

260

diktatörlük 95, 142, 163, 176, 189,

211, 332

vesayet 217, 243, 262

ataerkil düzen 299-392, 307, 308, 348

Avrupa Birliği (AB) 39-45, 50, 56, 73,-75,

81, 82, 108, 117, 121, 217, 218, 318

Avustralya 27

ayrımcılık 1-10, 1315-19, 24, 25, 70, 81,

82, 102, 116, 135, 153, 158, 189,

232-234, 278, 279, 282, 288, 297,

303, 306, 307, 309, 310, 314, 388,

389

azınlıklar 4, 6, 33, 46, 66, 79, 102, 103,

131, 143, 151, 153, 163, 175, 184,

225, 232, 239, 245, 247, 264, 288,

290, 310, 312, 314, 344, 352, 361, 389

azınlık hakları 103

Balkan Savaşı 131

Balkanlar 33, 195, 337

başkanlık sistemi 188, 318, 319, 322, 323,

328, 330, 341

Batılılaşma 42, 153, 193

BBP (Büyük Birlik Partisi) 112, 170

Behzat Ç. 189

benlik-değeri 325, 326, 329

benmerkezcilik 16, 192

- beyaz Türkler 44, 322
 Bianet 145, 341
 Birgün 21, 87, 117, 120, 167, 359
 Birikim 119, 149
 Birinci Dünya Savaşı 33, 48, 72, 131, 138, 313, 354
 Boko Haram 287, 289
 Budistler 294
 camide içki içilmesi 253
 çatışmasızlık süreci 334, 341
 cezaevleri
 F Tipi cezaevi 52-56, 87, 89
 Münferit Tip cezaevi 52, 53
 Özel Tip cezaevi 52
 Charlie Hebdo saldırısı 287, 290, 293
 CHP (Cumhuriyet Halk Parkisi) 39-47, 50, 81133, 156, 168, 173, 188, 242, 243, 255, 256, 278, 318, 320, 322, 324
 cihatçı gelinler 283
 cinsel
 taciz 152, 310, 346
 yönelim 25, 103, 256
 cinsiyetçilik 3, 18, 231, 278
 Cizre olayları 345-347
 Cumhuriyet 217, 363
 Çek Cumhuriyeti 294
 çoğulluk 266, 287
 çok kültürlülük 97, 137, 322
 Çorum katliamı 40, 115
 Çukurca saldırısı 199
 demokratik kitle örgütleri 89
 demokratikleşme süreci 88, 105, 108, 109, 161, 233, 391
 DEP Demokrasi (Partisi) 80
 derin devlet 34, 40, 90, 105, 122, 160, 390
 Dersim isyanı 157, 195, 223, 249, 320
 devletçilik 82, 88, 90, 93, 97, 105
 dil
 anadil 7, 97, 102-104, 159, 172, 211, 226, 227, 257, 273, 335
 anadilde eğitim 227, 257, 273, 335
 resmî dil 103, 159
 Kürtçe 45, 65, 104, 132, 134, 135, 139, 147, 157, 158, 171, 172, 189, 201, 211, 212, 226, 273, 327, 332
 din dersleri 297, 328
 dindarlık 61, 67, 69, 281, 291, 295, 296, 300, 310
 dindaşlık 108, 277, 279, 280
 dinî inanç 67, 103
 dinsizlik 67, 290, 294-297, 319
 Diyanet İşleri Başkanlığı 279, 297
 Diyarbakır Cezaevi 124, 135, 139, 141, 142, 147, 159-161, 176, 183, 185, 189, 203-215, 257, 332, 333
 Diyarbakır Cezaevi Gerçeğini Araştırma ve Adalet Komisyonu 160, 204, 332
 Diyarbakır Askeri Cezaevi Gerçeği ile Yüzleşme ve Adalet Komisyonu 203, 205
 Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı 208, 209, 333
 DTK (Demokratik Topluk Kongresi) 177
 DTP (Demokratik Toplum Partisi) 146
 düşmanlaştırma 17, 61, 67, 110, 116, 192, 196, 255, 256, 313, 365, 366, 370, 371, 374
 Ebu Garip 120
 egemen
 ideoloji 231
 konumlar 116
 kültür 231
 politik kültür 42, 68, 81, 90, 94, 131, 151-156, 165, 175, 188, 217, 255, 309, 312, 315, 389, 391
 eğitimsizlik 104, 213
 ekolojik bilinç 264
 El Salvador 205
 El-Kaide 70, 282, 287, 289, 295
 Emek, Barış, Demokrasi Mitingi 363
 empatisizlik 16, 192, 251, 252, 300, 307, 308, 326, 366
 engellenme (*frustration*) 78, 79, 193

- ensest 302
 entegrasyon 21, 23, 71, 72, 283
 Ergenekon davası 144, 149, 151, 156,
 160, 176, 206, 218, 318, 389, 390
 Ermeni soykırımı 42, 46, 159, 253, 311,
 313-315, 358
 Ermeniler 24, 33, 41, 46-49, 66, 83-86,
 93, 94, 98, 101, 108, 111, 118, 128,
 130, 143, 151, 153, 155, 159, 163,
 169, 195, 222, 223, 228, 233, 234,
 245, 280, 311-315, 347-358, 367,
 375, 389, 390
 eşcinsellik 45, 116
 eşdeğerlilik 19, 139, 160, 180, 299, 233,
 234, 243, 266, 274, 315, 318, 326,
 330, 359, 367, 385, 388
 eşit yurttaşlık 97, 98, 101, 116, 153, 278,
 347, 362
 eşitliksizlik 2, 135, 158, 273, 274, 279,
 301, 307-309, 324, 345, 389
 etnik temizlik 78, 101, 313
 Ezidiler 277, 279
 faili meçhul cinayetler 29, 122, 130, 147,
 176, 177, 191, 193, 214, 246, 374
 fanatizm 15, 59-75, 164, 281, 287-291,
 297, 342, 343
 faşizm 41, 50, 82, 85, 373
 feminizm 266, 269
 Filistin 70, 124, 288
 Gezi olayları 241-243, 247, 248, 251,
 255, 260, 263-266, 269, 317, 336
 Genelkurmay Başkanlığı 84, 149, 150
 gettolaşma 22, 23, 25
 göç
 göç zorunlu göç 21, 25, 91, 153
 köyden kente göç 192
 göç psikolojisi 21
 göçmenler 23, 25-27
 gözaltı süresi 40, 81
 Güney Afrika 25, 142, 205, 206, 221, 383
 Güney Amerika 205
 Güney Asya 300
 Güneydoğu savaşı 34
 güvensizlik 80, 219
 Habertürk 187, 281
 hak ihlalleri 122, 125, 145, 147
 hakikat komisyonları 45, 135, 141, 146,
 161, 205-207, 222, 224, 226, 245-
 247, 258, 335, 332, 386
 Hakkâri 209
 Halkın Nabzı 331
 Hayata Dönüş Operasyonu 87
 Hindistan 46, 124
 Hizbullah 70, 289
 Hristiyanlık 8, 33, 45, 70, 73, 74, 107,
 108, 113, 225, 288, 294, 296
 Holokost 312
 homofobi 3, 18, 231, 278
 Hürriyet 50, 84, 317, 343
 Irak 81, 109, 134, 277, 279, 282, 287,
 288
 İŞİD/DAİŞ 277, 281, 282, 373
 ırkçılık 3, 18, 25, 41, 42, 47, 70, 74, 77,
 78, 86, 94, 97, 113, 117, 156, 199,
 231, 232, 278, 279, 312, 374
 iç savaş 34, 41, 75, 78, 82, 91, 100, 191,
 205, 225, 227, 255, 277, 297, 307-
 309, 338, 360, 361
 İçişleri Bakanlığı 137, 208, 365
 idam cezası 40, 82
 ifade özgürlüğü 122, 290, 298
 İHD (İnsan Hakları Derneği) 121
 İkinci Dünya Savaşı 4, 205, 206, 221,
 382, 383
 İmam Hatip okulları 328
 inkâr politikaları 129, 246, 389
 insan hakları 50, 55, 66, 80, 87, 90, 121-
 124, 130, 135, 142, 155, 161, 193,
 203, 207, 215, 335, 346, 348, 374
 internet 108, 112, 193, 283, 357
 intihar
 saldırıları 363
 eden mahkûmlar 184, 213, 239, 332
 İran 124
 irtica korkusu 67

işkence 27, 29, 30, 40, 48, 50-52, 82, 96,
107, 109, 110, 112, 113, 119-125,
129, 142, 163-165, 176, 183-185,
187, 191, 193-195, 203-215, 218,
226, 246, 254, 257, 301, 308, 332,
345, 348, 352, 380

İslâm

Devleti 283, 284

hukuku 52

Milleti 65, 66, 69

İslâmcı terör 277, 287, 290, 293, 328

İslâmcılık 42, 48, 70, 195, 281, 282, 284,
287, 289, 290, 302, 327-329, 342,
344, 348, 356, 361

İslâmofobi 74, 287

İsrail 70

işsizlik 90, 104, 108

İttihat ve Terakki Cemiyeti 33, 47, 314,
353

Kabataş saldırısı 253, 317

kadın cinayetleri 299, 300

Kadın Cinayetlerini Durduracağız
Platformu 300

kadınlara yönelik şiddet *bkz.* şiddet

Kafkaslar 195, 337

kalıpyargılar 1-3, 8

Kandil 146

kapitalizm 31, 187, 191, 192, 197, 256,
266, 267, 288, 290, 295, 300, 307,
308, 374

karikatür krizi 287, 288

KCK 364, 369

Kemalizm 41, 46, 63, 154

kimlik

dinî kimlik 277, 330

etnik kimlik 137, 159, 183, 233

İslâmi kimlik 288

kültürel kimlik 24, 154

Kürt kimliği 26, 100

politik kimlik 103, 180, 279, 333

sosyal kimlik 6, 8, 16, 18, 169, 231,
256, 351

kimlikler hiyerarşisi 279, 344, 347

Kıbrıs 151, 245, 389

Kobane 277, 345

kolektif hafıza 142, 209, 215, 226, 386

kopuşma (*dissociation*) 48, 152-156

korku politikaları 260

köy yakmalar 187, 191, 246

Küba 328

kültürel

dönüşüm 23, 151, 389

fark 26, 46, 308

kimlik *bkz.* kimlik

melezleşme 283

Kur'an 52, 69, 300, 318

Kürdistan özerk bölgesi 81

küreselleşme 295

Kürt

açılımı 133-136, 139, 145, 150, 156-
158, 160

isyanları 53, 327

özgürlük hareketi 315, 322

siyaseti 133, 177, 180, 257, 269

sorunu 26, 41, 67, 145, 160, 178,
200, 222, 227, 228, 246, 361, 390

Kürtçe *bkz.* dil

Kurtlar Vadisi 33, 34, 90, 91, 111

Kurtuluş Savaşı 153

kutsal kitap(lar) 288, 289

laiklik 65, 67, 69, 70, 290, 297, 298, 318,
320

Latin Amerika 96, 122, 164

LGBTİ hareketleri 266, 269

liberalizm 288

linç

dili 40

kültürü 343, 359, 360

fiziksel linç 40, 80

sembolik linç 80

Lynch yasası 37

Mahmur 146

Malatya cinayetleri 62, 107-113

Mamak Cezaevi 212

Maraş katliamı 40, 115, 167-170

medya 29, 39, 40, 47, 50, 62, 65, 80, 84,
90-93, 113, 133, 139, 157, 164, 191,

- 200, 201, 214, 218, 231, 247, 267, 274, 311, 334, 342, 355, 366, 368, 370, 371
- Mersin 210, 302, 305
- Metris Cezaevi 119, 212
- mezhepdaşlık 277, 279, 280
- MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) 40, 112, 133, 156, 168, 170, 173, 188, 243, 255, 278, 320, 323, 339, 343, 360, 361, 365, 367
- milli eğitim 43, 65, 93, 105, 134, 139, 153, 154, 157, 323, 355
- Milli Mücadele 69
- Milli Savunma Bakanlığı 209
- milliyetçilik
- Ermeni milliyetçiliği 83, 314
- Kürt milliyetçiliği 66, 98, 180
- Türk milliyetçiliği 18, 66, 72, 95, 97, 98, 101, 105, 145, 169, 171-173, 180, 181, 188, 189, 212, 228, 255, 276, 278, 312-314, 323, 326, 345, 354-356
- misyonerlik 107, 108, 296, 298
- MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) 271, 391
- mizah 266, 267, 287, 321, 376
- Mostar 191
- muhafazakârlık 4, 107, 217, 243, 288, 300
- mülteciler 26, 27, 204, 361
- Museviler 109, 280, 288
- narsisizm
- ben-narsisizmi 16, 17, 330
- biz-narsisizmi (kolektif narsisizm) 16-18, 278, 326-329, 330, 363, 367
- Nazi
- ideolojisi 4
- toplama kampları 142
- neoliberalizm 43, 90, 117, 188, 329
- Nijerya 124, 287
- Nürnberg mahkemeleri 142, 221, 383
- Ortadoğu 70, 123, 256, 277, 280, 300
- Osmanlı Devleti 354
- Osmanlı dönemi 33, 41, 44, 47-52, 69, 78, 81, 131, 132, 137, 141, 152-156, 175, 194, 225, 253, 255, 290, 314, 326, 337, 354, 368, 389
- otokrasi 255, 264
- otoriter
- itaatkârlık 5
- kişilik yapısı 4, 5, 261
- saldırganlık 5
- otoriterleşme 78, 80, 94, 243
- ölüm oruçları 54, 55, 87-90
- önyargı 1-9, 13-19, 23, 24, 283, 324
- öteki korkusu 5, 66, 70, 117-117, 128, 254
- özdeğer (*self-esteem*) 6, 7, 15-17, 19, 251, 288, 326, 327
- özgüven 9, 115, 137, 138, 252, 259, 325, 390
- özür dileme 119, 120, 123, 127-132, 142, 150, 171, 189, 223, 249, 258, 383, 384, 387
- paranoid düşünüş tazyi 5, 79, 80, 82, 88, 326, 389
- Paris saldırısı 287, 383 ayrıca *bkz. Charlie Hebdo* saldırısı
- pederşahilik 173, 188
- pedofili 196
- peygamber(ler) 287, 288, 295
- PKK 26, 29, 34, 91, 99, 121, 124, 132, 134, 139, 141, 146, 147, 177, 185, 186, 194, 199, 227, 258, 265, 271, 272, 334 338, 339, 344, 350, 359, 361, 367, 370, 374, 375
- Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu 122
- pragmatizm 45, 52, 96, 123, 134, 142, 143, 146, 157, 173, 211, 272, 337
- psikolojik
- harekât 149, 150
- travmalar 21, 100, 210
- şiddet *bkz. şiddet*
- Radikal* 29, 120, 133, 145, 157, 183, 185, 199, 225, 227, 241
- radikal İslâm 281

- radikalleşme 26, 55
 resmî ideoloji 83, 151, 153, 156, 157, 163, 164, 170-172, 180, 181, 225, 226, 355-357, 389
 Rumlar 33, 66, 155, 232, 315, 354, 367
 saldırganlık 4-6, 9, 17, 18, 31, 38, 44, 61, 72, 78-80, 90, 92, 104, 109, 116-118, 181, 232, 233, 251, 260, 277, 280, 282, 313, 374, 389
 savunma mekanizmaları 6, 15, 16, 149, 152, 345
 sekülerlik 280, 289, 290, 295-297
 sendikalaşma 164, 165
 Sevr Antlaşması 73, 88, 138, 154
 silah yüklü TIR'lar 278
 silahlı çatışmalar 100, 139, 172, 385
 sivil
 itaatsizlik 175, 177, 178, 242, 265, 266, 339
 toplum 23, 40, 53, 54, 56, 77, 78, 82, 210, 214, 246, 302, 356, 386
 siyasi
 cinayetler 77, 78, 85
 mahkûmlar 52, 53, 87
 suçlular 53
 sınıf
 alt sınıf 32, 39, 182
 orta sınıf 41, 42, 44
 üst sınıf 32
 sınıflandırma (kategorileştirme) 6, 7, 9, 51, 52, 229, 230
 Soğuk Savaş 221
 sokak eylemleri 269
 Soma maden faciası 259, 264
 sosyal
 dayanışma ağları 192, 193
 medya 200, 201, 334, 342, 366, 368, 370, 371
 rol 184, 352
 sosyalistler 83, 149, 156, 268, 269, 289, 322
 soydaşlık 277-280
 Stalinizm 268, 289
 suçlama 6, 9, 44, 79, 175, 217, 335
 Sünnilik 97, 99, 103, 116, 228, 256, 277, 279, 280, 294, 295, 301, 303, 320, 328, 347, 354, 356, 361, 367
 Suriye 277-284, 387, 373
 Suriye iç savaşı 278
 Suriyeli sığınmacılar 279
 Suruç katliamı 364, 366, 369
 Susurluk olayı 33, 34, 90, 91, 111, 153
 Şemdinli 33
 şeriat 283, 284
 şiddet
 açık şiddet 135, 158, 389
 cinsel şiddet 306
 çocuklara yönelik şiddet 191
 devlet şiddeti 175, 359
 erkek şiddeti 305-310
 ev içi şiddet 194
 fiziksel şiddet 40, 50, 81, 116, 196, 306, 308
 kadınlara yönelik şiddet 118, 182, 191, 196, 299
 polis şiddeti 265
 politik şiddet 165, 176, 179, 181, 191, 193, 194, 218, 299, 307-309, 352, 388
 psikolojik şiddet 306
 sembolik şiddet 40, 50, 81, 116, 135, 158
 toplumsal şiddet 78, 180, 191
 şiddetsizlik 178, 218, 242, 271-275, 375
 Şırmak 210
 T24 263, 271, 277, 287, 293, 305, 311, 325, 373
 tahammülsüzlük 39, 94, 115-117, 169, 170, 252
 Tandoğan mitingi 108
 Tanrı(lar) 293-296
 Taraf 120, 127, 137, 177, 235, 253, 299
 tecavüz 48, 196, 277, 281, 300-303, 306, 308, 310, 348
 tecrit esaslı hücre 51, 53, 56
 tehdit algısı 2, 14, 15, 17, 37, 40, 43, 44, 61, 72, 75, 79, 81, 82, 105, 116, 156,

180, 193, 255, 280, 295, 344, 352
 Tekirdağ Cezaevi 203, 204
 TİHV (Türkiye İnsan Hakları Vakfı) 121
 Tokyo mahkemeleri 142, 221, 383
 Topçu Kışlası 263, 264
 toplumsal
 bellek 215
 bilinç 99, 102
 çürümüşlük 35, 91, 307, 361, 365
 denetim 40, 79, 81, 82
 kabul 184, 206
 kutuplaşma 146
 muhalafet 55
 travma 228, 351
 vicdan 89
 yüzleşme *bkz.* yüzleşme
Toplumsal Tarih 203
 Trabzon olayı 38, 77, 91, 92, 107
 TRT 6 133
 Tunceli 103
 Türk Tabipler Birliği 54, 77, 120
 Türkmenler 278, 279
 ulusalcılar 156, 241, 268, 269, 271, 320,
 367
 Urfa 209
 üniversiteler 84-86, 134, 157, 163-165,
 182

Varlık Vergisi 153
 Versailles Antlaşması 73
 Viyana Kongresi 73
 WPO (World Public Opinion-Dünya
 Kamuoyu) 124
 yabancı düşmanlığı 279, 282
 yansıtma (*projection*) 6, 7, 15, 16, 149,
 199, 214, 383, 386
 yargısız infaz 80
 YDG-H 374
 Yeşil Gazete 251
 YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu) 163
 yoksulluk 6, 91, 100, 105, 152, 163, 187,
 193
 yolsuzluk 253, 290, 296, 317, 328, 361,
 373
 yüzleşme
 gayriresmî yüzleşme 151, 161, 389
 resmî yüzleşme 151, 245, 246, 389
 toplumsal yüzleşme 203, 214
 zenofobi 116 *ayrıca bkz.* yabancı
 düşmanlığı
 Zirve Yayınevi cinayeti 107

- GÖÇ • DİN • GEZİ • LİNÇ • ŞİDDET • TECRİT • İŞKENCE
- ÖNYARGI • FANATİZM • AYRIMCILIK • MİLLİYETÇİLİK
- ÖTEKİ KORKUSU • TÜRK-KÜRT MESELESİ
- TÜRK-ERMENİ MESELESİ • BEN-NARSİSİZMİ
- BİZ-NARSİSİZMİ • YÜZLEŞME

Türkiye neden bir türlü şiddet döngülerinden kurtulamıyor? Neden asgari demokratik standartlarını oturtamıyor? Neden aynı hataları boyuna tekrarlıyor? Bir arada yaşayabilme zeminimiz var mı? Nedir bizi bu kadar korkutan ve güvensiz kılan?

Türklerle Kürtlerin ve Ermenilerin alıp veremedikleri ne? Çatışma ve savaş kader mi yoksa barış mümkün mü? Barışçıl çözüm ihtimallerinin koşulları ne?

Artmakta olan erkek şiddetini besleyen faktörler neler?

Gezi'de ne oldu, nasıl oldu?

İslamcı siyaset neyi telafi etmenin peşinde?

Yüzleşme nedir, neleri kapsar, nasıl yapılır, ne amaçlanır? Yüzleşecek nelerimiz var? Neden yüzleşemiyoruz? Kendimizle, bugünümüzle, geçmişimizle yüzleşmeden olgunlaşabilir miyiz?

İçine girdiğimiz bu karanlık çağa nasıl geldik?

Murat Paker, bu kitapta topladığı makale ve söyleşilerinde psiko-politik bir perspektifle bütün bu soruların peşinden giderek 2005-2015 döneminin panoramasını da çıkarmış oluyor. 2016 itibarıyla Türkiye toplumunun sert bir karanlık döneme veya korku tüneline itildiği düşünüldüğünde, buraya nasıl geldik, neler yaptık/yapmadık gibi önem kazanan sorulara bu kitap kısmen ışık tutuyor.

ISBN: 978-605-399-445-9

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI